

Politechnika Wrocławska

Wydział Architektury
Instytut Historii Architektury,
Sztuki i Techniki (I-12)

Portale w miejskich budowlach na Śląsku w XIV w.

Tom I

Praca doktorska

Autor: mgr inż. arch. Agnieszka Bernaś

Pormotor: prof. dr hab. inż. arch. Hanna
Kozaczewska-Golasz, prof. ndzw. PWr

Wrocław 2009

Spis treści

Spis treści	2
Wstęp	4
Cel pracy	5
Stan badań.....	5
Metodologia i opis zadań badawczych	7
Terytorialny zakres opracowania.....	8
Rozdział 1. Studium historyczne Śląska w XIV w.	10
1.1. Granice geograficzne	10
1.2. Granice polityczne	11
Rozdział 2. Funkcja i znaczenie portalu	14
2.1. Symbolika portalu.....	14
2.2. Funkcje portalu	14
2.2.1. Funkcje portali w obiektach sakralnych	15
2.2.2. Znaczenie portalu.....	15
2.2.3. Portal w różnych typach budowli	16
Rozdział 3. Analiza portali.	18
3.1. Portal w różnych częściach budowli.....	18
3.2. Kompozycje elewacji z portalem.....	19
3.2.1. Portal w fasadzie zachodniej.....	20
3.2.2. Portal w elewacji podłużnej	21
3.3. Typologia portali.....	21
3.3.1. Portale węgarrowe.....	22
3.3.2. Portale uskokowe i rozczłonkowane.....	23
3.3.3. Portale ujęte w ramę	23
3.3.4. Portale z bocznymi kolumnienkami	24
3.3.5. Portale z pinaklami i wimpergami	25
3.3.6. Portale rozbudowane.....	26
Rozdział 4. Detale architektoniczne i rzeźbiarskie	27
4.1. Ościeża.....	27
4.1.1. Wałki i wklęsły w przekroju poziomym.....	27

4.1.2.	Cokoły.....	30
4.1.3.	Głowice ościeży	31
4.1.4.	Dekoracja we wkłeskach ościeży i archiwolty.	32
4.2.	Archiwolta i jej elementy.....	32
4.2.1.	Tympanony	33
4.2.2.	Wsporniki.....	36
4.2.3.	Dekoracje w kluczu	39
4.3	Rzeźby figuralne	39
4.3.1.	Płaskorzeźby figuralne.....	41
4.3.2.	Baldachimy	42
4.4.	Wimpergi i blendy maswerkowe	42
4.4.1.	Kwiatony.....	42
4.4.2.	Gzymsy archiwolt, wimperg i ram	43
4.4.3.	Czołganki	44
4.4.4.	Blendy maswerkowe.....	45
4.5.	Pinakle	46
4.6.	Kolumienki	48
	Rozdział 5. Portale z XIV w. na tle portali z XIII w.	51
	Rozdział 6. Poszukiwania wzorców portali śląskich	54
	Podsumowanie.....	58
	Ilustracje.....	67
	Spis ilustracji.....	122
	Spis tabel.....	124
	Bibliografia	125

Wstęp

Portal, jako dekoracyjne obramienie otworu drzwiowego to jeden z podstawowych i nieodzownych elementów każdej budowli, od czasów najdawniejszych po współczesność. Średniowiecze i wiek XIV nie pozostają pod tym względzie w tyle, przeciwnie, ukształtowanie portalu, nowe formy i przede wszystkim ich skala świadczą o tym, że architekci średniowieczni przykładali dużą wagę do kompozycji wejścia. Portale w budowlach gotyckich XIV wieku zachowały się na Śląsku w wielu rozmaitych przykładach, występowały w obiektach sakralnych, budowlach użyteczności publicznej, zamkach i domach mieszkalnych. Największa ich liczba zachowała się w kościołach. Są to portale ogromne, reprezentacyjne, bogato zdobione, są i niewielkie, pomocnicze, schowane za wielkimi ołtarzami, w kruchtach, wieżach, przy filarach. Wszystkie stanowią świadectwo kunsztu kamieniarskiego swoich czasów. Jednak mimo ich nieodzowności w każdym obiekcie, mało uwagi poświęca się im w opisach obiektów historycznych i innych pracach dotyczących budownictwa i detalu architektonicznego.

Cel pracy

Praca ta ma na celu zebranie i uporządkowanie zachowanych do dziś portali z XIV wieku. Podjęta zostanie próba ich datowania oraz analiza kompozycji i formy. Wiele portali z tego okresu już dawno przestało istnieć, wraz ze zmieniającą się modą, stylem, potrzebami. Ulegały przeróbkom, przebudowom, wymieniano je na nowe, dobudowywano kruchty, zamurowywano. Dlatego całościowy obraz ich bogactwa jest trudny bądź nawet niemożliwy do uchwycenia. Celem pracy jest jednak ukazanie bogactwa i różnorodności w budowie, konstruowaniu i dekoracji tych portali. Pokazane zostanie także, jakie zmiany zaszły pomiędzy portalami z poprzedniego wieku i opisane zostaną nowe rozwiązania przestrzenne oraz kompozycyjne.

Wykazane zostanie, że Śląsk był dość jednolity pod względem rozwoju portalu XIV-wiecznego, niezależnie od historycznych podziałów i jednak znacznych odległości pomiędzy zachowanymi przykładami. Podjęta zostanie próba wskazania, skąd mogły być czerpane nowo zastosowane wzorce na tle ówczesnej Europy.

Stan badań

Zachodnioeuropejskie portale średniowieczne doczekały się licznych opracowań, zarówno pod względem kompozycji jak i dekoracji rzeźbiarskiej. Od XIX wieku dokonywano pomiarów portali francuskich, włoskich, niemieckich i hiszpańskich¹. Niestety, w późniejszych czasach ukazują się publikacje, które bardzo pobieżnie traktują temat portalu w budowlu. Wymieniane są pojedyncze przykłady, prezentowane na niewielkich fotografiach, bez pomiarów, detali, głębszej analizy. H. Müller² prezentuje jedynie 4 portale z XIV w. Podobnie G. Binding oraz opracowanie o sztuce gotyckiej pod red. R. Toman'a³ prezentują po kilka przykładowych portali, które nie mogą stanowić żadnej podstawy do analizy, nie pokazują szczegółów dekoracji architektonicznej oraz rzeźbiarskiej. Dają bardzo ubogi i niepełny obraz kompozycji i bogactwa sztuki kamieniarskiej średniowiecznych portali.

¹ G. Dehio, G. von Bezold: „*Die Kirchliche Baukunst des Abendlandes*”, Dritter Band, Stuttgart 1892; H. Haase: „*Romanische Kirchenportale vom Ausgang des 12 bis Mitte 13 Jh.*”, Hannover 1948

² H. Müller: „*Portale. Die Entwicklung eines Bauelements von der Romanik bis zur Gegenwart*”, Leipzig 1976

³ G. Binding : „*Architektonische Formenlehre*”, Darmstadt 1998
„*Sztuka gotyku*”, red. R. Toman, Könemann 2000

W polskiej publikacji, dotyczącej detalu architektonicznego⁴, Z. Mąceński wymienia i ogólnikowo opisuje kilka europejskich portali średniowiecznych i na tym tle także kilka portali polskich, zilustrowane niewielkimi, ogólnymi zdjęciami wymienianych portali i jednym zdjęciem detalu w portalu. Nie znalazł się tam ani jeden przykład XIV-wieczny ze Śląska.

Jednym z bogatszych opracowań, wymieniających i ogólnie opisujących portale jest katalog „*Architektura gotycka w Polsce*” pod red. Teresy Mroczo, Mariana Arszynskiego. Przy opisie poszczególnych obiektów, jeden z akapitów poświęcony jest portalom, które są wymienione (mniej lub bardziej kompletnie) z bardzo pobieżnym opisem – definicją rodzaju portalu (fazowany, profilowany, z dekoracją, tympanonem) i miejscem ich usytuowania w obiekcie.

Publikacje, odnoszące się do śląskiej architektury XIV wieku, także zawierają bardzo skromne informacje dotyczące portali tego okresu. Autorzy koncentrują się raczej na pracach poświęconych ogólnie architekturze i sztuce tego okresu⁵ oraz na szczegółowych opracowaniach historyczno-architektonicznych poszczególnych obiektów, w których znajdują się również portale XIV-wieczne. W publikacjach tych znajdują się wzmianki lub ogólnikowe opisy portali, w wielu jednak pominięty jest ten temat lub potraktowany bardzo pobieżnie. Wiele obiektów posiada znaczną ilość portali⁶, a w opisach bywa, iż wymieniany jest tylko jeden lub dwa najbardziej charakterystyczne dla tego obiektu, z całkowitym pominięciem pozostałych – skromniejszych. Gdzie indziej wzmiankuje się istnienie portalu gotyckiego, lecz brak dokładniejszego jego opisu, a nawet zdefiniowania, w jakiej części budowli on występuje.

Bogatszych opisów doczekały się portale najbardziej rozbudowane przestrzennie i z bogatą dekoracją architektoniczną i rzeźbiarską. Przedmiotem dużej uwagi są nieliczne zachowane rzeźby oraz tympanony figuralne, czyli nie portal jako

⁴ Zdzisław Mąceński: „*Elementy i detale architektoniczne w rozwoju historycznym*”, Warszawa 1956

⁵ Mieczysław Gębarowicz: „*Architektura i rzeźba na Śląsku do schyłku XIV w.*” [w:] „*Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*” Tom 3, red. Władysław Semkowicz, Kraków 1936 – wymienia kilka portali śląskich z rzeźbami i tympanonami, próbując dokonać analizę stylistyczną dekoracji rzeźbiarskiej.

⁶ np. kolegiata świętokrzyska we Wrocławiu posiada kilkanaście portali (XIII- i XIV-wiecznych), a w publikacjach wymieniany jest zazwyczaj tylko jeden portal z tympanonem.

całość, lecz tylko jego element (elementy), portal potraktowany wycinkowo⁷. Nieliczne portale zostały zinwentaryzowane, a dokumentację pomiarową zamieszczono w opracowaniu⁸, inne portale posiadają jedynie niezbyt szczegółową dokumentację fotograficzną.

Pierwszym i dotychczas jedynym w Polsce opracowaniem, zajmującym się szczegółowo średniowiecznymi portalami, jest praca T. Kozaczewskiego i H. Kozaczewskiej-Golasz⁹, obejmująca wszystkie zachowane portale kościołów – miejskich, zakonnych i wiejskich oraz budowli świeckich – zamków i domów mieszkalnych, pochodzących z XIII w.

Metodologia i opis zadań badawczych

Podstawą do opracowania niniejszej pracy stał się katalog zachowanych do czasów współczesnych portali XIV-wiecznych. Wykonano szczegółową dokumentację pomiarową i fotograficzną. Pomiarów oraz zdjęć dokonała autorka tej pracy w latach 2003-2009.

Portale, na których podstawie przeprowadzone zostały analizy, pochodzą w większości z kościołów miejskich parafialnych i zakonnych. Ze względu na brak dokumentacji, do której można się odnieść przy gromadzeniu materiałów oraz znacznych trudności w ustaleniu datowania, pominięto w pracy kościoły wiejskie. Jest też kilka przykładów portali w obiektach świeckich, niestety do dnia dzisiejszego zachowały się jedynie pojedyncze przykłady w ratuszu wrocławskim i bramach miejskich.

Zasadniczo pominięto w pracy część portali XIX-wiecznych, które były jakoby wykonane na wzór oryginalnych. Po dokładniejszej analizie ich form istnieją poważne wątpliwości, czy i jak wiele zachowano w nich z pierwowzorów XIV-wiecznych, obserwuje się też znaczne uproszczenia. Analizie poddano te z nich, które z dużym

⁷ np. cały artykuł poświęcony tympanonowi portalu erekcyjnego w kolegiacie świętokrzyskiej we Wrocławiu (M. Kutzner: „*Erekcyjny*” tympanon kościoła św. Krzyża we Wrocławiu, BHS nr3/4 rok XXVIII)

⁸ E. Małachowicz, *op. cit.*, str. 56 zamieścił przekrój oścież portalu zachodniego katedry wrocławskiej oraz (str. 196) rysunek pomiarowy rzeźby lwa przy tymże portalu.

⁹ T. Kozaczewski, H. Kozaczewska-Golasz: „*Portale XIII-wiecznej architektury na Śląsku*”, Wrocław 2009

prawdopodobieństwem zachowały choć część elementów oryginalnych, pozwalających na stwierdzenie wierności wzorcom.

Ocena czasu powstania budowli oraz znajdujących się w nich portali jest często niejednoznaczna, niedokładna i subiektywna ze względu na braki w dokumentach źródłowych. W dotychczasowych opracowaniach podstawę charakterystyki i datowania portali, nie licząc nielicznych wzmianek źródłowych, stanowiły głównie dekoracje rzeźbiarskie (o ile były zachowane), co jest znacznym uproszczeniem i może prowadzić do błędnych wniosków, chociażby dlatego, że niekiedy rzeźby i ostateczne wykończenie było uzupełniane w późniejszym czasie, po ukończeniu całego portalu lub obiektu, a w większości portali po prostu nie ma dekoracji rzeźbiarskiej. Wiele portali posiada rozbieżne datowanie ustalane przez różnych badaczy.

Analizy całościowe, obejmujące wszystkie elementy składowe portali, czyli ich kształt, wzajemne proporcje, ukształtowanie ościeży i całych złożonych kompozycji, obrazują przekształcenia kolejnych portali na przestrzeni wieku XIV. Pokazują też istotne zmiany i nowe rozwiązania w stosunku do portali XIII-wiecznych, znacznie się od nich różniąc.

Podstawowa dokumentacja pomiarowa i fotograficzna umieszczona została w katalogu portali, w części analitycznej znajdują się rysunki porównawcze, zestawienia rysunków całych portali i ich elementów oraz zdjęcia uzupełniające fotografie katalogu.

Terytorialny zakres opracowania

W niniejszej pracy zostały zebrane portale z obiektów miejskich całego Śląska w granicach historycznych z początku XIV wieku, kiedy należał on jeszcze w całości do piastowskiego państwa polskiego (il. 1). Pierwotnie planowano ograniczenie opracowania do obszaru Dolnego Śląska, jednak po dalszej analizie okazało się, że nie ma istotnych różnic między portalami znajdującymi się w większej odległości, a portale od Cieszyna po Żary wykazują znaczne podobieństwa w budowie i kompozycji, dzięki temu mogą wzbogacić całościowy obraz sztuki kamieniarskiego, którego niestety nie wszystkie już dzieła można podziwiać.

Południowa granica Śląska została wyznaczona na obecnej granicy Polski. Stopniowe przechodzenie poszczególnych księstw pod panowanie monarchii

luksemburskiej nie pozwala wyznaczyć ani granicy czasowej, ani terytorialnej, zamykającej istnienie Śląska, jako całości¹⁰. Chociaż kolejni książęta składają hołd lenny władcom czeskim, to jednak kościoły nadal podlegają archidiecezji gnieźnieńskiej. Dlatego wiek XIV to dla całego terytorium okres burzliwy, w którym przeplatają się i uzupełniają wpływy polskie, czeskie i niemieckie, a także zachodnioeuropejskie, tworząc charakterystyczną dla regionu kulturę i sztukę.

¹⁰ Dokładniejszy opis w Rozdziale 1

Rozdział 1. Studium historyczne Śląska w XIV w.

Obecnie Śląsk obejmuje terytoria leżące w dorzeczu górnej i środkowej Odry. Ale, jako jednostka terytorialna, Śląsk miał różne granice na przestrzeni wieków. Pierwotnie, w wiekach IX i X, ziemie te nie należały do państwa polskiego, a Śląskiem nazywano obszar wokół góry Ślęzy i rzeki Ślęzy, lewego dopływu Odry. Na początku XI wieku Pagus Silensis (Ziemia Ślęzan), jak ją określał Thietmar w swojej Kronice, to ziemie wokół Wrocławia, Niemczy i góry Ślęzy. Na rozszerzenie zakresu pojęcia Śląsk ogromny wpływ miało ustanowienie w 1000 r. biskupstwa we Wrocławiu. Biskupstwo to objęło swym zasięgiem dorzecze górnej i środkowej Odry. Nowa prowincja kościelna nosiła miano Krainy Nadodrzańskiej. Dlatego też pod koniec XI stulecia Śląskiem nazywa się już nie tylko okolice Wrocławia, ale całą dzielnicę.

1.1. Granice geograficzne

W niniejszym opracowaniu Śląskiem nazywany będzie obszar noszący to miano od XII lub początku XIII w.¹¹, obejmujący Dolny Śląsk, Opolszczyznę oraz Górny Śląsk. Dolny Śląsk był to obszar leżący na zachód od Przesieki Śląskiej, czyli pasma puszczy granicznych wyłączonych z kolonizacji i osadnictwa. Puszcze te oddzielały Dolny Śląsk od Górnego Śląska i od Czech. Ziemie na wschód od Przesieki to Księstwo Opolskie¹². Dolny Śląsk w tym czasie obejmował środkową (wrocławską) i dolną (legnicko-głogowską) część całej wcześniejszej dzielnicy. Pomimo politycznego rozczłonkowania Śląska na coraz mniejsze i drobniejsze księstwa, jedność kościelna dzielnicy przetrwała – głównie dzięki jednolitej organizacji kościelnej na całym tym terytorium. Taki stan rzeczy utrzymywał się do drugiej połowy XV w., kiedy to rozróżnienie na Śląsk i Opolszczyznę zanikło, a Śląskiem nazywano już cały obszar historycznego Śląska, wraz z księstwami górnośląskimi¹³.

¹¹ Rościszewski Żerelik podaje datę późniejszą – pocz. XIII w., natomiast Renata Pysiewicz-Jędrusik – określa Śląsk w ten sposób już od XII w. („Historii Śląska”, red. Marek Czapliński, str. 16)

¹² Rościszewski Żerelik tłumaczy to rozróżnienie za pomocą tytułów książęcych, według których „książęta dolnośląscy określają się w dokumentach *dux Slesie* lub podobnie, opolscy natomiast – *dux Opoliensis*.” („Historii Śląska”, red. Marek Czapliński, s. 16)

¹³ Opracowano na podstawie R. Pysiewicz-Jędrusik, „*Zmiany granic Śląska w czasie i przestrzeni*.”, str. 11

1.2. Granice polityczne

W 1000 roku zachodnie granice Polski (a tym samym Śląska) zostały ustalone na rzekach Bobrze i Kwisie¹⁴ i w średniowieczu nie uległy żadnym poważniejszym zmianom. Podobnie stała była granica południowa, którą wyznaczały masywy Sudetów, Gór Izerskich i Karkonoszy.

Pozostałe granice ulegały w tym czasie mniejszym lub większym zmianom. Ziemia Kłodzka w XIV wieku należała na przemian do Śląska lub do Czech¹⁵. Zmiany zachodziły także na obszarze Opawszczyzny, którą ok. 1038 r. zajął Brzetysław I. Wtedy obszar między Opawicą a Morawą z Głubczycami, Opawą i Karniowem włączono do Czech. Tereny te powiększono znacznie później aż do Prudnika i Przesieki Śląskiej koło Wsi Lipowa i w końcu włączono do biskupstwa ołomunieckiego. W niniejszym opracowaniu południowa granica Śląska przyjęta została na współczesnej granicy Polski, obejmując Głucholazy, Prudnik i Głubczyce.

Wschodnia granica Śląska od 1178 r. dochodziła nawet do rzeki Skawinki, obejmując Bytom, Siewierz i Oświęcim¹⁶. Jednak jako granicę z Małopolską przyjmuje się kolejno rzeki: Białą, Wisłę, Przemszę, Liswartę i Prosną do Ołoboku, włączając do Śląska Ostrzeszów i Kępno (później przyłączone do Wielkopolski). Północną granicę stanowiła pradolina Baryczy, wraz ze Wschową, przyłączoną na stałe do Wielkopolski przez Kazimierza Wielkiego w 1343 r.

Terytorium spornym między Śląskiem i Wielkopolską była ziemia lubuska położona po obu brzegach Odry, pomiędzy ujściami do niej Nysy Łużyckiej i Warty. Posiadała ona własne biskupstwo, a w 1249 r. Bolesław Rogatka odstąpił ją arcybiskupowi magdeburskiemu.

Od końca X wieku do połowy XIV Śląsk był związany z polską monarchią piastowską i sięgał od Cieszyna i Gliwic po Żary i Żagań. XIV wiek to czas, w którym część ziem (księstw) przeszła pod obce panowanie:

¹⁴ Wiązało się to z utworzeniem w 1000 r. biskupstwa wrocławskiego, które obejmowało określone terytorium.

¹⁵ „... w 1093 r. Brzetysław II przyłączył ją do państwa czeskiego, co ostatecznie zatwierdził zjazd w Kłodzku w 1137 r. Wtedy też ziemię kłodzką włączono do diecezji praskiej. Odtąd, z krótkimi przerwami, należała ona do Królestwa Czeskiego. Jedynie w latach 1278–1290 władał nią dożywotnio Henryk IV Prawy, a nieco później książę wrocławski Henryk VI Dobry.” (Żerelik Rościsław: „*Dzieje Śląska do 1526 roku*”, str. 17)

¹⁶ Te małopolskie kasztelanie książę krakowski Kazimierz Sprawiedliwy odstąpił księciu Opolskiemu Mieszkowi Płatonogiemu. (Żerelik Rościsław: „*Dzieje Śląska do 1526 roku*”, str. 17)

- 18-19 II 1327 r. – Bolesław I Pierworodny niemodliński, Kazimierz I cieszyński, Leszek Raciborski, Władysław kozielsko-bytomski składają hołd lenny królowi Czech Janowi Luksemburskiemu¹⁷;
- 24 II 1327 r. – Jan I Scholastyk oświęcimski składa hołd lenny Janowi Luksemburskiemu, a wkrótce Bolesław II opolski składa hołd lenny¹⁸;
- Henryk VI Dobry wrocławski w 1324 r. składa hołd lenny królowi niemieckiemu Ludwikowi IV Bawarskiemu, ale w 1327 r. przekazał swoje księstwo królowi czeskiemu z zobowiązaniem zachowania w nim władzy i dożywotniej renty¹⁹;
- 29 IV 1329 r. – złożenie hołdu lennego królowi Czech przez Jana Ścinawskiego²⁰;
- 9-10 V 1329 r. – złożenie hołdu lennego królowi Czech przez Konrada I oleśnickiego, Bolesława II Rozrzutnego legnickiego, Henryka IV Żagańskiego²¹;
- W 1331 r. księstwo głogowskie stało się własnością korony czeskiej – Jan Luksemburczyk wymusił odsprzedaż spadku na książętach²².

Nie złożyli hołdu książęta linii świdnickiej Bolko II Mały i Henryk II oraz Bolko II Ziębicki, niestety księstwa ich pozostały oddzielone od Królestwa Polskiego pasmem lenn czeskich, co osłabiało ich pozycję i łączność z Polską.

W sierpniu 1335 roku Kazimierz Wielki zrzekł się zwierzchnictwa nad Śląskiem na rzecz Monarchii Luksemburgów. Tym samym uznał prawa króla Jana Luksemburskiego nie tylko do zhołdowanych księstw Śląskich, ale też księstw wrocławskiego i głogowskiego.

Jan Luksemburski nadal czynił starania, by pościć pozostałe jeszcze niezależne księstwa śląskie. Zmusił zbrojnie do złożenia hołdu Bolka II Ziębickiego w 1336 r. Najdłużej opierało się Czechom księstwo świdnicko-jaworskie, jednak konsekwentna polityka Luksemburgów²³ doprowadziła do zrzeczenia się go przez

¹⁷ R. Żerelik, „Dzieje Śląska do 1526 roku”, str. 71

¹⁸ *ibidem*, str. 71

¹⁹ *ibidem*, str. 69

²⁰ *ibidem*, str. 70

²¹ *ibidem*, str. 71

²² *ibidem*, str. 71

²³ 7 IV 1348 r. kancelaria króla Karola IV Luksemburskiego (następcy Jana Luksemburczyka) wystawiła akt inkorporacji Śląska do Czech, który potwierdził Karol w Pradze po swojej koronacji na cesarza w 1355 r. (*ibidem*, str. 78, 80)

Kazimierza Wielkiego w 1356 r. w ramach odnawiania układu pokojowego i przymierza przeciwko Krzyżakom.

Dopiero w 1364 roku Kazimierz Wielki wystosował do papieża Urbana V suplikę o unieważnienie zawartych układów, dotyczącą także Śląska. W jej wyniku nie udało się Karolowi IV włączenie biskupstwa wrocławskiego do czeskiej prowincji kościelnej (zapobiegła temu bulla z 24 II 1354 r.). „Polityczna przynależność biskupstwa do Korony Czeskiej, a kościelna do archidiecezji gnieźnieńskiej, pozwalała utrzymywać pewną swobodę”. [R. Żerelik, str. 81]

Po śmierci Kazimierza Wielkiego rządy w Polsce objął Ludwik I Andegaweński i w 1372 r. zrzekł się ostatecznie Śląska na rzecz Luksemburgów.

Rozdział 2. Funkcja i znaczenie portalu

W architekturze sakralnej portale spełniały różne ważne funkcje. Przede wszystkim stanowiły one wejście do kościoła, pełniąc funkcję bardzo utylitarną, a jednocześnie były symboliczną granicą między przestrzenią zewnętrzną – świecką (*profanum*) a wewnętrzną – świętą (*sacrum*).

2.1. Symbolika portalu

Portal, jako brama miał duże znaczenie symboliczne, szczególnie w okresie średniowiecza, gdy symbolika chrześcijańska przeżywała złoty okres. Portal symbolizował wejście do królestwa niebieskiego, a także samego Chrystusa²⁴. Przekraczając drzwi, człowiek wchodził w zupełnie inny wymiar przestrzeni – przestrzeń duchową, przestrzeń poświęconą Bogu, w której mógł się z Nim spotkać. Jako taki był symbolem bramy niebieskiej: aby zbliżyć się do Jahwe, wierny przechodzi bramę świątyni²⁵ - „Ależ to miejsce napawa lękiem! Nie może to być nic innego, jak dom Boga i brama nieba.”²⁶

Ciekawe jest, że to właśnie wejście, a nie wyjście zyskuje najbogatszą oprawę, od strony wnętrza portalu właściwie nie ma, pozostaje jedynie otwór wycięty w ścianie. Wyjątkiem mogą być jedynie bramy zmarłych, gdzie zdarzały się portale wyprowadzające na przyległy cmentarz, jednak i tu portal wprowadzał raczej zmarłego na miejsce wiecznego odpoczynku, niż wyprowadzał z kościoła.

2.2. Funkcje portalu

Podstawowa funkcja każdego portalu to zaznaczenie wejścia z przestrzeni zewnętrznej do wewnętrznej, bądź przejścia między dwiema różnymi przestrzeniami wewnętrznymi.

²⁴ „Ja jestem bramą. Jeśli ktoś ją przekroczy, uzyska zbawienie. Będzie wchodził i wychodził i znajdzie pokarm.” (*Pismo Święte* J 10,9)

²⁵ „*Słownik teologii biblijnej*”, red. Xavier Leon-Dufour, Poznań 1990, str. 103-104

²⁶ *Pismo Święte*, Rdz 28,17

2.2.1. Funkcje portali w obiektach sakralnych

Portal i przestrzeń przed portalem kościelnym mogła pełnić także inne funkcje, związane z istotnymi momentami życia mieszkańców, jak ślub lub śmierć. To właśnie przed portalem (niekiedy był to specjalny portal zwany ślubnym, ozdabiany wizerunkami panien mądrych i głupich) zawierano związek małżeński, a dopiero po ślubie nowożeńcy wchodzili do kościoła na nabożeństwo²⁷.

Wiele kościołów średniowiecznych sąsiadowało z cmentarzem. W większych kościołach, posiadających kilka wejść, jedno z nich mogło wychodzić na miejsce wiecznego odpoczynku, stanowiąc *porta mortuorum* – bramę zmarłych. We wrocławskiej katedrze przy przedsionku portalu północnego stoi latarnia zmarłych (obecnie zrekonstruowana), którą zapalano podczas pogrzebu na przyległym cmentarzu.²⁸ Kolegiata świętokrzyska we Wrocławiu również posiada specjalne wyjście w kierunku północnym, gdzie znajdował się przypuszczalnie cmentarz. Znamienne jest to, że obydwa portale (z nawy pn. do kruchty pod wieżą i z tejże kruchty na zewnątrz mają dekoracyjne obramienie od wnętrza kościoła). W śląskich kościołach cysterskich brama zmarłych często znajdowała się w północnym ramieniu transeptu²⁹.

Przed wejściem do kościoła odbywały się również sądy, rozstrzygano spory a nawet rzucano klątwy. „Przed głównym portalem katedry (wrocławskiej) w 1261 r. komisja papieska nałożyła klątwę na księcia Bolesława Rogatkę, a w 1284 r. prawdopodobnie z tegoż miejsca biskup Tomasz II rzucił klątwę na Henryka IV Probusa.”³⁰

2.2.2. Znaczenie portalu

Portale są elementami nie tylko dekorującymi wspaniałe średniowieczne gmachy. Poświęcano im wiele uwagi i starań w czasie budowy, ale i po ukończeniu całego obiektu były niejednokrotnie uzupełniane, przebudowywane lub rozbudowywane, np. o kruchty. Podkreślały prestiż świątyni i pozycję duchowieństwa w statusie społecznym.

²⁷ Barbara Deimling: *Średniowieczny portal kościelny i jego znaczenie z punktu widzenia historii prawa* [w:] „Sztuka romańska”, red. Rolf Toman, Könemann 2004, str. 324-327

²⁸ E. Małachowicz „Katedra wrocławska, dzieje i architektura”, Wrocław 2000, str. 64-65

²⁹ E. Łużyńska „Architektura klasztorów cysterskich. Filie lubiąskie i inne cenobia śląskie.”, Wrocław 2002, str. 41

³⁰ E. Małachowicz, *op. cit.*, str. 62

Twórcy kościołów XIV-wiecznych musieli mieć świadomość tych wszystkich funkcji, pełnionych przez portale – wejścia do przestrzeni *sacrum*. Świadczy o tym rozmach i znaczna skala zachowanych założeń. Największe portale prowadzą do nawy kościoła, posiadają też najbogatszą dekorację. Nieco mniejszej skali są portale w wejściu kapłańskim do prezbiterium. Jest też znaczna grupa portali prowadzących do zakrystii lub wieżyczki schodowej – te są zdecydowanie najprostsze i najmniej, co nie znaczy, że całkiem pozbawione dekoracji.

2.2.3. Portal w różnych typach budowli

Zachowane przykłady portali XIV-wiecznych na Śląsku to w większości portale kościołów, czyli portale architektury sakralnej. Z portali architektury świeckiej do naszych czasów dotrwały niestety tylko pojedyncze egzemplarze. We wrocławskim ratuszu zachowały się dwa portale z tego okresu: portal wschodni, oraz portal do kaplicy książęcej, w Złotoryi – portal w baszcie murów obronnych i w Legnicy – portale Bramy Głogowskiej oraz jeden portal w zamku w Bolkowie. Z powodu licznych przebudów, nie zachowały się przykłady portali w kamienicach miejskich³¹. Pozostały otwory wejściowe w reliktach XIV-wiecznych kamienic wrocławskich³². W większej liczbie zachowały się portale XV- i XVI-wieczne³³. Jest to jednak ogromna dysproporcja w liczbie zachowanych portali obiektów sakralnych i świeckich z XIV wieku.

Większość portali zachowanych znajduje się w kościołach parafialnych. Wieki XIII i XIV to okres ich masowego powstawania, a więc i powstawania portali. Wiele miejscowości została w tym lub w poprzednim wieku lokowana i uzyskiwała prawa miejskie, dzięki czemu następował ich gwałtowny rozwój. Zachowaniu do czasów współczesnych tych budowli przyczyniło się także solidne budownictwo ceglano-

³¹ Badania reliktyw kamienic wrocławskich z okresu XIV w. wykazały, że były one przebudowywane, zwłaszcza w wyniku podnoszenia się poziomu rynku, aż do poł. XIV w, kiedy to złożono bruk. W związku z tym dawne partery domów przekształcano na piwnice, zamurując otwory wejściowe. (M. Chorowska „Średniowieczna kamienica mieszczńska we Wrocławiu”, Wrocław 1994, str. 30-33)

³² „Większość spośród zachowanych, gotyckich otworów wejściowych to proste wejścia do piwnic, o ceglanych ościeżach z węgarami od zewnątrz i sklepieniem odcinkowym. (...) Do rzadkości należały węgary w formie ciosów kamiennych, na których wspierały się ceglane łęki (Rynek 50, Ofiar Oświęcimskich 1).”, (M. Chorowska „Średniowieczna kamienica mieszczńska we Wrocławiu”, Wrocław 1994, str. 56)

³³ Późniejsze portale gotyckie (z XV i XVI w.) można znaleźć w kamienicach wrocławskich przy Rynku, w ratuszu wrocławskim (kilka przykładów, *ibidem*, str. 57-58 i il. 94-101), w Bolesławcu w ratuszu oraz w kamienicach przy rynku i in.

kamienne, czyli z materiałów niepalnych, co nie tylko w czasie wojen i najazdów miało kluczowe znaczenie w ich przetrwaniu.

Rozdział 3. Analiza portali.

3.1. Portal w różnych częściach budowli

Ze względu na brak materiału porównawczego dla obiektów świeckich, analiza umiejscowienia portalu w różnych częściach budowli przeprowadzona zostanie na przykładzie kościołów miejskich.

Ze względu na umiejscowienie portali, można je podzielić na dwie podstawowe grupy:

1. portale zewnętrzne – łączące przestrzeń zewnętrzną z wnętrzem kościoła lub jego częścią, wprowadzające do wnętrza lub wyprowadzające na zewnątrz;
2. portale wewnętrzne – pomiędzy dwoma pomieszczeniami (strefami) wewnątrz kościoła.

Każda z tych grup zawiera w sobie kolejne podgrupy, zależne od różnych czynników.

Portale zewnętrzne w zależności od usytuowania względem stron świata, mogą znajdować się od zachodu, północy i południa. Przynajmniej jedno z tych wejść znajduje się w każdym kościele. W obiektach sakralnych nie występują portale od strony wschodniej, gdyż kościoły XIV-wieczne wszystkie są orientowane i od wschodu znajduje się zawsze prezbiterium.

W zależności od części kościoła, do której prowadzą, portale można podzielić następująco:

- portale do nawy lub transeptu;
- portale do prezbiterium (wejście kapłańskie);
- portale do zakrystii;
- portale do wieżyczek schodowych.

Wyjątkiem są portale wyprowadzające z kościoła – kolegiata świętokrzyska we Wrocławiu – portal z nawy pn do kruchty, a za nim portal z kruchty na zewnątrz (wychodzące na nieistniejący już cmentarz).

W ramach jednego obiektu może występować jeden lub więcej typów portali zewnętrznych, w zależności od potrzeb.

Portale wewnętrzne dzielą się na:

- portale do zakrystii;
- portale do innych pomieszczeń pomocniczych (np. do kapitułarza);
- portale do wieżyczek schodowych.

O ile jakiś portal zewnętrzny musi znaleźć się w każdym kościele, o tyle portale wewnętrzne uzależnione są od istnienia w ramach jednego obiektu dwóch lub więcej zamkniętych przestrzeni i nie w każdym kościele muszą się znajdować.

3.2. Kompozycje elewacji z portalem

Po kilka wejść do korpusu nawowego miały trójnawowe kościoły bazylikowe i halowe, najczęściej z trzech stron – od zachodu, północy i południa. Główne wejście mogło być usytuowane z każdej ze stron, w zależności od położenia kościoła w stosunku do zabudowy miejskiej i kierunku napływu ludności. Główne wejście otrzymywało najokazalszy portal, a dodatkowe portale były zwykle mniejsze. Zachodni portal główny znajduje się w katedrze wrocławskiej, kościołach NMP na Piasku i św. Marii Magdaleny we Wrocławiu, w kościołach w Jaworze, Paczkowie, Strzegomiu, Złotoryi, Żarach oraz w Świdnicy, Legnicy (NMP) i Nysie, gdzie zostały później przebudowane. Po stronie północnej główny portal usytuowano w kościele w Środzie Śląskiej, a w pozostałych obiektach był po stronie południowej (il. 2).

W kościołach o prezbiterium jednonawowym portal kapłański umieszczono tylko w Jaworze i Strzegomiu. W pozostałych prezbiteriach jednonawowych i w większości trójnawowych zrezygnowano z wejścia kapłańskiego. Z prezbiterium prowadził portal do zakrystii. Występują też portale do wieżyczek klatek schodowych.

3.2.1. Portal w fasadzie zachodniej

W fasadach zachodnich sytuowano jeden portal³⁴ na osi, a nad nim okno (il. 3). Portal wprowadzał wiernych do nawy głównej, na wprost ołtarza. Portale bez dekoracji zajmowały niewiele ponad część cokołową ściany. Portale ujęte w ramy i z wimpergami były wyższe, ale także zajmowały dolną część elewacji, oprócz portalu w Strzegomiu, a zwłaszcza w kościele NMP na Piasku we Wrocławiu, gdzie dochodzi do 1,5 wysokości kondygnacji wieżowej. W dwóch ostatnich kościołach wysokie ostrołukowe okna kończą się poszurem na linii obramienia portalu.

Zazwyczaj z portalem związane jest okno w elewacji zachodniej, doświetlające nawę główną. Okno również znajduje się w osi elewacji, jego wielkość jest zdeterminowana wielkością portalu. Przede wszystkim wielkość portalu definiuje, jak wysoko może znajdować się poszur okna umieszczonego nad nim. Przy portalach dużych, wysokich i bogatych w dekoracje, poszur okna przesunięty jest ku górze i dostosowany do wysokości portalu. Jest to szczególnie zauważalne w elewacjach kościołów 3-nawowych halowych, w których także nawy boczne doświetlone są oknami od zachodu, a nie ma od tej strony portali do naw bocznych (Jawor, kościół p.w. św. Marcina; Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty; Strzegom, kościół p.w. Najświętszego Zbawiciela Świata; Złotoryja, kościół p.w. Panny Marii). Wtedy w zależności od potrzeby okno nawy głównej ma mniejszą wysokość niż okna naw bocznych, przy czym szczyty okien kończą się na tej samej wysokości.

W kościele w Strzegomiu pojawia się zależność szerokości okna nad portalem do szerokości portalu. Szerokość całego okna jest taka sama jak szerokość całej kompozycji portalu. Dzięki takiemu zabiegowi okno zostało w pewien sposób wciągnięte do kompozycji portalu, a tym samym wzbogacona została kompozycja całej elewacji. W pozostałych kościołach nie obserwuje się takiej zależności.

Nad portalem może się także znajdować rozeta (kościół w Jaworze i w Złotoryi). W tych przykładach dekoracja szczytu rozbudowanych portali z wimpergami nachodziła na okno.

³⁴ Nie zachowały się oryginalne przykłady XIV-wieczne, w których byłyby trzy wejścia, natomiast kościół NMPanny w Legnicy posiada trzy XIX-wieczne portale w fasadzie zachodniej, zaś katedra w Świdnicy ma od zachodu portale do naw bocznych i rozbudowany, podwójny portal do nawy głównej (datowane na XV w., przekute w XIX w.). Pozwala to przypuszczać, że i taki rozbudowany układ mógł się pojawić już w średniowieczu.

Nieco inaczej ma się kompozycja fasady kościołów trójnawowych bazylikowych, gdyż zachodnie okna naw bocznych nie mogą mieć tej samej wysokości co okno wysokiej nawy głównej, stąd właściwie nie wykazują żadnych zależności z tym oknem, a tym bardziej z portalem, podobnie fasady zachodnie z wieżami (Wrocław, katedra p.w. św. Jan Chrzciciela; Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, Wrocław, kościół p.w. św. Marii Magdaleny). Niemniej kompozycja środkowej pionowej części fasady, wydzielonej optycznie przez przypory (dzielące całą elewację na trzy pionowe pola) jest wyraźnie przemyślana. Składa się z trzech kondygnacji: na dole portal, nad nim okno oraz dekoracyjny szczyt. Poszczególne kondygnacje oddzielone są za pomocą gzymsów, mogą się także wyróżniać sposobem wykończenia i opracowania powierzchni. Np. w kościele w Strzegomiu część elewacji z portalem oblicowana jest prawie w całości piaskowcem, wokół okna powyżej zachowana jest naturalna faktura kamienia, z którego zbudowany jest kościół, natomiast szczyt (późniejszy) jest ceglany z tynkowanymi blendami.

3.2.2. Portal w elewacji podłużnej

W elewacjach podłużnych (il. 4) portale odgrywały niewielką rolę – w bazylikach mieściły się w wysokości nawy bocznej, a w kościołach halowych, gdzie teoretycznie mogły być wyższe, zasłaniały niewielką część długiego, nisko schodzącego okna, albo mieściły się w części cokołowej, pod oknem. Od XV w. zaczęto dobudowywać kruchty, zasłaniające portale, tylko niektóre z nich były otwarte arkadami i ukazywały portal (Strzegom, Wrocław – katedra).

3.3. Typologia portali

Portale z XIV w. miały ościeża umieszczone w grubości muru, a przed lico wysunięte były tylko elementy dekoracyjne – pinakle, kolumnienki boczne i wimpergi. Ościeża są drobnoprofilowane o słabo czytelnym układzie. Dopiero pomiary ujawniły różnorodne formowanie przekrojów poziomych, które można podzielić na (il. 5):

- węgarrowe,
- uskokowe, profilowane
- rozczłonkowane (profilowane) o linii skośnej lub wieloboku.

Dla podziałów typologicznych większe znaczenie niż przekrój poziomy ma układ kompozycyjny widoku. Można wyróżnić kilka typów (il. 6):

1. portale węgarrowe ostrołukowe i o łuku dwuramiennym,
2. portale uskokowe i rozczłonkowane bez strefy głowic i z głowicami,
3. portale ujęte w prostokątne obramienie, z rzeźbą figuralną,
4. portale z bocznymi kolumnkami lub wspornikami niosącymi rzeźby figuralne lub sterczyny,
5. portale z pinaklami i wimpergami,
6. portale rozbudowane z kilkoma wymienionymi elementami: rama, wimpergi, kolumnki, pinakle.

3.3.1. Portale węgarrowe

Do 1 grupy należą portale węgarrowe o łękach ostrołukowych i dwuramiennych (il. 7, 8, 9). Portale najskromniejsze prowadziły do zakrystii i wieżyczek klatek schodowych. Ich naroża wykańczano sfazowaniem lub posiadały profilowanie złożone z 2-3 elementów. Większość wzniesiona została z ciosów piaskowca, w pięciu użyto granitu (Dzierżoniów, Strzegom), kilka z cegieł (il. 9) (Tabela 2). Proporcje portali ostrołukowych są dość wysmukłe, zwłaszcza przy wąskich wejściach, prowadzących do wieżyczek schodowych (Jawor 1:3,6), a przy dużych portalach do zakrystii prześwit miał proporcje 1:2,6 (Wrocław). Na uwagę zasługują portale dwuramienne, które pojawiły się dopiero w XIV w. (il. 8). Proporcje i sposób opracowania łuku były różne. Łęk dwuramienny zastosowano nawet w portalu prowadzącym do nawy kościoła parafialnego w Paczkowie. Portal ten (z trzech wejść do korpusu najmniej uczęszczany) jest w zasadzie węgarrowy, ale w górnej połowie ościeży otrzymał dekoracyjne profilowanie z wklęsłkami i wałeczkami. Profilowanie przechodzi na dwa łęki – najpierw wklęsły, później wypukły, ale w linii profilowania górna część jest prostokątna. W portalach do zakrystii w Strzegomiu, Brzegu oraz kościele św. Marii Magdaleny we Wrocławiu łęk dwuramienny ujęty został w prostokątne obramienie, a jego narożne elementy sprawiają wrażenie wsporników.

3.3.2. Portale uskokowe i rozcłunkowane

Portale 2 grupy o uskokowych i rozcłunkowanych ościeżach często stosowano jako portale wejściowe do nawy (il. 9, 10, 11). W portalach skromniejszych o mało rozbudowanych ościeżach profilowanie rozpoczynano w połowie wysokości lub nieco niżej. W portalach szeroko rozbudowanych ościeża spoczywały na cokole, zwykle kilkupoziomowym, z dodatkowymi uskokami i skosami powierzchni. W zależności od sposobu rozcłunkowania występowała różna ilość linii pionowych, przechodzących bezpośrednio w archiwoltę. W trzech portalach w Żarach, Wrocławiu i Strzegomiu (il. 12) u nasady łuku wprowadzono kamienną belkę. We Wrocławiu podparto ją małymi wspornikami o linii łuku dwuramiennego, w dwóch pozostałych – osadzono na węgarach, którego profilowane naroże załamane pod kątem prostym przeszło na podstawę belki.

W pięciu portalach ostrołukowych umieszczono w kluczu dekorację w postaci głowy, rozety, anioła lub popiersia (il. 13, 14). W pięciu portalach profilowanie ościeży kończy się strefą głowic lub pojedynczymi głowicami (il. 14). Są to niewielkie głowice liściaste. Tylko w jednym portalu 2 grupy, w portalu północnym do nawy kościoła św. Krzyża we Wrocławiu, znajduje się tympanon figuralny.

3.3.3. Portale ujęte w ramę

Portale z 3 grupy ujęte zostały w dodatkowe obramienia (il. 15). Mogą one być związane z gzymsami kapnikowymi (Brzeg), lub być niezależne. Portale w Lubinie oraz w Kaplicy wrocławskiego ratusza otrzymały obramienia w postaci profilowanego ostrołuku, opartego na wspornikach. W zasadzie ościeża mają układ węgarowy, ale figuralny tympanon na wspornikach i ostrołukowe obramienie zwieńczone wysokim kwiatonem sprawiły, że portale te zaliczono do grupy rozcłunkowanych. Prostokątną ramę ceglana otrzymały dwa portale ceglane prowadzące do nawy w kościele w Żarach. Górna granica jest zarazem zakończeniem poszuru okna (il. 9).

We wrocławskim kościele św. Marii Magdaleny i w Świdnicy cały portal otacza prostokątna rama, profilowana od strony wewnętrznej. Między ramą a archiwoltą występuje dekoracja rzeźbiarska oraz blendy maswerkowe. W Świdnicy ostrołuk

węgarów ozdobiono ażurowym wieloliściem³⁵. Wymienione portale powstały w 2 – 3 ćw. XIV w., różnią się ukształtowaniem ościeży, wielkością i proporcjami prześwitu.

3.3.4. Portale z bocznymi kolumnkami

4 grupę portali wyodrębniono z powodu dodatkowej dekoracji po bokach portalu w postaci kolumnek (il. 16). Portale różnią się ukształtowaniem ościeży oraz dekoracjami w postaci tympanonów i baldachimów w ościeżach. Kolumnki po bokach ościeży mają smukłe cylindryczne trzony, oparte na cokołach, z wyjątkiem katedry wrocławskiej, gdzie spoczywają na rzeźbach lwów wmurowanych w ścianę. Te kolumnki są niewysokie z rozbudowanymi głowicami roślinnymi. Na kolumnkach i sąsiadujących z nimi wspornikach o formie głowic miały stać rzeźby figuralne zwieńczone baldachimami, a nad nimi kolejne rzeźby z baldachimami wysokimi. Obudowanie portalu kruchtą w XV w. prawdopodobnie spowodowało usunięcie dekoracji położonej wyżej.

Portal południowy w Strzegomiu ujęto parą kolumnek po bokach, sięgających do połowy wysokości portalu. Tu także brak rzeźb figuralnych, ale zachowały się baldachimy z niewysokimi sterczynami. Dopelnieniem zewnętrznej dekoracji portalu są czołganki liściaste wokół archiwolty, która zwieńczona była kwiatonem. Po kwiatonie pozostała podstawa, a resztę usunięto podczas budowy kruchty.

Portal północny w Środzie Śląskiej ma boczne kolumnki oraz prostokątne profilowane obramienie wokół archiwolty. Kolumnki mają głowice na poziomie strefy głowic ościeży. Kolumnki wieńczą rozbudowane głowice roślinne, podczas gdy głowiczki w ościeżach są bardzo delikatne. Rzeźby planowane na kolumnkach nie zachowały się, pozostała tylko rzeźbiona głowa w kluczu archiwolty.

Kolejny portal w Żarach otrzymał kolumnki sięgające prawie do poziomu nadproża, a zwieńczony został tylko pinaklami, bez rzeźb. Archiwoltę otaczają czołganki i wieńczy kwiaton. W portalu północnym fary w Strzegomiu oraz w

³⁵ Ażurowy wieloliść wcześniej zastosowano w portalu kościoła św. Wojciecha we Wrocławiu, datowanym na koniec 3 ćw. XIII w.; wg H. Kozaczewska-Golasz - Portale z trójliściem w śląskich kościołach XIII wieku, [w:] Nie tylko zamki. Szkice ofiarowane profesorowi Jerzemu Rozpędowskiemu w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin, Wrocław 2005 r., s. 299 – 310; T. Kozaczewski, H. Kozaczewska-Golasz – Portale...o.c.

Paczkowie nie ma kolumnienek, tylko wsporniki. W Strzegomiu miały na nich stać rzeźby figuralne zwieńczone baldachimem ze sterczyną – w ogólnej kompozycji portal jest bardzo podobny do portalu południowego tegoż kościoła. W Paczkowie wsporniki są figuralne i podtrzymują kilkupoziomowe pinakle – analogicznie do portalu zachodniego w Żarach. dopełnieniem kompozycji jest wysoki kwiaton, dochodzący do poziomu poszuru okiennego, który stanowi górną granicę prostokątnego obramienia archiwolty. Na jego tle, między sterczynami i kwiatonem umieszczono płaskorzeźby figuralne. Wałki rozczłonkowanych ościeży zaopatrzone w bazy i zwieńczono głowicami.

3.3.5. Portale z pinaklami i wimpergami

W 5 grupie portale ujęte zostały między pinakle, niektóre zwieńczone były wimpergami i najprawdopodobniej powstały w 1 ćw. XIV w. (il. 17). Portal południowy do kruchty kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu umieszczono między przyporami, które zwieńczono pinaklami o dekoracji wyłącznie architektonicznej. Ściana kruchty wykorzystana została jako górne obramienie, z rzeźbami figuralnymi po bokach. Po rzeźbach pozostały wsporniki i baldachimy. Wokół archiwolty umieszczono czołganki, a w zwieńczeniu – kwiaton. W prześwicie otworu wejściowego występują dwa ostrołuki, złożone z wieloliści, połączone „wspornikiem”, który wisi w powietrzu. Przestrzeń między wieloliśćmi przygotowano pod rzeźbę, ale zachował się tylko wspornik³⁶.

Portal zachodni w kościele w Jaworze jest wysoki i bardzo wysmukły. Po obu jego stronach ustawiono wysokie trójkątne półfilary pinakli, które na wysokości ościeży ozdobiono dwoma kwadratowymi elementami ustawionymi przekątniowo. W górnej części pinakli znajdują się wnęki zakończone ostrołukiem, zapewne przygotowane dla rzeźb. Zwieńczeniem jest trójkątny wysoki ostrosłup. Na ścianie w tynku rysuje się ślad po wimperdze, którą prawdopodobnie usunięto podczas wykonania rozety. Portal południowy do prezbiterium kościoła w Jaworze jest niewielkich rozmiarów, ujęty między dwie smukłe sterczyny na planie kwadratu i zwieńczony wimpergą o wysokości bliskiej wysokości portalu. Na osi wimpergi i w górnej części między sterczynami i wimpergą zachowały się wsporniki i baldachimy dla rzeźb.

³⁶ O nieco innym wieloliściu wspomniano przy okazji portalu w Świdnicy, a kolejne w kruchcie w Strzegomiu i w katedrze wrocławskiej datowane są na XV w.

Portal zachodni w kościele w Złotorzy został odnowiony w XIX w. Można mieć tylko nadzieję, że powtórzono występujące w oryginale formy. Wejście portalu zamknięto łąkiem dwuramiennym, na którym opiera się belka z maswerkowym tympanonem. Maswerkowa dekoracja wypełnia także wnętrze wimpergi. Pinakle boczne w dolnej części mają postać masywnych, gładkich półfilarów. Na wysokości tympanonu wykonano dwa poziomy małych blend, wyższa część, znów gładka, zakończona została trójkątem z blendami maswerkowymi i zwieńczona dekoracyjnym ostrosłupem.

3.3.6. Portale rozbudowane

Grupe 6 tworzą trzy duże portale o bogatej dekoracji architektoniczno-rzeźbiarskiej (il. 18). Wszystkie portale są z wimpergami, umieszczonymi na tle prostokątnej ramy, która w kościele NMP na Piasku we Wrocławiu i w portalu zachodnim kościoła w Strzegomiu wypełniona została blendami maswerkowymi. W kościele NMP na Piasku na wspornikach wimpergi oparto smukłe kolumnienki z szerokimi głowicami, stanowiące podstawy pod rzeźb, które miały wieńczyć baldachimy z trzypiętrowymi pinaklami. W Strzegomiu po bokach ościeży ustawiono dość duże półfilary, których trzy ściany ozdobiono kolumnienkami stojącymi na cokołach i zwieńczonymi wysokimi głowicami, które stanowiły podstawy pod rzeźby figuralne. Na poziomie nasady ostrołuku znajdują się baldachimy zwieńczone pinaklami, a nad nimi kolejna pojedyncza sterczyna dochodząca aż do górnej linii obramienia. Na tle blend maswerkowych wznoszą się smukłe sterczyny spoczywające na wimperdze. Portal posiada bogato rzeźbiony tympanon i trójkątny szczyt.

Portal w kościele św. Elżbiety jest najwyższy i bardzo wysmukły, proporcje otworu wynoszą 1:3,5. Po bokach ustawiono dość duże półfilary – sterczyny, ozdobione kilkoma poziomami smukłych blend. Na 4 poziomie w blendach umieszczono małe głowy. Wimperga wypełniona blendami maswerkowymi zwieńczona została rzeźbą figuralną. Gzyms kapnikowy wieży wokół portalu został podniesiony i utworzył prostokątne obramienie.

Rozdział 4. Detale architektoniczne i rzeźbiarskie

4.1. Ościeża

4.1.1. Wałki i wklęski w przekroju poziomym

Średniowieczni twórcy włożyli dużo inwencji w tworzenie portali, dbając o ich różnorodność. Na przekrój ościeży składały się wałki i wklęski w zróżnicowanych układach, ale słabo czytelnych z powodu małej średnicy elementów, wynoszącej dla wałków około 4 – 7 cm, niekiedy 2 cm, a dla wklęsk do 10 cm, czasem 12 cm³⁷. Ilość i średnica tych elementów miały wpływ na gęstość podziałów pionowych ościeża, a więc na jego kompozycję. Układ uskokowy czy rozczłonkowany ościeży czytelny jest w dolnej strefie profilowania, w przejściu do cokołu (il. 10, 11). Tylko niektóre ościeża uskokowe opierają się na cokole o układzie uskokowym, inne spoczywają na cokole o linii prostej skośnej lub łamanej. Wysuniętymi elementami uskoków są wałki, a w wewnętrznych narożach znajdują się proporcjonalnie dość duże wklęski koliste. Uskoki ościeży są zróżnicowane – ich narożniki utworzono z symetrycznie ułożonych form, różnych w kolejnych narożach – wałków kolistych, kolistych z noskiem, wielobocznych, przechodzących we wklęski i kolejne mniejsze wałki i uskoki (il. 19).

W ościeżach o charakterze uskokowym można wyróżnić pewną grupę profili. Wiązkę profili, w rozumieniu autorki, stanowi kilka profili pionowych zgrupowanych bezpośrednio przy sobie. Charakterystyczny jest też większy – główny profil, usytuowany przekątniowo w wypukłym narożu uskoku i styczny do niego, po bokach którego znajdują się znacznie mniejsze w przekroju wałki i wklęski. Profile te stanowią całość kompozycyjną wyraźnie wyodrębniającą się z całego przekroju ościeża, wyróżnione są za pomocą oddzielenia ich od innych wiązek za pomocą wklęski o przekroju kolistym, ale przeważnie znacznie większym przekroju w stosunku do elementów należących do wiązki³⁸. W portalu pn kościoła w Nysie we wklęskach

³⁷ Stanowi to znaczne zmniejszenie średnic w stosunku do stosowanych w XIII w., nawet tych z ostatniej ćwierci stulecia; wg T. Kozaczewski, H. Kozaczewska-Golasz – Portale... op.cit.

³⁸ W kilku portalach wklęski rozdzielające poszczególne wiązki mają pole przekroju zbliżone do rozmiaru profilu głównego wiązki (Jawor, portal do prezbiterium, Świdnica, portal pn, Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal pd.)

oddzielających poszczególne wiązki zastosowano dodatkowy profil wałkowy styczny do wklęsłego naroża uskoku, przez co wklęsli oddzielające nie są w widoku czytelne. W portalu pod kościoła NMP na Piasku we Wrocławiu zamiast wklęsek zastosowano we wklęsłych narożach uskoków głównych – małe uskoki (o przekroju czterokrotnie mniejszym), także profilowane. W tym przypadku wiązki są czytelne dopiero w przekroju.

Wiązki profili są przeważnie symetryczne wokół profilu głównego, zwłaszcza, jeśli przekroje uskoków są kwadratowe, a tak jest w większości przykładów. Różnice, jeśli się pojawiają, są nieznaczne, np. z jednej strony wiązki jest wałeczek, a z drugiej w tym miejscu – uskok, bądź z którejś strony brakuje jakiegoś drobnego profilu (Świdnica, portal pn, il. 19), ale dotyczy się to drobnych profili o średnicach 1÷2 cm i jest prawie niezauważalne. Niesymetryczne wiązki częściej (ale nie zawsze) pojawiają się w pierwszej zewnętrznej wiązce ościeża, w miejscu przejścia profilowania w lico ściany, gdzie mogą się znajdować dodatkowe profile (Wrocław, katedra, portal pn) lub jest ich mniej (Jawor, portal zachodni; Chojnów, portal pn).

Nieco inaczej ma się sytuacja w przypadku uskoków prostokątnych (Wrocław, kościół NMP na Piasku, portal pn oraz Strzegom, kościół św. Piotra i Pawła, portal pn). Uskoki ustawione są dłuższym bokiem od frontu portalu, przez co znacznie zwiększa się rozchylenie ościeży. W profilu także wyraźnie wyróżniają się wiązki, na dłuższym boku drugiego uskoku profili jest zdecydowanie więcej, zaś pierwszy uskok, który licuje się ze ścianą, ma od frontu mniej profili.

Wśród ościeży uskokowych powyższe dwa przekroje o uskokach niesymetrycznych w portalu północnym kościoła NMP na Piasku we Wrocławiu i w kościele św. św. Piotra i Pawła w Strzegomiu (il. 19) wyróżniają się tym, że ich przekroje są niemal identyczne. Mają po dwa uskoki oparte na lekko załamanym cokole. Portale, mimo bliźniaczych przekrojów, znacznie się różnią - portal w Strzegomiu otrzymał inne proporcje wysokościowe i dodatkową dekorację architektoniczno-rzeźbiarską (il. 11, 16).

W portalu kościoła św. Jerzego w Dzierżoniowie na cokole o linii uskokowej oparto ościeża z wałkami przesuniętymi z tradycyjnego naroża, co dało efekt ościeża rozczłonkowanego.

Ościeża o układach rozczłonkowanych tworzą z wałków i wklęsłów ułożonych po linii prostej skośnej lub łamanej, bez zachowania symetrii (il. 20, 21). Wysunięte do przodu wałki o przekroju kolistym lub wielobocznym (Jawor) były gęsto rozmieszczone, przechodziły we wklęsły bezpośrednio lub z małym wałeczkiem w połowie, z jednej lub z dwóch stron. Rozchylenie ościeży prostych wahało się od 32° w portalu do kruchty w kolegiacie św. Krzyża we Wrocławiu do 62° w portalu kościoła p.w. NMP w Złotoryi, ale najczęściej wynosiło około 45°.

W ościeżach o linii łamanej (il. 21) rozczłonkowanie niekiedy przypomina układ uskokowy, z symetrycznymi elementami wysuniętymi do przodu, i drobniejszymi po bokach, tworzącymi wiązki. Przykładem może być portal zachodni katedry wrocławskiej, ze zmniejszającymi się ku wnętrzu wiązkami, o coraz mniejszej ilości wałków i wklęsłów. W kilku innych portalach pojedyncze, najbardziej wysunięte profile otrzymały układ wieloelementowy (wiązkowy), a sąsiednie są skromniejsze i zmniejszające się ku wnętrzu, występuje też różnorodność kolejnych profili wysuniętych wałków – koliste, migdałowe, wieloboczne. W portalach we Wrocławiu, Jaworze i Strzegomiu (1 - 2 ćw. XIV w.) (il. 19-21) wielkości naroży i średnice profili maleją od zewnątrz ku wnętrzu, jakby chciano osiągnąć większą głębię – świadomie wykorzystywano zjawisko iluzji perspektywicznej³⁹. Podobnie uczyniono w innych portalach powstałych później (w Paczkowie, Środzie Śląskiej i Nysie) (il. 20, 21). Na zestawieniu przekrojów (il. 21) wielkością elementów wyróżnia się portal katedry wrocławskiej – duże przekroje wałków i wklęsłów, głębokie wcięcia, nawiązują do poprzedniego stulecia i prawdopodobnie pochodzą z przełomu stuleci, lub początku XIV w.⁴⁰. Podobnie duże przekroje występują w portalu zachodnim w Żarach (il. 20).

Przedstawione sposoby kształtowania przekrojów dotyczyły ościeży szerokich w dużych portalach. Występują one w ograniczonym zakresie w portalach mniej rozbudowanych. We wszystkich mają wpływ na wygląd portalu, jego smukłość i głębokość.

³⁹ znane dobrze dopiero z obiektów barokowych

⁴⁰ E. Małachowicz – *Katedra wrocławska. Dzieje i architektura*, Wrocław 2000 r., s. 65, czas powstania portalu katedralnego określił na 2 ćw. XIV w., ale rzeźby lwów na 1 ćw. XIV w. i uważał, że zostały później wmontowane. Nie wiadomo jakich przekształceń w portalu dokonano w latach 1465-67 podczas dobudowy otwartej kruchty. Portal i kruchtę poddano renowacji w XIX w.

4.1.2. Cokoły

Ościeża portali węgárovych i o niewielkim rozczłonkowaniu (il. 7 – 10) miały najczęściej wysoką część cokołową ze ścięciami lub uskokami. Profilowanie rozpoczynało się na wysokości około $\frac{1}{3}$ – $\frac{1}{2}$ ościeży i przechodziło płynnie do archiwolty. Profile wałków i wklęsłów w dolnej części wtapiały się w skośną, rzadziej poziomą powierzchnię górną cokołu.

Portale uskokowe i rozczłonkowane o dużej ilości profili (il. 22, 23, 24) także posiadały cokół, ale zdecydowanie niższy. Mógł być gładki, uskokowy, skośny, wieloboczny. Większość cokołów ma dwa lub trzy poziomy. Kilka portali uskokowych z 1-2 ćw. XIV w. miało podstawę cokołu wieloboczną lub prostą skośną, a na niej opierał się jeden lub dwa poziomy o linii uskokowej. We wczesnych portalach występowały profilowane gzymsy w przejściu do kolejnych poziomów. Profilowanie ościeża wtapiało się najczęściej w skośną powierzchnię górną cokołu.

Kilka portali uskokowych otrzymało cokoły uskokowe od samego dołu (il. 22). W południowym portalu kościoła NMP na Piasku we Wrocławiu wyjątkowo uskokowy cokół o dość dużej wysokości jest bez podziałów poziomych, o poziomej powierzchni górnej. Natomiast południowy portal w Strzegomiu posiada bardzo wysoki cokół o dwóch poziomach uskoków, z dodatkową dekoracją w dolnej strefie. Podobna dekoracja – pionowe elementy o przekroju trapezowym – znajduje się u podstawy cokołu portalu pn katedry wrocławskiej. Dwa portale we Wrocławiu i jeden w Świdnicy otrzymały przejścia do kolejnych poziomów w postaci powierzchni skośnych o dużym kącie nachylenia. Ścięcia przeprowadzono od wypukłego naroża uskoku w górę do wklęsłych naroży, co daje szczególny efekt dynamicznej łamanej linii w widoku portalu. W portalu w Świdnicy w ten sposób cokół (jednopoziomowy) przechodzi w profilowane od razu ościeże, w katedrze dodatkowo cokół podzielony jest poziomym gzymsem; w portalu zach. w kościele NMP na Piasku takimi ścięciami podzielony jest cokół, oraz w ten sposób rozpoczyna się profilowanie (2 poziomy skośnych ścięć).

Portale o ościeżach rozczłonkowanych posiadają wysokie cokoły 2-3 poziomowe proste lub o linii łamanej (il. 23). Profilowanie ościeży najczęściej wtapia się w górną skośną powierzchnię cokołu. W kościele św. Marii Magdaleny we Wrocławiu oraz w kościołach w Paczkowie i Nysie wałki ościeży potraktowano jak

kolumienki, oparto je na bazach i własnych cokolikach (il. 25). W dwóch pierwszych portalach cokół jest wieloboczny, a w Nysie drobno profilowany.

4.1.3. Głowice ościeży

Ościeża portali XIV-wiecznych w większości płynnie przechodzą w ostrołuk archiwolty. W dziewięciu portalach ościeża zakończono głowicami na wałkach lub strefą głowic (il. 26, 27). Głowiczki pojawiają się przez cały XIV wiek na przemian ze strefą głowic. Oddzielne głowiczki wieńczą tylko główne wałki profilu ościeża, ich liczba waha się od 2-4. Wielkością i proporcjami są dostosowane do przekrojów wałków i znacznie mniejsze od głowic wieńczących boczne kolumienki, czy głowic-wsporników. Wszystkie są głowicami kielichowymi z bogatą choć drobną dekoracją roślinną, która może być zakomponowana w jednym lub dwóch poziomach. Głowiczki u podstawy mają półkolistą opaskę, od góry zwieńczone są drobno profilowanym gzymsem na rzucie wieloboku.

Głowice we wrocławskim kościele św. Krzyża są niewielkie, zarówno w portalu południowym, jak i północnym. W portalu południowym do kruchty zewnętrzne kolumienki ościeży otrzymały dwukrotnie wyższe głowice kielichowe o dwóch poziomach liści zwieńczonych gzymsem. Nieco większe głowice, ale dla pojedynczych wałków, znajdują się w kościołach w Brzegu i św. Marii Magdaleny we Wrocławiu oraz w portalu południowym kościoła NMP na Piasku, gdzie w co drugą głowicę wkomponowana jest postać. W ostatnim przykładzie głowicą zakończony jest także profilowany węgar na całej gubości. Rozbudowana strefa głowic (głowice połączone, bez wyraźnego podziału) w Środzie Śląskiej, Nysie, a zwłaszcza w Paczkowie ozdobiona została dwoma poziomami liści.

Strefa głowic ma swoje źródła jeszcze w XIII w., ale wiek XIV nieco inaczej je jednak traktuje. Występuje głównie w ościeżach o budowie rozczłonkowanej z dużą ilością profili o podobnych średnicach. Już od poł. XIII w. zanika charakterystyczne rozchylenie głowicy kielichowej, a dolny wałek zastąpiony zostaje poziomo ukształtowaną łodygą oplatającą wszystkie profile, z której wychodzą poszczególne liście lub ich kępki. Niekiedy zupełnie zanika górny gzyms (Nysa, Środa Śląska).

W portalach o bogatym układzie przestrzennym (Wrocław, Strzegom) występują kolumienki z głowicami kielichowymi oraz wsporniki pod rzeźby figuralne o

formie głowic (il. 26, 28). Ich wymiary są zdecydowanie większe od głowic ościeży, liście ozdobnie ułożono w dwóch poziomach, zwieńczonych odpowiednio szerokim profilowanym gzymsem. Liściastą dekorację nałożono także na wsporniki pod tympanon zachodni w Strzegomiu, o czym dalej.

4.1.4. Dekoracja we wkłeskach ościeży i archiwolty.

W trzech portalach zachowała się dodatkowa dekoracja ościeża we wkłeskach: w portalu zachodnim katedry wrocławskiej, w portalu zachodnim w Paczkowie oraz w portalu Kaplicy Zamkowej w Lubinie (il. 29).

W Katedrze wrocławskiej w największej wklesce ościeża i archiwolty umieszczono rzeźbione wsporniki i baldachimy z przeznaczeniem na rzeźbę figuralną (rzeźb brak) – po pięć z każdej strony. W pierwszej wklesce zewnętrznej profilowania archiwolty znajduje się dekoracyjna płaskorzeźbiona wić roślinna (wić winna złożona z liści i kiści owoców).

W portalu zachodnim w Paczkowie dodatkowa dekoracja roślinna umieszczona została w skrajnych wkłeskach ościeży – wić ze stylizowanych liści i owoców winorośli (il. 25, 29). Elementy płaskorzeźbione są prawie pełnoplastyczne.

Na zewnętrznym profilu archiwolty portalu w Lubinie, pod ostrołukowym gzymsem, wyryto inskrypcję fundacyjną, która także wzbogaca dekorację („*Anno Domini MCCCXLIX fundata est haec capella a duce Ludovic domino Legnicensi in honorem corporis et sanguinis Domini nostri Jhesu Xristi et Hedvigis et Marie Magdalene*”).

4.2. Archiwolta i jej elementy

We wszystkich portalach (oprócz portalu północnego kościoła w Brzegu) profilowanie archiwolty stanowiło przedłużenie profilowania ościeży. Archiwolty ostrołukowe miały proporcje ostrołuku znacznie obniżonego - do lekko podniesionego.

Największa ilość portali ma ostrołuk obniżony (il. 30). Cztery portale mają ostrołuk znacznie obniżony (prawie pełny łuk): Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal południowy do kruchty i z kruchty południowej do nawy oraz Żary, portale północny i południowy. W siedmiu przykładach ostrołuk jest oparty na trójkącie

równobocznym (Wrocław, kościół p.w. NMP na Piasku, portal pn i do wieżyczki schodowej; Katedra, portal północny; kolegiat świętokrzyska, portal do wieży pn; Strzegom, kościół p.w. św. Barbary, portal zachodni; Świdnica, kościół p.w. śś. Stanisława i Wacław, portal północny). W kolejnych 12 ostrołuk jest lekko obniżony (Wrocław, katedra – portal do wieżyczki schod. pn; kolegiata – portal w wieży pn i z kościoła górnego do dolnego; kościół p.w. św. Marii Magdaleny – portal zachodni; kościół p.w. św. Elżbiety – portal południowy; Jawor, kościół p.w. św. Marcina – portale zach., pd i do prezbiterium; Nysa, kościół p.w. św. Jakuba – portale pn i pd; Brzeg, portal pn, Paczków, portale pn i zach., Strzegom, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, portal południowy). Jedynie w portalu zachodnim kościoła p.w. Panny Marii w Złotoryi łuk jest nieznacznie podwyższony. Także dwa ostrołuki wypełniające archiwoltę portalu pd kolegiaty Świętokrzyskiej we Wrocławiu mają ostrołuk o podwyższonej strzałce. Jedynie ostrołuki o znacznie obniżonej strzałce pojawiają się na początku XIV w. (1. ćw.), pozostałe występują równolegle przez cały wiek XIV, nawet w ramach jednego kościoła portale z tego samego czasu mają różne strzałki ostrołuków archiwolt.

W archiwoltach w linii węgarów występował ostrołuk, belka oddzielająca archiwoltę, dekoracja ażurowa z wieloliści (il. 31) lub tympanon. Belka z przeszkleniem nad nią występuje w czterech portalach – w kościele św. Krzyża we Wrocławiu, oraz w kościele św. Barbary w Strzegomiu (il. 12). W Złotoryi przeszklenie nad belką nadprożową dekorowane jest maswerkami. W Żarach jest podobna belka jak w Strzegomiu, ale powierzchnia nad nią została zapewne wtórnie zamurowana (il. 31).

Bardzo dekoracyjnym rozwiązaniem jest ażurowy wieloliść. W Świdnicy ma postać pięcioliścia kolistego z wpisanymi cztero- i pięcioliśćmi, także kolistymi. W kościele św. Krzyża we Wrocławiu, w portalu południowym do kruchty, pod szerokim ostrołukiem węgarów o strzałce obniżonej znajdują się dwa ostrołuki z wieloliśćmi ostrołukowymi połączonymi lilijkami, w które wpisano trójliście. W środku między ostrołukami pozostał wspornik liściasty, zapewne pod rzeźbę figuralną.

4.2.1. Tympanony

W dwóch portalach znajduje się tympanon gładki, bez dekoracji – w zamurowanym portalu północnym w kościele w Brzegu oraz wyżej wspomniany w Żarach (il. 15, 16).

W ośmiu portalach kościelnych i w dwóch portalach ratusza wrocławskiego występuje tympanon figuralny (il. 32, 33). W większości dekoracja figuralna ograniczona została do kilku postaci, tylko w portalach w kościele św. św. Piotra i Pawła w Strzegomiu w tympanonach są sceny wielopostaciowe i wielopoziomowe. Tematyka dekorujących je płaskorzeźb jest bardzo różna.

Tabela 1 Wykaz tympanonów w portalach XIV-wiecznych

miasto	obiekt	portal	tematyka	datowanie
Jawor	kościół pw. św. Marcina	portal od pd do prezbiterium	Św. Marcin na koniu oddający swój płaszcz żebrakowi ⁴¹	ok. 1370 r.
Legnica	kościół pw. św. Piotra i Pawła	portal pn	Hołd Trzech Króli	II ćw. XIV w. /przekuty w XIX w.
Lubin	Kaplica Zamkowa	portal północny	w środku Chrystus boleściwy, po lewej św. Jadwiga, po prawej św. Magdalena, postacie fundatorów: książę Ludwik I (po lewej), księżna Agnieszka (po prawej)	1349 r.
Strzegom	kościół pw. św. Piotra i Pawła (joannici)	portal zach.	Dwa reliefy ze scenami z życia św. Pawła: Nawrócenie św. Pawła Apostoła pod Damaszkim	ok. 1335 r.
Strzegom	kościół pw. św. Piotra i Pawła	portal pn	w strefie dolnej: koronacja Betsabe przez Salomona oraz koronacja Estery przez Ahaswera; w strefie górnej: koronacja Marii przez Chrystusa	ok. 1335 r.
Strzegom	kościół pw. św. Piotra i Pawła	portal pd	Zaśnięcie Marii	ok. 1335 r.
Wrocław	kościół pw. Świętego Krzyża	portal z nawy pn do kruchty	Adoracja Trójcy Świętej przez parę fundatorów ⁴²	1. poł. XIV w.

⁴¹ Św. Marcin z Tours, biskup (ok. 316-397), jak głosi tradycja, „jadąc kiedyś konno, napotkał przed bramą Amiens żebraka. Nie miał pieniędzy, oddał mu więc swój płaszcz. W nocy zobaczył Chrystusa, który był okryty jego płaszczem i usłyszał słowa: «To Marcin mnie przyodział».” [Gorzandt Antoni, ks.: „Mój święty patron”, Gaudium, Lublin 2003, str. 365]

⁴² „Model ikonograficzny Trójcy Świętej oparty jest tutaj na schemacie Tronu Łaski. Przedstawia on tronuującego Boga Ojca podtrzymującego i prezentującego Syna Bożego – Ukrzyżowanego. Pomiedzy głową Boga Ojca a Jezusa znajduje się Gołębica – Duch Św.” [Kutzner Marian: „Erekcyjny» tympanon kościoła Św. Krzyża we Wrocławiu” [w:] Biuletyn Historii Sztuki nr 3/4, Warszawa 1966, str. 382]

Wrocław	ratusz	portal wsch.	Lew czeski i tarcze z herbami księstwa wrocławskiego i Wrocławia	ok. 1343-1357 r.
Wrocław	ratusz	portal z kaplicy do Wielkiej Sali	Płaskorzeźbione herby Śląska, Czech i Wrocławia	ok. 1357 r.

By wzbogacić treść przedstawienia, powierzchnia tympanonu często dzielona jest na poszczególne części tematyczne. Podział tympanonu może być dokonany na trzy sposoby: wertykalny, horyzontalny i mieszany.

Podział wertykalny ma miejsce, gdy poszczególne sceny lub postacie ukazane są w wydzielonych prostopadle polach, np. za pomocą pionowych laskowań, jak to ma miejsce w portalu Kaplicy Zamkowej w Lubinie. Ukrzyżowany Chrystus zajmuje pole centralne, w polach bocznych widnieją postacie świętych w mniejszej skali, a jeszcze po bokach, już nie wydzielone specjalnie, małe postacie fundatorów, czyli osoby żyjące w różnych czasach historycznych, które w rzeczywistości nigdy nie mogły się spotkać. Podobnie ma to miejsce w tympanonie portalu kościoła pw. Świętego Krzyża we Wrocławiu, z tym, że nie występują tu żadne dodatkowe graficzne czy plastyczne podziały. Scenę środkową wypełnia przedstawienie Trójcy Świętej w formie Tronu Łaski, z prawej i lewej strony – postacie fundatorów.

Podział horyzontalny polega na umieszczeniu dwóch lub więcej różnych scen w „wierszach” w odpowiedniej ilości, przykładem tego jest portal zach. kościoła śś. Piotra i Pawła w Strzegomiu. Dwie sceny z życia św. Pawła oddzielone są od siebie rzędem baldachimów. Można wyróżnić także trzecią, najwyższą warstwę – ponad wszystkim Bóg Ojciec w Niebie unoszony przez aniołów. Szeregi aniołów oddzielają świat niebieski od ziemskiego. Tympanon ten jest w kompozycji bardzo podobny do wielu przykładów tympanonów niemieckich, francuskich i hiszpańskich, w których właśnie taki podział kompozycyjny stosowano, a wspaniałością i bogactwem przedstawienia dorównuje przykładom z Europy Zachodniej (np. Hiszpania: Burgos, katedra, portal zachodni; Francja: Bayeux, katedra; Paryż, katedra, portal zach., itd.).

Przykładem mieszanego podziału pola tympanonu jest przedstawienie trzech scen koronacji w portalu północnego kościoła śś. Piotra i Pawła w Strzegomiu. Scena ukoronowania Marii przez Chrystusa zajmuje górną część kompozycji, zaś dwie

równorzędne sceny koronacji Betsabe przez Salomona oraz Estery przez Ahaswera przedstawione są obok siebie w dolnym pasie kompozycji.

Płaskorzeźby w tympanonach pełniły co najmniej kilka funkcji. Przede wszystkim wspinałe dekorowały portal, nadając mu znaczenie i wyróżniając z innych portali w tym samym obiekcie. Przedstawienia historii biblijnych Starego i Nowego Testamentu to element „Biblii Pauperum”, pouczającej o prawdach wiary „ubogich duchem”⁴³.

Pojawiające się postacie fundatorów (Wrocław, kolegiata świętokrzyska, portal do wieży pn; Lubin, Kaplica Zamkowa, portal pn) to element średniowiecznej reklamy możnowładców, pokazanie ich cnót i ofiarności oraz roli, jaką spełniali w ówczesnym świecie.

4.2.2. Wsporniki

Występują trzy rodzaje wsporników w portalach, pełniących różne funkcje konstrukcyjne w portalu:

- wsporniki podtrzymujące belkę nadprożową i/lub tympanon;
- wsporniki podtrzymujące zewnętrzny profil (gzyms) archiwolty;
- wsporniki rzeźb figuralnych.

Wsporniki podtrzymujące belkę nadprożową i/lub tympanon mogą być w formie łuku dwuramiennego lub głowicy. W najprostszych portalach dwuramiennych (najwcześniejszy taki portal pojawił się już na początku XIV w. w kolegiacie świętokrzyskiej – portal z wieży pn do wieżyczki schodowej) wspornik wychodzi po łuku płynnie z węgara, a następnie załamuje się pod kątem prostym (lub jest lekko zaokrąglony – Wrocław, kościół p.w. św. Marii Magdaleny, portal do wieżyczki schodowej) do góry (il. 8). Prostokątny zarys otworu pozostaje wyraźnie widoczny. W portalu do zakrystii w Strzegomiu pole wsporników dekorowane jest tarczami. Nieco bardziej rozbudowaną formą takiego typu portali jest portal do prezbiterium w Strzegomiu oraz portale do wieżyczek schodowych kościoła w Legnicy – ościeża

⁴³ Biblia pauperum – cykle obrazowe zawierające nie powiązane ze sobą typologicznie sceny ze Starego i Nowego Testamentu, mające za pośrednictwem ilustracji pouczać „ubogich duchem” o prawdach wiary. [Słownik terminologiczny sztuk pięknych, red. Krystyna Kubalska-Sulkiewicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006]

węgarowe są profilowane i całe profilowanie przechodzi we wsporniki łuku dwuramiennego. Podobnie w portalu północnym w Paczkowie, ale na łuku występuje uskok, a wygięcie w górę również następuje po łuku o tej samej średnicy.

Portale ostrołukowe z belką nadprożową podpartą wspornikami dwuramiennymi stanowią zestawienie jednocześnie portalu ostrołukowego i dwuramiennego. W portalach tego typu (Wrocław, kościół pw. Świętego Krzyża, portal z kruchty południowej do nawy; Brzeg, portal północny; Złotoryja, portal zachodni; Wrocław, Ratusz, portal wschodni i w Kaplicy) wsporniki wychodzą płynnie z wewnętrznej części profilu ościeża lub węgara, wyginając się po okręgu do wnętrza portalu, a następnie, po osiągnięciu maksymalnej wysokości zadanego okręgu, pionowo ku górze. Profil ościeża jest konsekwentnie zachowany na całym wsporniku i ma kontynuację w belce nadprożowej. Forma ta została urozmaicona i przekształcona w kolejnych przykładach. W portalu wschodnim ratusza wrocławskiego niewielkie pole między profilem ościeża i wspornika wypełnione jest płaskorzeźbą przedstawiającą smoki⁴⁴. W portalu do prezbiterium w Jaworze, pod łukami pojawiają się płaskorzeźbione głowy odwrócone jakby tyłem do portalu (il. 34, 35), zaś sam łuk wygięcia jest nieco przedłużony. Innym przekształceniem, już nieco swobodniejszym, jest odwrócenie krzywizny łuku, wspornik staje się z wklęsłego – wypukły (Lubin, kaplica zamkowa) i jest dekorowany maskami od spodu oraz płaskorzeźbioną tarczą i hełmem od frontu. Jest to tzw. łuk wspornikowy, występujący w XIII w.

Zupełnie swobodnie potraktowano wsporniki we wszystkich trzech wejściowych portalach kościoła pw. św. Piotra i Pawła w Strzegomiu – w formie głowicy z dekoracją liściastą, z postaciami zwierząt (lew, orzeł) lub maszkaronem. Lewy wspornik portalu zachodniego ma kształt niemal całej głowicy, przez co wydaje się być jakby podwieszony do belki nadprożowej.

W portalu północnym kościoła w Świdnicy wsporniki podtrzymują maswerkową dekorację wypełniającą archiwoltę. Wsporniki te są drobno rzeźbione, umieszczone na wewnętrznej stronie węgara, z dość zaskakującymi przedstawieniami Arystotelesa i Filis z jednej oraz Samsona i Dalili z drugiej strony⁴⁵.

⁴⁴ smok – motyw dekoracyjny występujący często zwłaszcza w średniowiecznej sztuce zachodnioeuropejskiej (często o znaczeniu symbolicznym, m. in. symbol szatana) [Słownik terminologiczny sztuk pięknych]

⁴⁵ D. Hanulanka datuje te wsporniki na przełom XIV i XV w. (D. Hanulanka: „Świdnica”, seria: *Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, str. 64)

Wsporniki podtrzymujące ostrołukowy gzyms archiwolty pełnią rolę wizualną, uzasadniając jego początek i oparcie na wysokości przejścia ościeża w łuk archiwolty, stanowiąc dodatkowy dekoracyjny akcent. Wsporniki te nie są dużych rozmiarów, a ich wielkość dostosowana jest do niewielkiej ilości podpieranych profili. We wczesnych przykładach (Wrocław, kościół pw. Świętego Krzyża, portal południowy) jest to jeszcze cała kolumnienka dostawiona przy profilu i zwieńczona głowicą o dekoracji liściastej. W innych przykładach kolumnienka zanika, na rzecz samodzielnego wspornika. W Lubinie gzyms podpierają wsporniki w kształcie głowiczek kielichowych z płaskorzeźbioną dekoracją w kształcie prawdopodobnie lwów. W ratuszu wrocławskim w portalu Kaplicy gzyms podpierają głowice wieloboczne (il. 34, 35). Do tego typu wsporników można zaliczyć również wsporniki podtrzymujące gzyms ramowy nad portalem północnym kościoła w Środzie Śląskiej – wsporniki dekorowane są maskami.

Wsporniki i postumenty dla rzeźb figuralnych (il. 28, 36) mają zazwyczaj największe rozmiary, ze względu na wielkość figur oraz pełnioną funkcję konstrukcyjną (muszą utrzymać całą rzeźbę). Najczęściej występują w kształcie głowic liściastych, wcale nie koniecznie wieńczących kolumnienkę. Przeciwnie – często są jakby przyklejone do ściany, a od spodu – w miejscu, gdzie opierałyby się na kolumnie, wykończone są np. maszkaronem, maską liściastą, głową lwa, kwiatem. Od góry głowica taka przykryta jest gzymsem na rzucie wieloboku wykończonym typowym gotyckim profilem, na którym stoi rzeźba.

Odmianę tego rodzaju wspornika stanowią elementy w kompozycji rzeźb jedna bezpośrednio nad drugą. Mają one wtedy od spodu kształt baldachimu, a od góry przykrywa je płytka na kolejną rzeźbę (Wrocław, katedra, portal zachodni) i też są monolitycznie wtopione w ścianę, a ich funkcja się nie zmienia⁴⁶.

Głowice liściaste dekorowane są mocno stylizowanymi liśćmi winorośli lub dębu. Liście są przeważnie duże, rozwinięte, może nawet wędnące lub przejrzałe, ale jeszcze nie suche, ułożone jakby w bukiet, ogonkami do dołu, okalając głowicę w kształcie zbliżonym do odwróconego stożka. Taka dekoracja układa się w jednym lub dwóch poziomach.

⁴⁶ O baldachimach p. 4.3.2

4.2.3. Dekoracje w kluczu

W dziesięciu portalach w kluczu archiwolty umieszczono elementy dekoracyjne w postaci rozetki, nietoperza, masek, popiersi i postaci uskrzydłonych aniołów (il. 37). Najprostsza rozetka w formie kwiatka znajduje się w kluczu niewielkiego portalu do wieży południowej kolegiaty świętokrzyskiej. W tym samym kościele w portalu do wieży południowej w kluczu znajduje się popiersie anioła ze skrzydłami, które w pewien sposób dopełnia kompozycję tympanonu pod archiwoltą. Podobną funkcję pełnią dwie płaskorzeźby, jedna nad drugą, w kluczu portalu do Kaplicy Zamkowej w Lubinie: gołębica symbolizująca Ducha Świętego (nad głową Chrystusa na tympanonie) oraz wyżej, u podstawy kwiatonu, płaskorzeźbiona głowa Boga Ojca – razem cała Trójca Święta. W kluczu portalu zachodniego kościoła w Żarach umieszczono nietoperza o rozłożonych skrzydłach.

W portalu w wieży północnej kolegiaty świętokrzyskiej we Wrocławiu oraz w portalach zachodnim i północnym w Środzie Śląskiej klucze zdobią maski o trudnej do określenia tematyce. Natomiast w portalu zachodnim kościoła p.w. św. Barbary w Strzegomiu znajduje się popiersie, prawdopodobnie patronki kościoła, podobnie w portalu północnym kościoła w Brzegu – popiersie św. Mikołaja, zaś w portalu południowym kościoła na Piasku – prawdopodobnie głowa Chrystusa (płaskorzeźba bardzo uszkodzona).

4.3 Rzeźby figuralne

Jednym z ważnych elementów świadczących o piękności i bogactwie portalu były umieszczane w nim rzeźby figuralne. Do dziś zachowało się bardzo niewiele przykładów rzeźb oryginalnych. Całopostaciowe przedstawienia możemy podziwiać w kościele św. Marii Magdaleny oraz w kościele św. Elżbiety we Wrocławiu (il. 38). W Legnicy w przekutych w XIX w. portalach północnym i zachodnim kościoła śś. Piotra i Pawła oraz w Świdnicy w portalach zachodnich też znajdują się postacie figuralne (prawdopodobnie z 1. poł. XV w.). Ale nie był to element rzadki. Świadczą o tym pozostałe miejsca przewidziane na te rzeźby. Postumenty i baldachimy, które miały dopełniać kompozycji tego elementu dekoracyjnego znajdują się w większości portali głównych najbardziej reprezentacyjnych kościołów miejskich. Ramę kompozycyjną dla

rzeźby figuralnej stanowi najczęściej wspornik w kształcie głowicy oraz baldachim⁴⁷. Umieszczenie takiej grupy elementów zdobiących portal było bardzo różne:

- po bokach ościeża lub archiwolty (il. 38) – miejsca na rzeźby znajdują się po obu stronach ościeża, ich postumenty znajdują się na różnej wysokości. To ustawienie jest najczęściej spotykane. W portalu zach. kościoła p.w. św. Marii Magdaleny (il. 15, 38) wsporniki znajdują się ponad przejściem ościeży w łuk archiwolty, postacie zwrócone są lekko w kierunku wnętrza portalu, nad nimi baldachimy bez sterczyny. Podobny układ jest w portalu południowym kolegiaty świętokrzyskiej (il. 17) (rzeźby nie zachowane).

W portalach północnym i południowym kościoła p.w. śś. Piotra i Pawła (il. 16, 36) miejsca na rzeźby przewidziano po bokach ościeża, zaś baldachimy znajdują się na wysokości archiwolty. Rozwinięciem tego schematu jest zwielokrotnienie ilości rzeźb w portalu katedry wrocławskiej (il. 16, 36) – jest ich po cztery z każdej strony: w dwóch rzędach po dwie obok siebie, a baldachimy rzeźb dolnych stanowią jednocześnie postumenty dla rzeźb usytuowanych wyżej. W portalu północnym w Środzie Śląskiej (il. 15, 36) głowice kolumnienek, stanowiące postumenty na rzeźby, umieszczono na wysokości przejścia ościeża w łuk archiwolty, w linii strefy głowic ościeży; nie przewidziano baldachimów.

- w osi archiwolty portalu – pojedyncze miejsce na rzeźbę znajduje się we Wrocławiu w kościele p.w. Świętego Krzyża (il. 17) – archiwolta portalu południowego podzielona jest na dwa ostrołuki, między którymi przygotowano postument na rzeźbę figuralną⁴⁸;

⁴⁷ Nie można, w ramach całego portalu, traktować rzeźby oddzielnie, gdyż jest ona nieodłącznie związana z kompozycją całego portalu. W większości zachowanych przypadków rzeźba figuralna (lub miejsce na nią) posiada wyraźnie wyodrębniony postument-wspornik oraz baldachim, w nielicznych przypadkach jest to tylko postument (Środa Śląska, portal północny w kościele franciszkańskim), albo forma niszy na rzeźbę, częściowo lub całkowicie wtopiona w lico ściany (Jawor, kościół św. Marcina, portal zachodni; Wrocław, kościół św. Elżbiety, portal południowy).

⁴⁸ podobnie w kościele w Legnicy w portalu zachodnim o bliższym otworze wejściowym – po przeróbce XIX-wiecznej

- jako zwieńczenie trójkąta wimpergi na jego szczycie (Wrocław, kościół św. Elżbiety – w dodatkowej ceglanej niszy w ścianie kościoła, il. 18, 38);
- po bokach wimpergi w polu prostokątnym opasującym portal (Jawor, portal do prezbiterium, il. 17, 36);
- w polu wimpergi na osi portalu, jako jego zasadnicza dekoracja (Jawor, portal do prezbiterium, il. 17, 36);
- wkomponowane w profil ościeża (Wrocław, katedra, portal zachodni; il. 36);
- jako jeden z elementów bocznych pinakli ujmujących portal po bokach (Jawor, portal zachodni, il. 17, Strzegom.; kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal zach., il. 18, 36).

4.3.1. Płaskorzeźby figuralne

W kilku portalach jako element dekoracji zastosowano płaskorzeźby⁴⁹. W portalu zachodnim kościoła p.w. św. Marii Magdaleny we Wrocławiu w blendach maswerkowych nad archiwoltą (czteroliść okrągły w kole) umieszczono dwie płaskorzeźbione głowy. Podobnie w portalu północnym kościoła w Świdnicy – znajdują się trzy płaskorzeźbione głowy, a w większych blendach w rogach ramy portalu umieszczone płaskorzeźbione postacie świętych, zwrócone lekko do środka portalu (il. 38).

Portal zachodni w Paczkowie dekorowany jest płaskorzeźbami umieszczonymi nieco ponad archiwoltą, po bokach wysokiego kwiatonu. Dwie płaskorzeźby przedstawiają giermka i mieszczanina, trzymających herby biskupa i księstwa. Ponad herbami – rycerskie hełmy.

Bogata płaskorzeźbiona dekoracja wypełnia trójkąt wimpergi portalu zachodniego kościoła w Strzegomiu (il. 18). Rozbudowana scena przedstawia Chrystusa Tronującego, adorowanego przez dwie klęczące postacie w otoczeniu miniaturowych aniołów z jednej i stworów z piekieł z drugiej strony kompozycji.

⁴⁹ oprócz płaskorzeźbionych tympanonów, opisanych w rozdziale 4.2.1

4.3.2. Baldachimy

Baldachimy to część kompozycji większego elementu, jakim jest rzeźba figuralna (il. 36, 39). Znajdują się ponad rzeźbą, osłaniając ją od góry. Baldachimy były bardzo bogato rzeźbiarsko traktowane. Od spodu mają kształt sklepienia – parasolu na rzucie wieloboku ($6 \div 8$ pól). Niekiedy w kluczu znajduje się rzeźbiony zwornik z formie kwiatu lub guza (z powodu małych rozmiarów trudno to dokładnie ocenić). Z zewnątrz baldachim ma kształt graniastosłupa. Każdy z jego boków jest u dołu wykończony ostrołukiem, który może mieć dekorację z trójliścia lub wieloliścia, ponad którym znajduje się pełen zestaw dekoracji, czyli wimperga zwieńczona kwiatonem, wszystko ujęte w prostokątną ramę wyznaczoną przez ścianę graniastosłupa. Baldachim może być zwieńczony u góry fryzem z blend maswerkowych.

4.4. Wimpergi i blendy maswerkowe

Sześć portali zwieńczono wimpergami, dwie z nich umieszczono na tle prostokątnego obramienia (il. 17, 40). W Jaworze w portalu zachodnim pozostał jedynie ślad po trójkątnym szczycie. W portalu prezbiterium zachowała się wimperga o dużym kącie nachylenia. Jej gładkie pole trójkątne miało być ozdobione rzeźbą figuralną, po której pozostał wspornik i baldachim.

W Złotorzy i Wrocławiu pola trójkątne wypełniono blendami maswerkowymi. W Strzegomiu wimpergę wypełniono reliefem ze sceną sądu ostatecznego, z płaskorzeźbionym kwiatonem stanowiącym podstawę dla postaci Chrystusa tronującego. Wimpergi wieńczą kwiatony, z wyjątkiem kościoła św. Elżbiety we Wrocławiu. Boczne profilowane krawędzie szczytu ozdobione zostały czołgankami o formie dekoracji liściastej.

4.4.1. Kwiatony

Kwiatony wieńczyły nie tylko wimpergi, ale także iglice pinakli i baldachimów oraz archiwolty w kościele św. Krzyża we Wrocławiu (zniszczony), w Żarach, w kaplicy w Lubinie, w Strzegomiu (zniszczone) i Paczkowie (il. 40, 41).

Kwiatony ozdabiano stylizowanymi liśćmi o różnej formie, od rozwijających się do dojrzałych i usychających. Ułożone były na różne sposoby: 2 lub 3 liście zebrane

w bukiet (Wrocław, portal zach. kościoła na Piasku; Żary, portal zach.); wokół graniastej iglicy w jednym poziomie (na kształt krzyża) lub w dwóch poziomach (większe liście u dołu i mniejsze u góry: Strzegom, portal zachodni; Paczków, portal zachodni; Lubin, portal północny – kwiaton uszkodzony z obtłuczonymi liśćmi). U podstawy kwiatonu znajduje się niewielki gzyms. W kilku portalach górna część gzymsu archiwolty w miejscu połączenia z kwiatonem została wygięta w ośli grzbiet (il. 16, 17).

Wielkość kwiatonów dostosowana jest do wieńczonego elementu. Największe i najbardziej rozbudowane kwiatony o dwóch poziomach liści występują w portalach zachodnich Strzegomia i Paczkowa. Nieproporcjonalnie duży jest kwiaton portalu w Lubinie.

4.4.2. Gzymsy archiwolt, wimperg i ram

Gzymsami nazwane zostały te elementy w portalu, które mają charakterystyczny dla gotyckiego gzymsu przekrój (profilowanie od dołu, ścięcie od góry). Należą do nich elementy tworzące prostokątne ramy portalu (będące częścią gzymsu elewacji bądź niezależne od niego), skośne elementy budujące trójkąt wimpergi oraz dodatkowe profilowane ostrołuki otaczające archiwolty, pełniące dla niej rolę gzymsu.

Gzymsy archiwolt (il. 16, 17, 18) powiększają optycznie archiwoltę. Są profilowane od spodu, skośnie ścięte od góry. Profilowanie stanowi kontynuację profilowania archiwolty. Płaszczyzna ścięta jest dekorowana liściastymi czołgankami, a w portalu zach. w Strzegomiu także postaciami wielkości czołganek. W trzech portalach gzyms archiwolty oparty jest na wspornikach (Wrocław, kolegiata świętokrzyska, portal południowy do kruchty; Ratusz, portal w Kaplicy; Lubin, portal północny). W pozostałych przykładach gzyms archiwolty wtapia się w boczne pinakle (Żary, portal zachodni; Strzegom, portal zachodni i południowy) lub baldachimy (Strzegom, portal północny). Wszystkie gzymsy archiwolt zwieńczone są kwiatonem, przy czym zachowały się kwiatony w portalu w Lubinie, w Paczkowie i w Żarach, w pozostałych są tylko wsporniki. W Strzegomiu w portalu zachodnim, w Żarach i w Paczkowie gzyms wygina się w kluczu w ośli grzbiet.

Gzymsy wimperg (il. 17, 18) budują trójkąt wimpergi. Gzyms jest profilowany od spodu, skośnie ścięty od góry. Przekrój gzymsu jest dostosowany do wielkości wimpergi, którą tworzy. W stosunkowo niewielkim portalu do prezbiterium w Jaworze jest dość delikatny o skromnym profilowaniu. W największych portalach proporcjonalnie grubszy i masywniejszy. Gzymsy wimperg także są rytmicznie dekorowane liściastymi czołgankami. U podstawy wtapiają się w boczne pinakle (Wrocław, kościół p.w. św. Elżbiety, portal pd; Jawor, portal do prezbiterium i zapewne zachodni; Złotoryja, portal zachodni; Strzegom, portal zachodni) lub trzony kolumnienek (Wrocław, kościół na Piasku, portal zachodni).

Gzymsy ram (il. 15, 18). Niektóre portale zostały ujęte w prostokątne ramy zamykające całą kompozycję. Ramy te wykonane są z profili gzymsów. We Wrocławiu w portalu południowym kościoła p.w. św. Elżbiety i w portalu zachodnim kościoła na Piasku oraz w portalu północnym w Brzegu wykorzystano do tego gzymsy kapnikowe elewacji, które wygięto w prostokątną ramę ujmującą portal od pewnej wysokości. Pozostałe portale mają własne ramy. W portalu północnym w Środzie Śląskiej gzyms podparty jest na wspornikach i obramowuje tylko górną część portalu – archiwoltę. W portalach północnym i południowym w Żarach także obramowuje archiwoltę, przy czym górna krawędź ramy jest jednocześnie krawędzią poszuru okna. W portalu zachodnim w Strzegomiu gzyms ramy widoczny jest tylko w górnej części, po bokach ościeży znika pod bocznymi pinaklami. W portalu zachodnim kościoła p.w. św. Marii Magdaleny we Wrocławiu i w portalu północnym w Świdnicy gzyms ramy poprowadzony jest od podstawy portalu i ma własną część cokołową.

Wszystkie gzymsy są profilowane od spodu i skośnie ścięte od góry. Szczególnie bogatym profilem wyróżnia się gzyms w portalu w Świdnicy, w partii ościeża stanowiący przedłużenie jego profilowania.

4.4.3. Czołganki

Czołganki są elementem dekoracyjnym pojawiającym się w bardzo wielu miejscach portalu. Przede wszystkim dekorują gzymsy archiwolt i wimperg, ale pojawiają się na iglicach pinakli, na dekoracji baldachimów. Dostosowane są wielkością do elementu, na którym się znajdują. I tak największe czołganki znajdują się na gzymsach ościeży i wimperg (il. 42), mają formę liści rozwiniętych lub nawet

usychających, albo rozwijających się (wimperga portalu kościoła p.w. św. Elżbiety we Wrocławiu). Na nieco mniejszych ramionach wimpergi portalu w Jaworze i na gzymsie archiwolty portalu w Lubinie liście są rozwinięte, ale małe-młode. W portalu zachodnim kościoła w Strzegomiu na gzymsie archiwolty, pomiędzy rytmicznie ułożonymi czołgankami liściastymi wkomponowano klęczące postacie tej samej wielkości.

Czołganki dekorujące iglice pinakli mają formę pączkową i małe rozmiary (il. 36, 39). W zminiaturyzowanej formie występują także na płaskorzeźbionych baldachimach, dekorując ich wimpergi i sterczyny (il. 39).

Czołganki ułożone są rytmicznie, wszystkie lub prawie wszystkie jednakowe w ramach jednego elementu – nieznacznie różnić się mogą ułożeniem czołganki w szczycie ostrołuku lub wimpergi, w miejscu przejścia w kwiaton. W ramach jednego portalu może wystąpić kilka rodzajów czołgank o formach od pączkowych do rozwiniętych i usychających, w zależności od elementów, na które składa się dekoracja całego portalu.

4.4.4. Blendy maswerkowe

Blendy maswerkowe wypełniają duże płaskie powierzchnie w portalach – trójkąty wimperg (Wrocław, kościół p.w. NMP na Piasku, portal zachodni; kościół p.w. św. Elżbiety, portal południowy; Złotoryja, portal zachodni) oraz pola powstałe przez prostokątne obramienie całego portalu.

Wimpergi z blendami maswerkowymi komponowane są centralnie, występują w nich trójkąty sferyczne, trójliście, czteroliście oraz rybie pęcherze.

Niewielkie powierzchnie nad archiwoltą w portalu zachodnim kościoła p.w. św. Marii Magdaleny we Wrocławiu oraz w portalu północnym w Świdnicy (il. 40) wypełniono blendami w kształcie okręgów z czteroliściem okrągłym, rybimi pęcherzami i blendami w formie okien z wieloliściem, w centrum których umieszczono płaskorzeźby.

Dwa portale, zachodni w kościele NMP na Piasku we Wrocławiu i w Strzegomiu (il. 40), mają wimpergi umieszczone na tle blend maswerkowych, wypełniających prostokątne obramienie nad portalem. Blendy są wysokie, zwieńczone

trójliściem. We Wrocławiu jest pięć blend, są one ostrołukowe z trójliściem ostrołukowym, w bocznych blendach umieszczono kolumnienki oraz baldachimy ze sterczynami, zwieńczone kwiatonami na wysokości trójliścia blendy. W Strzegomiu jest 9 smukłych blend zamkniętych półkoliście z trójliściem okrągłym, a w każdej (z wyjątkiem środkowej) znajduje się nieduża sterczyna z kwiatonem.

4.5. Pinakle

Pinakle mogą pojawiać się w kompozycji portalu jako:

- pinakle ujmujące portal, ustawione na ziemi;
- pinakle jako zwieńczenie kolumnienek ujmujących portal;
- pinakle na wspornikach;
- pinakle wieńczące baldachimy rzeźb figuralnych;
- pinakle wypełniające blendy maswerkowe.

Pinakle ujmujące portal

Pierwszy portal ujęty między pinakle powstał między przyporami kościoła św. Krzyża we Wrocławiu (il. 17, 43). Do budowy pinakli w naturalny sposób wykorzystano przypory kruchty. Pinakle są kilkupoziomowe, ale nie zachowane w całości. Przy pozostałych portalach sterczyny zostały ustawione po bokach ościeży. Pinakle w portalu do prezbiterium w Jaworze oraz w portalu zachodnim w Złotoryi mają postać graniastego półfilara o kilku poziomach. Ścianki kończą trójkątne szczyciki i wysoki ostrosłup z czołgankami, który zapewne zwieńczony był kwiatonem. W Złotoryi dolna część trzonu jest gładka, licowana piaskowcem, w górnej części trzonu występują dwa poziomy małych blend maswerkowych, trzeci poziom wyższy w blendą zamkniętą dwoma ostrołukami z trójliście, połączonymi zwornikiem zwisającym. W Jaworze pinakle ustawione są na cokole i mają trzy równe kondygnacje blend maswerkowych.

Pinakle w kościele św. Elżbiety we Wrocławiu są także graniaste, o pięciu piętrach wypełnionych blendami zakończonymi trójliściem w ostrołuku. Piętro dolne sięga prawie połowy pinakla. Blendy 2., 3. i 4. poziomu są podwójne. Na czwartym poziomie z blend, jak z okien wychylają się po dwie główki od frontu i dwie od wnętrza

portalu. Piąty poziom nieco wyższy, zwieńczony trójkątnym szczytem oraz iglicą z żabkami i zapewne kwiatonem.

W zachodnim portalu w Jaworze sterczyna ustawiona na cokole ma trzon w postaci półfilara trójkątnego. W dolnej części do boków dodano kwadratowe w planie elementy ze smukłymi blendami. W górnej części znajduje się wysoka wnęka zakończona trójliściem. Zapewne planowano umieścić w niej rzeźbę. Zwieńczeniem jest trójkątny ostrosłup. Najbardziej rozbudowane są pinakle w zachodnim portalu kościoła w Strzegomiu. Ich trzonem jest graniasty półfilar, po bokach którego ustawiono kolumnienki, a nad nimi baldachimy ze sterczynami zdobionymi blendami, pączkowymi czołgankami i kwiatonami. Graniastą część kończą trójkątne szczyty, nad którymi jest kolejne smukłe piętro ustawione przekątniowo, zwieńczone ostrosłupem z czołgankami i kwiatonem.

Pinakle jako zwieńczenie kolumnienek ujmujących portal

W portalu zachodnim kościoła w Żarach (il. 44) boczne kolumnienki ujmujące portal, podtrzymują dwukondygnacyjną sterczynę, ustawioną przekątniowo. Ścianki trzonu wypełniają blendy maswerkowe, w dolnej kondygnacji zamknięte półkoliście, w górnej części – ostrołukiem i trójkątnym szczytem. Całość zwieńczona jest iglicą z pączkowymi żabkami i zapewne także kwiatonem (pozostała podstawa).

Pinakle na wspornikach pojawiają się po bokach archiwolty portalu zachodniego w Paczkowie (il. 43). Są także dwukondygnacyjne o równych kondygnacjach, z blendami maswerkowymi ostrołukowymi z trójliściem. Kondygnacja górna ustawiona przekątniowo i zwieńczona trójkątnymi szczytami oraz iglicą z pączkowymi czołgankami oraz kwiatonem.

Pinakle wieńczące baldachimy rzeźb figuralnych

Niektóre baldachimy rzeźb figuralnych były zwieńczone jedno- lub dwukondygnacyjnymi sterczynami (il. 36, 39). Sterczyny w dolnej części miały przekrój 4-, 6- lub 8-boczny, dopasowany do baldachimu, w górnym poziomie zwykle redukowany do formy 4-bocznej, u góry zwieńczone iglicami z żabkami i kwiatonem. W portalu zach. katedry wrocławskiej zwieńczenia sąsiednich baldachimów mają nierówną wysokość – zmienioną prawdopodobnie w czasie dobudowy kruchty. Uszkodzone sterczyny znajdują się również w portalu pn kościoła w Strzegomiu (brak

szczytu) oraz w portalu południowym – niewielki przekrój jednokondygnacyjnej sterczyny w stosunku do baldachimu wskazuje na usunięcie dolnej kondygnacji pinakla.

4.6. Kolumnienki

W najbardziej rozbudowanych dekoracyjnie portalach, jako jeden z elementów dekoracyjnych, pojawiają się kolumnienki (il. 44)⁵⁰. Są dwóch rodzajów – jedne miały nieść rzeźby figuralne, a drugie pinakle.

Umieszczane są symetrycznie po bokach profilowanego ościeża, w elewacji często niezbyt widoczne ze względu na swoją smukłość i wymiary przekroju zbliżone lub nieco większe do wałków ościeża, jednak w przekroju wyraźnie się wyodrębniają. O ile profil ościeża mieści się w grubości muru, o tyle kolumnienki wysunięte są przed lico ściany.

Najbardziej typowym usytuowaniem kolumnienek w portalu jest umieszczenie ich po jednej z obu stron ościeża. Pierwsze kolumnienki po bokach portalu umieszczono w katedrze wrocławskiej (il. 44). Ich trzony są krótkie, oparte na grzbietach kamiennych lwów, a kielichowe głowice z dekoracją liściastą proporcjonalnie zbyt duże, ale odpowiednie do podtrzymania rzeźb figuralnych⁵¹.

Jako element pinakla, kolumnienki pojawiają się w portalu zachodnim w Strzegomiu (il. 43).

Kolumnienki mogą być⁵²:

- wolnostojące – odsunięte od lica filaru (Strzegom, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, portal zachodni);
- stykające do lica ściany (Wrocław, katedra, portal zachodni; Strzegom, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, portal południowy);
- kolumnienki częściowo wtopione w lico ściany.

Kolumnienki ujmujące portal po bokach są integralnie związane z portalem, stanowią monolityczną całość z ciosem kamiennym, z którego zostały wykute także profil ościeża i fragment lica ściany przy portalu. Natomiast cała kolumnienka nie jest

⁵⁰ Właściwie jest to element noszący cechy zarówno kolumny jak i słuźki przy sklepieniu. Tak samo jak kolumna posiada bazę, trzon i głowicę, a co najmniej trzon i głowicę, natomiast ma proporcje i wymiary słuźki – bardzo smukły i wysoki trzon. Ponadto głowice są nieproporcjonalnie duże w stosunku do trzonu.

⁵¹ Obtluczenia od spodu lwa przy zewnętrznej krawędzi wskazują, że pod rzeźbą mogła być także podpora.

⁵² Podział ten dotyczy właściwie trzonów kolumnienek, gdyż zarówno głowice jak i części cokołowe z bazą (o ile występują) są w mniejszym lub większym stopniu wtopione w lico ściany lub filara.

tworem monolitycznym. Składa się z wielu elementów złożonych ze sobą w pionie, a ich ilość zależna jest w głównej mierze od wysokości kolumnienki (im wyższa, tym więcej ciosów kamiennych ją buduje).

Pojedyncza kolumnienka składa się z trzech części: części cokołowej, trzonu oraz głowicy. Cokół występuje w bardzo uproszczonej formie. Może się składać z dwóch kondygnacji, przechodząc z wieloboku na dole w przekrój kolisty, niekiedy bazę talerzową i dopiero w trzon, bądź mieć dwie kondygnacje o przekroju kolistym i zmniejszającej się średnicy. Najczęściej kolumnienki ustawione są na wysuniętej trapezowo części cokołu ościeża.

Wysokość cokołu jest ściśle związana z wysokością części cokołowej portalu i profilowaniem ościeża. Cokół kolumnienki może mieć wysokość równą wysokości cokołu ościeży lub kończyć się nieco wyżej, na wysokości rozpoczęcia profilowania ościeża. Cokół przechodzi w trzon kolumnienki za pomocą bazy składającej się z drobnych wałków i wklęsek lub w postaci uproszczonej – za pomocą bazy talerzowej.

Trzon kolumnienki zazwyczaj ma przekrój okrągły gładki, trzon wieloboczny o bokach wklęsłych pojawia się jedynie w portalu południowym kościoła w Strzegomiu. Na całej wysokości trzon ma jednakowy kształt i taką samą średnicę. Wyjątkiem jest wygięcie wielobocznego trzonu tuż pod głowicą w rodzaj wspornika w portalu południowym kościoła strzegomskiego. Średnice trzonów kolumnienek wahają się znacznie (od 4 cm w portalu do kruchty południowej kolegiaty świętokrzyskiej we Wrocławiu do 12,5 cm w pinaklach portalu zach. kościoła p.w. śś. Piotra i Pawła w Strzegomiu i 13 cm w portalu zachodnim kościoła par. w Żarach), są równe lub większe od średnicy najgrubszego wałka ościeża portalu.

Wysokość trzonu kolumnienki jest bardzo różna, zależna od potrzeb wynikających z jej funkcji, czyli umieszczenia elementu podpieranego. Może być bardzo krótki (66 cm w katedrze wrocławskiej) albo bardzo długi (620 cm w portalu kościoła NMP na Piasku we Wrocławiu⁵³).

Kolumnienkę wieńczy głowica. W badanych przykładach są to głowice kielichowe bogato zdobione ornamentem roślinnym lub wieloboczne (portal zachodni w Żarach). Przejście od trzonu do głowicy dokonuje się za pomocą wałka o przekroju półkolistym lub o przekroju gzymsu kapnikowego. Dodatkowo w portalu zachodnim

⁵³ Trzon w górnej części przysłonięty został przez gzyms wimpergi i jego wspornik

kościół joannickiego w Strzegomiu szczyty trzonów kolumnienek, tuż pod wałkiem, udekorowano delikatnym fryzem ostrołukowym z trójliściem i lilijkami.

Wielkość głowicy uzależniona jest raczej od podpieranego elementu niż od wielkości trzonu kolumnienki. Dlatego w większości przykładów głowica wydaje się nieproporcjonalnie duża w stosunku do smukłego trzonu.

Rozdział 5. Portale z XIV w. na tle portali z XIII w.

Portale trzynastowieczne cechowała duża różnorodność form, kompozycji i detali ⁵⁴. W ciągu stulecia następowały kolejne istotne zmiany. Pierwsze portale węgarrowe i uskokowe z kolumnkami wywodziły się z form romańskich XII w., ale już w 1 ćw. XIII w. zaczęto wprowadzać nowe formy (il. 45). Obok portali usytuowanych w lico ściany zewnętrznej oraz w niewielkiej wnęce wznoszono portale portykowe – wysunięte przed lico ściany i zwieńczone dwuspadowym daszkiem (il. 46). Ościeża uskokowe z kolumnkami spoczywały na bazach attyckich i zwieńczone były strefą głowic lub pojedynczymi głowicami. Także portale uskokowe bez kolumnek, ale z profilowanymi narożami, mogły posiadać strefę baz i głowic. Ościeża uskokowe z kolumnkami stosowano aż do 3 ćw. XIII w.

Równocześnie od około 1235 r. wprowadzono ościeża uskokowe z kolumnkami wtopionymi (Wrocław – kościół św. Macieja, dwór biskupi), (il. 46). W kolejnych portalach zmieniano proporcje przekrojów, wtopione kolumnki i profilowane naroża ościeży tworzyły układ, w którym linia uskokowa stała się nieczytelna i doprowadziła do stworzenia układu rozczłonkowanego (Grodków – kościół parafialny, około 1250 r.). W połowie stulecia powstały portale w Ziębicach i Starym Zamku (il. 46), w ościeżach których znajdują się tylko kolumnki, tworząc układ rozczłonkowany. Portale o podobnych ościeżach w późniejszym okresie już nie występują.

Około 1260 r. powstały dwa największe w XIII w. portale - uskokowe z kolumnkami wolnostojącymi, o znacznej głębokości o rozbudowanych ościeży (il. 47). Są to także portale o największej ilości dekoracji. Oprócz strefy głowic dekoracja roślinna umieszczona została we wklęsłych profilach ościeży i archiwolty. Jeszcze tylko w portalu kaplicy św. Jadwigi w Trzebnicy z 1268 r. węgary i obrys tympanony pokryto reliefem roślinnym. Twórca portalu trzebnickiego stworzył skomplikowany układ przekroju ościeży, który nie znalazł naśladowców, kształtowanie ościeży poszło w innym kierunku, mniej skomplikowanym geometrycznie.

⁵⁴ T. Kozaczewski, H. Kozaczewska-Golasz – *Portale...o.c.*

Portale prezbiterium kościoła św. Wojciecha we Wrocławiu z 3 ćw. XIII w. (il. 47) oraz portale z 4 ćw. tego stulecia otrzymały rozczłonkowany układ ościeży. Wałki i wkłęski mogły być ułożone w linii prostej lub jak w portalu uskokowym (Bolków – portal zachodni), ale nieczytelnym w widoku ościeży. Dekoracja stała się bardzo oszczędna, wyłącznie architektoniczna.

Portale z 4 ćw. XIII w. stały się wzorem dla portali czternastowiecznych. Na zestawieniu przekrojów poziomych ościeży (il. 48) widać podobieństwa do typów portali uskokowych oraz rozczłonkowanych o linii skośnej i łamanej⁵⁵. Wyraźnym zmianom uległy wielkości i formy profili – są drobniejsze i bardziej zróżnicowane w jednym ościeżu.

Wszystkie ościeża portali z XIV w. ustawiono w licu ściany zewnętrznej. Wyjątkiem są dwa portale we Wrocławiu i Strzegomiu. Północny portal katedry wrocławskiej posiada niewielkie ryzality boczne, które obudowane kruchłą są słabo widoczne. Portal zachodni w kościele św. św. Piotra i Pawła w Strzegomiu został nieznacznie wysunięty przed lico ściany i ujęty między pinakle, jeszcze bardziej wysunięte. Większość portali uskokowych i rozczłonkowanych posiada drobno profilowane ościeża, spoczywające na wysokich cokołach, najczęściej bez głowic (il. 49). Jeżeli głowice występują, to są niewielkich rozmiarów i nie odgrywają takiej roli jak w poprzednim stuleciu.

W XIV w. zrezygnowano z portali ryzalitowych z trójkątnym szczytem. Wprowadzono nowe elementy wzbogacające portale: umieszczano je na tle prostokątnej ramy, po bokach ustawiano kolumnienki niosące rzeźby figuralne lub sterczyny oraz wysmukłe pinakle, dekorowane blendami, rzeźbami i wieńczono wysokimi ostrosłupami (il. 49). Wszystkie nowe formy dekoracyjne powstawały w krótkim okresie w 1-2 ćw. XIV w., a najbardziej rozbudowane po 1334 r. (tabela 2):

- portal w ramie – pierwszym był portal w Bolkowie z 4. ćw. XIII w., potem we Wrocławiu w kościele św. Marii Magdaleny w 2 ćw. XIV w.
- portal z kolumnienkami – w Żarach w 1 ćw. XIV w.
- portal z pinaklami – w kolegiacie św. Krzyża we Wrocławiu w 1 ćw. XIII w.

⁵⁵ W XIV w. wszystkie większe portale mają układ określany dla XIII w. jako rozczłonkowany. Do podziałów typologicznych XIV w. wprowadzono termin portal uskokowy, który należy rozumieć jako portal rozczłonkowany o linii uskokowej.

- portal rozbudowany, w ramie, z wimpergą, bocznymi kolumnkami lub pinaklami – w kościele NMP na Piasku we Wrocławiu po 1334 r., w kościele św. św. Piotra i Pawła w Strzegomiu po 1335 r.

W portalach trzynastowiecznych ostrołukowy łęk był początkowo obniżony, nieco wyższy od półkola, potem coraz wyższy aż do formy klasycznej opartej na trójkącie równobocznym około 1250 r. W 3 i 4 ćw. XIII w. stosowano łęk klasyczny lub nieco obniżony. Dopiero w 4 ćw. XIII w. pojawił się łęk podwyższony. Można było przypuszczać, że właśnie forma podwyższona przyjmie się w XIV w. Tymczasem najczęściej występuje łęk obniżony, rzadziej łęk klasyczny, a wyjątkowo łęk podwyższony.

W XIV w. znacznie wzrosła ilość detali architektoniczno-rzeźbiarskich w porównaniu z portalami trzynastowiecznymi. Jedną z najważniejszych dekoracji poprzedniego stulecia – strefa głowic o różnych formach (kielichowo-blokowe, kielichowe z ornamentem i bez niego, talerzowe i inne) (il. 50, 51) – straciła na znaczeniu. Głowice są niewielkie, o dekoracji roślinnej, niekiedy z postaciami (il. 26, 27). Bardziej ozdobną formę uzyskiwały wsporniki pod rzeźby, obramienia i pinakle - o formie głowic kielichowych z dekoracją liściastą, niekiedy z maskami (il. 34-36).

Tympanony czternastowieczne zawierały kompozycje płaskorzeźbione złożone z kilku postaci, a także przedstawienia wielopostaciowe (il. 32, 33). Opierały się na wspornikach o bogatych dekoracjach roślinnych i figuralnych. Ważnym nowym elementem portali śląskich były rzeźby figuralne, które planowano umieścić w ościeżach (katedra wrocławska) oraz w różnych miejscach na wysokości archiwolty i wimpergi. Niestety do naszych czasów zachowały się rzeźby tylko w dwóch portalach wrocławskich - w kościele św. Marii Magdaleny i św. Elżbiety (il. 49).

Kilka portali zwieńczono wimpergami, których powierzchnie wypełniono blendami maswerkowymi lub płaskorzeźbami (Strzegom – portal zachodni). W dwóch portalach wimpergi umieszczono na tle prostokątnego obramienia rozcłonkowanego blendami maswerkowymi. Wimpergi, pinakle boczne oraz ramy sprawiają, że niektóre elementy i dekoracje portalu wysuwają się przed lico tworząc plastyczną dekorację obejmującą portal, podobnie jak czynił to portyk w portalach trzynastowiecznych.

Rozdział 6. Poszukiwania wzorców portali śląskich

Zgodnie z przedstawionym na wstępie przeglądem literatury, opracowania portali europejskich prezentują się skromnie. Głównie zwracano uwagę na portale bogate w dekoracje rzeźbiarskie, wywodzące się z kompozycji portali katedr północnej Francji. Najpełniej zachowanym przykładem takiego rozwiązania jest portal zachodni kościoła Sta Maria la Mayor w Toro (Hiszpania) z końca XIII w., w którym pozostała oryginalna barwna polichromia (il. 53)⁵⁶.

Portale w ramionach transeptów katedr francuskich niekiedy otrzymywały odmienny układ od zachodnich. W katedrze w Bayeux⁵⁷ portal południowy transeptu z 2 poł. XIII w. usytuowano między dwiema przyporami i gzymsem biegnącym na wysokości naw bocznych (il. 53). Portal o rozchylonych ościeżach, z kolumnkami i rzeźbami (niezachowanymi), zwieńczony archiwoltą z rzeźbami oraz z tympanonem figuralnym, umieszczono na tle ściany pokrytej blendami maswerkowymi. Także przypory posiadają blendy oraz wimpergi na wysokości portalu. To powoduje, że odnosi się wrażenie, iż dolna część przypór należy do kompozycji portalu. Poziomo zakończona ściana nad portalem zwieńczona została dekoracyjnym gzymsem i ażurową attyką maswerkową.

Mistrz z Francji zaproszony został do wykonania portali w katedrze w Burgos (Hiszpania)⁵⁸. Portal południowego ramienia transeptu z 1230 r. umieszczony między przyporami wyróżnia się ościeżami z posągami, których dekoracja została przedłużona na fragmenty ścian aż do przypór. Nieco późniejszy portal północny transeptu z 1257 r. otrzymał dodatkowe blendy na ścianach ponad „przedłużonymi ościeżami”, a kompozycję zamyka gzyms podokienny.

Poszerzona dekoracja związana z portalem występowała już w romańskich kościołach Hiszpanii. W kolegiacie San Isidoro w León⁵⁹ portal południowy do nawy z

⁵⁶ Gotyk, p. red. R. Tomana, Köneman 2004, s. 375

⁵⁷ P. Meyer – *Historia sztuki europejskiej*, Warszawa 1973, s. 187

⁵⁸ S. A. Ordax – *Burgos Cathedral*, León 1992 r., s. 23 - 31

⁵⁹ *Sztuka romańska*, p. red. R. Tomana, Köneman 2004, s. 289

pocz. XII w. wysunięty jest z elewacji prostokątnym ryzalitem, który na wysokości archiwolty ozdobiono rzeźbami figuralnymi. Płaskorzeźbiony tympanon podparto wspornikami z głowami zwierząt. Portal w kościele Sta Maria w Ripoll⁶⁰ z 2 ćw. XII w. w ościeżach ma po jednej rzeźbie figuralnej i po dwie kolumnienki, a cała ściana, ograniczona przedsionkiem, ozdobiona została płaskorzeźbami w sześciu poziomach – to najbogatsza kompozycja towarzysząca portalowi.

Twórcy włoskiej katedry w Sienie pragnęli stworzyć fasadę na wzór północno-francuski⁶¹. Fasada budowana w latach 1284 – 1317 jest pierwszą i jedną z niewielu fasad włoskich bogatych w dekoracje figuralne. Jednak w portalach rzeźb jest niewiele. W ościeżach i archiwolcie zastosowano kolumnienki i wałki z kolorowych marmurów, o różnych dekoracjach, charakterystycznych dla portali włoskich. Zupełnie inną kompozycję otrzymały portale katedry florenckiej, rozpoczętej w 1296 r., korpus ukończono w 1378 r. Portale boczne w nawie południowej (il. 53) ujęte zostały między płaskie sterczyny kilkupoziomowe, zwieńczone rzeźbą lub aediculą. Nad prostokątnym wejściem znajduje się tympanon otoczony archiwoltą i zwieńczony wysoką wimpergą z rzeźbą lub aediculą. Portal wykonano z wielobarwnych marmurów, jak całą elewację. Podobną, lecz bogatszą kompozycję otrzymał portal zachodni (ukończony w XIX w.). W ościeżach i pinaklach są smukłe kolumnienki kręcone i dodatkowe dekoracje rzeźbiarskie.

Włoskie kościoły zakonów żebraczych wzniesione z cegieł otrzymały skromniejsze portale. W weneckim kościele S. Maria Gloriosa dei Frari (1330-1417)⁶² portale ujęto między pinakle (il. 54). Portal zachodni otrzymał trzy rzeźby figuralne wieńczące pinakle i archiwoltę. Najbogatszą formę nadano portalowi zachodniemu Pałacu Dożów z lat 1438 – 1443 (il. 54). Na dwóch poziomach pinakli umieszczono figury, nad prostokątnym wejściem stoi lew, a nad nim trójdzielne okno maswerkowe. Całość wieńczy szczyt z bogatą dekoracją roślinną i figuralną.

Cesarska katedra w Bambergu (Niemcy)⁶³, którą odbudowywano w XIII w. otrzymała niezwykle szeroki portal północny. W ościeżach znajduje się po 5 par kolumnienek i 6 par podwójnych rzeźb figuralnych. Archiwolta o 11 profilowanych wałkach jest jeszcze półkolista, a pod nią tympanon ze sceną Sądu Ostatecznego. Portal

⁶⁰ *ibidem*, s. 293, 294

⁶¹ *Gotyk*, p. red. R. Tomana, Köneman 2004, s. 254-256

⁶² *ibidem*, str. 248

⁶³ *ibidem*, str. 339-340

umieszczono na tle prostokątnego, gładkiego ryzalitu. Na jego tle, po bokach stoją kolumnienki niosące rzeźby zwieńczone baldachimami.

W katedrze w Bazylei (Szwajcaria)⁶⁴ zachował się w fasadzie zachodniej rozbudowany portal z 1270 r. (il. 54). Zajmuje on prostokątny ryzalit wysunięty między dwiema wieżami. Na osi znajduje się portal ze smukłymi kolumnienkami w ościeżach, figuralną archiwoltą oraz maswerkowym nadświetlem. Po bokach w wąskich niszach umieszczono dwudzielne maswerkowe okna i blendy maswerkowe pod nimi, które sprawiają wrażenie bocznych portali. Między portalem i niszami ustawiono kolumnienki, a na zewnątrz półfilary niosące rzeźby figuralne zwieńczone baldachimami ze smukłymi sterczynami.

Marienkappelle w Würzburgu (Niemcy)⁶⁵ z XIV w. została odrestaurowana i otrzymała dwubarwne wykończenie. Portal z prostokątną ramą nad nim pozostawiono w jasnej tonacji, a przypory i elementy okien pokryto czerwoną farbą (il. 55). W ościeżach portalu stoją po dwie smukłe kolumnienki z dużymi głowicami - wspornikami pod rzeźby z baldachimem, które miały wypełniać archiwoltę (niezachowane). Pozostałe wklęski archiwolty oraz otaczający ją gzyms ozdobiono dekoracją roślinną z wysokim kwiatonem. Prostokątnie zakończona powierzchnia ponad archiwoltą rozcłonkowana została blendami maswerkowymi i zwieńczona ozdobnym gzymsem. Po bokach portalu, na wysokości archiwolty stoją wysokie rzeźby figuralne, białe, na czerwonych wspornikach i zwieńczone oryginalnymi sterczynami. Dwubarwność kompozycji powoduje, że portal bardzo wyróżnia się na czerwonym tle i nie tworzy z dekoracją przypór wspólnej kompozycji, jak w innych przypadkach, gdy wszystkie elementy są jednobarwne.

Katedrę praską rozpoczął Mateusz z Arras (Francja) w 1344 r. a ukończył prezbiterium Piotr Parler w 1385 r.⁶⁶. W portalu południowym transeptu i przedsionka (Złota Brama) architekt starał się powtórzyć wzorce portalu francuskiego z rzeźbami w ościeżach (rzeźb nie ma). Mniej ważne portale są skromniejsze i podobne do śląskich z rozcłonkowanymi ościeżami ustawionymi na wysokim cokole (il. 55) (portal południowy do prezbiterium, do wieży, do kaplicy św. Wacława). Drugi praski kościół p.w. P. Marii przed Tynem z końca XIV w. posiada portal zachodni o rozcłonkowanych ościeżach, przechodących płynnie do archiwolty. Gzyms archiwolty, ozdobiony

⁶⁴ *Sztuka romańska*, p. red. R. Tomana, Köneman 2004, s. 314-316

⁶⁵ *ibidem*, str. 325

⁶⁶ W. Koch – *Style w architekturze*, s. 184

czołgankami i zwieńczony kwiatonem, spoczywa na głowicach kolumn stojących po bokach ościeży. Nieco poniżej głowicy kolumnienki znajduje się wspornik w postaci głowy podtrzymujący trójkątną sterczynę. Portal północny tego kościoła został wzbogacony we wsporniki i baldachimy pod rzeźby, których nie ma.

W Anglii szczególnie interesujące są portale w prostokątnych obramieniach, ale przedstawione niżej niestety pochodzą dopiero z XV w. W fasadzie katedry w Norwich⁶⁷ w 1430 r. wykonano portal w postaci sklepionej niszy, z ościeżami kolumnowymi i dekoracją maswerkową. Po bokach na tle prostokątnego ryzalitu umieszczono rzeźby na kolumnach, zwieńczone baldachimami oraz herbami i drobnymi dekoracjami rzeźbiarskimi.

Portal kościoła p.w. Great St Mary's w Cambridge powstał po 1478 r. (il. 55). Przy węgarach ościeża mają dwie pary wałków na cokołach z bazami, którym odpowiadają dwie pary zewnętrznych kolumnienek, o podobnych proporcjach, ale z głowicami. Pośrodku między tymi parami wałków jest głęboki wklęsłok pokryty dekoracją roślinną. Jest jeszcze zewnętrzna para kolumnienek, podobnej wysokości, ale o większej średnicy. Na nich opiera się zewnętrzne prostokątne obramienie, z dodatkową dekoracją liściastą nad głowicą. Wewnątrz obramienia znajdują się kolejne profilowane ramy, rozdzielone dekoracją roślinną. Portal kończy profilowany gzyms, wygięty w ośli grzbiet zwieńczony kwiatonem. Po bokach umieszczono blendy maswerkowe wypełnione kwiatami, z herbami w środku.

Przedstawione portale otrzymały kompozycje, które są zbliżone do występujących na Śląsku, jednak w większości są późniejsze. Niestety autorka nie dotarła do portali, które mogły być bezpośrednimi wzorcami dla portali śląskich. Nie ma też pewności, czy jest to możliwe, biorąc pod uwagę ruchliwość średniowiecznych budowniczych.

⁶⁷ W. Schäfer - *Englische Kathedralen*, Köln 1983, s. 236

Podsumowanie

Portale czternastowieczne na Śląsku w przeważającej większości powstały w 1 połowie stulecia. Wykazują duże zróżnicowanie przekrojów i układów kompozycyjnych. Wśród zarejestrowanych 71 portali występuje 26 portali węgarrowych. Są one nieduże, o drugorzędnym znaczeniu, ale także trzy prowadzące do nawy: ostrołukowy profilowany portal do dolnego kościoła św. Krzyża we Wrocławiu, dwuramienny profilowany portal południowy do kościoła w Paczkowie oraz niewielki, ale bogato zdobiony portal do kaplicy zamkowej w Lubinie. Nowym elementem, który pojawił się w portalach węgarrowych jest łuk dwuramienny⁶⁸. Najwcześniej zastosowano go w wejściu do wieży północnej górnego kościoła św. Krzyża we Wrocławiu, być może jeszcze w 1 ćw. XIV w. Pozostałe pochodzą z 2 połowy stulecia (il. 8)

Liczną grupę tworzą portale uskokowe (12 sztuk) i rozcłonkowane (13 sztuk), ostrołukowe, o profilowanych ościeżach, umieszczonych w grubości muru. Wznoszono je przez cały wiek XIV, najczęściej jako dodatkowe portale do nawy (il. 10, 11). Ich głównym walorem był odpowiednio skonstruowany przekrój, drobno rozcłonkowany (il. 19 – 21). W portalach uskokowych na przekrój składały się symetryczne wiązki profili, złożone z wałków i wklęsłów. Po raz pierwszy taki przekrój otrzymał portal w kościele parafialnym w Bolkowie w 4 ćw. XIII w.⁶⁹ (il. 47). Wszystkie wałki (z noskiem) i wklęsły w czterech uskokach wykonano w nim jednakowe, rytmicznie powtarzane, a ich średnica była większa niż w portalach czternastowiecznych.

W portalach wrocławskich z 2 ćw. XIV w.: północnym w katedrze oraz południowym w kościele NMP na Piasku, wiązki profili są różne w każdym uskoku, a wielkości uskoków zmniejszają się w kierunku wejścia (il. 19). Uzyskano wzrastające zagęszczenie profili od zewnątrz ku wnętrzu, widoczne najlepiej w portalu katedralnym (il. 52). Jest to niewątpliwie świadome wykorzystanie przez średniowiecznych budowniczych iluzji perspektywicznej, która najwcześniej została wprowadzona w bardziej rozbudowanych portalach zachodnich w katedrze wrocławskiej i kościele św.

⁶⁸ Zastąpił on stosowany w XIII w. łuk wspornikowy

⁶⁹ T. Kozaczewski, H. Kozaczewska-Golasz – *Portale...* o.c.

Marcina w Jaworze w 1 ćw. XIII w., a być może na przełomie stuleci⁷⁰. Problem perspektywicznego układu ościeży nie był znany przed rozpoczęciem badań nad portalami z XIV w., przede wszystkim z powodu braku rysunków pomiarowych⁷¹. Dotychczas nie sądzono, że średniowieczni budowniczowie znali zasady perspektywy. Układ ościeży uskokowych, a także rozczłonkowanych (o czym dalej) wyraźnie wskazują, że perspektywa nie była im obca.

Profilowanie ościeży przechodziło płynnie na archiwoltę, a w dolnej części portalu wtapiało się w cokół. Formy cokołów były zróżnicowane od najprostszych do kilkupoziomowych układów, wzbogaconych o dodatkowe elementy i uskoki powierzchni. W północnym portalu kościoła w Nysie z końca XIV w. wałki, jak w XIII w., otrzymały bazy, ale zdecydowanie mniejszych rozmiarów.

Najwcześniejszym portalem rozczłonkowanym na cokołach wielobocznych był portal zachodni w kościele cysterskim w Henrykowie datowany na 4 ćw. XIII w. (il. 47-48). Wiązki profili zbudowane symetrycznie, jak w ościeżach uskokowych, ułożono po linii łamanej⁷². W czternastowiecznych portalach rozczłonkowanych ościeża składają się z wałków i wklęsków ułożonych po linii prostej skośnej lub łamanej (il. 10 - 13). Wielkości profili mogły ulegać zmniejszeniu w kierunku wejścia, jak w portalach uskokowych. Do kształtowania ościeży wykorzystywano także ich załamania, co dawało efekt zróżnicowania wyglądu takich samych profili. Stosowano również rozwiązania z profilami różnej wielkości i kształtu.

Wśród portali rozczłonkowanych zachowały się skromne, bez dekoracji oraz z dekoracją w postaci niewielkich rzeźb w kluczu archiwoltę (il. 13), z głowicami kielichowo – liściastymi na wałkach (1 – 2 ćw.), a później (3 – 4 ćw.) na całych ościeżach (il. 14). W tej grupie znalazł się jeden portal z tympanonem figuralnym w kolegiacie św. Krzyża we Wrocławiu.

Portale, w których oprócz ościeży wystąpiła dodatkowa dekoracja architektoniczno – rzeźbiarska podzielone zostały na trzy typy: portale ujęte w ramę, z kolumnkami lub pinaklami oraz rozbudowane, z kilkoma elementami (il. 15 – 18, 49).

⁷⁰ Na możliwość wcześniejszego niż dotychczas datowania tych obiektów wskazuje analiza detali architektoniczno-rzeźbiarskich wykonana przez K. Barczyńską – Architektura sakralna Śląska z lat 1268 – 1320, praca doktorska, Wrocław 2006 r., mpis., Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej

⁷¹ A. Bernaś – Portale...o.c.

⁷² Przedstawiony na il. 41 portal w Czernicy zaliczany przez niektórych badaczy do XIV w. w zestawieniu z portalami z tego stulecia musi zostać zaliczony do 4 ćw. XIII w.

Ramy wokół archiwolty mogły być utworzone ze specjalnie podniesionych gzymsów kapnikowych (Brzeg) lub z odpowiednich elementów profilowanych (Środa Śląska). Dwa portale w całości objęto prostokątnym profilowanym obramieniem – w kościele św. Marii Magdaleny we Wrocławiu (2 ćw.) i w Świdnicy (3. ćw. XIV w.) (il. 6, 15, 49). W górnej części umieszczono rzeźby figuralne, a wolną przestrzeń wypełniono blendami maswerkowymi, z dodatkowymi dekoracjami rzeźbiarskimi. Rzeźby planowano na kilku innych portalach, ale nigdzie się nie zachowały, pozostały po nich rzeźbione wsporniki i baldachimy. Szczególnie bogaty w posągi miał być portal zachodni katedry wrocławskiej, planowano aż 18 rzeźb⁷³.

Od początku XIV w. po bokach portali zaczęto ustawiać smukłe kolumny lub pinakle (il. 16, 17, 49). Kolumny posiadały głowice, stanowiące podstawę dla rzeźb zwieńczonych baldachimem, albo kilkupoziomowymi pinaklami. Pinakle o kilku piętrach miały postać półfilara graniastego lub trójkątnego. W portalu zachodnim w Jaworze wykonano w górnej części pinakli niszę dla posągu. W Jaworze i Złotoryi portale zwieńczone zostały wimpergami z kwiatonami. W Złotoryi (portal odnowiono w XIX w.) pole wimpergi oraz tympanon wypełnione zostały dekoracją maswerkową.

W dwóch portalach (Wrocław, Świdnica) ostrołuk w linii węgarów ozdobiono ażurowym wieloliściem⁷⁴. W sześciu portalach występuje tympanon figuralny, oparty na wspornikach o formie łuku dwuramiennego z dekoracją rzeźbiarską od spodu (il. 16, 17).

Trzy portale otrzymały wzbogaconą dekorację (il. 6, 18, 49). Największą ilość elementów posiada portal zachodni w Strzegomiu (2 ćw.) Jego graniaste pinakle otrzymały z trzech stron kolumnienki na rzeźby z baldachimami. Tympanon i wimperga zostały pokryte wielopoziomową dekoracją płaskorzeźbioną. Na wimperdze w układzie uskokowym stoją po trzy sterczyny z każdej strony, a w środku – wysoki, rozbudowany kwiaton. Wymienione elementy umieszczono na tle prostokątnego obramienia, wypełnionego blendami maswerkowymi.

Zachodni portal w kościele NMP na Piasku we Wrocławiu (2 ćw.) (il. 49) otrzymał dużo dekoracji architektonicznej w postaci blend maswerkowych, a także

⁷³ Nie wiadomo, czy planowane rzeźby zostały w portalach umieszczone, czy później zniszczone. W kościołach Europy zachodniej w czasie walk religijnych protestanci usunęli figury z wielu portali.

⁷⁴ W 3. ćw. XIII w. wieloliść umieszczono w portalu północnym kościoła św. Wojciecha we Wrocławiu.

kolumnienki z pinaklami na posągi. Być może w wimperdze tego portalu po raz pierwszy pojawiły się w maswerkach rybie pęcherze. Nieco późniejszy portal w kościele św. Elżbiety we Wrocławiu otrzymał maswerkową wimpergę zwieńczoną rzeźbą figuralną.

Ten ostatni portal wrocławski nasuwa skojarzenie z portalami weneckimi, ujętymi między pinakle i zwieńczone rzeźbami (il. 52), a szczególnie z zachodnim portalem w kościele Sta Maria Gloriosa dei Frari. Dotychczas badacze poszukiwali wzorców dla śląskiej architektury średniowiecznej u najbliższych sąsiadów – w Niemczech i Czechach. Tymczasem dwie niedawno wydane książki dają możliwość innych interpretacji. R. Kaczmarek⁷⁵ analizując formy rzeźb wsporników w kościele NMP na Piasku dopatrywał się w nich wpływów rzeźb Andrea Pisano i jego syna Nino.

O tym, że możliwe były kontakty z rzeźbiarzami włoskimi przekonuje nas książka G. Myśliwskiego⁷⁶, który starannie przeanalizował kontakty gospodarcze Wrocławia. Okazało się, że były one bardzo rozległe, sięgały na wschód, południe i zachód – do kilku miast włoskich, między innymi do Wenecji. Za kupcami zwykle podążali budowniczowie i artyści. Trudno w tej chwili udowodnić, że śląskie portale z pinaklami pochodzą z Wenecji, ale nie jest to niemożliwe.

Nie wiadomo, skąd zaczerpnięto pomysł ustawiania kolumnienek pod rzeźby czy pinakle po bokach portalu. W licznych średniowiecznych kontaktach handlowych i kulturalnych, być może uczestniczyła Bazylea, ponieważ w tamtejszej katedrze pozostał rozbudowany portal pochodzący z 1270 r.⁷⁷. Między portalami stoją dwie kolumnienki, a po zewnętrznej stronie półfilary, niosące rzeźby figuralne zwieńczone baldachimami (il. 54).

Bogactwo portali Śląskich świadczy o znakomitym kunszcie kamieniarskim budowniczych. Portale robią wrażenie zarówno z daleka, jak i z bliska. Dzięki drobnym podziałom, profilowaniom, maswerkom i innym dekoracjom rzeźbiarskim pozwalają odkrywać swoje piękno za każdym krokiem, zbliżającym obserwatora do ozdobnego wejścia. Jednakowe z daleka główce i wsporniki, po obejrzeniu z bliska oczarowują różnorodnością i niepowtarzalnością, bo tylko z bliska można dojrzeć miniaturowe maswerki, blendy, trójliście, kwiatony i żabki, których wymiary przekrojów nie

⁷⁵ R. Kaczmarek – *Rzeźba architektoniczna XIV w. we Wrocławiu*, Wrocław 1999, s. 31

⁷⁶ G. Myśliwski – *Wrocław w przestrzeni gospodarczej Europy (XIII-XV wiek). Centrum czy peryferie?* Wrocław 2009, s. 451, Mapa 7

⁷⁷ P. Meyer – *Historia sztuki europejskiej*, Warszawa 1973, t. 1, s. 314

przekraczają 1-2 cm. Ozdobny maswerk na ścianie małego pinakla może zawierać te same elementy co cała wimperga wieńcząca olbrzymi portal, tylko w odpowiednio mniejszej skali. Dekoracje figuralne, rzeźby całopostaciowe, płaskorzeźbione popiersia i maski oraz bogato rzeźbione tympanony przekazują dodatkowe treści, pełne symbolicznych znaczeń.

Tabela 2– Zestawienie zachowanych portali z XIV w. na Śląsku

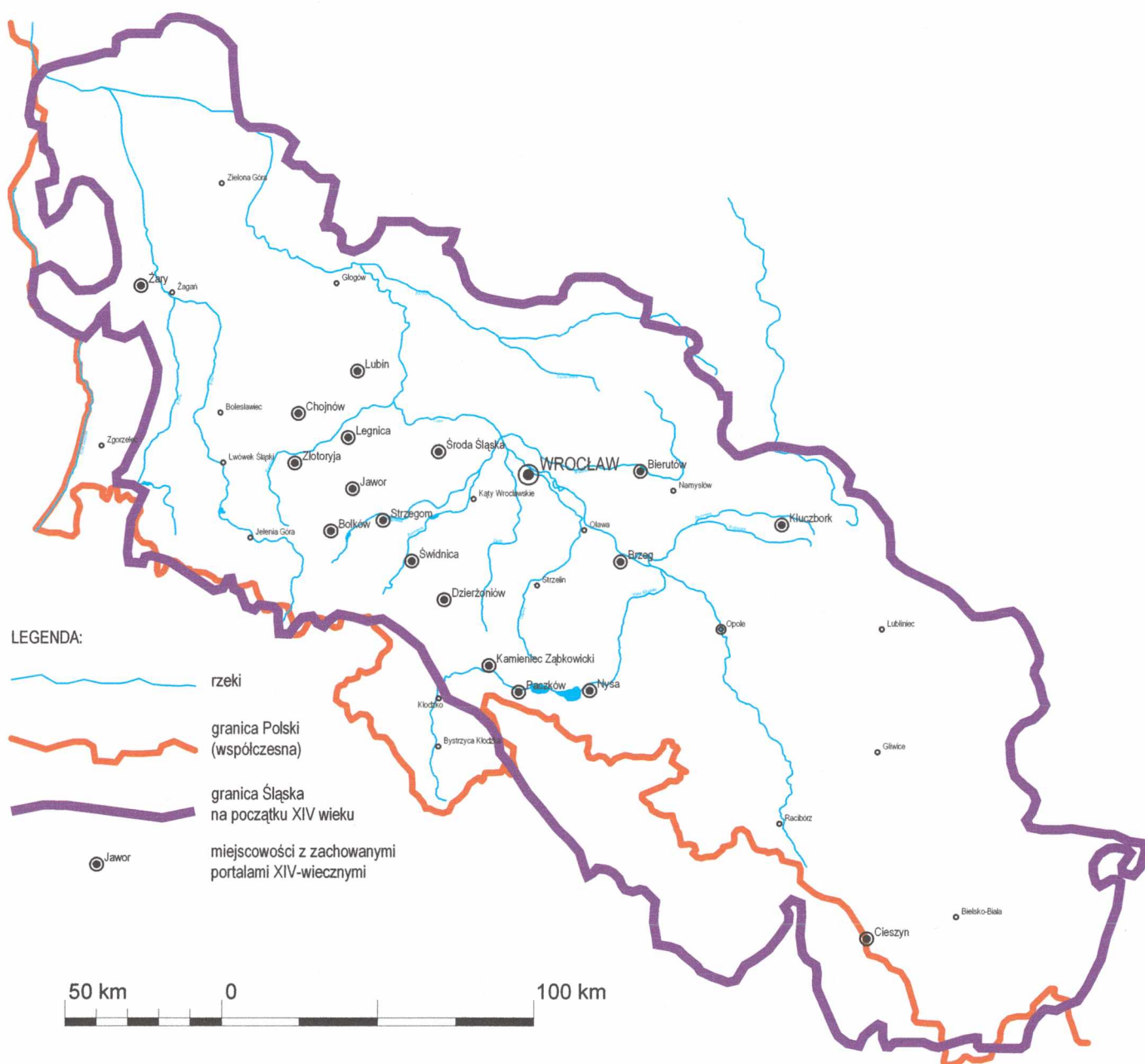
Miasto, kościół	XIV w.	Materiał	Portal do nawy, prezbiterium, zakrystii, wieży				Typ portalu: węgarowy, uskokowy, rozczłonkowany; w ramie, z wimpergą, z pinaklami, z kolumnami				Łęk: ostrołuk, dwuram.		Detale: rzeźby, tympanon figural- ny, kwiaton, inne ornamenty
			n	p	z	w	w	u	r		o	d	
Bierutów, św. Katarzyny	1 ćw.	otynk.			pd			u			o		
Bolków, zamek	2. poł.	Piask.	pn				w			profilowany	o		
Brzeg, św. Mikołaja	4 ćw.	piask.	pn					u		w ramie, zamurowany	o		rzeźby
	3 ćw.	piask.	pd						r		o		
	3 ćw.	piask.	pn						r	ościeża z głowicami	o		
	4 ćw.	piask. cegła			pd		w w				o	d	rzeźba w kluczu
Cieszyn, św. Jerzego	4. ćw.	otynk.	pd						r		o		
	4. ćw.	Piask.			pn						o		
Chojnów, Panny Marii	1390	piask.	pn					u			o		
Dzierżoniów, św. Jerzego	k. XIV	otynk. granit	pn		pd		w	u			o		orn. diamentowy
Dzierżoniów, NMP	k. XIV	granit			pd		w						
Jawor, św. Marcina	poł.XIV	piask.	z pd pn					u		z wimpergą i pinaklami	o		tympanon XIX w.
	2. poł.			pd				u	r r		o		
	3. ćw.				pn		w			z wimpergą i pinaklami	o		
	4. ćw. poł.XIV				w	pd	w w			profilowany profilowany	o		rzeźby, tympanon

Kluczbork, Zbawiciela	XIV w.	cegła	z						r		o		
Legnica Brama Głog.	poł. XIV w.	piask. piask.	pn pd				w w				o		
Legnica, śś. Piotra i P.	3 ćw.	piask.	pd			pd pn	w w		r	profilowany profilowany		d d d	
Lubin, kaplica zamk.	1349	piask.	pn				w			ujęty w łęk na wspornikach	o		tympanon, kwiaton
Nysa, św. Jakuba	4 ćw.	piask.	pd pn					u	r		o o		strefa głowic
Paczków, P. Marii, św. Jana Ew.	3 ćw.	piask.	z pn pd				w w		r r	w ramie, z pinaklami profilowany	o o o	d	rzeźby, kwiaton strefa głowic
Strzegom, św. Barbary	XIV w.	piask.	z					u			o		rzeźba w kluczu
Strzegom, św. św. Piotra i Pawła	2 ćw. 3 ćw. 3. ćw 4. ćw. 4. ćw. 4. ćw.	piask. gr.+p. piask granit granit piask	z pd pn		pn	pn	w w w w w	u u u		w ramie, z wimpergą i pinaklami kolumnienki z rzeźbami rzeźby na wspornikach z pinaklami	o o o o	d d d d	rzeźby, tympanon kwiaton, wsporn., rzeźby, tympanon, rzeźby, tympanon, z tarczami
Środa Śląska, P. Krzyża Św	4. ćw.	piask.	pn z						r r	w ramie, z rzeźbami kolumnienkach	o o		rzeźba w kluczu, rzeźba w kluczu

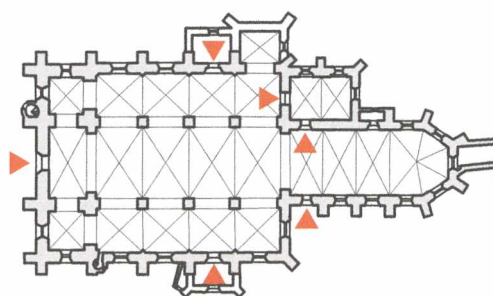
Świdnica, Panny Marii	3 ćw.	piask.	pn					u		w ramie z blendami maswerkowymi	o		rzeźby, wieloliść
Wrocław, katedra	1 ćw.	piask. piask. piask. cegła/piask	z pn			pn pd pn	w w	u u	r	kolumnienki z rzeźbami, rzeźby z baldachimami w ościeżach profilowany profilowany	o		rzeźby
Wrocław, św. Krzyża	1 ćw.	piask. cegła	pd pd pd pn pn			pd pn pn	w w w w		r r r r	(kościół dolny) profilowany między przyporami, z pinaklami, dwa ostrołuki z wieloliśćmi	o o o o o o	d	rzeźby, kwiaton belka na wsporn. rzeźba w kluczu tympanon, głowice rozeta w kluczu
Wrocław, NMP na Piasku	2 ćw. 3 ćw. 2 ćw.	piask.	z pn pd			pd	w	u u u		w ramie maswerkowej, z wimpergą, kolumnienki z rzeźbami i sterczynami profilowany	o o o o		rzeźby, kwiaton
Wrocław, św. Elżbiety	po1340 3 ćw.	piask. piask.			pn	pd	w		r	z wimpergą i pinaklami	o o		rzeźba
Wrocław, Św. Marii Magdaleny	2 ćw. k. XIV 4 ćw.	piask.	z		pn	pd	w w		r	w ramie, rzeźby na wspornikach	o o	d	głowice, rzeźby
Wrocław Ratusz	1357 1357	piask piask	w kapl						r r		o o		tympanon, głowice, rzeźby

Złotoryja, NMP	1 ćw.	piask.	z					r	z wimpergą i pinaklami	o		tymp. maswerk.
Żary, NMP	1 ćw.	piask. cegła cegła	z pd pn				u u	r	z pinaklami na kolumnach	o o o		kwiaton

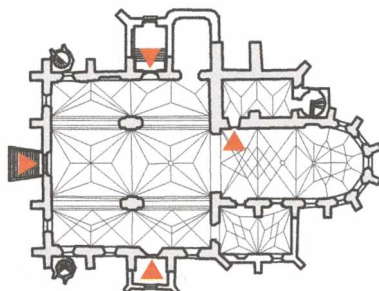
Ilustracje

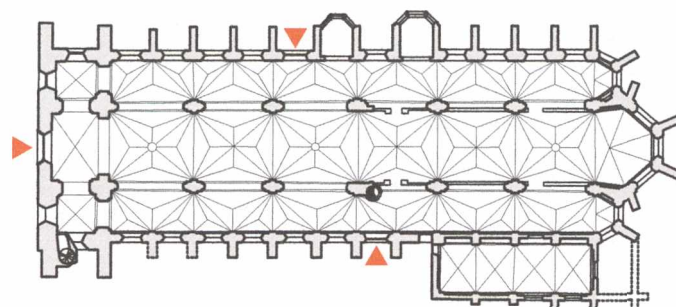
II. 1 Rozmieszczenie kościołów z portalami z XIV w.

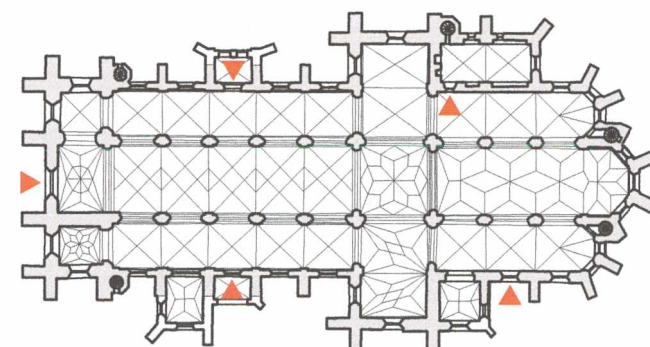
Jawor, kościół parafialny p.w. św. Marcina

Paczków, kościół parafialny p.w. św. Jana Ewangelisty

Wrocław, kościół augustiański p.w. NMP na Piasku

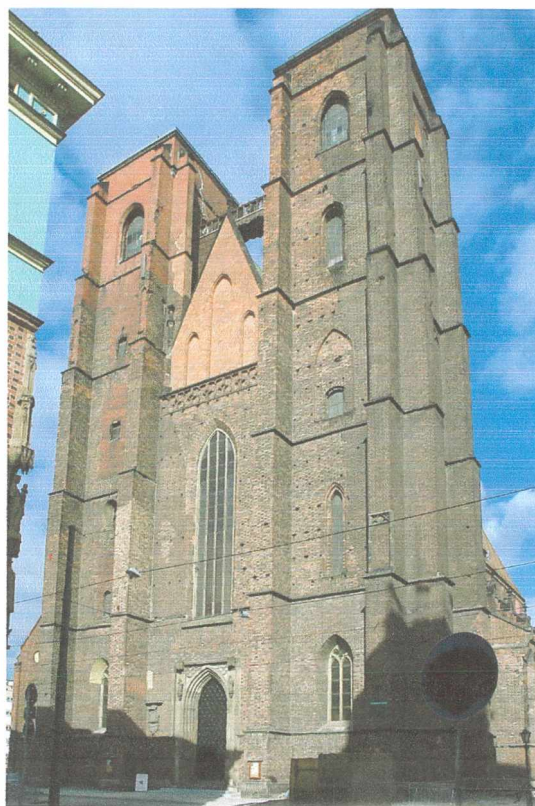

Wrocław, kościół parafialny p.w. św. Piotra i Pawła

Środa Śląska, kościół franciszkański, elewacja zachodnia

Wrocław, kościół p.w. św. Marii Magdaleny, fasada zachodnia

Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, elew. zachodnia

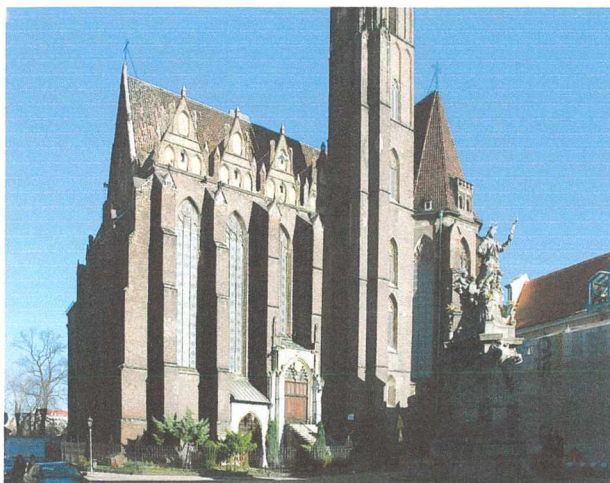

Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, elew. zachodnia

Strzegom, kościół p.w. św. Piętra i Pawła, elew. zachodnia

II. 3 Portale w elewacji zachodniej

WROCLAW, kolegiata p.w. Świętego Krzyża, elewacja południowa

ŚRODA ŚLĄSKA, kościół franciszkański, elewacja północna

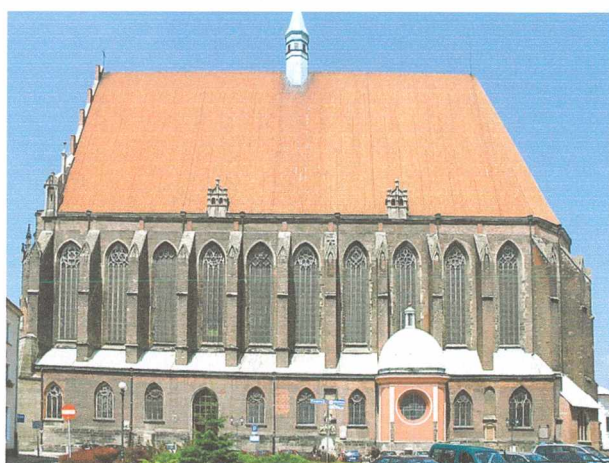
STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, elewacja południowa

JAWOR, kościół p.w. św. Marcina, prezbiterium

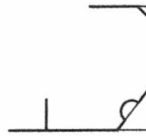
ŻARY, kościół p.w. Panny Marii, elewacja południowa

NYSA, kościół p.w. św. Jakuba, elewacja południowa

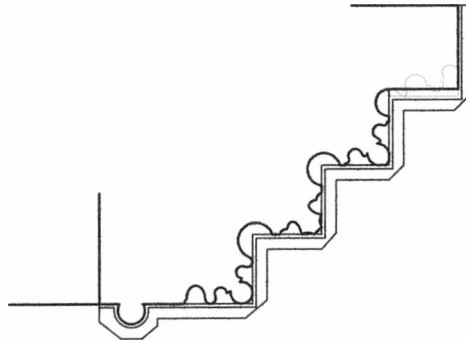
Il. 4 Portal w elewacji podłużnej kościoła

Portal
węgarowy

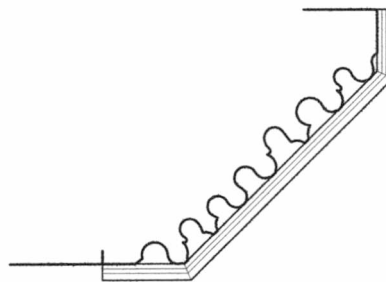
WROCLAW, kościół p.w. św. Elżbiety,
portal do zakrystii

Portal
uskokowy

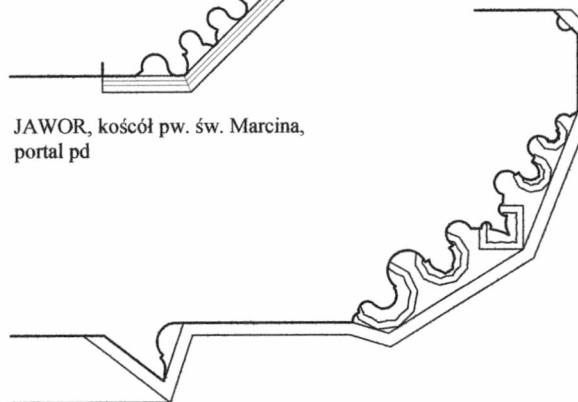
WROCLAW, kościół pw. Najświętszej Maryi Panny na Piasku,
portal zachodni

Portal
rozcłonkowy
o linii skośnej

JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal pd

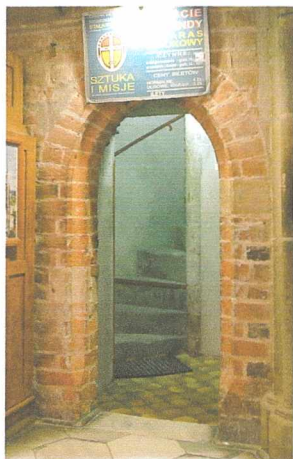
Portal
rozcłonkowy
o linii łamanej

WROCLAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal zachodni

Il. 5 Typologia rzutów portali XIV w.

1 Wrocław, katedra,
portal do wieżyczki schodowej

2 Wrocław, kolegiata p.w. Świętego
Krzyża, portal w nawie północnej

3 Wrocław, kościół p.w. św. Marii Magdaleny
portal zachodni

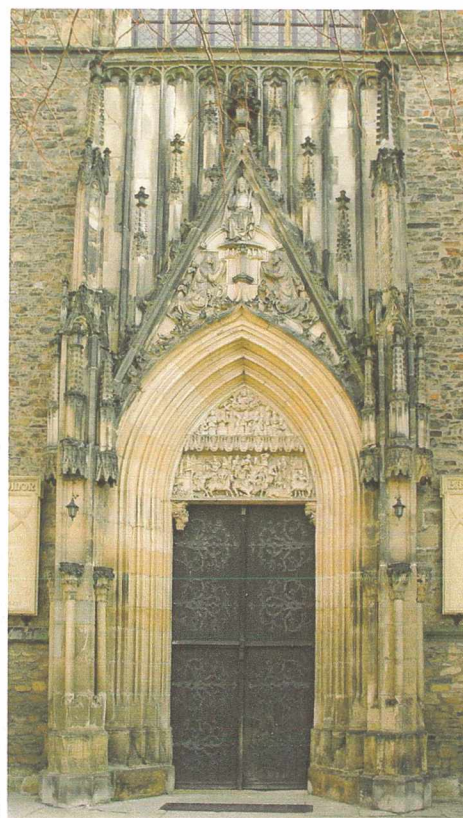
1. portal węgarrowy
2. portal rozczłonkowany ze strefą głowic
3. portal ujęty w prostokątną ramę, z rzeźbą figuralną
4. portal z bocznymi kolumnkami
5. portal z pinaklami i wimpergą
6. portal rozbudowany

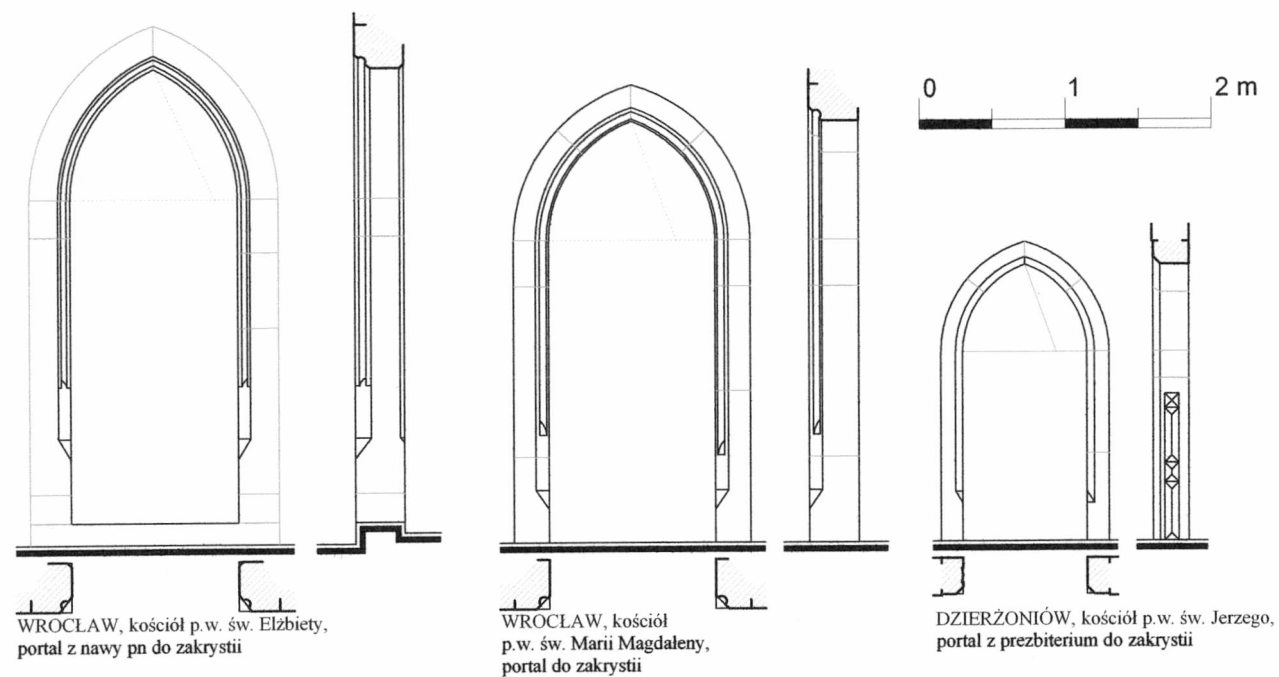
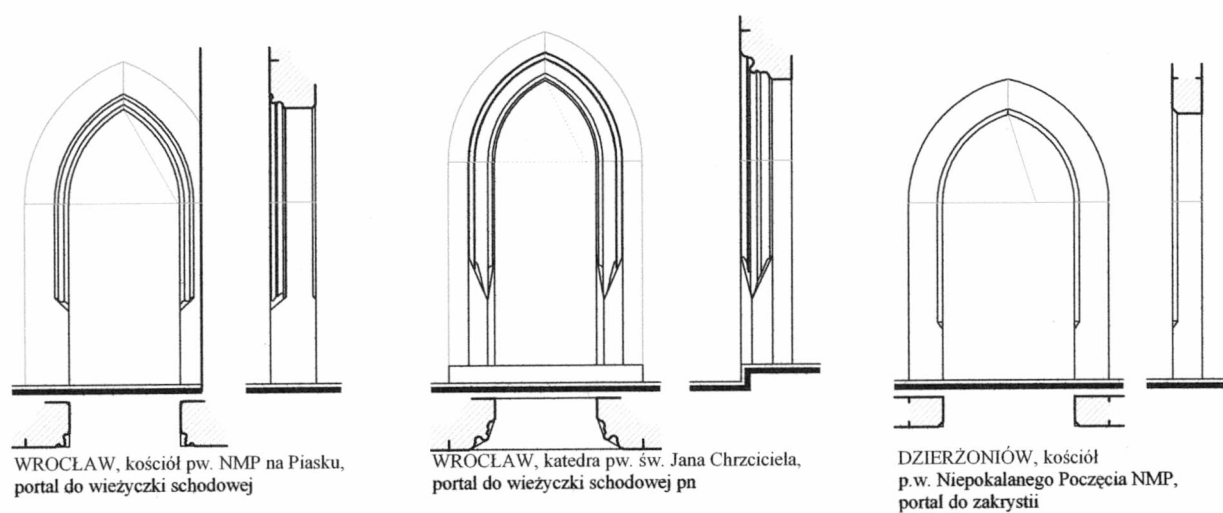
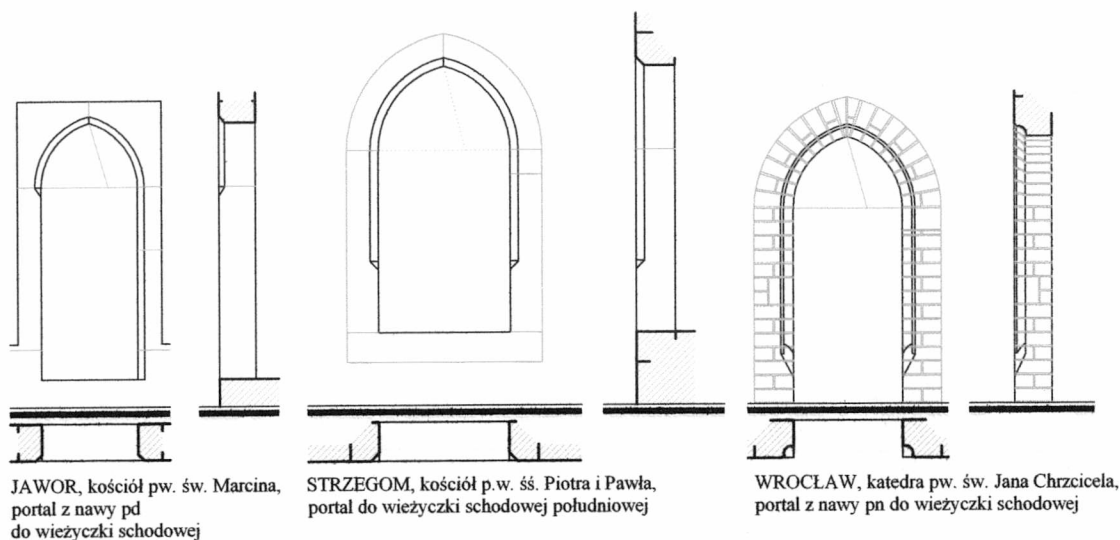
4 Strzegom, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła
portal południowy

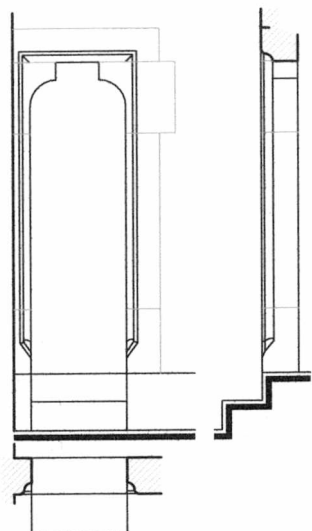
5 Jawor, kościół p.w. św. Marcina
portal zachodni

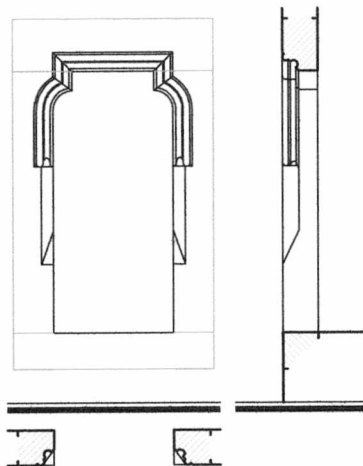
6 Strzegom, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła
portal zachodni

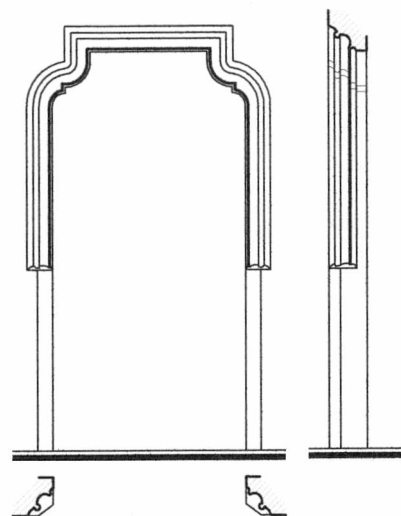
II. 7 Portale ostrołukowe węgarrowe

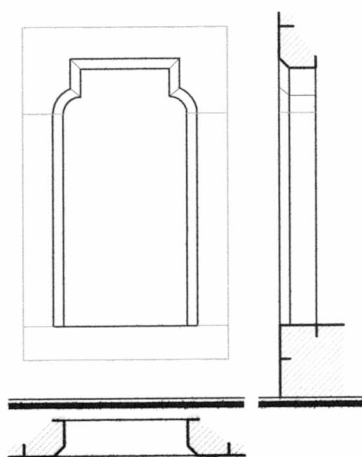
WROCLAW, kościół p.w. Świętego Krzyża,
portal z kruchty pn do wieżyczki schodowej

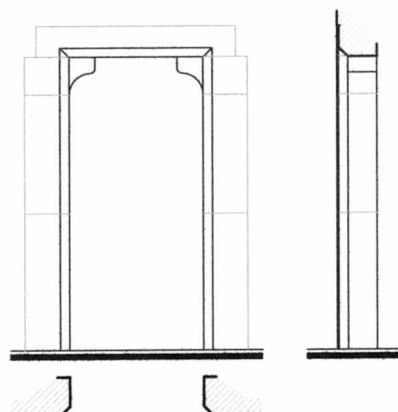
LEGNICA, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portale do wieżyczek schodowych

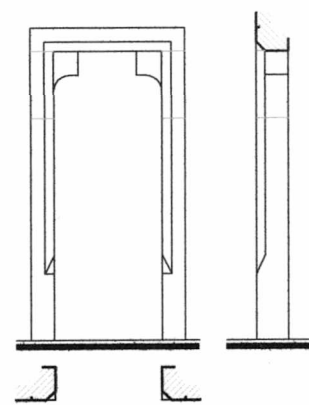
PACZKÓW, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty,
portal z kruchty południowej do nawy

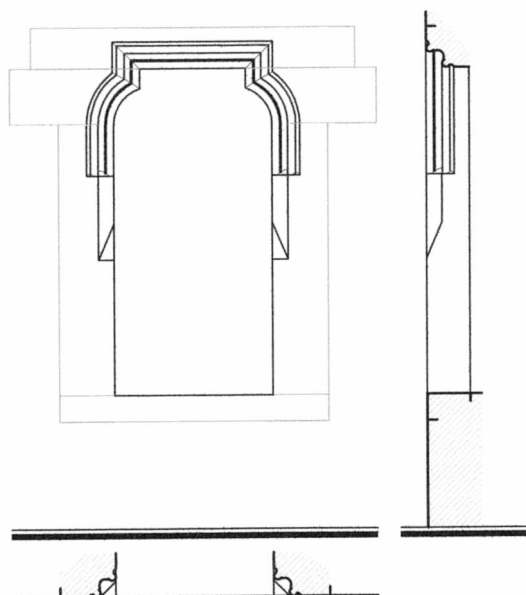
STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portale do wieżyczek schodowych
w zamknięciu naw bocznych

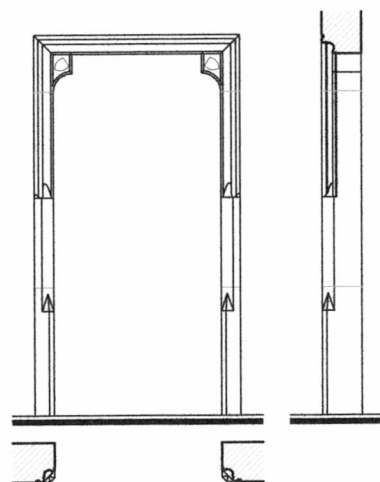
BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal z nawy południowej do zakrystii

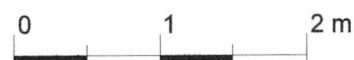
WROCLAW, kościół
p.w. św. Marii Magdaleny,
portal do wieżyczki schodowej

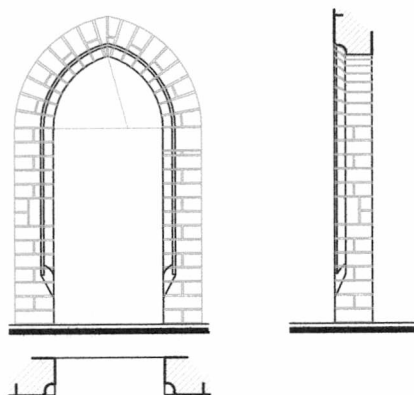
STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal do prezbiterium, rekonstrukcja

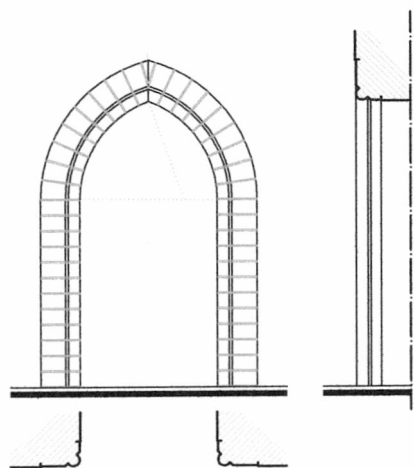
STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal z prezbiterium do zakrystii

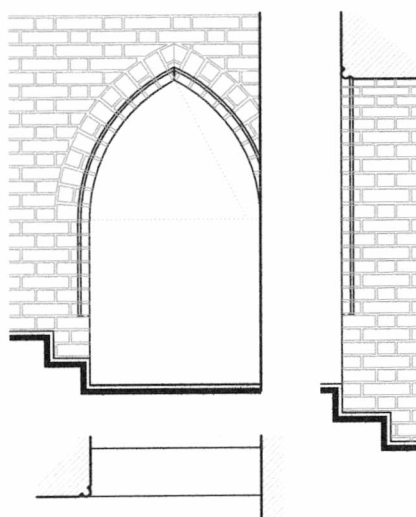
II. 8 Portale o łuku dwuramiennym

WROCLAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal z nawy pn do wieżyczki schodowej

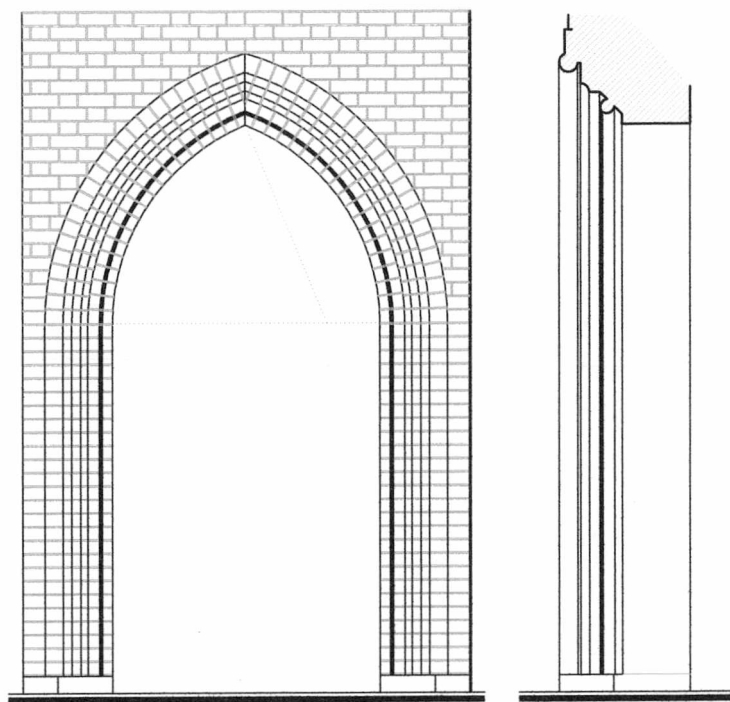
BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal z nawy południowej do wieżyczki schodowej

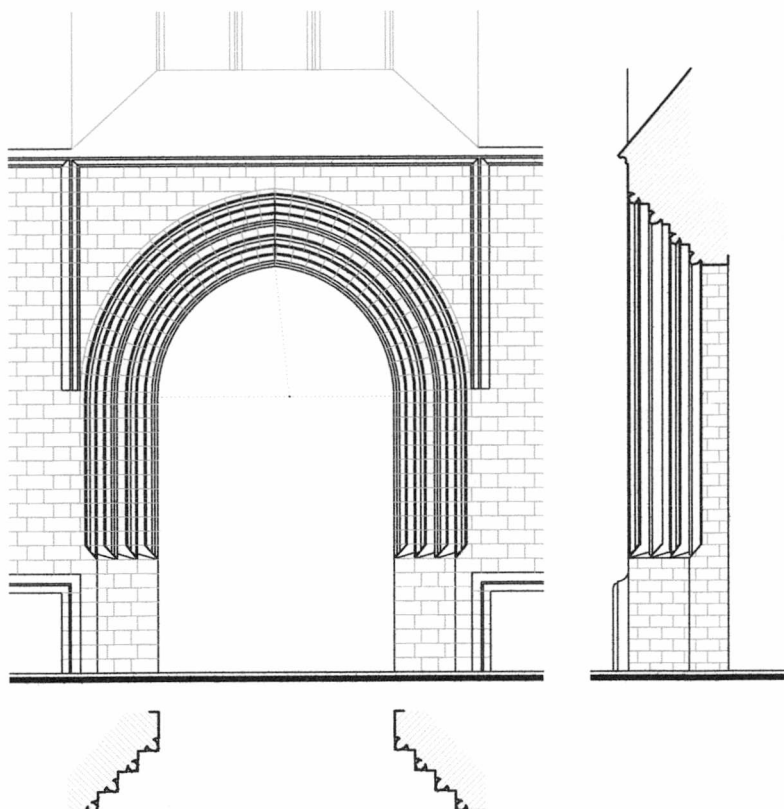
WROCLAW, kościół pw. Świętego Krzyża,
portal w wieży pn do kościoła dolnego

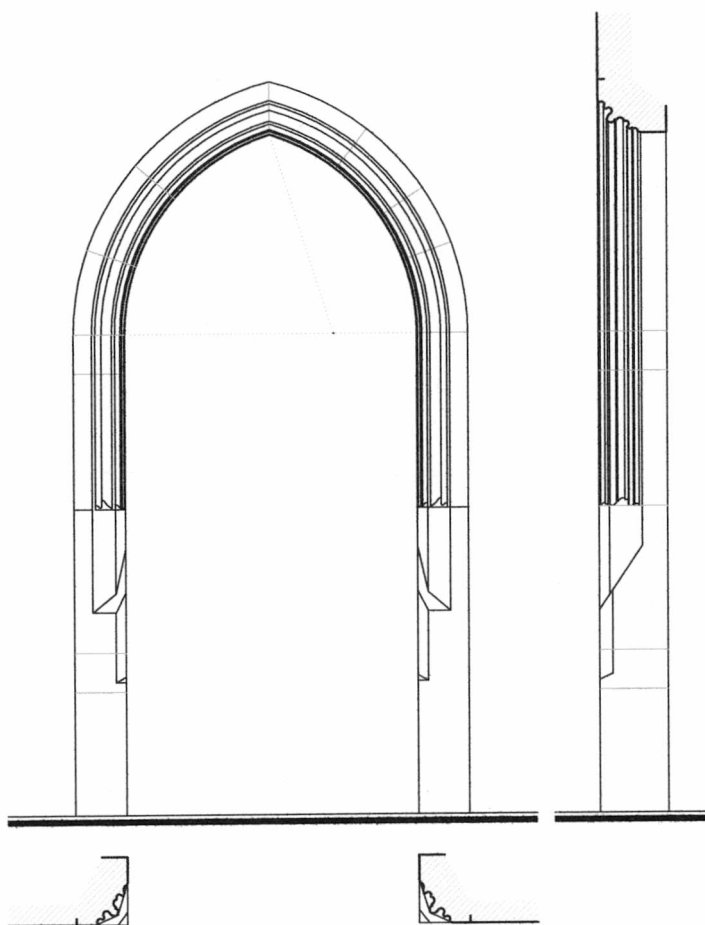
II. 9 Portale ceglane

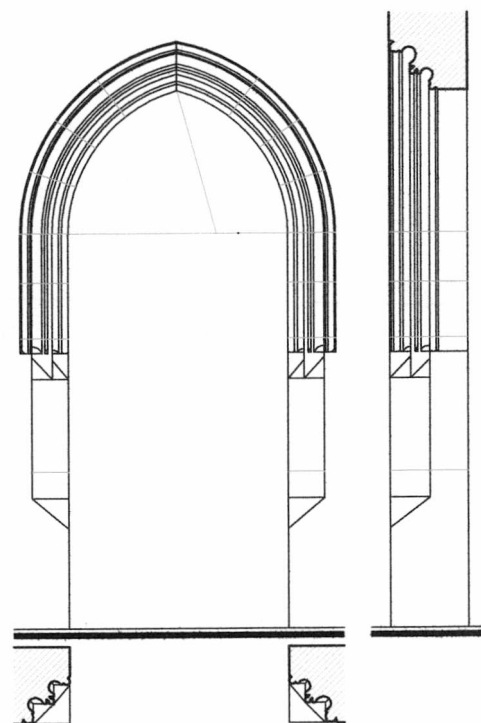
KLUCZBORK, kościół p.w. Zbawiciela,
portal zachodni

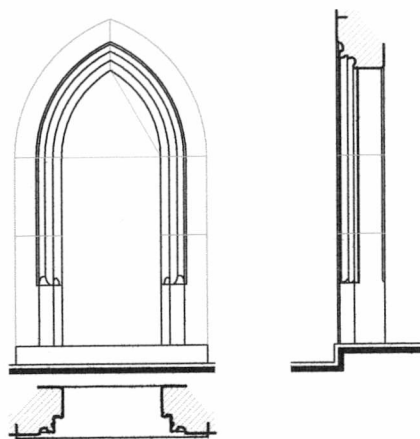
ŻARY, kościół p.w. Panny Marii,
portal północny i południowy

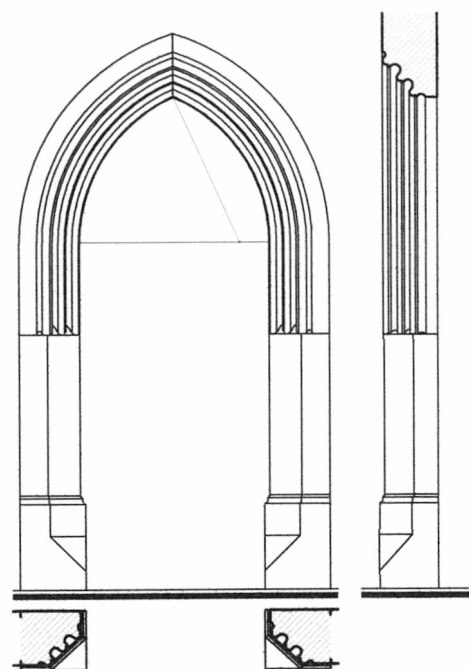
WROCLAW, kościół pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja,
portal południowy dolny

CHOJNÓW, kościół p.w. ss. Piotra i Pawła,
portal północny

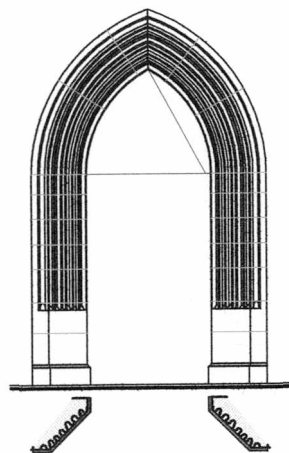

WROCLAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal z nawy pd do wieżyczki schodowej

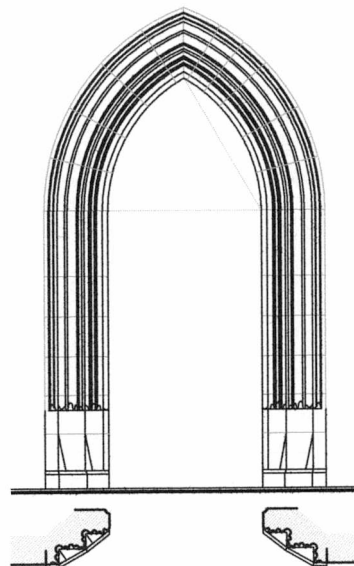

JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z kruchty pn do nawy

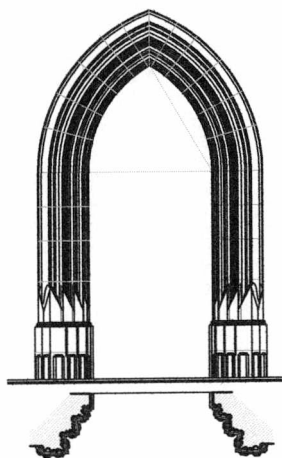
II. 10 Portale profilowane ostrołukowe, skromne

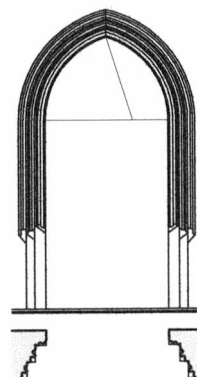
JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z kruchty pd do nawy

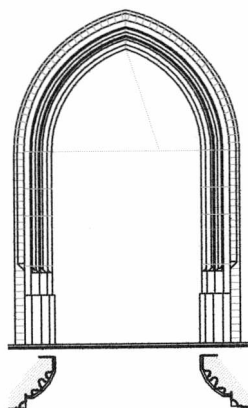
WROCLAW, kościół pw. NMP na Piasku,
portal północny

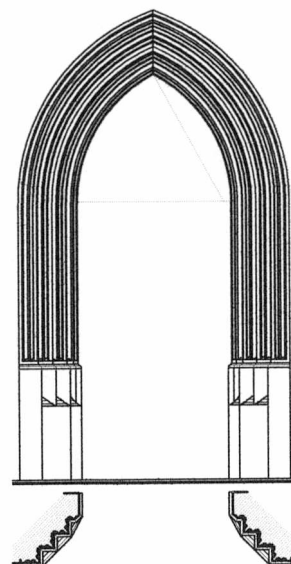
WROCLAW, katedra pw. św. Jana Chrzciela,
portal północny

DZIERŻONIÓW, kościół p.w. św. Jerzego,
portal z kruchty północnej do nawy

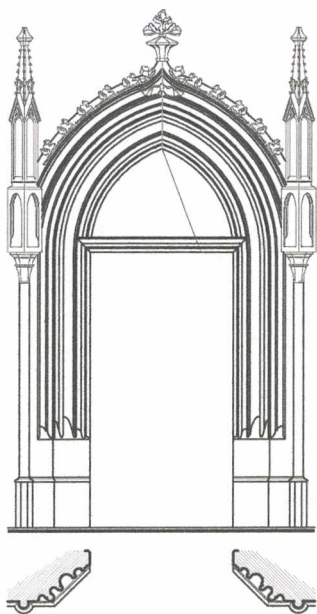
BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal z kruchty południowej do nawy

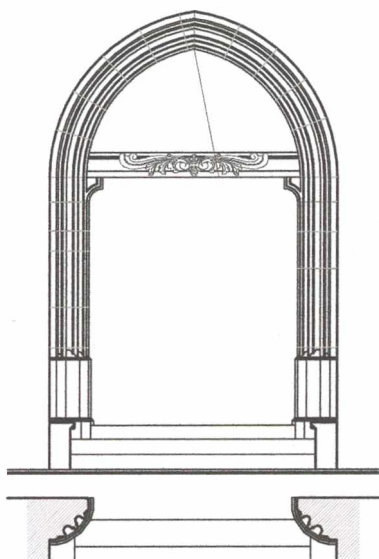
NYSA, kościół p.w. św. Jakuba,
portal z kruchty północnej do nawy

II. 11 Portale rozczłonkowane i uskokowe bez dekoracji

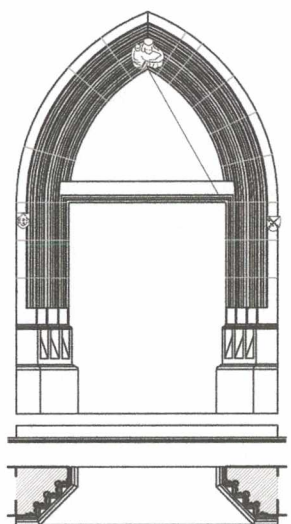

ŻARY, kościół p.w. Panny Marii,
portal z kruchty zachodniej do nawy głównej

WROCLAW, kościół pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja,
portal z kruchty pd do nawy

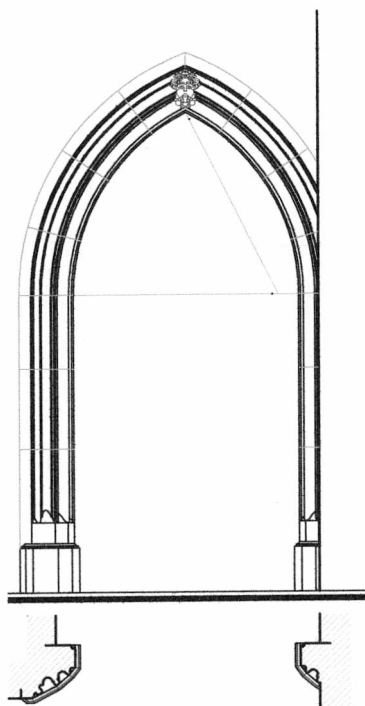

0 1 2m

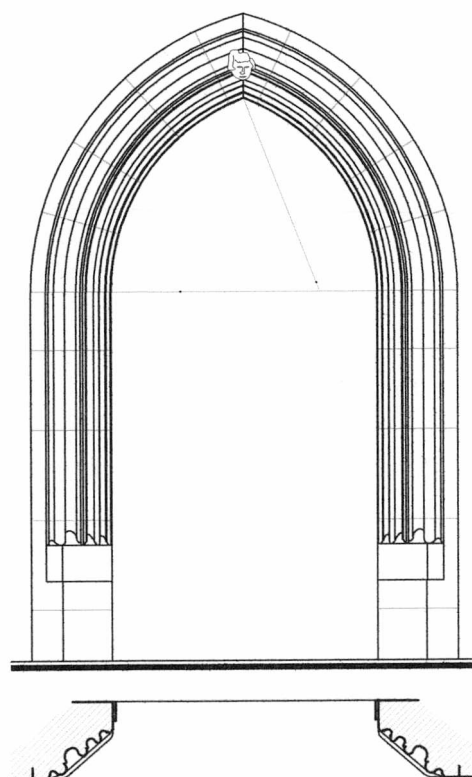
STRZEGOM, kościół pw. św. Barbary,
portal zachodni

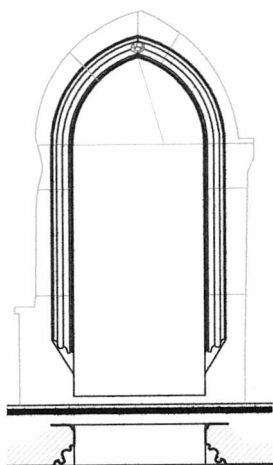
II. 12 Portale rozcłónkowane i uskokowe z belką u podstawy archiwolty

WROCLAW, kościół p.w. św. Krzyża,
portal w wieży północnej

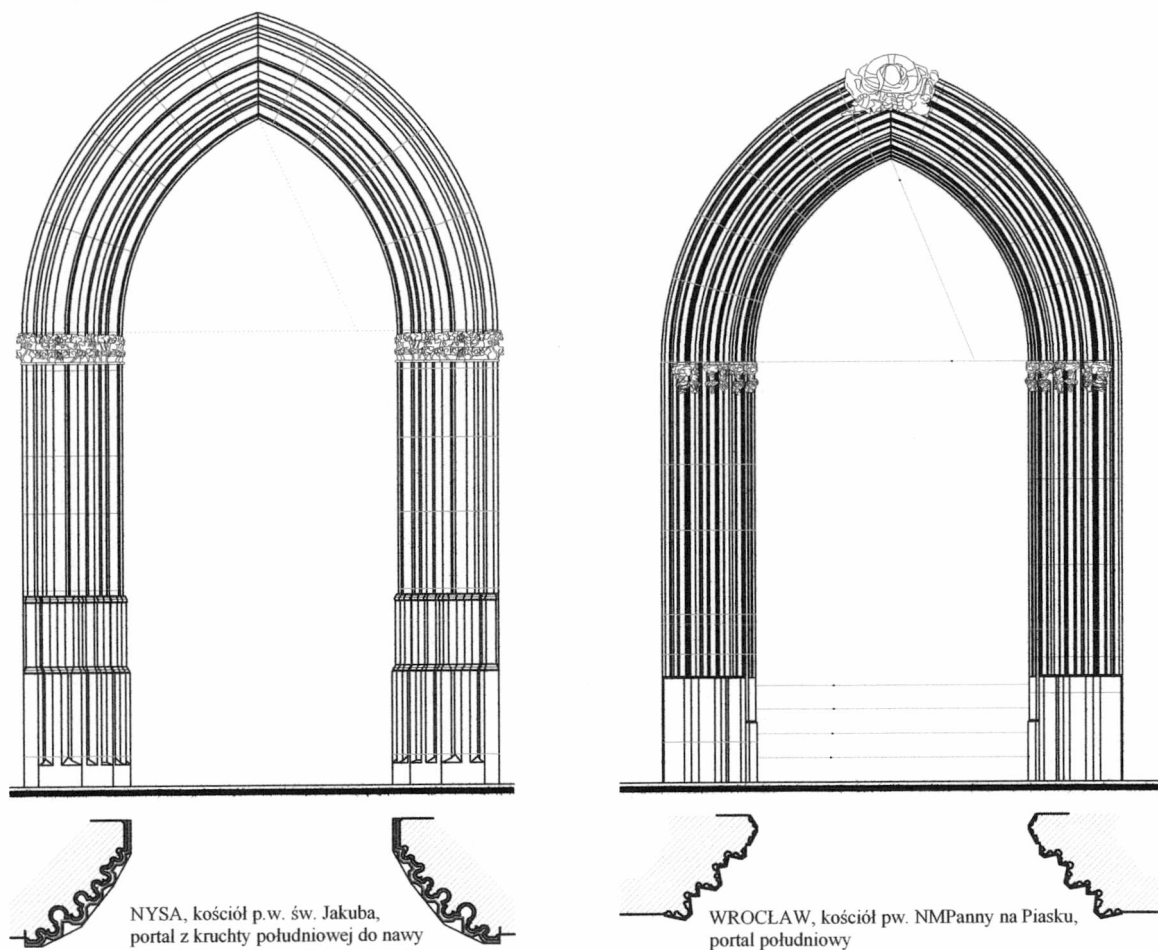
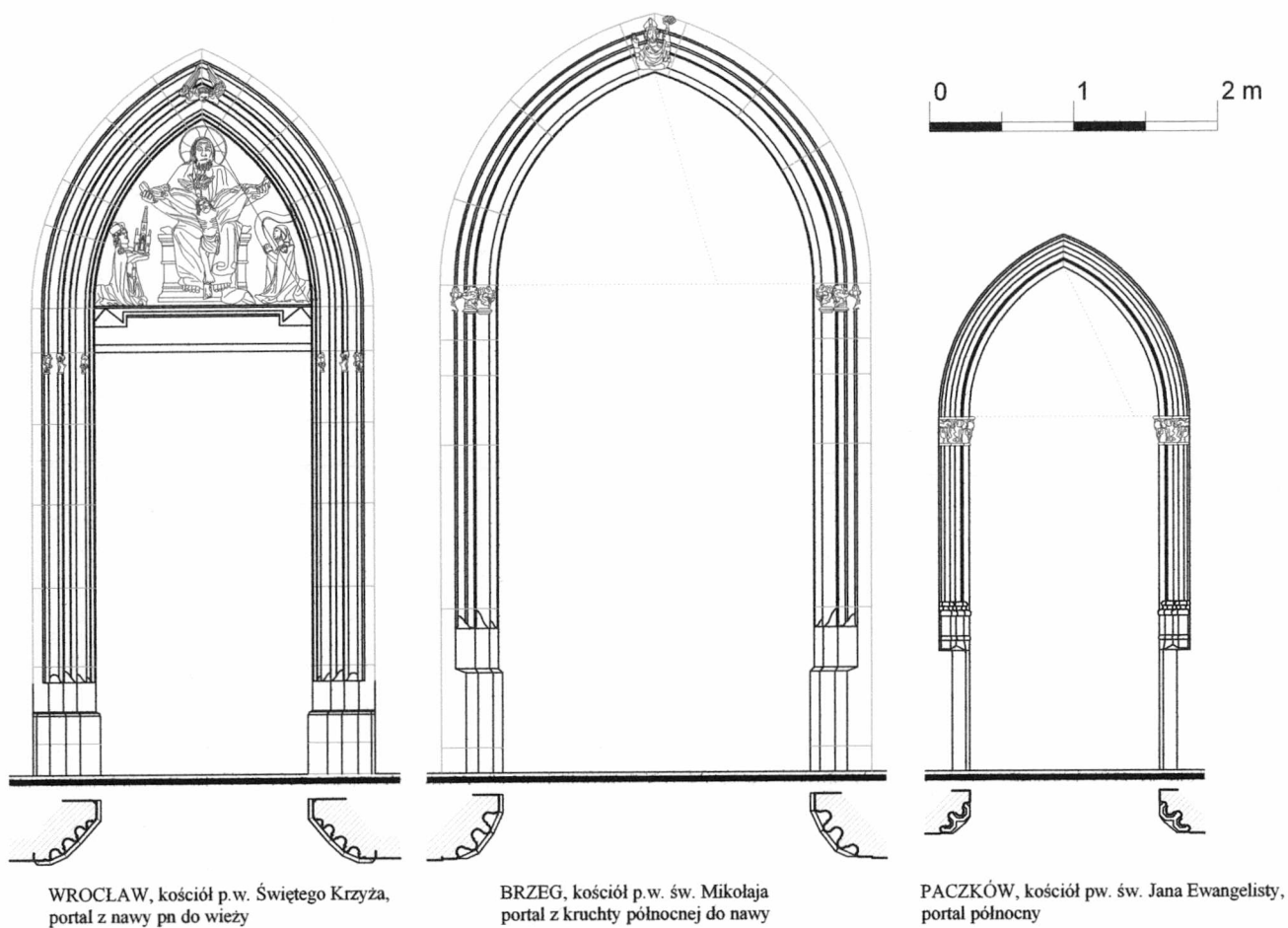
ŚRODA ŚLĄSKA, kościół pw. Świętego Krzyża,
portal zachodni

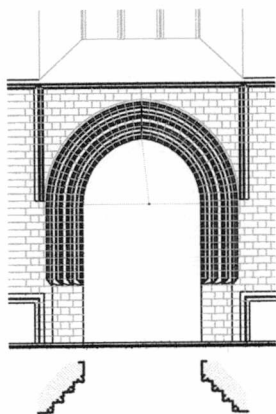
WROCLAW, kościół pw. Świętego Krzyża,
portal z nawy pd do wieży

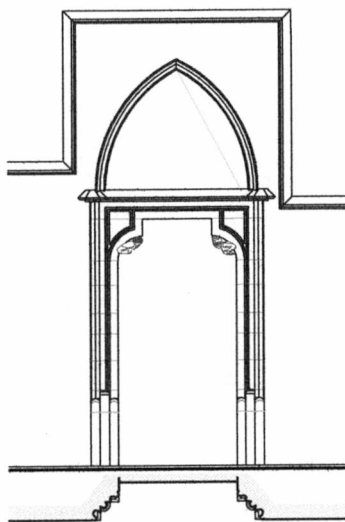
II. 13 Portale z rzeźbą w kluczu

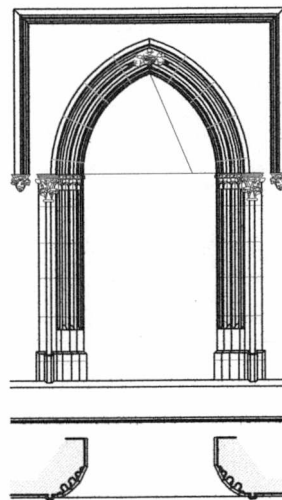
Il. 14 Portale z głowicami w ościeżach

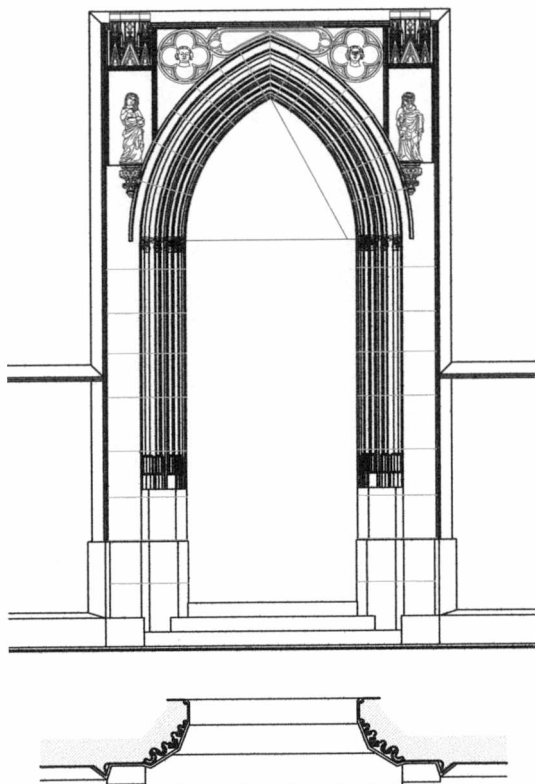
ŻARY, kościół p.w. Panny Marii,
portal północny i południowy

BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal północny

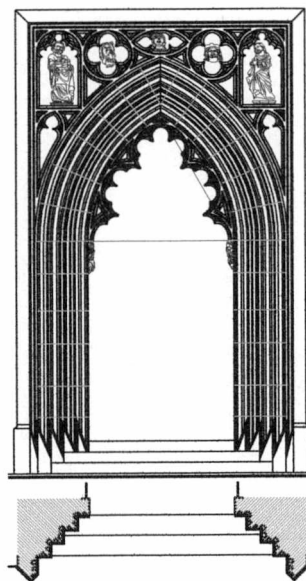

ŚRODA ŚLĄSKA,
kościół p.w. Świętego Krzyża,
portal północny

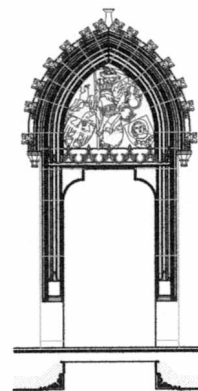

WROCLAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal zachodni

0 1 2m

ŚWIDNICA, kościół pw. św. Stanisława Biskupa
i św. Wacława Męczennika,
portal północny

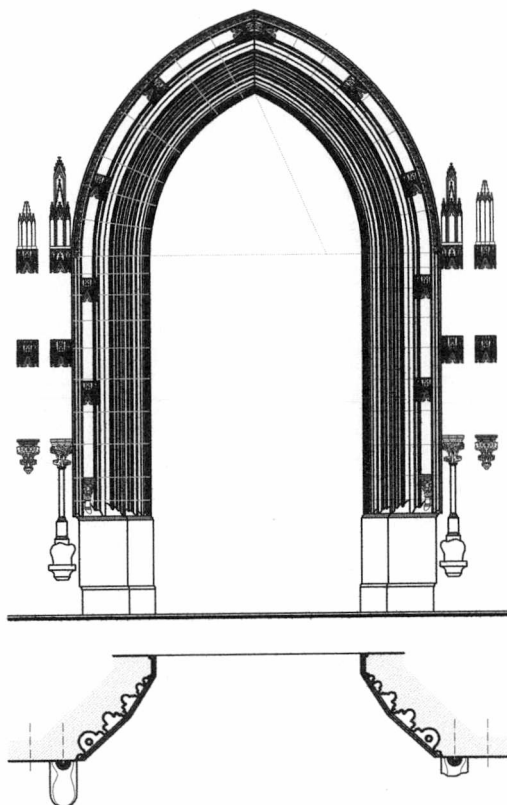

WROCLAW, Ratusz,
portal w Kaplicy

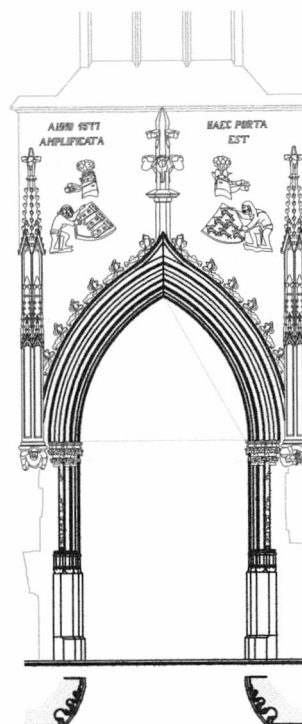

LUBIN, Kaplica Zamkowa,
portal północny

II. 15 Portale ujęte w ramę

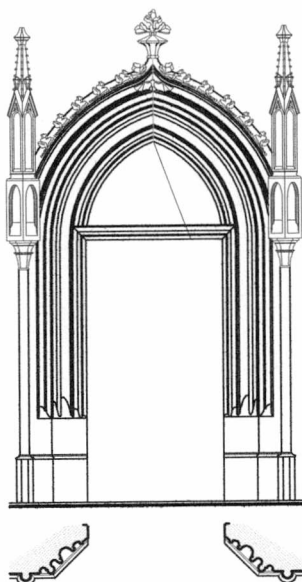

WROCLAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal zachodni

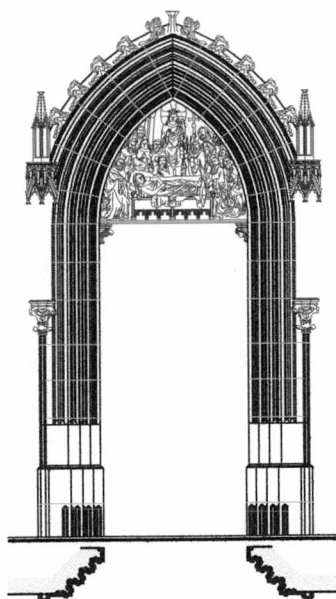

PACZKÓW, kościół
p.w. św. Jan Ewangelisty,
portal zachodni

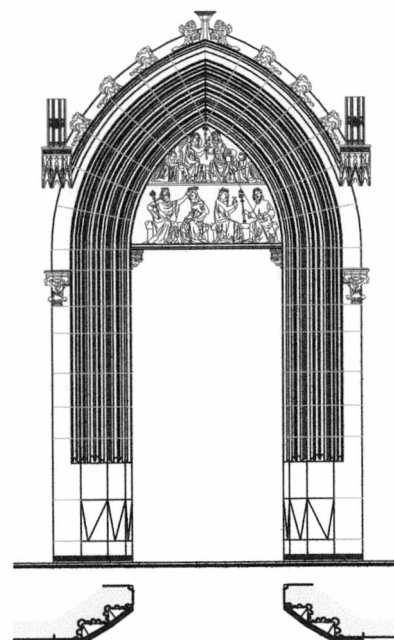
0 1 2m

ŻARY, kościół p.w. Panny Marii,
portal z kruchty zachodniej do nawy głównej

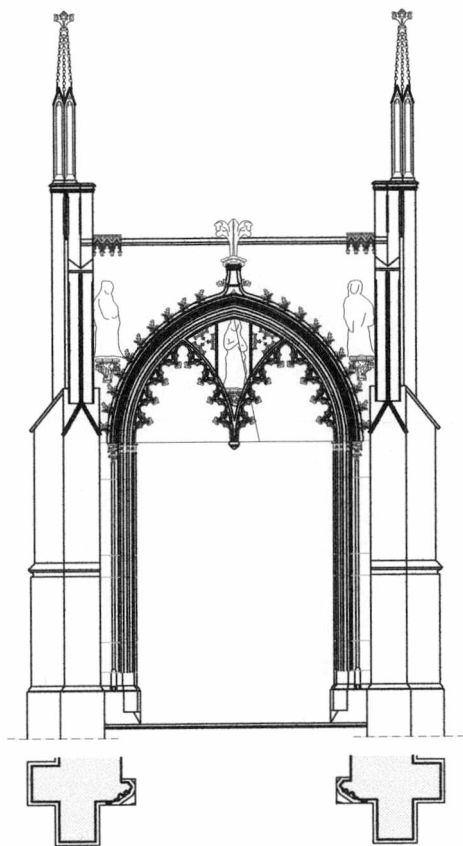

STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal południowy

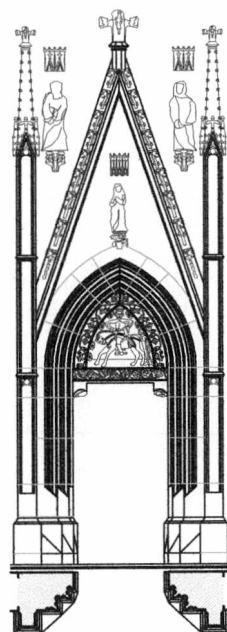

STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal północny

II. 16 Portale rozcłonkowane i uskokowe z bocznymi kolumnkami

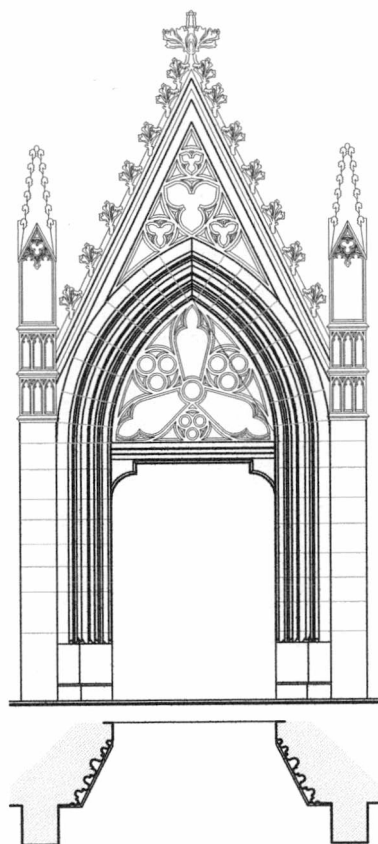

WROCLAW, kolegiata p.w. Świętego Krzyża,
portal pd górny, rekonstrukcja

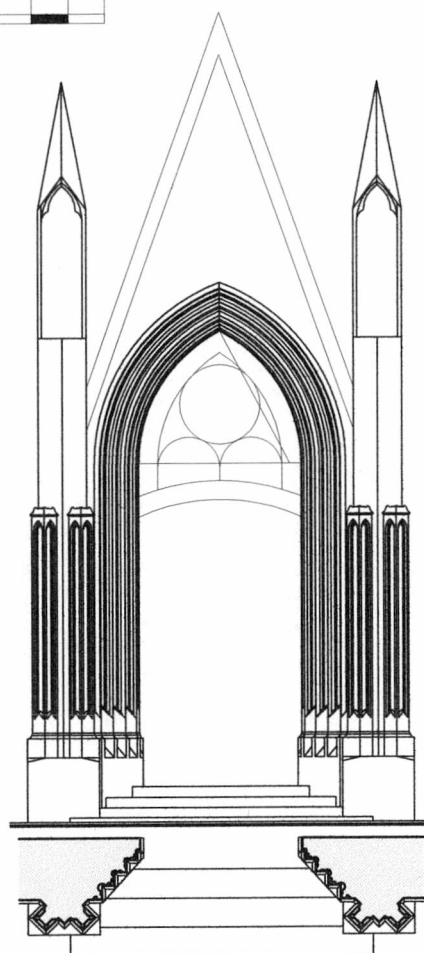

JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal od pd do prezbiterium, rekonstrukcja

0 1 2m

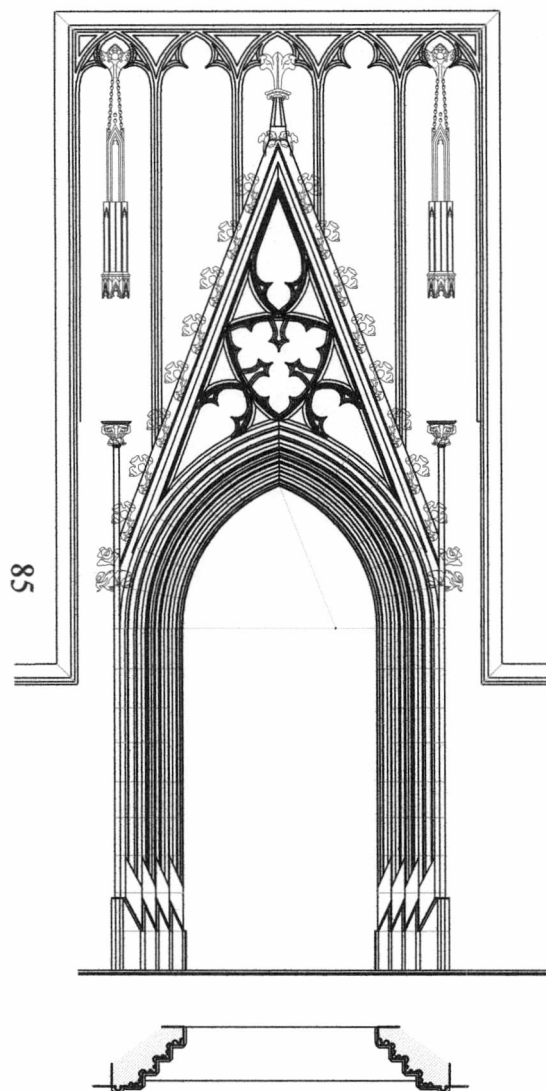

ZŁOTORYJA, kościół pw. Panny Marii,
portal zachodni

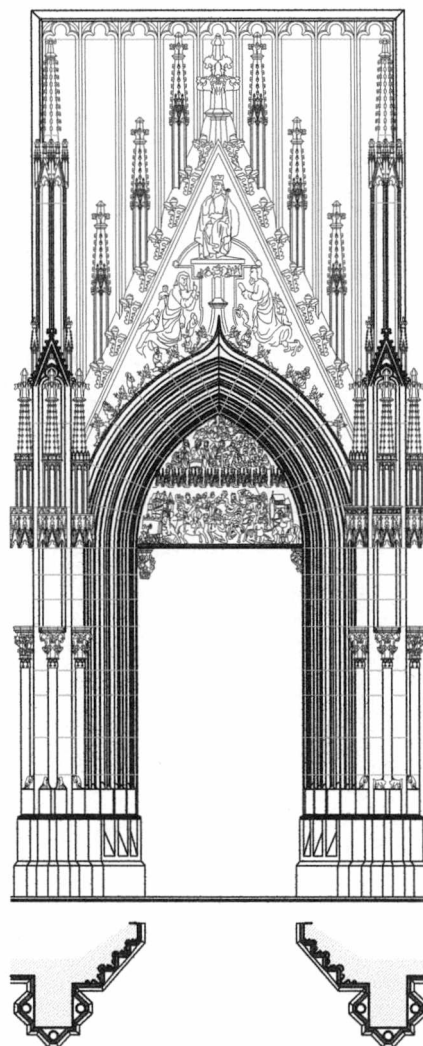

JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal zachodni

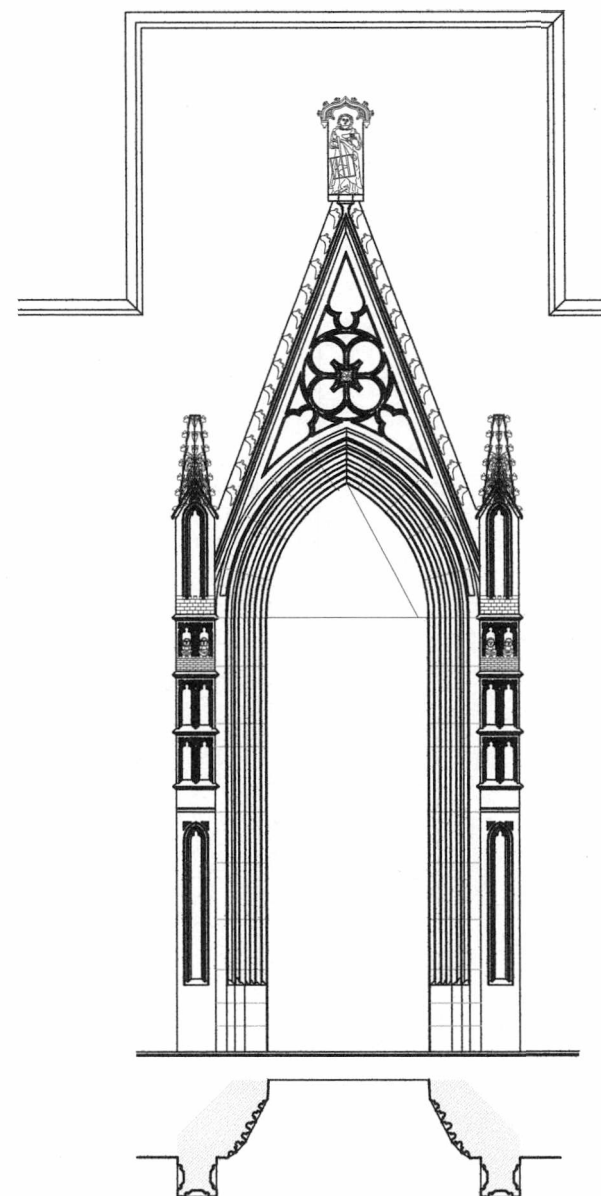
II. 17 Portale z pinaklami

WROCLAW, kościół pw. Najświętszej Maryi Panny na Piasku,
portal zachodni

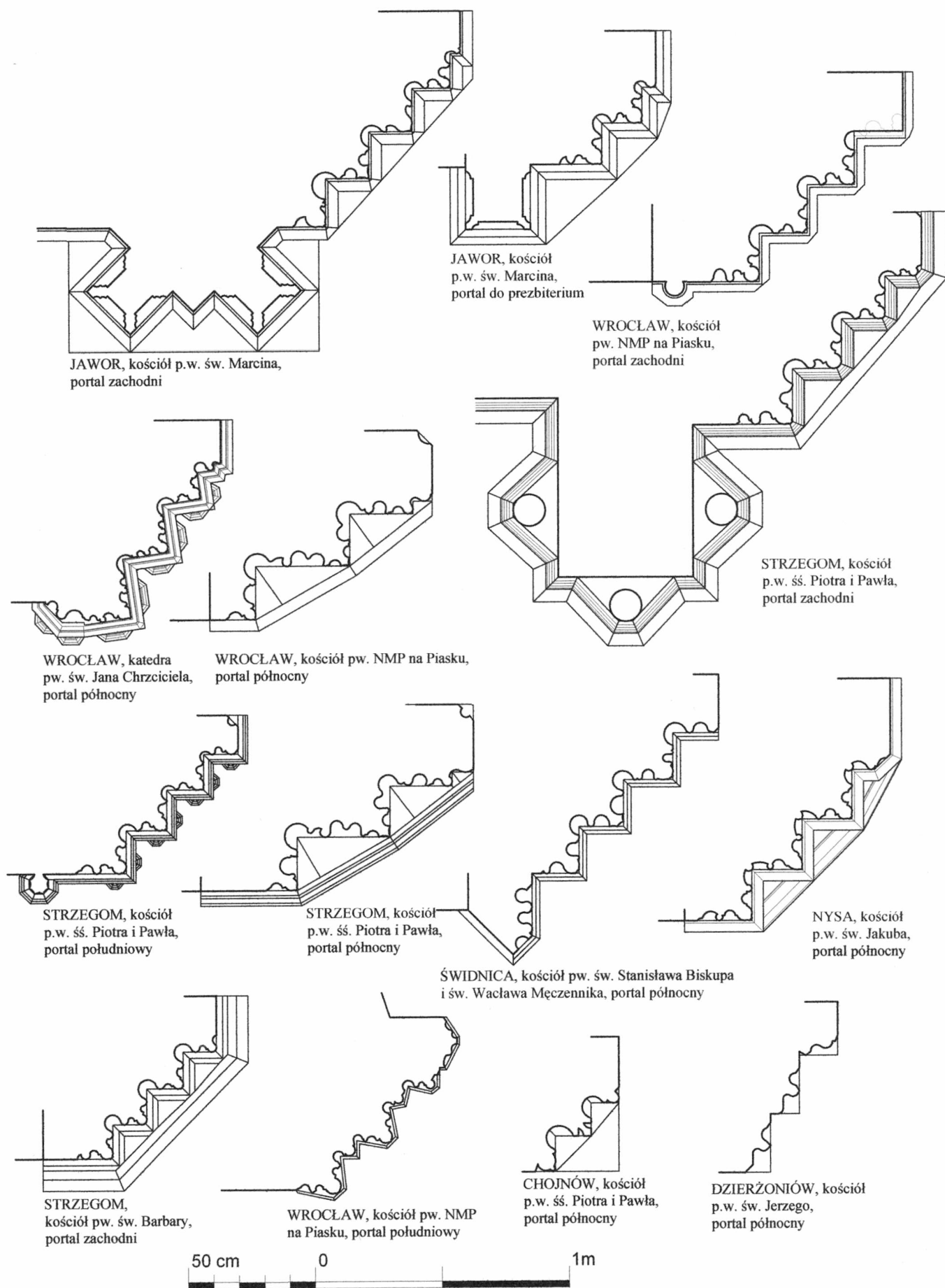
STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal zachodni

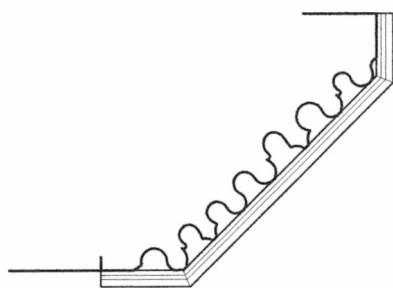
WROCLAW, kościół pw. św. Elżbiety,
portal południowy

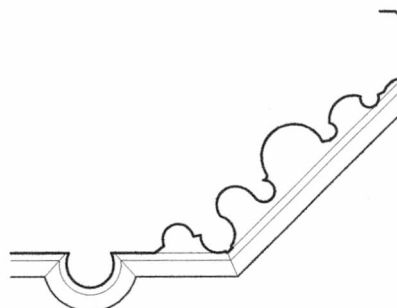
Il. 18 Portale ujęte w ramę z pinaklami i wimpergą

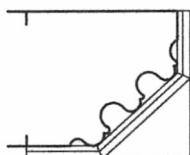
II. 19 Zestawienie przekrojów poziomych ościeży uskokowych

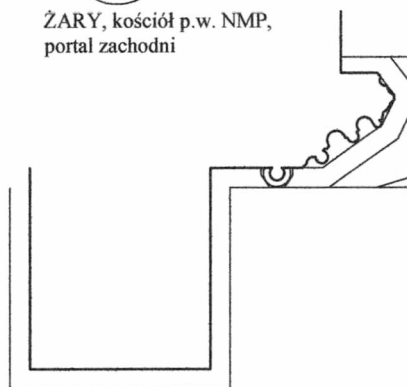
JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal pd

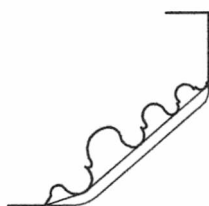
ŻARY, kościół p.w. NMP,
portal zachodni

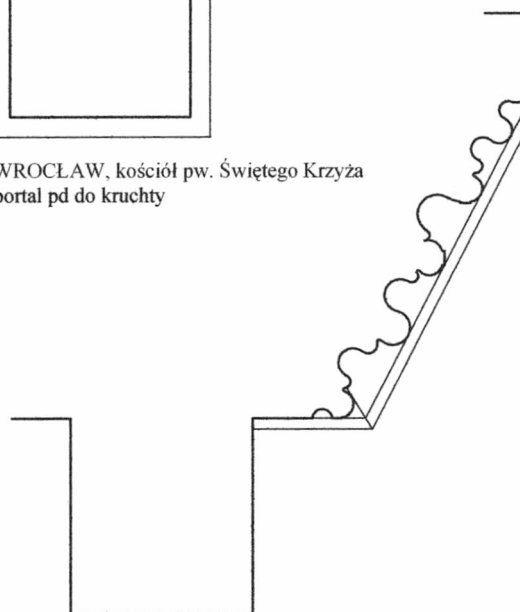
JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal pn

WROCLAW, kościół pw. Świętego Krzyża
portal pd do kruchty

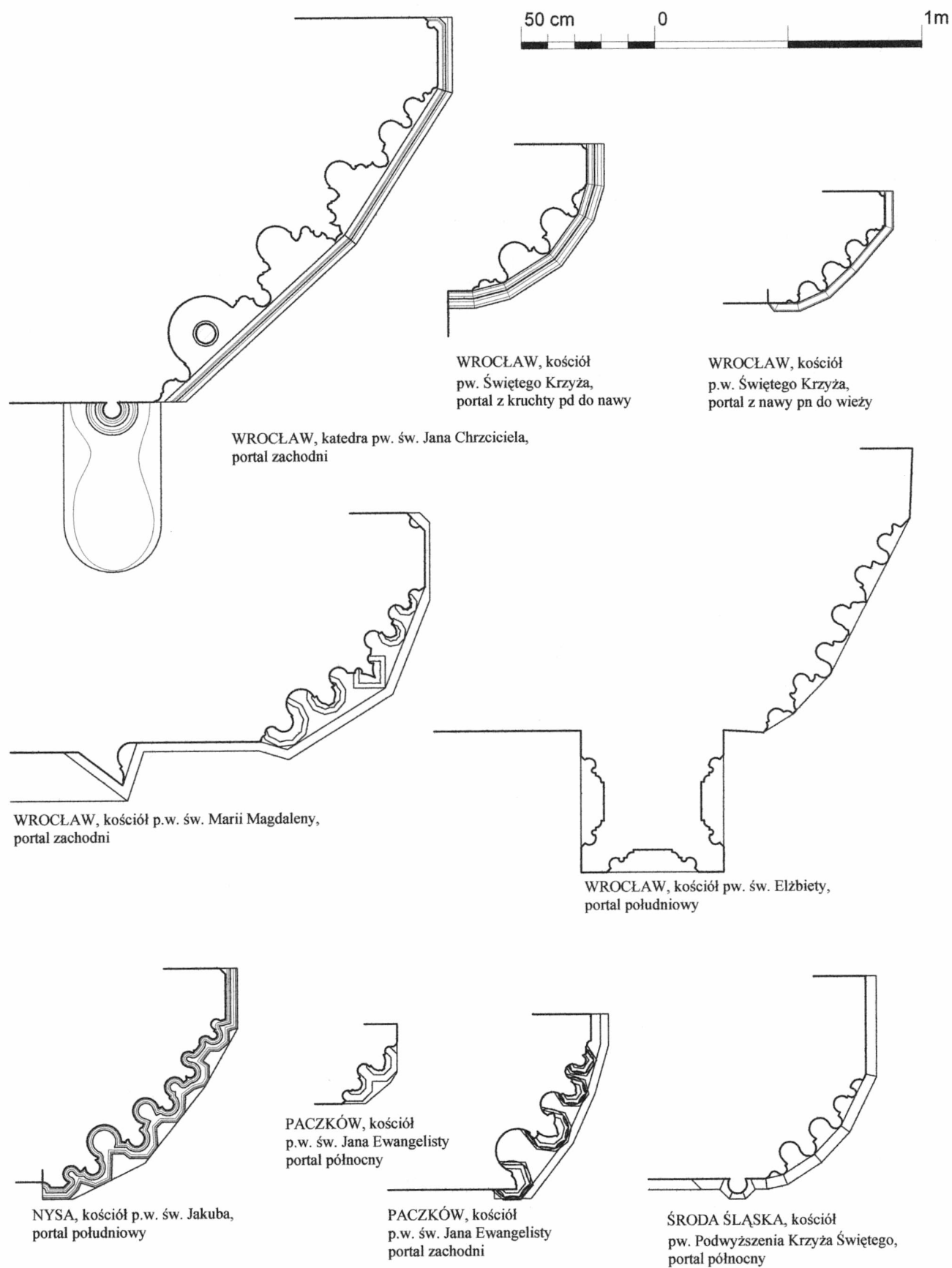
Środa Śląska, kościół
pw. Podwyższenia Krzyża Świętego,
portal zachodni

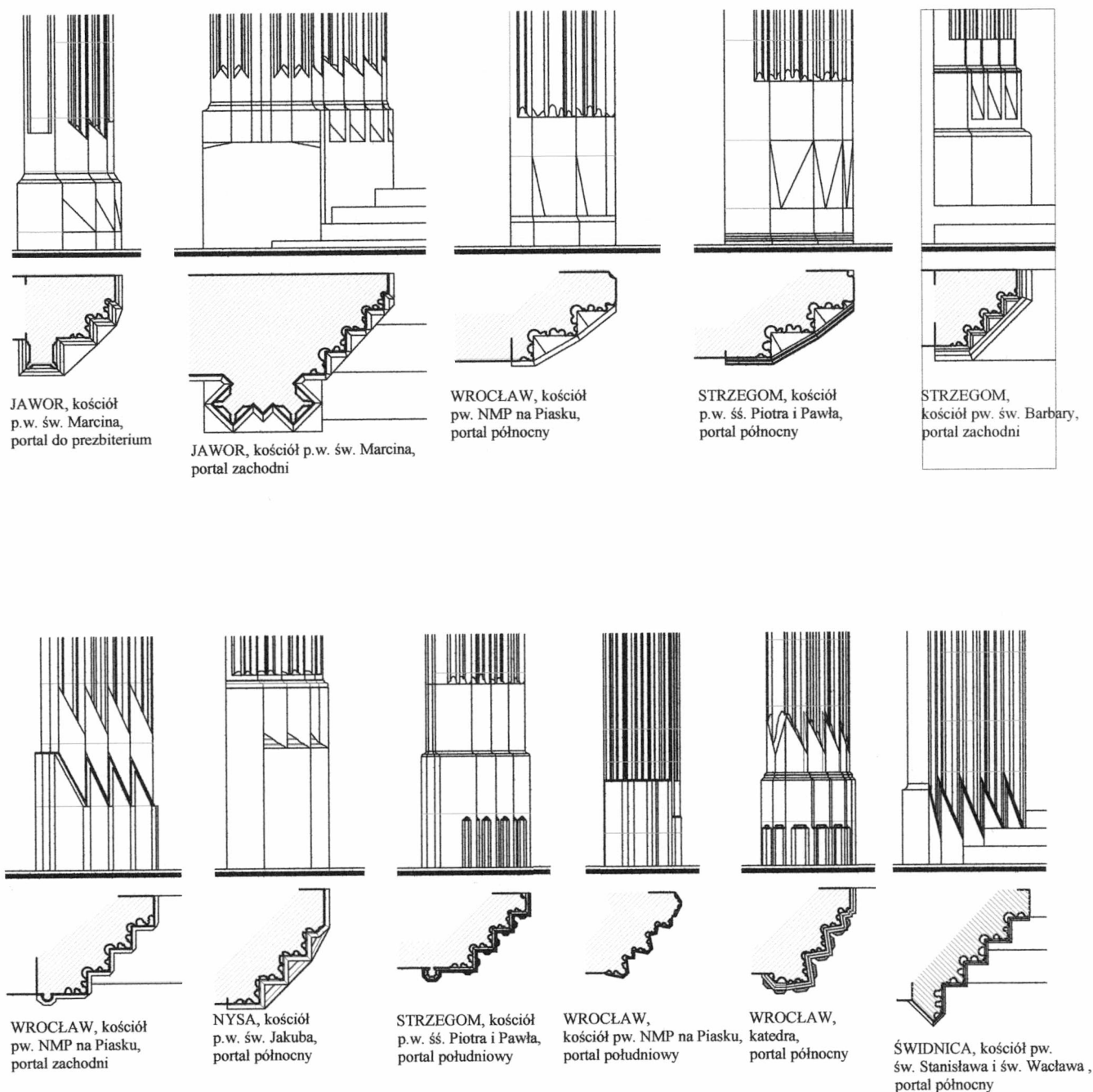
ZŁOTORYJA, kościół pw. Panny Marii,
portal zachodni

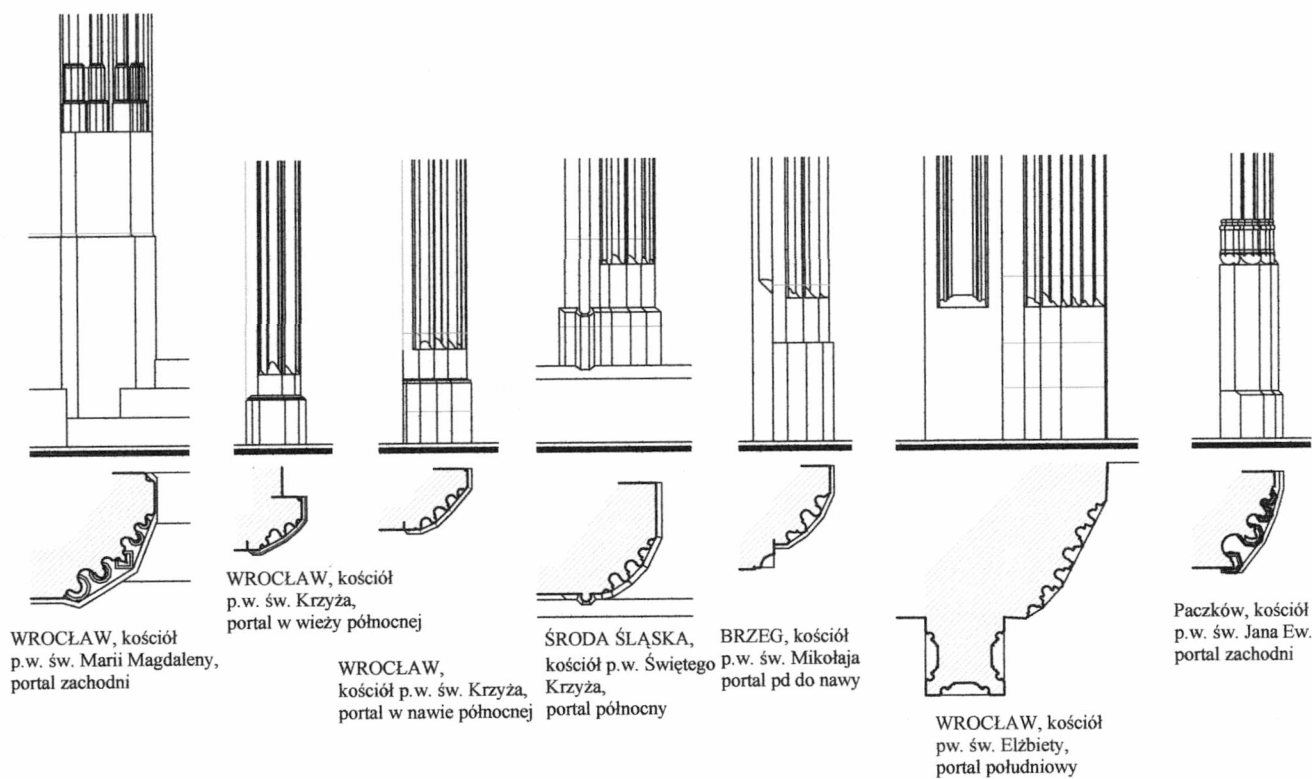
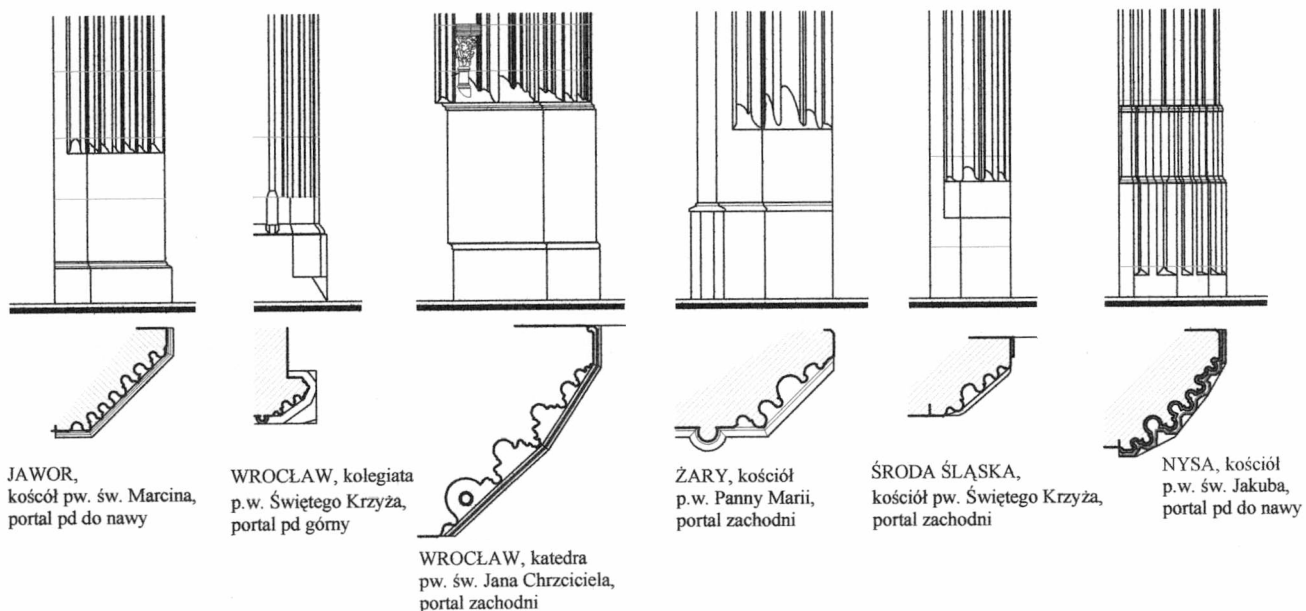
II. 20 Zestawienie przekrojów poziomych ościeży rozczłonkowanych

II. 21 Zestawienie przekrojów poziomych ościeży rozczłonkowanych

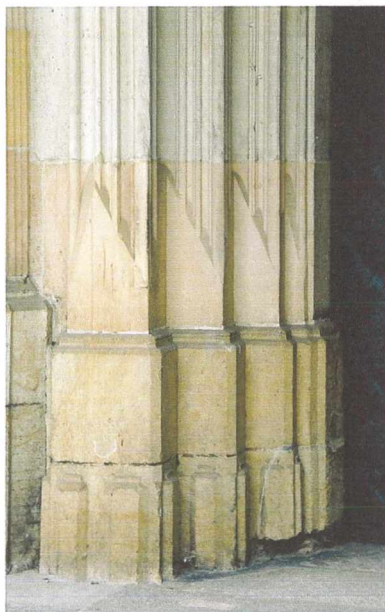
II. 22 Cokoły portali o ościeżach uskokowych

II. 23 Cokoły portali o ościeżach rozcłonkowanych

WROCLAW, kolegiata p.w. Świętego Krzyża, portal południowy do nawy

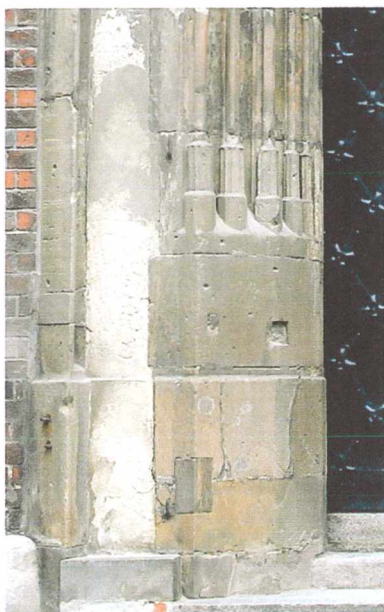

WROCLAW, katedra, portal północny

WROCLAW, kościół p.w. NMP na Piasku, portal zachodni

II. 24 Cokoły ościeży portali

WROCLAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny, portal zachodni

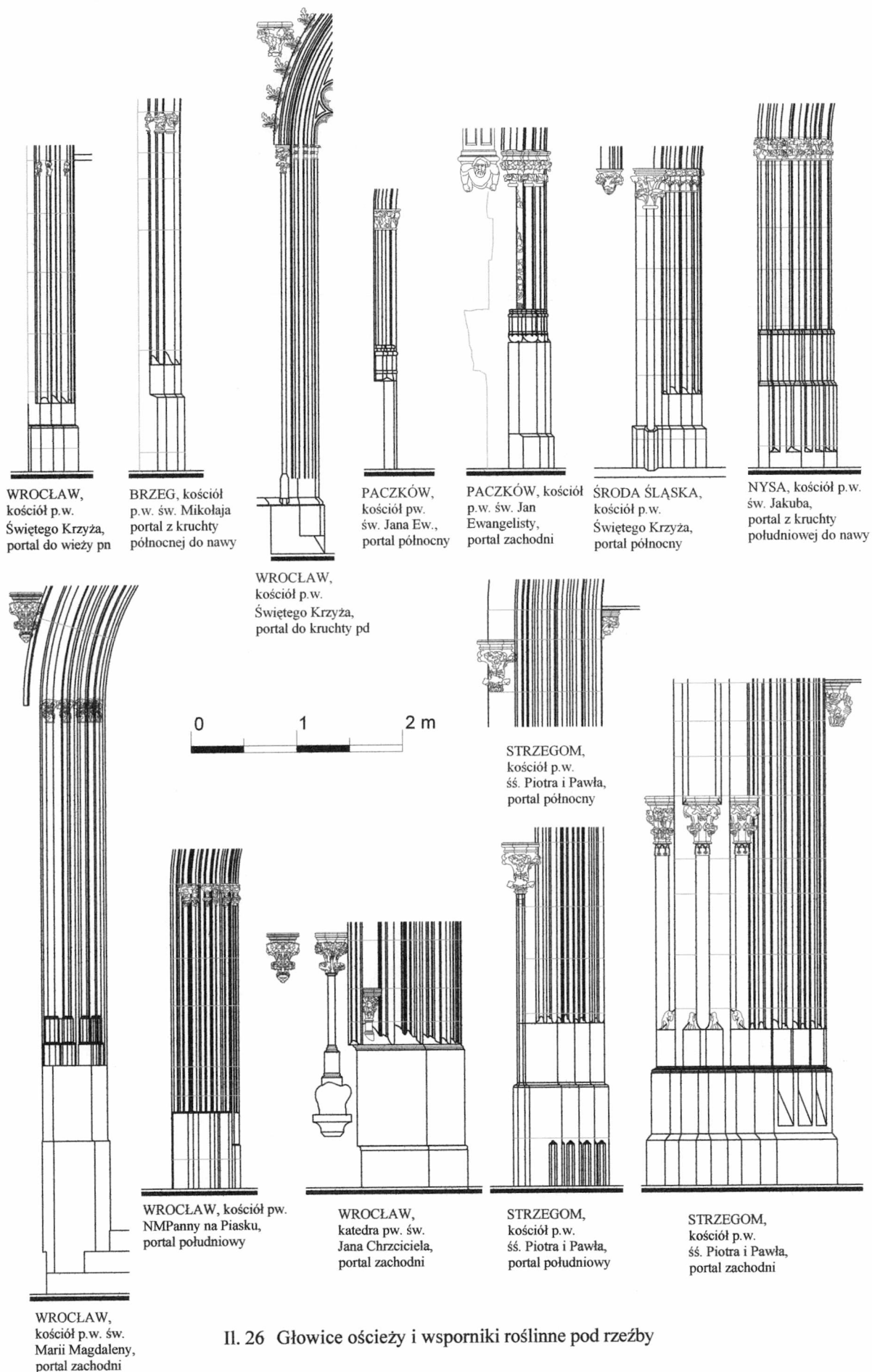

PACZKÓW, kościół p.w. św. Jana Ew. portal zachodni

NYSA, kościół p.w. św. Jakuba, portal południowy do nawy

II. 25 Bazy wałków ościeży

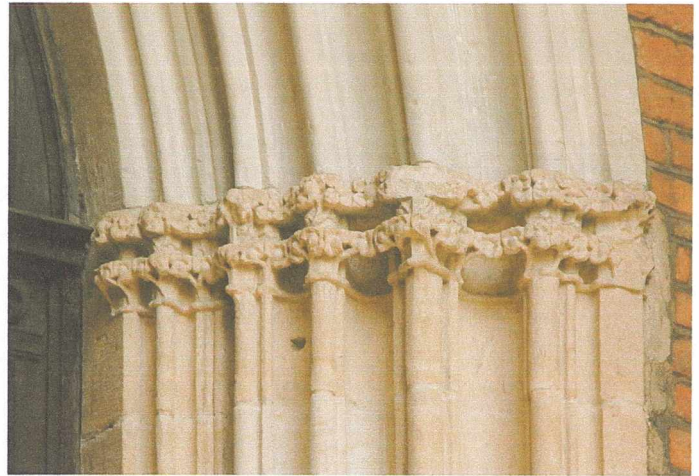
WROCLAW, kolegiata świętokrzyska,
portal do wieży północnej

PACZKÓW, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal zachodni

PACZKÓW, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty,
portal północny

NYSA, kościół p.w. św. Jakuba, portal południowy

WROCLAW, kościół p.w. NMP na Piasku, portal południowy

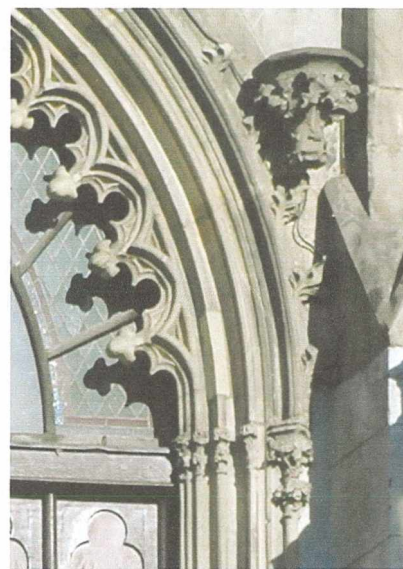

ŚRODA ŚLĄSKA, kościół franciszkański, portal północny

II. 27 Głowice ościeży

WROCLAW, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela,
portal zachodni

WROCLAW, kolegiata świętokrzyska,
portal południowy

WROCLAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal zachodni

STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal południowy

STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal zachodni

II. 28 Głowice ościeży i wsporniki pod rzeźby

WROCLAW, katedra, portal zachodni

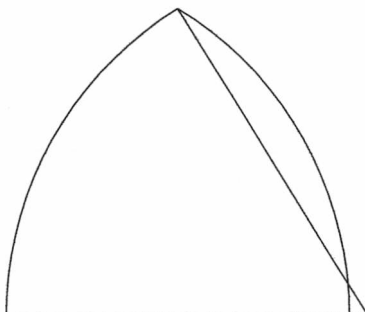

PACZKÓW, kościół p.w.
św. Jana Chrzciciela,
portal zachodni

LUBIN, Kaplica Zamkowa, portal północny

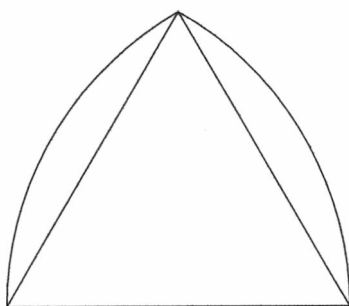
II. 29 Dekoracje we wklęsłach ościeży i archiwolty

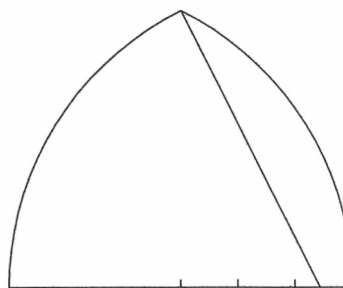
ostrołuk o strzałce lekko podniesionej
(Złotoryja)

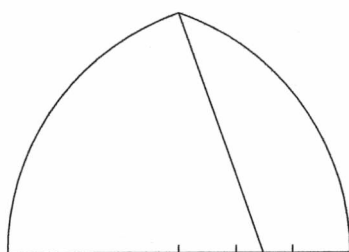
ostrołuk o strzałce podniesionej
(Wrocław, kolegiata świętokrzyska,
portal pd do kruchty)

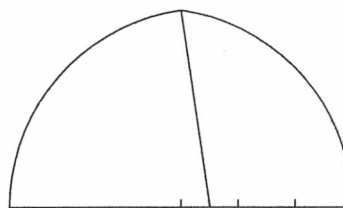
ostrołuk oparty na trójkącie równobocznym

ostrołuk o strzałce lekko obniżonej

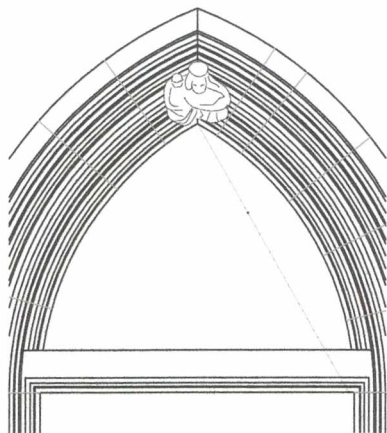

ostrołuk o strzałce obniżonej

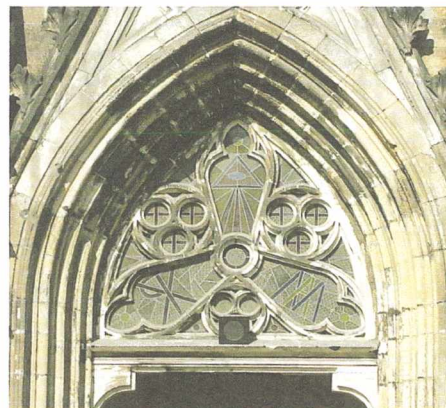
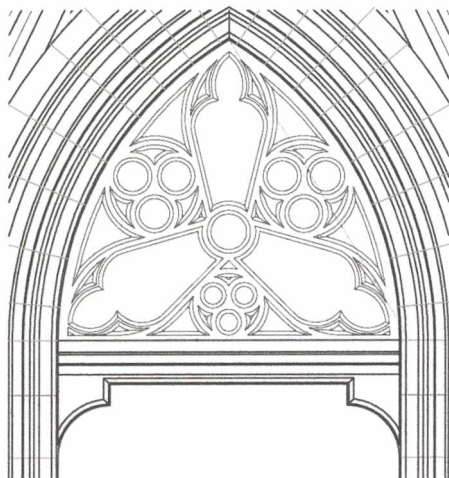

ostrołuk o strzałce mocno obniżonej

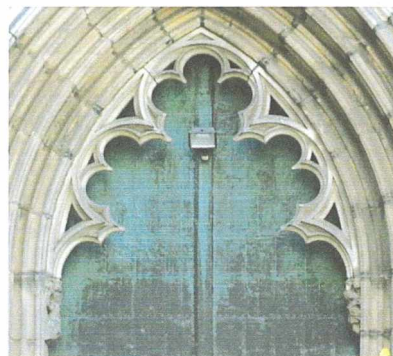
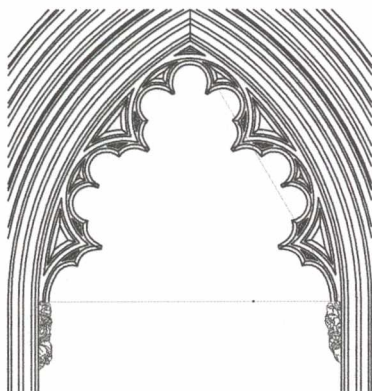
STRZEGOM,
kościół p.w. św. Barbary,
portal zachodni

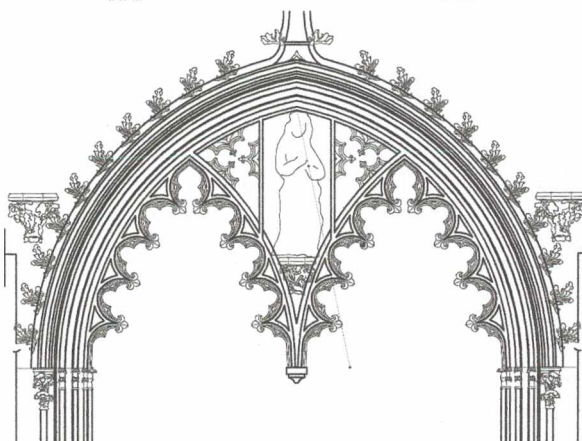
ZŁOTORYJA,
kościół p.w. Panny Marii,
portal zachodni

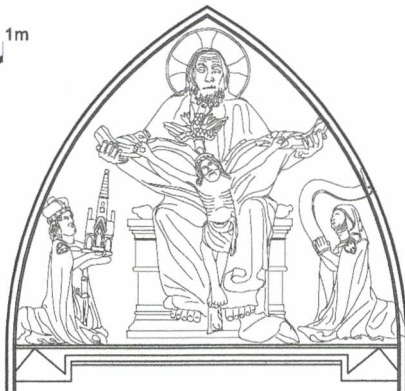
ŚWIDNICA, kościół
p.w. śś. Stanisława i Wacława
portal północny

WROCLAW, kościół
p.w. Świętego. Krzyża,
portal południowy

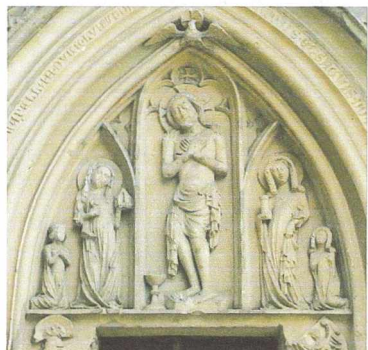
Il. 31 Dekoracja pod archiwoltą

WROCLAW, kościół p.w.
Świętego Krzyża,
portal do wieży pn

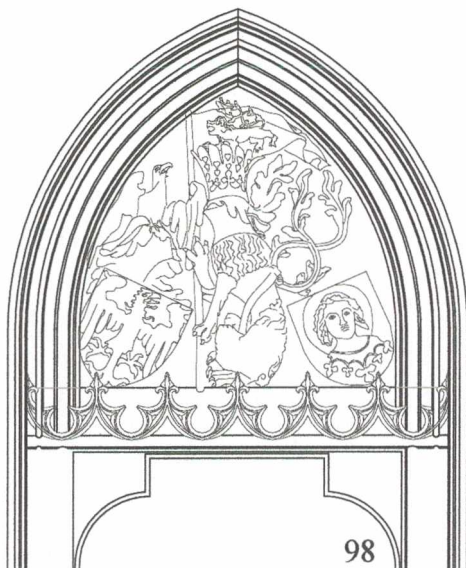
LUBIN,
Kaplica Zamkowa,
portal pn

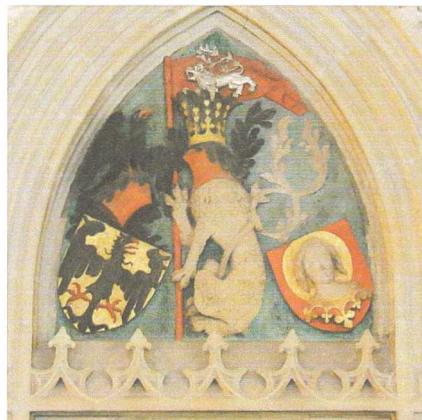
JAWOR,
kościół p.w. św. Marcina
portal do prezbiterium

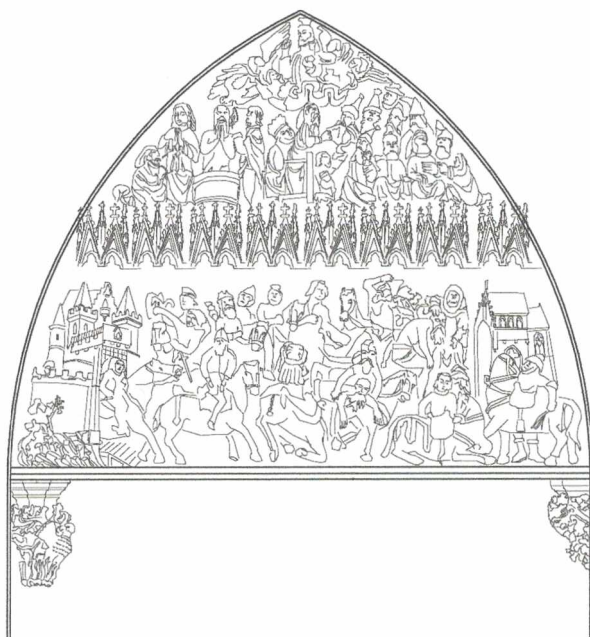

WROCLAW,
Ratusz,
portal wschodni

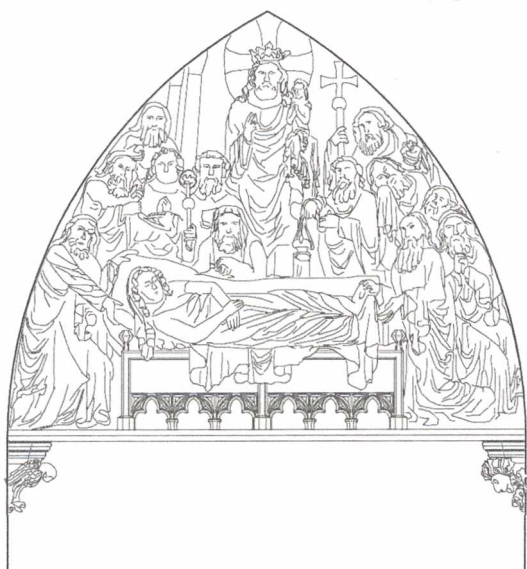
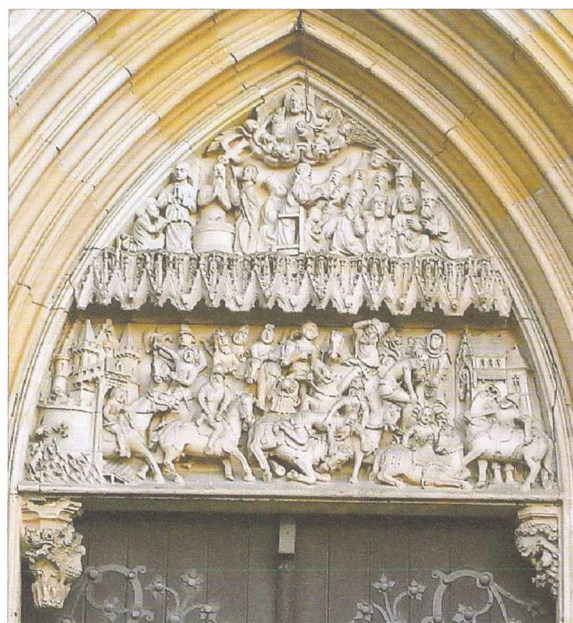

WROCLAW,
Ratusz,
portal w Kaplicy

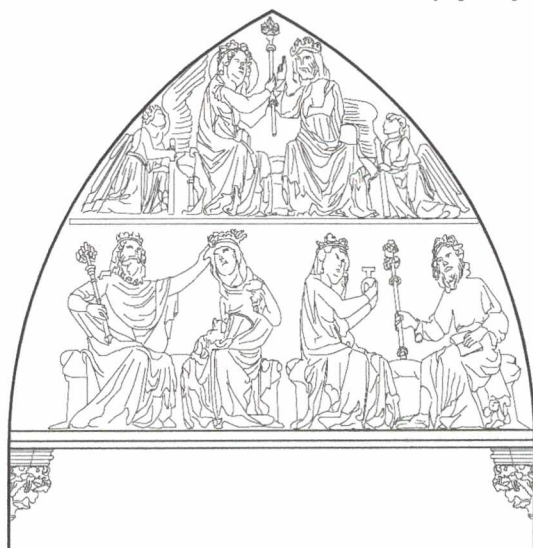

tympanon zachodni

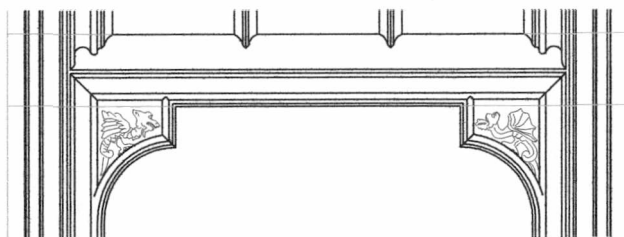
tympanon południowy

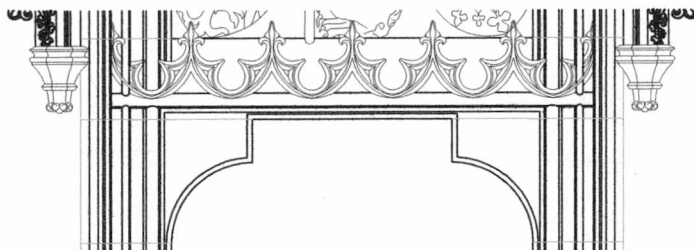
tympanon północny

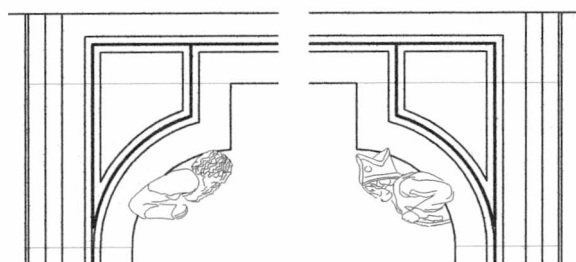
Il. 33 Strzegom - kościół p.w.
śś. Piotra i Pawła, tympanony

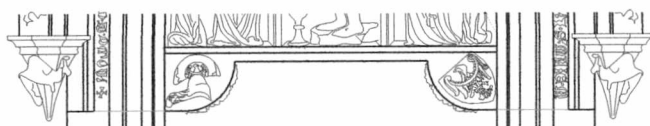
WROCLAW, Ratusz, portal wschodni

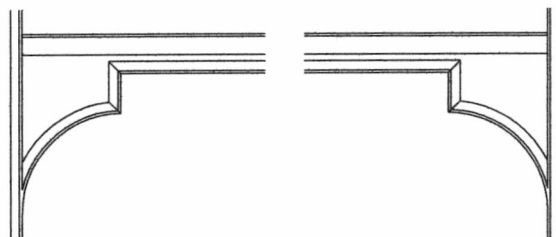
WROCLAW, Ratusz, portal w Kaplicy

BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja, portal północny

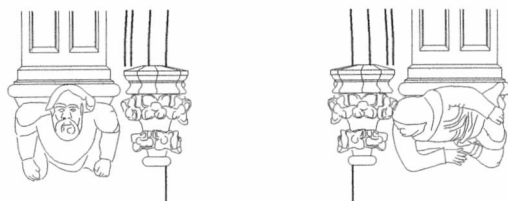
LUBIN, Kaplica Zamkowa, portal północny

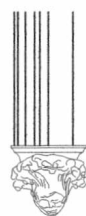
ZŁOTORYJA, kościół p.w. Panny Marii, portal zachodni

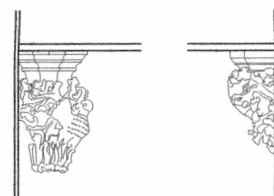
JAWOR, kościół p.w. św. Marcina, portal do prezbiterium

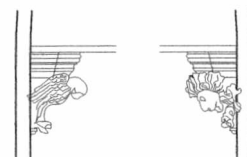
PACZKÓW, kościół p.w. św. Jan Ewangelisty, portal zachodni

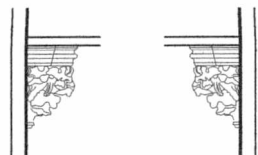
ŚRODA ŚLĄSKA, kościół franciszkański, portal północny

STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, portal zachodni

STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, portal południowy

STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, portal północny

ŚWIDNICA, kościół p.w. śś. Stanisława i Wacława
portal północny

Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja,
portal północny

ŚRODA ŚLĄSKA,
kościół franciszkański,
portal północny

JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal do prezbiterium

PACZKÓW, kościół p.w. św. Jan Ewangelisty,
portal zachodni

STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal południowy

STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal zachodni

WROCLAW, Ratusz, portal w Kaplicy

STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal północny

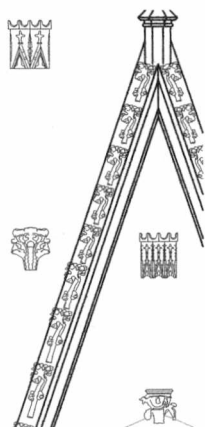

LUBIN, Kaplica Zamkowa
portal północny

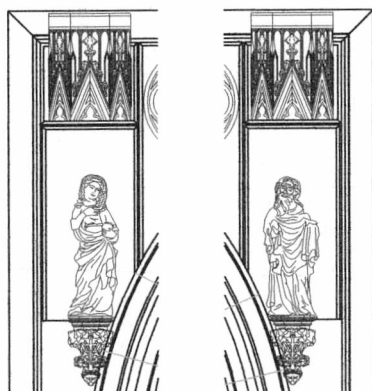

WROCLAW, Ratusz, portal wschodni

II. 35 Wsporniki

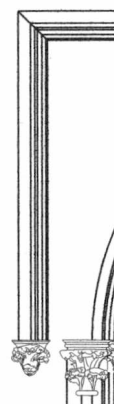
JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal do prezbiterium

WROCLAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal zachodni

WROCLAW, kościół p.w.
Świętego Krzyża,
portal południowy

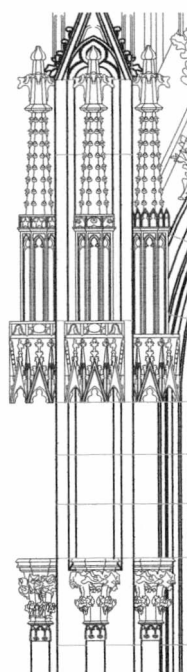
ŚRODA ŚLĄSKA
kościół franciszkański,
portal północny

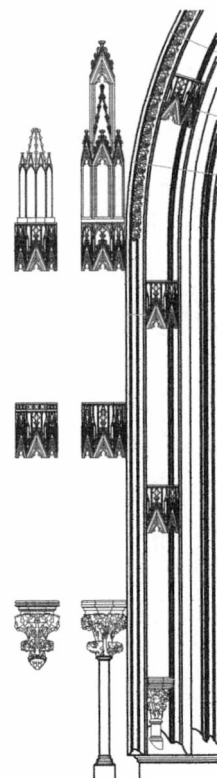
STRZEGOM, kościół
p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal południowy

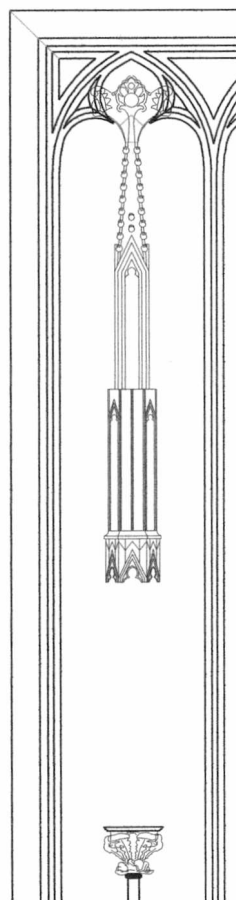
STRZEGOM, kościół
p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal północny

STRZEGOM,
kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal zachodni

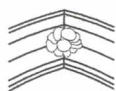
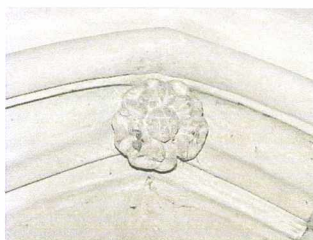
WROCLAW,
katedra p.w. św. Jana Chrzciciela,
portal zachodni

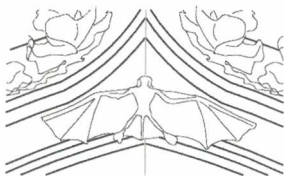
WROCLAW,
kościół p.w. NMP na Piasku,
portal zachodni

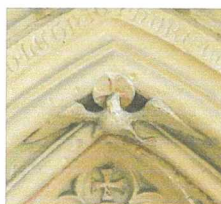
Il. 36 Wsporniki i baldachimy dla rzeźb figuralnych

WROCLAW, kościół
p.w. Świętego Krzyża,
portal do wieży pd

ŻARY, kościół
p.w. Panny Marii,
portal zachodni

LUBIN,
Kaplica Zamkowa,
portal północny

WROCLAW, kościół
p.w. Świętego Krzyża,
portal do wieży pn

WROCLAW, kościół
p.w. Świętego Krzyża,
portal w wieży pn

LUBIN,
Kaplica Zamkowa,
portal północny

ŚRODA ŚLĄSKA,
kościół franc.
portal północny

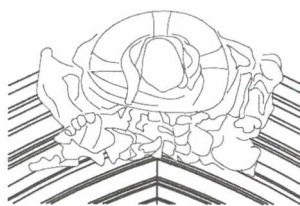
ŚRODA ŚLĄSKA,
kościół franc.
portal zachodni

STRZEGOM,
kościół p.w. św. Barbary,
portal zachodni

BRZEG,
kościół p.w. św. Mikołaja,
portal północny

WROCLAW,
kościół p.w. NMP na Piasku,
portal południowy

Il. 37 Dekoracje w kluczu

WROCLAW,
kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal zachodni

PACZKÓW,
kościół p.w. św. Jana Ewangelisty,
portal zachodni

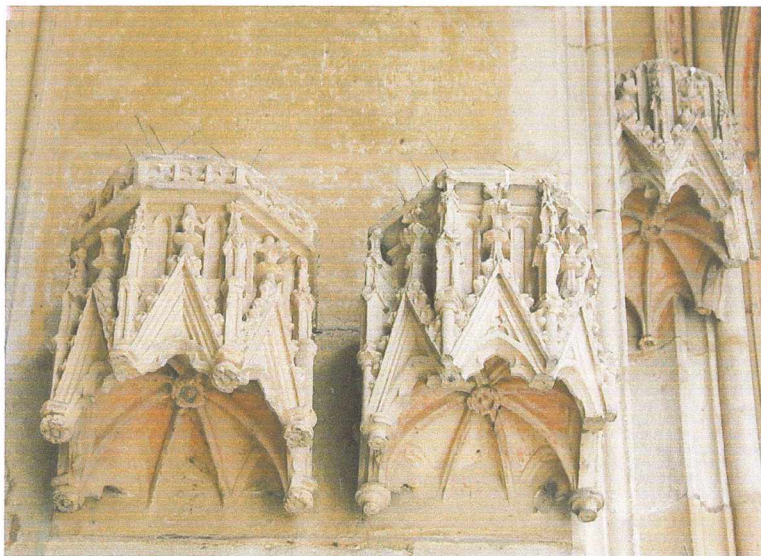

ŚWIDNICA, kościół p.w.
św. Stanisława i św. Wacława
portal północny

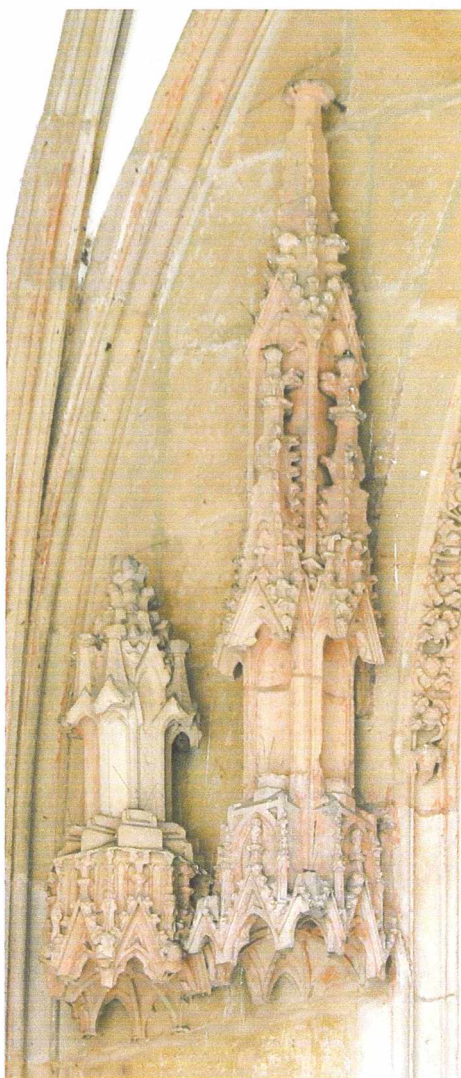

WROCLAW,
kościół p.w. św. Elżbiety
portal południowy

WROCLAW, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal zachodni

WROCLAW, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal zachodni

STRZEGOM, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal południowy

WROCLAW, kolegiata p.w. Świętego Krzyża, portal południowy

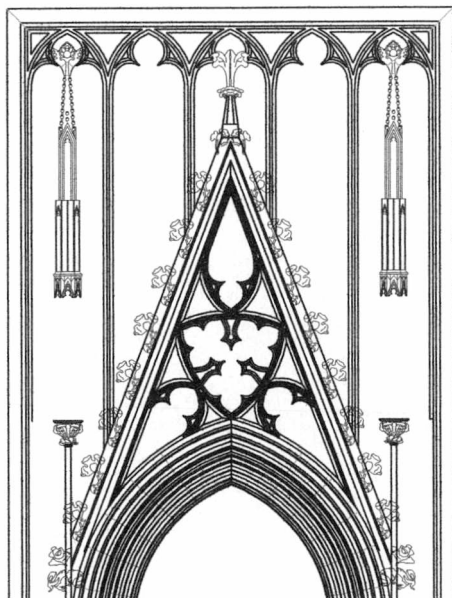

WROCLAW, kościół p.w. Marii Magdaleny, portal zachodni

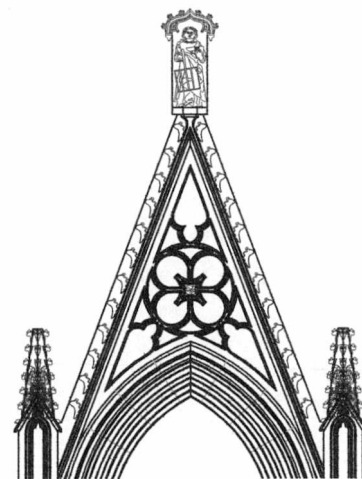

WROCLAW, kościół p.w. NMP na Piasku, portal zachodni

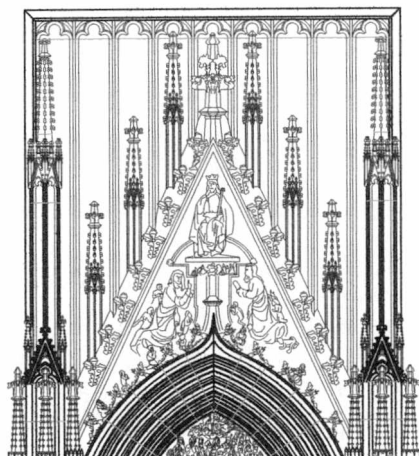
II. 39 Baldachimy

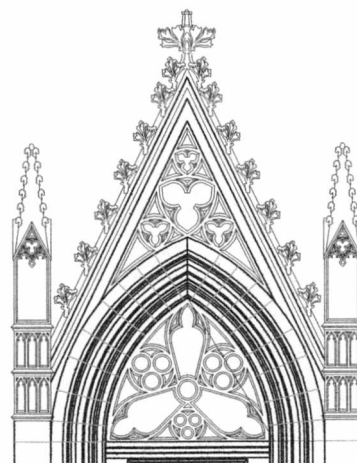
WROCLAW, kościół p.w. NMP na Piasku,
portal zachodni

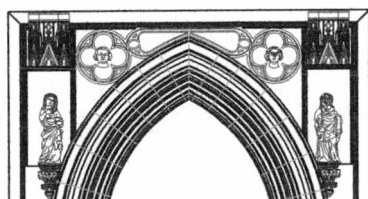
WROCLAW, kościół p.w. św. Elżbiety,
portal południowy

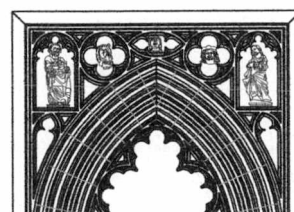
STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal zachodni

ZŁOTORYJA, kościół p.w. Panny Marii,
portal zachodni

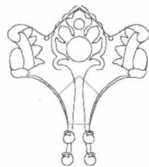
WROCLAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal zachodni

ŚWIDNICA, kościół p.w. św. Stanisława i św. Wacława
portal północny

II. 40 Wimpergi i blendy maswerkowe

WROCLAW, kościół NMP na Piasku
portal zachodni

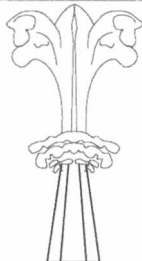

STRZEGOM,
kościół p.w. śś. Piotra i Pawła
portal zachodni

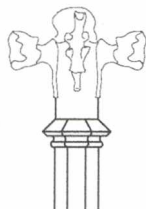

PACZKÓW, kościół
p.w. św. Jana Ew.
portal zachodni

Kwiatony wieńczące pinakle

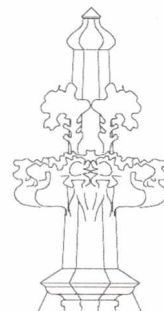
WROCLAW, kościół NMP na Piasku
portal zachodni

JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal do prezbiterium

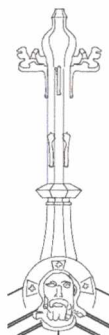

ZŁOTORYJA,
kościół p.w. Panny Marii
portal zachodni

STRZEGOM,
kościół p.w. śś. Piotra i Pawła
portal zachodni

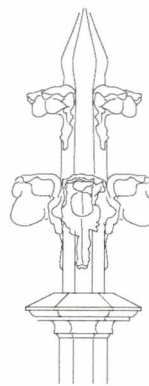
Kwiatony wieńczące wimpergi

LUBIN, kaplica zamkowa
portal północny

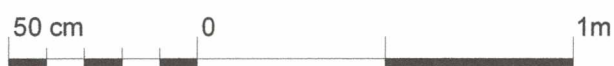
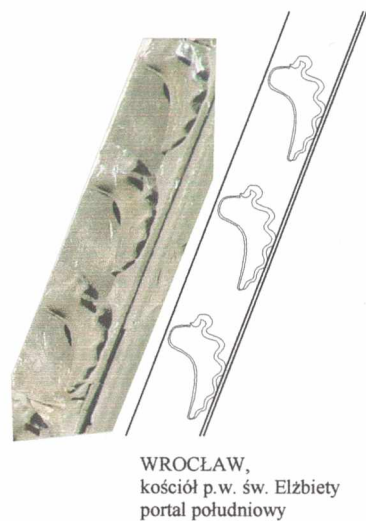
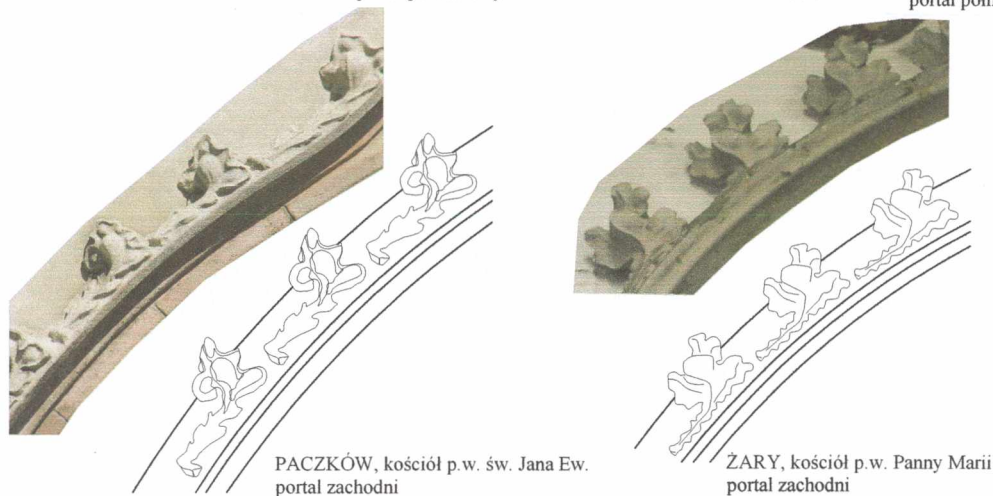
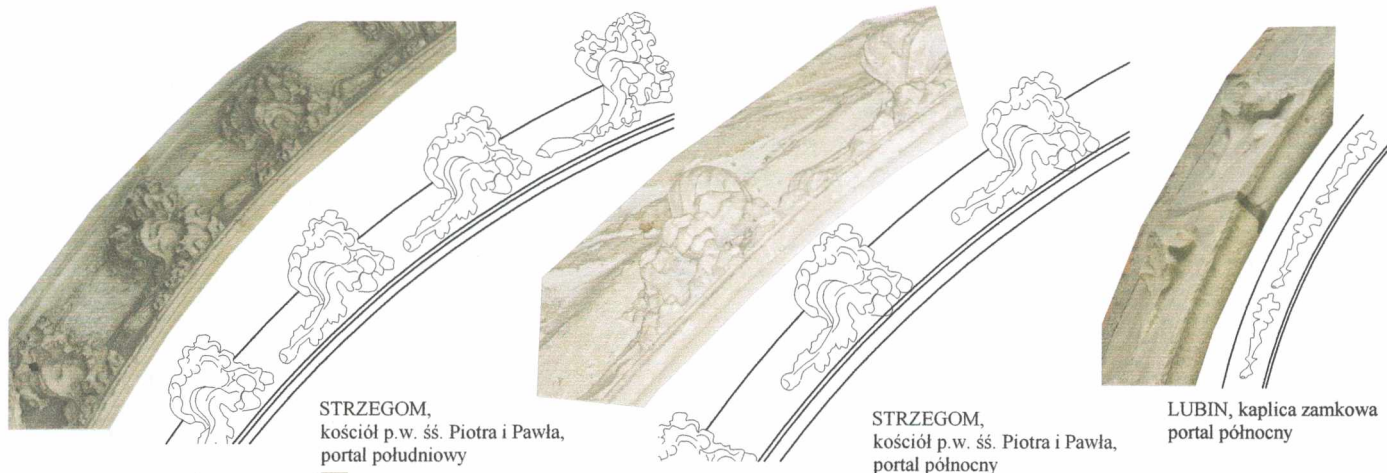
ŻARY, kościół p.w. Panny Marii,
portal zachodni

PACZKÓW, kościół
p.w. św. Jana Ew.
portal zachodni

Kwiatony wieńczące archiwolty

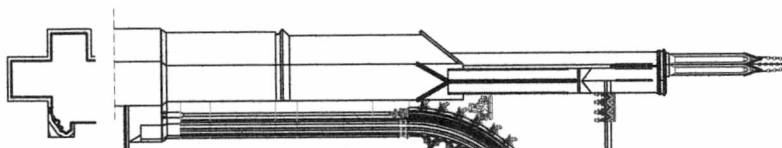
Il. 41 Kwiatony

Il. 42 Czołganki na archiwoltach i wimpergach

WROCLAW, kościół pw. Świętego Krzyża,
portal pd górny

JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal od pd do prezbiterium, rekonstrukcja

PACZKÓW, kościół p.w. św. Jan Ewangelisty,
portal zachodni

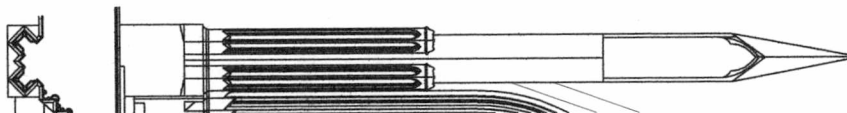
ZŁOTORYJA, kościół pw. Panny Marii,
portal zachodni

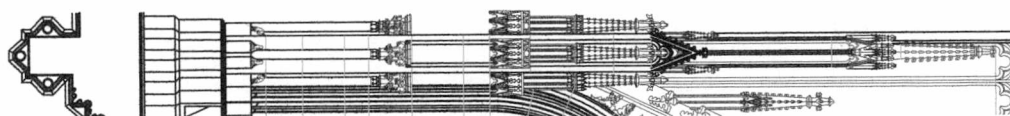
WROCLAW, kościół pw. św. Elżbiety,
portal południowy

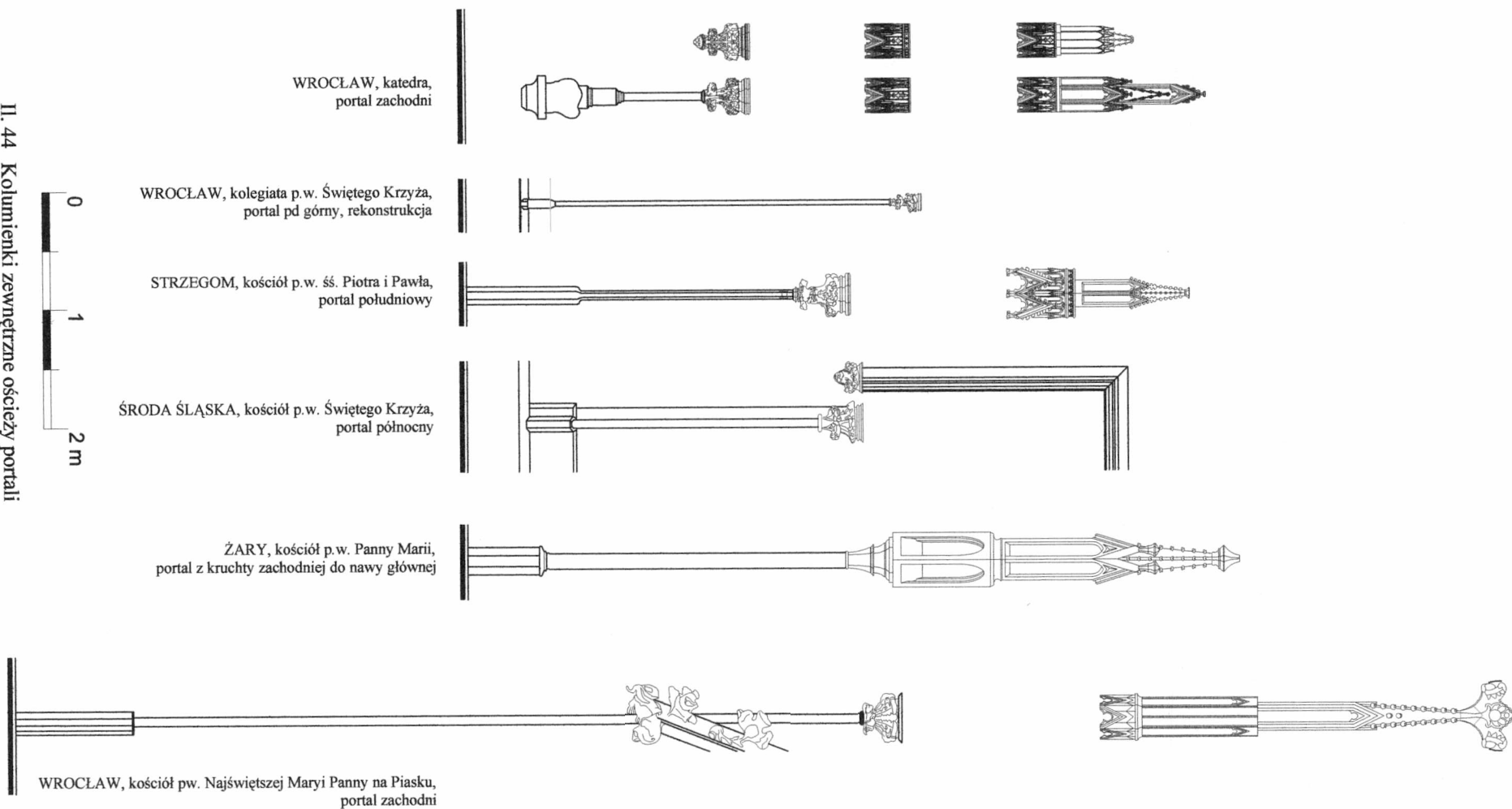
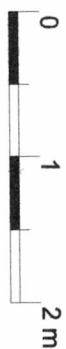
JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal zachodni

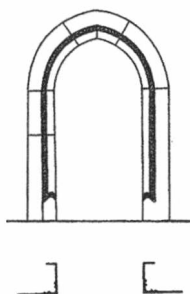
STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal zachodni

II. 44 Kolumnienki zewnętrzne ościeży portali

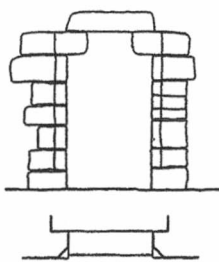
1 ćw.

Nowy Kościół,
pow. Złotoryja,
portal do prezb.

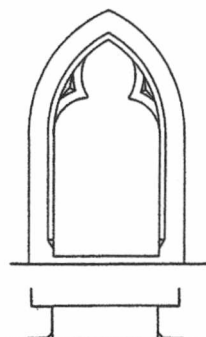
3 ćw.

0 1 2 m

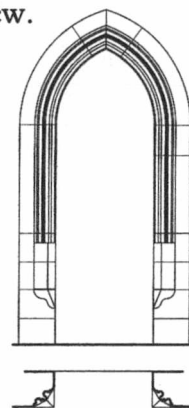
Dzikowice, pow. Żagań,
portal do zakrystii

4 ćw.

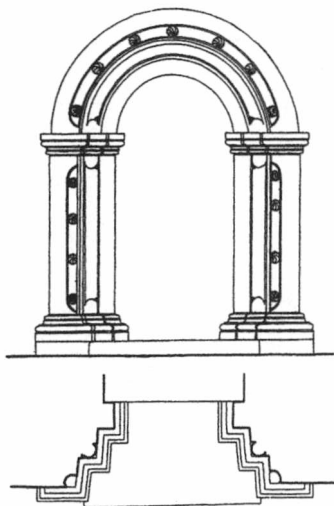
Czernica, pow. Lwówek,
portal pd do nawy

4 ćw.

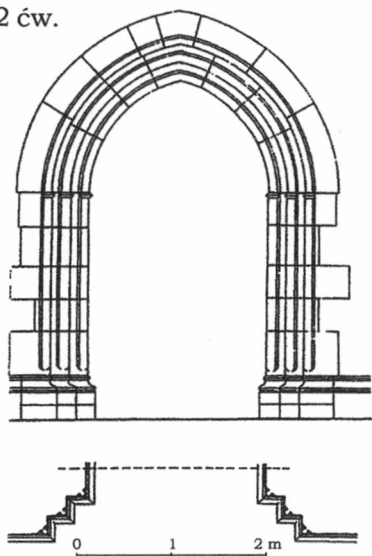
Wrocław - św. Krzyża,
portal do zakrystii

1 ćw.

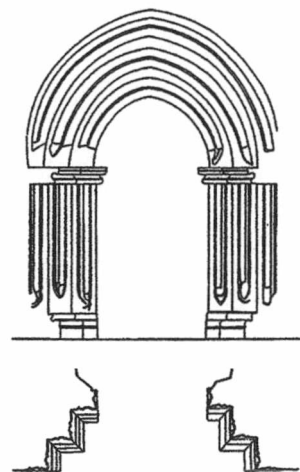
Hława, pow. Żagań,
portal pd do nawy

2 ćw.

Gościszów, pow. Bolesławiec,
portal pn do nawy

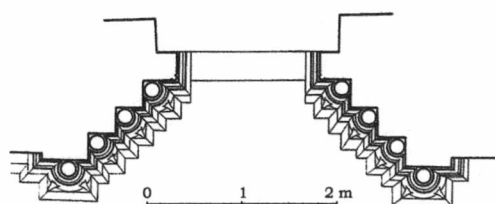
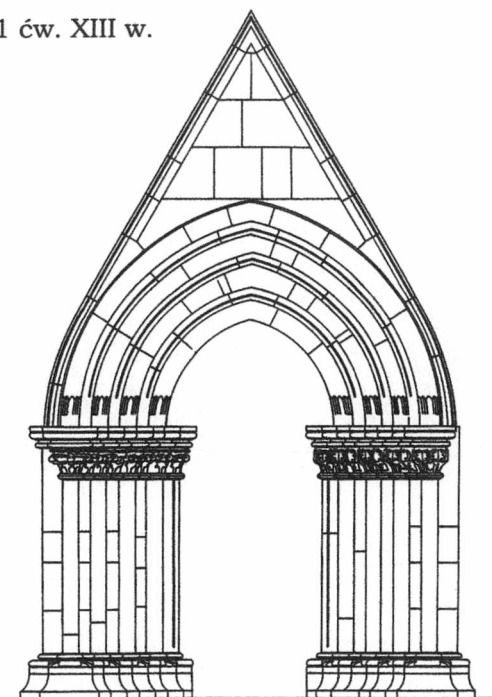
3 ćw.

Piotrowice Jaw., pow. Jawor,
portal pd do nawy

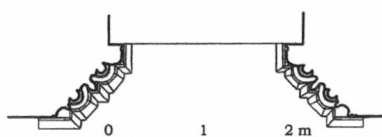
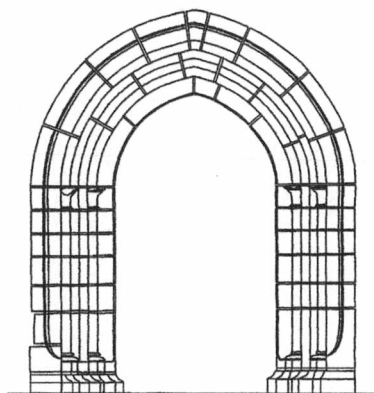
Il. 45 Portale węgarrowe i uskokowe bez kolumniek z XIII w.
(opracowanie autorki wg T. Kozaczewski, H. Kozaczewska-Golasz -
Portale trzynastowiecznej architektury na Śląsku, Wrocław 2009)

1 ćw. XIII w.

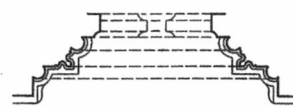
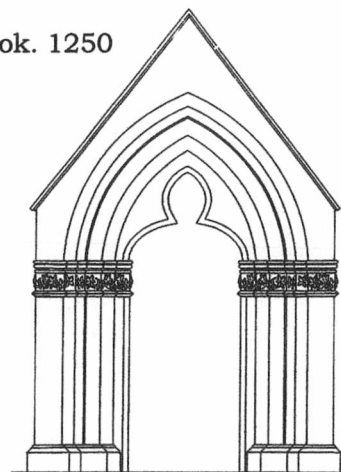
Złotoryja - kościół NMP, portal północny

2 ćw.

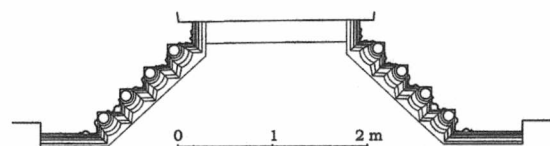
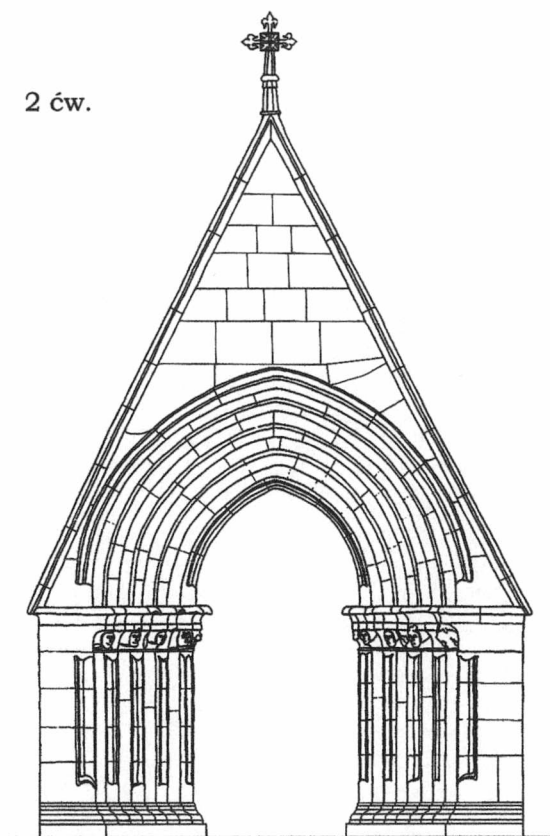
Wrocław - kościół św. Macieja,
rekonstrukcja portalu pd

ok. 1250

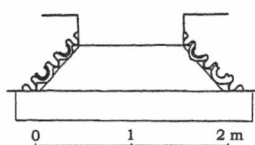
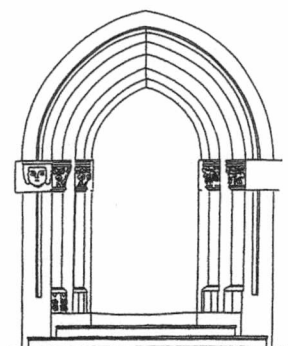
Witoszów Dln., pow. Świdnica,
portal pd do nawy, rekonstrukcja

2 ćw.

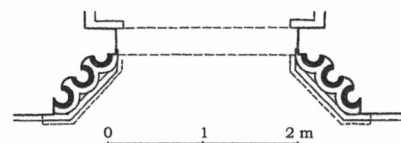
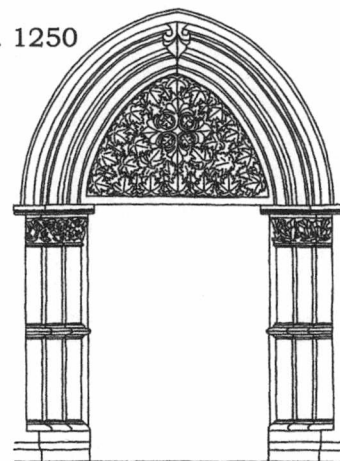
Głuchołazy - kościół paraf., portal zach.

ok. 1250

Grodków - kościół paraf.,
portal prezbiterium

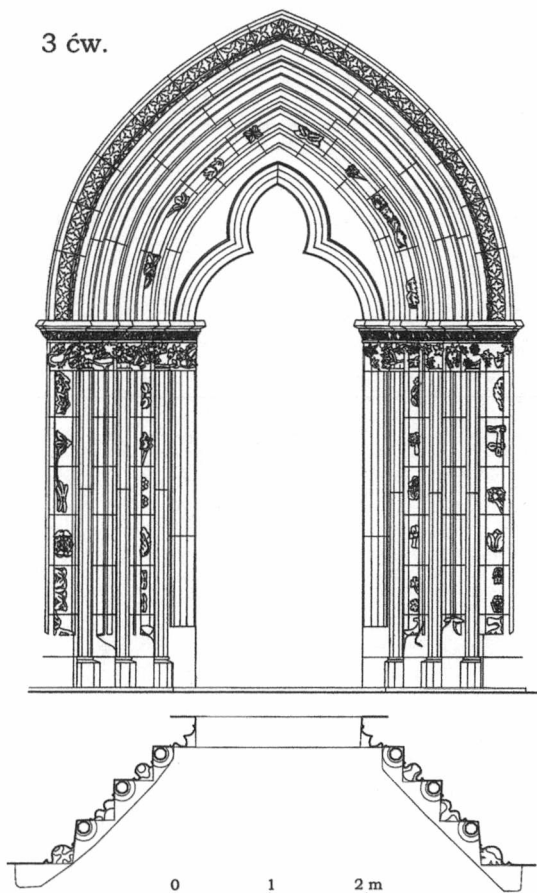
ok. 1250

Ziębice - kościół paraf.,
portal zach.

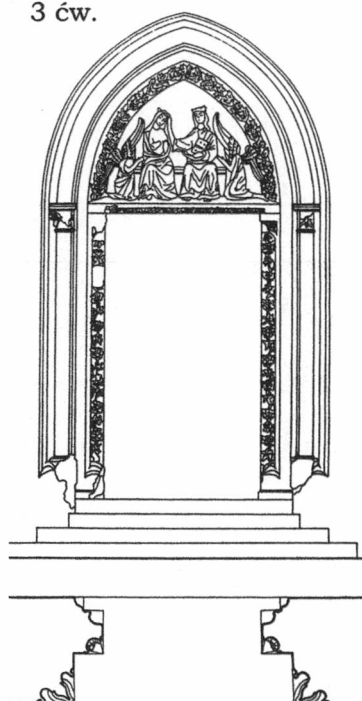
Il. 46 Portale uskokowe i rozcłonkowane
z 1. i 2. ćw. XIII w. oraz z ok. 1250 r.
(oprac. autorki wg T. Kozaczewski,
H. Kozaczewska-Golasz - *Portale...* op. cit.)

3 ćw.

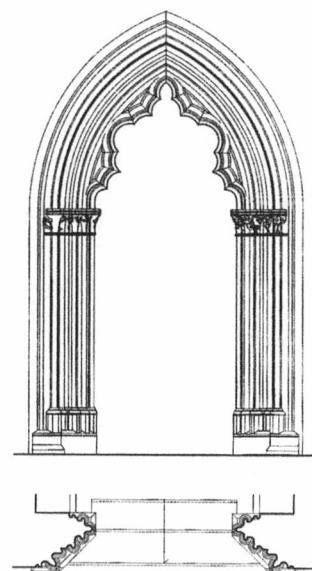
Złotoryja - kościół św. Mikołaja, portal zach.

3 ćw.

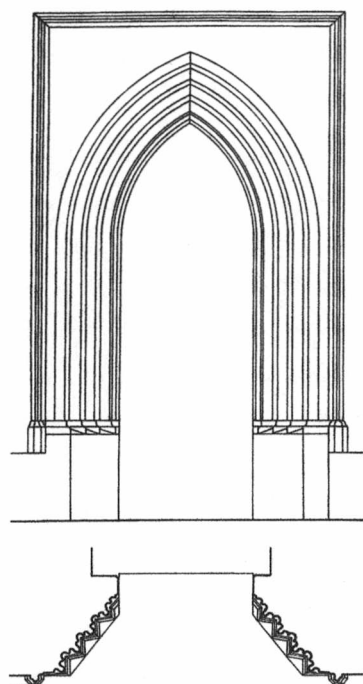
Trzebnica - kaplica Św. Jadwigi, portal do prezbiterium

3 ćw.

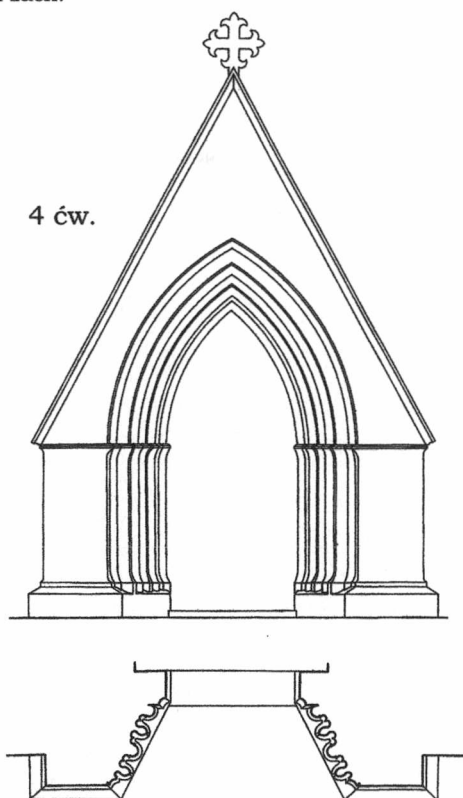
Wrocław - kościół św. Wojciecha, portal północny prezbiterium

4 ćw.

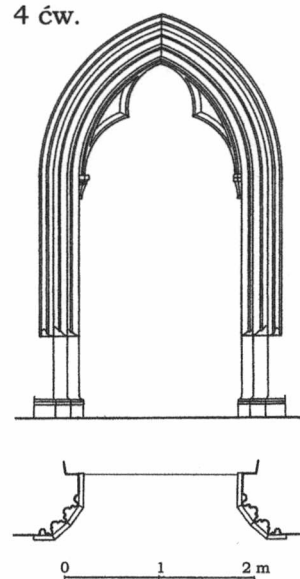
Bolków - kościół paraf., portal zach.

4 ćw.

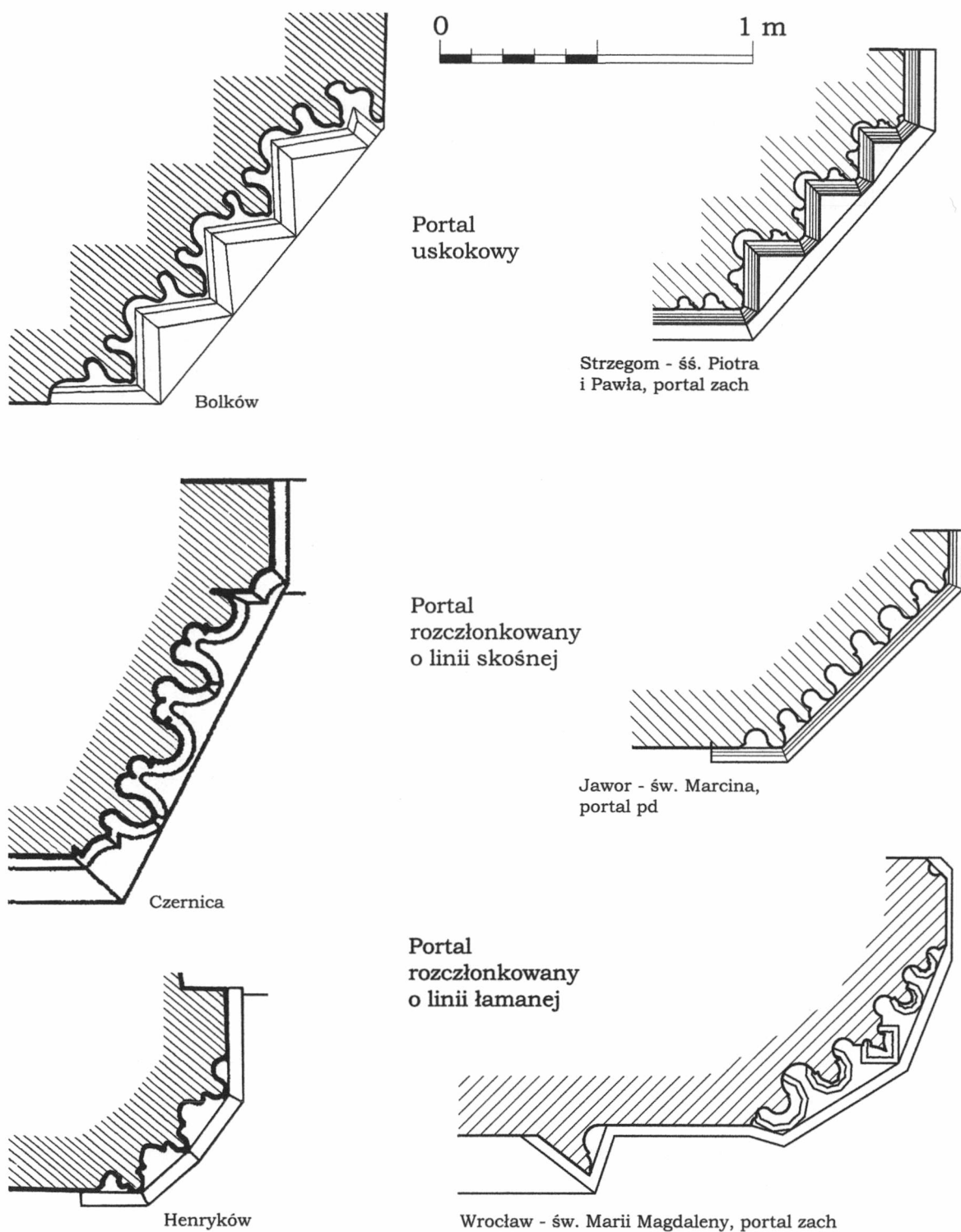
Czernica, pow. Lwówek, portal pn do nawy, rekonstrukcja

4 ćw.

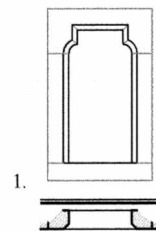
Henryków - kościół cysterski, rekonstrukcja portalu zachodniego

Il. 47 Portale uskokowe z kolumnkami i rozczłonkowane z 3. i 4. ćw. XIII w.
(oprac. autorki wg T. Kozaczewski, H. Kozaczewska-Golasz - *Portale...* op. cit.)

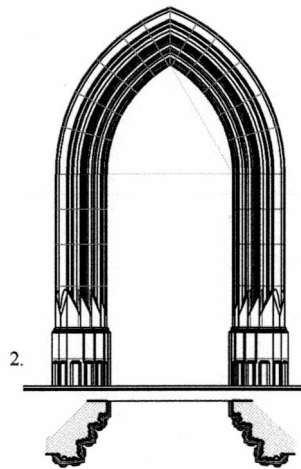

Il. 48 Porównanie przekrojów poziomych portali z 4. ćw. XIII w. i z XIV w.
(oprac. autorki wg T. Kozaczewski, H. Kozaczewska-Golasz - *Portale...* op. cit.)

0 1 2m

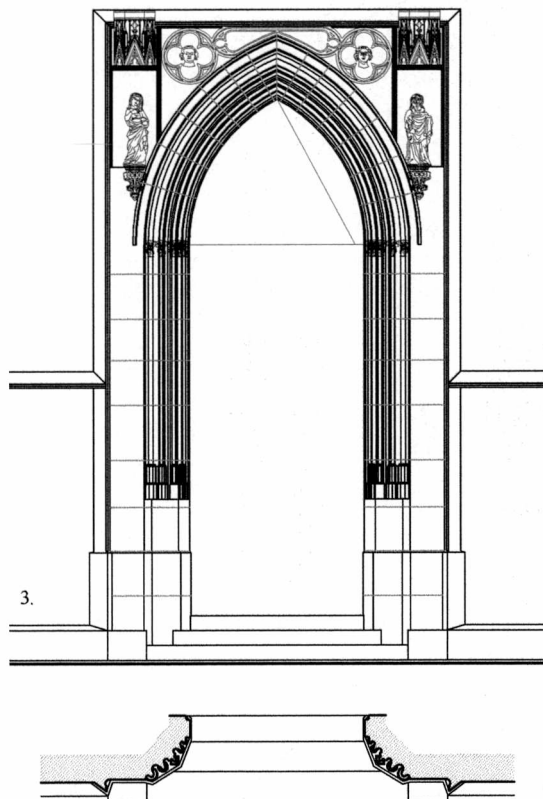

1.
STRZEGOM, kościół
p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal do wieżyczki
schodowej

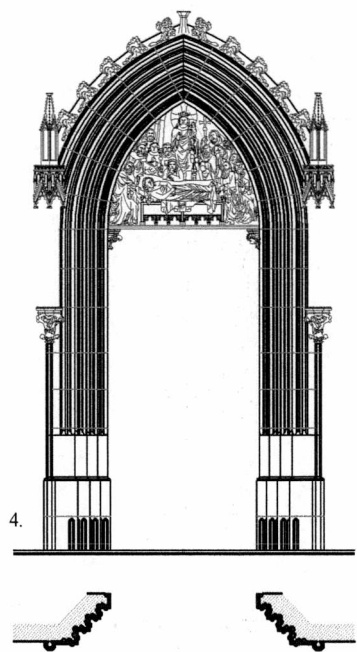

2.
WROCLAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal północny

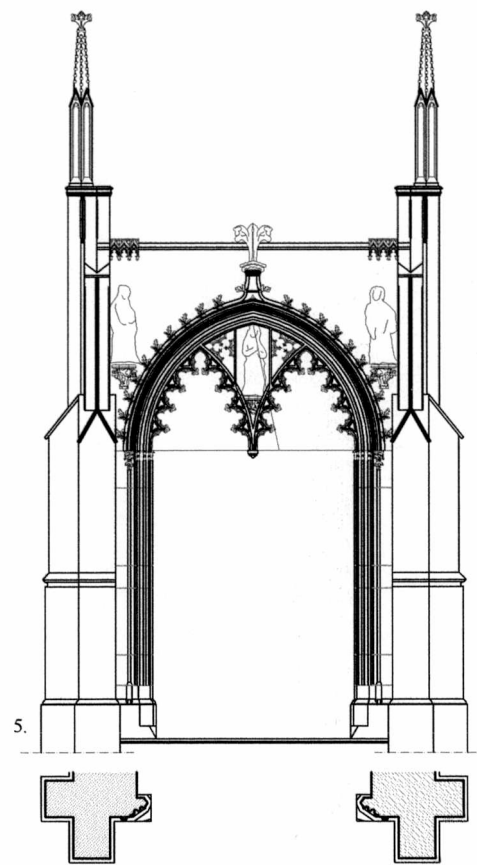
1. Portal węgarrowy
2. Portal uskokowy i rozczłonkowany
3. Portal w ramie
4. Portal z kolumnkami
5. Portal z pinaklami
6. Portal rozbudowany

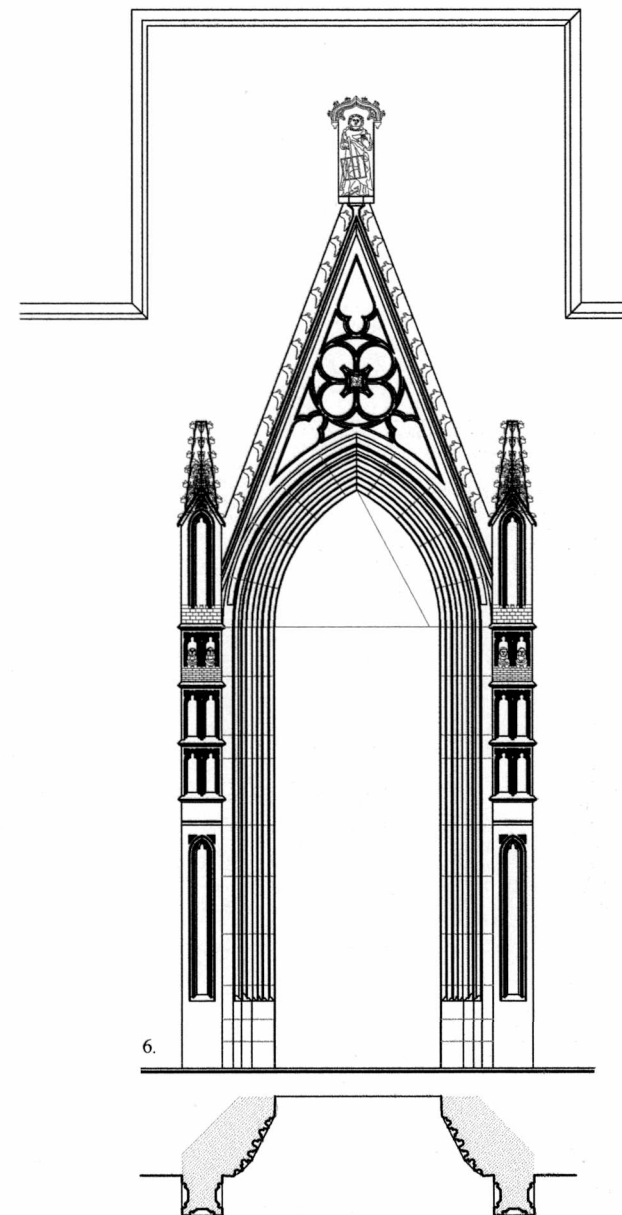
3.
WROCLAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal zachodni

4.
STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal południowy

5.
WROCLAW, kolegiata p.w. Świętego Krzyża,
portal pd górny, rekonstrukcja

6.
WROCLAW, kościół pw. św. Elżbiety,
portal południowy

II. 49 Portale z XIV w.

Stary Zamek, pow. Wrocław

Ziębice

Witoszów Dolny, pow. Złotoryja

Pożarzysko, pow. Świdnica

Mościsko, pow. Dzierżoniów

Głubczyce, portal południowy

Il. 50 Głowice z ornamentem z około 1250-1260 r.
(wg T. Kozaczewski, H. Kozaczewska-Golasz - *Portale...* op. cit.)

Prusice, pow. Złotoryja

Prusy, pow. Strzelin

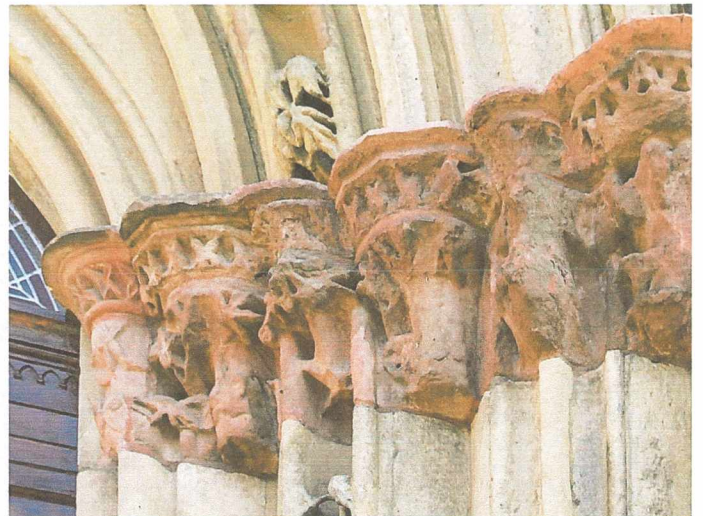
Głubczyce, portal zachodni

Lwówek

Wrocław – kościół św. Wojciecha

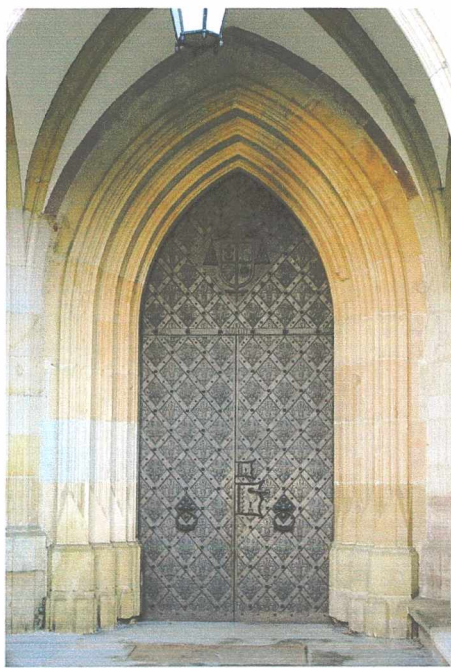

Złotoryja – kościół św. Mikołaja

Il. 51 Głowice z dekoracją roślinną z 3-4 ćw. XIII w.
(wg T. Kozaczewski, H. Kozaczewska-Golasz - *Portale...* op. cit.)

Paczków - PM i św. Jana, portal pd

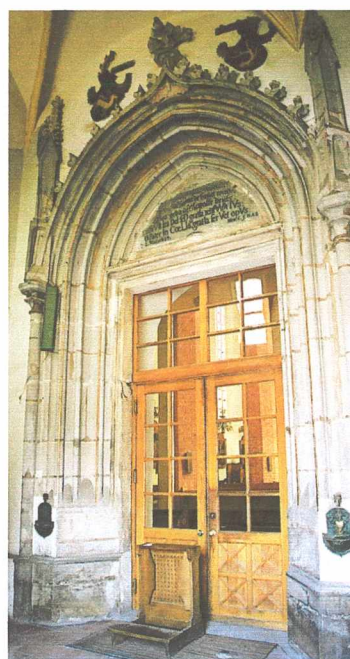
Wrocław - katedra, portal pn

Świdnica - Panny Marii, portal pn

Złotoryja, NMP, portal zach

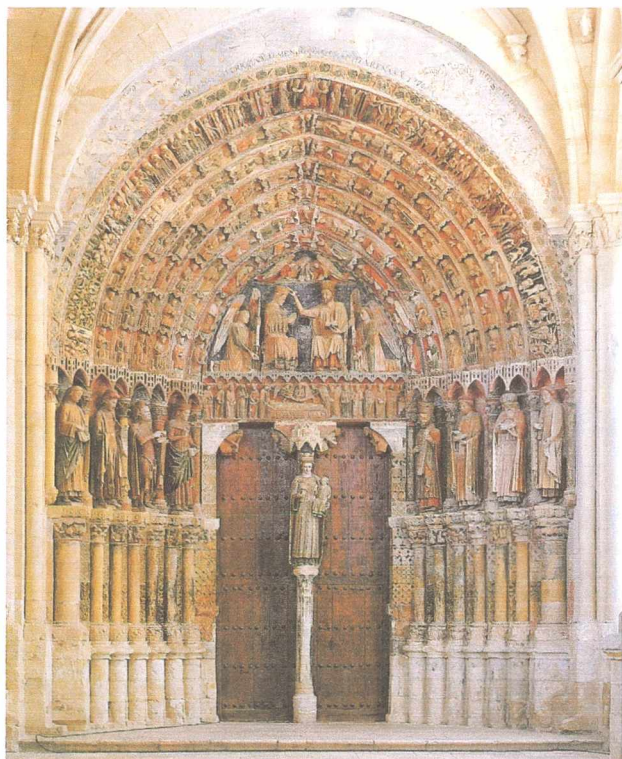

Żary - NMP, portal zach

Wrocław - NMP, portal zach

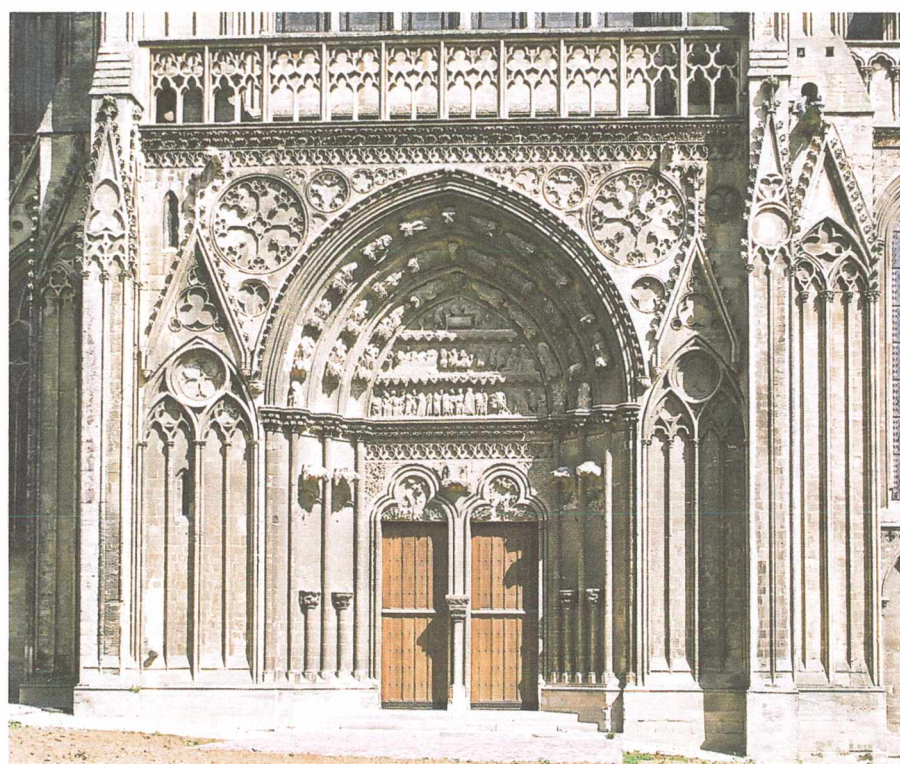
II. 52 Układy przestrzenne i elementy architektoniczno-rzeźbiarskie
portali czternastowiecznych

Toro - Sta Maria la Mayor, portal zach., k. XIII w.
(Gotyk, p. red. R. Tomana, Kōneman 2004, s. 375)

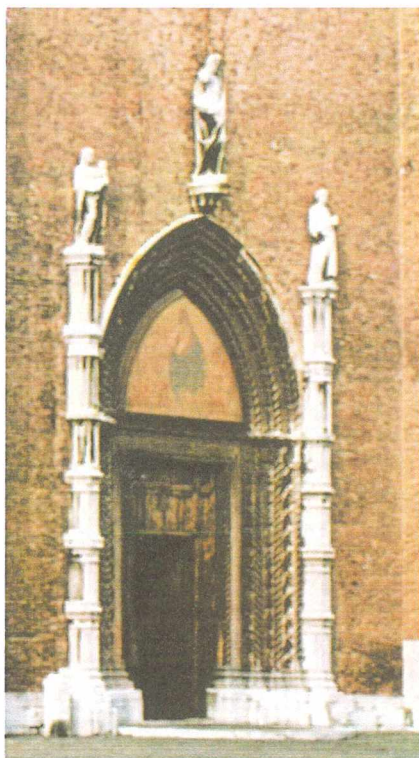

Florencja - katedra, elew. pd
(fot. H. Kozaczewska-Golasz)

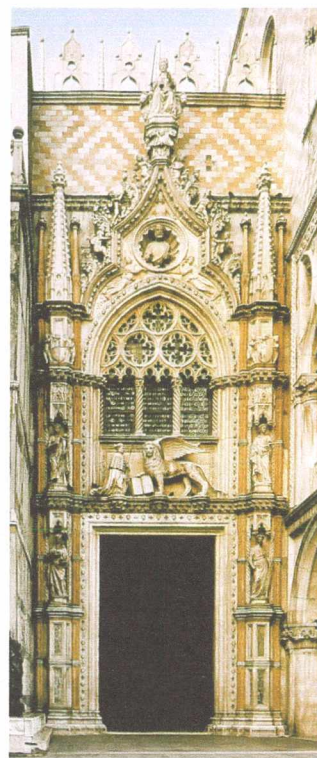

Bayeux (Francja) - katedra, portal pd transeptu, 2 poł. XIII w.
(fot. H. Kozaczewska-Golasz)

Il. 53 Portale średniowieczne w Europie

Wenecja - S. Maria Gloriosa dei Frari,
portal zachodni (kościół 1330 - 1417)

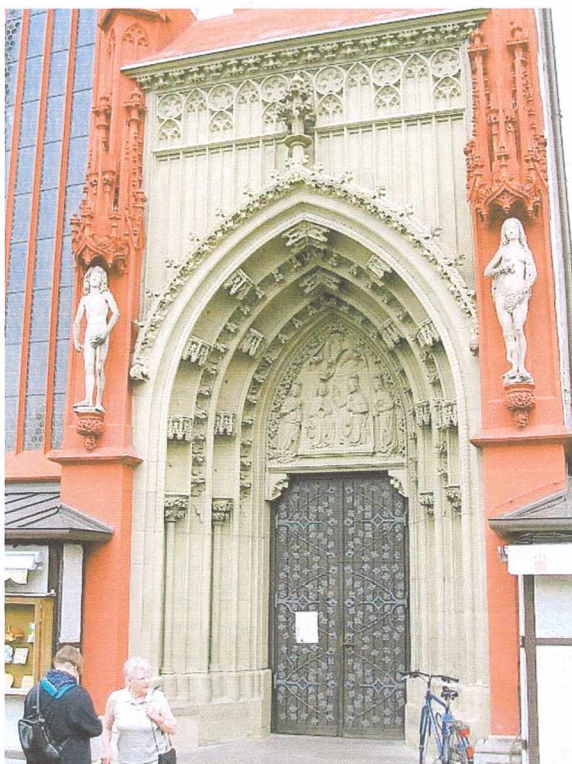

Wenecja - Pałac Dożów,
Porta della Carta, 1438 - 1443

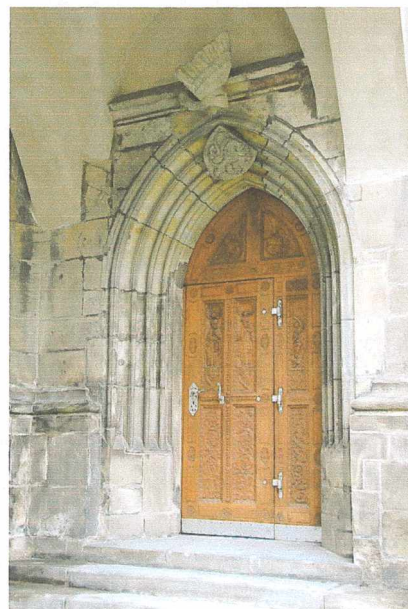

Bazylea - katedra, portal zachodni 1270 r.

Il. 54 Europejskie portale z pinaklami i kolumnami
(fot. H. Kozaczewska-Golasz)

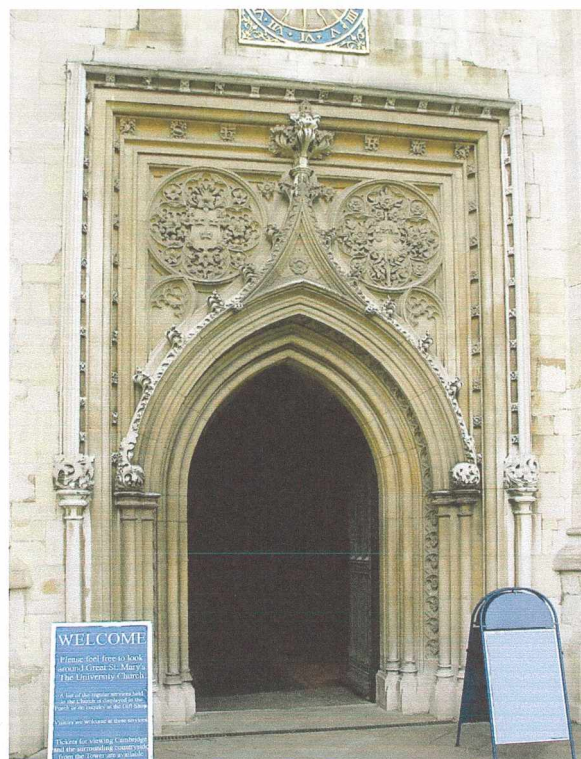
Würzburg - Marienkapelle - portal XIV w.

Praha - katedra, portal pd do prezbiterium

Praha - kościół Panny Marii przed Tynem, k. XIV w.

Cambridge - Great St. Mary's, po 1478 r.
(fot. H. Kozaczewska-Golasz)

II. 55 Europejskie portale średniowieczne

Spis ilustracji

Il. 1	Rozmieszczenie kościołów z portalami z XIV w.	68
Il. 2	Rozmieszczenie portali z XIV w. w kościołach	69
Il. 3	Portale w elewacji zachodniej	70
Il. 4	Portale w elewacji podłużnej kościoła	71
Il. 5	Typologia rzutów portali	72
Il. 6	Typologia portali XIV-wiecznych	73
Il. 7	Portale ostrołukowe węgarrowe	74
Il. 8	Portale o łuku dwuramiennym	75
Il. 9	Portale ceglane	76
Il. 10	Portale profilowane ostrołukowe, skromne	77
Il. 11	Portale rozczłonkowane i uskokowe bez dekoracji	78
Il. 12	Portale rozczłonkowane i uskokowe z belką u podstawy archiwolt	79
Il. 13	Portale z rzeźbą w kluczu	80
Il. 14	Portale z głowicami w ościeżach	81
Il. 15	Portale ujęte w ramę	82
Il. 16	Portale rozczłonkowane i uskokowe z bocznymi kolumnkami	83
Il. 17	Portale z pinaklami	84
Il. 18	Portale ujęte w ramę z pinaklami i wimpergą	85
Il. 19	Zestawienie przekrojów poziomych ościeży uskokowych	86
Il. 20	Zestawienie przekrojów poziomych ościeży rozczłonkowanych	87
Il. 21	Zestawienie przekrojów poziomych ościeży rozczłonkowanych	88
Il. 22	Cokoły portali o ościeżach uskokowych	89
Il. 23	Cokoły portali o ościeżach rozczłonkowanych	90
Il. 24	Cokoły ościeży portali	91
Il. 25	Bazy wałków ościeży	91
Il. 26	Głowice ościeży i wsporniki roślinne pod rzeźby	92
Il. 27	Głowice ościeży	93
Il. 28	Głowice ościeży i wsporniki pod rzeźby	94
Il. 29	Dekoracje we wklęsłach ościeży i archiwolt	95
Il. 30	Strzałki ostrołuków w archiwoltach	96
Il. 31	Dekoracja pod archiwoltą	97
Il. 32	Tympanony figuralne	98
Il. 33	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła – tympanony	99
Il. 34	Wsporniki tympanonów i obramień	100
Il. 35	Wsporniki	101
Il. 36	Wsporniki i baldachimy dla rzeźb figuralnych	102
Il. 37	Dekoracje w kluczu archiwolt	103
Il. 38	Rzeźby figuralne i płaskorzeźby	104
Il. 39	Baldachimy	105
Il. 40	Wimpergi i blendy maswerkowe	106
Il. 41	Kwiatony	107
Il. 42	Czołganki na archiwoltach i wimpergach	108
Il. 43	Pinakle	109
Il. 44	Kolumnki zewnętrzne ościeży portali	110
Il. 45	Portale węgarrowe i uskokowe bez kolumnek z XIII w.	111
Il. 46	Portale uskokowe i rozczłonkowane z 1. i 2. ćw. XIII w. oraz z ok. 1250 r.	112
Il. 47	Portale uskokowe z kolumnkami i rozczłonkowane z 3. i 4. ćw. XIII w.	113
Il. 48	Porównanie przekrojów poziomych portali z 4. ćw. XIII w. i z XIV w.	114
Il. 49	Portale z XIV w.	115
Il. 50	Głowice z ornamentem z ok. 1250-1260 r.	116

Il. 51 Głowice z dekoracją roślinną z 3-4 ćw. XIII w.	117
Il. 52 Układy przestrzenne i elementy arch.-rzeźbiarskie portali czternastowiecznych	118
Il. 53 Portale średniowieczne w Europie	119
Il. 54 Europejskie portale z pinaklami i kolumnami	120
Il. 55 Europejskie portale średniowieczne	121

Spis tabel

Tabela 1	Wykaz tympanonów w portalach XIV-wiecznych	36
Tabela 2	Zestawienie zachowanych portali z XIV w. na Śląsku	51

Bibliografia

Skróty zastosowane w dysertacji:

- AGP – „Architektura Gotycka w Polsce”, Tom 1 i 2, red. Teresa Mroczo, Marian Arszyński, Warszawa 1995
- CDS – „Codex diplomaticus Silesiae”, Hrsg. von dem Vereine für die Geschichte und Alterthum Schlesiens, t. 1-36, Breslau 1857-1930
- KZSP – „Katalog Zabytków Sztuki w Polsce”, red. J. Z. Łoziński, Warszawa 1951-1992
- RS – Grünhagen Colmar: „Regesten zur schlesischen Geschichte”: (1875-1886) t.1, „Bis zum Jahre 1250”; t.2, „1251 bis zum Jahre 1280”; t.3, „1281 bis zum Jahre 1300”, wydał C. Grünhagen [w:] CDS, t. 7, Breslau; (1892), t. 4, „1301-1315”, wydali C. Grünhagen i K. Wutke [w:] CDS, t. 16, Breslau; (1898), t. 5, „1316-1326”, wydali C. Grünhagen i K. Wutke [w:] CDS, t. 18, Breslau; (1903), t. 6; „1327-1333”, wydali C. Grünhagen i K. Wutke [w:] CDS, t. 22, Breslau; (1923), t. 7, „1334-1337”, wydał K. Wutke [w:] CDS, t. 29, Breslau; (1930), t. 8; „1338-1340”, wydali K. Wutke, E. Randt [w:] CDS, t. 30, Breslau
- KAiU Kwartalnik Architektury i Urbanistyki

A

- [1] D'Alfonso Ernesto, Samss Danilo: „Historia architektury. Formy i style od starożytności do współczesności”, Warszawa 1997
- [2] Alpatov Michail Vladimirovich: „Historia sztuki” Tom 2 „Średniowiecze”, Warszawa 1976
- [3] Anczyc Władysław L.: „Ratusz we Wrocławiu” [w:] Tyg. Ilustr. I: 1860, nr 45, s. 416-418
- [4] Andreae Friedrich: „Breslau um 1800”, Breslau 1921
- [5] Antkowiak Zygmunt: „Kościoły Wrocławia”, Wrocław 1991
- [6] Antkowiak Zygmunt: „Wrocław od A do Z”, Wrocław 1991
- [7] „Architektura gotycka w Polsce”, Tom 1 i 2, red. Teresa Mroczo, Marian Arszyński, Warszawa 1995, (występuje jako AGP)
- [8] Arczyński Stefan, Kwiek Tadeusz: „Śląsk opolski”, Warszawa 1983

B

- [9] Baldock John: „Symbolika chrześcijańska”, Poznań 1994
- [10] Bandmann Günter: „Die Bauformen des Mittelalters”, Bonn 1949
- [11] Barczyńska Katarzyna: „Architektura sakralna Śląska z lat 1268-1320”, praca doktorska mps, Wrocław 2006
- [12] Białoskórska Krystyna: „Tradycjonalizm i jego źródła w architekturze polskiej drugiej połowy XIII i początku XIV wieku.” [w:] „Sztuka i ideologia XIV wieku”, red. Skubiszewski Piotr, Warszawa 1975, str. 163-248
- [13] Bimler Kurt: „Das Breslauer Rathaus”, Breslau 1941
- [14] Bimler Kurt: „Die Schlesienschen Massiven Wehrbauten”, t.1, Breslau 1943
- [15] Bimler Kurt: „Quellen zur schlesischen Kunstgeschichte”, H. 1-6, Breslau 1936-1941
- [16] Binding Günther: „Architektonische Formenlehre”, Darmstadt 1998
- [17] Borowski F.: „Mittelalterliche Kirchenportale in Oberschlesien, Deutsche Kulturdenkmäler in Oberschlesien”, Breslau 1934
- [18] Bracon José: „Klucze do sztuki gotyku”, Wrocław 1993
- [19] Broniewski Tadeusz: „Historia architektury i nauka form architektonicznych w zarysie”, Katowice 1948
- [20] Broniewski Tadeusz: „Odbudowa zabytków Wrocławia. Kościół św. Marii Magdaleny”, Ochr. Zab., 5: 1952, nr 4, s. 253-270
- [21] Broniewski Tadeusz: „Trzebnica”, seria: „Śląsk w zabytkach sztuki”, Wrocław 1959

- [22] Broniewski Tadeusz, Kozaczewski Tadeusz: „*Pierwotny kościół św. Marii Magdaleny we Wrocławiu (wyniki badań)*”, *KAiU*, XII: 1967 z. 3-4. s. 3-22
- [23] Broniewski Tadeusz, Kozaczewski Tadeusz: „*Pierwotny kościół św. Marii Magdaleny we Wrocławiu*”, *Spraw. Wr. TN*, 22: 1967 s.60-61
- [24] Bukowski Marcin: „*Katedra wrocławska*”, Wrocław 1974
- [25] Bukowski Marcin: „*Katedra Wrocławska. Architektura. Rozwój, zniszczenie, odbudowa*”, , Wrocław-Warszawa-Kraków 1962
- [26] Bukowski Marcin: „*Początki ratusza wrocławskiego na tle rozwoju miasta lewobrzeżnego*” [w:] *Biul. Hist. Szt.*, 20: 1958, nr 3/4. s. 390-391
- [27] Bukowski Marcin: „*Ratusz wrocławski w roku 1950*”, *Zeszyty Wrocławskie*, 4:1950, nr 3-4
- [28] Bukowski Marcin: „*Wrocław z lat 1945-1952: zniszczenia i dzieło odbudowy*”, Warszawa 1985
- [29] Bukowski Marcin, Zlat Mieczysław: „*Ratusz wrocławski*” Wrocław 1958
- [30] Bünzel Ulrich: „*Führer durch Haupt- und Pfarrkirche St. Maria Magdalena zu Breslau*”, Breslau 1933
- [31] Bünzel Ulrich: „*Haupt- und Pfarrkirche St. Maria Magdalena zu Breslau*”, Ulm 1960
- [32] Burgemeister Ludwig: „*Das Breslauer Rathaus*”, Breslau 1913
- [33] Burgemeister Ludwig: „*Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*”, t. III, Breslau 1930
- [34] Burgemeister Ludwig, Grundmann Günther: „*Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*”, Teil 1, „*Die kirchlichen Denkmäler der Dominsel und der Sandinse*”, Breslau 1930 Teil 2. „*Die kirchlichen Denkmäler der Altstadt*”, Breslau 1933, Teil 3. „*Die kirchlichen Denkmäler der Altstadt (Fortsetzung) und des erweiterten Stadtgebietes*”, Breslau

C

- [35] Charytańska Maria, Maliszewski Przemysław: „*Katalog pomiarów zabytków architektury i budownictwa*”, Warszawa 1967. Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, S. A, T. 3
- [36] Chmarzyński Gwido: „*Sztuka*” [w:] „*Dolny Śląsk*”, red. K. Sosnowski, M. Suchocki, Poznań 1950
- [37] Chrzanowski Tadeusz: „*Polska sztuka sakralna*”, Kraków 2002
- [38] Chrzanowski Tadeusz, Kornecki Marian: „*Katalog zabytków sztuki w Polsce*”, t. 7, Warszawa 1968
- [39] Chrzanowski Tadeusz, Kornecki Marian: „*Sztuka Śląska Opolskiego. Od średniowiecza do końca w. XIX*”, Kraków, 1974
- [40] Chorowska Małgorzata: „*Rezydencje średniowieczne na Śląsku. Zamki, pałace, wieże mieszkalne.*”, Wrocław 2003
- [41] Chorowska Małgorzata: „*Średniowieczna kamienica mieszczańska we Wrocławiu*”, Wrocław 1994
- [42] „*Cieszyn : zarys rozwoju miasta i powiatu*” red. Józef Chlebowczyk, Cieszyn 1973
- [43] „*Codex diplomaticus Silesiae*”, Hrsg. von dem Vereine für die Geschichte und Alterthum Schlesiens, t. 1-36, Breslau 1857-1930, (występuje jako CDS)
- [44] Czartoryska Urszula, Kutzner Marian: „*Studium historyczno-architektoniczne miasta Bolkowa*”, mps PKZ Wrocław, 1956
- [45] Czerner Olgierd: „*Bolków*” [w:] Czerner Olgierd, Rozpędowski Jerzy: „*Bolków. Zamek w Świnach.*”, Wrocław 1960
- [46] Czerner Olgierd: „*Chór kapłański i lektorium kościoła NMP we Wrocławiu w XIV w. Podstawy rekonstrukcji i związane z tym problemy*”, *KAiU*, 10:1965. s. 181-206
- [47] Czerner Olgierd: „*Lektorium kościoła augustiańskiego we Wrocławiu*”, *Zeszyty naukowe PWr*, 199: 1968, z. 14
- [48] Czerner Olgierd: „*Odkrycie ozdobnego lektorium s XIV wieku w kościele Najświętszej Marii Panny na Piasku*” [w:] *Spraw. Wr TN*. 16: 1961, s. 81
- [49] Czerner Olgierd: „*Problematyka chóru wschodniego kościoła Augustianów we Wrocławiu*” [w:] *Spraw. PAN* Kraków 1964, str. 182-185
- [50] Czerner Olgierd: „*Problemy związane z anastylozą lektorium w kościele Mariackim we Wrocławiu*”, *Zesz. Nauk. PWr*, 174: 1968. z. 10. s. 3-58
- [51] Czerner Olgierd: „*Ratusz wrocławski. Piwnice Świdnickie*”, *Zesz. Nauk. PWr., Architektura*, 36:1960, z. 4, s. 75-81
- [52] Czerner Olgierd: „*Studia nad romańską i gotycką architekturą kościoła NMP na Piasku we Wrocławiu*”, *Biul. Hist. Szt.*. 23: 1962. 3. 360-376
- [53] Czerner Olgierd: „*Wrocław na dawnej rycinie*”, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1989

- [54] Czerner Olgierd: „Zamek w Bolkowie jako jeden z przykładów grupy średniowiecznych założeń obronnych z wieżą z ostrzem”, Rozprawy Komisji Historii Sztuki III, Wrocław 1963, str. 133-197
- [55] Czerner Olgierd: „Znalazłem tylko dwa kregi. O starszej fazie budowy gotyckiego kościoła Najświętszej Marii Panny na Piasku we Wrocławiu” [w:] *Nie tylko zamki. Szkice ofiarowane profesorowi Rozpędowskiemu w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Wrocław 2005
- [56] „Człowiek średniowiecza”, red. Jacques Le Goff, Świat Książki, Warszawa 2000

D

- [57] Degen Kurt: „*Die Bau- und Kunstdenkmäler des Landkreises Breslau*”, Frankfurt am Main 1965
- [58] Dehio Georg, Gustav von Bezold: „*Die Kirchliche Baukunst des Abendlandes*”, Dritter Band, Stuttgart 1892
- [59] Dobrowolski Tadeusz: „*Sztuka na Śląsku*”, Katowice 1948
- [60] Dubowy Ernst: „*Breslauer Kirchen*”, Breslau 1922

E

- [61] Erdmann F. W.: „*Beschreibung der Kathedralkirche ad St. Johannem und der Kirche um heiligen Kreuz auf der Dominsel zu Breslau*”, Breslau 1850

F

- [62] Filla Julius: „*Chronik der Stadt Striegau von ältesten Zeiten bis zum Jahre 1889*”, Striegau 1889
- [63] Fischer Christian Friedrich Emanuel: „*Geschichte und Beschreibung der schlesischen Fürstenhauptstadt Jauer, grösstentheils nach handschriftlichen Urkunden bearbeitet.*”, T. 1 „Jh. 900 bis 1526”, Jauer 1803
- [64] Fischer Christian Friedrich Emanuel: „*Chronik der Schlesischer Kreisstadt Jauer von 1008 bis 1817*”, Jauer 1818
- [65] Fischer Christian Friedrich Emanuel, Stuckart Carl Friedrich: „*Zeitgeschichte der Städte Schlesiens mit Abbildungen herausgeben*”, Bd. 1-3, Schweidnitz 1819-1821
- [66] Forstner Dorothea: „*Świat symboliki chrześcijańskiej*”, Warszawa 1990
- [67] Frey Dagobert: „*Die Kunst im Mittelalter*” [w:] Aubin H. „*Geschichte Schlesiens*”, Bd. 1, Breslau 1938
- [68] Frömrich Gregor: „*Kurze Geschichte der ehemaligen Cistercienser Abtey Kamenz in Schlesien*”, Glatz 1817
- [69] Fuchs Richard: „*Die Elisabethkirche zu Breslau. Festschrift zur 650-jahr Jubiläum*”, Breslau 1907

G

- [70] Galas Alicja, Galas Artur: „*Dzieje Śląska w datach*”, Wrocław 2001
- [71] Gębarowicz Mieczysław: „*Architektura i rzeźba na Śląsku do schyłku XIV w.*” [w:] „*Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*”, Tom 3, red. Władysław Semkowicz, Kraków 1936
- [72] Guerquin Bohdan: „*Zamki w Polsce*”, Warszawa 1975
- [73] Golasz Hanna: „*Gotycki Ratusz w Środzie Śląskiej*”, *Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej* Nr 1 Sera Monografie Nr 1, Wrocław 1971
- [74] Gorzandt Antoni, ks.: „*Mój święty patron*”, Lublin 2003
- [75] Gorzkowski Roman: „*Najdawniejsze dzieje Złotoryi (do końca XIII w.)*”, Złotoryja 1986
- [76] Gorzkowski Roman: „*Kościół Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Złotoryi*”, Złotoryja 1999
- [77] Grundmann Günther: „*Breslau, Dom und Sandinsel*”, Berlin 1944
- [78] Grünhagen Colmar: „*Regesten zur schlesischen Gesichte*”, t. 1-8, Breslau, (występuje jako RS)
- [79] Grünhagen Colmar: „*Die Anfänge der Pfarrkirchen zu St. Maria Magdalena und St. Elisabeth*” [w:] „*Abhandlungen der schlesischen Gesellschaft für vaterländische Kultur*”, 45:1867, s. 27-43

H

- [80] Hanulanka Danuta: „*Sklepienia późnogotyckie na Śląsku*”, Wrocław 1971
- [81] Hanulanka Danuta: „*Świdnica*”, seria: *Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973

- [82] Hartel August: „*Architektonische Details und Ornamente des Kirchenbaukunst in der Stilarten des Mittelalters*”, Berlin 1896
- [83] Hasak Maximilian: „*Türen, Fenster und Vergitterung*” [w:] *Handbuch der Architektur* T. 2,
- [84] Hasse Erich: „*Chronik der Stadt Reichenbach in Eulengebirge*”, Reichenbach 1929
- [85] Haase H.: „*Romanische Kirchenportale vom Ausgang des 12 bis Mitte 13 Jh.*”, Hannover 1948;
- [86] Hettwer Josef: „*Zur Baugeschichte der St. Jacobuskirche in Neisse*”, Hildesheim 1952
- [87] Heyne Johann: „*Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstiftes Breslau*” Bd. 1-3, Breslau 1860-1868
- [88] Heyne Johann: „*Urkundliche Gesichte der Stadt Neumarkt*”, Głogów 1845
- [89] „*Historia Śląska*”, red. Marek Czapliński, Wrocław 2002
- [90] Hoffmann Hermann: „*Der Dom zu Breslau*”, Breslau 1934
- [91] Hoffmann Hermann: „*Die katholische Pfarrkirche in Liegnitz und die Piastengruft*”, Schweidnitz 1931
- [92] Hoffmann Hermann: „*Die Kirchen in Neumarkt*”, Breslau 1907
- [93] Hoffmann Hermann: „*Die Kirchen in Striegau*”, Breslau 1937
- [94] Hoffmann Hermann: „*Die Kreuzkirche in Breslau*”, Breslau 1934

J

- [95] Jungnitz Joseph: „*Die Breslauer Domkirche*”, Breslau 1908
- [96] Jungnitz Joseph: „*Die Urkunde im Turmknopfe der Kreuzkirche zu Breslau*” [w:] *Ztschr. Ver. Gesch. Schles.* 21: 1887
- [97] Jungnitz Joseph: „*Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonat Oppeln*”, Breslau 1904

K

- [98] Kabirschky Anton: „*Nachrichten über die Stadt Kanth*”, Breslau 1851
- [99] Kaczmarek Romuald: „*Rzeźba architektoniczna XIV wieku we Wrocławiu*”, Wrocław 1999
- [100] Kaczmarek Romuald: „*Italianizmy: studia nad recepcją gotyckiej sztuki włoskiej w rzeźbie środkowo-wschodniej Europy (koniec XIII - koniec XIV wieku)*”, Wrocław 2008
- [101] Kaczmarek Romuald: „*Uwagi na temat warsztatów kamieniarskich w architekturze sakralnej Wrocławia w XIV wieku*” [w:] *Architektura Wrocławia*, red. Jerzy Rozpędowski, T.3 *Świątynia*, Wrocław 1997
- [102] Karłowska-Kamzowa Alicja: „*Fundacje artystyczne księcia Ludwika I Brzeskiego*”, Opole-Wrocław 1970
- [103] Karłowska-Kamzowa Alicja: „*Sztuka Piastów Śląskich w średniowieczu : znaczenie fundacji książęcych w dziejach sztuki gotyckiej na Śląsku*”, Warszawa-Wrocław 1991
- [104] Kastner August: „*Geschichte und Beschreibung der Pfarrkirche des heil. Jacobus zu Neisse.*” Neisse 1848
- [105] „*Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*”, red. J. Z. Łoziński, Warszawa 1951-1992, (występuje jako KZSP)
- [106] Kindler Paul: „*Gesichte der Stadt Neumarkt*”, Wrocław 1907, t. I
- [107] Kęmbłowski Janusz: „*Nysa*”, seria: *Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972
- [108] Knauer Paul: „*Aus der Geschichte der Zisterzienserklöster Kamenz*”, „*Unsere Heimat*”, 2: 1925, nr 2
- [109] Koch Wielfried: „*Style w architekturze*”, Warszawa 1996
- [110] Koischwitz Otto: „*Jauer*”, Jauer 1930
- [111] Kopietz Athanasius: „*Die katholische Pfarrkirche zu Schweidnitz und ihr Patronat*” [w:] *Ztschr. Ver. Gesch. Schl.* 15: 1880, str. 162-202
- [112] Kopietz Athanasius: „*Geschichte der katholischen Pfarrkirche zu Patschkau*” Schlesien Vorzeit, t. 4: 1888
- [113] Korta Wacław: „*Historia Śląska do 1763 roku*”, Warszawa 2003
- [114] Kosińska-Lodyńska Maria: „*Geometria architektów gotyckich*”, *KAiU*, IX, 1964, z. 2, s. 89-114
- [115] „*Kościół i kaplice archidiecezji wrocławskiej*”, red. ks. prof. Józef Pater, Kuria Metropolitalna Wrocławska, Wrocław 2002
- [116] Kowalski Stanisław: „*Zabytki środkowego nadodrza*”, Zielona Góra 1976
- [117] Kozaczewska-Golasz Hanna: „*Geometryczne zasady kształtowania trzynastowiecznych portali śląskich*”, *Architektura Wrocław* 2006, Nr 1(19), str. 31-41

- [118] Kozaczewska-Golasz Hanna: „*Głowice talerzowe w XIII-wiecznych portalach śląskich*”, „*Architektus*”, Wrocław 2004, Nr 1(15), str. 27-33
- [119] Kozaczewska-Golasz Hanna: „*Miejskie kościoły parafialne pierwszej połowy XIII w. na Śląsku*”, *KAiU*, 1/86, str. 17-41
- [120] Kozaczewska-Golasz Hanna: „*Perspektywiczne portale XIII-wiecznych kościołów śląskich*”, „*Architektus*”, nr 2(12), 2002, str. 10-23
- [121] Kozaczewska-Golasz Hanna: „*Portale z trójliściem w śląskich kościołach XIII w.*” [w:] „*Nie tylko zamki*”, red. Ewa Różycka-Rozpędowska, Małgorzata Chorowska, Wrocław 2005
- [122] Kozaczewska-Golasz Hanna: „*Rozwój kościołów halowych na Śląsku w XIII w.*” [w:] *Monumenta conservanda sunt*, Księga ofiarowana Prof. Edmundowi Małachowiczowi, Wrocław 2001
- [123] Kozaczewska-Golasz Hanna: „*Średniowieczne kościoły halowe Wrocławia*” [w:] *Sztuka Wrocławia*, red. Jerzy Rozpędowski, T.3 Świątynia, Wrocław 1997
- [124] Kozaczewska-Golasz Hanna: „*Wczesnogotycki kościół z pasażami w Stolcu*”, *KAiU*, T. XXV, R. 1980, z. 1
- [125] Kozaczewska-Golasz Hanna, Kozaczewski Tadeusz: „*Trzynastowieczny kościół N. P. Marii w Złotoryi*” [w:] *Prace naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej*, nr 22, Wrocław 1989
- [126] Kozaczewski Tadeusz, Kozaczewska-Golasz Hanna: „*Portale XIII-wiecznej architektury na Śląsku*”, Wrocław 2009
- [127] Kozaczewski Tadeusz: „*Kościół N. Marii Panny na Piasku we Wrocławiu*”, *Zesz. Nauk. PWr.* 16: 1957, z. 2. s. 69-70
- [128] Kozaczewski Tadeusz: „*Rozplanowanie, układ przestrzenny i rozwój miasta średniowiecznego*” [w:] *Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej* Nr 5, Seria Monografie Nr 4, Wrocław 1973
- [129] Kozaczewski Tadeusz: „*Środa Śląska*”, seria: *Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław 1963
- [130] Kozaczewski Tadeusz: „*Wielkość i program budowy miasta średniowiecznego*”, *Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej* Nr 4, Seria Monografie Nr 3, Wrocław 1972
- [131] Kozaczewski Tadeusz: „*Z badań nad zabytkami w Środzie Śląskiej*”, *Zeszyty Naukowe Politechniki Wrocławskiej, Architektura* V, Wrocław 1963
- [132] Kozaczewski Tadeusz „*Z zagadnień urbanistycznych Środy Śląskiej*”, *KAiU*, VII, 1962, zeszyt 4
- [133] Kozak Stanisław, Steinborn Bożena: „*Złotoryja, Chojnów, Świerzawa. Zabytki sztuki regionu.*”, Wrocław 1971
- [134] Krebs Julius: „*Der Gebirgswander oder vierzehn Tage im Schlesien Gebirge*”, Breslau 1840
- [135] Krzywańska Anna: „*Dzierżoniów*”, Wrocław 1984
- [136] „*Kurze Geschichte der Stadt Reichenbach*”, Bearb. von der Städtische Chronik-Deputation. Reichenbach 1873
- [137] Kutzner Marian: „*Cysterska architektura na Śląsku w latach 1200-1330*”, Toruń 1969
- [138] Kutzner Marian: „*„Erekcyjny” tympanon kościoła św. Krzyża we Wrocławiu*”, *Biuletyn Historii Sztuki* nr 3/4 rok XXVIII, Warszawa 1966
- [139] Kutzner Marian: „*Gotycka architektura kościoła św. Krzyża we Wrocławiu*”, mps, UAM, Poznań, 1965
- [140] Kutzner Marian: „*Kościół bazylikowe w miastach śląskich w XIV w.*” [w:] „*Sztuka i ideologia XIV w.*”, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1975
- [141] Kutzner Marian: „*Kościół św. Mikołaja w Brzegu. Przyczynek do badań nad śląską szkołą architektoniczną z XIV w.*” [w:] *Piastowie brzescy i ich epoka. Materiały z sesji naukowej. Brzeg 13-14 X 1972*, Opole 1973, str. 61-95
- [142] Kutzner Marian: „*Racibórz*”, seria: *Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965
- [143] Kutzner Marian: „*Społeczne uwarunkowania rozwoju śląskiej architektury w latach 1200-1330.*” [w:] „*Sztuka i ideologia XIII w.*”, red. Piotr Skubiszewski, Warszawa 1974, str. 205-279
- [144] Kutzner Marian: „*Sztuka gotycka 1250-1500. Architektura*” [w:] „*Sztuka Wrocławia*”, red. Tadeusz Broniewski, Mieczysław Zlat, Wrocław 1967, str. 52-182

L

- [145] Lasota Czesław, Rozpędowski Jerzy: „*Pierwotny kościół parafialny św. Wawrzyńca i św. Elżbiety we Wrocławiu*”, *Pr. IHASi*, 13:1980, str. 61-65

- [146] Legendziewicz Andrzej: „*Bramy i drzwi w architekturze średniowiecznej na Śląsku*”, rozprawa doktorska, mps w Bibliotece IHASiT
- [147] Lemańska-Trepińska M.: „*Kościół św. Jana Ewangelisty w Paczkowie*” [w:] *Biuletyn Historii Sztuki*, 17: 1955, str. 180
- [148] Lucae Friderico: „*Schlesiens Curiense Denkwürdigkeiten oder vollkommene Chronik von Ober- und Nieder-Schlesien.*”, Frankfurt am Mayn 1689
- [149] Luchs Hermann: „*Die Denkmäler der St. Elisabeth-Kirche zu Breslau*”, Breslau 1860
- [150] Luchs Hermann: „*Die Kapellen der Maria- Magdalenenkirche in Breslau und ihre Besitzer nebst einigen Bemerkungen über die Kirche in allgemeinen*”, *Schl. Vrzt.* 4: 1888
- [151] Luchs Hermann: „*Liegnitz*”, *Schl. Vrzt.*, 2: 1873
- [152] Luchs Hermann: „*Schlesien Vorzeit in Bild und Schrift*”, Bd. 2, Breslau 1875
- [153] Lutsch Hans: „*Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provizn Schlesiens*”, T. I-IV, Breslau 1889-1903
- [154] Lüdecke Carl, Schultz Alwin: „*Das Rathaus zu Breslau*”, Berlin-Breslau 1868

Ł

- [155] Łodyńska-Kosińska Maria: „*Na marginesie lektury 'The construction of Gothic Catedrals J. Fitchena'*”, *KAiU*, XI, z.3, 1966, str. 247-257
- [156] Łoziński Jerzy Z., Miłobędzki Adam: „*Atlas zabytków architektury w Polsce*”, Warszawa 1967
- [157] Łużyńska Ewa: „*Architektura klasztorów cysterskich filiacji lubińskiej*”, Wrocław 1995
- [158] Łużyńska Ewa: „*Architektura klasztorów cysterskich. Filie lubińskie i inne cenobia śląskie.*”, Wrocław 2002

M

- [159] Maleczyński Karol: „*Codex diplomaticus nec non epistolaris Silesiae*” – „*Kodeks dyplomatyczny Śląska*”, Wrocław 1964
- [160] Małachowicz Edmund: „*Badania i konserwacja katedry wrocławskiej*”, *Ochr. Zab.*, 27: 1974, s. 21-37
- [161] Małachowicz Edmund: „*Faktura i kolorystyka w architekturze średniowiecznej na Śląsku*”, *Architektus* Wrocław 2000 Nr 1(7), str. 29-46
- [162] Małachowicz Edmund: „*Katedra wrocławska*”, Wrocław 1974
- [163] Małachowicz Edmund: „*Katedra wrocławska, dzieje i architektura*”, Wrocław 2000
- [164] Małachowicz Edmund: „*Książęce rezydencje, fundacje i mauzolea w lewobrzeżnym Wrocławiu*”, Wrocław 1994
- [165] Małachowicz Edmund: „*Ostrów Tumski i wyspy we Wrocławiu*”, Warszawa 1988
- [166] Małachowicz Edmund: „*Stare Miasto we Wrocławiu. Rozwój urbanistyczno-architektoniczny, zniszczenia wojenne i odbudowa.*” Warszawa 1985
- [167] Małachowicz Edmund: „*Średniowieczne budowle jednofilarowe na Śląsku*”, *Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej* Nr 7 Seria: Monografie 6, Wrocław 1973
- [168] Małachowicz Edmund: „*Uwagi o architekturze wnętrza katedry wrocławskiej*”, *KAiU*, XII, 1967, z. 1, s. 3-15
- [169] Małachowicz Edmund: „*Wrocław na wyspach: rozwój urbanistyczny i architektoniczny*”, Wrocław 1992
- [170] Małachowicz Edmund: „*Wrocławski zamek książęcy i kolegiata św. Krzyża na Ostrowie*”, Wrocław 1994
- [171] Małachowicz Edmund, Natusiewicz Ryszard: „*Katedra Wrocławska*”, Wrocław 1974
- [172] Matuszewski Henryk, Załęski Jerzy: „*Miasto i gmina Kąty Wrocławskie*”, Wrocław 1985
- [173] Mączyński Zdzisław: „*Elementy i detale architektoniczne w rozwoju historycznym*”, Warszawa 1956
- [174] Medeksza Stanisław, Nimczyk Małgorzata: „*Wyniki badań architektoniczno-archeologicznych i problematyka konserwatorska zamku w Lubinie*”, *Prace Naukowe Instytutu Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej*, seria: *Studia i Materiały* 6, Nr 13, Wrocław 1980
- [175] Menzel Carl Adolf: „*Topographische Chronik von Breslau*”, Bd. 1-9, Breslau 1805-1809
- [176] Meyer Peter: „*Historia Sztuki Europejskiej*” Tom 1 „*Od starożytności do schyłku średniowiecza*”, Warszawa 1973
- [177] Miłobędzki Adam: „*Wrocław, Augustinerchorherrenkirche St. Maria auf dem Sande*” [w:] *Die Parler und der Schöne Stil 1350-1400*, Bd. 2, Köln 1978, str. 492
- [178] Miłobędzki Adam: „*Zarys dziejów architektury w Polsce*”, Warszawa 1988

- [179] Moepert A.: „*Die katholischen Kirchen der Pfarrei Kanth*”, Breslau 1939
- [180] Morelowski Marian: „*Dalemir i Pieszko, dwaj polscy budowniczowie na Śląsku w XIII i XIV w. Magister Pieszko Murator*” [w:] *Prace Komisji Historii Sztuki Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego* 3, 1963
- [181] Möbius Friedrich und Helga: „*Bauornament im Mittelalters: Symbol und Bedeutung*”, Wien 1978
- [182] Möbius Friedrich und Helga: „*Ornamentale Kunst an gotischen und romanischen Kirchen*”, Zurich 1979
- [183] Müller Hans: „*Portale. Die Entwicklung eines Bauelements von der Romanik bis zum Gegenwart*”, Leipzig 1976
- [184] Müller K. A.: „*Vaterländische Bilder in einer Geschichte und Beschreibung der alten Burgen und Ritterschösser Preussens*”, I: *Die Burgen und Ritterschösser Schlesiens*. Glogau 1837

N

- [185] Naso Ephraim Ignatius: „*Phoenix redivivus ducatum Svidnicensis et Jauroviensis.*”, Breslau, 1667
- [186] „*Necrologium des Stifts Kamenz*” [w:] „*Schlesische Necrologien*” Hrsg. Wilhelm Wattenbach *Ztschr. Ver. Gesch. Schl.*, 4: 1872, str. 307-337
- [187] „*Nie tylko zamki*”, red. Ewa Różycka-Rozpędowska, Małgorzata Chorowska, Wrocław 2005

O

- [188] „*Oleśnica: Monografia Miasta i okolic*”, red. Stanisław Michalkiewicz, Wrocław 1981
- [189] Ordax S. A.: „*Burgos Cathedral*”, León 1992 r.

P

- [190] Paul A.: „*Geschichte der Stadt Reichenbach in Schlesien.*”, Reichenbach 1887
- [191] Peschel Carl Wilhelm: „*Die Geschichte der Stadt Goldberg*”, Bd. 1-3, Goldberg 1821-1823
- [192] Pevsner Nikolaus: „*Historia architektury europejskiej*”, Warszawa 1976
- [193] Pevsner Nikolaus, Fleming John, Honour Hugh: „*Encyklopedia architektury*”, Warszawa 1992
- [194] Pfeifer Fritz: „*Der Neubau Peterskirche zu Liegnitz im 14. Jahrhundert*”, „*Mitteilungen des Geschichts- und Altertums-Vereins für die Stadt und das Fürstentum Liegnitz*”, 8: 1922, str. 158-175, 13: 1932, str. 184-185
- [195] Pfingsten W.: „*Die Stadt Liegnitz mit ihrem umgebungen in einer Gesichtlichen Übersicht und Beschreibung*”, Liegnitz 1845
- [196] Pilch Krystyna, Pilch Józef: „*Zabytki Dolnego Śląska*”, Wrocław 1962
- [197] Pilch Józef: „*Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska*”, Warszawa 2005
- [198] Pilch Józef: „*Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska*”, Warszawa 2008
- [199] Pilch Józef: „*Ratusze śląskie*”, Wrocław 1965
- [200] Pilch Józef: „*Zabytki architektury Dolnego Śląska*”, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978
- [201] Pischel Augustin: „*Geschichte und Beschreibung der Pfarrkirche zum heiligen Jakobus zu Neisse*”, Neisse 1895
- [202] „*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*”, Poznań – Warszawa 1980
- [203] „*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem.*”, Częstochowa 2008
- [204] Poksińska Maria: „*Polichromia romańskiej i wczesnogotyckiej rzeźby architektonicznej. Zespół rzeźby trzebnickiej.*”, Toruń 1993
- [205] Popłonyk Urszula: „*Opole*”, seria *Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970
- [206] Protokowicz Edmund: „*Dzieje miasta Jawora*”, 1946
- [207] Pysiewicz-Jędrusik Renata: „*Zmiany granic Śląska w czasie i przestrzeni.*”, [w:] „*Granice Śląska.*”, Wrocław 1998

R

- [208] Radziejewicz-Winnicki Jacek: „*Historia architektury średniowiecznej w Polsce. Gotyk – wybrane zagadnienia*”, Gliwice 2004
- [209] Rauda Fritz: „*Die Mittelalterliche Baukunst Bautzens*”, Görlitz 1905
- [210] Rawska-Kwaśnikowa Z.: „*Próba datowania budowy joannickiego kościoła w Strzegomiu*”, *Biuletyn Historii Sztuki* 33: 1971, nr 2, str. 103-116
- [211] Rawska-Kwaśnikowa Z.: „*Trzy kościoły joannickie na Dolnym Śląsku*” [w:] *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, 9: 1954, str. 42-45

- [212] Rozpędowski Jerzy „Architektura świecka od połowy XIII do początku XIV wieku” [w:] *Wrocław na wyspach. Rozwój urbanistyczny i architektoniczny*, Wrocław 1981
 - [213] Rozpędowski Jerzy: „Kościół św. Piotra i Pawła w Legnicy”, „Szkice Legnickie”, 8: 1974
- S**
- [214] Schade Augustin: „Geschichte der Ritterlichen Johanniter Kirche und Comturei von St. Peter und Paul in Striegau und vier Nebenkirche daselbst”, Breslau 1864
 - [215] Schäffe W.: „Englische Kathedralen“, Köln 1983
 - [216] Schirmacher Friedrich Wilhelm: „Chronik der Stadt Schweidnitz”, Schweidnitz 1909
 - [217] Schirmacher Friedrich Wilhelm: „Urkundenbuch der Stadt Liegnitz und ihres Weichbildes bis zum Jahre 1455”, Liegnitz 1866
 - [218] Schmeidler Johann CH.: „Die evangelische Haupt- und Pfarr-kirche ua St. Elisabeth”, Breslau 1857
 - [219] Schmeidler Johann C.H.: „Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Haupt-Pfarrkirche St. Maria Magdalena zu Breslau von der Reformation”, Breslau 1838
 - [220] Schmidt Friedrich Julius: „Geschichte der Stadt Schweidnitz”, Schweidnitz 1846-1848
 - [221] Scholz Th.: „Chronik der Stadt Haynau”, Haynau 1869
 - [222] Scholz Th.: „Die ältesten Urkunden der Stadt Haynau”, Ztschr. Ver. Gesch. Schl., 6: 1864, H. 1, str. 162-172
 - [223] Schönaich Gustav: „Die alte Fürstenthauptstadt Jauer”, Jauer 1903
 - [224] Schönborn Theodor: „Chronik der Stadt Liegnitz”, Liegnitz 1940
 - [225] Schreiber Friedrich: „Camenz in Schlesien und seine Umgebung”, Breslau 1841
 - [226] Schubert H.: „Geschichte der Bolkoburg bei Bolkenhain”, Schweidnitz 1895
 - [227] Schück R.: „Die Pfarkirche zu St. Georg in Reichenbach in Schlesien.”, Schl. Vrz., 2: 1870-74, str. 161-165
 - [228] Schulte Wilhelm: „Geschichte des Breslauer Domes und seine Wiederherstellung”, Breslau 1907
 - [229] Schulz A.: „Dokumente zur Baugeschichte der Nikolai-Kirche zu Brieg” [w:] Ztschr. Ver. Gesch. Schles. 8: 1867
 - [230] Seyffarth Carl: „Liegnitz und Umgebung”, Liegnitz 1927
 - [231] „Silesia oder Schlesien in historischer, romantischer und malerischer Beziehung.”, Bd. 1. Glogau 1841
 - [232] Silnicki Tadeusz: „Dzieje i ustrój kościoła na Śląsku do końca XIV w.”, Warszawa 1953
 - [233] „Słownik teologii biblijnej”, red. Xavier Leon-Dufour, Poznań 1990
 - [234] Statz Vinzenz, Ungewitter Georg: „Gotisches Musterbuch”, Leipzig 1856
 - [235] Steige B.G.: „Bolkenhainische Denkwürdigkeiten”, Hirschberg 1795
 - [236] Stein Rudolf: „Der Grosse Ring zu Breslau”, Breslau 1935
 - [237] Stein Rudolf: „Die Wiederherstellungsarbeiten im Breslauer Rathaus in den Jahren 1924-1928 und 1934-1936” [w:] *Deutsche Kunst- und Denkmalpflege*, 1936, H. 6, str. 145-182
 - [238] Steinbor Bogusz G.: „Lubin”, seria: *Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969
 - [239] Steinborn Bożena: „Otmuchów. Paczków.”, seria: *Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1982
 - [240] Steinborn Bożena: „Złotoryja, Chojnów, Świerawa”, Wrocław 1959
 - [241] Stulin Stanisław: „Architektura sakralna. Późny gotyk we Wrocławiu”, Katalog wystawy w Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 1986
 - [242] Stulin Stanisław: „Drogi kształtowania się stylu regionalnego architektury sakralnej na Śląsku w I. połowie XIV wieku”, mps, IHASiT, Wrocław 1982
 - [243] Stulin Stanisław: „Kierunki kształtowania się stylu regionalnego architektury sakralnej na Śląsku ok. 1320-1370”, Wrocław 1982
 - [244] Stulin Stanisław: „Śląska sztuka sakralna w latach 1300-1370”, mps IHASiT, Wrocław 1980
 - [245] Stulin Stanisław: „Kościół joannicki w Strzegomiu i jego znaczenie dla architektury gotyckiej na Śląsku” [w:] „Z dziejów sztuki Śląskiej”, red. Zygmunt Świechowski, Warszawa 1978, str. 149-202
 - [246] Sturm Ludwig: „Geschichte der Stadt Goldberg in Schlesien”, Goldberg 1888
 - [247] Tutorius Benjamin Gottlieb: „Geschichte der Stadt Goldberg”, Goldberg 1841
 - [248] „Szkice legnickie”, red. Tadeusz Gumiński, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974
 - [249] „Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII w.”, red. Walicki M., Warszawa 1971
 - [250] „Sztuka gotyku”, red. Rolf Toman, Könemann 2000

- [251] „Sztuka romańska. Architektura, rzeźba, malarstwo”, red. Rolf Toman, Könemann 2004
 [252] „Sztuka Wrocławia”, red. Tadeusz Broniewski, Mieczysław Zlat, Ossolium 1967

Ś

- [253] „Środa Śląska”, opr. Rafał Eysmontt i Mateusz Goliński [w:] „Atlas historyczny miast polskich”, red. Antoni Czacharowski, Tom IV Śląsk, Zeszyt 2
 [254] „Świdnica: zarys monografii miasta”, red. Wacław Korta, Wrocław-Świdnica 1995
 [255] Świechowski Zygmunt: „Architektura sakralna 1200-1300” [w:] „Sztuka polska czasów średniowiecznych”, red G. Chmarzyński, Warszawa 1953, str. 72-77
 [256] Świechowski Zygmunt: „Architektura sakralna XII-XV wiek” [w:] Wrocław. Jego dzieje i kultura, red. Z. Świechowski. Wrocław 1978, s. 91-130

T

- [257] Thullie Czesław: „Zabytki architektoniczne Ziemi Śląskiej na tle rozwoju architektury w Polsce”, Katowice 1965
 [258] Tinteln Hans: „Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens.”, Kitzingen 1951

U

- [259] Ungewitter Georg Gottlob: „Lehrbuch der gotischen Constructionen”, Leipzig 1889

W

- [260] Wattenbach Wilhelm [hrsg.]: „Annales Camenzenses” [w:] „Monumenta Lubensia” 1861, str. 60-63
 [261] Wawrzyniak Waldemar: „Sacrum w architekturze. Paradygmaty Kościoła Św. Ducha i zboru Zielonoświątkowego we Wrocławiu”, Wrocław 1996
 [262] Weltzel Augustin: „Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor”, Ratibor 1881
 [263] Wernher Fryderyk Bernard: „Topografia Silesiae”, Bd. 1-5, 1755-1766. BU, Wrocław
 [264] Wernicke Ewald: „Baugeschichte der katholischen Pfarrkirche zu Schweidnitz”, Breslau 1874
 [265] Wernicke Ewald, Kopietz Athanasius: „Die katholische Pfarrkirche zu Schweidnitz” [w:] Ztschr. Ver. Gesch. Schl. 15: 1881, str. 163-207, 557-564
 [266] Wiese Erich: „Kunst in Schlesien die Plastik”, Berlin 1928
 [267] Wilczyńska-Koper Wiesława: „Studium historyczno-urbanistyczne miasta Jawora, woj. Legnica”, mps PKZ Wrocław 1980
 [268] Winter Franz: „Die Cisterzienser des nordöstlichen Deutschlands. Ein Beitrag zur Kirchen- und Kunstgeschichte des deutschen Mittelalters” Bd. 1-3, Gotha 1868-1871
 [269] Wojewski Jan: „Technika Literactwa”, Warszawa 1969
 [270] „Wrocław. Jego dzieje i kultura”, red. Zygmuny Świechowski, Warszawa 1978

Z

- [271] „Z dziejów sztuki śląskiej”, red. Zygmunt Świechowski, Warszawa 1978
 [272] Ziegler Heineich: „Die Peter-Paulkirche zu Liegnitz”, Liegnitz 1878
 [273] Zimmermann Friedrich Albert: „Beiträge zur Beschreibung von Schlesien.” Bd. 1-13, Brieg 1783-1796
 [274] Zlat Mieczysław: „Brzeg”, seria: Śląsk w zabytkach sztuki, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979
 [275] Zlat Mieczysław: „Ratusz wrocławski”, Wrocław 1976
 [276] Zlat Mieczysław: „Sztuki Śląskiej drogi od gotyku” [w:] „Późny gotyk”, Warszawa 1965
 [277] Zlat Mieczysław: „Znaki kamieniarskie jako źródło w świetle badań wrocławskiego ratusza” [w:] Roczn. Szt. Śl., 1: 1959, s. 69-81

Ż

- [278] Żelbromski Jan: „Badania kościoła św. Elżbiety we Wrocławiu. Prace odkrywkowe wnętrza - ustalenie faz chronologicznych i technologicznych”, mps PKZ, Wrocław, 1983
 [279] Żerelik Rościław: „Dzieje Śląska do 1526 roku” [w:] „Historia Śląska”, red. Marek Czapliński, Wrocław 2002

Politechnika Wrocławska

Wydział Architektury
Instytut Historii Architektury,
Sztuki i Techniki (I-12)

Portale w miejskich budowlach na Śląsku w XIV w.

Tom II

Katalog

Autor: mgr inż. arch. Agnieszka Bernaś

Pormotor: prof. dr hab. inż. arch.
Hanna Kozaczewska-Golasz, prof. ndzw. PWr

Wrocław 2009

SPIIS TREŚCI

SPIIS TREŚCI	2
BIERUTÓW (NIEM. BERMSTADT).....	4
KOŚCIÓŁ PW. ŚW. KATARZYNY (DAWNY KOŚCIÓŁ PARAFIALNY)	4
BOLKÓW (NIEM. BOLKENHAIM).....	8
ZAMEK	8
BRZEG (NIEM. BRIEG)	12
KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. MIKOŁAJ.....	12
CHOJNÓW (NIEM. HAYNAU)	22
KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚŚ. PIOTRA I PAWŁA	22
CIESZYN (NIEM. TESCHEN, CZES. TEŠIN).....	26
KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. JERZEGO (PIERWOTNIE KAPLICA SZPITALNA P.W. TRÓJCY ŚWIĘTEJ)	26
DZIERŻONIÓW (NIEM. REICHENBACH)	30
KOŚCIÓŁ PW. ŚW. JERZEGO	30
KOŚCIÓŁ PW. NIEPOKALANEGO POZĘCI NAJSWIĘTSZEJ MARYI PANNY	36
JAWOR (NIEM. JAUER)	40
KOŚCIÓŁ PW. ŚW. MARCINA	40
KLUCZBORK (NIEM. KREUZBURG)	57
KOŚCIÓŁ FARNY P.W. CHRYSZTUSA ZBAWICIELA	57
LEGNICA (NIEM. LIEGNITZ)	60
BRAMA GŁOGOWSKA (GLOGAUER TOR)	60
KOŚCIÓŁ P.W. ŚWIĘTYCH PIOTRA I PAWŁA	64
LUBIN (NIEM. LÜBEN)	70
KAPLICA ZAMKOWA	70
NYSA (NIEM. NEISSE)	74
KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. JAKUBA	74
PACZKÓW (NIEM. PATSCHKAU).....	80
KOŚCIÓŁ P.W. ŚWIĘTEJ TRÓJCY, PANNY MARII I ŚW. MIKOŁAJA (OBECNIE P.W. ŚW. JANA EWANGELISTY)	80
STRZEGOM (NIEM. STRIEGAU)	89
KOŚCIÓŁ PARAFIALNY P.W. ŚŚ. PIOTRA I PAWŁA, (JOANNITÓW)	89
ŚRODA ŚLĄSKA (NIEM. NEUMARKT)	111
KOŚCIÓŁ P.W. ŚWIĘTEGO KRZYŻA (POFRANCISZKAŃSKI)	111
ŚWIDNICA (NIEM. SCHWEIDNITZ)	118
KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. STANISŁAWA BISKUPA I ŚW. WACŁAWA	118
WROCŁAW (NIEM. BRESLAU)	123
KATEDRA P.W. ŚW. JANA CHRZCICIELA	123
KOŚCIÓŁ P.W. PANNY MARII NA PIASKU (KANONIKÓW REGULARNYCH)	135
KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. ELŻBIETY	149
KOŚCIÓŁ P.W. ŚW. MARII MAGDALENY	157
KOŚCIÓŁ P.W. ŚWIĘTEGO KRZYŻA I ŚW. BARTŁOMIEJA	166
RATUSZ.....	181

ZŁOTORYJA (<i>NIEM.</i> GOLDBERG)	188
KOŚCIÓŁ P.W. PANNY MARII	188
ŻARY (<i>NIEM.</i> SORAU).....	195
KOŚCIÓŁ P.W. NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY (OBECNIE P.W. NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA)	195
SPIS ILUSTRACJI KATALOGU:	201

BIERUTÓW (*niem. Bermstadt*)

▪ Kościół pw. św. Katarzyny (dawny kościół parafialny) (II. 1-6)

Opis kościoła:

Trzynawowa bazylika z prostokątnym prezbiterium, orientowana, murowana z cegły. W fasadzie zachodniej, na przedłużeniu północnej nawy bocznej, potężna kwadratowa wieża. W nawie głównej sklepienie krzyżowe, w prezbiterium i nawach bocznych — sklepienie kolebkowe z lunetami.

Wzmianki historyczne:

- 1214 – wymieniona osada targowa z kościołem (CDS XII, nr 5744, str. 129);
- 1300 – wzmiankowany proboszcz Jan (CDS XII, nr 5763, str. 134);
- 1337 – proboszcz Stefan Aleksandrowicz, kanonik krakowski zakupił, ołtarz do kościoła.

Datowanie:

Dawny kościół parafialny Św. Katarzyny, ufundowany zapewne po lokacji miasta, a więc po poł. XIII w., wymieniany jest dopiero w 1300 r. Obecna świątynia została wzniesiona w XIV w. (prezbiterium), a rozbudowana w I. poł. XV w. (korpus) (J. Pilch, *„Zabytki architektury Dolnego Śląska”*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, str. 5);

Głównie przebudowany w stylu gotyckim w XIV w. (*„Kościoły i kaplice archidiecezji wrocławskiej”*, red. ks. prof. Józef Pater, Wrocław 2002, str. 333)

Portale:

- 1) portal zachodni do kruchty (XIX w.);
- 2) portal północny (XV w.);
- 3) portal południowy (zamurowany) (przeróbka XIX-wieczna);
- 4) portal z prezbiterium do zakrystii (1. ćw. XIV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal z prezbiterium do zakrystii (1. ćw. XIV w.):

Informacje ogólne

Portal prowadzi z prezbiterium do dwuprzęsłowej zakrystii po południowej stronie. W całości wtórnie otynkowany i pomalowany na biało.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są profilowane od podstawy, zlicowane ze ścianą. Profil ościeża składa się z dwóch niemal jednakowych wiązek profili; wiązka zawiera profil główny – wałek z noskiem (Ø4cm) i dwa mniejsze uskoki po bokach. Profile główne są wtórnie ścięte do wysokości 130 cm. Prawdopodobnie profilowany był również węgar, obecnie gładki ze ściętym narożnikiem.

Archiwolta i otwór wejściowy

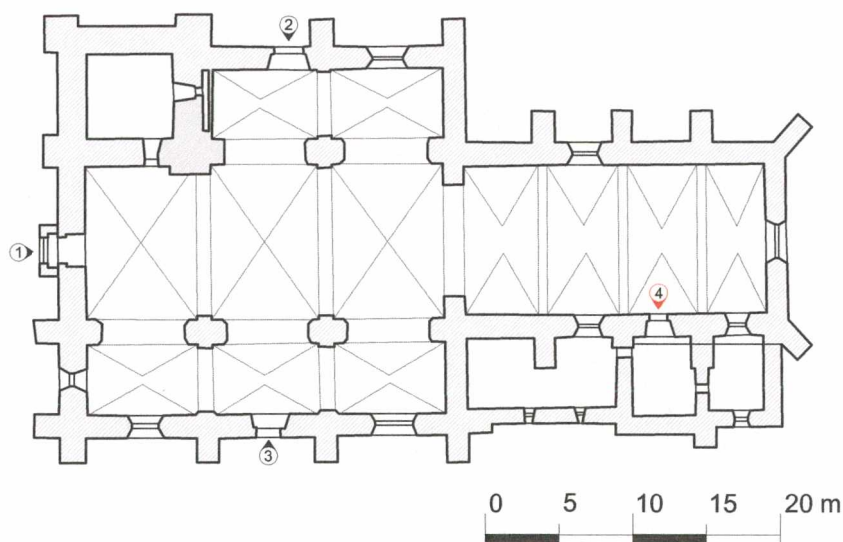
Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę opartą na trójkącie równobocznym. Część archiwolty zamurowana, zamknięta łukiem odcinkowym. Otwór wejściowy oryginalnie ostrołukowy.

Bibliografia:

- [1] „*Kościół i kaplice archidiecezji wrocławskiej*”, red. ks. prof. Józef Pater, Wrocław 2002
- [2] Pilch Józef: „*Zabytki architektury Dolnego Śląska*”, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978
- [3] Pilch Józef: „*Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska*”, Warszawa 2005

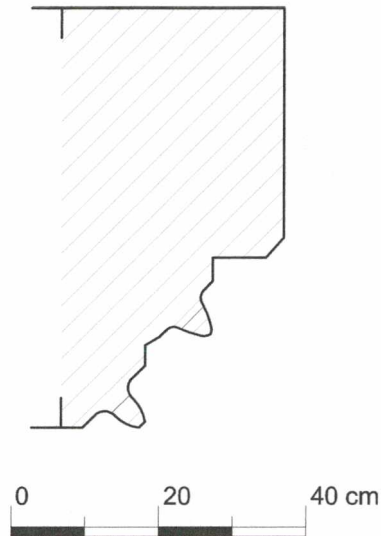

II. 1 BIERUTÓW, kościół pw. św. Katarzyny,
widok ogólny od zachodu

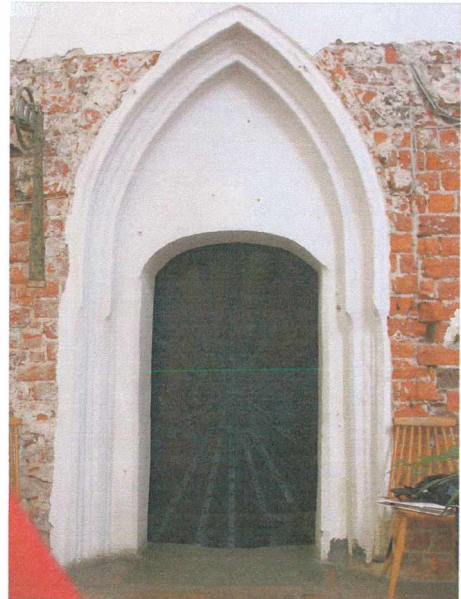

II. 2 BIERUTÓW, plan kościoła pw. św. Katarzyny
(na podstawie: J. Pilch "Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska")

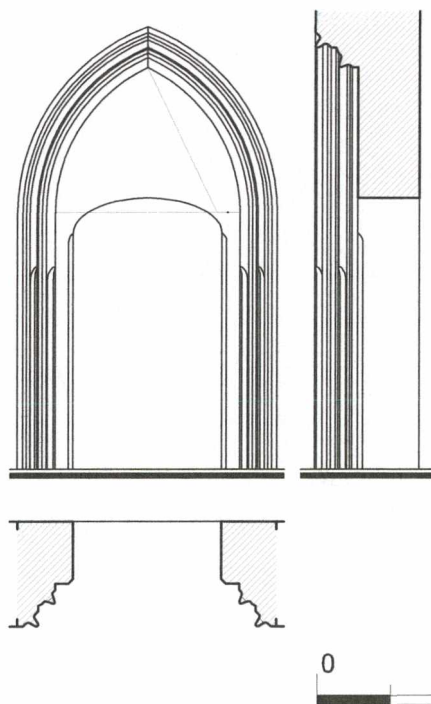
1. portal zachodni do kruchty (XIX w.);
2. portal północny (XV w.);
3. portal południowy (XIX w.);
4. portal z prezbiterium do zakrystii (1. ćw. XIV w.).

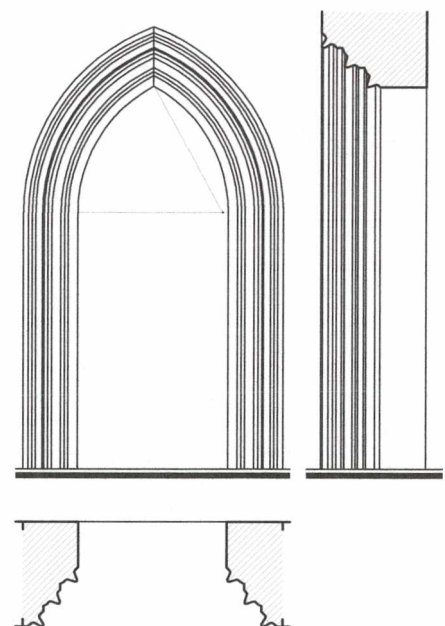
II. 3 BIERUTÓW, kościół pw. św. Katarzyny,
przekrój przez ościeże

II. 4 BIERUTÓW, kościół pw. św. Katarzyny,
portal z prezbiterium do zakrystii

II. 5 BIERUTÓW, kościół pw. św. Katarzyny,
portal z prezbiterium do zakrystii, inventaryzacja

II. 6 BIERUTÓW, kościół pw. św. Katarzyny,
portal z prezbiterium do zakrystii, rekonstrukcja

BOLKÓW (*niem. Bolkenhaim*)

▪ Zamek (II. 7-11)

Opis zamku:

Obecnie w ruinie, założony na rzucie wydłużonego prostokąta o zaokrąglonych narożach, połączony z fortyfikacjami miasta. Zawiera pozostałości zabudowy rezydencjalnej: pałac, wielodzielny dom, wieża ostatecznej obrony; otoczony murem.

Wzmianki historyczne:

- 1238-1241 – rozpoczęcie budowy przez księcia Henryka IV (K.A. Müller: „*Vaterländische Bilder in einer Geschichte und Beschreibung der alten Burgfesten und Ritterschösser Preussens*”, I: *Die Burgfesten und Ritterschösser Schlesiens*. Glogau 1837, str. 507;
- 1239 – wzmiankowany burgrabia Stephan Ryckenbach (Müller, *op.cit.*, str. 507);
- 1244 – książę Bolesław II poleca wznieść mały budynek mieszkalny (Müller, *op.cit.*, str. 507);
- 1277 – wzmiankowany zamek *Hayn* (CDS VII/2, nr 1550, str. 233);
- 1278 lub 1286-1301 – budowa zamku przez Bolka I, księcia świdnicko-jaworskiego ((J. Długosz: „*Historiae Polonicae*” I, str. 91);
- 1483, 1494 – wzmiankowane prace budowlane (H. Schubert „*Geschichte der Bolkoburg bei Bolkenhain*”, Schweidnitz 1895, str. 13,14).

Datowanie obiektu:

- po 1279 – mur obwodowy, wieża mieszkalna, pałac;
- do 1301 – dwuizbowy dom mieszkalny i wieża z ostrzem;
- do 1353 – sekcja łącząca dom mieszkalny z pałacem;
- 2. poł. XV w. – krużganek przy pn.-wsch., ścianie dziedzińca;
- 1539 – „izba nad wielką salą” w sekcji z XIV w.;
- 2. poł. XVI w. – dom Niewiast.

Portale:

- 1) portal z dziedzińca do przyziemia sekcji mieszkalnej (2. poł. XIV w.);

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal z dziedzińca do przyziemia sekcji mieszkalnej:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z dziedzińca do izby mieszkalnej w przyziemiu. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża zamknięte ostrołukową archiwoltą.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

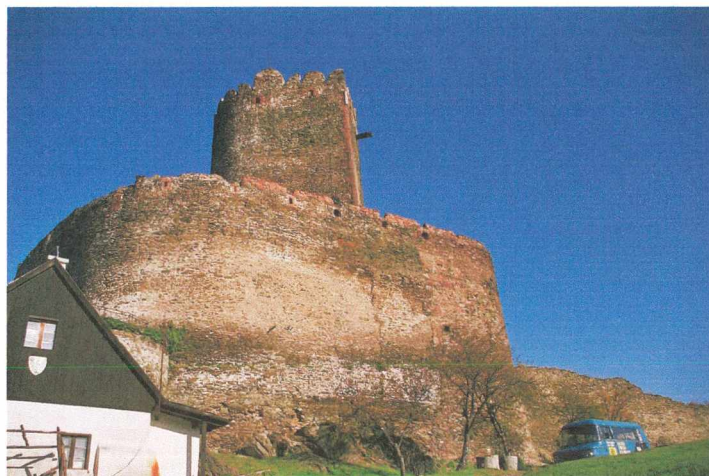
Ościeża są profilowane od podstawy. Profil ościeża składa się z szeregu profili wklęsłych i wypukłych, rozdzielonych drobnymi profilami przejściowymi.

Archiwolta i otwór wejściowy

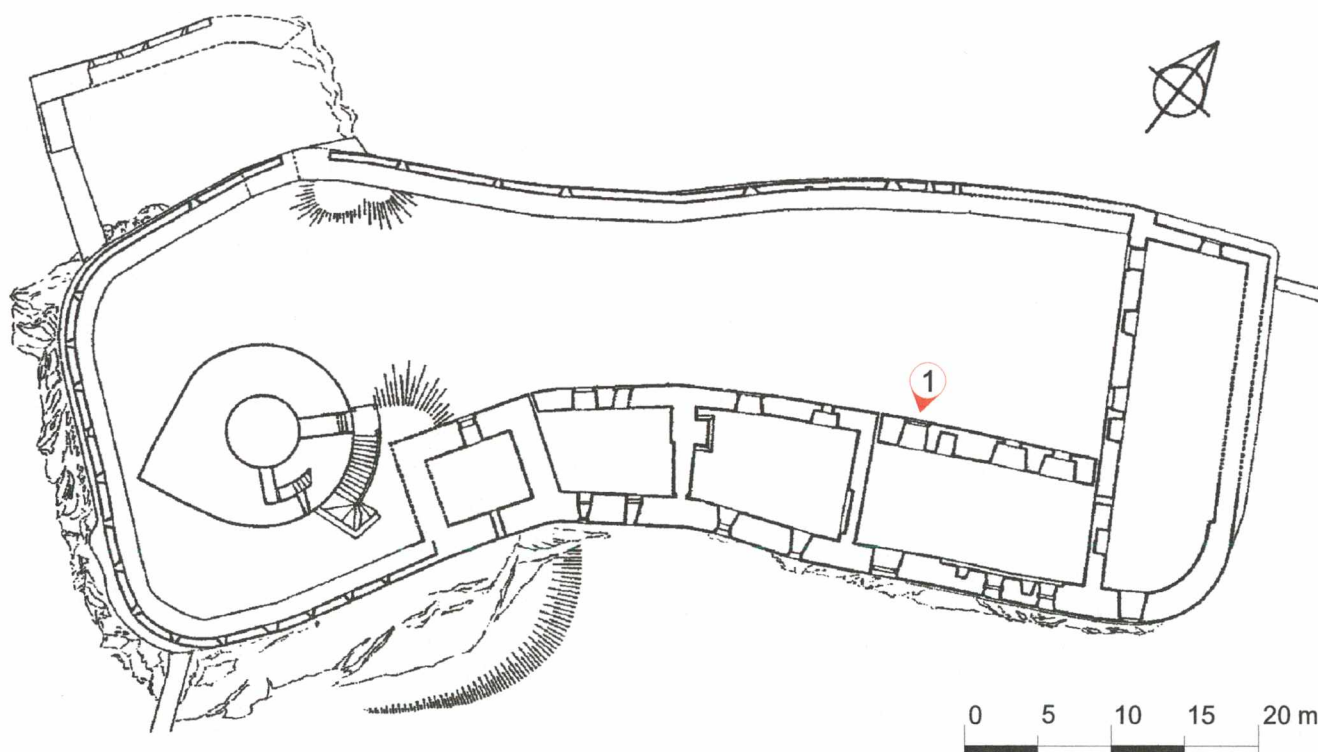
Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu. Otwór wejściowy jest ostrołukowy.

Bibliografia:

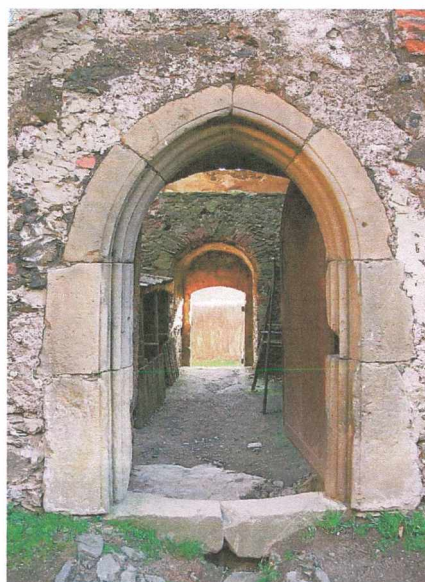
- [1] Chorowska Małgorzata: „Rezydencje średniowieczne na Śląsku. Zamki, pałace, wieże mieszkalne.”, Wrocław 2003
- [2] Czerner Olgierd: „Zamek w Bolkowie jako jeden z przykładów grupy średniowiecznych założeń obronnych z wieżą z ostrzem”, Rozprawy Komisji Historii Sztuki III, Wrocław 1963, str. 133-197
- [3] Czerner Olgierd: „Bolków” [w:] Czerner Olgierd, Rozpędowski Jerzy: „Bolków. Zamek w Świnach.”, Wrocław 1960
- [4] Lutsch Hans: „Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesiens”, T. 3, „Verzeichnis der Kunstdenkmäler des Reg.-Bezirks Breslau”, Breslau 1903
- [5] Müller K. A.: „Vaterländische Bilder in einer Geschichte und Beschreibung der alten Burgen und Ritterschösser Preussens”, I: Die Burgen und Ritterschösser Schlesiens. Glogau 1837
- [6] Pilch Józef: „Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska”, Warszawa 2005
- [7] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978
- [8] Schubert H.: „Geschichte der Bolkoburg bei Bolkenhain”, Schweidnitz 1895
- [9] Steige B.G.: „Bolkenhainische Denkwürdigkeiten”, Hirschberg 1795

II. 7 BOLKÓW, zamek, widok ogólny

II. 8 BOLKÓW, plan zamku,
(na podstawie: M. Chorowska "Rezydencje średniowieczne na Śląsku")
1. portal do izby mieszkalnej (2. poł. XIV w.).

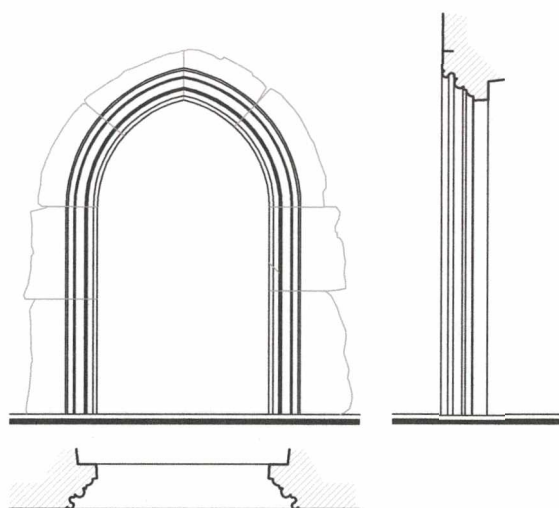

II. 9 BOLKÓW, zamek,
portal do izby mieszkalnej

0 20 40 cm

II. 10 BOLKÓW, zamek,
portal do izby mieszkalnej,
przekrój przez ościeże

0 1 2 m

II. 11 BOLKÓW, zamek,
portal do izby mieszkalnej, inwentaryzacja

BRZEG (*niem. Brieg*)

▪ Kościół p.w. św. Mikołaj (II. 12-26)

Opis kościoła:

Krótką notatką o obiekcie:

Trójnawowa, ośmioprzęsłowa bazylika orientowana bez wyodrębnionego prezbiterium; nawy podobnej szerokości. Nawa główna zamknięta pięciobocznie. Od zachodu dwuwieżowy masyw. Zakrystia od południa przy trzecim przęśle. Sklepienia w nawie głównej gwiaździste czteroramienne, w zakrystii krzyżowe, w nawach bocznych krzyżowo-żebrowe.

Kościół opięty przyporami, ponad dachami naw bocznych widoczne łuki przyporowe.

Wzmianki historyczne:

- 1279 – wzmiankowany (CDS VII/2, nr 1606, str. 248; CDS IX, nr 16, 17, str. 3-4; nr VI a, str. 223);
- 1284 – przekazanie patronatu joannitom przez księcia wrocławskiego Henryka VI (CDS VII/3, nr 1770, str. 34);
- 1370 – umowa rady miejskiej z mistrzem Güntherem o wykonanie pięciu przęseł wraz z gzymsami i filarami (A. Schultz: *Dokumente zur Baugeschichte der Nikolai-Kirche zu Brieg*. Ztschr. Ver. Gesch. Schlesiens, 8: 1867, str. 169);
- 1371 – umowa z Güntherem o wykonanie pięciu maswerków wysokości pięciu i pół łokcia, na wzór wrocławskiego kościoła św. Krzyża (*op. cit.*, str. 169);
- 1378 (?) – umowa księcia brzeskiego Ludwika I z Güntherem o postawienie filarów do wysokości kapiteli, wykonanie przypór, gzymsów, zworników, ław okiennych i sklepień naw bocznych; umowa z mistrzem Pecze o sporządzenie krążyn pod sklepienia naw bocznych (*op. cit.*, str. 169-170);
- 1378 – rozliczenie z Güntherem i Piotrem (*op. cit.*, str. 170);
- 1383 – umowa z Henrykiem i Piotrem o rozebranie starego chóru i oczyszczenie cegły rozbiórkowej, kamienie i elementy żelazne mają być wykorzystane ponownie; umowa księcia Ludwika z Henrykiem Pfefferleischem, Piotrem Rudlem i jego czeladnikiem o wzniesienie murów prezbiterium oraz przygotowanie fundamentów pod filary do poziomu posadzki (*op. cit.*, str. 170-171);
- 1385 – umowa z Henrykiem i Piotrem o posadowienie muru prezbiterium i filarów (*op. cit.*, str. 171);
- 1387 – umowa z Piotrem o wykonanie muru, czterech maswerków i czterech filarów prezbiterium (*op. cit.*, str. 171-172);
- 1389 – Umowa z Piotrem Rudlem i Dietrichem o postawienie muru prezbiterium z przyporami i kamieniarką okienną; rozliczenie za cegły (*op. cit.*, str. 172);
- 1405 – umowa ze Steffanem i Jörgen von Strelin o prace kamieniarskie (*op. cit.*, str. 172);
- 1409 – wykonanie dachów nad nawami bocznymi i szczytu między wieżami przez mistrza (?) Jacoba (*op. cit.*, str. 172-173);
- 1414 – umowa z Henrykiem z Wrocławia o zasklepienie kościoła, otynkowanie filarów i odnowienie maswerków (*op. cit.*, str. 173);
- 1417 – umowa z Piotrem i Mikołajem Fischbachem o wykonanie długiego okna (*op. cit.*, str. 174);
- 1419 – zawieszenie dzwonu (*op. cit.*, str. 174);
- 1428 – zniszczenia w czasie wojny husyckiej (CDS IX, nr 865, str. 122).

Datowanie obiektu:

- ok.1365-1378 – wzniesienie części zachodniej do trzeciego przęsła od wschodu oraz sklepienie naw bocznych;
- 1383-1390 – budowa przęsła wschodniego;
- 1414-1416 – sklepienie części wschodniej i nawy głównej;
- 1506 – odbudowa kaplicy św. Anny.

Portale:

- 1) portal zachodni (XIX w.);
- 2) portal z kruchty południowej do nawy (3. ćw. XIV w.);
- 3) portal do kruchty południowej (XIX w.);
- 4) portal z kruchty północnej do nawy (3. ćw. XIV w.);
- 5) portal północny do nawy (4. ćw. XIV w.);
- 6) portal do zakrystii (4. ćw. XIV w.);
- 7) portal z nawy południowej do wieży (3. ćw. XIV w.);
- 8) portal do wieżyczki schodowej (XIX w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal z kruchty południowej do nawy:

Informacje ogólne

Portal usytuowany jest w osi szóstego przęsła od wschodu, między przyporami. Kruchta jest dobudowana później. Prowadzi do nawy południowej kościoła. Nad dachem kruchty widoczne zamurowane okno. Portal wykonany jest z ciosów piaskowca, widoczne ślady malowania. Ceglane, profilowane obramienie portalu pochodzi prawdopodobnie z czasu budowy kruchty.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są rozchylone, ustawione na cokole (cokół prawdopodobnie uzupełniany lub wymieniany w XX w.). Cokół jest ścięty w trzech płaszczyznach, wysoki na 70 cm. Ścięcia są niemal równe, ok. 16 cm. Cokół przechodzi w ościeże za pomocą 3 cm-owego uskoku, który prawdopodobnie przed wymianą cokołu był profilowany lub skośny.

Ościeże mieści się w grubości muru, ma układ wieloboczny, podobnie jak cokół jest ścięty w trzech równych płaszczyznach. Na wysokości 30 cm rozpoczyna się profilowanie ościeża, profile wychodzą ze skośnego wcięcia. Profilowanie zawiera się w obrębie trzech ścięć, i jest do nich styczne w załamaniach, gdzie znajdują się kolejno wałek z noskiem i wałek (Ø~7cm). Profile te rozdzielone są wklęsłkami o podobnej średnicy i drobnymi pojedynczymi profilami przejściowymi.

Archiwolta

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o obniżonej strzałce.

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i ostrołukową archiwoltą.

Portal z kruchty północnej do nawy

Informacje ogólne

Portal usytuowany jest w osi szóstego przęsła od wschodu, między przyporami, w otwartej kruchcie¹. Portal prowadzi do nawy północnej kościoła. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca, widoczne ślady malowania.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są rozchylone, ustawione na cokole. Cokół jest ścięty w trzech płaszczyznach, wysoki na 70 cm. Pierwsze ścięcie ma 9 cm, kolejne są niemal równe, ok. 16 cm. Cokół przechodzi w ościeże za pomocą 3 cm-owego, skośnego uskoku, przy czym w licu ściany uskoku nie ma.

Ościeże mieści się w grubości muru, ma układ wieloboczny, podobnie jak cokół jest ścięte w trzech równych płaszczyznach. Na wysokości 30 cm rozpoczyna się profilowanie ościeża, profile wychodzą ze skośnego wcięcia. Profilowanie zawiera się w obrębie trzech ścięć, i jest do nich styczne w załamaniach, gdzie znajdują się kolejno wałek z noskiem i wałek ($\varnothing \sim 7\text{cm}$). Profile te rozdzielone są wklęsłkami o podobnej średnicy i drobnymi pojedynczymi profilami przejściowymi.

Archiwolta

Ostrołukowa archiwolta o obniżonej strzałce powtarza profilowanie ościeża. Na wysokości przejścia ościeża w ostrołuk znajdują się trzy głowiczki o motywach roślinnych. Głowiczki wieńczą dwa główne profile oraz pierwsze zewnętrzne ścięcie. W kluczu znajduje się półplastyczna płaskorzeźba przedstawiająca popiersie św. Mikołaja.

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i ostrołukową archiwoltą.

Portal północny do części wschodniej:

Informacje ogólne

Portal usytuowany jest w osi trzeciego przęsła od wschodu, między przyporami. Portal prowadzi do nawy północnej kościoła. Zajmuje około połowę wysokości elewacji nawy północnej, bezpośrednio nad nim znajduje się okno o podwyższonym parapecie w stosunku do odpowiednich okien w sąsiednich przęsłach. Szerokość portalu jest zbliżona do szerokości okna. Portal wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: profilowane ościeża, profilowana belka nadprożowa na wspornikach, ostrołukowa archiwolta z tympanonem; całość zamknięta od góry w prostokątną ramę.

¹ Obecnie arkada kruchty jest zamurowana i wstawione są drzwi.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża mają charakter uskokowy, z wałkiem wtopionym w uskok. Na wysokości 90 cm proste uskoki zakończone są półkolami, nad nimi zaczyna się profilowanie. Wałek na wysokości 100 cm ustawiony jest na bazie. Profil bazy, mocno zatarty, składa się z wałka i dwóch drobniejszych profili.

Ościeża zlicowane są z murem elewacji, dwa uskoki mają mocno profilowane naroża, składające się z dwóch profili: wklęsłego i wypukłego o podobnych średnicach przekroju oraz drobnych profili wałkowych od strony kolumnienki między uskokami. Na dole kończą się spływami wypukłymi.

Belka nadprożowa i archiwolta

Profilowanie wewnętrznego uskoku i kolumnienka załamują się w profilowaną belkę nadprożową. Profile tegoż uskoku rozdzielają się, tworząc wsporniki belki w formie łuku dwuramiennego. Podłucza wypełniają płaskorzeźbione popiersia św. Mikołaja z prawej strony oraz św. Jana Chrzyciela (?) z lewej strony. Nad belką nadprożową znajduje się gzyms kapnikowy. Profile zewnętrznego uskoku zakończone są wielobocznym wyłamaniem tego gzymsu.

Nad belką nadprożową wznosi się łuk archiwolty, oparty na krańcach gzymsu kapnikowego, przed jego wyłamaniem. Łuk oparty jest na trójkącie prawie równobocznym, jest profilowany.

Rama

Od góry kompozycję zamyka prostokątna rama z gzymsu kapnikowego, utworzona za pomocą zagięcia pod kątem prostym gzymsu dzielącego kondygnację elewacji. Gzyms ten od góry dotyka parapetu okna znajdującego się powyżej portalu.

Otwór wejściowy i tympanon

Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i belką nadprożową, obecnie jest zamurowany. Wnętrze archiwolty wypełnia gładki tympanon.

Portal do zakrystii:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z nawy południowej do zakrystii, usytuowanej przy trzecim przęśle od wschodu. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję składają się fazowane (ścięte) ościeża zamknięte od góry podobnie ściętą belką nadprożową opartą na wspornikach.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże i belka nadprożowa

Ościeże jest zlicowane ze ścianą, prosto ścięte na 9 cm na całej wysokości, pod kątem 45°. Załamuje się w belkę nadprożową o identycznym przekroju. Belka nadprożowa oparta jest na wspornikach w formie łuku dwuramiennego, z zaokrąglonymi wypukłymi narożnikami. Wsporniki proste wykonano w płaszczyźnie za ścięciem ościeża.

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy zamknięty łukiem dwuramiennym, wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i belką nadprożową.

Portal do wieżyczki schodowej:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z nawy południowej do wieżyczki schodowej wieży południowej. Usytuowany jest w ścianie na zakończeniu nawy od zachodu. Wykonany jest z czerwonej cegły z białymi spoinami.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję składają się profilowane ościeża zamknięte od góry ostrołukową archiwoltą.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże i archiwolta

Ościeże jest zlicowane ze ścianą, zbudowane z profilowanych cegieł od samego dołu. Profil składa się z 14-centymetrowego ścięcia, pośrodku którego znajduje się profil okrągły (nieco więcej niż pół wałka), stychny do lica ściany i wewnętrznej płaszczyzny ościeża. Profil ościeża płynnie przechodzi w łuk archiwolty o obniżonej strzałce.

Otwór wejściowy

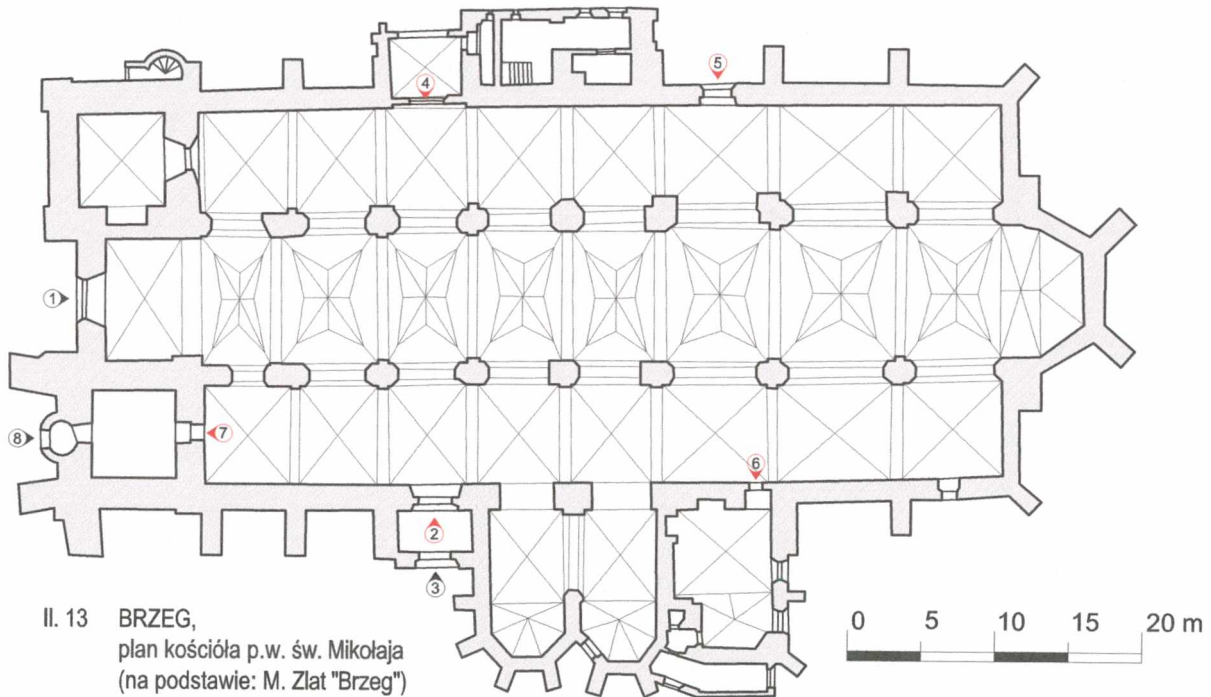
Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i archiwoltą.

Bibliografia:

- [1] „Architektura gotycka w Polsce”, Tom 1 i 2, red. Teresa Mroczko, Marian Arsyński, Warszawa 1995
- [2] „Kościoły i kaplice archidiecezji wrocławskiej”, red. ks. prof. Józef Pater, Wrocław 2002
- [3] Kutzner Marian: „Kościół św. Mikołaja w Brzegu. Przyczynek do badań nad śląską szkołą architektoniczną z XIV w.” [w:] *Piastowie brzescy i ich epoka. Materiały z sesji naukowej. Brzeg 13-14 X 1972*, Opole 1973, str. 61-95
- [4] Lutsch Hans: „Die Kunstdenkmäler der Landkreise des Reg. Bezirks Breslau”, Breslau 1889
- [5] Pilch Józef: „Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska”, Warszawa 2005
- [6] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978
- [7] Złat Mieczysław: „Brzeg”, seria: *Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979

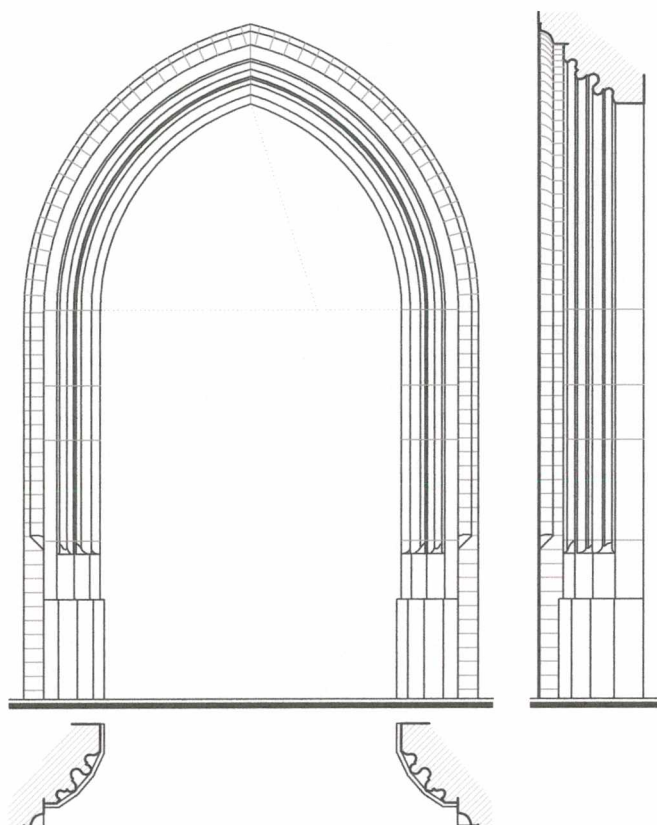

Il. 12 BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja,
widok od zachodu

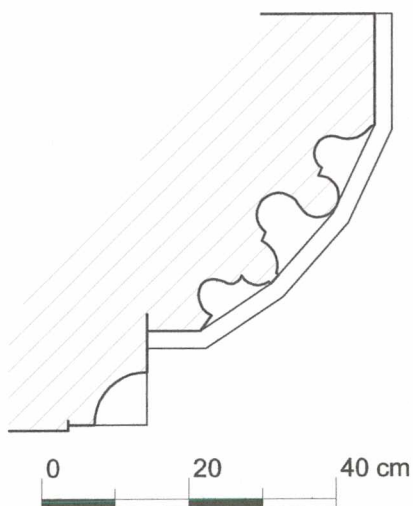

Il. 13 BRZEG,
plan kościoła p.w. św. Mikołaja
(na podstawie: M. Złat "Brzeg")

1. portal zachodni (XIX w.);
2. portal południowy (3. ćw. XIV w.);
3. portal południowy do kruchty (XIX w.);
4. portal północny do nawy (3. ćw. XIV w.);
5. portal północny do prezbiterium (4. ćw. XIV w.);
6. portal do zakrystii (koniec XIV w.);
7. portal do wieży południowej (3. ćw. XIV w.);
8. portal do wieżyczki schodowej (XIX w.).

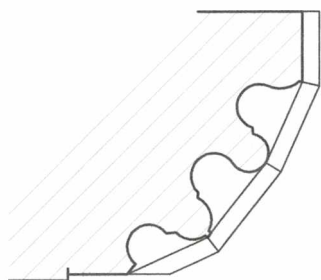
II. 14 BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal z kruchty południowej do nawy,
inventaryzacja

II. 15 BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal z kruchty południowej do nawy,
przekrój przez ościeże

II. 16 BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal z kruchty południowej do nawy

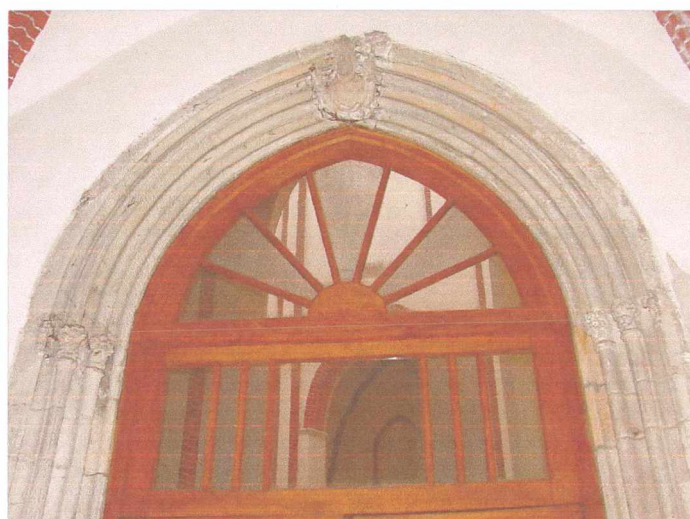
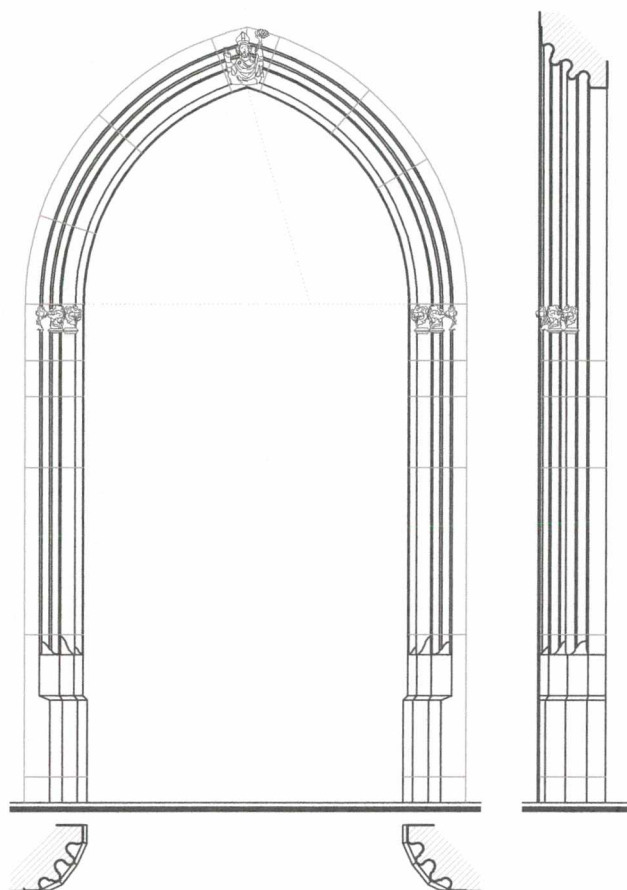

0 20 40 cm

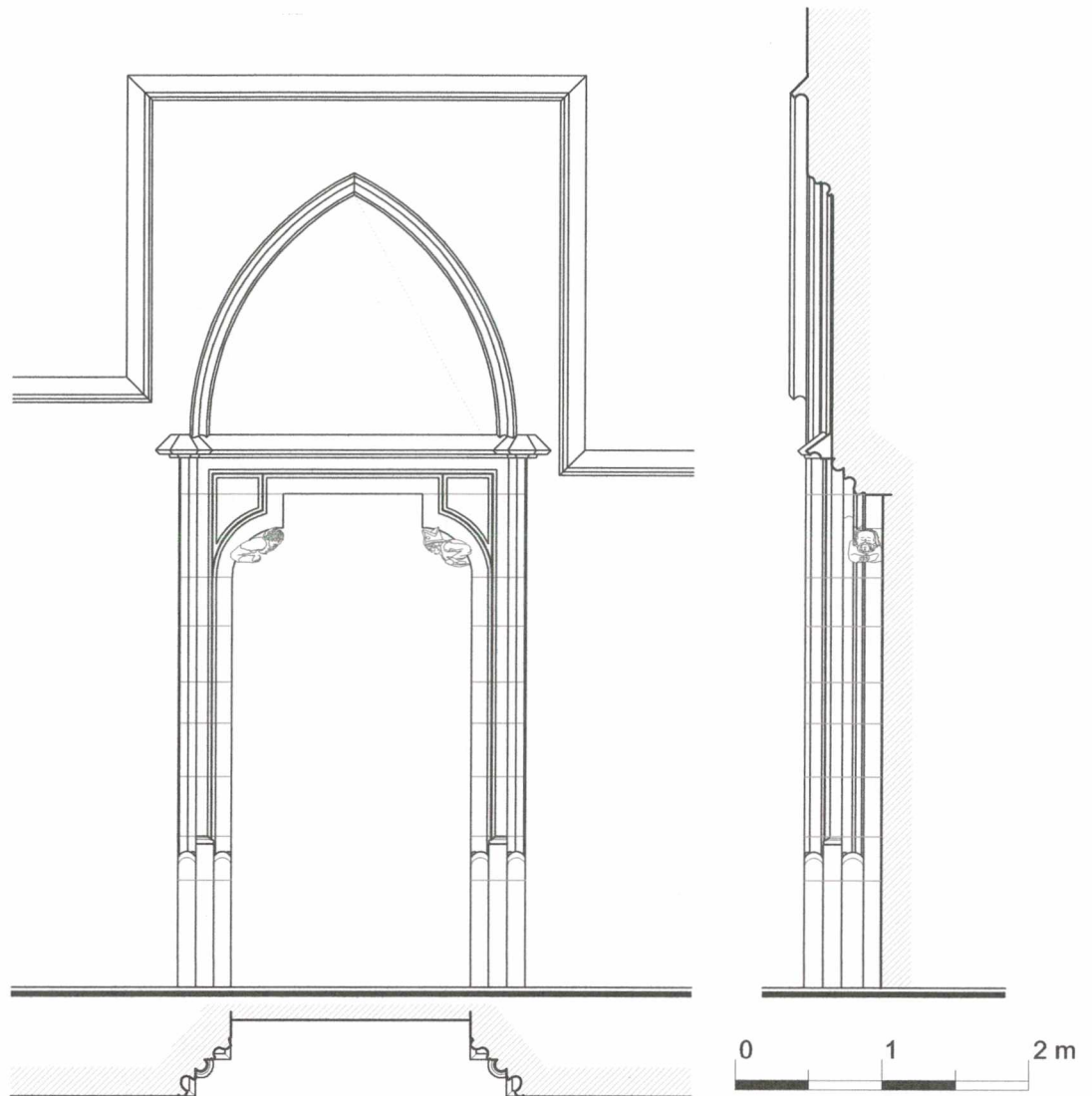
II. 17 BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal z kruchty północnej do nawy,
przekrój przez ościeże

0 1 2 m

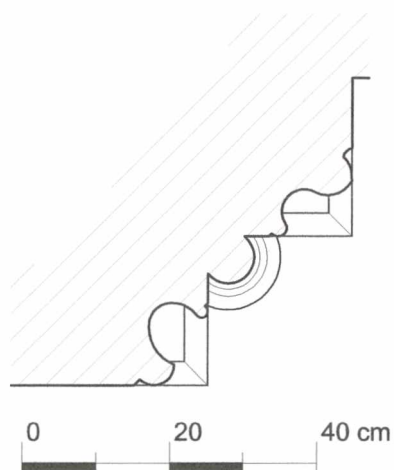
II. 18 BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal z kruchty północnej do nawy,
inwentaryzacja

II. 19 BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal z kruchty północnej do nawy

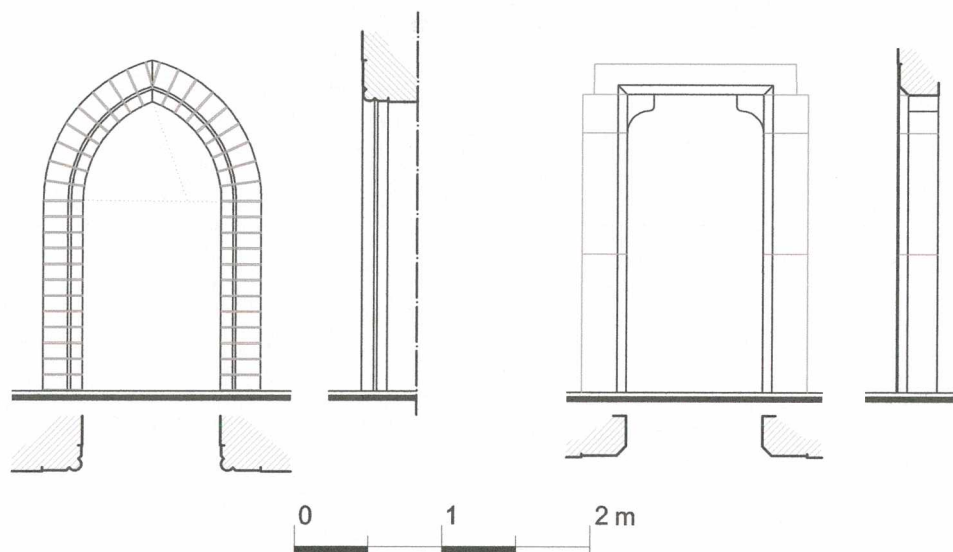
Il. 20 BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal północny, inwentaryzacja

Il. 21 BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal północny, przekrój przez ościeże

Il. 22 BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal północny

II. 23 BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal z nawy południowej
do wieżyczki schodowej,
inwentaryzacja

II. 25 BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal z nawy południowej do zakrystii,
inwentaryzacja

II. 24 BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal z nawy południowej do wieżyczki schodowej

II. 26 BRZEG, kościół p.w. św. Mikołaja
portal z nawy południowej do zakrystii

CHOJNÓW (niem. Haynau)

▪ Kościół parafialny pw. św. Piotra i Pawła (Il. 27-33)

Opis kościoła:

Trójnawowa, sześcioprzęsłowa bazylika; nawa główna zamknięta pięciobocznie. W narożu północno – zachodnim wieża na rzucie kwadratu. Od północy dwuprzęsłowa zakrystia, kaplica i piętrowa kruchta, otwarta dwiema profilowanymi arkadami. Sklepienia w nawach i kaplicy gwiaździste czteroramienne, na wspornikach; w zakrystii, przyziemiu wieży i na piętrze kruchty krzyżowo-żebrowe; w kruchcie trójpodporowe. Kościół opięty przyporami. Elewacja nawy głównej z lizenami.

Wzmianki historyczne:

- 1299 – wymieniony Lutherus, pleban kościoła Panny Marii (T. Scholz: *Die ältesten Urkunden der Stadt Haynau*. Ztschr. Ver. Gesch. Schles., 6: 1864/1, str. 162; T. Scholz: *Chronik der Stadt Haynau*. Haynau 1869, str. 324);
- 1335 – ponownie wzmiankowany kościół (MPV I, str. 363; *Theiner* I, str. 372);
- 1335 – uposażenie rektora przez księcia Bolesława III (CDS XXIX, nr 5461, str. 49);
- 1377 – uposażony przez księcia Ludwika I (Scholz, *op. cit.*, str. 327);
- 1390, 1392 – darowizny na prace przy kościele i wieży (*op. cit.*, str. 328);
- 1398 – zawalenie się wieży (*op. cit.*, str. 327);
- 1400 – fundacja ołtarza głównego (*op. cit.*, str. 328);
- 1405 – zawieszenie dzwonu (*op. cit.*, str. 328);
- 1468 – zasklepienie nawy głównej (*op. cit.*, str. 328);
- 1910-1911 – renowacja, wymiana portalu zachodniego.
-

Portale:

- 1) portal północny (ok. 1390 r.);
- 2) portal zachodni (XX w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal północny:

Informacje ogólne

Portal usytuowany jest w osi elewacji północnej, między przyporami. Prowadzi z kruchty północnej (dobudowanej później) do środkowego przęsła nawy północnej kościoła. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża mają budowę trzykondygnacyjną, bez cokołu. Kondygnacje mają przybliżone wysokości. W dolnej kondygnacji ościeże jest zupełnie proste, za pomocą trójkątnego ścięcia przechodzi w ościeże ścięte (43°) w środkowej kondygnacji, a następnie, za pomocą ukośnych

ścięć, wycięte są dwa uskoki i węgar górnej kondygnacji. Uskoki (o przekroju kwadratowym) i węgar są profilowane.

Pierwszy uskok posiada w narożu wałek z noskiem (Ø7.5cm) oraz z boku mały wałeczek. Naroże kolejnego uskoku, pozostawione bez profilu, wydzielone jest głębokimi wklęsłymi wcięciami (tworząc w przekroju kształt rombu z dwoma bokami lekko wklęsłymi). Naroże węgara ma profil półkolisty oraz od frontu dodatkowy drobny wałeczek. Profilowania poszczególnych uskoków i węgara oddzielone są w narożach głębokimi wklęsłymi o przekroju owalnym.

Archiwolta

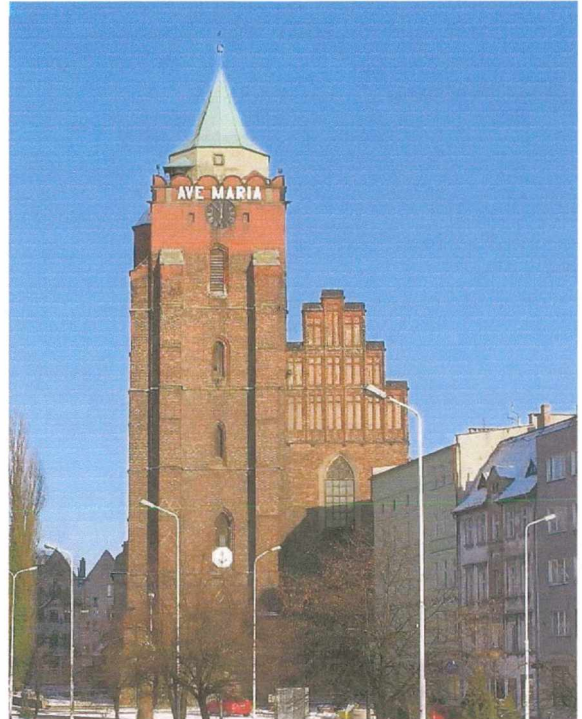
Profilowane ościeża płynnie przechodzą w ostrołukową archiwoltę o znacznie obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu.

Otwór wejściowy

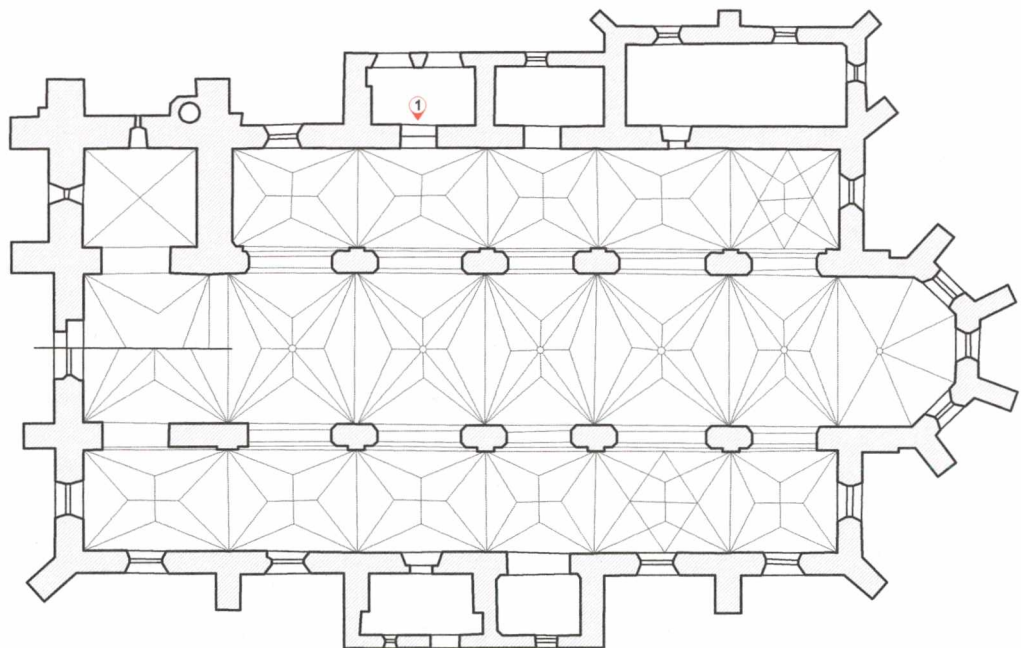
Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i ostrołukową archiwoltą.

Bibliografia:

- [1] „Architektura gotycka w Polsce”, Tom 1 i 2, red. Teresa Mroczko, Marian Arsyński, Warszawa 1995, str. 48
- [2] Kozak S., Steinborn Bożena: „Złotoryja, Chojnów, Świeżawa. Zabytki sztuki regionu.”, Wrocław 1971
- [3] Lucae Fiderico: „Schlesiens Curiense Denkwürdigkeiten oder vollkommene Chronik von Ober- und Nieder-Schlesien.”, Francfurt am Mayn 1689
- [4] Lutsch Hans: „Die Kunstdenkmäler der Landkreise des Reg. Bezirks Breslau”, Breslau 1889
- [5] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978
- [6] Scholz Th.: „Chronik der Stadt Haynau”, Haynau 1869
- [7] Scholz Th.: „Die ältesten Urkunden der Stadt Haynau”, Ztschr. Ver. Gesch. Schl., 6: 1864, H. 1, str. 162-172
- [8] „Silesia oder Schlesien in historischer, romantischer und malerischer Beziehung.”, Bd. 1. Glogau 1841
- [9] Steinborn Bożena: „Złotoryja, Chojnów, Świerzawa”, Wrocław 1959
- [10] Tintelnot Hans: „Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens.”, Kitzingen 1951
- [11] Wernher Fryderyk Bernard: „Topografia Silesiae”, Bd. 1-5, 1755-1766. BU, Wrocław
- [12] Zimmermann F. A.: „Beiträge zur Beschreibung von Schlesien.” Bd. 1-13, Brieg 1783-1796

II. 27 CHOJNÓW, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
widok ogólny

II. 28 CHOJNÓW, plan kościoła p.w. śś. Piotra i Pawła
(na podstawie: J. Pilch "Katalog zabytków architektury w Polsce")
1. portal północny.

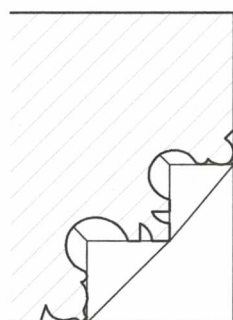

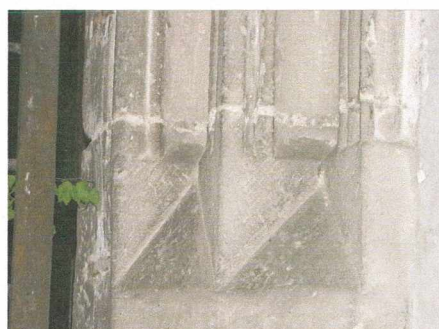
II. 29 CHOJNÓW, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, portal północny, detal ościeża

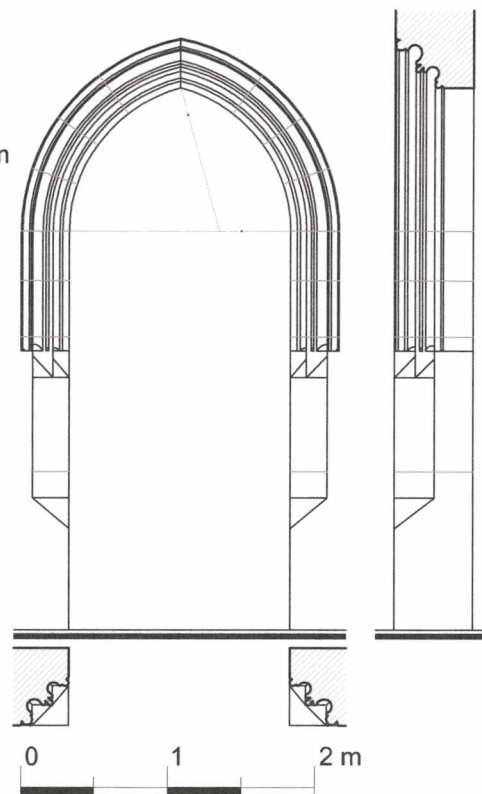
II. 30 CHOJNÓW, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, portal północny

II. 31 CHOJNÓW, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, portal północny, przekrój przez ościeże

II. 32 CHOJNÓW, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, portal północny, detal ościeża

II. 33 CHOJNÓW, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, portal północny, inwentaryzacja

CIESZYN (*niem. Teschen, czes. Tešín*)

- **Kościół p.w. św. Jerzego**
(pierwotnie kaplica szpitalna p.w. Trójcy Świętej)
(Il. 34-38)

Opis kościoła:

Kościół orientowany, murowany, jednonawowy, oskarpowany, z wieżą od zachodu.
Prezbiterium zamknięte trójbocznie z zakrystią od północy.
Sklepienia w nawie krzyżowo-kolebkowe, w prezbiterium krzyżowo-żebrowe.

Datowanie obiektu¹:

Wzniesiony na przełomie XIV i XV w., wymieniany jako filialny parafii św. Marii Magdaleny w 1420 r.

Portale:

- 1) portal południowy (4. ćw. XIV w.);
- 2) portal z prezbiterium do zakrystii (4. ćw. XIV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal południowy:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od południa do nawy kościoła. Umieszczony jest w ostrołukowej niszy pod oknem kościoła. Portal jest wtórnie otynkowany i malowany.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże w dolnej części ścięte, profilowane od połowy wysokości. Profile wychodzą ze skośnego wcięcia. Profilowanie składa się z wałków płynnie przechodzących we wklęsły.

Archiwolta i otwór wejściowy

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę opartą na trójkącie równobocznym. Profile łączą się w kluczu. Otwór wejściowy ostrołukowy.

Portal z prezbiterium do zakrystii:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z prezbiterium do zakrystii po północnej stronie. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

¹ Na podstawie J. Pilch :*Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska*, Warszawa 2008

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

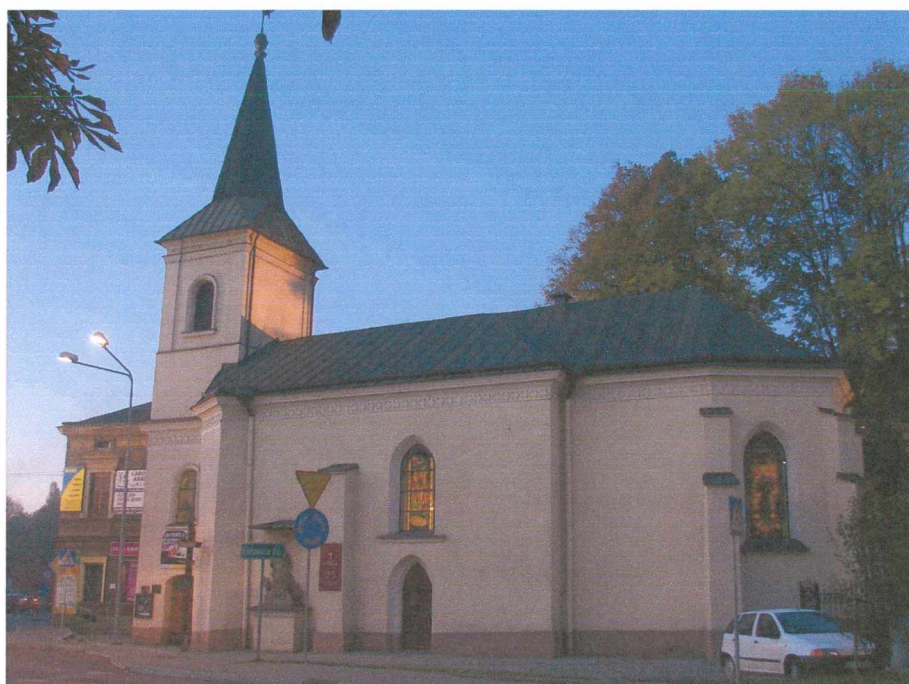
Ościeże w dolnej części ścięte, profilowane od połowy wysokości. Profile wychodzą ze skośnego wcięcia. Profilowanie składa się z dwóch wałków płynnie przechodzących we wklęsłość między nimi.

Archiwolta i otwór wejściowy

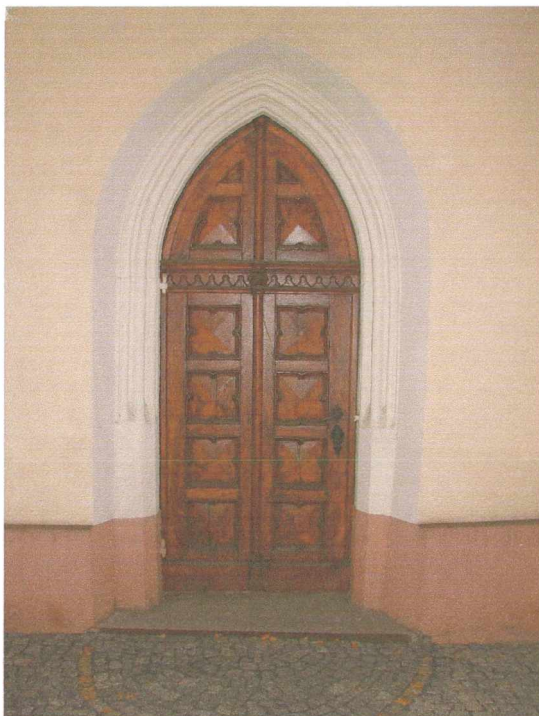
Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o znacznie obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu. Otwór wejściowy jest ostrołukowy.

Bibliografia:

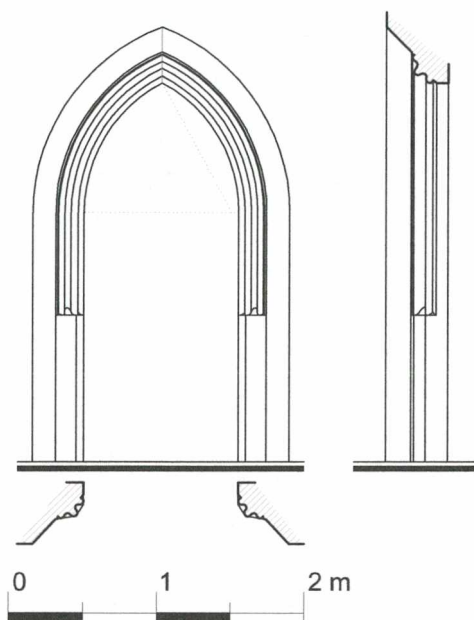
- [1] „Cieszyn: zarys rozwoju miasta i powiatu” red. Józef Chlebowczyk, Cieszyn 1973
- [2] Ciupek Janina, Kopoczek Tadeusz: „Cieszyn w starej fotografii”, Cieszyn 1990
- [3] Pilch Józef: „Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska”, Warszawa 2008
- [4] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978

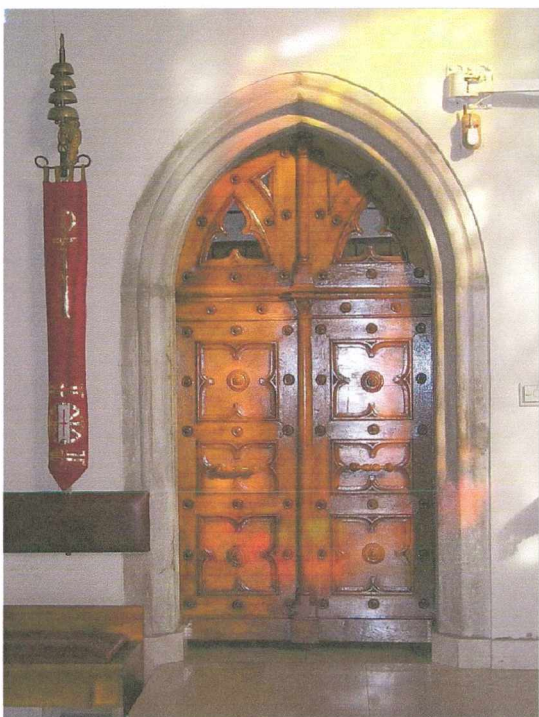
II. 34 CIESZYN, kościół p.w. św. Jerzego

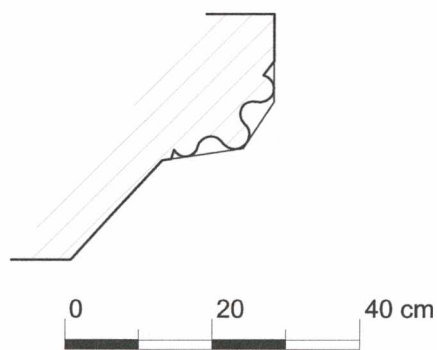
Il. 35 CIESZYN, kościół p.w. św. Jerzego,
portal południowy

Il. 36 CIESZYN, kościół p.w. św. Jerzego,
portal południowy, inwentaryzacja

Il. 38 CIESZYN, kościół p.w. św. Jerzego,
portal z prezbiterium do zakrystii

Il. 37 CIESZYN, kościół p.w. św. Jerzego,
portal południowy, przekrój przez ościeże

DZIERŻONIÓW (*niem. Reichenbach*)

▪ Kościół pw. św. Jerzego (Il. 39-47)

Opis kościoła:

Trzynawowa, trójprzęsłowa bazylika orientowana. Przy nawie południowej szereg kaplic połączonych ze sobą i otwartych do wnętrza arkadami. Prezbiterium zamknięte wielobocznie, przy nim od południa zakrystia.

W nawie głównej i prezbiterium sklepienia gwiaździsto-sieczowe, w nawach bocznych – krzyżowo-żebrowe, w kaplicach – trójpodporowe.

Kościół opięty przyporami. Szczyt zachodni z tynkowanymi blendami zamkniętymi łukiem w ośli grzbiet. W północno-zachodnim narożu korpusu wieża na rzucie kwadratu.

Wzmianki historyczne:

- 1258 – wzmiankowany proboszcz Henricus (*CDS VII/2*, nr 996, str. 73);
- 1262 – uposażenie przez księcia Henryka III Białego (*CDS VII/2*, nr 1128, str. 112);
- 1338 – przekazanie patronatu joannitom (*CDS XXX*, nr 6090, str. 18-19);
- 1556 – założenie sklepienia (*Zimmermann V*, str. 144).

Datowanie:

- 1230-1240 – wzniesienie kościoła w formie trzynawowej hali murowanej z kamienia¹;
- koniec XIV w. – mury obwodowe z wykorzystaniem murów hali z końca XIII w. oraz sklepienia naw bocznych²;
- 1555-1556 – sklepienie nawy głównej i prezbiterium³.

Portale:

- 1) portal zachodni (XIII w.)⁴;
- 2) portal do kruchty północnej (renesans);
- 3) portal z kruchty północnej do nawy (koniec XIV w.);
- 4) portal z prezbiterium do zakrystii (koniec XIV w.);
- 5) portal południowy (1611 r.)⁵.

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal z kruchty północnej do nawy:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z XVI-wiecznej kruchty północnej do nawy, usytuowany jest w drugim przęśle nawy północnej. Portal jest pomalowany.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża przechodzące płynnie w ostrołukową archiwoltę.

¹ H. Kozaczewska-Golasz: „Miejskie kościoły parafialne pierwszej połowy XIII w. na Śląsku”, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* T. XXXI z. 1/86, str. 20-23

² A. Krzywańska: „Dzierżonów”, Wrocław 1984, str. 30

³ „Architektura gotycka w Polsce”, str. 60-61

⁴ H. Kozaczewska-Golasz, *op. cit.*, str. 20

⁵ Wg J. Pilcha: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, str. 30-31

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże mieści się w grubości muru, ma charakter uskokowy. Składa się z dwóch prostokątnych uskoków i węgara. Dłuższe boki prostokątów są prostopadłe do lica ściany. W części dolnej uskoki są gładkie, profilowane od wysokości 90 cm. Profil ościeża wychodzi z trójkątnych ścięć, jest mocno zatarty i niewyraźny, malowany grubą warstwą białej farby. W przekroju można wyróżnić dwie wiązki profili odpowiadające uskokom, z profilem głównym – prawdopodobnie wałek z noskiem (Ø 4.5 cm), usytuowanym stycznie do wewnętrznej krawędzi uskoku w okolicach środka przekątnej prostokąta. Pozostałe profile wydają się być płytkimi wkłëskami lub ścięciami układającymi się wokół tej przekątnej. Węgar profilowany jest od frontu i jego profil składa się z podobnych wkłësek i ścięć, nie ma jednak profilu głównego.

Archiwolta

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w profilowaną ostrołukową archiwoltę o znacznie obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu.

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i ostrołukową archiwoltą.

Portal z prezbiterium do zakrystii (koniec XIV w.):

Informacje ogólne

Portal prowadzi ze środkowej części wydłużonego prezbiterium do trzyprzęsłowej zakrystii usytuowanej od strony południowej. Ościeża wykonano z granitu. Wejście do zakrystii znajduje się 30 cm poniżej obecnego poziomu posadzki prezbiterium.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składa się ścięte na narożach ościeża przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże mieści się w grubości muru, jest w dolnej części proste, od wysokości 25 cm ścięte na narożu (7 cm). Od wewnętrznej strony lewego ościeża znajduje się pionowy pas o szerokości 10 cm i wysokości 100 cm z geometrycznym ornamentem diamentowym.

Archiwolta

Ścięte ościeże płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o obniżonej strzałce.

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i ostrołukową archiwoltą.

Bibliografia:

- [1] „Architektura gotycka w Polsce”, Tom 1 i 2, red. Teresa Mroczko, Marian Arsyński, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1995
- [2] Hanulanka Danuta: „Sklepienia późnogotyckie na Śląsku”, Wrocław 1971
- [3] Hasse Erich: „Chronik der Stadt Rechenbach in Eulengebirge”, Reichenbach 1929
- [4] Heyne Johann: „Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstiftes Breslau” Bd. 1-3, Breslau 1860-1868

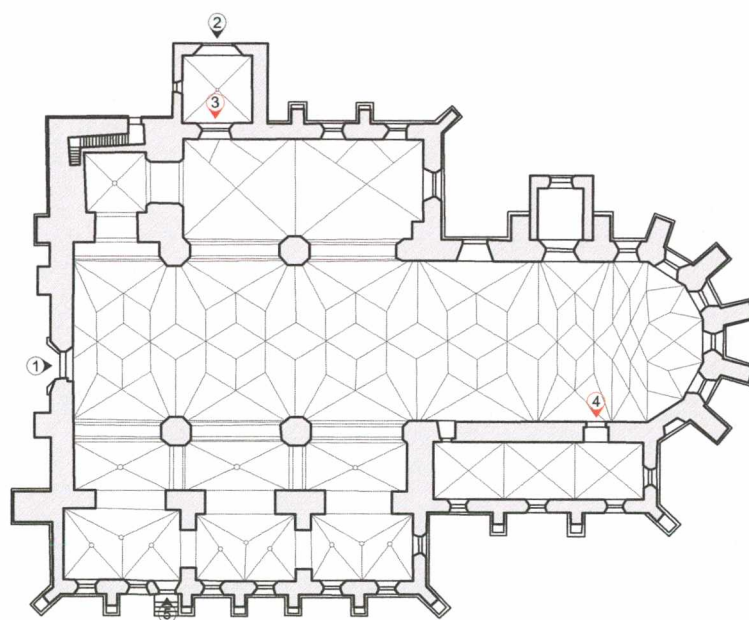
- [5] „Kościoły i kaplice archidiecezji wrocławskiej”, red. ks. prof. Józef Pater, Kuria Metropolitalna Wroclawska, Wrocław 2002
- [6] Krebs Julius: „Der Gebirgswander oder vierzehn Tage im Schlesien Gebirge”, Brslau 1840
- [7] Krzywańska Anna: „Dzierżoniów”, Wrocław 1984
- [8] „Kurze Geschichte der Stadt Reichenbach”, Bearb. von der Städtische Chronik-Deputation. Reichenbach 1873
- [9] Kutzner Marian: „Kościoły bazylikowe w miastach śląskich w XIV w.” [w:] „Sztuka i ideologia XIV w.”, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1975
- [10] Lucae Friderico: „Schlesiens Curiense Denkwürdigkeiten oder vollkommene Chronik von Ober- und Nieder-Schlesien.”, Francfurt am Mayn 1689
- [11] Lutsch Hans: „Die Kunstdenkmäler der Landkreise des Reg. Bezirks Breslau”, Bd. 2 Breslau 1889
- [12] Naso Ephrain Ignatius: „Phoenix redivivus ducatum Svidnicensis et Jauroviensis.”, Breslau, 1667
- [13] Paul A.: „Geschichte der Stadt Rechenbach in Schlesien.”, Reichenbach 1887
- [14] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978
- [15] Schück R.: „Die Pfarkirche zu St. Georg in Reichenbach in Schlesien.”, Schl. Vrzt., 2: 1870-74, str. 161-165
- [16] Thullie Czesław: „Zabytki architektoniczne Ziemi Śląskiej na tle rozwoju architektury w Polsce”, Katowice 1965
- [17] Tintelnot Hans: „Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens.”, Kitzingen 1951
- [18] Wernher Fryderyk Bernard: „Topografia Silesiae”, Bd. 1-5, 1755-1766. BU, Wrocław
- [19] Zimmermann Friedrich Albert: „Beiträge zur Beschreibung von Schlesien.” Bd. 1-13, Brieg 1783-1796

II. 39 DZIERŻONIÓW, kościół p.w. św. Jerzego,
widok ogólny od zachodu

II. 40 DZIERŻONIÓW, kościół p.w. św. Jerzego,
widok ogólny od północy

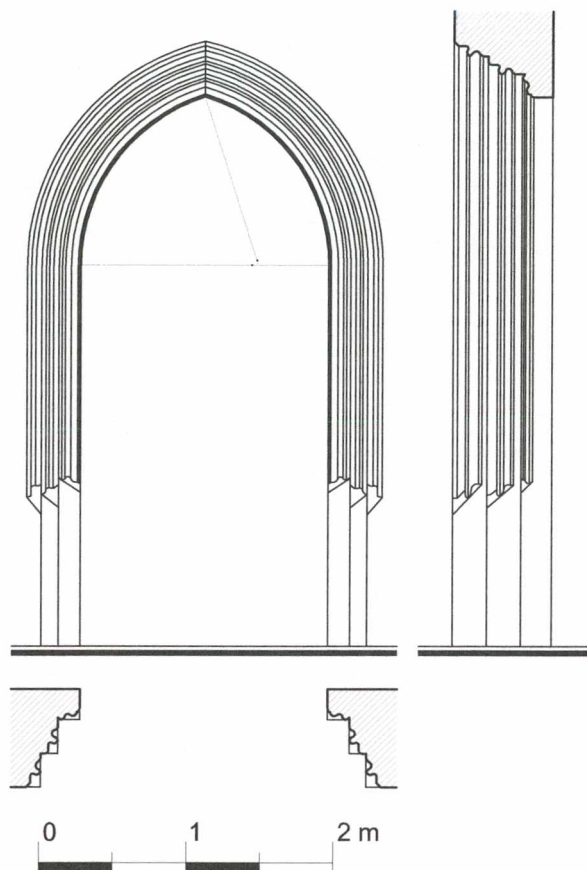

II. 41 DZIERŻONIÓW, plan kościoła p.w. św. Jerzego,
(na podstawie: J. Pilch "Katalog zabytków architektury w Polsce")

1. portal zachodni (XIII w.);
2. portal do kruchty północnej (renesans);
3. portal z kruchty północnej do nawy (koniec XIV w.);
4. portal z prezbiterium do zakrystii (koniec XIV w.);
5. portal południowy (1611).

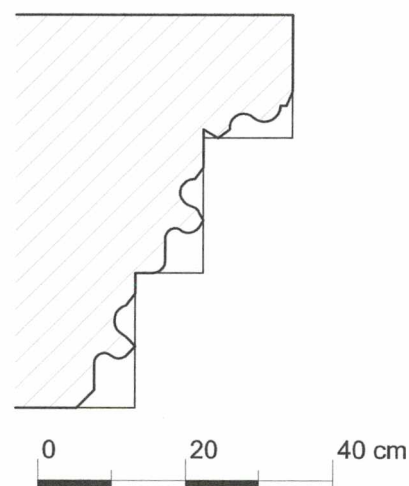
II. 42 DZIERŻONIÓW, kościół p.w. św. Jerzego,
portal z kruchty północnej do nawy

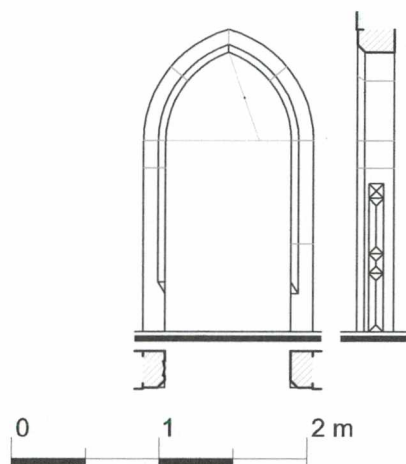
II. 43 DZIERŻONIÓW, kościół p.w. św. Jerzego,
portal z kruchty północnej do nawy, inwentaryzacja

II. 44 DZIERŻONIÓW, kościół p.w. św. Jerzego,
portal z kruchty północnej do nawy, detal osieźa

II. 45 DZIERŻONIÓW, kościół p.w. św. Jerzego,
portal z kruchty północnej do nawy,
przekrój przez osieźa

II. 46 DZIERŻONIÓW, kościół p.w. św. Jerzego,
portal z prezbiterium do zakrystii, inwentaryzacja

II. 47 DZIERŻONIÓW, kościół p.w. św. Jerzego,
portal z prezbiterium do zakrystii

DZIERŻONIÓW (niem. Reichenbach)

- **Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny**
(Il. 48-51)

Opis kościoła:

Kościół murowany z kamienia, jednonawowy na rzucie prostokąta, z wydłużonym prezbiterium zamkniętym poligonalnie, orientowany, częściowo oskarpowany. Od południa przy prezbiterium mieści się zakrystia (obecnie adaptowana na kruchtę wejściową). Zachodnią część budowli zajmuje budynek klasztoru, przebudowany w XVIII w.

Nad fasadą zachodnią niewielka sygnaturka.

Datowanie:

- ufundowany pierwotnie przez biskupa wrocławskiego Jana (1292—1301) jako szpitalny dla zakonu Bożogrobców sprowadzonych z Nisy¹
- 1. poł. XIV w. – prezbiterium;
- 2. poł. XIV w. – nawa²;
- 1713 r. i 1845 r. – odbudowywany.

Portale:

- 1) portal z prezbiterium do zakrystii (koniec XIV w.);

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal z prezbiterium do zakrystii (koniec XIV w.):

Informacje ogólne

Portal prowadzi z prezbiterium, tuż przy poligonalnym zamknięciu, do zakrystii usytuowanej od strony południowej. Umieszczony jest w osi pod oknem. Ościeża wykonano z granitu.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się ścięte ościeża przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże zlicowane jest ze ścianą prezbiterium, w dolnej części proste, od wysokości 40 cm ścięte na narożu (5 cm).

Archiwolta

Ścięte ościeże płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o obniżonej strzałce.

Otwór wejściowy

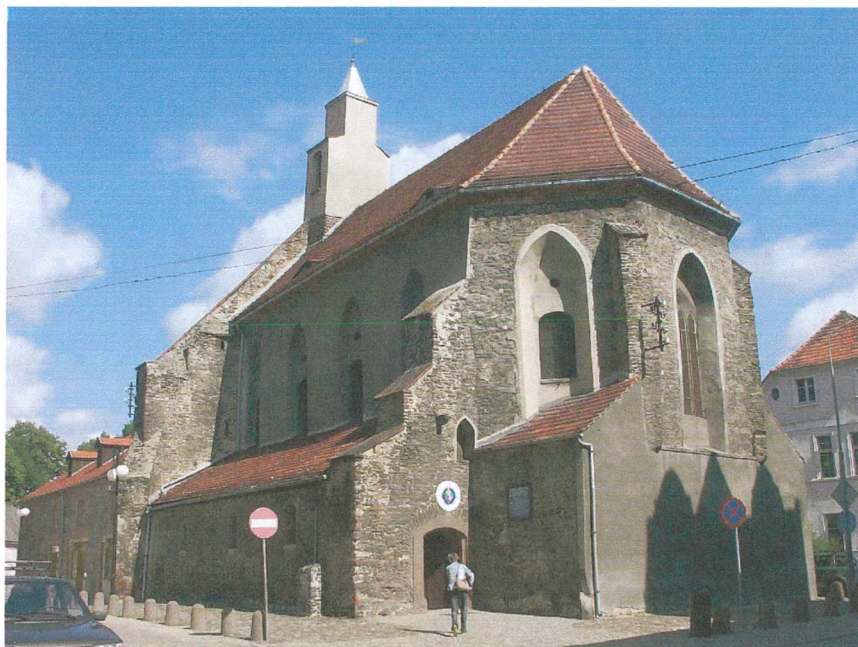
Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i ostrołukową archiwoltą.

¹ Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, str. 31

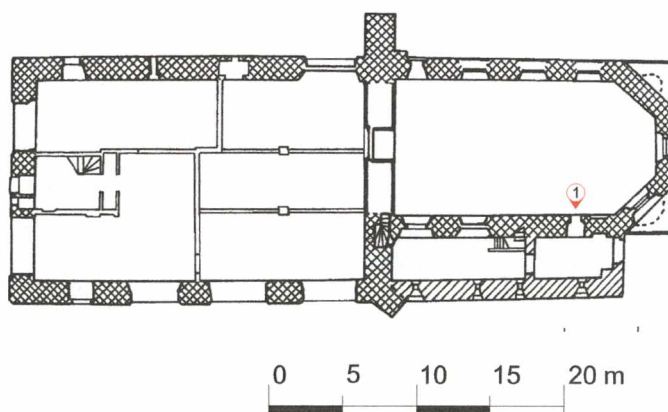
² „Kościoły i kaplice archidiecezji wrocławskiej”, red. ks. prof. Józef Pater, Kuria Metropolitalna Wrocławska, Wrocław 2002, str. 141

Bibliografia:

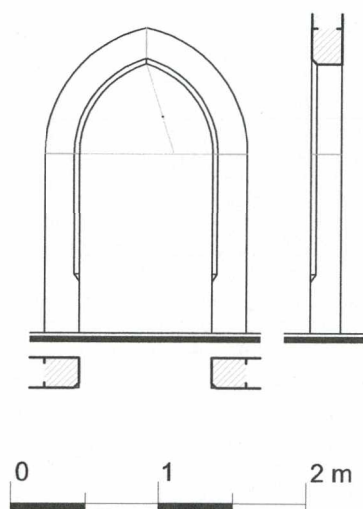
- [1] „Kościoły i kaplice archidiecezji wrocławskiej”, red. ks. prof. Józef Pater, Wrocław 2002, str. 141
- [2] Pilch Józef: „Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska”, Warszawa 2005
- [3] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, str. 31

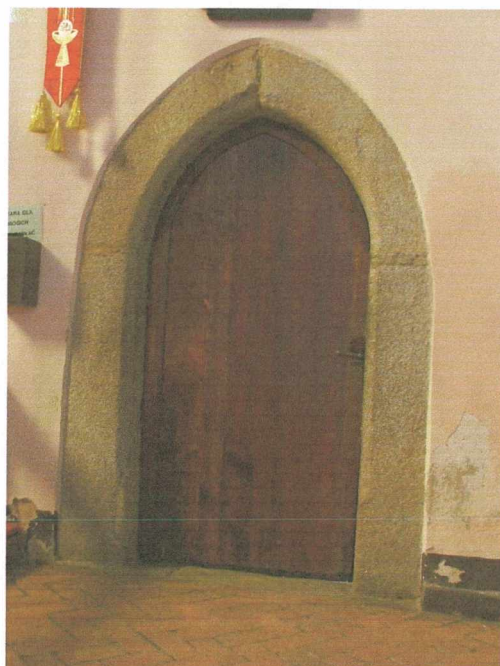
II. 48 DZIERŻONIÓW, kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP

II. 49 DZIERŻONIÓW, plan kościoła p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP
(na podstawie J. Piłch "Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska")
1. portal z prezbiterium do zakrystii (1. poł.XIV w.)

II. 50 DZIERŻONIÓW, kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP,
portal z nawy do zakrystii, inwentaryzacja

II. 51 DZIERŻONIÓW, kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP,
portal z nawy do zakrystii

JAWOR (*niem. Jauer*)

▪ Kościół pw. św. Marcina (Il. 52-81)

Opis kościoła:

Orientowana, trójnawowa, czteroprzęsłowa hala na rzucie bazyliki. Prezbiterium trójprzęsłowe, zamknięte pięciobocznie. Po jego północnej stronie dwuprzęsłowa zakrystia. Sklepienia krzyżowo-żebrowe.

Kościół opięty przyporami, dachy nad nawami osobne dwuspadowe. Od zachodu dwie wieże na rzucie kwadratu, z których ukończona północna.

Wzmianki historyczne:

- 1242 – wzmiankowany proboszcz (*CDS VII/1*, nr 591a, str. 299);
- 1293 – wymieniony ks. Mikołaj – proboszcz Jawora i kapelan dworu książęcego;
- 1327 – wymieniony archiprezbiter z Jawora (*RS* nr 4628).

Datowanie obiektu:

- ok. 1330 - 1370¹ – trzy etapy budowy:
 - mury obwodowe korpusu i filary wieży;
 - filary korpusu;
 - prezbiterium;
- 1446 – naprawiany;
- od 1535 – budowa zawalonej wcześniej wieży pn.;
- XVI/XVII w. – przebudowa kruchty południowej;
- XVII i XVIII w. – restaurowany.

Portale XIV-wieczne:

- 1) portal zachodni główny (poł. XIV w., przebudowany w XIX w.);
- 2) portal z kruchty południowej do nawy (poł. XIV w.);
- 3) portal z kruchty północnej do nawy (poł. XIV w.);
- 4) portal od południa do prezbiterium (2. poł. XIV w.);
- 5) portal z prezbiterium do zakrystii (4. ćw. XIV w.);
- 6) portal z nawy północnej do zakrystii (3. ćw. XIV w.);
- 7) portal do wieżyczki schodowej wieży południowej (poł. XIV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal zachodni główny (XIV w., przebudowany w XIX w.):

Informacje ogólne

Portal usytuowany jest na osi elewacji zachodniej, między przyporami. Jest to portal główny, prowadzi do nawy głównej kościoła. Zajmuje niemal połowę wysokości całej elewacji. Tuż nad portalem okno – rozeta. Portal wykonany jest z ciosów piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: bogato profilowane ościeże, przechodzące w ostrołukową archiwoltę; ślad po wimperdze; po bokach wysokie, rozbudowane pinakle; archiwoltę wypełnia tympanon (XIXw.).

¹ „Architektura gotycka w Polsce”, Tom 1 i 2, red. Teresa Mroczko, Marian Arszyski, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1995, str. 97

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone (42°), ustawione na cokole. Cokół (wys. 125 cm) jest prosto ścięty, w części górnej wycięte są, za pomocą skośnych ścięć, cztery uskoki o lekko ściętych narożach. Część cokołowa przechodzi w ościeże za pomocą niewielkiej redukcji wykonanej jako profilowany gzyms. Profil gzymsu jest trochę zatarty, najprawdopodobniej składa się z wklęsli i ścięcia.

Ościeże mieści się w grubości muru, ma układ uskokowy, składa się z czterech uskoków i lekko wysuniętego węgara. Uskoki są o przekroju zbliżonym do kwadratu, o przekrojach lekko zmniejszających się w kierunku wnętrza portalu. Na wysokości 20 cm rozpoczyna się profilowanie uskoków i węgara, profile wychodzą z ukośnych ścięć, tworzących w elewacji zygzak. Każdemu uskokowi odpowiada wiązka profili. Wiazki 2., 3. i 4. (licząc od zewnątrz) mają podobną budowę, są symetryczne, składają się z profilu głównego na narożu uskoku (profil czteroboczny o wklęsłych ściankach, wałek z noskiem, wałek) oraz z drobniejszych profili bocznych umieszczonych symetrycznie po bokach. Wiazka pierwsza ma na narożu profil główny (profil gruszkowy), ale drobniejsze profilowanie jest różne od frontu i z boku. Węgar jest profilowany od frontu. Poszczególne wiązki profili rozdzielone są wklęsłkami o przekroju większym od profili głównych.

Archiwolta

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o nieco obniżonej strzałce.

Otwór wejściowy i tympanon

Otwór wejściowy jest wysoki, ograniczony od góry przez odcinkową belkę nadprożową oraz tympanon wypełniający przestrzeń pod archiwoltą

Pole tympanonu wypełniają blendy maswerkowe. Dekoracja tympanonu i kształt belki nadprożowej są wynikiem przebudowy XIX-wiecznej.

Wimperga

Ponad archiwoltą wyraźnie widoczny jest ślad po wysokiej wimperdze.

Pinakle

Po bokach portal ujmują wysokie, wielokondygnacyjne pinakle w formie pólfilarów. Najniższą kondygnację stanowi dwukondygnacyjny cokół, w dolnej części o przekroju prostokątnym, dłuższym bokiem przylegający do lica elewacji, wyżej rozczłonkowany, o budowie takiej, jak cokół ościeża. Na cokole ustawiony jest przekątniowo pinakiel główny, do połowy wtopiony w ścianę. Do dwóch widocznych boków pinakla głównego dostawione są mniejsze pinakle dodatkowe o przekroju kwadratowym. Ściany pinakli dodatkowych zdobione są dwuwarstwowymi blendami maswerkowymi wykończone ostrołukiem i wewnątrz trójlisciem. Zwieńczone były prawdopodobnie wysokimi czworobocznymi ostrosłupami (zachowane tylko dolne części, mocno zniszczone).

Pinakiel główny jest dwukondygnacyjny. Ściany dolnej kondygnacji pozbawione dekoracji, w górnej części pinakla wycięta jest sklepiona nisza na rzeźbę figuralną (rzeźb brak). Ponad sklepieniem niszy wznosi się wysokie, ostrosłupowe zwieńczenie pinakla, także do połowy wtopione w lico elewacji. Dekoracje pinakla wyglądają na skute.

Portal z kruchty południowej do nawy (XIV w.):

Informacje ogólne

Portal umieszczony jest w kruchcie południowej, prowadzi do drugiego przęsła nawy południowej. Kruchta pochodzi z późniejszego okresu. Umieszczony jest w osi przęsła, między przyporami. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składa się bogato profilowane ościeże, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone (45°), ustawione na cokole. Niski cokół (25 cm) przechodzi w ościeże za pomocą niewielkiej redukcji wykonanej jako profilowany gzyms. Profil gzymsu składa się z ścięcia, wklęsłości i ścięcia.

Ościeże mieści się w grubości muru, w dolnej części jest gładkie, profilowanie rozpoczyna się w ok. 1/3 jego wysokości od dołu. Profil ościeża składa się z siedmiu profili wypukłych, oddzielonych od siebie profilami wklęsłymi, są to kolejno: wałek z noskiem, forma wieloboczna o wklęsłych ściankach, wałek, wałek z noskiem, forma wieloboczna o wklęsłych ściankach, wałek z noskiem, wałek. Profile wypukłe i wklęsłe mają zbliżone pola przekrojów ($\emptyset 5+6.5\text{cm}$); niektóre profile wypukłe mają po jednym dodatkowym drobnym profilu z boku od strony wnętrza portalu (niesymetrycznie). Profile są styczne do linii ścięcia ościeża.

Widoczne ślady malowania (kolor czerwony i niebieski).

Archiwolta

Profil ościeża płynnie przechodzi w ostry łuk archiwolty oparty na trójkącie równobocznym. Profile łączą się w kluczu.

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i ostrołukową archiwoltą.

Portal z kruchty północnej do nawy (XIV w.):

Informacje ogólne

Portal umieszczony jest w kruchcie północnej, prowadzi do drugiego przęsła nawy północnej, naprzeciw portalu południowego. Kruchta (kaplica?) pochodzi z późniejszego okresu. Umieszczony jest w osi przęsła, między przyporami. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składa się profilowane ościeże, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone (48°), ustawione na cokole. Cokół (wys. 45 cm) w dolnej części jest prostokątny, od połowy swojej wysokości ścięty za pomocą ukośnego, trójkątnego

ścięcia. Przechodzi w ościeże za pomocą niewielkiej redukcji wykonanej jako profilowany gzyms (wklęska i ścięcie).

Ościeże zlicowane z murem, w dolnej części jest gładkie, profilowanie rozpoczyna się w 1/3 jego wysokości od góry. Profil ościeża składa się z trzech niemal identycznych par profili: wałka głównego ($\varnothing 5\div 7\text{cm}$) z małym wałeczkiem z boku od strony wnętrza portalu ($\varnothing 1.5\div 2\text{cm}$). Te pary rozdzielone są wklęsłkami. Profile główne są styczne do linii ścięcia ościeża. Portal został wtórnie poszerzony w dolnej części, ścięte zostały wewnętrzne profile ościeża na całej wysokości i w części archiwolty. Cały profil ościeża zachował się tylko w szczycie archiwolty.

Archiwolta

Profil ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o nieco obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu.

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i ostrołukową archiwoltą.

Portal od południa do prezbiterium (XIV w.):

Informacje ogólne

Portal prowadzi od południa do ostatniego przęsła czteroprzęsłowego prezbiterium. W elewacji mieści się między przyporą a ścianą szczytową korpusu nawowego, nieco przesunięty względem osi okna znajdującego się powyżej. Umieszczony jest w osi przęsła, naprzeciw portalu do zakrystii. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: profilowane ościeża, przechodzące w ostrołukową archiwoltę; wimperga; po bokach ościeża – pinakle; po bokach wimpergi – rzeźby figuralne; archiwoltę wypełnia płaskorzeźbiony tympanon.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na cokole. Cokół (wys. 60 cm) w części dolnej jest ścięty wielobocznie, w części górnej za pomocą skośnych, trójkątnych ścięć, wycięte są dwa uskoki i węgar. Część cokołowa przechodzi w ościeże za pomocą niewielkiej redukcji o zatartym profilu (prawdopodobnie dwa ścięcia o różnym kącie).

Ościeże zlicowane ze ścianą, ma układ uskokowy, składa się z dwóch uskoków i lekko wysuniętego węgara. Uskoki są prostokątne o dłuższym boku równoległym do lica ściany. Uskok zewnętrzny jest większy od uskoku drugiego. Na wysokości 30 cm zaczyna się profilowanie uskoków ościeża i węgara, profile wychodzą ze skośnego ścięcia. Każdemu uskokowi odpowiada wiązka profili. Wiązki mają budowę symetryczną. Na narożu znajduje się profil główny – wałek z noskiem ściętym ($\varnothing 6.5\text{cm}$), po bokach kolejno: małe ścięcie, wklęska ($\varnothing 2.5\text{cm}$), wałek z noskiem ostrym ($\varnothing \sim 2.5\text{cm}$). Wiązki profili oddzielone są w narożach wklęsłkami o większej średnicy przekroju ($\varnothing \sim 7\text{cm}$). Lekko wysunięty węgar wykończony jest od frontu półwałkiem.

Archiwolta

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę opartą na trójkącie równobocznym. Profile łączą się w kluczu.

Wimperga

Ponad archiwoltą wznosi się stromo ku górze wimperga. Boczne krawędzie wimpergi tworzone są przez dość masywny gzyms kapnikowy, na którym umieszczono czołganki w formie rozwijających się liści, prawdopodobnie dębowych. Szczyt wimpergi zwieńczony jest kwiatonem. W polu wimpergi umieszczono wspornik i baldachim dla rzeźby figuralnej. Wspornik ma kształt głowicy kielichowej z dekoracją liściastą, zwieńczony gzymsem założonym na ośmioboku. Baldachim ośmioboczny dekorują miniaturowe wimpergi z kwiatonami i pinakle na narożach, całość zwieńczona jest fryzem o zatartym kształcie. Podobne, tylko trochę większe, konsole na rzeźby całopostaciowe umieszczono wyżej (wsporniki są na wysokości baldachimu z wnętrza wimpergi), symetrycznie po bokach wimpergi. W tym wypadku baldachimy założono na sześcioboku.

Pinakle

Po bokach portal ujmują wysokie, trzykondygnacyjne pinakle w formie półfilarów, ustawione na cokole. Cokół ma budowę identyczną jak ościeże. Ścianki pinakli wypełnione są blendami maswerkowymi, w dolnej kondygnacji zakończone trójliściem ostrołukowym, w środkowej – prosto, w górnej – trójliściem ostrołukowym i wimpergą wypełnioną trójliściem ostrołukowym. Poszczególne kondygnacje pinakla oddzielone są od siebie gzymsami kapnikowymi. Szczyt pinakla wieńczy stroma iglica z pączkowymi czołgankami i miniaturowymi pinaklami na narożach. Iglica jest mocno zniszczona, brakuje jej znacznej części szczytu. Cały pinakiel z kompletną iglicą sięgałby zapewne szczytu wimpergi.

Otwór wejściowy i tympanon

Otwór wejściowy jest prostokątny, o proporcjach zbliżonych do 1:2, ograniczony od góry przez belkę nadprożową i tympanon. Belka nadprożowa dekorowana jest wicią z liści i owoców winorośli, opiera się na łukowo wygiętych wspornikach dekorowanych od spodu maskami.

Tympanon wypełnia przestrzeń pod archiwoltą. W polu tympanonu mieści się pełnoplastyczna płaskorzeźba przedstawiająca scenę spotkania św. Marcina na koniu i żebraka. Płaskorzeźba obramowana jest pasem wici roślinnej w kształcie liści i owoców winorośli.

Portal z prezbiterium do zakrystii:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z ostatniego przęsła prezbiterium do zakrystii usytuowanej po północnej stronie prezbiterium. Znajduje się w osi okna, naprzeciw portalu prowadzącego od południa do zakrystii. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca, wtórnie pobielony.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże zlicowane jest ze ścianą, u dołu prostokątne, w górnej części profilowane. Profilowanie ościeża rozpoczyna się około połowy wysokości i wychodzi ze skośnego ścięcia. Na narożu znajduje się profil główny – wałek ze ściętym noskiem, po bokach drobne profile kolejno: półkolista wklęska, wałek ze ściętym noskiem, wklęska, ścięcie. Razem tworzą rodzaj pojedynczej wiązki profili. Dodatkowo od wnętrza portalu półwałek, który wyodrębnia w górnej

części ościeża jakby lekko wysunięty węgar, zaznaczony także przez nieco obniżony poziom wycięcia, z którego wychodzi profilowanie.

Archiwolta

Profilowanie ościeży płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu.

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i ostrołukową archiwoltą.

Portal z nawy północnej do zakrystii:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z pierwszego przęsła nawy północnej do zakrystii. Wykonany jest z jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże zlicowane jest ze ścianą, u podstawy prostokątne, prawie w całości profilowane. Profilowanie ościeża rozpoczyna się 10 cm od podłogi i wychodzi ze skośnego ścięcia. Na narożu profil główny – wałek z noskiem, po bokach drobniejsze profile styczne do krawędzi ościeża. Od frontu są to kolejno: wklęska, forma wieloboczna o wklęsłych bokach, wklęska, ścięcie; z boku ościeża: wklęska i ścięcie.

Archiwolta

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu.

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i ostrołukową archiwoltą.

Portal do wieżyczki schodowej wieży południowej (XIV w.):

Informacje ogólne

Portal prowadzi z 4. przęsła nawy południowej do wieżyczki schodowej, umieszczony jest tuż przy ścianie wieży. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Opis portalu

Portal jest prosty, ostrołukowy o obniżonej strzałce. Mieści się 20 cm nad posadzką nawy. Ościeże prawe jest ścięte (6cm) od samego dołu, ościeże lewe jest prostokątne, ścięte dopiero na wysokości ostrołuku.

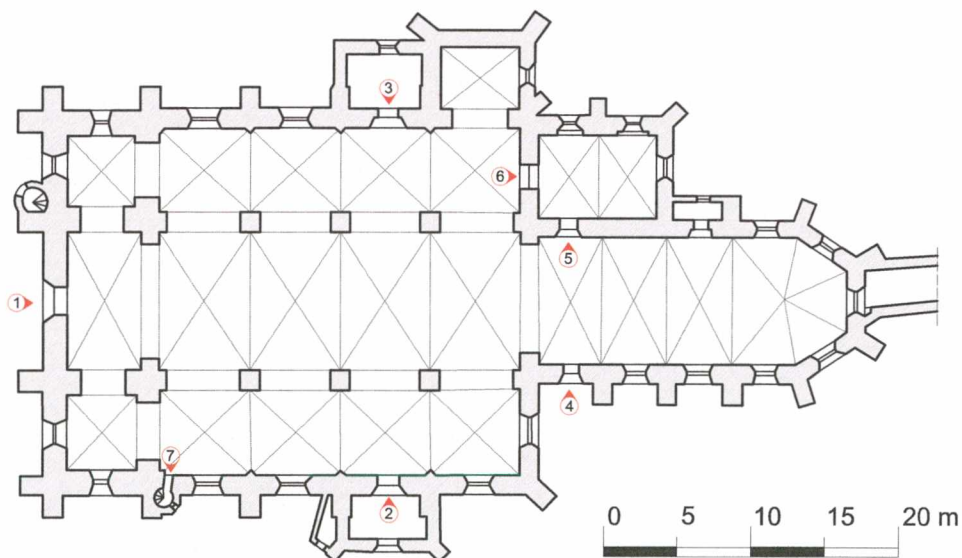
Bibliografia:

- [1] „Architektura gotycka w Polsce”, Tom 1 i 2, red. Teresa Mroczko, Marian Arszyski, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1995

- [2] Fischer Christian Friedrich Emanuel: „Geschichte und Beschreibung der schlesischen Fürstenhauptstadt Jauer, grösstentheils nach handschriftlichen Urkunden bearbeitet.”, T. 1 „Jh. 900 bis 1526”, Jauer 1803
- [3] Fischer Christian Friedrich Emanuel: „Chronik der Schlesischer Kreisstadt Jauer von 1008 bis 1817”, Jauer 1818
- [4] Koischwitz Otto: „Jauer”, Jauer 1930
- [5] Kutzner Marian: „Sztuka gotycka 1250-1500. Architektura” [w:] „Sztuka Wrocławia”, red. Tadeusz Broniewski, Mieczysław Zlat, Wrocław 1967, str. 52-182
- [6] Kutzner Marian: „Społeczne uwarunkowania rozwoju śląskiej architektury w latach 1200-1330.” [w:] „Sztuka i ideologia XIII w.”, red. Piotr Skubiszewski, Warszawa 1974, str. 205-279
- [7] Lutsch Hans: „Die Kunstdenkmäler des Reg. Bezirks Liegnitz”, Bd. 3, Breslau 1891
- [8] Łoziński Jerzy Z., Miłobędzki Adam: „Atlas zabytków architektury w Polsce”, Warszawa 1967
- [9] Naso Ephrain Ignatius: „Phoenix redivivus ducatum Svidnicensis et Jauroviensis.”, Breslau, 1667
- [10] Pilch Krystyna, Pilch Józef: „Zabytki Dolnego Śląska”, Wrocław 1962
- [11] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978
- [12] Protokowicz Edmund: „Dzieje miasta Jawora”, 1946
- [13] Schönaich Gustav: „Die alte Fürstenthauptstadt Jauer”, Jauer 1903
- [14] Stulin Stanisław: „Śląska sztuka sakralna w latach 1300-1370”, mps. IHASiT, Wrocław 1980
- [15] Stulin Stanisław: „Kościół joannicki w Strzegomiu i jego znaczenie dla architektury gotyckiej na Śląsku” [w:] „Z dziejów sztuki Śląskiej”, red. Zygmunt Świechowski, Warszawa 1978, str. 149-202
- [16] Tintelnot Hans: „Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens.”, Kitzingen 1951
- [17] Wilczyńska-Koper Wiesława: „Studium historyczno-urbanistyczne miasta Jawora, woj. Legnica”, mps. PKZ Wrocław 1980
- [18] Zimmermann Friedrich Albert: „Beiträge zur Beschreibung von Schlesien.” Bd. 1-13, Brieg 1783-1796

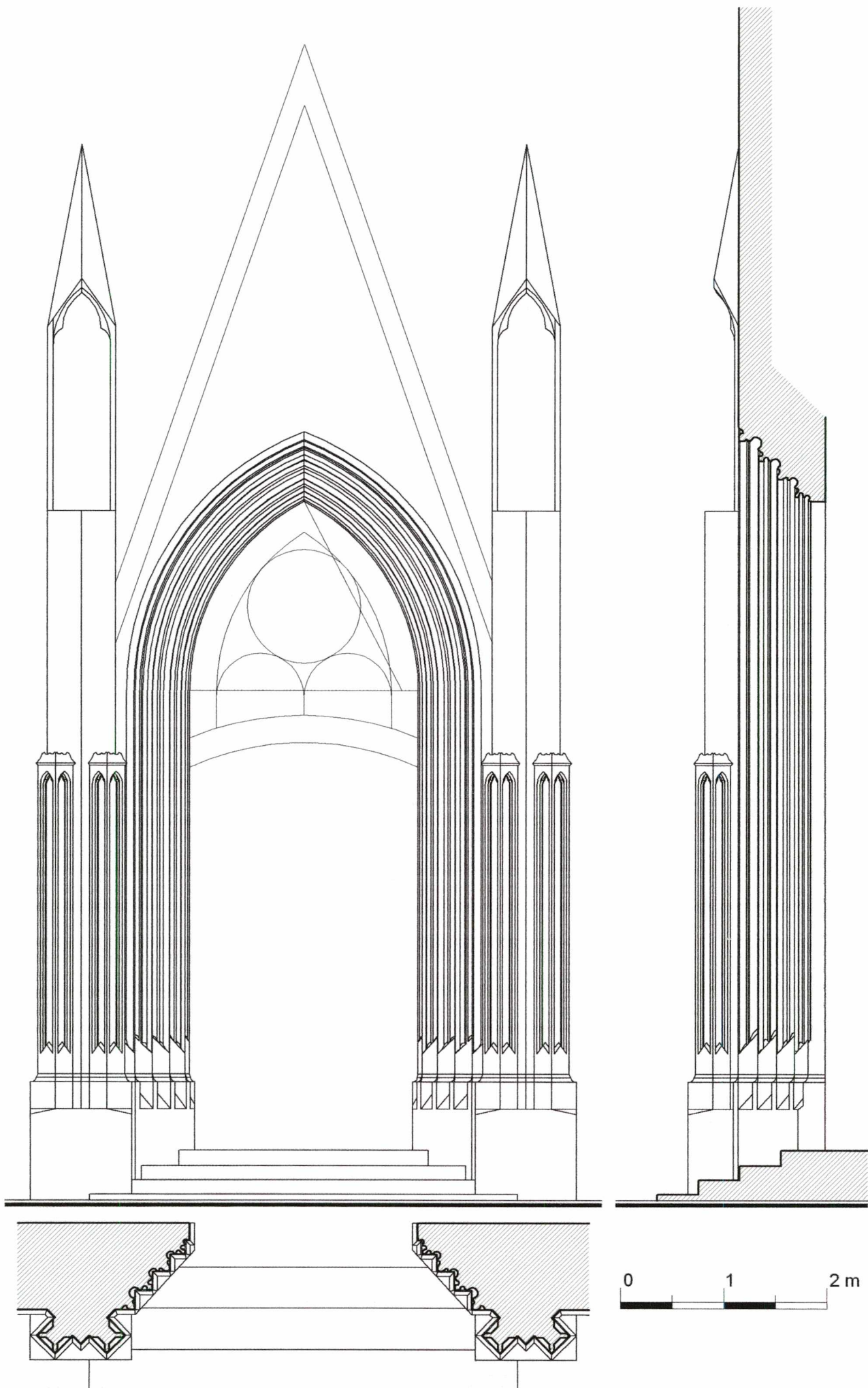

II. 52 JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
widok ogólny

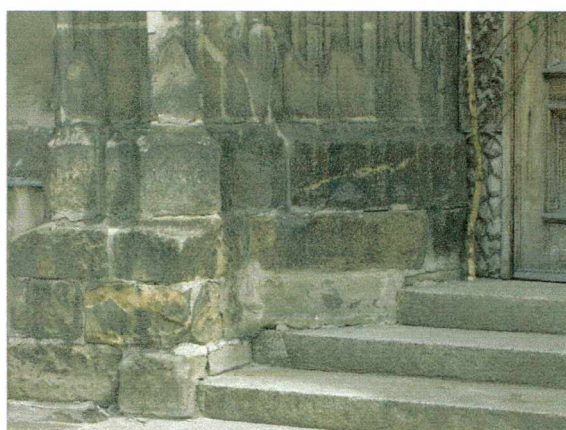

II. 53 JAWOR, plan kościoła p.w. św. Marcina,
(na podstawie: J. Piłch "Katalog zabytków architektury w Polsce")

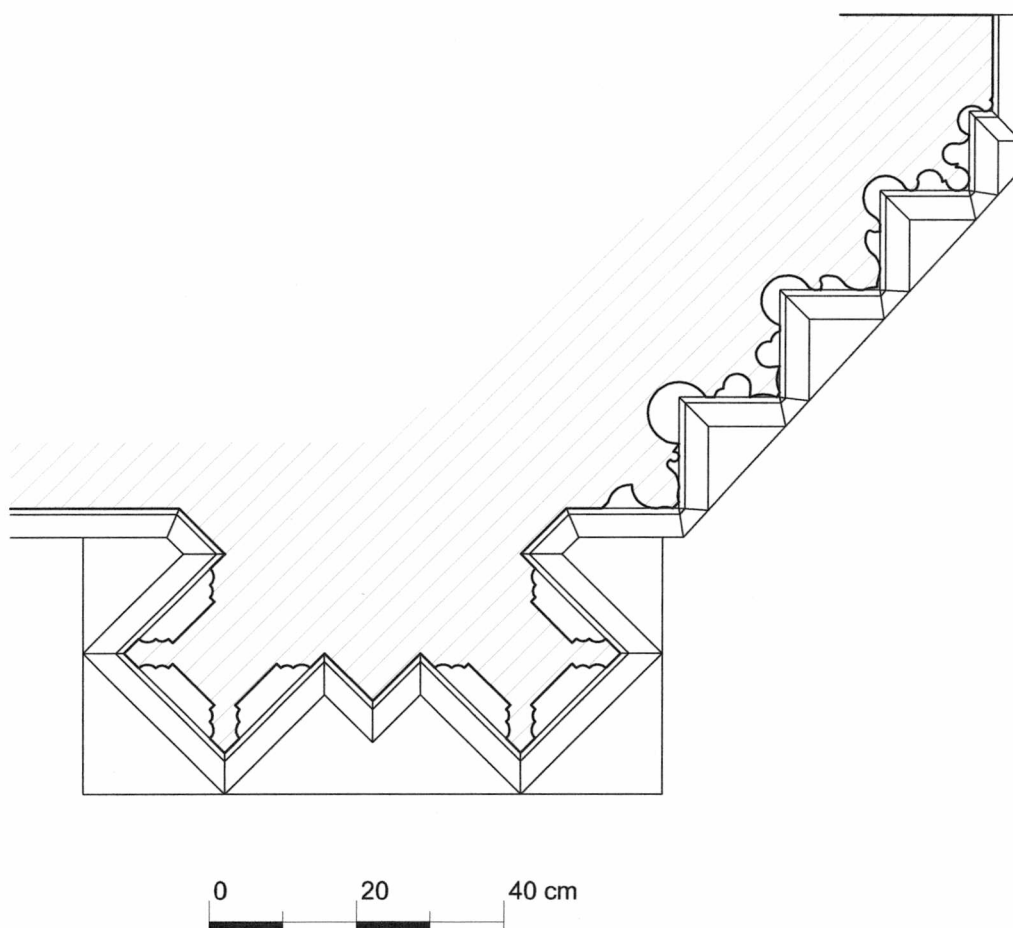
1. portal zachodni;
2. portal południowy;
3. portal północny;
4. portal do prezbiterium;
5. portal z prezbiterium do zakrystii;
6. portal z nawy pn do zakrystii;
7. portal do wieżyczki schodowej wieży południowej.

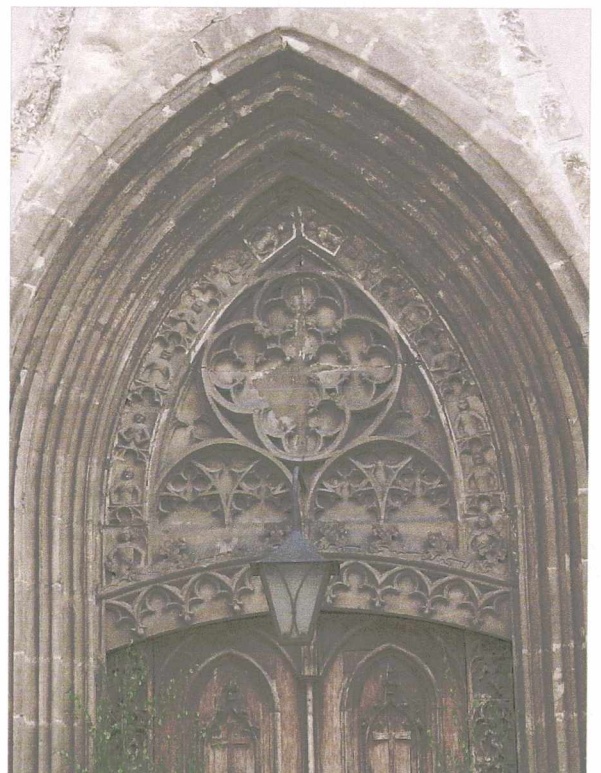
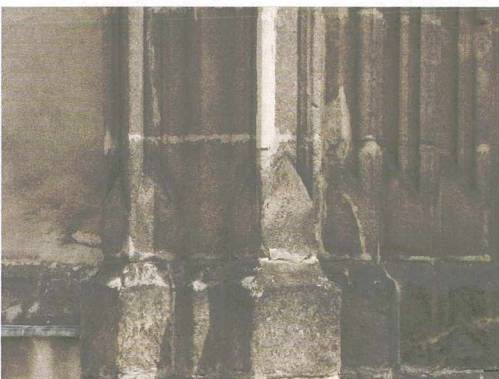
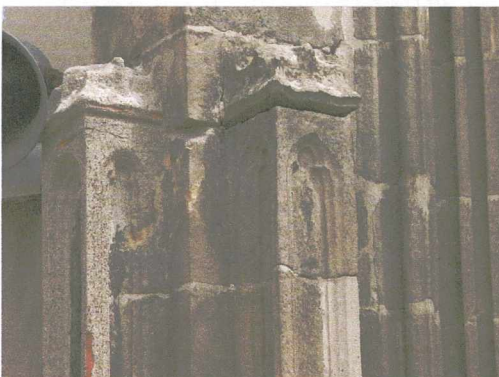
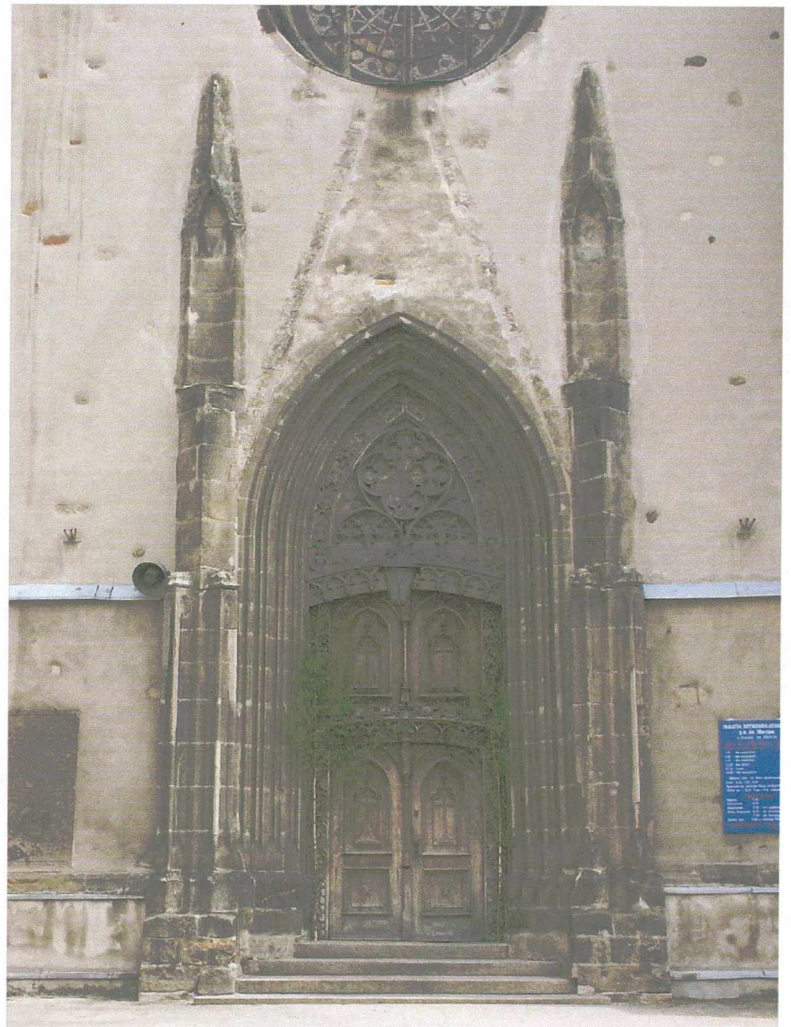
II. 54 JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal zachodni, inwentaryzacja

II. 55 JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal zachodni, detal cokółu

II. 56 JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal zachodni, przekrój przez ościeże

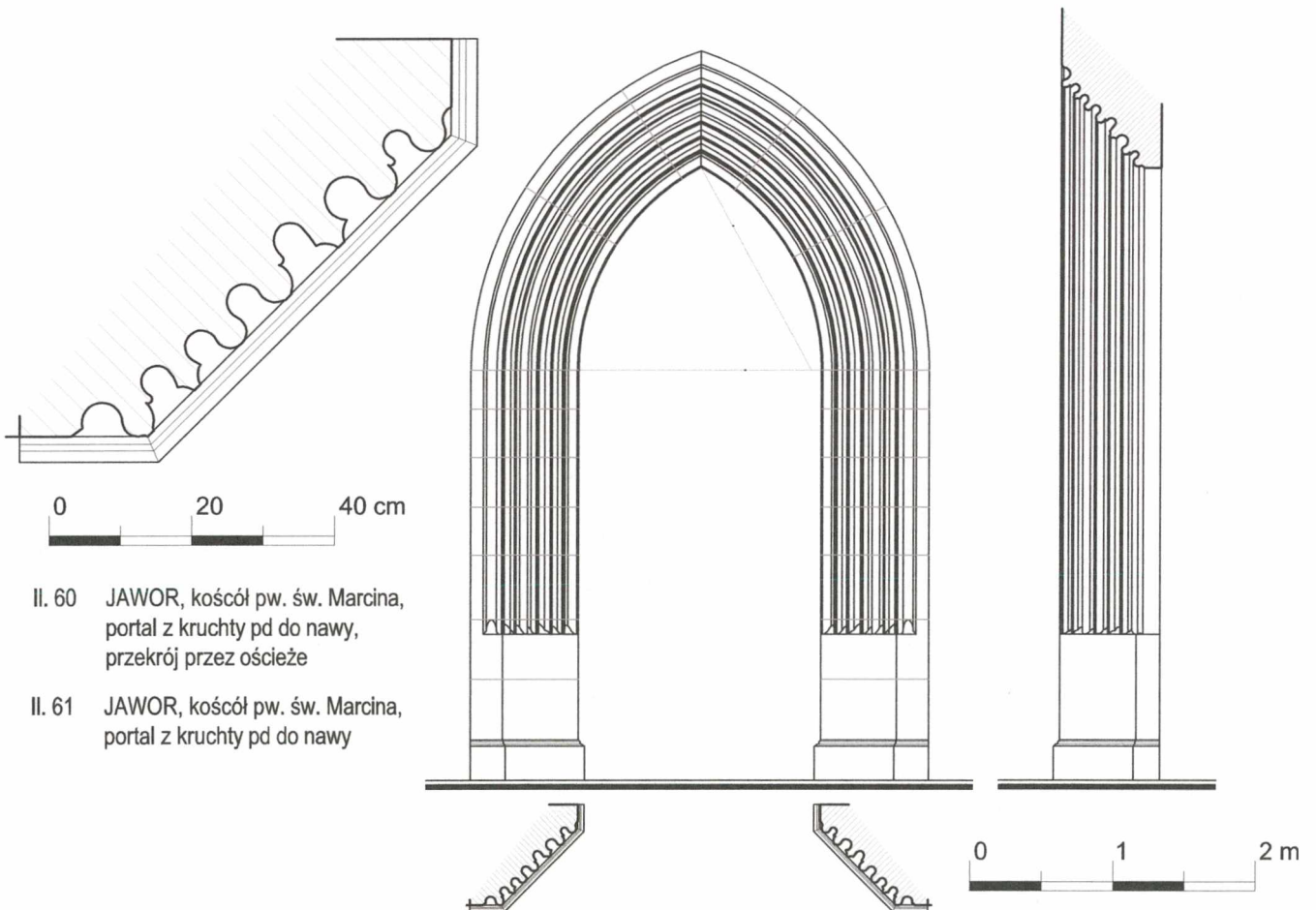

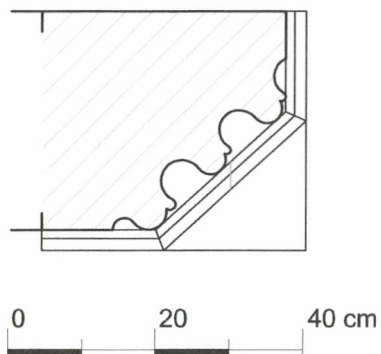
II. 57 JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal zachodni, widok ogólny i detale

II. 58 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z kruchty pd do nawy
widok ogólny

II. 59 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z kruchty pd do nawy, detal ościeża

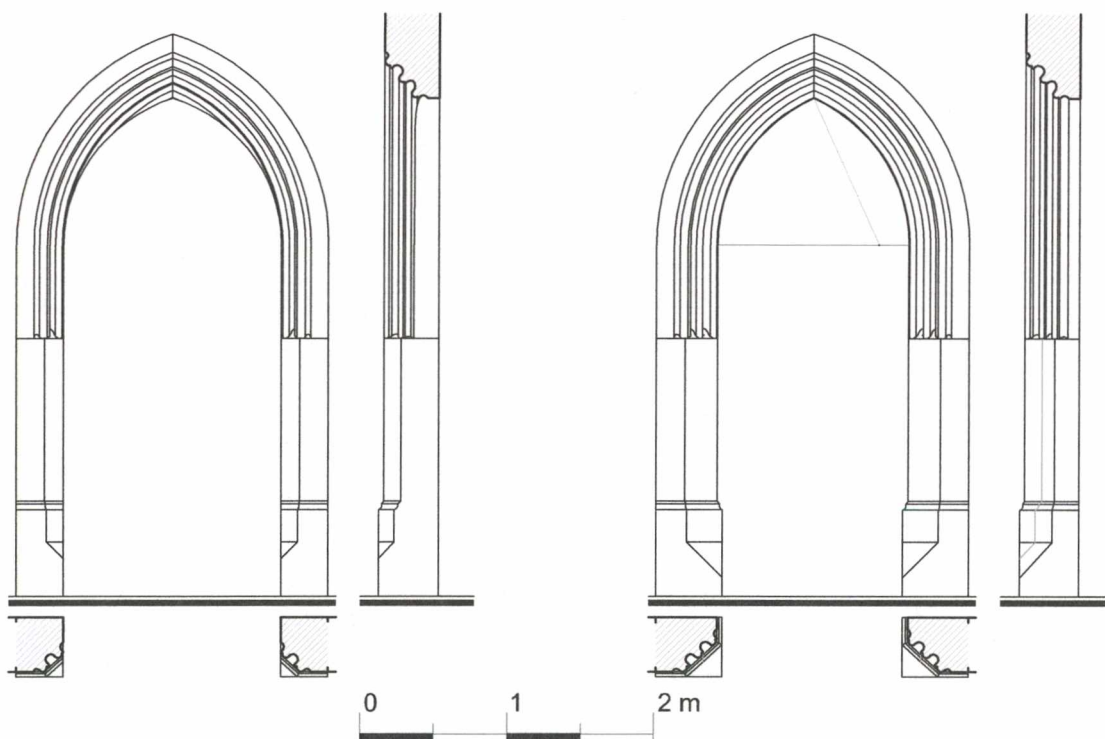

II. 62 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z kruchty pn do nawy,
przekrój przez ościeże

II. 63 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z kruchty pn do nawy

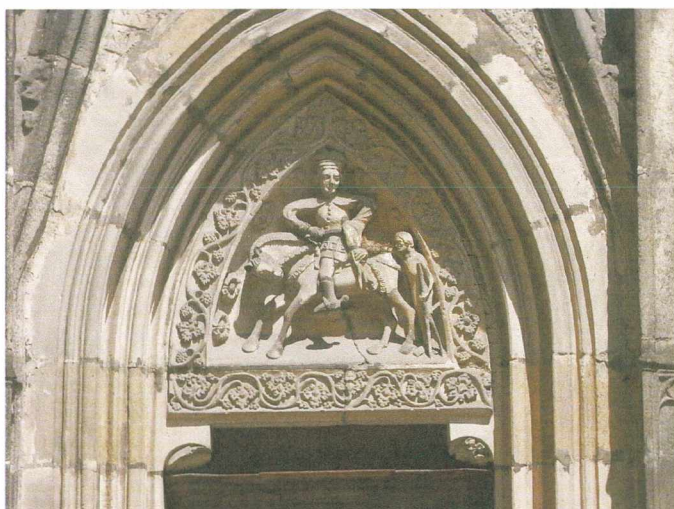

II. 64 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z kruchty pn do nawy, inwentaryzacja

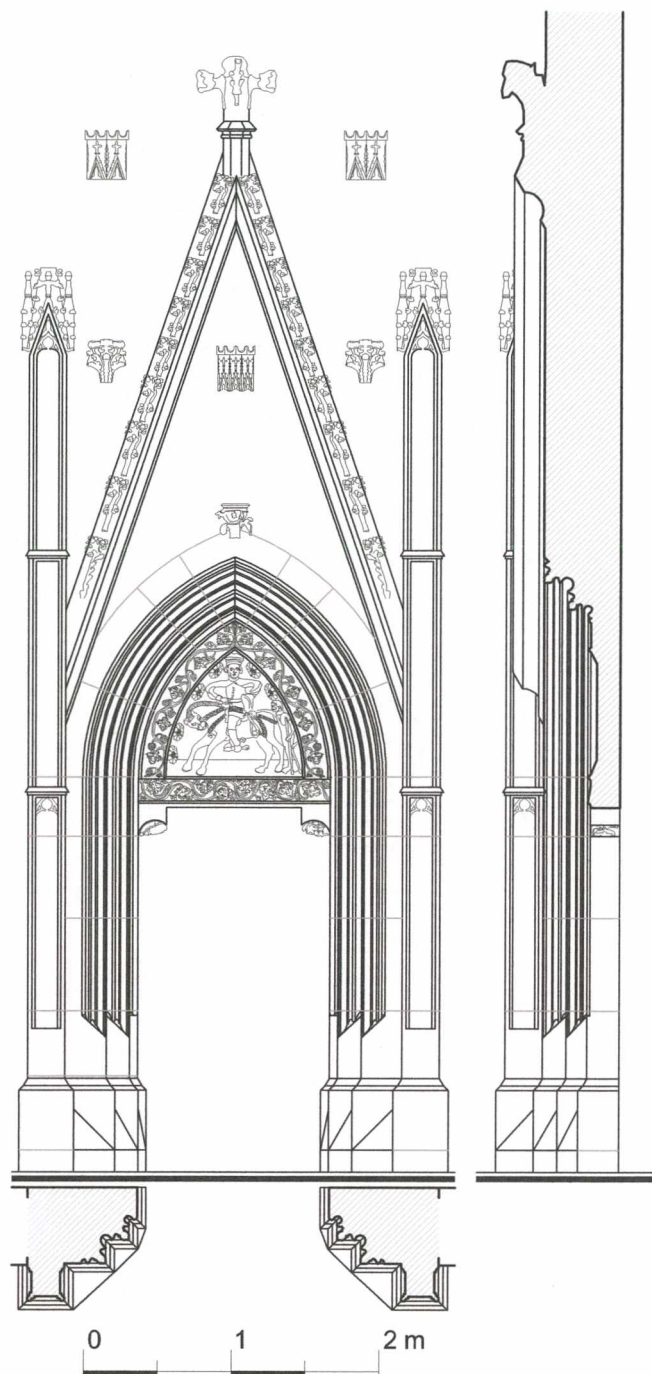
II. 65 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z kruchty pn do nawy, rekonstrukcja

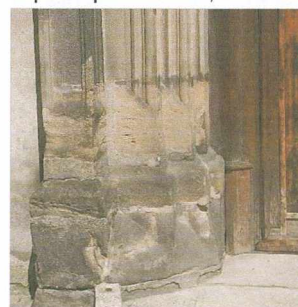
II. 66 JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal od pd do prezbiterium, widok

II. 67 JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal od pd do prezbiterium, tympanon

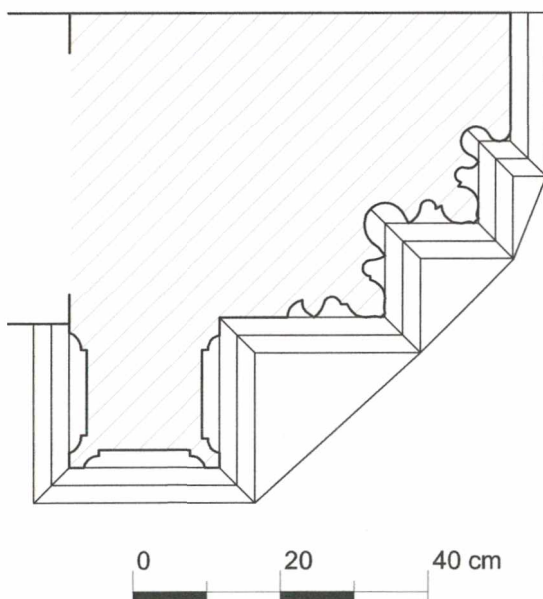
II. 68 JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal od pd do prezbiterium, inwentaryzacja

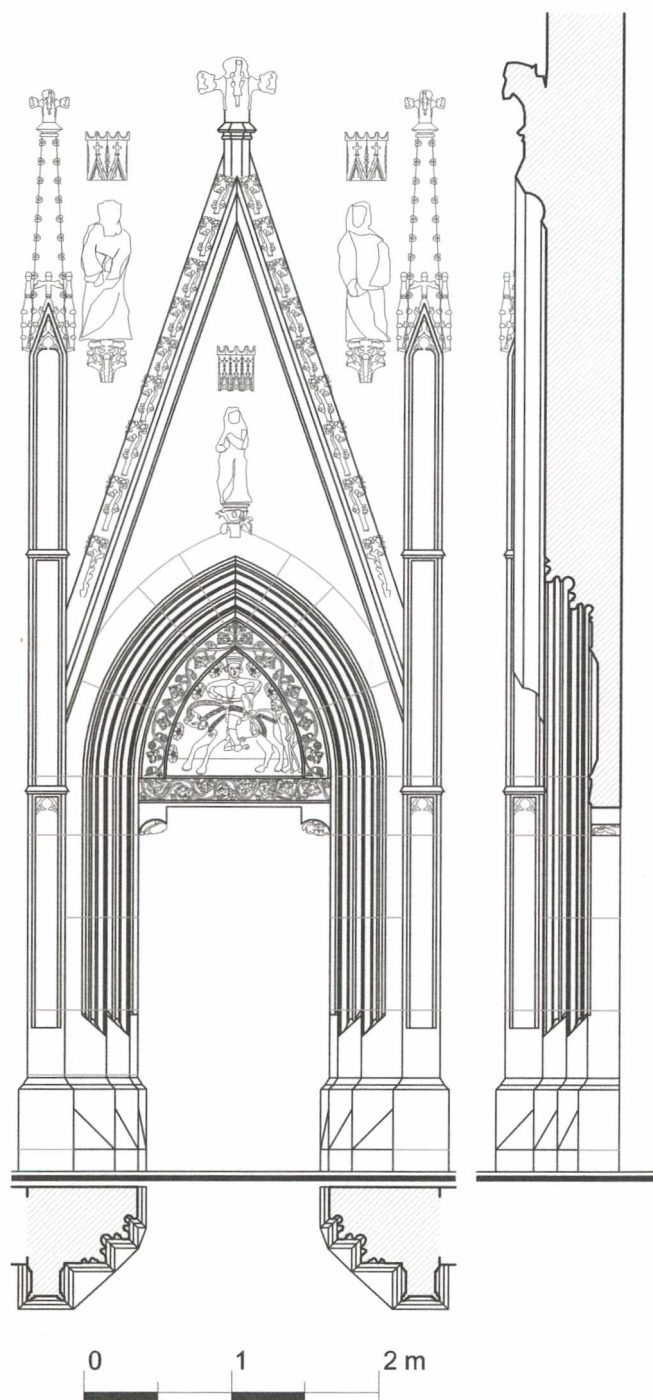
II. 69 JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal od pd do prezbiterium, cokół

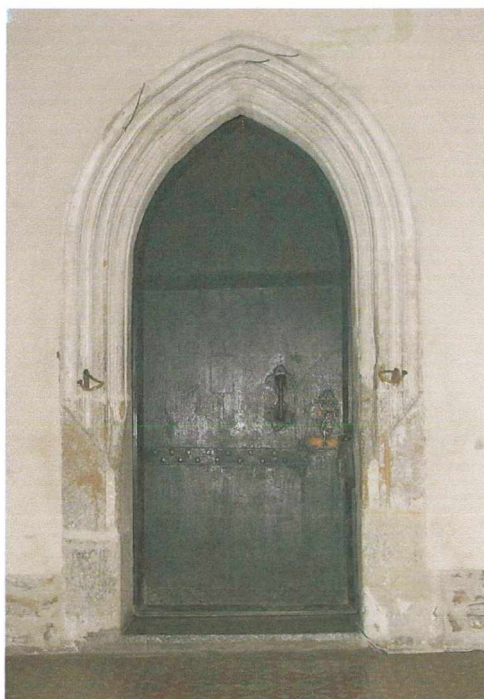
II. 70 JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal od pd do prezbiterium, detale portalu

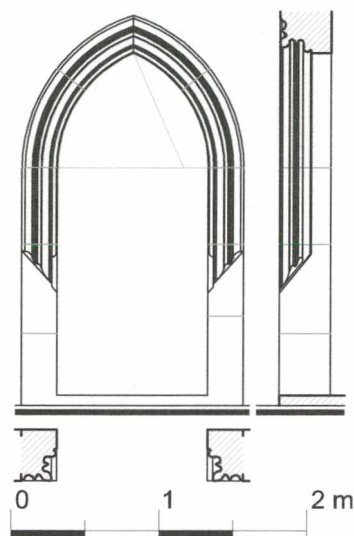
II. 71 JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal od pd do prezbiterium,
przekrój przez ościeże

II. 72 JAWOR, kościół p.w. św. Marcina,
portal od pd do prezbiterium, rekonstrukcja

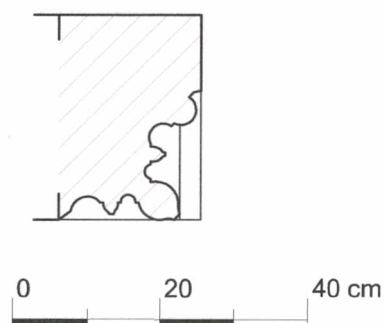
II. 73 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z prezbiterium do zakrystii

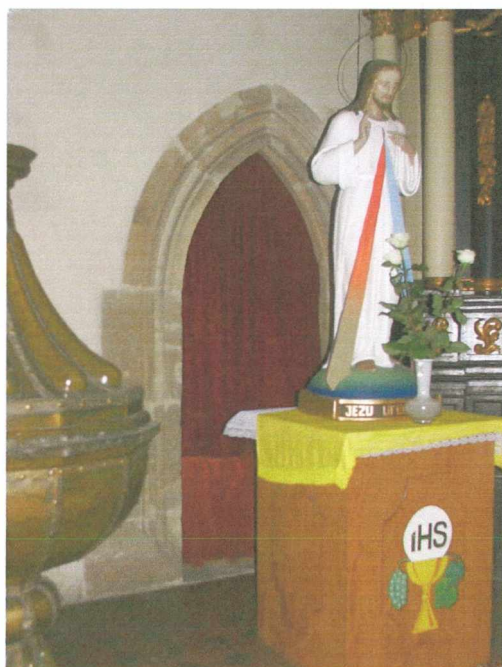
II. 74 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z prezbiterium do zakrystii

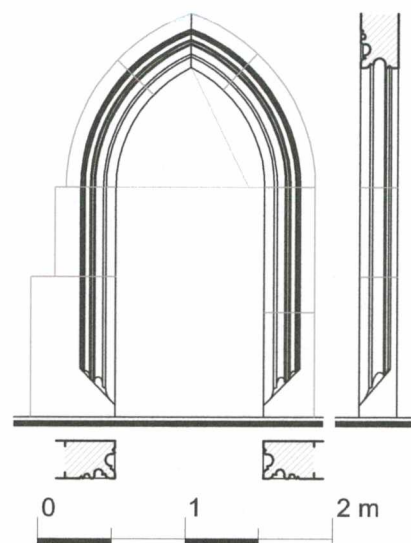
II. 75 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z prezbiterium do zakrystii,
detal ościeża

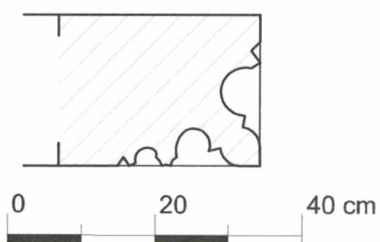
II. 76 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z prezbiterium do zakrystii,
przekrój przez ościeże

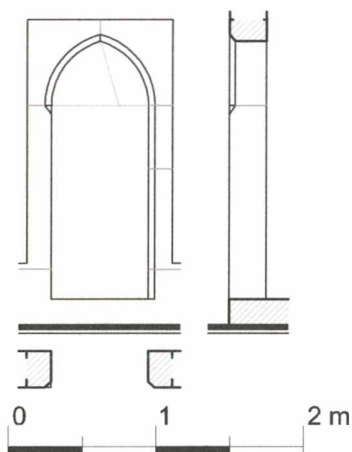
II. 77 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z nawy pn do zakrystii

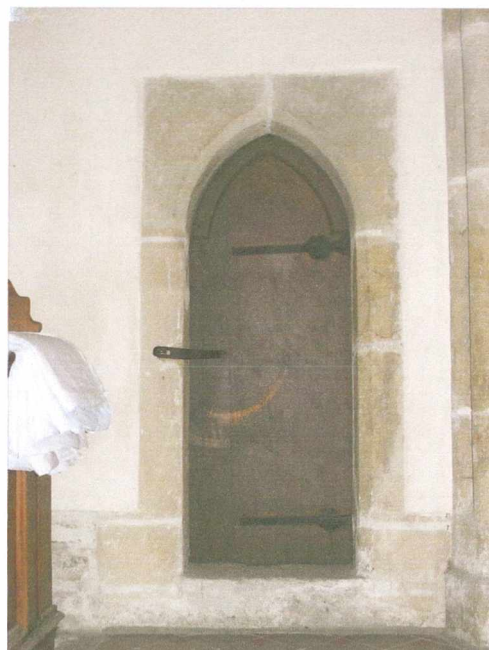
II. 78 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z nawy pn do zakrystii

II. 79 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z nawy pn do zakrystii

II. 80 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z nawy pd do wieżyczki schodowej
inventaryzacja

II. 81 JAWOR, kościół pw. św. Marcina,
portal z nawy pd do wieżyczki schodowej

KLUCZBORK (*niem.* Kreuzburg)

- kościół farny p.w. Chrystusa Zbawiciela
(II. 82-86)

Opis kościoła:

Kościół orientowany, murowany, z prezbiterium zakończonym wielobocznie. Pierwsze przęsło nawy przy prezbiterium węższe, z dostawioną od północy wieżą, a od południa dwuprzęsłową przybudówką. Korpus dwunawowy, trójprzęsłowy z kruchtą od północy.

Sklepienia w prezbiterium i korpusie kolebkowo-krzyżowe na gurtach.

Elewacje opięte przyporami.

Wzmianki historyczne:

- 1298 – książę Henryk Głogowski przekazuje prawo patronatu nad kościołem farnym p w. Zbawiciela Zakonowi Krzyżowców z czerwoną gwiazdą.

Datowanie obiektu¹:

Wzniesiony w XIV w., reperowany w 1483 przez murarza Lorinera z Grodkowa. Przebudowany gruntownie we wnętrzu w latach 1743-1745.

Portale:

- 1) portal zachodni (XIV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal zachodni:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od zachodu do nawy kościoła. Usytuowany jest w osi elewacji zachodniej pod zamurowanym oknem. Wykonany jest z kształtek ceglanych.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże u podstawy (na wysokość dwóch warstw cegieł) ścięte. Profil ościeża wykonany z kształtek ceglanych składa się z wałka, prostokątnego uskoku z wklęsłą na narożu i wałka z noskiem.

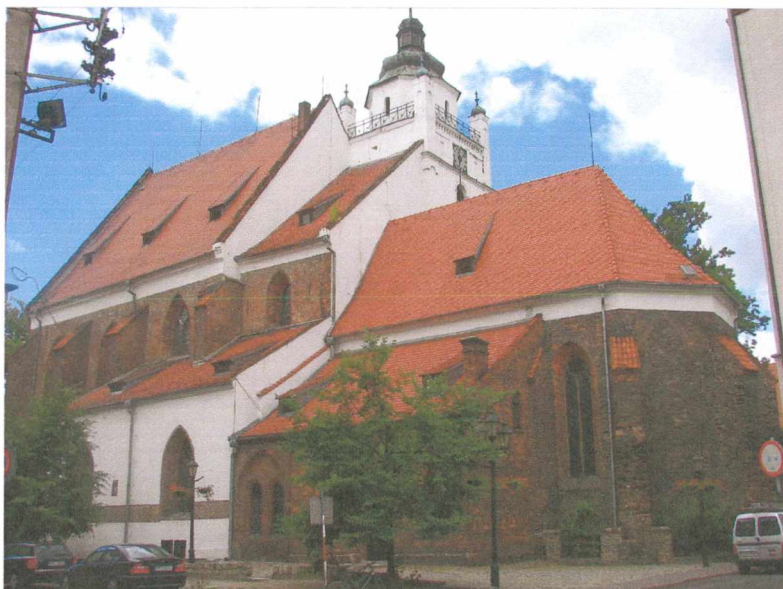
Archiwolta i otwór wejściowy

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę. Profile łączą się w kluczu. Otwór wejściowy ostrołukowy.

Bibliografia:

- [1] Pilch Józef: „*Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska*”, Warszawa 2008
- [2] Lutsch Hans: „*Die Kunstdenkmäler des Reg. Bezirks Oppeln*”, Bd. 4, Breslau 1894

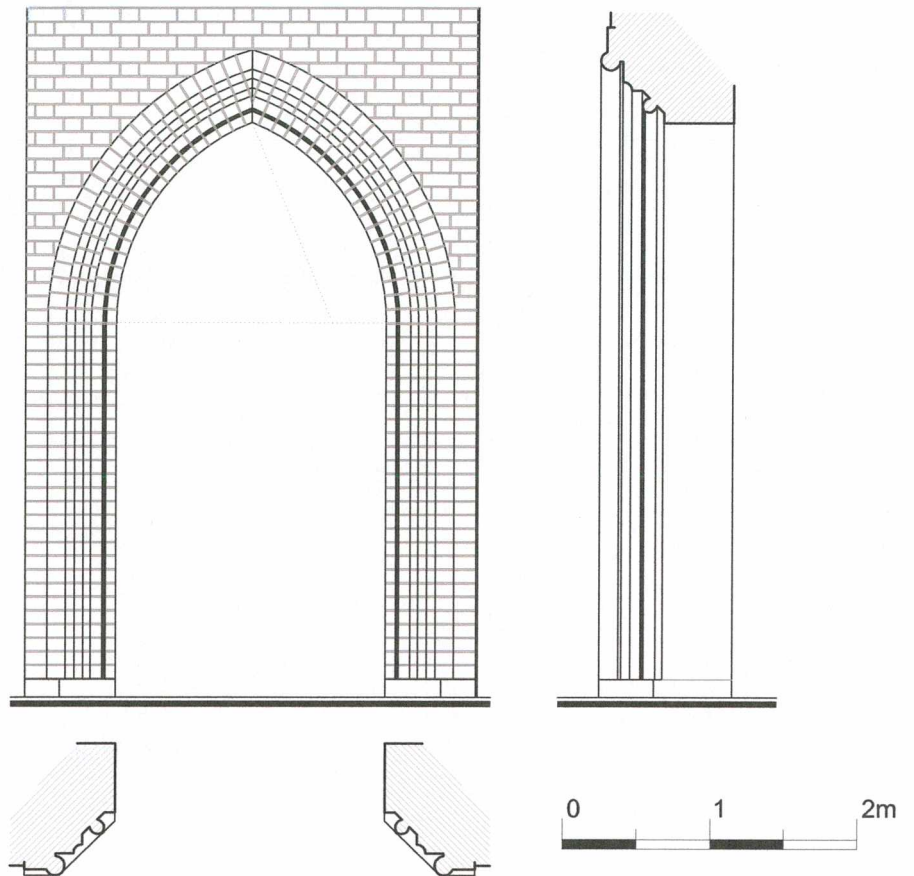
¹ Na podstawie J. Pilch: „*Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska*”.

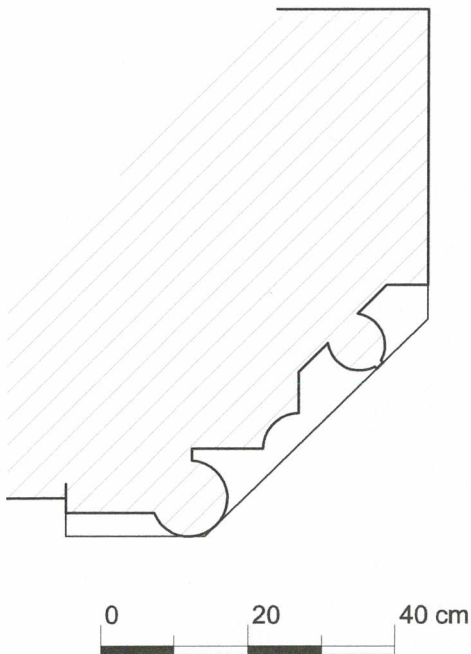
II. 82 KLUCZBORK, kościół p.w. Zbawiciela
widok od południowego-wschodu

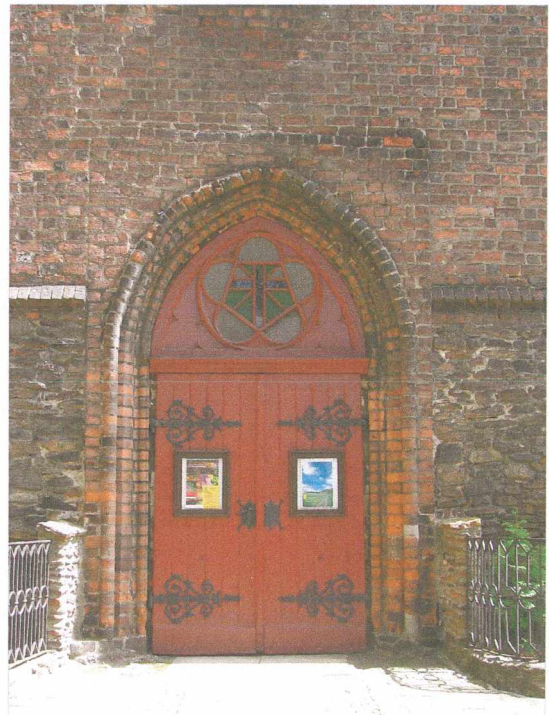
II. 83 KLUCZBORK, kościół p.w. Zbawiciela
widok od południowego-zachodu

Il. 84 KLUCZBORK, kościół p.w. Zbawiciela,
portal zachodni, inwentaryzacja

Il. 85 KLUCZBORK, kościół p.w. Zbawiciela,
portal zachodni, przekrój przez ościeże

Il. 86 KLUCZBORK, kościół p.w. Zbawiciela,
portal zachodni

LEGNICA (*niem. Liegnitz*)

▪ Brama Głogowska (Glogauer Tor) (il. 87-91)

Opis obiektu:

Brama należała do zespołu murów miejskich, wzniesiona na rzucie kwadratu z ostrołukowym przejazdem, zwieńczona zamurowanym krenelażem.

Wzmianki historyczne:

brak

Datowanie obiektu:

– poł. XIV w.¹

Mury miejskie wzniesiono w końcu XIII i poł. XIV w., rozbudowywano w ciągu XV w.

Portale:

- 1) portal północny (poł. XIV w.);
- 2) portal południowy (poł. XIV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal północny:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od północy do wnętrza bramy i dalej na teren Starego Miasta. Usytuowany jest w osi elewacji. Wykonany jest z piaskowca, ubytki zatynkowane.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże przy podstawie portalu prostokątne, na wys. 40 cm przechodzi za pomocą lekko skośnego ścięcia w ościeże profilowane. Profil składa się z szeregu profili wypukłych oraz jednej wklęsłej w środku; profile wklęsłe i wypukłe mają przekrój w kształcie odcinka koła i zbliżone wymiary. Skrajny zewnętrzny profil wychodzi minimalnie przed lico ściany. Profile układają się na linii przekątnej ościeża (ok. 45°).

Archiwolta

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o nieznacznie obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu.

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i pod archiwoltą, przechodząc dalej w ostrołukowo sklepiony przejazd.

¹ Wg J. Pilcha: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, str. 80

Portal południowy:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od południa do wnętrza bramy i na zewnątrz Starego Miasta. Usytuowany jest w osi elewacji. Wykonany jest z piaskowca, ubytki zatynkowane.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże przy podstawie portalu prostokątne, na wys. 40 cm przechodzi za pomocą lekko skośnego ścięcia w ościeże profilowane. Profil składa się z szeregu profili wypukłych oraz jednego wklęsłego w osi profilu oraz drobnych uskoków; profile wklęsłe i wypukłe mają przekrój w kształcie odcinka koła i zbliżone wymiary. Profile układają się na linii przekątnej ościeża (ok. 45°).

Archiwolta

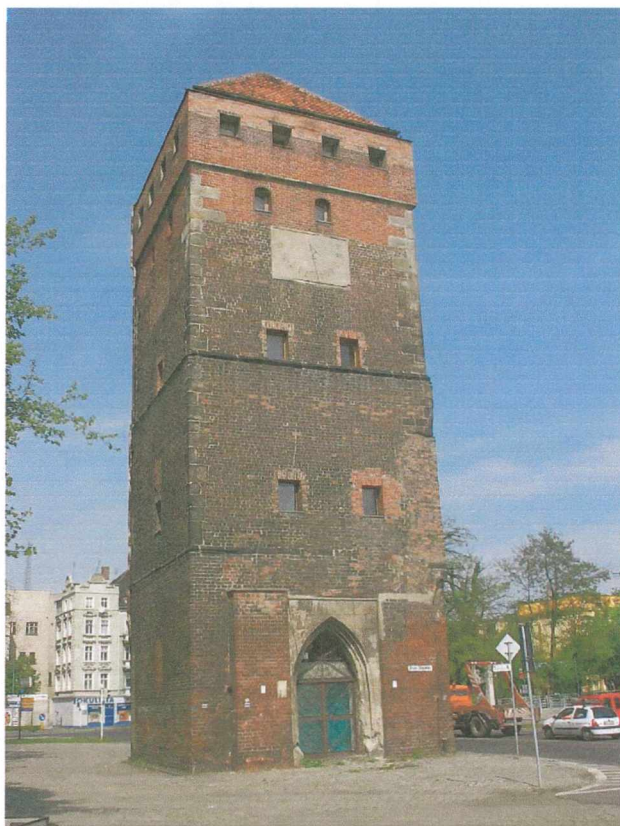
Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o nieznacznie obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu.

Otwór wejściowy

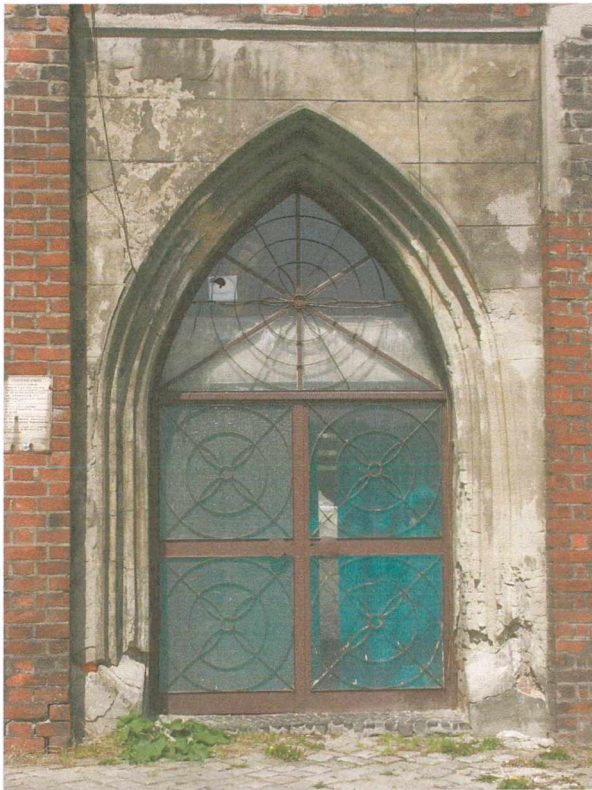
Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i pod archiwoltą, przechodząc dalej w ostrołukowo sklepiony przejazd.

Bibliografia:

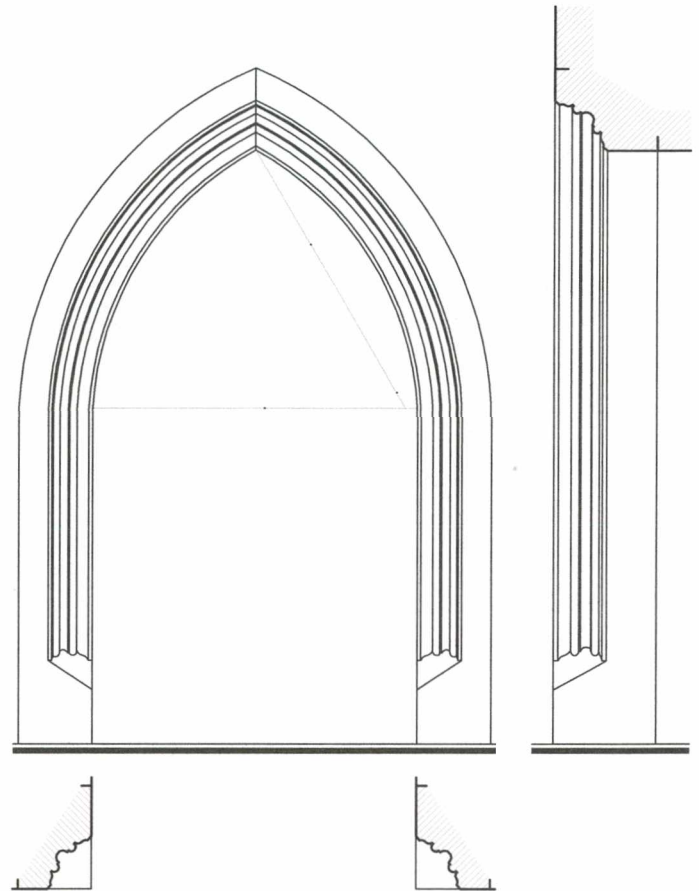
- [1] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978

II. 87 LEGNICA, Brama Głogowska,
widok ogólny

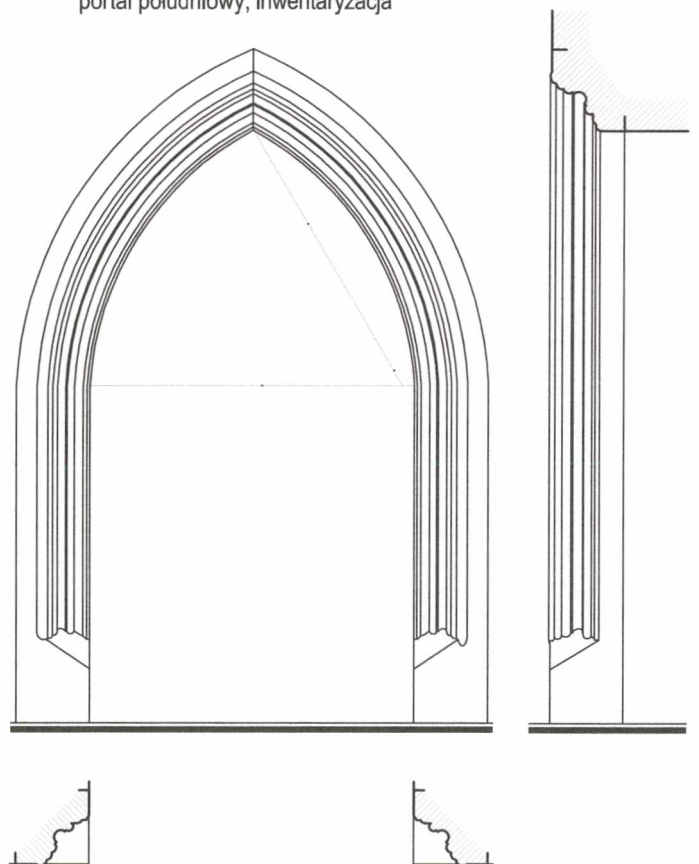
II. 88 LEGNICA, Brama Głogowska,
portal południowy

II. 89 LEGNICA, Brama Głogowska,
portal południowy, inwentaryzacja

II. 90 LEGNICA, Brama Głogowska,
portal północny

II. 91 LEGNICA, Brama Głogowska,
portal północny, inwentaryzacja

LEGNICA (niem. Liegnitz)

▪ Kościół p.w. Świętych Piotra i Pawła (II. 92-100)

Opis kościoła:

Trójnawowa, siedmioprzęsłowa, orientowana pseudobazylika o nawach zakończonych wielobocznie. Wieża na rzucie kwadratu w narożu północno-zachodnim. Między przyporami od północy i południa wbudowano kaplice otwarte do wnętrza arkadami. Od południa trójprzęsłowa zakrystia. Sklepienia w nawie głównej – sieciowe, w nawach bocznych – trójpodporowe i krzyżowo-żebrowe. Na zewnątrz widoczne przypory.

Wzmianki historyczne:

- 1208 – wzmiankowany kościół św. Piotra (CDS VII/1, nr 126, str. 77);
- 1329 – darowizna na kościół (CDS XXII, nr 4849, str. 68);
- 1333 – umowa rady miejskiej z mistrzem Wilandem o wzniesienie murów do wysokości dachów wraz z wieżą, oknami, portalem i kamieniarką oraz postawienie filarów z wyłączeniem sklepień i kamieniarki sklepiennej (W. Schirmacher: *Urkundenbuch der Stadt Liegnitz und ihres Weichbildes bis zum Jahre 1455*. Liegnitz 1866, nr 102, str. 71; CDS XII, nr 5183, str. 174);
- 1333 – uposażenie plebana, altarysty i wikariuszy (Schirmacher, *op. cit.*, nr 10, str. 69; CDS XXII, nr 5233, str. 188);
- 1342 – nadanie przez biskupa Przeclawa odpustów czterem ołtarzom konsekrowanym przez biskupa Nankera (Schirmacher, *op. cit.*, nr 128, str. 93; CDS XXX, nr 6922, str. 268);
- 1348 – wzmiankowane nabożeństwa (RS I, nr 742, str. 264);
- 1373, 1378 – rozliczenie rady miejskiej z Conradem (Schirmacher, *op. cit.*, nr 307, str. 201; H. Ziegler: *Die Peter-Paul-Kirche zu Liegnitz*. Liegnitz 1878, str. 19);
- 1386 – rozliczenie z mistrzem Clausem (Schirmacher, *op. cit.*, nr 329, str. 214)
- 1390 – mistrz Claus otrzymuje zapłatę za wykonanie sklepień, wzmiankowane rachunki za prace kamieniarskie, ołów i żelazo (Ziegler, *op. cit.*, s. 25);
- 1420 – data w kaplicy;
- 1424, 1427 – darowizny na budowę (Ziegler, *op. cit.*, str. 25);
- 1892-1894 – przebudowa i prace konserwatorskie, m.in. oblicowanie filarów i murów cegłą maszynową, wieża południowa, przekucie portalu zachodniego i zapewne północnego.

Datowanie obiektu:

- Wzniesiony w czterech etapach¹:
- ok. 1329-1348 – część zachodnia ze sklepieniami naw bocznych planowanej bazyliki;
- 3. ćw. XIV w. – mury obwodowe części wschodniej;
- ok. 1378-ok. 1390 – sklepienia naw bocznych części wschodniej, przebudowa na pseudobazylikę, sklepienie nawy głównej;
- 1. poł. XV w. – dobudowa kaplic.

Portale:

- 1) portal zachodni (przekuty w XIX w.);
- 2) portal północny (przekuty w XIX w.);

¹ wg S. Stulina „Drogi kształtowania się stylu regionalnego architektury sakralnej na Śląsku w 1. połowie XIV wieku”, mps, IHASIT, Wrocław 1982

H. Ziegler wyróżnił 2 etapy budowy: od 1333 – korpus, 1378-1390 – prezbiterium.

J. Rozpędowski datował część wschodnią na lata 1333-1341.

- 3) portal południowy (3. ćw. XIV w.);
- 4) portal z nawy pd do wieżyczki schodowej wschodniej (3. ćw. XIV w.);
- 5) portal z nawy pn do wieżyczki schodowej wschodniej (3. ćw. XIV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal południowy:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od południa do kruchty. Znajduje się w osi ściany tuż pod parapetem wysokiego i szerokiego okna zajmującego większą część elewacji.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się ścięte wielobocznie ościeża, profilowane w górnej części, zamknięte belką nadprożową opartą na wspornikach, tworząc łuk dwuramienny.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże jest w 2/3 wysokości ścięte w dwóch płaszczyznach. Na wysokości 70 cm jest redukowany w skośnych płaszczyznach drobnym gzymsem (3cm). Na wysokości 190 cm za pomocą skośnych wcięć wycięte są trzy prostokątne uskoki i węgar (z wyjątkiem zewnętrznego – fazowane, stycznie do płaszczyzn ścięcia dolnej części ościeża). Uskoki i węgar są początkowo proste, na wys. 26 cm rozpoczyna się ich profilowanie. Profile wychodzą ze skośnych ścięć. Zgrupowane są w wiązki o podobnej budowie: na narożniku profil główny (kolejno od zewnątrz: wałek z noskiem, wałek, wałek z noskiem) o większej średnicy przekroju (~5÷7cm), styczny do krawędzi uskoku; po obu jego stronach drobniejsze profile, niekoniecznie symetryczne względem profilu głównego; we wklęsłych narożach – wklęsły profil o przekroju kołowym lub owalnym, łączący poszczególne wiązki.

Belka nadprożowa i łuk dwuramienny

Profilowanie uskokowego ościeża przechodzi w profilowanie belki nadprożowej i wsporników, przy czym dwa pierwsze zewnętrzne uskoki przechodzą bezpośrednio w belkę nadprożową, zaś trzeci uskok oraz węgar płynnie przechodzą w łuk dwuramienny i dopiero później w belkę nadprożową. Załamanie łuku i pionowej części łuku dwuramiennego jest ścięte. Proporcje łuków do belki nadprożowej mają się w przybliżeniu jak 1:4:1.

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami a łukiem dwuramiennym i belką nadprożową.

Portale z nawy północnej i południowej do wieżyczek schodowych (jednakowe):

Informacje ogólne

Portale usytuowane są na wschodnim zakończeniu naw bocznych. Prowadzą do wieżyczek schodowych umieszczonych w narożu pomiędzy wielobocznym zakończeniem nawy głównej i naw bocznych.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się prostokątne ościeża, ścięte i profilowane w górnej części, zamknięte łukiem dwuramiennym. Portale wykonane są z ciosów jasnożółtego piaskowca. Próg znajduje się na wysokości 50 cm ponad posadzką naw.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże u dołu jest prostokątne, od wysokości 50 cm (od progu) ścięte na 14 cm. Na wysokości 115 cm rozpoczyna się proste profilowanie ościeża, składające się z półwałka i wklęsli o przekroju półkolistym, oddzielonych dwucentymetrowymi ścięciami.

Belka nadprożowa i łuk dwuramienny

Profilowanie ościeża przechodzi płynnie w profilowanie łuku dwuramiennego i dalej w belkę nadprożową. Proporcje łuków do belki nadprożowej mają się w przybliżeniu jak 1:4:1.

Otwór wejściowy

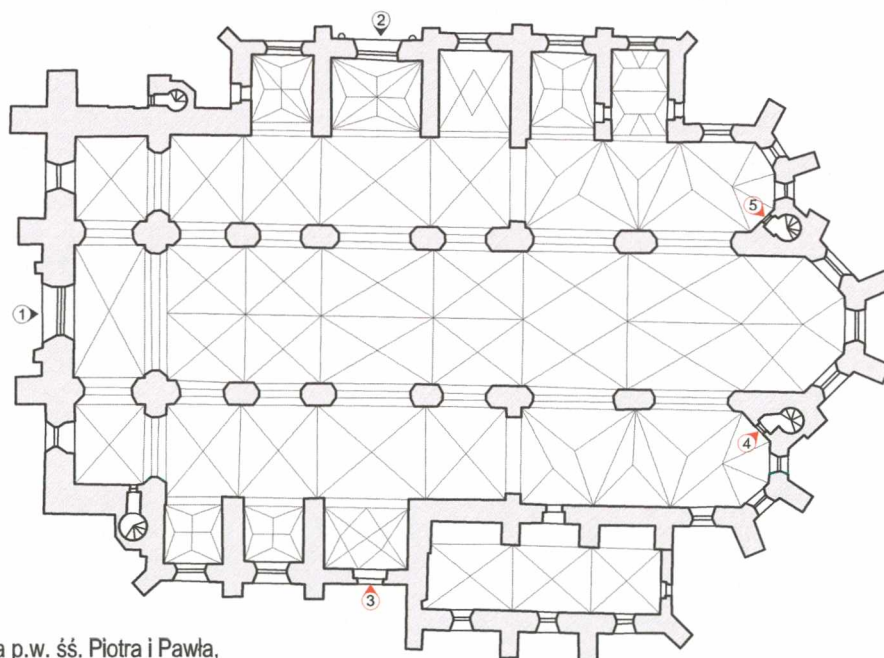
Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami a łukiem dwuramiennym i belką nadprożową.

Bibliografia: (do ogólnego opisu kościoła i portalu)

- [1] „Architektura gotycka w Polsce”, Tom 1 i 2, red. Teresa Mroczko, Marian Arsyński, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1995
- [2] Bimler Kurt: „Quellen zur schlesischen Kunstgeschichte”, H. 1-6, Breslau 1936-1941
- [3] Fischer Christian Friedrich Emanuel: „Geschichte und Beschreibung der schlesischen Fürstenhauptstadt Jauer, grösstentheils nach handschriftlichen Urkunden bearbeitet.”, T. 1 „Jh. 900 bis 1526”, Jauer 1803
- [4] Hoffmann Hermann: „Die katholische Pfarrkirche in Liegnitz und die Piastengruft”, Schweidnitz 1931
- [5] „Kościoły i kaplice archidiecezji wrocławskiej”, red. ks. prof. Józef Pater, Kuria Metropolitalna Wrocławska, Wrocław 2002
- [6] Kutzner Marian: „Kościoły bazylikowe w miastach śląskich w XIV w.” [w:] „Sztuka i ideologia XIV w.”, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1975, str. 275-316
- [7] Lucae Friderico: „Schlesiens Curiense Denkwürdigkeiten oder vollkommene Chronik von Ober- und Nieder-Schlesien.”, Francfurt am Mayn 1689
- [8] Luchs Hermann: „Liegnitz”, Schl. Wrzt., 2: 1873, str. 138-146
- [9] Lutsch Hans: „Die Kunstdenkmäler des Reg. Bezirks Liegnitz”, Bd. 3, Breslau 1891
- [10] Pfeifer Fritz: „Der Neubau Peterskirche zu Liegnitz im 14. Jahrhundert”, „Mitteilungen des Geschichts- und Altertums-Vereins für die Stadt und das Fürstentum Liegnitz”, 8: 1922, str. 158-175, 13: 1932, str. 184-185
- [11] Pfingsten W.: „Die Stadt Liegnitz mit ihrem umgebungen in einer Gesichtlichen Übersicht und Beschreibung”, Liegnitz 1845
- [12] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978
- [13] Rozpędowski Jerzy: „Kościół św. Piotra i Pawła w Legnicy”, „Szkice Legnickie”, 8: 1974, str. 231
- [14] Schirmacher Friedrich Wilhelm: „Urkundenbuch der Stadt Liegnitz und ihres Weichbildes bis zum Jahre 1455”, Liegnitz 1866
- [15] Schönborn Theodor: „Chronik der Stadt Liegnitz”, Liegnitz 1940
- [16] Seyffart C.: „Liegnitz und Umgebung”, Liegnitz 1927
- [17] Stulin Stanisław: „Drogi kształtowania się stylu regionalnego architektury sakralnej na Śląsku w 1. połowie XIV wieku”, mps, IHASiT, Wrocław 1982
- [18] Tintelnot Hans: „Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens.”, Kitzingen 1951
- [19] Wernher Fryderyk Bernard: „Topografia Silesiae”, Bd. 1-5, 1755-1766. BU, Wrocław
- [20] Ziegler Heineich: „Die Peter-Paulkirche zu Liegnitz”, Liegnitz 1878
- [21] Zimmermann Friedrich Albert: „Beiträge zur Beschreibung von Schlesien.” Bd. 1-13, Brieg 1783-1796
- [22] Zlat Mieczysław: „Sztuki Śląskiej drogi od gotyku” [w:] „Późny gotyk”, Warszawa 1965

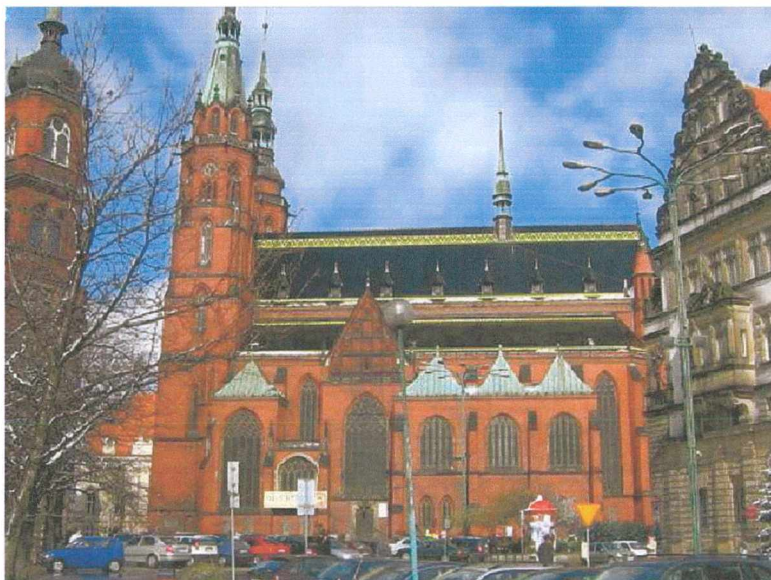
II. 92 LEGNICA, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
widok od północnego-wschodu

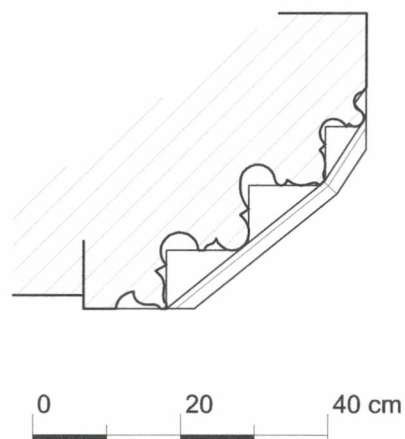
II. 93 LEGNICA, plan kościoła p.w. śś. Piotra i Pawła,
(na podstawie: J. Pilch „Katalog zabytków architektury w Polsce”)

1. portal zachodni (przekuty w XIX w.);
2. portal północny (przekuty w XIX w.);
3. portal południowy (2. ćw. XIV w.);
4. portal z nawy południowej do wieżyczki schodowej wschodniej;
5. portal z nawy północnej do wieżyczki schodowej wschodniej.

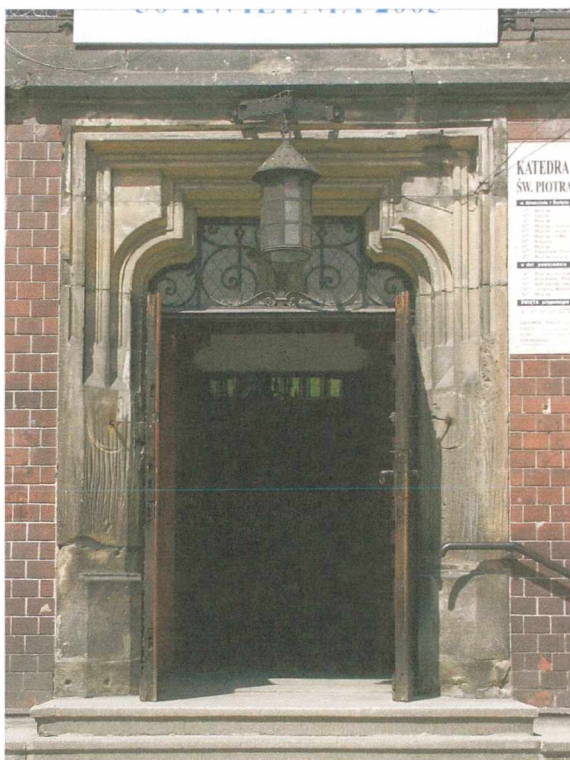

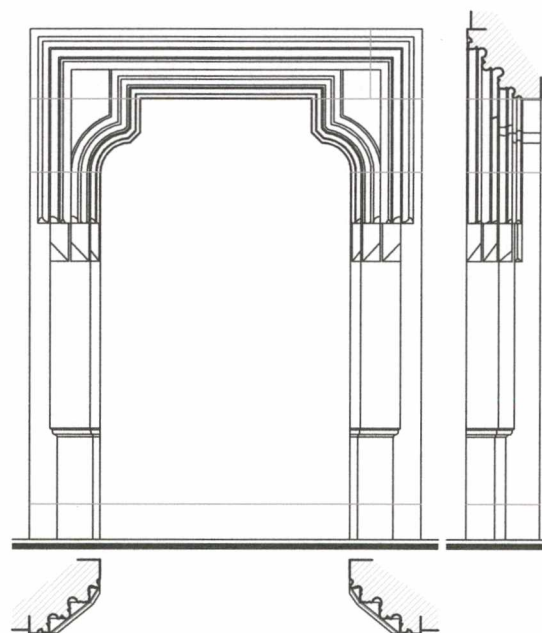
II. 94 LEGNICA, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, widok od południa

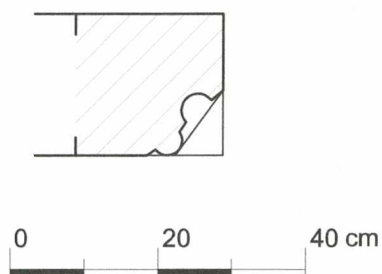
II. 95 LEGNICA, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal południowy, inwentaryzacja

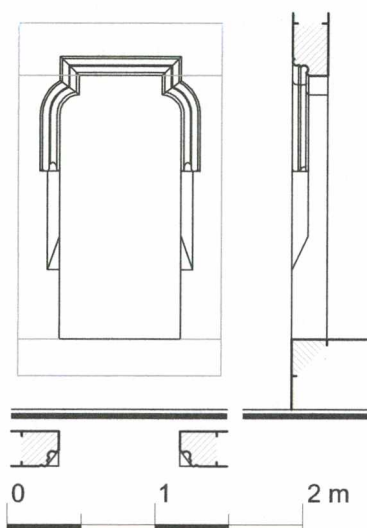
II. 96 LEGNICA, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal południowy

II. 97 LEGNICA, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal południowy, inwentaryzacja

II. 98 LEGNICA, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, portale do wieżyczek schodowych północnej i południowej, przekrój przez ościeże

II. 99 LEGNICA, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, portale do wieżyczek schodowych północnej i południowej

II. 100 LEGNICA, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła, portale do wieżyczek schodowych północnej i południowej

LUBIN (*niem. Lüben*)

▪ Kaplica Zamkowa (II. 101-106)

Opis kaplicy:

Jedyny pozostały element po zabudowie zamkowej. W XIV w. prawdopodobnie miała 3 ołtarze. Jest to kaplica jednonawowa, orientowana. Świątynia na rzucie prostokąta 13×10.5m, grubość murów 1.2 m, pierwotnie nie miała wyodrębnionego prezbiterium ani absydy, obecne prezbiterium powstało w czasach nowożytnych¹.

Wzmianki historyczne:

- 1224 – wymieniany Uricus castellanus de Lubin (K. Maleczyński Kodeks dyplomatyczny Śląska t. 3, nr 301);
- 1312 – wzmiankowany zamek w Lubinie (CDS VII/2537, VII/2553);
- 1319 – dokument potwierdzający istnienie zamku i umocnień miejskich (CDS VII/3255);
- 1324 – dokument wydany „*in castro Lubyn*” (CDS XVIII/3910);
- 1329 – Lubin i inne miasta z przyległymi zamkami składają hołd lenny królowi Czech (CDS XVIII/4831);
- 1349 – inskrypcja w archiwolcie portalu „Anno Domini MCCCXLIX fundata est haec capella a duce Ludovic domino Legnicensi in honorem corporis et sanguinis Domini nostri Jhesu Xristi et Hedvigis et Marie Magdalene”;
- 1358 – ufundowanie ołtarza bocznego przez księcia.

Portale:

- 1) portal północny (1349 r.);

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal północny:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od północy do części zachodniej kaplicy. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca, u podstawy ciosy granitowe.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża, przechodzące w ostrołukową archiwoltę, zwieńczoną kwiatonem; archiwoltę wypełnia płaskorzeźbiony tympanon na wspornikach.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże zlicowany jest ze ścianą, u podstawy jest fazowane (3.5 cm), stopniowo, dwoma ukośnymi ścięciami przechodzi w ościeże rozchylone. Na wysokości 90 cm rozpoczyna się profilowanie. Profile wychodzą ze skośnego ścięcia. W przekroju widoczne są dwa profile wałkowe (Ø6cm i Ø4cm) stykne w narożach ściętego ościeża, rozdzielone wklęsłkami o podobnej średnicy.

¹ M. Niemczyk „Z badań archeologiczno-architektonicznych zamku w Lubinie” [w:] „Szkice legnickie”, red. T. Gumiński, str. 228

Archiwolta

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę opartą na trójkącie równobocznym. W kluczu archiwolty znajduje się gołębica symbolizująca Ducha Świętego. Archiwolta wykończona jest gzymsem kapnikowym, który wzbogaca i powiększa profilowanie. Między profilem archiwolty a profilem gzymsu kapnikowego wyryto napis: „*Anno Domini MCCCXLIX fundata est haec capella a duce Ludovic domino Legnicensi in honorem corporis et sanguinis Domini nostri Jhesu Xristi et Hedvigis et Marie Magdalene*”. Na gzymsie umieszczono czołganki w formie stylizowanych, wydłużonych liści dębowych. Gzyms kapnikowy oparty jest na wspornikach w formie głowic kielichowych dekorowanych prawdopodobnie przedstawieniami lwów. W kluczu gzymsu kapnikowego znajduje się płaskorzeźbiona głowa wyobrażająca Boga Ojca. Całość kompozycji wieńczy wysoki kwiaton.

Otwór wejściowy i tympanon

Otwór wejściowy jest prostokątny, o proporcjach 1:2, ograniczony od góry przez tympanon, wypełniający przestrzeń pod archiwoltą. Tympanon oparty jest na wspornikach w kształcie ćwierci owalu. Wsporniki od frontu dekorowane są płaskorzeźbionymi symbolami heraldycznymi, zaś od spodu, na części obłej – maszkaronami i dekoracją liściastą.

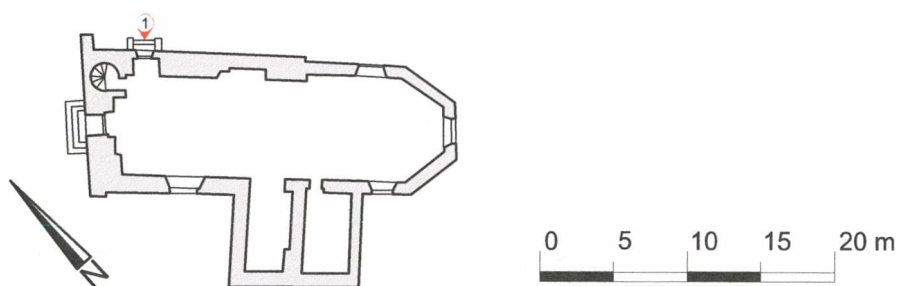
Pole tympanonu wypełnia płaskorzeźba podzielona na trzy pionowe pola za pomocą blend maswerkowych. W polu środkowym przedstawienie Chrystusa boleściwego, w polach po bokach stojące postacie św. Jadwigi i św. Magdaleny. Za świętymi klęczące, nieco mniejsze postacie fundatorów: księcia Ludwika I i księżnej Agnieszki. Rzeźbione postacie są prawie pełnoplastyczne. Centralna, ostrołukowa blenda maswerkowa dekorowana jest pięcioliściem okrągłym.

Bibliografia:

- [1] Guerquin Bohdan: „*Zamki w Polsce*”, Warszawa 1975
- [2] Karłowska-Kamzowa Alicja: „Fundacje artystyczne księcia Ludwika I Brzeskiego”, Opole-Wrocław 1970, str. 11-14
- [3] Lucae Friderico: „*Schlesiens Curiense Denkwürdigkeiten oder vollkommene Chronik von Ober- und Nieder-Schlesien.*”, Francfurt am Mayn 1689, str. 1246
- [4] Lutsch Hans: „*Die Kunstdenkmäler des Reg. Bezirks Liegnitz*”, T. III, Breslau 1891, str. 191
- [5] Maleczyński Karol: „*Codex diplomaticus nec non epistolaris Silesiae*” – „Kodeks dyplomatyczny Śląska”, T. III, nr 301, Wrocław 1964
- [6] Medeksza Stanisław, Niemczyk Małgorzata: „Wyniki badań architektoniczno-archeologicznych i problematyka konserwatorska zamku w Lubinie” [w:] *Prace Naukowe Instytutu Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej*, seria: *Studia i Materiały* 6, Nr 13, Wrocław 1980, str. 91-97
- [7] Niemczyk Małgorzata: „Z badań archeologiczno-architektonicznych zamku w Lubinie” [w:] „*Szkice legnickie*”, red. Tadeusz Gumiński, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974
- [8] Steinbor Bogusz G.: „Lubin”, seria: *Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969

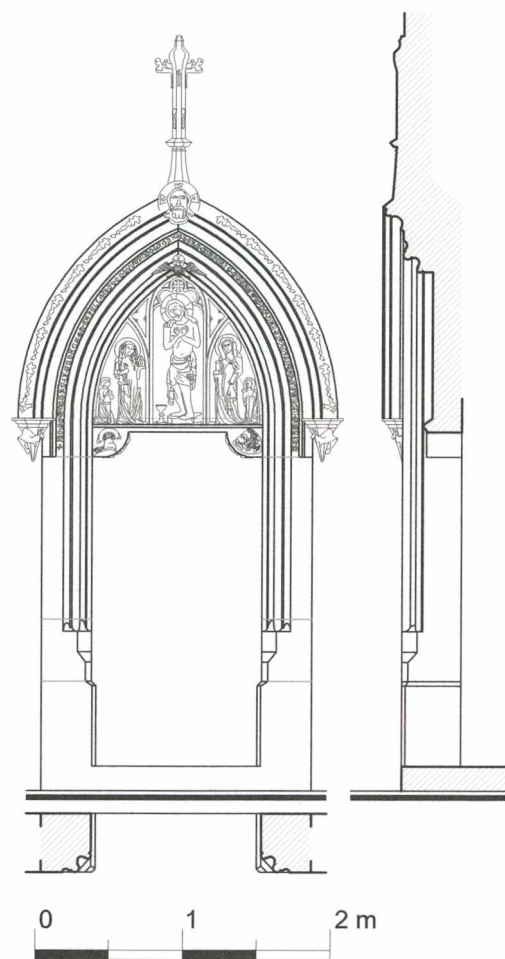
II. 101 LUBIN, Kaplica Zamkowa
widok ogólny

II. 102 Lubin, plan Kaplicy Zamkowej
(na podstawie S. Medeksza, E niemczyk "Wyniki badań
archeologiczno-architektonicznych i problematyka
konserwatorska ruin zamku w Lubinie",
1) portal północny (1349)

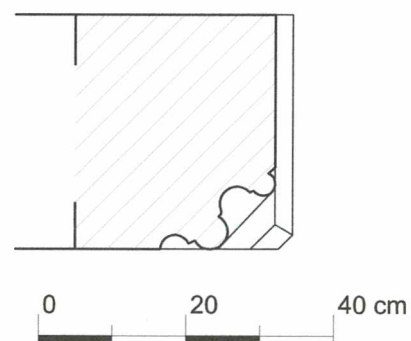
II. 103 LUBIN, Kaplica Zamkowa,
portal północny

II. 104 LUBIN, Kaplica Zamkowa,
portal północny, inwentaryzacja

II. 105 LUBIN, Kaplica Zamkowa,
portal północny, wsporniki

II. 106 LUBIN, Kaplica Zamkowa,
portal północny, przekrój przez ościeże

NYSA (niem. Neisse)

▪ Kościół p.w. św. Jakuba (Il. 108-116)

Opis kościoła:

Trójnawowa, dziewięcioprzęsłowa hala z obejściem, nawa główna zamknięta pięciobocznie, obejście wieloboczne. Przy wschodnich przęsłach nawy północnej znajduje się zakrystia z chórem śpiewaczym na piętrze. Od północy i południa oraz na przedłużeniu naw bocznych od zachodu umieszczono kaplice międzyprzyporowe. Sklepienia w nawie głównej – krzyżowe, w nawach bocznych – krzyżowo-żebrowe. Kościół opięty przyporami, elewacja na cokole z gzymsem.

Wzmianki historyczne:

- 1392 – wzniesienie części zachodniej do belki tęczowej i pokrycie dachem ołowianym (A. Kastner „Geschichte und Beschreibung der Pfarrkirche des heiligen Jacobus” [w:] „Neisser Geschichtsfreund”, 1: 1848, str. 4-5);
- 1401 – pożar, zniszczenie wnętrza i dachu (A. Kastner *op. cit.*, str. 5);
- 1416 – położenie nowego dachu (A. Kastner *op. cit.*, str. 6);
- 1423-1424 – postanowienie rady miejskiej dotyczące powiększenia kościoła i zawarcie umowy z mistrzem Petter von Franckensteinem o wzniesienie i zasklepienie prezbiterium (A. Kastner *op. cit.*, str. 6-7);
- 1425 – wzmiankowane prace budowlane (A. Kastner *op. cit.*, str. 7);
- 1430 – zakończenie budowy (A. Kastner *op. cit.*, str. 9).

Datowanie:

- przed 1392 – korpus nawowy¹;
- 1401-1406 – sklepienia nawy głównej;
- 1423-1425 – prezbiterium;
- 1430 – zakończenie budowy.

Portale:

- 1) portal zachodni (XIX w.);
- 2) portal północny (4 ćw. XIV w.);
- 3) portal południowy (4 ćw. XIV w.);
- 4) portal do zakrystii (XV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal północny:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od północy do nawy północnej kościoła, usytuowany jest w osi 4. przęsła od zachodu. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

¹ Fazy budowy nie są w literaturze jednoznacznie określone. Przed 1392 r. korpus nawowy datowali H. Lutsch, J. Hettwer i J. Kęmbowski; przebudowa wcześniejszego korpusu była datowana na lata 1401-1406 przez H. Tintelnotę, zaś wg M. Złata, D. Hanulanki i T. Chrzanowskiego oraz M. Korneckiego przebudowa ta miała miejsce w latach 1424-1430

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża ustawione na cokole, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na wysokim cokole. Cokół (wys. 160 cm) w dolnej części jest ścięty w dwóch płaszczyznach, z których na wysokości 100 cm wycięte są, za pomocą skośnych wcięć, trzy uskoki oraz węgar. Płaszczyzny ścięć są delikatnie profilowane. Część cokołowa przechodzi w ościeże za pomocą redukcji profilowanym gzymsem.

Ościeże jest zlicowane z powierzchnią muru, ma układ uskokowy, składa się z trzech uskoków oraz węgara. Uskoki mają przekrój kwadratu, wszystkie o jednakowych wymiarach. Tuż nad cokolem (5 cm) rozpoczyna się profilowanie uskoków i węgara. Każdemu uskokowi odpowiada wiązka profili. Wiazki są symetryczne, mają podobną budowę: składają się z profilu głównego na narożu (wałek z noskiem ściętym profil półmigdałowy, wałek z noskiem, Ø~6cm) oraz z drobnych profili otaczających profil główny. Pomiedzy uskokami większa wklęska z dodatkowym profilem stycznym do naroża wklęsłego. Węgar jest drobno profilowany od frontu.

Archiwolta i otwór wejściowy

Profilowanie ościeży płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę opartą prawie na trójkącie równobocznym (o strzałce nieznacznie obniżonej). Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i archiwoltą.

Portal południowy:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od południa do nawy południowej kościoła, usytuowany jest w osi 4. przęsła od zachodu. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża ustawione na cokole, zwieńczone strefą głowic, oraz profilowana ostrołukowa archiwolta.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na wysokim cokole. Cokół (wys. 130 cm) jest dwupoziomowy, u podstawy ścięty w trzech płaszczyznach, z których na wysokości 15 cm wycięte są, za pomocą skośnych wcięć formy wieloboczne. Na wys. 80 cm cokół jest redukowany za pomocą drobno profilowanego gzymsu, formy wieloboczne powtarzają się na wyższym poziomie, zmniejszeniu ulega ich pole przekroju. Część cokołowa przechodzi w ościeże za pomocą redukcji drobno profilowanym gzymsem.

Ościeże jest zlicowane z powierzchnią ściany, przekrój ościeża ma układ rozczłonkowany. Formy wieloboczne cokołu wypełnione są profilami wałkowymi (o różnych średnicach Ø3÷6 cm) z pojedynczymi drobnymi profilami po jednej lub dwóch stronach, rozdzielone wklęsłkami o znacznie większym przekroju. Węgar jest fazowany od tyłu.

Ościeże jest zwieńczone strefą głowic. Głowice są ze sobą płynnie połączone, tworząc rodzaj wici roślinnej ze stylizowanych liści winorośli. Liście układają się w dwóch poziomach.

Archiwolta i otwór wejściowy

Portal zamyka ostrołukowa archiwolta o nieco obniżonej strzałce. Archiwolta jest profilowana, powtarza profil ościeża. Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i archiwoltą.

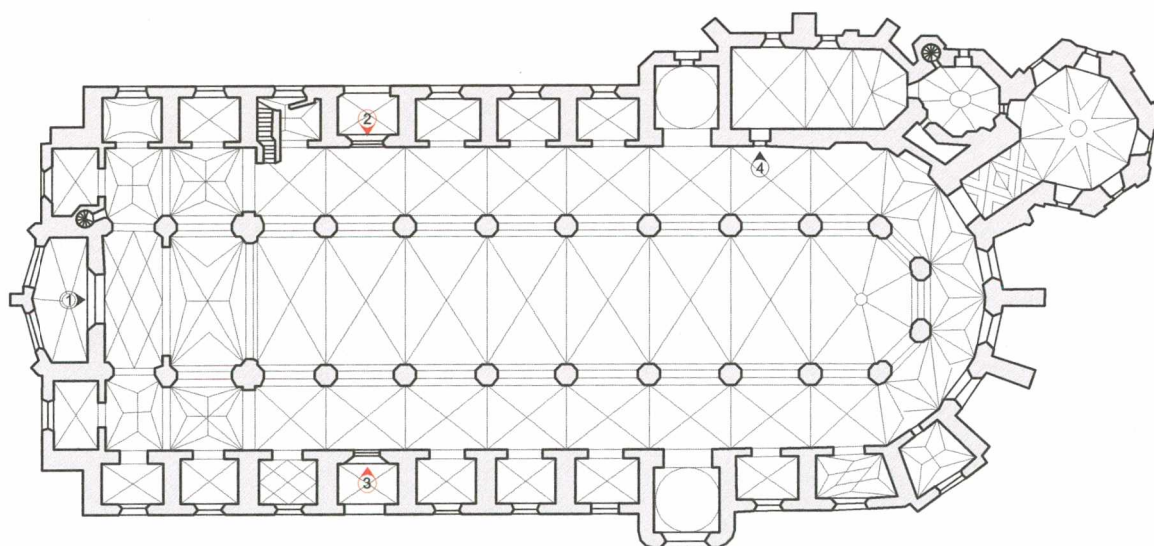
Bibliografia:

- [1] „*Architektura gotycka w Polsce*”, Tom 1 i 2, red. Teresa Mroczo, Marian Arsyński, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1995
- [2] Chrzanowski Tadeusz, Kornecki Marian: „*Sztuka Śląska Opolskiego. Od średniowiecza do końca w. XIX*”, Karków, 1974
- [3] Hanulanka Danuta: „*Sklepienia późnogotyckie na Śląsku*”, Wrocław 1971
- [4] Hettwer Josef: „*Zur Baugeschichte der St. Jacobuskirche in Neisse*”, Hildesheim 1952, str. 10-18
- [5] Jungnitz Joseph: „*Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonats Oppeln*”, Breslau 1904
- [6] Kastner August: „*Geschichte und Beschreibung der Pfarrkirche des heil. Jacobus zu Neisse*.” Neisse 1848
- [7] Kębłowski Janusz: „*Nysa*”, seria: *Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972
- [8] Lutsch Hans: „*Die Kunstdenkmäler des Reg. –Bezirks Oppeln*”, Breslau 1894
- [9] Pischel Augustin: „*Geschichte und Beschreibung der Pfarrkirche zum heiligen Jakobus zu Neisse*”, Neisse 1895
- [10] „*Powiat Nyski*”, opr. T. Chrzanowski, M. Kornecki [w:] „*Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*”, red. J. Z. Łoziński, T. 6, z. 9
- [11] Tintelnot Hans: „*Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens*.”, Kitzingen 1951
- [12] Złat Mieczysław: „*Sztuka Śląskiej drogi od gotyku*” [w:] „*Późny gotyk*”, Warszawa 1965

II. 107 NYSA, kościół p.w. św. Jakuba
widok od zachodu

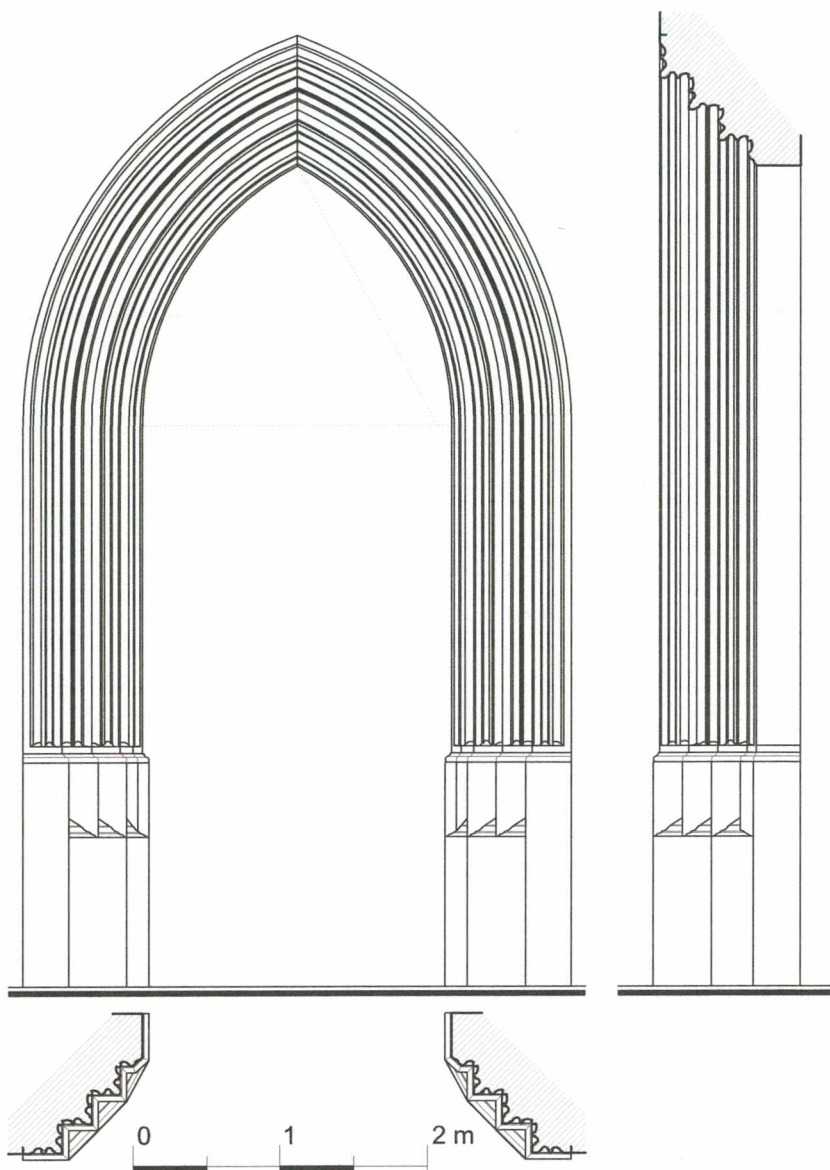
II. 108 NYSA, kościół p.w. św. Jakuba
widok od południa

II. 109 NYSA, plan kościoła p.w. św. Jakuba,
(na podstawie: „Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce”)

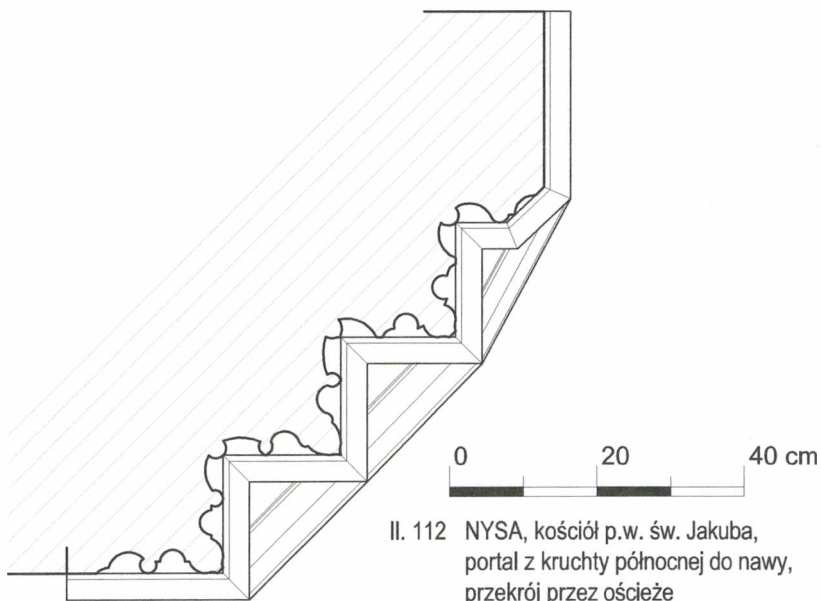
1. portal zachodni (XIX w.);
2. portal północny (4. ćw. XIV w.);
3. portal południowy (4. ćw. XIV w.);
4. portal do zakrystii (XV w.).

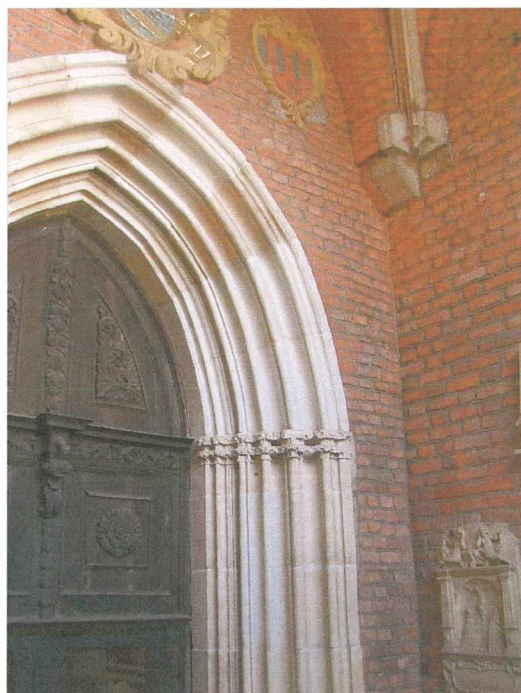

II. 110 NYSA, kościół p.w. św. Jakuba,
portal z kruchty północnej do nawy, inwentaryzacja

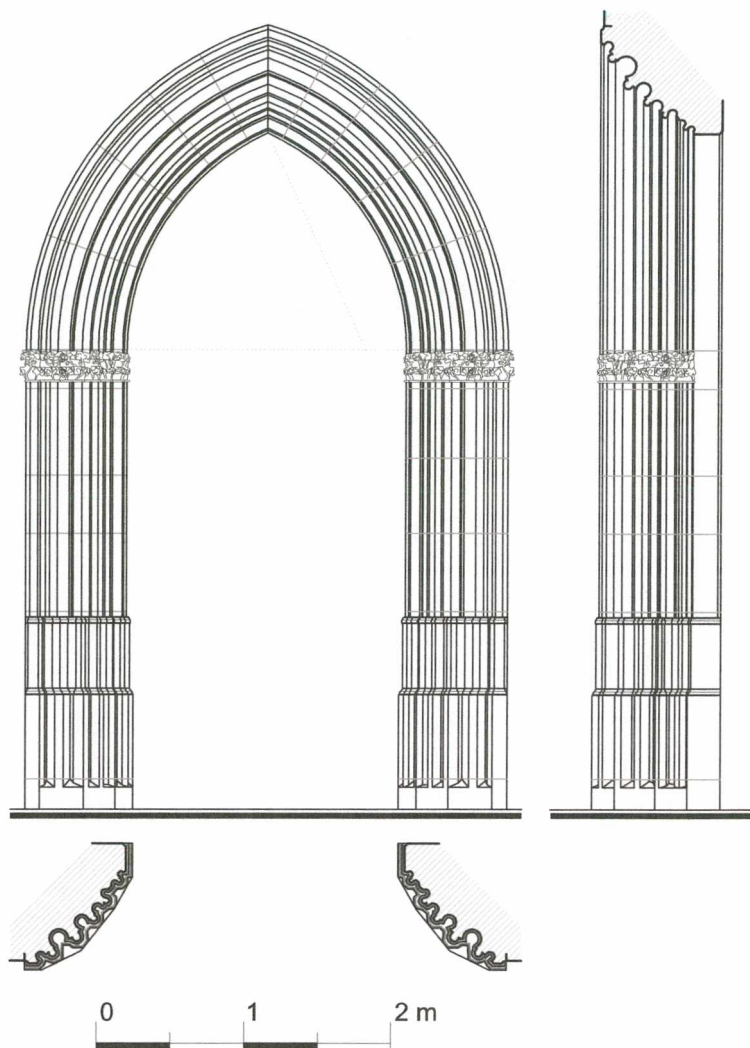
II. 111 NYSA, kościół p.w. św. Jakuba,
portal z kruchty północnej do nawy

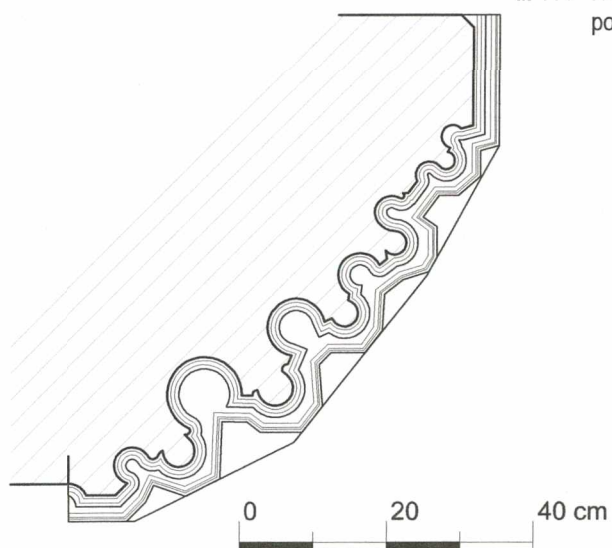
II. 112 NYSA, kościół p.w. św. Jakuba,
portal z kruchty północnej do nawy,
przekrój przez ościeże

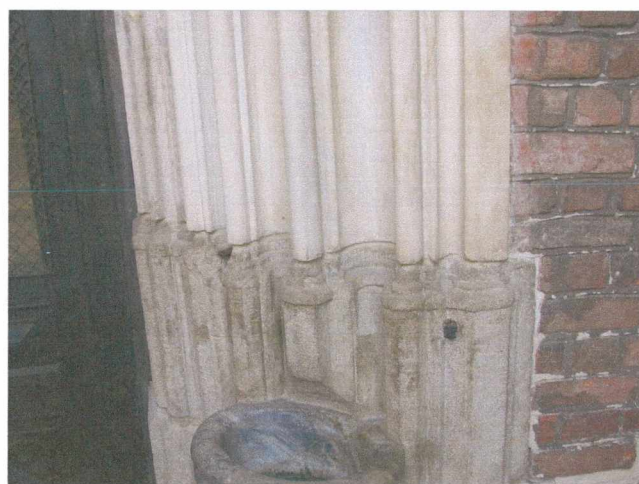
Il. 113 NYSA, kościół p.w. św. Jakuba,
portal z kruchty południowej do nawy

Il. 114 NYSA, kościół p.w. św. Jakuba,
portal z kruchty południowej do nawy, inwentaryzacja

Il. 115 NYSA, kościół p.w. św. Jakuba,
portal z kruchty południowej do nawy, detal

Il. 116 NYSA, kościół p.w. św. Jakuba,
portal z kruchty południowej do nawy, detal

PACZKÓW (niem. Patschkau)

- kościół p.w. Świętej Trójcy, Panny Marii i św. Mikołaja
obecnie p.w. św. Jana Ewangelisty
(Il. 117-129)

Opis kościoła:

Kościół halowy trójnawowy, dwuprzęsłowy, założony na rzucie kwadratu, z prezbiterium dwuprzęsłowym, zamkniętym siedmiobocznie. Przy prezbiterium od północy dwuprzęsłowa zakrystia z piętnem otwartym arkadami do prezbiterium; od południa – kaplica Mariacka.

Sklepienia nawy środkowej gwiaździste czteroramienne; w prezbiterium i kaplicy południowej sieciowe; w zakrystii i nawach bocznych trójpodporowe.

Kościół opięty przyporami, od zachodu przypory prostopadłe. Nad zachodnią częścią zakrystii wieża na rzucie kwadratu.

Wzmianki historyczne:

- 1360 – zatwierdzenie fundacji ołtarza przez biskupa Przecława z Pogorzeli (A. Kopietz: „Geschichte der katholischen Pfarrkirche zu Patschkau” Schl. Vrzt., 4: 1888, str. 55, RS V, nr 66, str. 31);
- 1376, 1379, 1380 – wzmiankowane ołtarze (A. Kopietz *op.cit.*, str. 60-61);
- 1382 – fundacja wiecznej lampy (A. Kopietz *op.cit.*, str. 55);
- 1389 – nadanie 40 dni odpustu przez biskupa Wacława, który kościół fundował, dotował i konsekrował (A. Kopietz *op.cit.*, str. 55);
- 1447 – nadanie odpustu kaplicy Mariackiej (A. Kopietz *op.cit.*, str. 63);
- 1472 – data na sklepieniu zachodniego przęsła nawy południowej;
- 1472 – wzmiankowane schody (A. Kopietz *op.cit.*, str. 60);
- 1491 – data na sklepieniu nawy środkowej.

Datowanie obiektu:¹

- 1360-1389 – wzniesienie nawy, prezbiterium i zakrystii;
- przed 1447 – kaplica Mariacka;
- 1491 – sklepienie nawy środkowej;
- 1588 – przekształcenie kaplicy południowej na kaplicę Maltitzów;
- 1529 – inkastelowany.

Portale:

- 1) portal zachodni (3. ćw. XIV w.);
- 2) portal północny (3. ćw. XIV w.);
- 3) portal południowy (3. ćw. XIV w.);
- 4) portal z prezbiterium do zakrystii (3. ćw. XIV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal zachodni:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od zachodu do nawy środkowej kościoła, jest portalem głównym. Usytuowany jest w osi elewacji zachodniej. Portal wykonany jest z ciosów czerwonego piaskowca, dekorację portalu na zewnątrz ościeży wykonano z piaskowca jasnożółtego. Całość

¹ Na podstawie „Architektura gotycka w Polsce”, red. Teresa Mroczko, Marian Arszyski, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1995 (dalej występuje jako AGP)

wyraźne odcina się na tle ciemniejszej mocno chropowatej ściany z kamienia łamanego (w części cokołowej kościoła) i cegły (powyżej gzymsu kościoła). Do portalu prowadzą wysokie schody.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: bogato profilowane ościeża ustawione na cokole, zwieńczone strefą głowic, ostrołukowa archiwolta zwieńczona kwiatonem oraz po bokach pinakle na wspornikach.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są rozchylone, ustawione na wysokim cokole. Cokół (wys. 120 cm) składa się z dwóch nierównych poziomów (w proporcji ok. 1:3), rozdzielonych za pomocą niewielkiej, skośnej redukcji. Cokół jest ścięty w trzech płaszczyznach.

Ościeże jest zlicowane z elewacją, ma układ rozczłonkowany. Główne profile ościeża posiadają własne bazy oraz głowice. Bazy profili ustawione są na górnej, skośnej powierzchni cokołu, u podstawy mają przekrój kołowy, który szybko przechodzi w wielobok z wklęsłymi bokami; zakończone są gzymsem złożonym z dwóch wałeczków rozdzielonych uskokiem. Profilowanie ościeża składa się z czterech profili głównych (pół wałka z noskiem ściętym, profil migdałowy ścięty, wałek z noskiem ściętym, wałek) zmniejszających się do wnętrza portalu, rozdzielonych wklęsłkami o znacznej średnicy. Profile przechodzą we wklęsłki za pomocą drobnych, pojedynczych dodatkowych profili umieszczonych po bokach. Pierwszą, największą wklęsłkę dekoruje wić roślinna złożona z łodygi „wyrastającej” z górnej płaszczyzny cokołu ościeża, mięsistych liści i szyszek.

Profile główne zwieńczone są głowicami kielichowymi z dekoracją roślinną umieszczoną w dwóch poziomach. Głowice wykończone są gzymsem.

Archiwolta

Profilowanie archiwolty powtarza profil ościeża, z wyjątkiem pierwszego profilu, który w archiwoltie ma przekrój kołowy i dodatkowego profilowania od frontu, a także dodany jest ostrołukowy gzyms z czołgankami w formie rozwiniętych, stylizowanych liści dębowych. Profil gzymsu wygina się w szczycie w szpic, stanowiąc podparcie dla okazałego, dwupoziomowego, płaskorzeźbionego kwiatonu. Ostrołuk archiwolty oparty jest na trójkącie równobocznym.

Pinakle

Na wysokości strefy głowic ościeży umieszczono po bokach portalu rzeźbione wsporniki figuralne. Wsporniki te podtrzymują dekoracyjne, dwukondygnacyjne pinakle. Pinakle w dolnej części mają przekrój półfilara prostokątnego, w górnej przechodzą w półfilar trójkątny, w szczycie zwieńczony wysoką iglicą i kwiatonem. Powierzchnie ścian pinakla dekorowane są blendami maswerkowymi zwieńczonymi trójliściem ostrołukowym oraz wimpergą z iglicą i kwiatonem oraz pączkowymi czołgankami.

Rama

Od góry kompozycję portalu zamyka dolna krawędź poszuru okna, znajdującego się powyżej. Powierzchnia ściany między pinaklami i nad archiwoltą jest gładko otynkowana. Po obu stronach wieńczącego portal kwiatonu mieszczą się płaskorzeźbione figury trzymające herby. Obie postacie zwrócone są w kierunku kwiatonu. Postać po lewej stronie to giermek w kolczudze, podtrzymujący herb biskupa Przecława z Pogorzeli, z prawej strony herb księstwa podtrzymuje mieszczanin w kapuzie. Obie figurki noszą pasy z krótkimi mieczami, a herby są

zwieńczone rycerskimi hełmami. Napis nad łukiem wejścia informuje o odnowieniu portalu w1577 r.²

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy jest ostrołukowy, wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i pod archiwoltą.

Portal północny:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od północy do nawy bocznej kościoła, obecnie znajduje się w później dobudowanej kruchcie. Usytuowany jest w drugim przęśle od zachodu, symetrycznie między przyporami. Portal jest otynkowany i pomalowany na białą. Prowadzą do niego schody.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: profilowane ościeża ustawione na cokole, zwieńczone strefą głowic oraz ostrołukowa archiwolta.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są rozchylone, ustawione na cokole. Cokół (wys. 84 cm) jest ścięty w dwóch płaszczyznach.

Ościeże jest zlicowane z elewacją, ma układ rozczłonkowany. Główne profile ościeża posiadają własne bazy oraz głowice. Bazy profili ustawione są na górnej, skośnej powierzchni cokołu, mają przekrój wieloboczny, w 1/3 wysokości przewiązane są półkolistą opaską. U góry zakończone są gzymsem z dwóch półwałków, rozdzielonych wklęsłą. Profilowanie ościeża składa się z dwóch profili głównych (wałek, wałek z noskiem) o zbliżonych średnicach (5÷6 cm), rozdzielonych wklęsłkami o podobnej średnicy. Profile przechodzą we wklęsły za pomocą drobnych, pojedynczych wałeczków umieszczonych po bokach.

Profile główne zwieńczone są głowicami kielichowymi z dekoracją roślinną.

Archiwolta

Profilowanie archiwolty powtarza profil ościeża. Ostrołuk archiwolty ma strzałkę nieco obniżoną. Profile łączą się w kluczu. Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i archiwoltą.

Portal południowy:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od południa do nawy bocznej kościoła, obecnie znajduje się w później dobudowanej kruchcie. Usytuowany jest w drugim przęśle od zachodu, symetrycznie między przyporami. Portal jest otynkowany i pomalowany na białą.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: profilowane ościeża ustawione na cokole, zamknięte łukiem dwuramiennym.

² Anno 1577 haec porta amplificata fuit (ostatni wyraz przemalowano w XX w. na: est) (B. Bteinborn Otmuchów, Paczków)

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są rozchylone, ustawione na cokole. Cokół (wys. 124 cm) jest ścięty, zajmuje blisko połowę wysokości ościeża.

Ościeże jest zlicowane ze ścianą, ma układ rozczłonkowany. Profil ościeża ustawiony jest na górnej, lekko skośnej powierzchni cokołu. Profilowanie ościeża składa się z: płytkiej wklęsłości, wałka, wklęsłości, ścięcia i mniejszej wklęsłości.

Łuk dwuramienny i otwór wejściowy

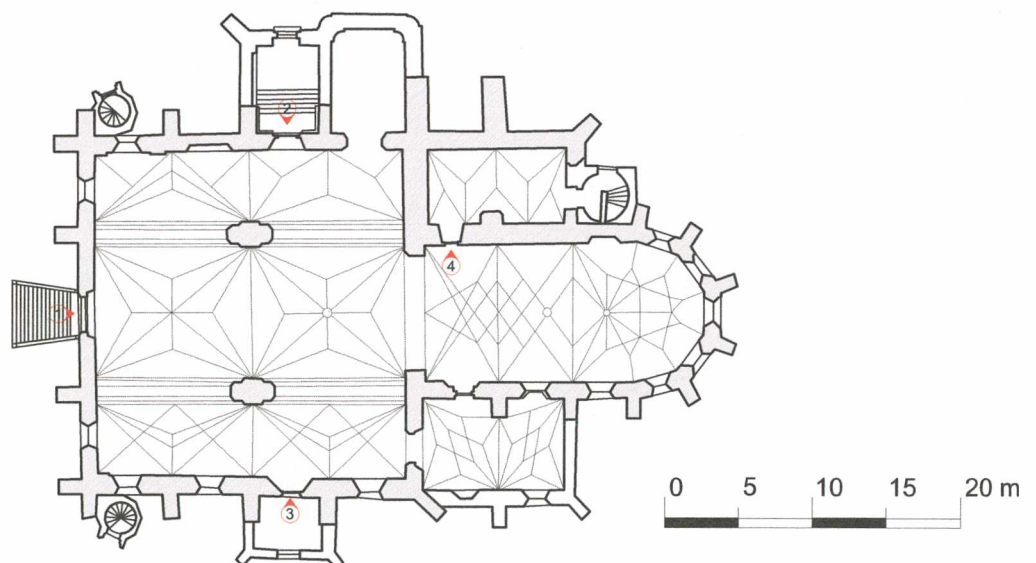
Profilowanie oścież płynnie przechodzi w dwa łęki, najpierw wklęsły, potem wypukły z niewielkim uskokiem pomiędzy nimi w części profilowania węgara. Górna część jest prostokątna. Otwór wejściowy jest dwuramienny.

Bibliografia:

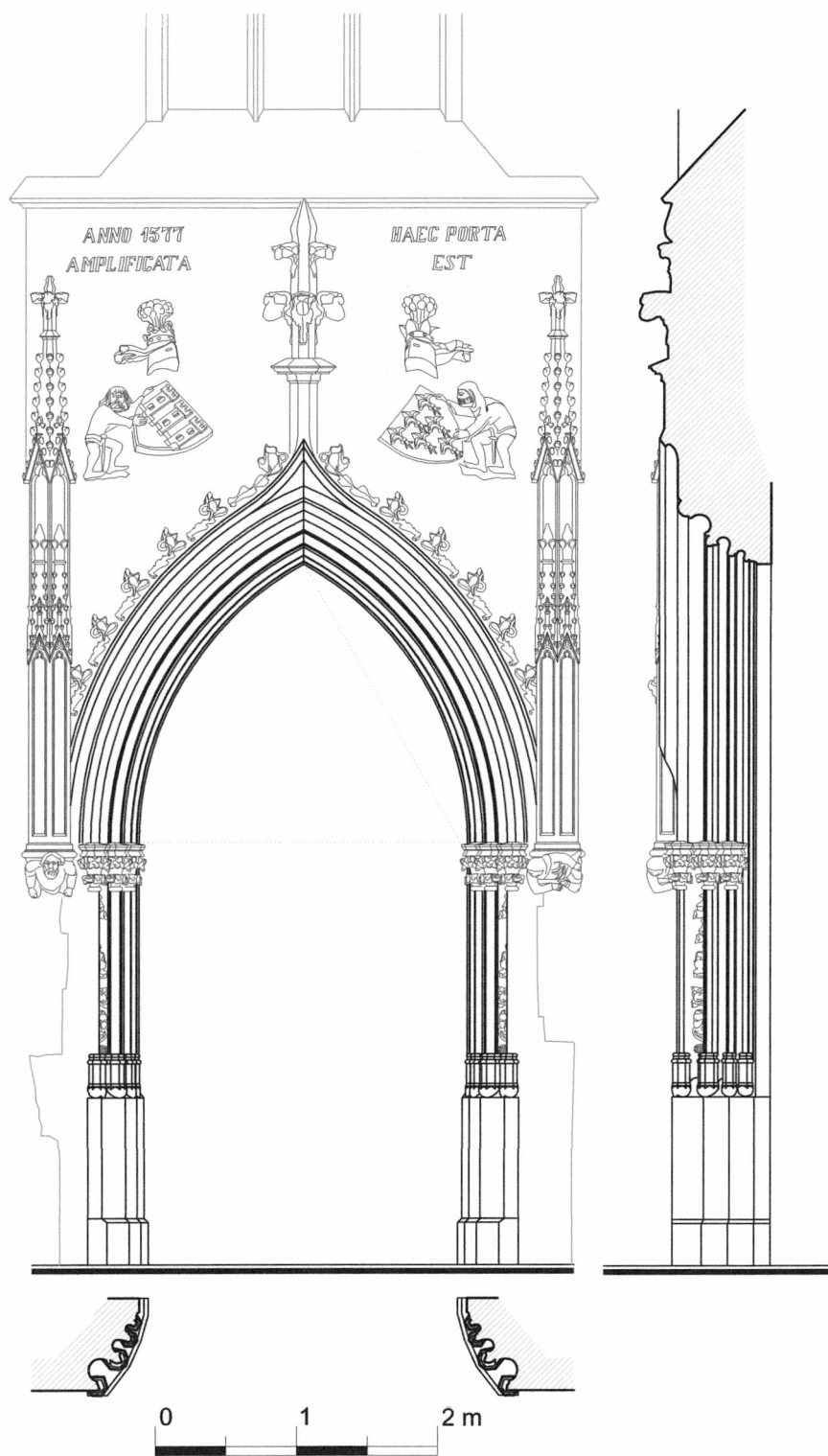
- [1] „*Architektura gotycka w Polsce*”, Tom 1 i 2, red. Teresa Mroczko, Marian Arsyński, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1995
- [2] Chrzanowski Tadeusz, Kornecki Marian: „*Powiat nyski*” [w:] KZSP, t. VII, z. 9, Warszawa 1963, str. 143-159
- [3] Frey Dagobert: „*Die Kunst im Mittelalter*” [w:] Aubin H. „*Geschichte Schlesiens*”, Bd. 1, Breslau 1938
- [4] Hanulanka Danuta: „*Sklepienia późnogotyckie na Śląsku*”, Wrocław 1971
- [5] Jungnitz Joseph: „*Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonat Oppeln*”, Breslau 1904
- [6] Kopietz Athanasius: „*Geschichte der katholischen Pfarrkirche zu Patschkau*” Schlesien Vorzeit, t. 4: 1888, str. 52-78
- [7] Lemańska-Trepińska M.: „*Kościół św. Jana Ewangelisty w Paczkowie*” [w:] *Biuletyn Historii Sztuki*, 17: 1955, str. 180
- [8] Luchs Hermann: „*Inventarium der Pfarr zur Patschkau 1572*” [w:] Schlesien Vorzeit, t. 3: 1881, str. 438-444
- [9] Lutsch Hans: „*Die Kunstdenkmäler des Reg. –Bezirks Oppeln*”, Breslau 1894
- [10] Steinborn Bożena: „*Otmuchów. Paczków.*”, seria: *Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1982
- [11] Tintelnot Hans: „*Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens.*”, Kitzingen 1951

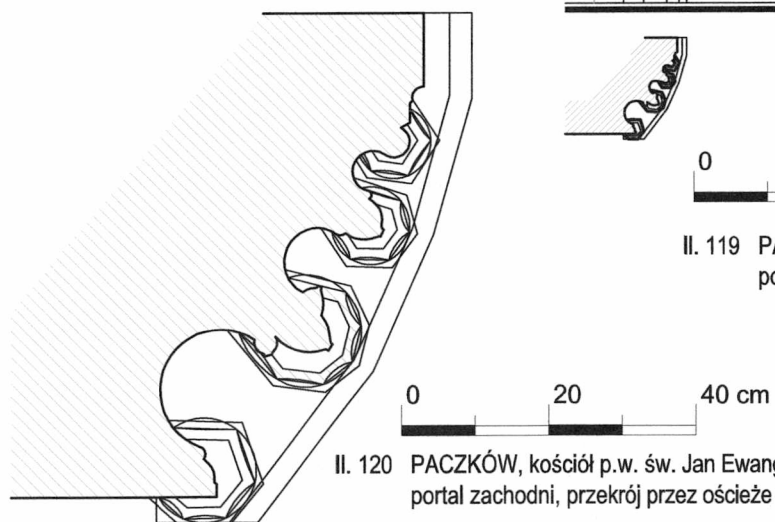
II. 117 PACZKÓW, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty

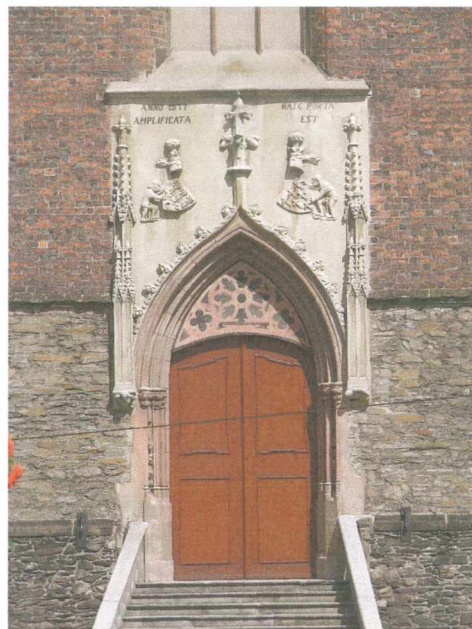
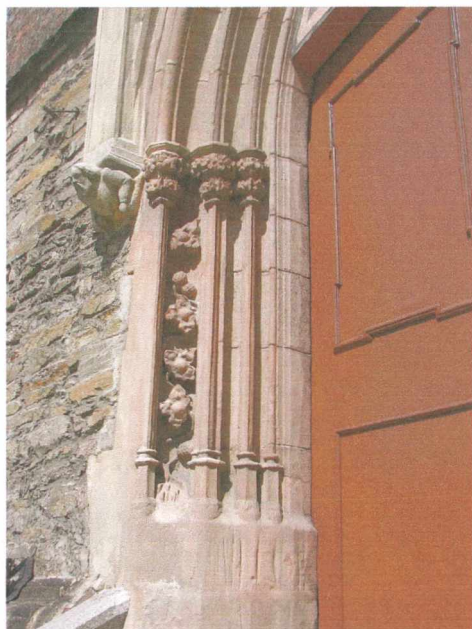
II. 118 PACZKÓW, plan kościoła p.w. św. Jana Ewangelisty,
(na podstawie: B. Steinborn „Śląsk w zabytkach sztuki. Otmuchów, Paczków”)
1. portal zachodni (3. ćw. XIV w.);
2. portal z kruchty północnej do nawy (3. ćw. XIV w.);
3. portal z kruchty południowej do nawy (3. ćw. XIV w.);
4. portal z prezbiterium do zakrystii (3. ćw. XIV w.).

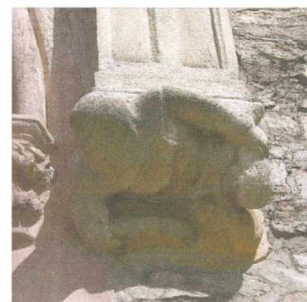
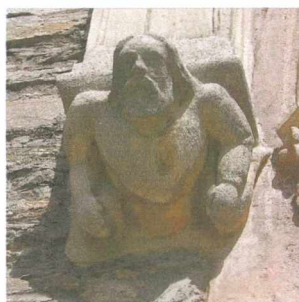
II. 119 PACZKÓW, kościół p.w. św. Jan Ewangelisty,
portal zachodni, inwentaryzacja

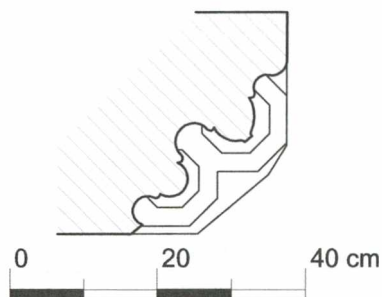

II. 120 PACZKÓW, kościół p.w. św. Jan Ewangelisty,
portal zachodni, przekrój przez ościeże

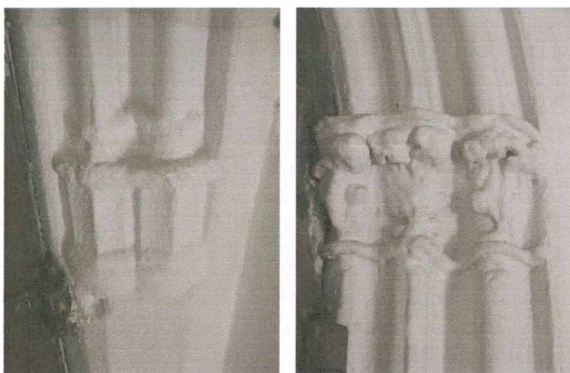

II. 121 PACZKÓW, kościół p.w. św. Jan Ewangelisty,
portal zachodni, widok ogólny oraz detale

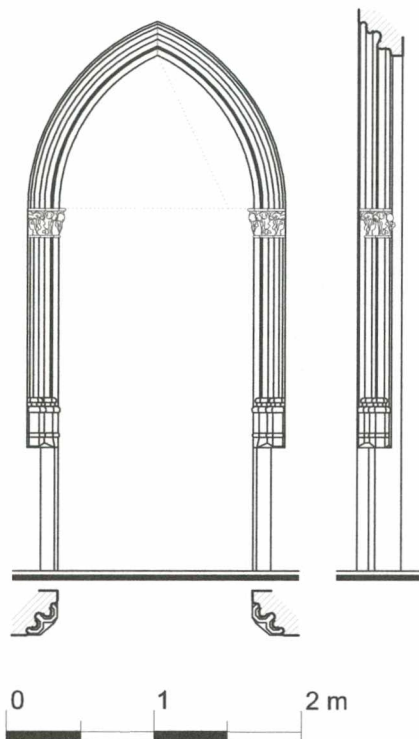

II. 122a PACZKÓW, kościół pw. św. Jana Ewangelisty,
portal północny, przekrój przez ościeże

II. 123 PACZKÓW, kościół pw. św. Jana Ewangelisty,
portal północny, detale ościeża

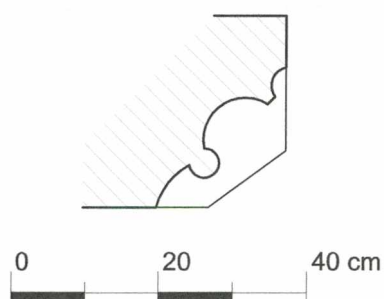
II. 122 PACZKÓW, kościół pw. św. Jana Ewangelisty,
portal północny, inwentaryzacja

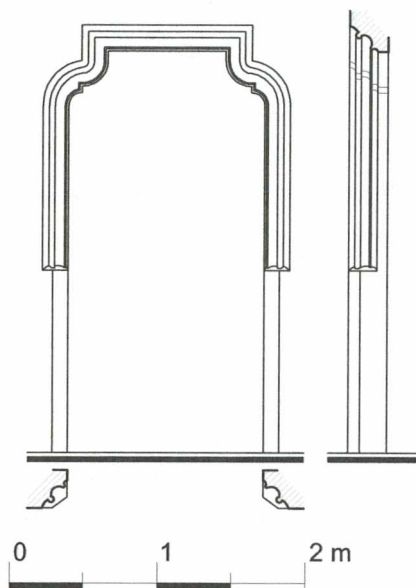
II. 125 PACZKÓW, kościół pw. św. Jana Ewangelisty,
portal do zakrystii

II. 124 PACZKÓW, kościół pw. św. Jana Ewangelisty,
portal północny

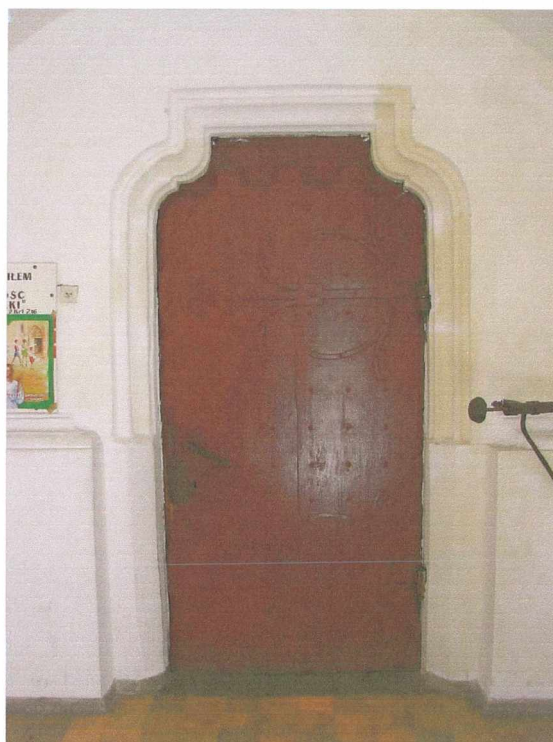
II. 126 PACZKÓW, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal południowy, przekrój przez ościeże

II. 127 PACZKÓW, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal południowy, inwentaryzacja

II. 128 PACZKÓW, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal południowy, detal łuku dwuramiennego

II. 129 PACZKÓW, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal południowy

STRZEGOM (*niem. Striegau*)

- **Kościół parafialny p.w. św. Piotra i Pawła, (joannitów)**
(II. 130-156)

Opis kościoła:

Trzynawowa, pięcioprzęślowa, orientowana bazylika, założona na rzucie krzyża łacińskiego z transeptem. Prezbiterium trzyprzęślowe i towarzyszące mu nawy boczne, każde zamknięte trójbocznie. Fasada zachodnia dwuwieżowa, wieża południowa nieukończona, wieża północna tylko do wysokości szczytu. Wnętrza przekryte sklepieniami krzyżowymi, gwiaździstymi i sieciowymi, opartymi na filarach. Na zewnątrz widoczne kamienno-ceglane łuki przyporowe.

Wzmianki historyczne:

- 1203 – potwierdzenie nadania joannitom kościoła św. Piotra (CDS VII/1, nr 85, nr 86, str. 64-65);
- 1239 – nadanie dla joannitów, wzmiankowana konsekracja kościoła (CDS VII/1, nr 524, str. 196)
- 1253 – początek budowy (Zimmermann V, str. 189);
- 1311 – powiększenie kościoła przez księcia świdnickiego Bernarda (Naso, str. 136);
- 1318 – data na dzwonie w wieży północnej;
- 1335 – wzmiankowany Johannes, vitricus (CDS XXIX, nr 5470, str. 51);
- 1360 – założenie przez radę miejską funduszu budowy (J. Filla: *Chronik der Stadt Striegau*. Striegau 1889, str. 67);
- 1360, 1364, 1367, 1370, 1385, 1388 – sprzedaż czynszów i darowizny na budowę (J. Filla *op. cit.*, str. 67-69)
- 1382, 1388, 1390, 1391 – wzmiankowane wynagrodzenia dla Jacoba von Schweidnitz za prace budowlane (J. Filla *op. cit.*, str. 66-67);
- 1386 – dach lub sklepienie nawy poprzecznej (J. Filla *op. cit.*, s. 66);
- 1388 – wzmiankowane prace przy fundamentach (E. Wernicke: *Baugeschichte der katholischen Pfarrkirche zu Schweidnitz*. Breslau 1874, s. 2, przypis 14);
- 1388 – założenie fundamentów prezbiterium (J. Filla, *op. cit.*, str. 67);
- 1389 – budowa zakrystii (Zimmermann V, str. 189);
- 1396 – ukończenie dachów (Zimmermann V, str. 198);
- 1399 – fundacja ołtarza głównego (J. Filla, *op. cit.*, str. 76);
- 1522 – data na chórze muzycznym;
- ok. 1900 – naprawa i rekonstrukcja dekoracji portalowych wg projektu H. Lutscha.

Datowanie:¹

Zbudowany w trzech etapach:

- ok. 1335-1370 – korpus nawowy ze sklepieniami naw bocznych;²
- ok. 1370-1.ćw. XV w. – mury obwodowe nawy poprzecznej, prezbiterium ze sklepieniami naw bocznych, zakrystia i kruchty;
- poł. XV w. – sklepienia nawy głównej.

¹ na podstawie „AGP”

² Datowanie i fazy budowy nie rozstrzygnięte. H. Lutsch [7] oraz H. Hoffmann [4] przyjmowali początek budowy od zach.; G. Chmarzyński [1], H. Tintelnot [12] i D. Hanulanka [3] zakładali budowę od prezbiterium; M. Kutzner [6] zrekonstruował przebieg budowy od wschodu, datując prezbiterium na ok. 1345-1370

Portale:

- 1) portal zachodni (2. ćw. XIV w.);
- 2) portal północny (2. ćw. XIV w.);
- 3) portal południowy (2. ćw. XIV w.);
- 4) portal z prezbiterium do zakrystii (lata 90-te XIV w.);
- 5) portal do prezbiterium (4. ćw. XIV w.);
- 6) portal do wieżyczki schodowej w zamknięciu nawy północnej (4. ćw. XIV w.);
- 7) portal do wieżyczki schodowej w zamknięciu nawy południowej (4. ćw. XIV w.);
- 8) portal do wieżyczki schodowej w nawie południowej (4. ćw. XIV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal zachodni:

Informacje ogólne

Portal usytuowany jest na osi elewacji zachodniej, między przyporami. Jest to portal główny, prowadzi do nawy głównej kościoła. Zajmuje niemal 1/3 wysokości całej elewacji, którą można podzielić na trzy prawie równe części: portal, ściana z oknem, szczyt. Okno tuż nad portalem dopasowane jest szerokością do niego i stanowi jego przedłużenie, dopełnienie kompozycyjne. Portal wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca, wyraźnie odcina się na tle nieco ciemniejszej, mocno chropowatej, granitowej ściany, kontrastując z nią także delikatną fakturą.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: bogato profilowane ościeże, przechodzące w ostrołukową archiwoltę; wimperga; po bokach wysokie, rozbudowane pinakle; całość zamknięta od góry w prostokątną ramę; archiwoltę wypełnia płaskorzeźbiony tympanon.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone (41°), ustawione na cokole. Cokół (wys. 110 cm) składa się z dwóch nierównych kondygnacji (w proporcji ok. 2 do 3), rozdzielonych za pomocą niewielkiej, skośnej redukcji. Część dolna o gładkiej powierzchni, w części górnej wycięte są, za pomocą stromych skośnych ścięć, trzy uskoki o lekko ściętych narożach. Część cokołowa przechodzi w ościeże za pomocą niewielkiej redukcji wykonanej jako profilowany gzymś. Profil gzymsu jest trochę zatarty, najprawdopodobniej składa się z wklęski, wałka większego, wałka mniejszego, wklęski i profilu półmigałowego (?). Średnice poszczególnych profili mają wymiary $0.5 \div 1.5$ cm.

Ościeże lekko wysunięte przez lico muru, ma układ uskokowy, składa się z trzech uskoków i węgara. Uskoki są lekko sfazowane, każdy o przekroju zbliżonym do kwadratu, o przekrojach zmniejszających się w kierunku wnętrza portalu. Na wysokości 35 cm rozpoczyna się profilowanie uskoków i węgara, profile wychodzą ze skośnego ścięcia. Każdemu uskokowi odpowiada wiązka profili. Wiązki 2. i 3. (licząc od zewnątrz) mają podobną budowę, składają się z profilu głównego (wałek, wałek z noskiem) na narożu uskoku oraz z drobniejszych profili bocznych umieszczonych symetrycznie po bokach. Wiazka pierwsza jest tylko częściowo symetryczna wokół profilu głównego (profil gruszkowy), posiada dodatkowe profilowanie od frontu uskoku. Węgar jest profilowany od frontu oraz ma fazowane tylne naroże. Poszczególne wiązki profili rozdzielone są wklęsłkami o przekroju większym od profili głównych.

Archiwolta

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o nieco obniżonej strzałce. Archiwolta wykończona jest gzymsem kapnikowym, który dodatkowo wzbogaca i

powiększa profilowanie. Profil gzymsu w szczycie wygina się ku górze w ośli grzbiet, tworząc podstawę do zwieńczenia płaskorzeźbionym kwiatonem. Na gzymsie kapnikowym umieszczono czołganki w formie dużych, rozwiniętych liści. Pomiedzy czołgankami – niewielkie (porównywalne wielkością do czołganek), klęczące postacie zwrócone twarzami w kierunku wimpergi.

Wimperga

Ponad archiwoltą wznosi się stromo ku górze wimperga. Ramiona wimpergi tworzone są przez dość masywny gzyms kapnikowy, na którym umieszczono czołganki w formie usychających liści. Szczyt wimpergi zwieńczony jest dużym, dwukondygnacyjnym kwiatonem. Pole wimpergi wypełnia płaskorzeźba przedstawiająca scenę sądu ostatecznego. W górnej części (ponad kwiatonem archiwolty) Chrystus Tronujący, siedzący na łuku tęczowym, po bokach dwie klęczące postacie porównywalnej wielkości: kobieta z lewej w otoczeniu miniaturowych aniołów i mężczyzna z prawej w otoczeniu miniaturowych stworów z piekieł.

Pinakle

Po bokach portal ujmują wysokie, wielokondygnacyjne pinakle dostawione do lica ściany. Najniższą kondygnację stanowi cokół, dalej kolumnienki z głowicami, na których rzeźby figuralne; nad nimi wysokie trzykondygnacyjne baldachimy; dalej pinakiel jest redukowany do formy przekątniowej i zwieńczony stromym daszkiem. Cokół pinakla ma budowę taką, jak cokół ościeża. W przekroju jest zasadniczo prostokątem z dostawionymi z trzech boków formami trapezowymi (czwartym bokiem dotyka ściany). Formy trapezowe przechodzą za pomocą skośnych ścięć w trzy kolumnienki (na wysokości rozpoczęcia profilowania ościeża), po jednej na każdym wolnym boku pinakla. Na ścięciach przy podstawie kolumnienek wyrzeźbiono małe figury zwierzęce (ok. 20 cm, m. in. lwy). Trzony kolumnienek wykończone są u góry ostrołukowym fryzem arkadkowym z trójliściem i zwieńczone są głowicami kielichowymi o dekoracji roślinnej (każda głowica jest inna, formy roślinne układają się w dwa poziomy). Na głowicach profilowane, ośmioboczne płytki stanowią postument dla pełnopostaciowych rzeźb figuralnych (figur brak). Nad nimi ośmioboczne baldachimy, każda z ośmiu ścień dekorowana ostrołukiem z trójliściem wewnątrz, nad nim miniaturowa wimperga z kwiatonem, a na narożach małe pinakle, całość wykończona fryzem arkadkowym z trójliściem lub z trójliści w kółkach. Podstawy baldachimów znajdują się na wysokości przejścia ościeża w łuk archiwolty. Baldachimy zwieńczono ośmiobocznymi pinaklami z blendami maswerkowymi ostrołukowymi z trójliściem i znowu wykończone u góry fryzem. Każdy z pinakli nakryty ośmioboczną wieżyczką z pączkowymi czołgankami na krawędziach i kwiatonem na szczycie. Pinakiel właściwy dekorują, od poziomu rzeźb figuralnych, blendy maswerkowe ostrołukowe z trójliściem, nad nimi daszki wimperg (poziom szczytu archiwolty) ozdobione liściastymi czołgankami (formy rozwijające się) oraz kwiatonem; pole wimpergi wypełnione trójlistnym ostrołukowym maswerkiem o układzie centralnym. Naroża zwieńczone miniaturowymi pinaklami. Ponad daszkami wimperg pinakiel jest redukowany do formy o przekroju kwadratowym, ustawionej przekątniowo. Dekoracja ścian pinakla w tej kondygnacji powtarza się, tylko w mniejszej skali: ostrołukowe blendy maswerkowe z trójliściem, nad nimi daszki wimperg (poziom szczytu wimpergi „właściwej”), naroża zwieńczone małutkimi pinaklami. Powyżej pinakiel przekryty stromym daszkiem wieżowym (ostroslup ścięty na czworoboku), zdobionym pączkowymi czołgankami na krawędziach oraz kwiatonem na szczycie. Cały pinakiel sięga kwiatonu wieńczącego wimpergę.

Rama

Od góry kompozycję zamyka prostokątna rama z gzymsu kapnikowego, (niezależna od gzymsów dzielących elewacje). Utworzone pole między wimpergą a ramą wypełnione jest

rytmicznie 9-cioma blendami maswerkowymi okrągłymi z trójliściem okrągłym. Maswerk jest „dwuwarstwowy”: warstwa zewnętrzna utworzona jest z delikatnych wałeczków i zakończona u góry półkoliście; warstwa druga utworzona przez wklęsłe wcięcie zamknięta jest trójliściem okrągłym. Z gzymsu wimpergi dla każdego pola blendy maswerkowej wychodzi forma pinakla przekątniowego, dekorowana blendami maswerkowymi z trójliściem ostrołukowym, wimpergami i daszkami wieżowymi z pączkowymi czołgankami na krawędziach i kwiatonem na szczycie.

Otwór wejściowy i tympanon

Otwór wejściowy jest prostokątny, wysoki (1:2), ograniczony od góry przez tympanon wypełniający przestrzeń pod archiwoltą. Tympanon oparty jest na wspornikach w formie głowic kielichowych z dekoracją. Głowica z lewej strony pełna założona na ośmioboku, dekorowana ornamentem liściastym z motywem orła, spód głowicy (tam, gdzie powinna stać na trzonie) jest wykończony kwiatem z płatkami wywiniętymi do góry. Gzyms górny składa się z wałeczków i uskoków z wklęsłkami. Głowica z prawej strony do połowy wtopiona jest w ościeże i dekorowana ornamentem zoomorficznym z motywem lwa; gzyms górny budują: wklęsła, uskok i wałek.

Pole tympanonu wypełnia płaskorzeźba skomponowana w trzech poziomach. Rzeźbione postacie są prawie pełnoplastyczne. Dwie dolne płaskorzeźbione sceny, przedstawiające historię nawrócenia Św. Pawła z Tarsu, począwszy od wyjazdu z Jerozolimy do Damaszku, oślepienie, upadek z konia (poziom dolny) oraz chrzest i kazanie (poziom drugi). Poziomy te rozdzielone są rzędem ośmiu pełnoplastycznych baldachimów ośmiobocznych w pełni dekorowanych (mimo małych rozmiarów) ostrołukowymi trójliściami, wimpergami z czołgankami i pinaklami na narożach oraz blendami maswerkowymi w tle wimperg. Poziom trzeci najwyższy w szczycie tympanonu wypełnia półpostać Boga Ojca unoszona na stylizowanym obłoku przez anioły.

Portal północny:

Informacje ogólne

Portal usytuowany jest w północnej ścianie kościoła. Prowadzi z kruchty (dobudowanej później) do nawy północnej w czwartym przęśle korpusu nawowego, naprzeciw portalu południowego. Portal umiejscowiony jest w osi elewacji północnej, na środku ściany pomiędzy masywem wieżowym a masywem transeptu. Nad portalem znajdowało się okno (śląd widoczny w kruchcie). Portal wykonano z ciosów jasnożółtego piaskowca, prawdopodobnie wtórnie pobieleny.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: bogato profilowane ościeża, przechodzące w ostrołukową archiwoltę; po bokach na wysokości archiwolty rzeźby figuralne na postumentach z baldachimami; archiwoltę wypełnia tympanon.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są bardzo szeroko rozchylone (60°), ustawione na cokole. Cokół na rzucie wieloboku (wys. 138 cm) rozpoczyna się od profilowanego gzymsu (wałek – wklęsła – wałek), 20 cm powyżej wycięte są, za pomocą stromych skośnych ścięć, trzy uskoki, w których wyżej wyprofilowane jest ościeże.

Ościeże w licu ściany, ma układ uskokowy, składa się z trzech uskoków i węgara. Uskoki mają przekrój prostokątny o dłuższym boku równoległym do lica elewacji, przekrojach zmniejszających się w kierunku wnętrza portalu. Profilowanie uskoków i węgara wychodzi ze skośnego ścięcia. Każdemu uskokowi odpowiada wiązka profili. Uskok pierwszy (licząc od

zewnątrz) ma w narożu profil główny – gruszkowy (Ø5cm), od frontu profilowanie jest zaraz zakończone wklęsłą i ścięciem, na boku krótszym kilka drobniejszych profili przechodzi w dużą wklęsłą przechodzącą w kolejny uskok. Profilowanie drugiego uskoku jest częściowo symetryczne wokół profilu głównego (forma wieloboczna u wklęsłych ściankach, Ø6.4cm), posiada dodatkowe profile dopełniające dłuższy bok uskoku. Uskok trzeci najmniejszy posiada profil główny w narożu (wałek, Ø4cm) i drobniej profilowany bok dłuższy, na boku krótszym mieści się już jedynie wklęsła przechodząca w profilowanie węgara. Wewnętrzna strona węgara jest gładka, posiada tylko ścięcie z półkolistą wklęsłą na tylnym narożu.

Archiwolta

Profilowanie ościeży płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o nieco obniżonej strzałce. Archiwolta wykończona jest gzymsem kapnikowym, który dodatkowo wzbogaca i powiększa profilowanie. Profil gzymsu w szczycie zwieńczony jest podstawą kwiatonu. Na gzymisie kapnikowym umieszczono czołganki w formie dużych, rozwijających się pączków liści dębowych. Czołganki w szczycie archiwolty mają nieco inny układ niż pozostałe.

Otwór wejściowy i tympanon

Otwór wejściowy jest prostokątny, wysoki (1:2), ograniczony od góry przez tympanon, wypełniający przestrzeń pod archiwoltą. Tympanon oparty jest na wspornikach w formie połówek głowic kielichowych dekorowanych maszkaronami i ornamentem roślinnym.

Pole tympanonu wypełnia płaskorzeźba skomponowana w dwóch poziomach równej wysokości, oddzielonych wąską płytką (na poziomie baldachimów po bokach portalu). Rzeźbione postacie są półplastyczne. Tympanon przedstawia trzy sceny koronacyjne. W dolnej części tego tympanonu, ukazane są dwie koronacje dokonane w dziejach Starego Przymierza. Pierwszy (po lewej) obraz przedstawia koronację Betsey przez króla Salomona. Drugi mówi o nałożeniu królewskiego diademu przez Ahaswera na głowę Estery. W górnej części tego tympanonu umieszczono scenę koronacji Marii przez Chrystusa na Królową Nieba i Ziemi. Po bokach scenę dopełniają postacie klęczących aniołów.

Rzeźby figuralne

Po bokach portalu, nieco poniżej dolnej linii tympanonu, umieszczono wsporniki na rzeźby figuralne (rzeźb brak), po jednym z każdej strony. Mają one kształt głowic kielichowych zdobionych dekoracją roślinną, w podstawie wykończone maszkaronem, zwieńczone ośmiobocznym gzymsem. Powyżej baldachimy założone na sześcioboku z ostrołukami wypełnionymi trójliściem i wimpergami. Na sklepieniu baldachimu zachowane ślady niebieskiej farby. Baldachimy u góry wykończono geometrycznym fryzem. Fryz lewego baldachimu ma postać rąbów wypełnionych czteroliściem ostrołukowym, fryz prawego – okręgów wypełnionych na przemian trójliściem okrągłym i czteroliściem ostrołukowym. Baldachimy wieńczą sześcioboczne pinakle o ściankach ozdobionych blendami maswerkowymi, w których umieszczono miniaturowe postumenty na rzeźby figuralne oraz baldachimy dla nich. Zwieńczenia pinakli brak.

Portal południowy:

Informacje ogólne

Portal usytuowany jest w południowej ścianie kościoła. Prowadzi z otwartej kruchty (dobudowanej później) do nawy południowej w czwartym przęśle korpusu nawowego, naprzeciw portalu północnego. Portal umieszczony jest w osi elewacji południowej, na środku ściany pomiędzy masywem wieżowym a masywem transeptu. Portal wykonano z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: bogato profilowane ościeża, przechodzące w ostrołukową archiwoltę; po bokach kolumnienki podtrzymujące, na wysokości archiwolty, rzeźby figuralne na postumentach z baldachimami; archiwoltę wypełnia tympanon.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są uskokowe, ustawione na uskokowym cokole. Cokół (wys. 98 cm) przechodzi za pomocą profilowanego gzymsu w uskoki ościeża. W dolnej partii każda ze ścianek uskoków cokołu dekorowana jest pionowym elementem o przekroju trapezowym.

Ościeże zlicowane jest ze ścianą, ma układ uskokowy, składa się z trzech uskoków i węgara. Uskoki mają przekroje niemal kwadratowe, nieznacznie zmniejszające się w kierunku wnętrza portalu. Profilowanie uskoków i węgara wychodzi ze skośnego ścięcia, 55 cm powyżej cokołu. Każdemu uskokowi odpowiada wiązka profili. Wszystkie wiązki mają podobną budowę, składają się z profilu głównego (wałek, profil gruszkowy, wałek z noskiem, Ø5÷5.5cm) na narożu uskoku oraz z drobniejszych profili bocznych umieszczonych symetrycznie po bokach. Węgar jest profilowany od frontu, wewnętrzna strona węgara jest gładka, posiada tylko ścięcie z półkolistą wklęsłą na tylnym narożu. Poszczególne wiązki profili rozdzielone są wklęsłkami o przekroju większym od profili głównych.

Archiwolta

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o nieco obniżonej strzałce. Archiwolta wykończona jest gzymsem kapnikowym, który dodatkowo wzbogaca i powiększa profilowanie. Profil gzymsu w szczycie zwieńczony jest podstawą kwiatonu. Na gzymisie kapnikowym umieszczono czołganki w formie dużych, rozwijających się liści dębowych. Czołganki w szczycie archiwolty mają nieco inny układ niż pozostałe.

Otwór wejściowy i tympanon

Otwór wejściowy jest prostokątny, wysoki (1:2), ograniczony od góry przez tympanon, wypełniający przestrzeń pod archiwoltą. Tympanon oparty jest na wspornikach dekorowanych ornamentem zoomorficznym (z lewej – orzeł, z prawej – lew z lwiatami).

Pole tympanonu wypełnia płaskorzeźba. Rzeźbione postacie są półplastyczne. W tympanonie przedstawiona jest scena „Zaśnięcia Maryi”. Maryja spoczywa ze złożonymi dłońmi na łożu swego zaśnięcia (katafalku) ozdobionego w dolnej połowie fryzem arkadkowym ostrołukowym z trójliściem. Otacza ją orszak Apostołów. Ponad wszystkim góruje Chrystus zasiadający na tronie, trzymając w ręku duszę Maryi w postaci ukoronowanej.

Rzeźby figuralne

Po bokach portal dekorują ośmioboczne kanelurowane kolumnienki (po jednej z każdej strony), zwieńczone głowicami kielichowymi z motywami roślinnymi, wykończonymi profilowanym ośmiobocznym gzymsem. Kolumnienki, tuż przed głowicami, wyginają się tworząc jakby wspornik. Na głowicach przewidziano miejsce na rzeźbę figuralną (rzeźb brak). Powyżej baldachimy założone na siedmioboku z ostrołukami wypełnionymi pięcioliściem i wimpergami. Baldachimy u góry wykończono geometrycznym fryzem. Fryz lewego baldachimu jest ostrołukowy z trójliściem, fryz prawego składa się naprzemian z trójliści i rybich pęcherzy(?). Baldachimy wieńczą siedmioboczne pinakle o ściankach ozdobionych blendami maswerkowymi zwieńczonymi ostrołukiem wypełnionym trójliściem oraz wimpergami z pączkowymi czołgankami i kwiatonem. Pinakle zakończone są wysokim ostrosłupem, o krawędziach dekorowanych pączkowymi czołgankami, z postumentem do kwiatonu na szczycie.

Portal z prezbiterium do zakrystii:

Informacje ogólne

Portal umieszczony jest w pierwszym przęśle nawy północnej prezbiterium, nie w osi przęsła. Prowadzi do zakrystii. Portal wykonano w dolnej części z ciosów granitowych, w górnej - z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się ścięte, profilowane w górnej części ościeża oraz wsporniki podtrzymujące profilowane nadproże. Jest to portal węgarowy.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża zlicowane są ze ścianą i składają się z trzech kondygnacji o zbliżonych wysokościach. Partia dolna jest prostokątna, fazowana na narożu (4.5 cm). Wyżej, za pomocą stromych ścięć, fazowanie przechodzi w większe ścięcie (12 cm), które w trzeciej kondygnacji jest profilowane. Profil składa się na przemian z dwóch wklęsek i dwóch wałków, przy czym środkowa wklęska jest największych rozmiarów, pozostałe profile mają bardziej zbliżone przekroje.

Nadproże

Otwór wejściowy zamyka nadproże profilowane identycznie jak górną część ościeża. Nadproże opiera się dodatkowo na wspornikach, płynnie wychodzących z ostatniego, wewnętrznego profilu ościeża (wałka), które tworzą szeroko rozsunięty łuk dwuramienny. Pola bez profilowania, powstałe na wspornikach, dekorowane są prostymi tarczami pozbawionymi dodatkowego ornamentu, ustawionymi przekątnie.

Profilowanie ościeży i nadproża oraz fronty wsporników wykończone są inną fakturą – groszkowaną. Widoczne są ślady wtórnego pobielenia portalu.

Portal do prezbiterium:

Informacje ogólne

Portal umieszczony jest w środkowym przęśle nawy południowej prezbiterium, w osi pomiędzy przyporami, ok. 75 cm ponad poziomem terenu. Portal wykonano z ciosów granitowych. Obecnie jest zamurowany.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się ościeża, profilowane w górnej części, zamknięte łukiem dwuramiennym.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże jest zlicowane ze ścianą. W dolnej części nie ma profilowania, ościeże jest prawdopodobnie prostokątne. Profilowanie rozpoczyna się na wysokości 150 cm, widoczny jest jedynie zewnętrzny profil wałkowy.

Łuk dwuramienny i otwór wejściowy.

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w łuk dwuramienny, widoczny tylko po zewnętrznym obrysie profilu ościeża. W górnej części jest prostokątny.

Portale do wieżyczek schodowych w zamknięciu naw bocznych prezbiterium:

Informacje ogólne

Dwa identyczne portale umieszczono w ścianach wielobocznych zamknięć naw bocznych prezbiterium. Portale prowadzą do wieżyczek schodowych położonych w narożu, między apsydami nawy głównej i naw bocznych prezbiterium. Portale wykonano z ciosów granitowych, umieszczone są 50 cm ponad poziomem posadzki.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się fazowane od podstawy ościeża, zamknięte łukiem dwuramiennym.

Portal do wieżyczki schodowej w nawie południowej:

Informacje ogólne

Portal umieszczono w pierwszym przęśle nawy południowej od zachodu. Prowadzi do wieżyczki schodowej wieży południowej, tuż przy przyporze. Wykonany jest z ciosów jasnóżółtego piaskowca, usytuowany 50 cm ponad poziomem posadzki.

Główne elementy kompozycyjne portalu

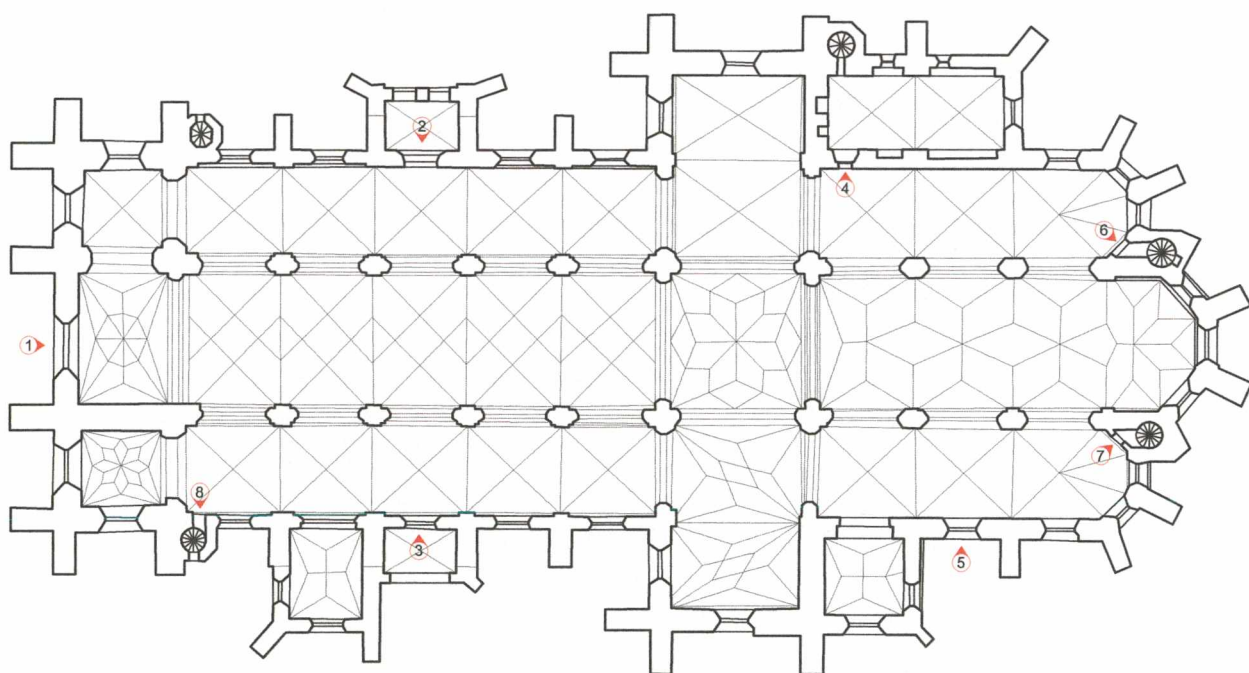
Na kompozycję portalu składają się fazowane ościeża (od wysokości 50 cm), zamknięte łukiem ostrym o znacznie obniżonej strzałce.

Bibliografia:

- [1] Chmarzyński Gwido: „Sztuka” [w:] „Dolny Śląsk”, red. K. Sosnowski, M. Suchocki, Poznań 1950
- [2] Filla Julius: „Chronik der Stadt Striegau von ältesten Zeiten bis zum Jahre 1889”, Striegau 1889
- [3] Hanulanka Danuta: „Sklepienia późnogotyckie na Śląsku”, Wrocław 1971
- [4] Hoffmann Hermann: „Die Kirchen in Striegau”, Breslau 1937
- [5] Kutzner Marian: „Cysterska architektura na Śląsku w latach 1200-1330”, Toruń 1969
- [6] Kutzner Marian: „Kościoły bazylikowe w miastach Śląskich w XIV w.” [w:] „Sztuka i ideologia XIV w.”, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1975
- [7] Lutsch Hans: „Die Kunstdenkmäler der Landkreise des Reg. –Bezirks Breslau”, Breslau 1889
- [8] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978
- [9] Rawska-Kwaśnikowa Z.: „Próba datowania budowy joannickiego kościoła w Strzegomiu” [w:] „Biuletyn Historii Sztuki 33: 1971, nr 2, str. 103-116
- [10] Schade Augustin: „Geschichte der Ritterlichen Johanniter Kirche und Comturei von St. Peter und Paul in Striegau und vier Nebenkirche daselbst”, Breslau 1864
- [11] Stulin Stanisław: „Kościół joannicki w Strzegomiu i jego znaczenie dla architektury gotyckiej na Śląsku” [w:] „Z dziejów sztuki Śląskiej”, red. Zygmunt Świechowski, Warszawa 1978, str. 149-202
- [12] Tintelnot Hans: „Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens.”, Kitzingen 1951

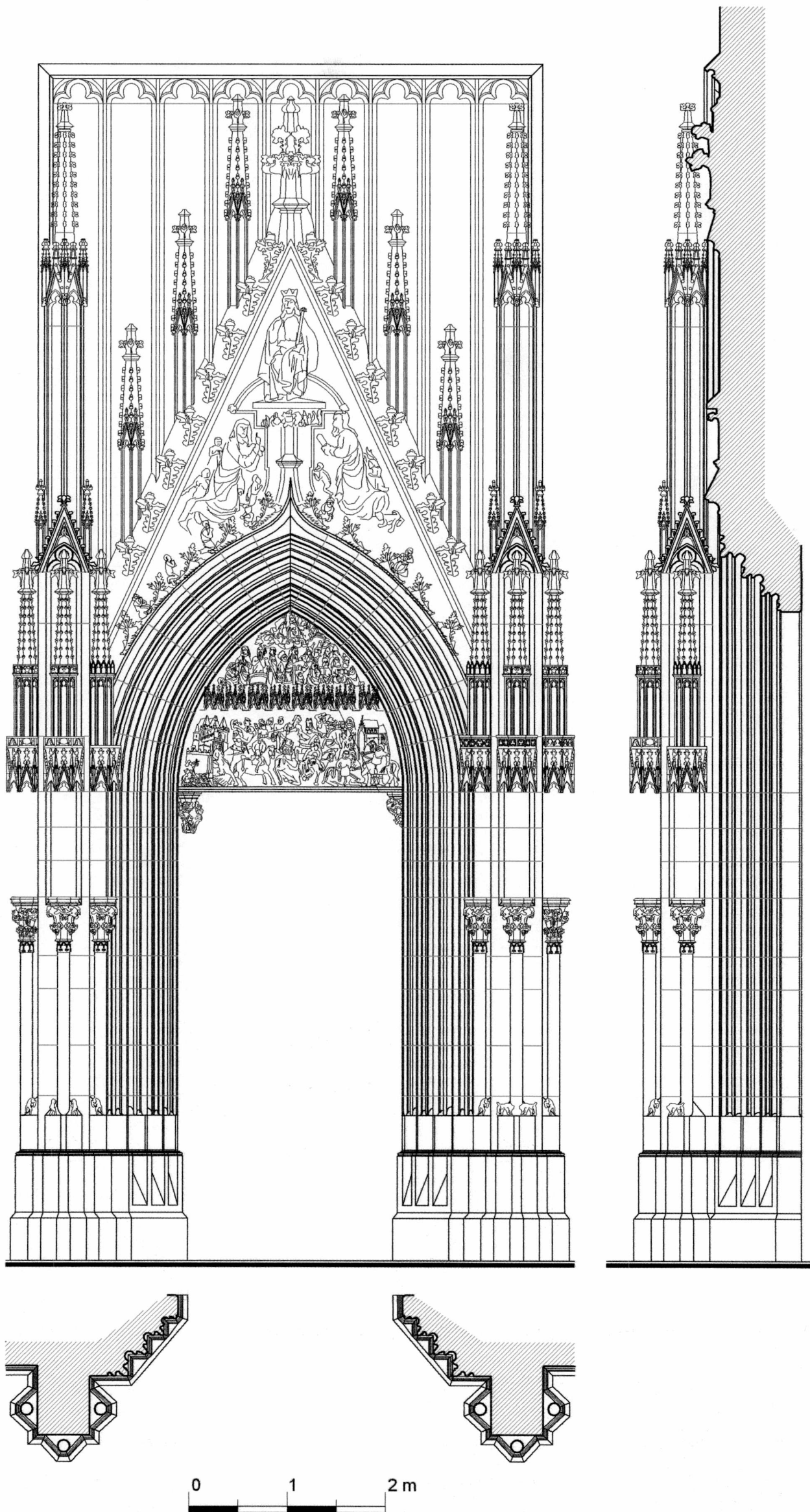
II. 130 STRZEGOM, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, widok ogólny

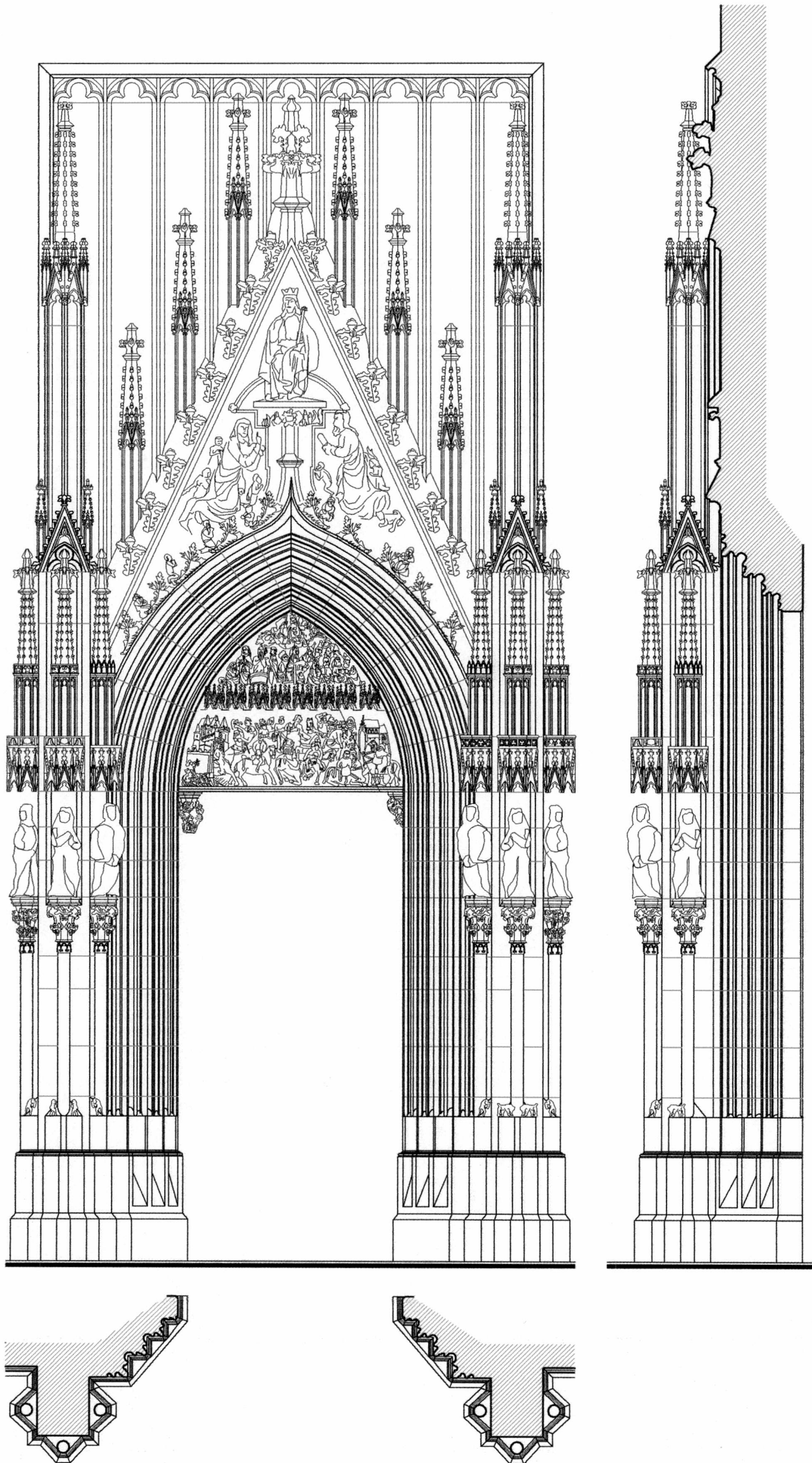
II. 131 STRZEGOM, plan kościoła p.w. św. Piotra i Pawła
(na podstawie: J. Pilch "Katalog zabytków architektury w Polsce")

1. portal zachodni;
2. portal północny;
3. portal południowy;
4. portal z prezbiterium do zakrystii;
5. portal do prezbiterium;
- 6., 7., 8. portale do wieżyczek schodowych.

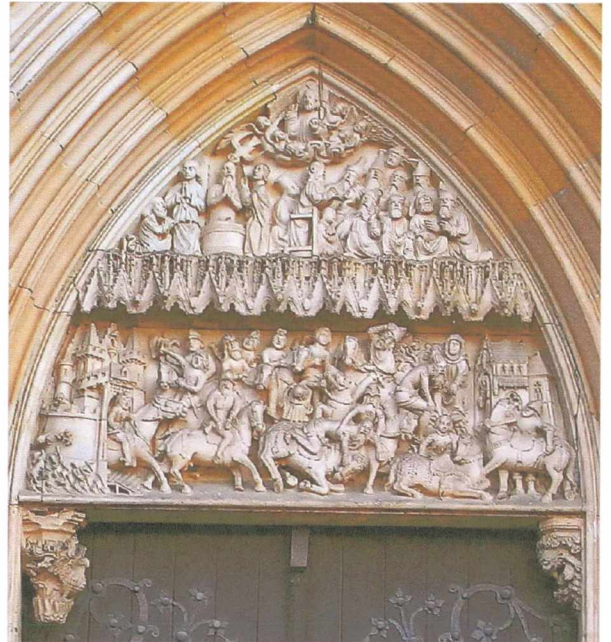
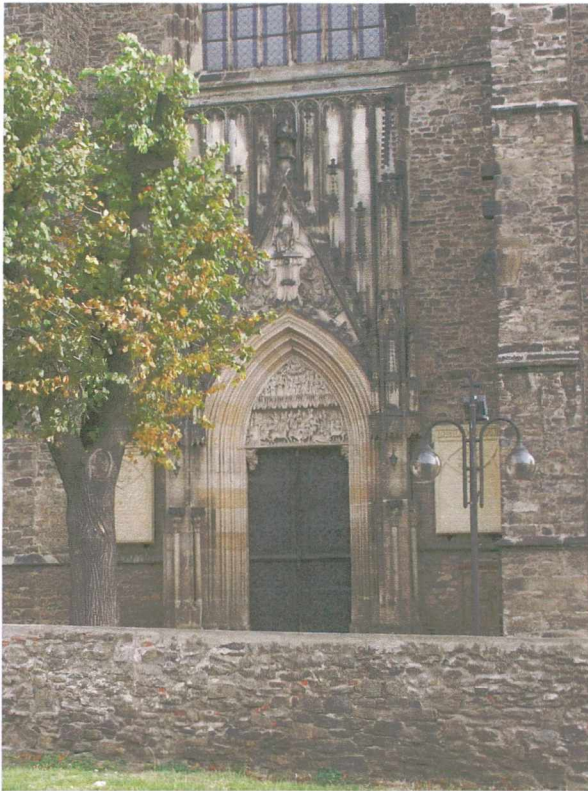
0 5 10 15 20 m

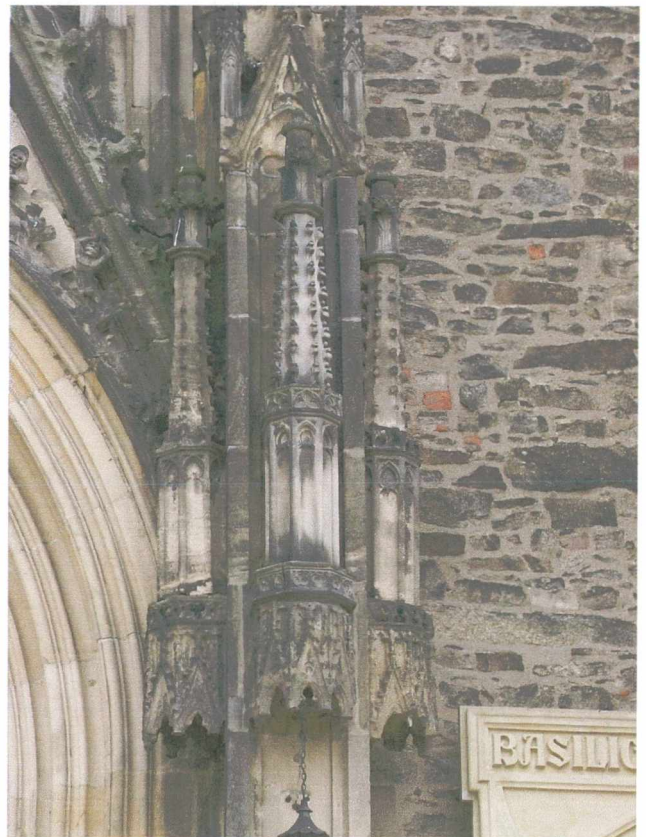
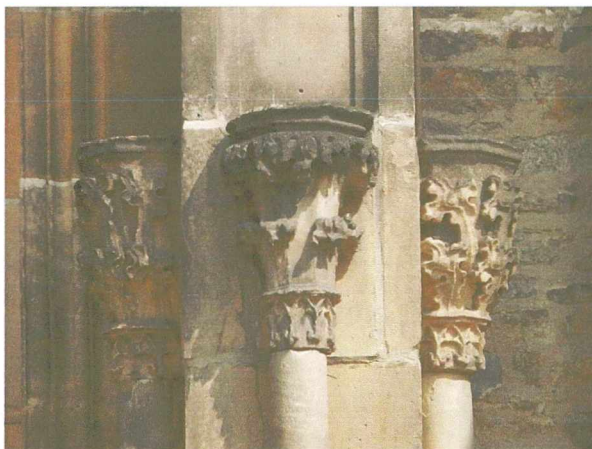
II. 132 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal zachodni, inwentaryzacja

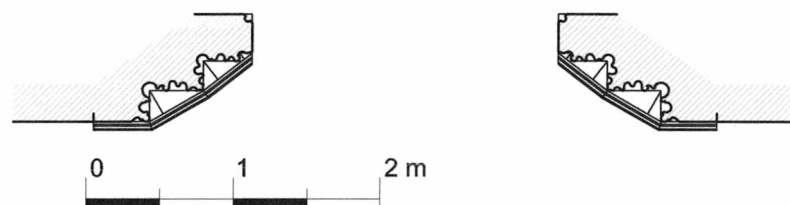
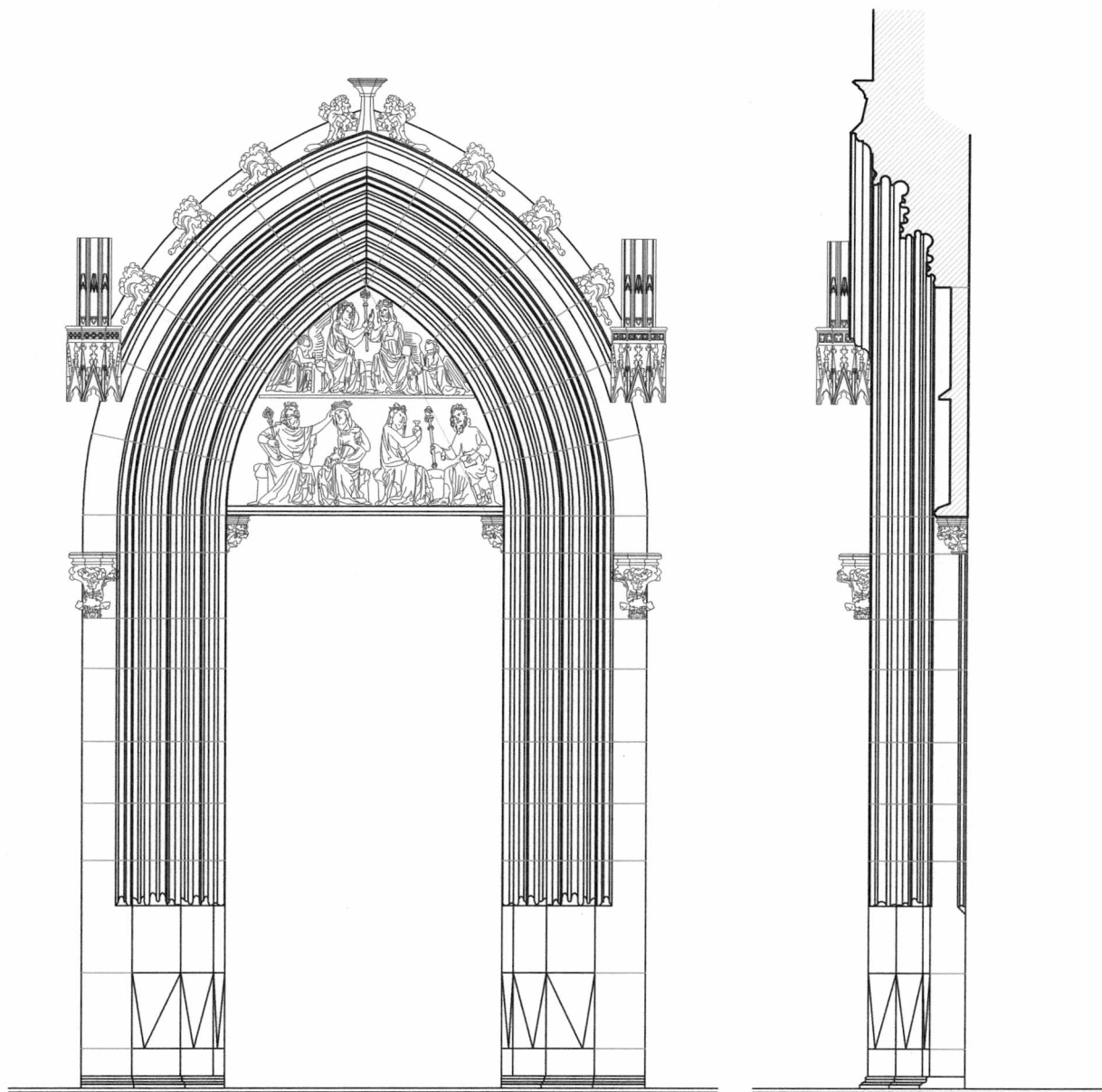

II. 133 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal zachodni, rekonstrukcja

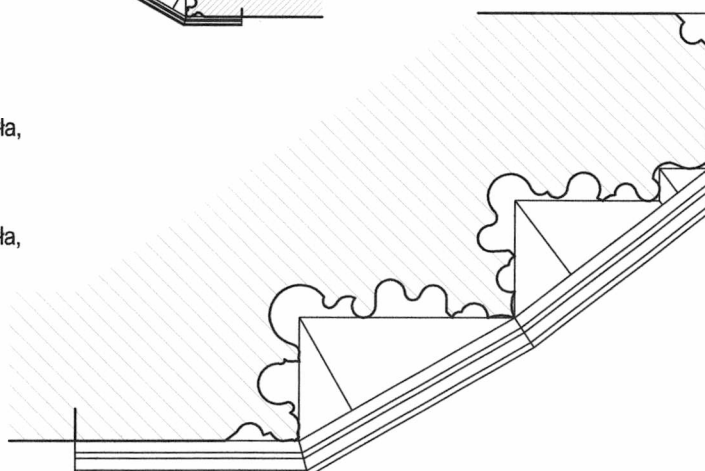
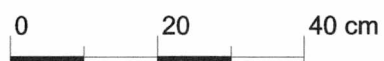
II. 134 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal zachodni, widok ogólny i detale

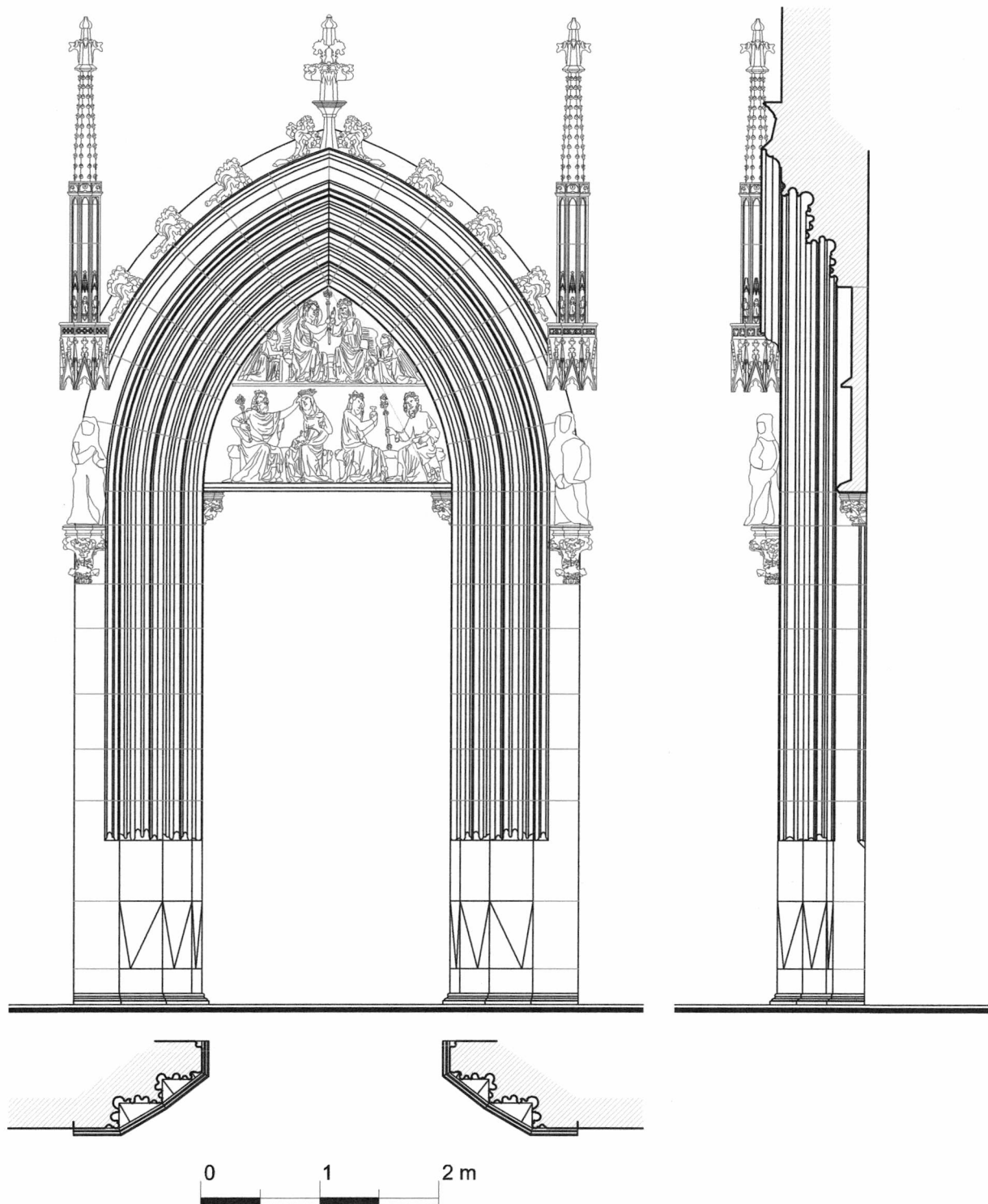

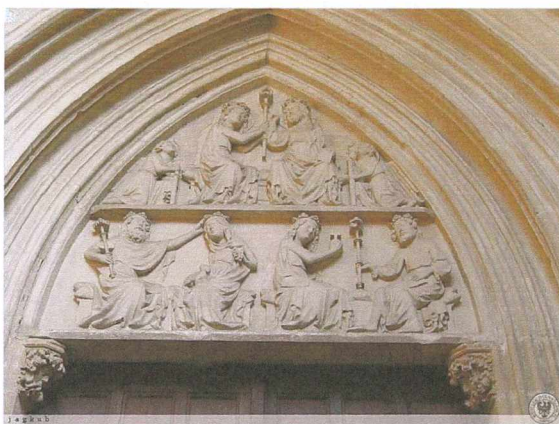
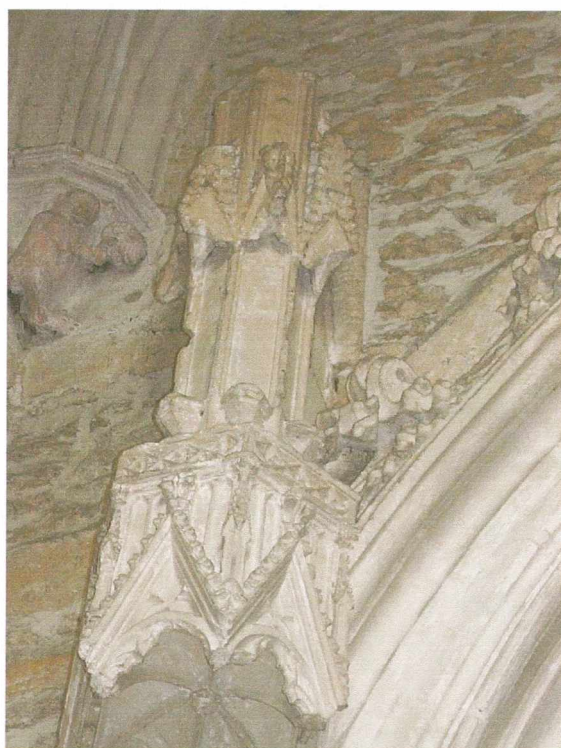
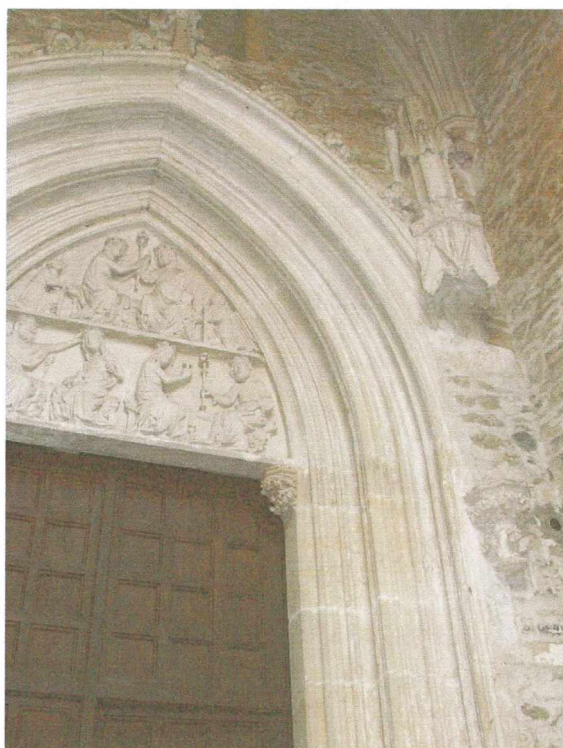
II. 135 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal północny, inwentaryzacja

II. 136 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal północny, przekrój przez ościeże

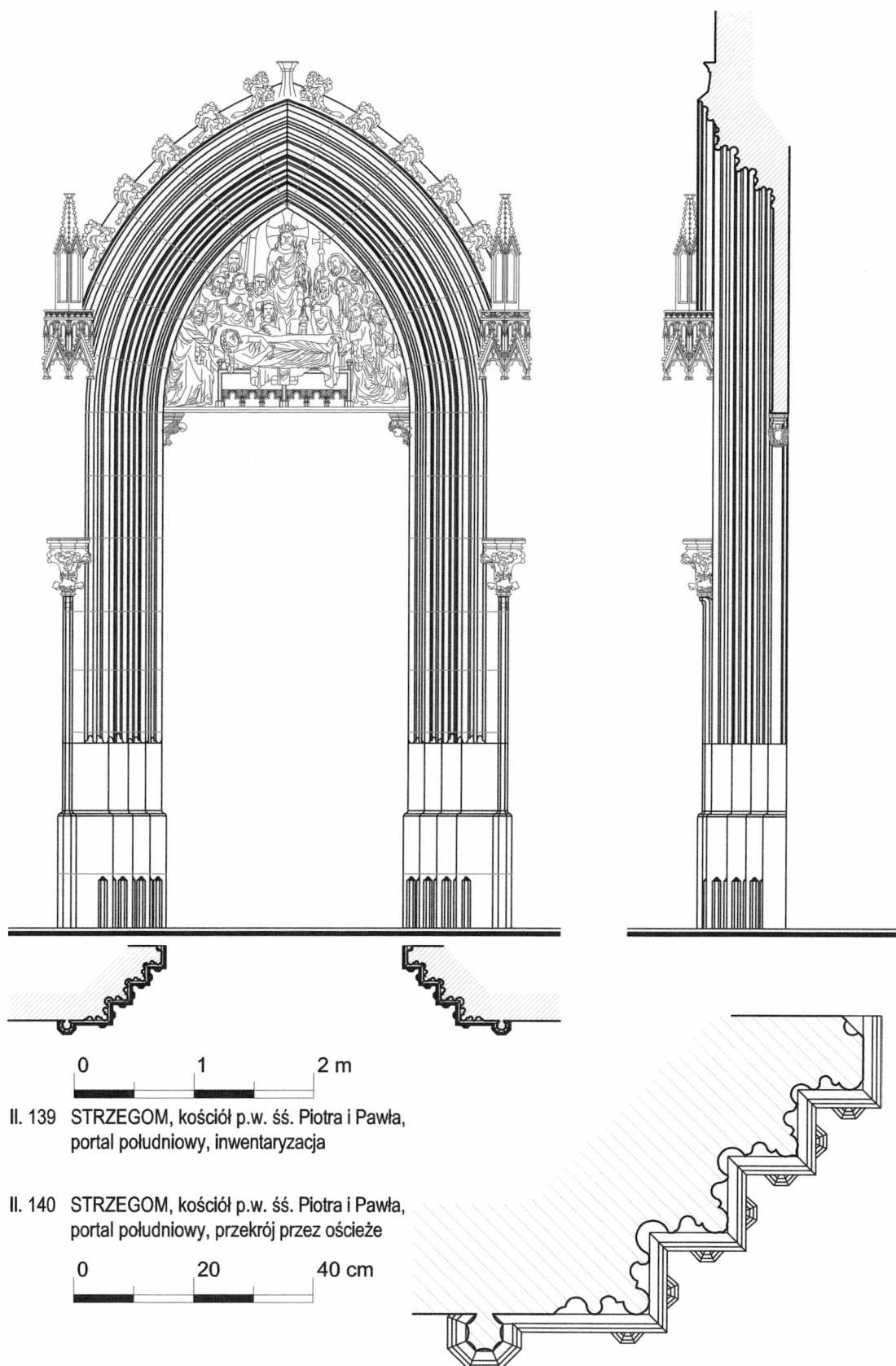

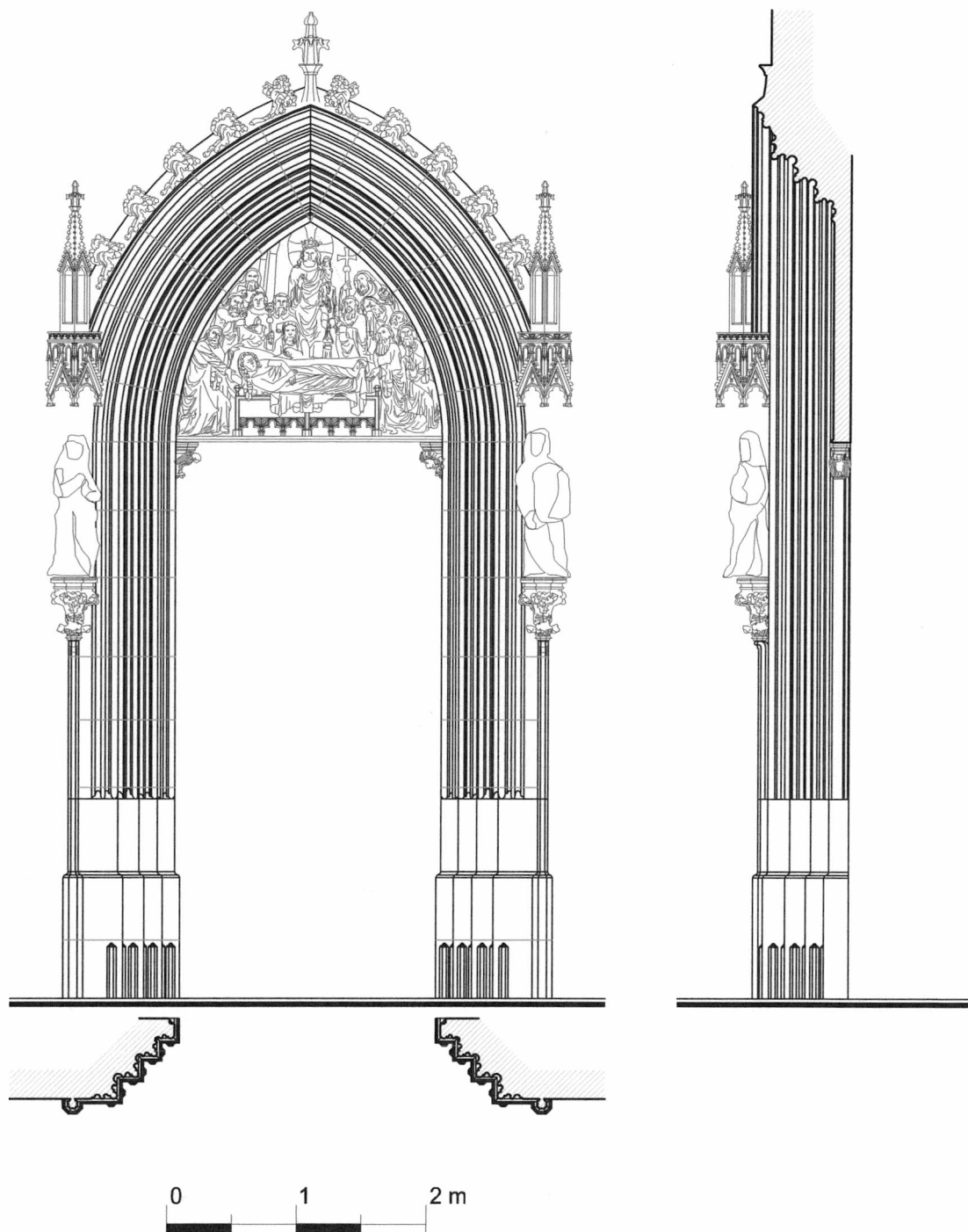

Il. 137 STRZEGOM, kościół p.w. św. Piotra i Pawła,
portal północny, rekonstrukcja

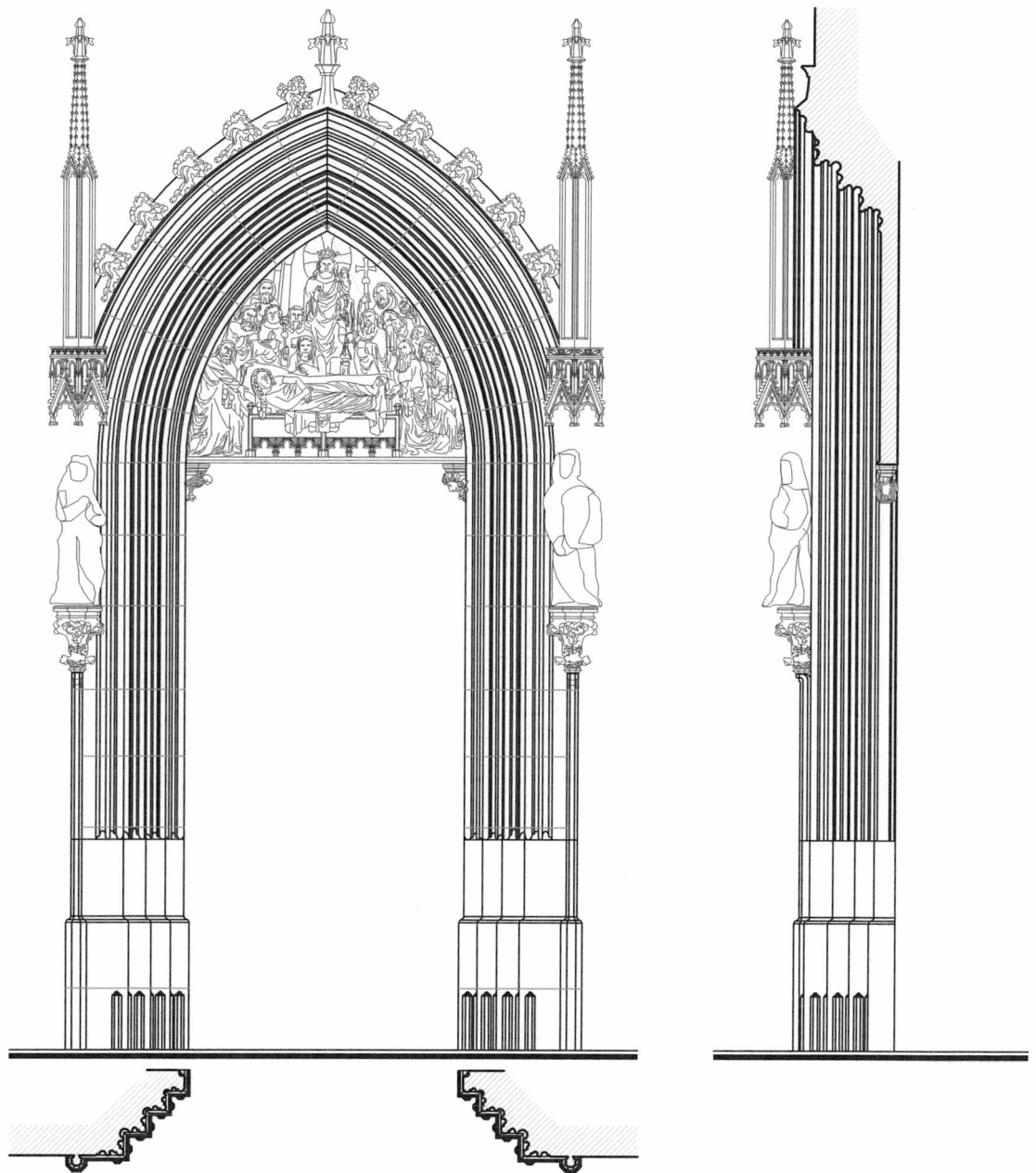

Il. 138 STRZEGOM, kościół p.w. św. Piotra i Pawła,
portal północny, widok i detale

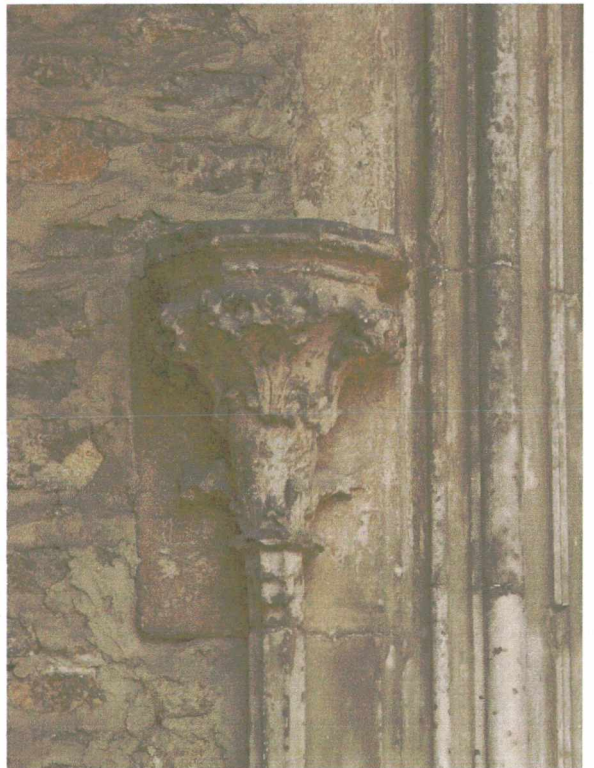
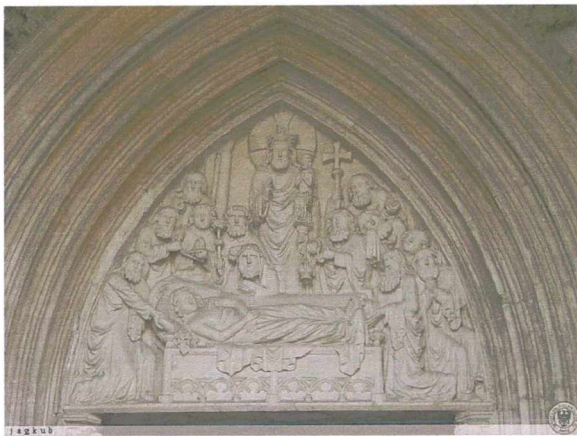
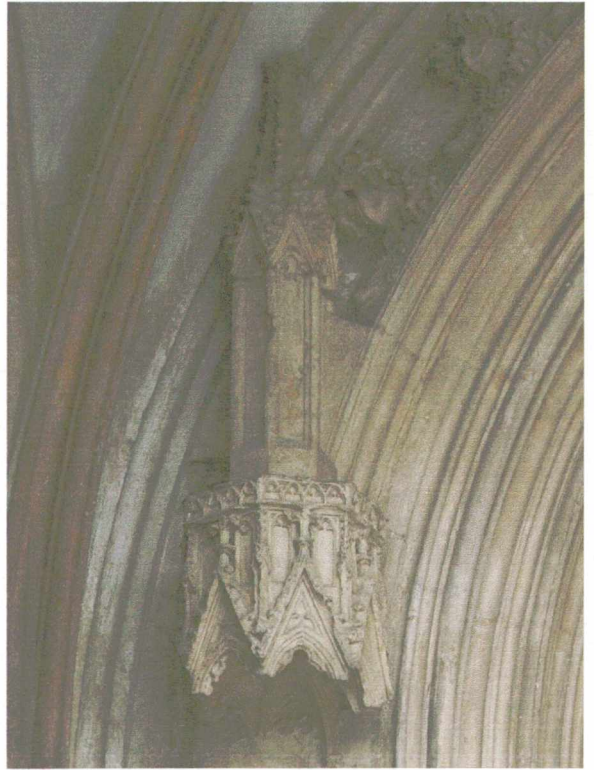

Il. 141 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal południowy, rekonstrukcja 1

Il. 142 STRZEGOM, kościół p.w. św. Piotra i Pawła,
portal południowy, rekonstrukcja 2

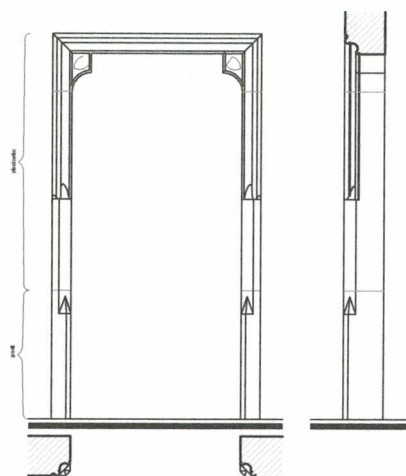

II. 143 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal południowy, widok ogólny i detale

0 20 40 cm

II. 144 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal z prezbiterium do zakrystii,
przekrój przez ościeże

0 1 2 m

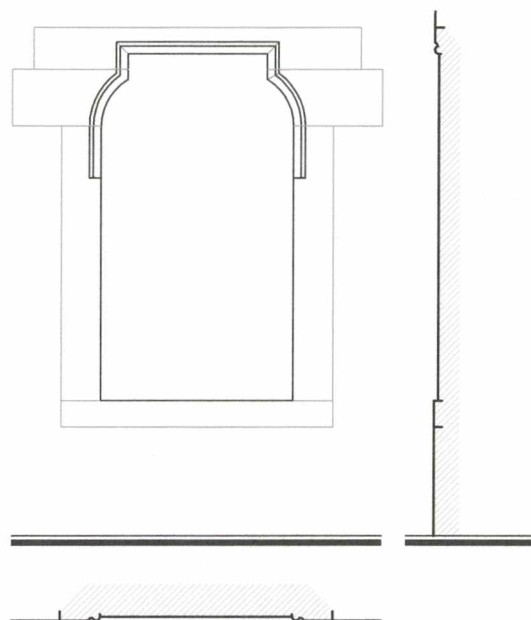
II. 145 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal z prezbiterium do zakrystii, inwentaryzacja

II. 146 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal z prezbiterium do zakrystii, detal wspornika

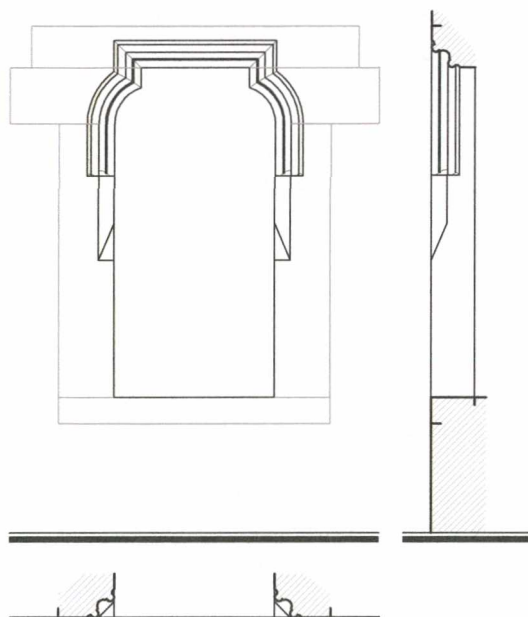
II. 147 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal z prezbiterium do zakrystii, widok

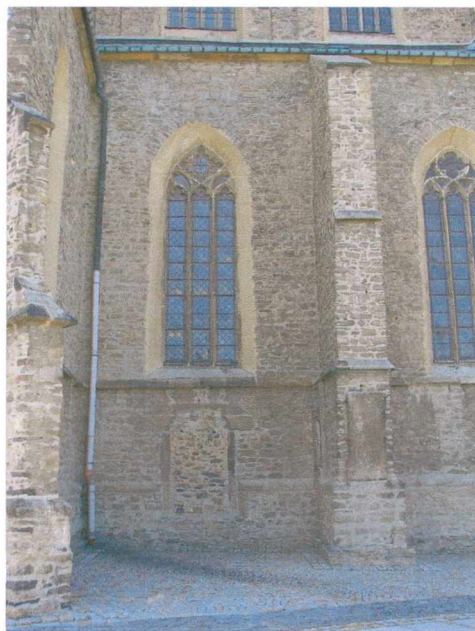
II. 148 STRZEGOM, kościół p.w. św. Piotra i Pawła,
portal do prezbiterium, inwentaryzacja

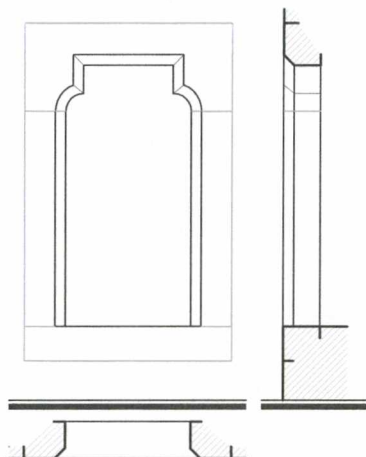
II. 149 STRZEGOM, kościół p.w. św. Piotra i Pawła,
portal do prezbiterium, widok

II. 150 STRZEGOM, kościół p.w. św. Piotra i Pawła,
portal do prezbiterium, próba rekonstrukcji

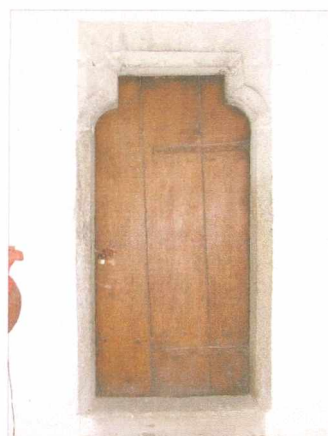
II. 151 STRZEGOM, kościół p.w. św. Piotra i Pawła,
portal do prezbiterium, widok ogólny

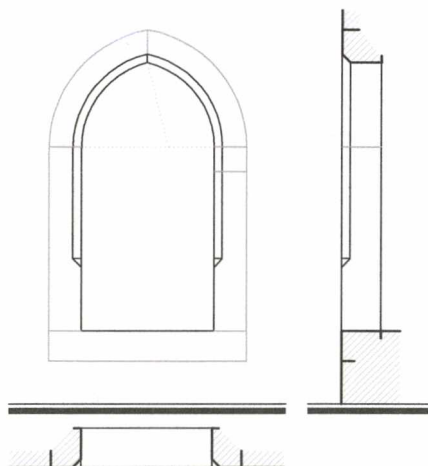
II. 152 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portale do wieżyczek schodowych
w zamknięciu naw bocznych, inwentaryzacja

II. 153 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal do wieżyczki schodowej
w zamknięciu nawy południowej, widok

II. 153 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal do wieżyczki schodowej
w zamknięciu nawy północnej, widok

II. 155 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal do wieżyczki schodowej
w nawie południowej, inwentaryzacja

II. 156 STRZEGOM, kościół p.w. śś. Piotra i Pawła,
portal do wieżyczki schodowej
w nawie południowej, widok

ŚRODA ŚLĄSKA (*niem. Neumarkt*)

- **Kościół p.w. Świętego Krzyża**
(pofranciszkański)
(II. 157-170)

Opis kościoła:

Kościół halowy, trójnawowy z prezbiterium jednonawowym zamkniętym wielobocznie (prezbiterium rozebrane na pocz. XX w.). Przy północnej ścianie prezbiterium znajdowała się zakrystia i wieża. Od strony północnej korpusu nawowego dobudowana kaplica zamknięta wielobocznie.

Wzmianki historyczne:

- 1310 – wzmiankowany kościół i klasztor franciszkanów;
- 1378 – rozpoczęcie budowy kościoła przez muratora Szymona;

Datowanie obiektu:

- 1378-poł. XV w – wzniesienie kościoła¹

Portale:

- 1) portal zachodni (4. ćw. XIV w.);
- 2) portal północny (4. ćw. XIV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal zachodni:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od zachodu do nawy głównej kościoła. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca, wyraźnie odcina się od ceglanego lica ściany. Częściowo jest otynkowany, głównie w części cokołowej.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone (49°), ustawione na ściętym cokole. Cokół jest zredukowany na wysokości 55 cm poziomym ścięciem². Ościeże jest zlicowane z powierzchnią muru, profilowanie ościeża wtopione jest w górną skośną powierzchnię cokołu. Profil ościeża składa się z trzech wałków (środkowy z noskiem), o średnicach zmniejszających się do wnętrza portalu, rozdzielonych wklęsłkami. Wałki posiadają od wewnętrznej strony pojedyncze, drobne profile przejściowe.

¹ J. Pilch: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, str. 156; T. Kozaczewski: „Środa Śląska”, seria: *Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław 1963

² Ta część portalu jest całkowicie otynkowana, możliwe jest, że ścięcie było skośne lub profilowane, jak w innych badanych portalach.

Archiwolta i otwór wejściowy

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołuk archiwolty o obniżonej strzałce. W kluczu znajduje się maska (mocno uszkodzona). Otwór wejściowy jest ostrołukowy, obecny tympanon z aniołami został wstawiony w XX w.

Portal północny:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od północy do nawy bocznej kościoła. Obecnie jest zamurowany z dwoma oknami. Wykonany jest z ciosów piaskowca, wyraźnie odcina się od ceglanego lica ściany. Jest bardzo mocno uszkodzony, szczególnie w części cokołowej.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: profilowane ościeża ze strefą głowic, ostrołukowa archiwolta, boczne kolumnienki z postumentami na rzeźby oraz prostokątna rama.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na cokole. Cokół jest redukowany na wysokości 40 cm skośnym ścięciem. Ościeże jest zlicowane z powierzchnią muru, profilowanie ościeża wtopione jest w górną skośną powierzchnię cokołu. Profil ościeża składa się z czterech wałków (drugi ze ściętym noskiem), rozdzielonych wklęsłkami o nieco większych średnicach. Wałki posiadają od jednej strony pojedyncze, drobne profile przejściowe. Profil ościeża zwieńczony jest strefą połączonych głowic z dekoracją liściastą, skomponowaną w dwóch poziomach. U podstawy głowic znajduje się półkolista opaska przewiązująca cały profil.

Archiwolta i otwór wejściowy

Profilowanie archiwolty o obniżonej strzałce powtarza profil ościeża. W kluczu znajduje się maska. Otwór wejściowy jest ostrołukowy.

Kolumnienki

Po bokach portal ujmują kolumnienki ustawione na wysuniętej trapezowo dolnej części cokołu ościeży. Kolumnienki są lekko wtopione w lico ściany. Na wysokości strefy głowic ościeża, zwieńczone są głowicami kielichowymi z dekoracją roślinną w dwóch poziomach. Głowicę u podstawy przewiązuje półkolista opaska, góra przykryta jest gzymsem założonym na wieloboku. Głowica stanowi jednocześnie postument dla rzeźby figuralnej (rzeźby brak).

Rama

Od góry kompozycję zamyka prostokątna rama utworzona z profilu gzymsego. Rama jest niezależna od gzymśów elewacji, opiera się na wspornikach w formie masek na wysokości strefy głowic ościeża.

Bibliografia:

- [1] Bimler Kurt: „Die Schlesischen Massiven Wehrbauten”, t.1, Breslau 1943
- [2] Heyne Johann: „Urkundliche Gesichte der Stadt Neumarkt”, Głogów 1845
- [3] Hoffmann Hermann: „Die Kirchen in Neumarkt”, Breslau 1907
- [4] Kindler Paul: „Gesichte der Stadt Neumarkt”, Wrocław 1907, t. I
- [5] „Kościoły i kaplice archidiecezji wrocławskiej”, red. ks. prof. Józef Pater, Wrocław 2002
- [6] Kozaczewski Tadeusz: „Środa Śląska”, seria: *Śląsk w zabytkach sztuki*, Wrocław 1963

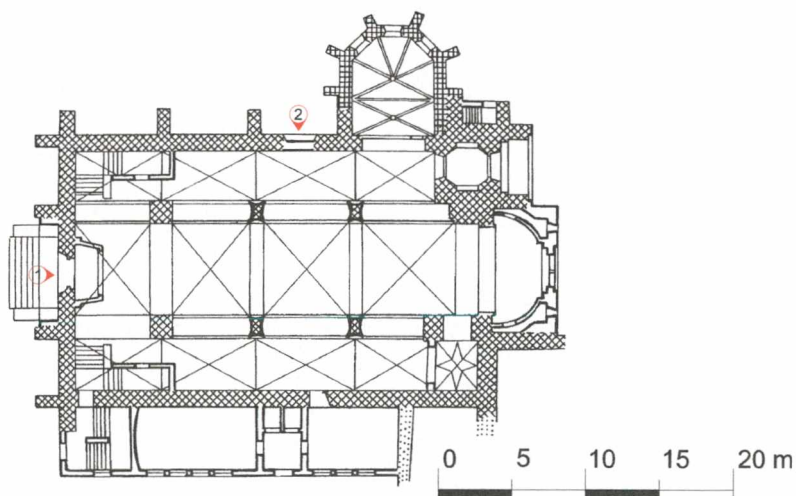
- [7] Kozaczewski Tadeusz: „Z badań nad zabytkami w Środzie Śląskiej” [w:] *Zeszyty Naukowe Politechniki Wrocławskiej, Architektura V*, Wrocław 1963
- [8] Kozaczewski Tadeusz „Z zagadnień urbanistycznych Środy Śląskiej”, [w:] *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, VII, 1962, zeszyt 4
- [9] Lutsch Hans: „*Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesiens*”, T. II, Breslau 1889
- [10] Pilch Józef: „*Zabytki architektury Dolnego Śląska*”, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978

II. 157 ŚRODA ŚLĄSKA, kościół pw. Świętego Krzyża,
widok od północy

II. 158 ŚRODA ŚLĄSKA, kościół pw. Świętego Krzyża,
widok od zachodu

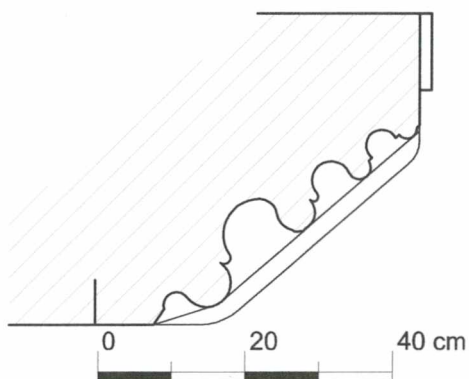

II. 159 ŚRODA ŚLĄSKA, plan kościoła p.w. Świętego Krzyża,
(na podstawie: J. Pilch "Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska")

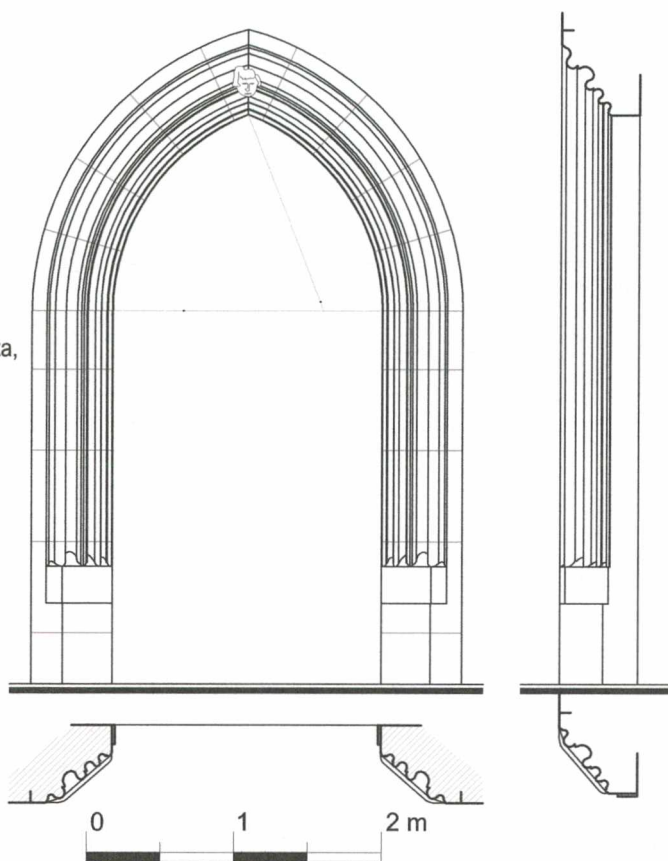
1. portal zachodni (4. ćw. XIV w.);
2. portal północny (4. ćw. XIV w.).

II. 160 ŚRODA ŚLĄSKA, kościół pw. Świętego Krzyża,
portal zachodni, maska w kluczu

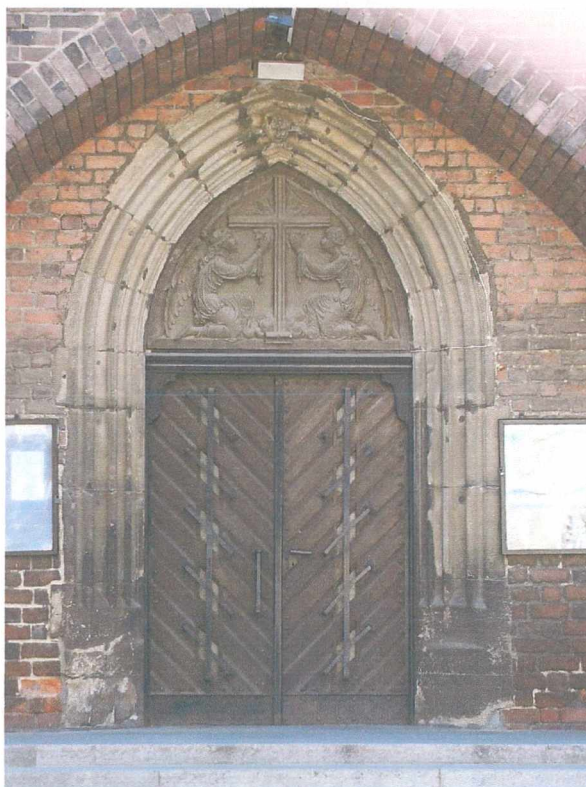
II. 161 ŚRODA ŚLĄSKA, kościół
pw. Świętego Krzyża,
portal zachodni, przekrój przez ościeże

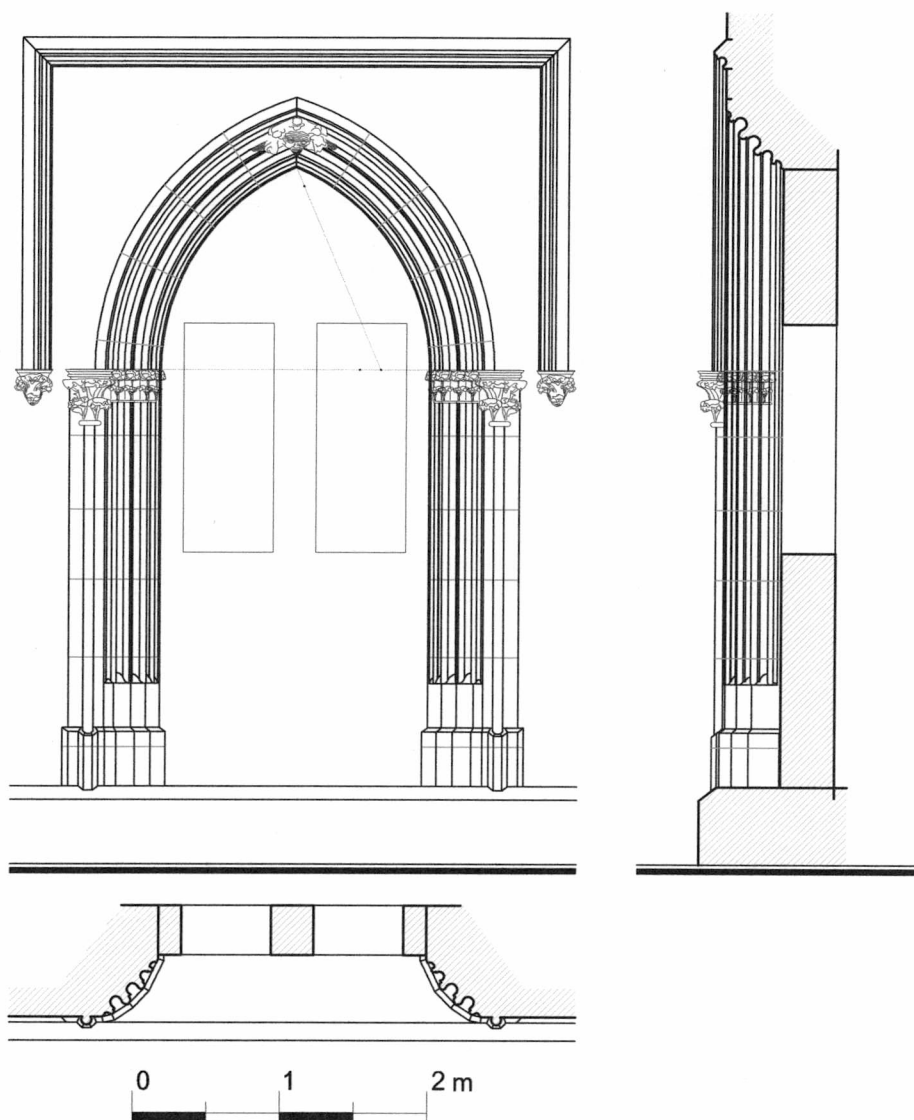
II. 162 ŚRODA ŚLĄSKA, kościół pw. Świętego Krzyża,
portal zachodni, inwentaryzacja

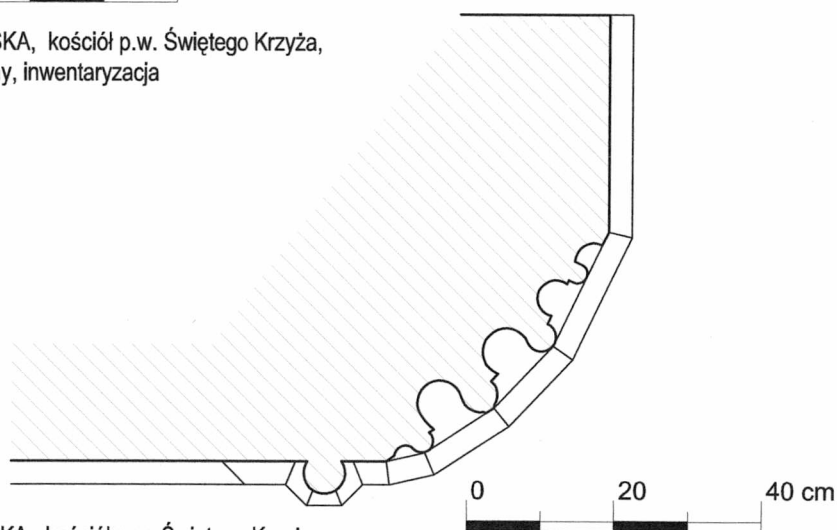
II. 163 ŚRODA ŚLĄSKA,
kościół pw. Świętego Krzyża,
portal zachodni, detal ościeża

II. 164 ŚRODA ŚLĄSKA,
kościół pw. Świętego Krzyża,
portal zachodni

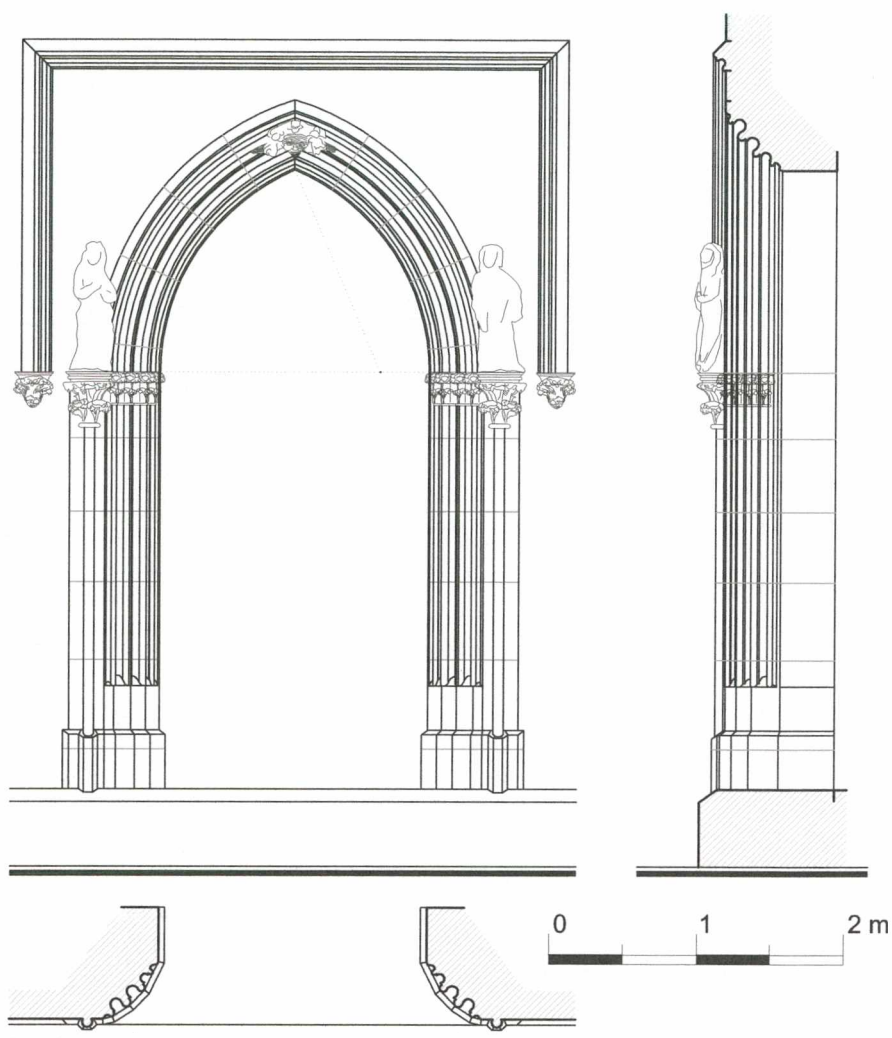
II. 165 ŚRODA ŚLĄSKA, kościół p.w. Świętego Krzyża,
portal północny, inwentaryzacja

II. 166 ŚRODA ŚLĄSKA, kościół p.w. Świętego Krzyża,
portal północny, przekrój przez ościeże

II. 167 ŚRODA ŚLĄSKA,
kościół p.w. Świętego Krzyża,
portal północny, maska w kluczu

II. 168 ŚRODA ŚLĄSKA, kościół p.w. Świętego Krzyża,
portal północny, rekonstrukcja

II. 169 ŚRODA ŚLĄSKA, kościół p.w. Świętego Krzyża,
portal północny, detal strefy głowic

II. 170 ŚRODA ŚLĄSKA, kościół p.w. Świętego Krzyża,
portal północny

ŚWIDNICA (*niem. Schweidnitz*)

- **Kościół p.w. św. Stanisława Biskupa i św. Wacława**
(Il. 171-175)

Opis kościoła:

Trójnawowa orientowana bazylika o sześcioprzęsłowej nawie, zamkniętej siedmiobocznie, nawy boczne sześcioprzęsłowe zamknięte pięciobocznie. Od zachodu dwie wieże na rzucie prostokątów, z kaplicami w przyziemiu. Między wieżami kruchta. Między przyporami od północy kaplice i biblioteka, od południa – zakrystia i kaplice. Sklepienia w nawie głównej sieciowe, w nawach bocznych i części kaplic krzyżowo-żebrowe, w pozostałych kaplicach gwiaździste oraz sieciowe.

Kościół opięty przyporami, elewacje na cokole z profilowanym gzymsem.

Wzmianki historyczne:

- 1250 – wymieniony proboszcz (CDS VII/1, nr 709, str. 276);
- 1257 – wymieniona parafia (CDS VII/2, nr 973, str. 67);
- 1266 – przejęcie patronatu przez wrocławski klasztor klarysek (CDS VII/2, str. 148);
- 1288, 1291, 1296, 1298, 1303, 1330, 1333, 1339 – nadania odpustów (E. Wernicke: „*Baugeschichte der katholischen Pfarrkirche zu Schweidnitz*”, Breau 1874, str. 6; CDS VII/3, nr 2174b, str. 298; nr 2214, str. 163; nr 2395, str. 229; nr 2499, str. 259; CDS XVI, nr 2746, str. 40; CDS XXII, nr 4629, str. 9; nr 4663, str. 18; nr 4943, str. 95; nr 5275, str. 202; CDS XXX, nr 6092, str. 19; nr 6225, str. 58);
- 1313 – pożar miasta (CDS XVI, nr 3360, str. 243);
- 1318, 1329, 1339, 1348 – fundacje i darowizny na ołtarze (CDS XVIII, nr 3814, str. 87; CDS XXII, nr 4867, str. 74; CDS XXX, nr 6372, str. 101; RS I, nr 708, str. 252);
- 1323 – darowizna na budowę (CDS XVIII, nr 4257, str. 219-220);
- 1328 – zawieszenie dzwonu (CDS XXII, nr 4737, str. 38);
- 1330 – początek budowy za Bolka II, księcia Świdnickiego (E. I. Naso: „*Phoenix redivivus ducatum Svidnicensis et Jauroviensis*”, Breslau, 1667, str. 67);
- 1342 – fundacja kaplicy rodziny Sachenkirche (Wernicke, *op. cit.*, str. 24);
- 1358 – odstąpienie Bolkowi II dożywotnio dochodów z probostwa (Wernicke, *op. ci.*, str. 9);
- 1373 – wypłata dla Nicolausa Hopphenera za prace murarskie przy chórze (Wernicke *op. cit.*, str. 9);
- 1377 – wypłata dla Andreasa Vogla (Wernicke *op. cit.*, str. 10);
- 1378 – zapłata dla Petera Sregona (Wernicke *op. cit.*, str. 10);
- 1385 – rozliczenie z mistrzem Apetzem za wykonanie sklepień i dachów naw bocznych oraz sklepienia nawy środkowej prezbiterium (Wernicke *op. cit.*, str. 10);
- 1386, 1387, 1394, 1396, 1397 – fundacje ołtarzy (Wernicke *op. cit.*, str. 7, 27);
- 1388, 1390, 1405 – darowizny na budowę;
- 1391, 1395 – fundacje kaplic (Wernicke *op. cit.*, str. 11);
- 1400 – wzmiankowana wieża;
- 1405 – darowizny na budowę wieży (Wernicke, *op. cit.*, str. 12);
- 1410 – wypłata za prace remontowe w nawie bocznej (Wernicke *op. cit.*, str. 12-13);
- 1421 – data na rzeźbie św. Wacława w portalu zachodnim;
- 1456-1468 – nadania odpustów;
- 1486 – położenie dachów (Wernicke, *op. cit.*, str. 13);
- 1496 – data na rzeźbionej figurze św. Anny Samotrzecia w portalu zachodnim;
- 1525 – zakończenie budowy wieży (Wernicke, *op. cit.*, str. 13);

- 1532 – pożar, zniszczenie sklepień i dachów (Wernicke, *op. cit.*, str. 14);
- 1535 – wykonanie sklepień przez mistrza Lucasa Schleierwebera i położenie dachu (Wernicke, *op. cit.*, str. 14).

Datowanie obiektu¹:

- ok. 1330-1375 – mury obwodowe prezbiterium, zakrystia i krypta;
- ok. 1360-1386 – korpus nawowy, sklepienia prezbiterium;
- od ok. 1400 – budowa wieży;
- ok. 1410 – prace remontowe w zamknięciu nawy pd. i w nawie pn.;
- XV w. – dobudowa kaplic i fasada;
- 1353 – powtórne zasklepienie nawy głównej.

Portale:

- 1,2,3,4) portale zachodnie (XV w./XIX w.);
- 5) portal północny (3. ćw. XIV w./XIX w.);
- 6) portal do biblioteki (XV w.);
- 7) portal do wieżyczki schodowej (XV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal północny (zwany Bednarski):

Informacje ogólne

Portal prowadzi od północy do nawy bocznej w trzecim przęśle od zachodu. Portal usytuowany jest między przyporami, tuż pod oknem. Portal wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca, wyraźnie odcina się na tle ceglanej elewacji.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: bogato profilowane ościeża ustawione na cokole, ostrołukowa archiwolta z koronką maswerkową oraz prostokątna rama wypełniona blendami maswerkowymi i płaskorzeźbami.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na cokole. Cokół ma charakter uskokowy, składa się z trzech uskoków i węgara. Uskoki mają przekrój kwadratowy lub zbliżony do kwadratu i wszystkie są niemal jednakowe. Cokół przechodzi w ościeże za pomocą stromych, ukośnych spływów.

Ościeże jest profilowane od cokołu. Profilowanie ościeża nawiązuje do uskoków cokołu. Składa się z trzech wiązek profili. Profile główne ($\varnothing 6.5 \div 7.5$ cm) to od zewnątrz: wałek z noskiem, profil wieloboczny o wklęsłych ściankach, wałek z noskiem. Po bokach prawie dokładnie symetrycznie rozmieszczone są drobniejsze wałeczki, wklęsły i uskoki. Wklęsłe naroża uskoków wyprofilowane są we wklęsły o nieco większym przekroju od profili głównych. Węgar jest profilowany od frontu.

Archiwolta

Profil ościeża płynnie przechodzi w łuk archiwolty, oparty na trójkącie równobocznym. Archiwolta wypełniona jest pięcioliściem okrągłym, z czteroliściami w podłęczach bocznych i pięcioliściem w podłęczu środkowym. Maswerk ten wspiera się na figuralnych konsolach o

¹ Na podstawie AGP; H. Tintenolt datował budowę na ok. 1300-1400, wieże na XV w.

bardzo delikatnych formach, umieszczonych na wewnętrznej części węgara. Konsole przedstawiają Arystotelesa i Filis z lewej strony oraz Samsona i Dalilę z prawej.

Górne części ościeży oraz archiwolta z maswerkami zostały wymienione w końcu XIX w..

Rama

Cały portal ujęty jest w prostokątną ramę o profilu gzymsu. Rama opiera się na własnym cokole podobnym do cokołu ościeża ze stromym spływem. Jest profilowana od środka i stanowi kontynuację profilowania ościeża. Zewnętrzna część jest skośnie ścięta. Pola pomiędzy archiwoltą i ramą wypełniono dekoracją maswerkową w formie trójlisci ostrołukowych (przypominających wyprostowane rybie pęcherze), czterolisci okrągłych i okna maswerkowego z wieloliciem okrągłym. Pola maswerków wypełniają trzy płaskorzeźbione maski oraz dwie postacie. Dekoracja maswerkowa pochodzi z końca XIX w.

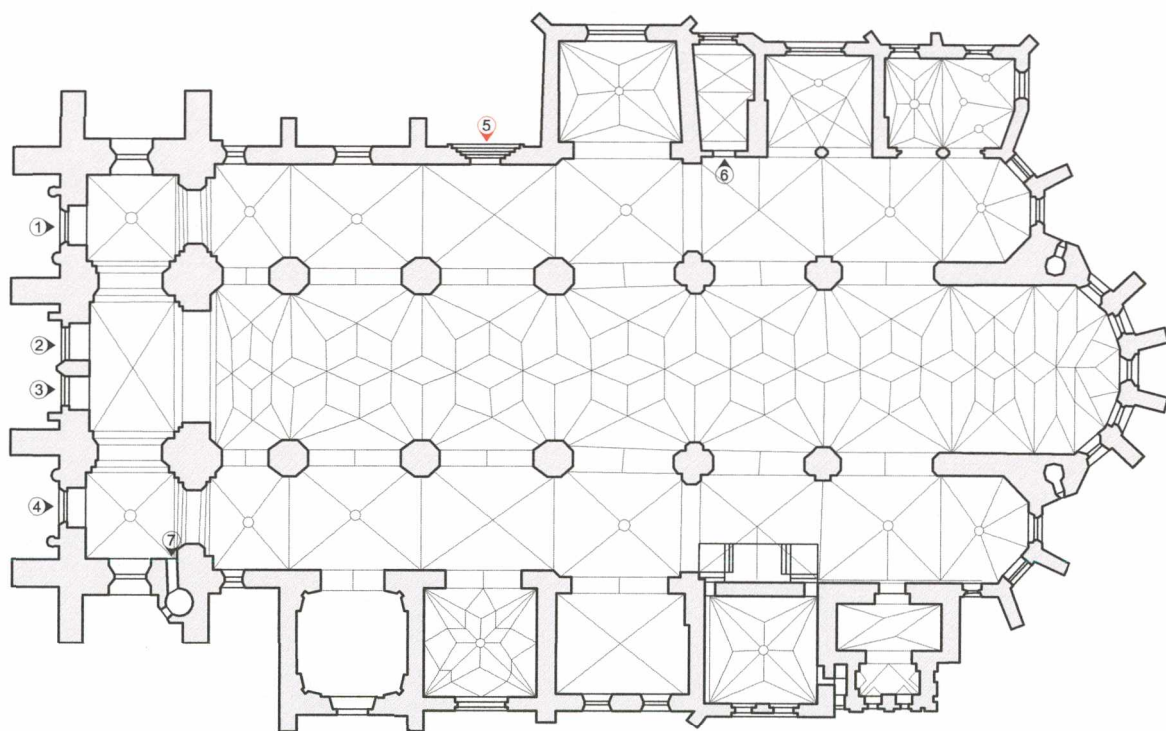
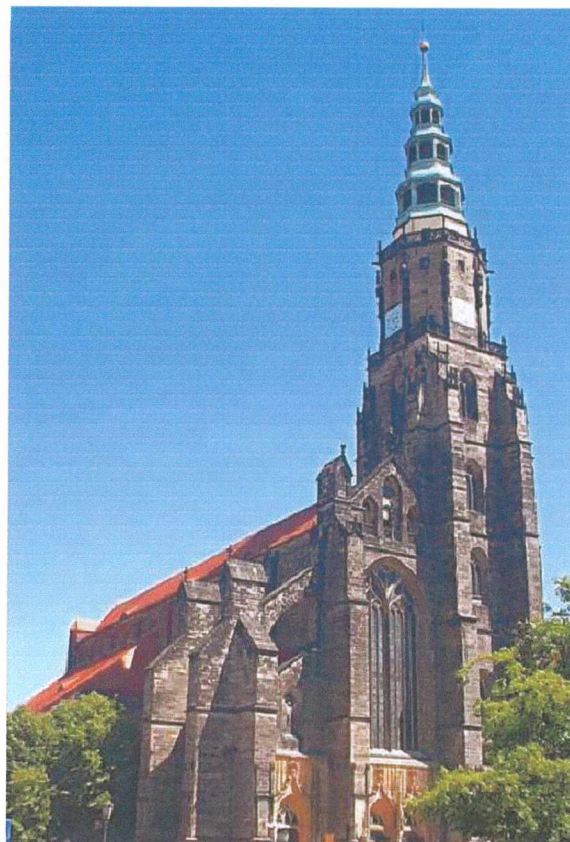
Otwór wejściowy

Otwór wejściowy jest ostrołukowy z maswerkowym przezroczem w podłuczu.

Bibliografia:

- [1] „Architektura gotycka w Polsce”, Tom 1 i 2, red. Teresa Mroczko, Marian Arszyski, Warszawa 1995, (występuje jako AGP)
- [2] „Codex diplomaticus Silesiae”, Hrsg. von dem Vereine für die Geschichte und Alterthum Schlesiens, t. 1-36, Breslau 1857-1930
- [3] Grünhagen Colmar: „Regesten zur schlesischen Geschichte”, t. 1-8, Breslau
- [4] Hanulanka Danuta: „Świdnica”, seria: Śląsk w zabytkach sztuki, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973
- [5] Kopietz Athanasius: „Die katholische Pfarrkirche zu Schweidnitz und ihr Patronat” [w:] Ztschr. Ver. Gesch. Schl. 15: 1880, str. 162-202
- [6] Lutsch Hans: „Die Kunstdenkmäler der Landkreise des Reg. –Bezirks Breslau”, Bd. 2, Breslau 1889
- [7] Pilch Józef: „Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska”, Warszawa 2005
- [8] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978
- [9] Schmidt Friedrich Julius: „Geschichte der Stadt Schweidnitz”, Schweidnitz 1846-1848
- [10] Schirmacher Friedrich Wilhelm: „Chronik der Stadt Schweidnitz”, Schweidnitz 1909
- [11] Tintelnot Hans: „Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens.”, Kitzingen 1951
- [12] Wernicke Ewald: „Baugeschichte der katholischen Pfarrkirche zu Schweidnitz”, Breslau 1874
- [13] Wernicke Ewald, Kopietz Athanasius: „Die katholische Pfarrkirche zu Schweidnitz” [w:] Ztschr. Ver. Gesch. Schl. 15: 1881, str. 163-207, 557-564

II. 171 ŚWIDNICA, kościół pw. św. Stanisława Biskupa
i św. Wacława Męczennika
widok ogólny od pn.-zach.

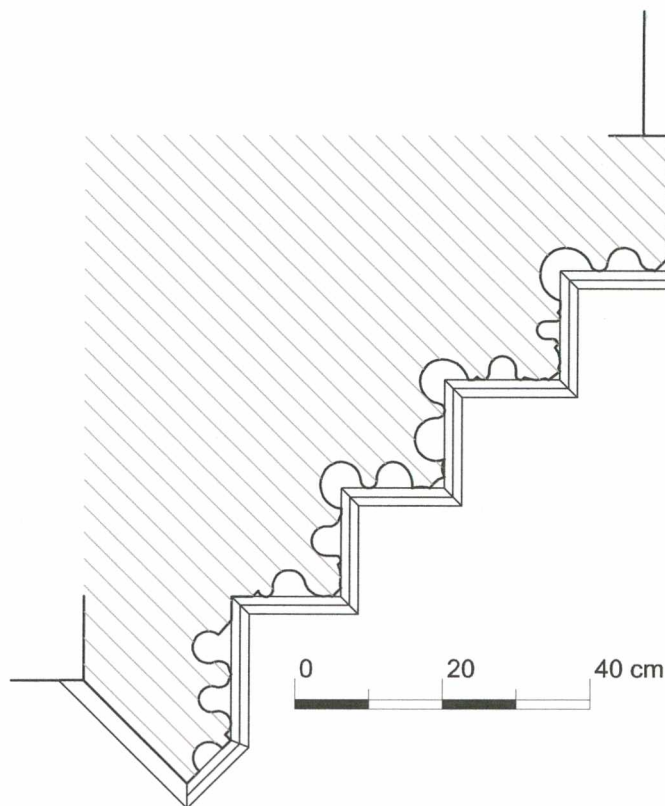

II. 172 ŚWIDNICA, rzut kościoła pw. św. Stanisława Biskupa
i św. Wacława Męczennika

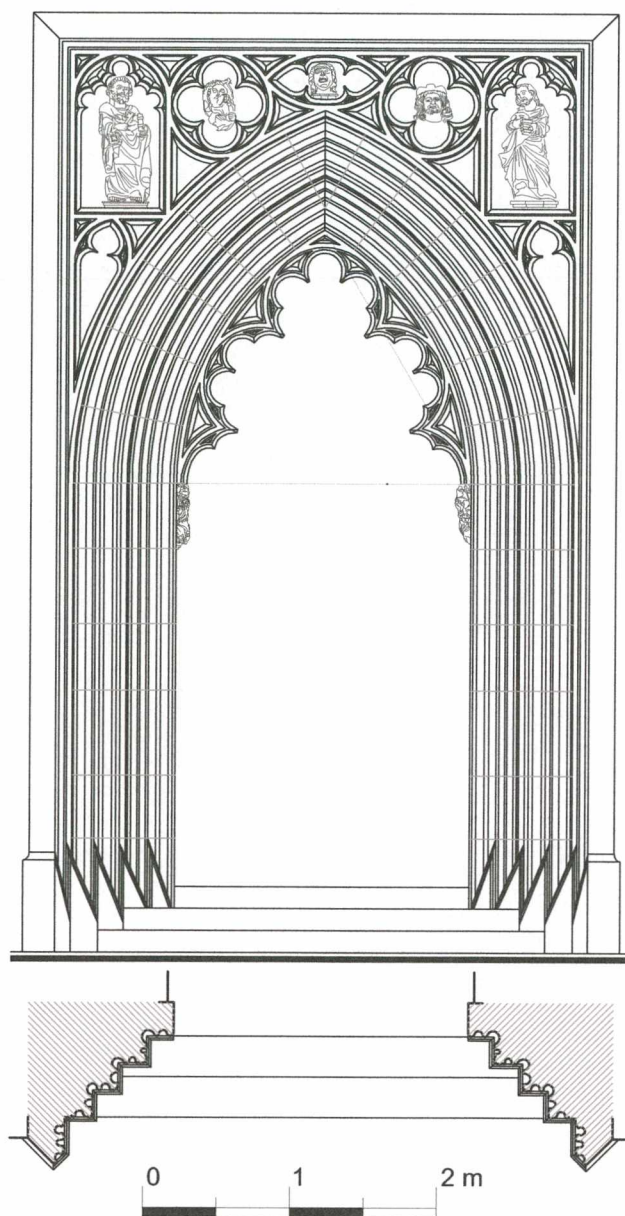
(na podst.: D. Hanulanka "Świdnica")

- 1-4. portale zachodnie (XV w./XIX w.);
- 5. portal północny (3. ćw. XIV w./XIX w.);
- 6. portal do biblioteki (XV. w.);
- 7. portal do wieżyczki schodowej (XV w.).

0 5 10 15 20 m

II. 173 ŚWIDNICA, kościół pw. św. Stanisława Biskupa i św. Wacława Męczennika, portal północny, przekrój przez ościeże

II. 174 ŚWIDNICA, kościół pw. św. Stanisława Biskupa i św. Wacława Męczennika, portal północny, inwentaryzacja

II. 175 ŚWIDNICA, kościół pw. św. Stanisława Biskupa i św. Wacława Męczennika, portal północny

WROCLAW (niem. Breslau)

▪ Katedra p.w. św. Jana Chrzciciela (II. 176-192)

Opis kościoła:

Korpus trójnawowy, bazylikowy, sześcioprzęsłowy, dostawiony do wcześniejszego prezbiterium z XIII w. Od zachodu dwie czworoboczne wieże z kaplicami w przyziemiu. Wokół obwodu murów, między przyporami, kaplice. Na osi prezbiterium od wschodu kaplica mariacka. Od południa przy prezbiterium dwie zakrystie.

Sklepienia w nawach krzyżowo-żebrowe, w przęsłach wschodnich trójpodporowe. Kaplice sklepienie krzyżowo-żebrowo, gwiaździste i sieciowo.

Mury nawy głównej opięte łukami przyporowymi, wieże opięte przyporami.

Wzmianki historyczne:

- 1302-1319 – za bpa Henryka z Wierzbna odpust na budowę, przeznaczenie dochodów na fundusz budowy (CDS XVI, nr 2670, str. 19);
- 1305 – wzmiankowana kasa budowy (CDS XVI, nr 2868, str. 83);
- 1316, 1320 – wymieniony kościół i chór (W. Schulte: „Geschichte des Breslauer Domes und seine Wiederherstellung”, Breslau 1907, str. 10; CDS XVIII, nr 4032, str. 153);
- 1326 – po objęciu biskupstwa przez biskupa Nankera kapituła spodziewa się odnowienia katedry (J. Długosz: „Historiae Polonicae” III, str. 118);
- 1333 – wymieniony fundusz budowy, założenie dachu (CDS XXII, nr 5219, str. 184; nr 5229, str. 187);
- 1337 – fundacja ołtarza w części budowli, której mury określono jako nowe (CDS XXIX, nr 5884, str. 155);
- 1342-1376 – bp Przecław z Pogorzeli „ecclesiam [...] perfecit” (Janko z Czarnkowa: „Monumenta Poloniae Historica” II, str. 666) i „confirmavit” („Monumenta Poloniae Historica” VI, str. 580);
- 1359 – wzmiankowany budowniczy mistrz Peschel (W. Schulte *op. cit.*, str. 8);
- 1373 – kapituła zamawia zegar na fasadę (Menzel 1, str. 257);
- 1419 – data na przyporze wieży północnej;
- 1464 – data w kaplicy drugiej kondygnacji wieży południowej;
- 1465 – umowa kapituły z mistrzem Hansem Bertholdem i Francze o budowę hali wejściowej z wykorzystaniem starych części (S. B. Klose, SRS III, str. 254-255).

Datowanie obiektu¹:

- od ok. 1320 – mury obwodowe korpusu, filary pod wieże, półfilary przy tarczy;
- przed 1376 – nawa główna i sklepienia;
- XV w. – kaplice, kruchty i kontynuacja budowy wież.

Portale:

- 1) portal zachodni (1. ćw. XIV w.);
- 2) portal północny (1. ćw. XIV w.);
- 3) portal południowy (1470 r.²);
- 4) portal do wieżyczki schodowej wieży południowej (1. ćw. XIV w.);
- 5) portal do wieżyczki schodowej wieży północnej (1. ćw. XIV w.);

¹ Na podstawie E. Małachowicza „Katedra wrocławska. Dzieje i architektura”, Wrocław 2000

² E. Małachowicz, *op. cit.*, str. 65

- 6) portal do wieżyczki schodowej północnej (1. ćw. XIV w.);
- 7) portal do wieżyczki schodowej północnej (XIII w.);
- 8) portal do zakrystii (renesansowy).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal zachodni:

Informacje ogólne

Portal usytuowany jest w osi elewacji zachodniej, między przyporami wieży. Jest to portal główny, prowadzi do nawy głównej kościoła. Poprzedzony jest otwartą kruchtą z XV w. Portal wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca. Na profilach archiwolty oraz baldachimach w ościeżu i archiwolcie widoczne ślady malowania (kolor czerwony).

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: bogato profilowane ościeża ustawione na cokole, ostrołukowa archiwolta, po bokach portal otaczają po dwie kolumny postumentów i baldachimów na rzeźby figuralne.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na cokole ściętym w dwóch płaszczyznach. Cokół (wys. 130 cm) jest dwupoziomowy, redukowany w $\frac{1}{4}$ wysokości delikatnym, drobno profilowanym gzymsem. Część cokołowa przechodzi w ościeże za pomocą niewielkiej redukcji profilowanym gzymsem. Profilowanie ościeża wtapia się w górną, skośną powierzchnię cokołu.

Profil ościeża składa się z pięciu wiązek profili, które można wpisać w prostokątne uskoki. Profile główne to w kolejności: wałek z noskiem, wałek, profil wieloboczny o bokach wklęsłych, wałek z noskiem, wałek. Wiązki środkowe są niemal symetryczne, posiadają po bokach po kilka drobniejszych profili. Wiązki profili rozdzielone są wklęsłkami o znacznej średnicy. Wiązki profili zmniejszają się w kierunku wnętrza portalu. W największej wklęsłce, rozdzielającej dwie pierwsze wiązki, znajdują się postumenty i baldachimy na rzeźby figuralne – po pięć rzeźb jedna nad drugą z każdej strony portalu, od cokołu aż do klucza archiwolty.

Węgar jest profilowany od frontu oraz ma tylny narożnik ścięty z wklęsłą.

Archiwolta

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołuk archiwolty o obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu. W pierwszym zewnętrznym profilu wklęsłym znajduje się delikatna, płaskorzeźbiona dekoracja w formie wici winorośli złożonej z liści i owoców.

Kolumnienki i rzeźby figuralne

Po bokach portalu znajdują się dwa lwy³ (prawy uszkodzony i złamany). Zady lwów stanowią oparcie dla kolumnienek, redukowanych w $\frac{1}{3}$ wysokości drobno profilowanym gzymsem. Wsporniki, na których znajdują się lwy (monolityczne z nimi) podparte były dwiema kolumnienkami, o czym świadczy odcisk w zaprawie na spodzie wspornika zachowanego w całości; brak tych kolumnienek prawdopodobnie przyczynił się do złamania jednej z rzeźb.

³ Wg E. Małachowicza *op.cit.* lwy te pochodzą z poprzedniego portalu z początku XIV w, zaś sam portal datuje na ok. poł. XIV w. Jednak sposób zamontowania wsporników z lawami nie wskazuje na ich późniejsze wmontowanie do istniejącego portalu, a formy ościeża (zwłaszcza przekrój profilu) nawiązują do form ościeży innych portali z przełomu wieków XIII i XIV. Dlatego wydaje się, że cały portal należy datować na 1 ćw. XIV w.

Kolumnienki zwieńczone są głowicami kielichowymi z dekoracją roślinną skomponowaną w dwóch poziomach. Obok głowicy na kolumnie (w odległości 45 cm), na tej samej wysokości, umieszczona jest podobna głowica-wspornik, wykończona od dołu maską lwa (lewy wspornik) i maską ludzką (prawy wspornik). Głowice zwieńczone są drobno profilowanym gzymsem założonym na wieloboku. Głowice stanowią postumenty dla rzeźby figuralnej (rzeźb brak). Nad nimi znajdują się baldachimy z miniaturowymi wimpergami, trójlisciami i blendami maswerkowymi, założone na wieloboku, od spodu sklepione ze zwornikiem płaskorzeźbionym. Baldachimy te stanowią jednocześnie wsporniki dla wyższego poziomu rzeźb figuralnych (rzeźb brak), nad nimi także podobne baldachimy, zwieńczone wielobocznymi pinaklami, dekorowanymi drobnym maswerkiem, wimpergami i zwieńczonych iglicami z żabkami. Każda głowica i baldachim są inne, choć w ogólnym zarysie i kompozycji podobne do siebie.

Otwór wejściowy i tympanon

Otwór wejściowy jest ostrołukowy o smukłych proporcjach, wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i pod archiwoltą.

Portal północny:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od północy do nawy bocznej kościoła w osi czwartego przęsła od zachodu. Portal poprzedzony jest otwartą, dwuprzęsłową kruchtą z piętrem zawierającym kaplicę zwaną chórem cesarskim. Kruchta powstała prawdopodobnie równocześnie z wznoszeniem nawy północnej i portalu⁴. Portal wypełnia prawie całkowicie jedną z dwóch (prawą) ostrołukowych arkad, utworzonych przez sklepienie kruchty. Wykonany jest w całości z ciosów jasnożółtego piaskowca, podobnie jak oblicowanie i detale kamieniarskie wnętrza kruchty.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: bogato profilowane ościeża ustawione na cokole oraz ostrołukowa archiwolta.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na cokole. Cokół (wys. 75 cm) ma charakter uskokowy, składa się z trzech uskoków i węgara. Przy podstawie pionowe elementy o przekroju trapezowym, sięgające prawie połowy wysokości cokołu, każdy zwieńczony delikatnym, profilowanym gzymsem. Uskoki zmniejszają się w kierunku wnętrza portalu, są skręcone do środka portalu o około 8°. Cokół przechodzi w ościeże za pomocą redukcji w formie drobno profilowanego gzymsu.

Ościeże powtarza uskoki cokołu, u dołu uskoki mają gładkie ścianki, profilowanie wtapia się w strome spływy (30° od pionu). Profil ościeża składa się z trzech wiązek profili. Profile główne na narożach uskoków to od zewnątrz: wałek z noskiem ściętym, profil migdałowy, wałek z noskiem ściętym. Po bokach profili głównych rozmieszczono niemal symetrycznie drobniejsze profile (wałki, wklęsły, wałki z noskiem, uskoki). We wklęsłych narożach między uskokami wiązki rozdzielone są wklęsłkami o nieco większej średnicy od profili głównych.

Ościeże jest lekko wysunięte przed lico ściany i obejmuje profilowanie frontowej części pierwszego uskoku.

Węgar jest profilowany od frontu.

⁴ E. Małachowicz [14, str. 65]

Podobnie rozczłonkowane profile zastosowano w wykończeniu filarów, słupów i żeber sklepień kruchty, przez co portal z kruchcią stanowią kompozycyjną całość.

Archiwolta i otwór wejściowy

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w łuk archiwolty oparty na trójkącie równobocznym. Profile łączą się w kluczu. Otwór wejściowy jest ostrołukowy.

Portal do wieżyczki schodowej wieży południowej:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z nawy południowej do wieżyczki schodowej usytuowanej w narożu pierwszego przęsła przy przyporze wieży. Portal wykonany jest z ciosów piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża zamknięte ostrołukową archiwoltą.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże w dolnej części wycięte prostokątnie z zaznaczeniem węgara, od wysokości 40 cm profilowane z węgarem profilowanym od frontu. Profilowanie jest styczne do krawędzi dolnego wycięcia, składa się z wałka z noskiem ściętym ($\varnothing$ 4.5 cm) i wałka na narożu węgara ($\varnothing$ 2.7 cm), rozdzielonych płynnie dwiema wklęsłkami i wypukłością.

Archiwolta i otwór wejściowy

Profilowanie oścież płynnie przechodzi w ostrołuk archiwolty oparty na trójkącie równobocznym. Otwór wejściowy jest ostrołukowy.

Portal do wieżyczki schodowej wieży północnej:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z nawy północnej do wieżyczki schodowej usytuowanej w narożu pierwszego przęsła przy przyporze wieży. Portal wykonany jest z ciosów piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża zamknięte ostrołukową archiwoltą.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża mają charakter węgarowy, u podstawy ścięte w dwóch płaszczyznach. Profilowanie ościeża wtopione jest w stromą skośną powierzchnię spływu. Profil ościeża składa się z wałka, wklęsek i drobnych uskoków.

Archiwolta i otwór wejściowy

Profilowanie ościeży płynnie przechodzi w ostrołuk archiwolty o obniżonej strzałce. Otwór wejściowy jest ostrołukowy.

Portal do wieżyczki schodowej przy kruchcie północnej:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z nawy północnej do wieżyczki schodowej usytuowanej jest w trzecim przęśle od zachodu przy ścianie kruchty północnej, prowadzi na piętro kruchty. Wykonany jest z kształtek ceglanych z wstawionymi w różnych miejscach trzema ciosami piaskowcowymi.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża zamknięte ostrołukową archiwoltą.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża mają charakter węgarowy, u podstawy prostokątne, na wysokości 3-ciej cegły skośny spływ, z którego wychodzi prosty profil złożony ze ścięcia i wklęsli.

Archiwolta i otwór wejściowy

Profilowanie ościeży płynnie przechodzi w ostrołuk archiwolty o znacznie obniżonej strzałce. Otwór wejściowy jest ostrołukowy.

Bibliografia:

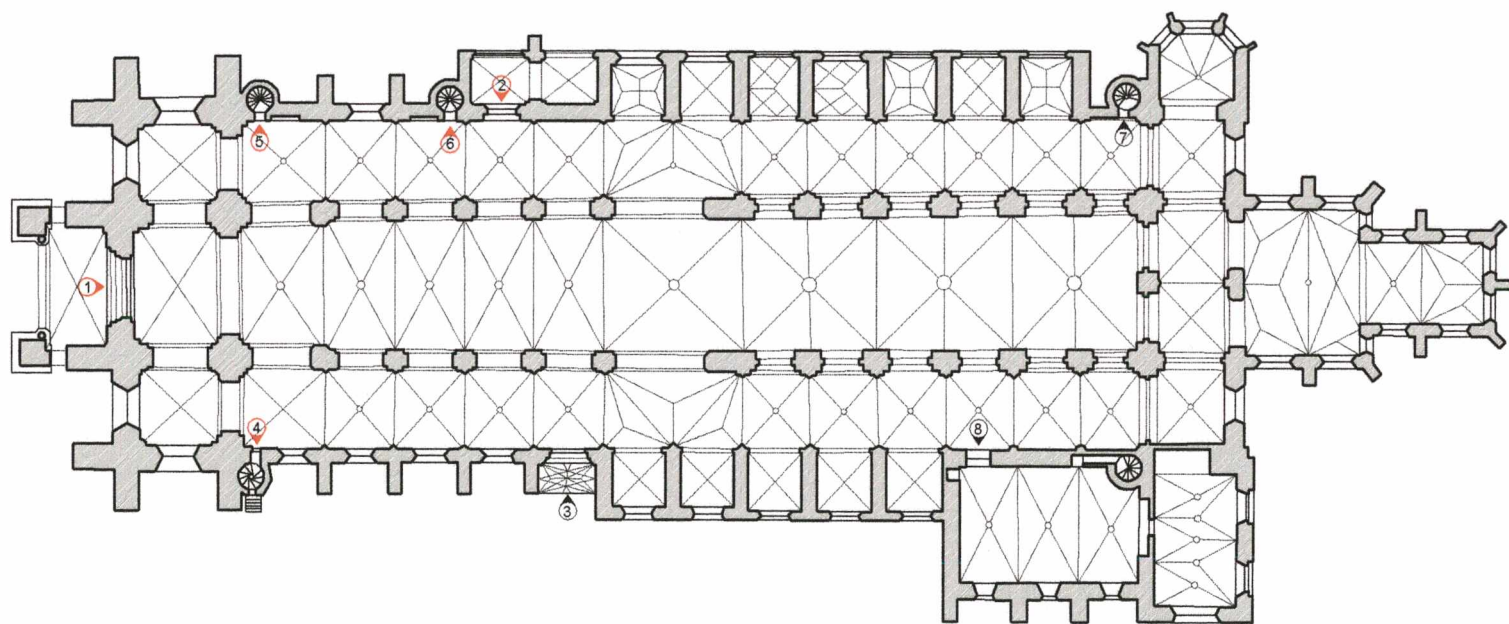
- [1] Bukowski Marcin: „Katedra wrocławska”, Wrocław 1974
- [2] Bukowski Marcin: „Katedra Wrocławska. Architektura. Rozwój, zniszczenie, odbudowa”, Wrocław-Warszawa-Kraków 1962
- [3] Burgemeister Ludwig, Grundmann Günther: „Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau”
- [4] Gębarowicz Mieczysław: „Architektura i rzeźba na Śląsku do schyłku XIV w.” [w:] „Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400” Tom 3, red. Władysław Semkowicz, Kraków 1936
- [5] Grundmann Günther: „Breslau, Dom und Sandinsel”, Berlin 1944
- [6] Hoffmann Hermann: „Der Dom zu Breslau”, Breslau 1934
- [7] Jungnitz Joseph: „Die Breslauer Domkirche”, Breslau 1908
- [8] Kaczmarek Romuald: „Uwagi na temat warsztatów kamieniarskich w architekturze sakralnej Wrocławia w XIV wieku” [w:] Architektura Wrocławia, red. Jerzy Rozpędowski, T.3 Świątynia, Wrocław 1997
- [9] „Kościoły i kaplice archidiecezji wrocławskiej”, red. ks. prof. Józef Pater, Kuria Metropolitalna Wrocławska, Wrocław 2002
- [10] Lutsch Hans: „Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau”, Bd. 1, Breslau 1886
- [11] Małachowicz Edmund: „Badania i konserwacja katedry wrocławskiej” [w:] Ochr. Zab., 27: 1974, s. 21-37
- [12] Małachowicz Edmund: „Faktura i kolorystyka w architekturze średniowiecznej na Śląsku” [w:] Architektus Wrocław 2000 Nr 1(7), str. 29-46
- [13] Małachowicz Edmund: „Katedra wrocławska”, Wrocław 1974
- [14] Małachowicz Edmund: „Katedra wrocławska, dzieje i architektura”, Wrocław 2000
- [15] Małachowicz Edmund: „Uwagi o architekturze wnętrza katedry wrocławskiej” [w:] Kwart. Archit. Urban., XII, 1967, z. I, s. 3-15
- [16] Małachowicz Edmund, Natusiewicz Ryszard: „Katedra Wrocławska”, Wrocław 1974
- [17] Menzel Carl Adolf: „Topographische Chronik von Breslau”, Bd. 1-9, Breslau 1805-1809
- [18] Morelowski Marian: „Dalemir i Pieszko, dwaj polscy budowniczowie na Śląsku w XIII i XIV w. Magister Pieszko Murator” [w:] Prace Komisji Historii Sztuki Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego 3, 1963
- [19] Pilch Józef: „Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska”, Warszawa 2005
- [20] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978
- [21] Schulte Wilhelm: „Geschichte des Breslauer Domes und seine Wiederherstellung”, Breslau 1907
- [22] Stulin Stanisław: „Śląska sztuka sakralna w latach 1300-1370”, mps. IHASiT, Wrocław 1980
- [23] Tintelnot Hans: „Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens.”, Kitzingen 1951

II. 176 WROCLAW, katedra p.w. św. Jan Chrzciciela,
widok od wschodu

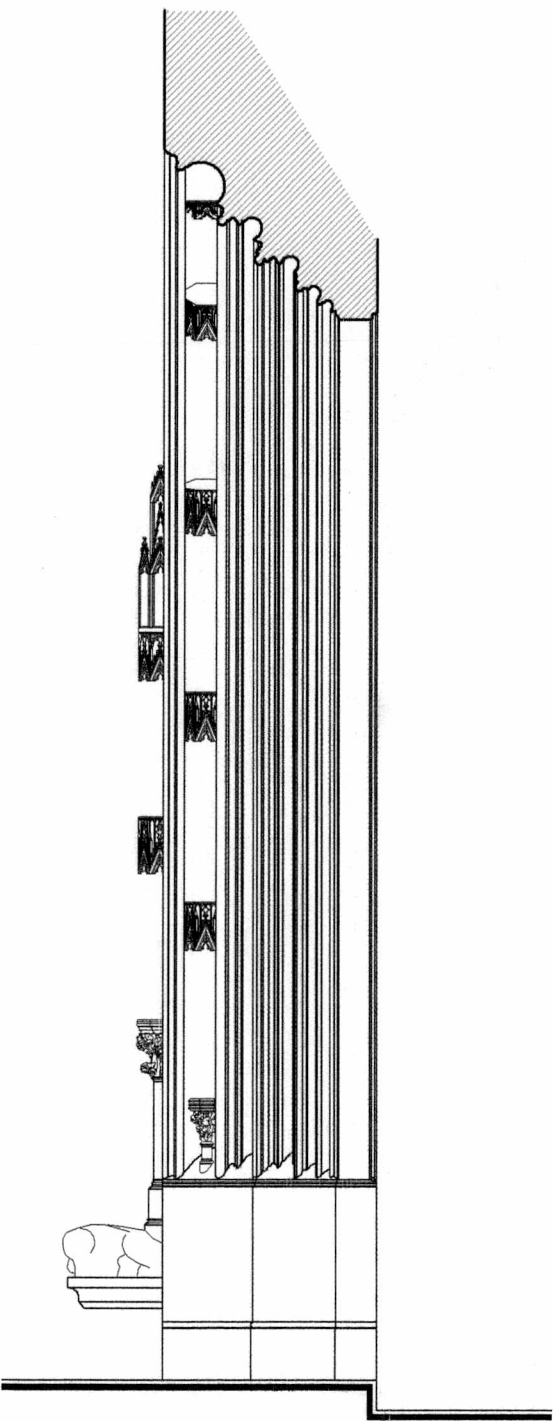
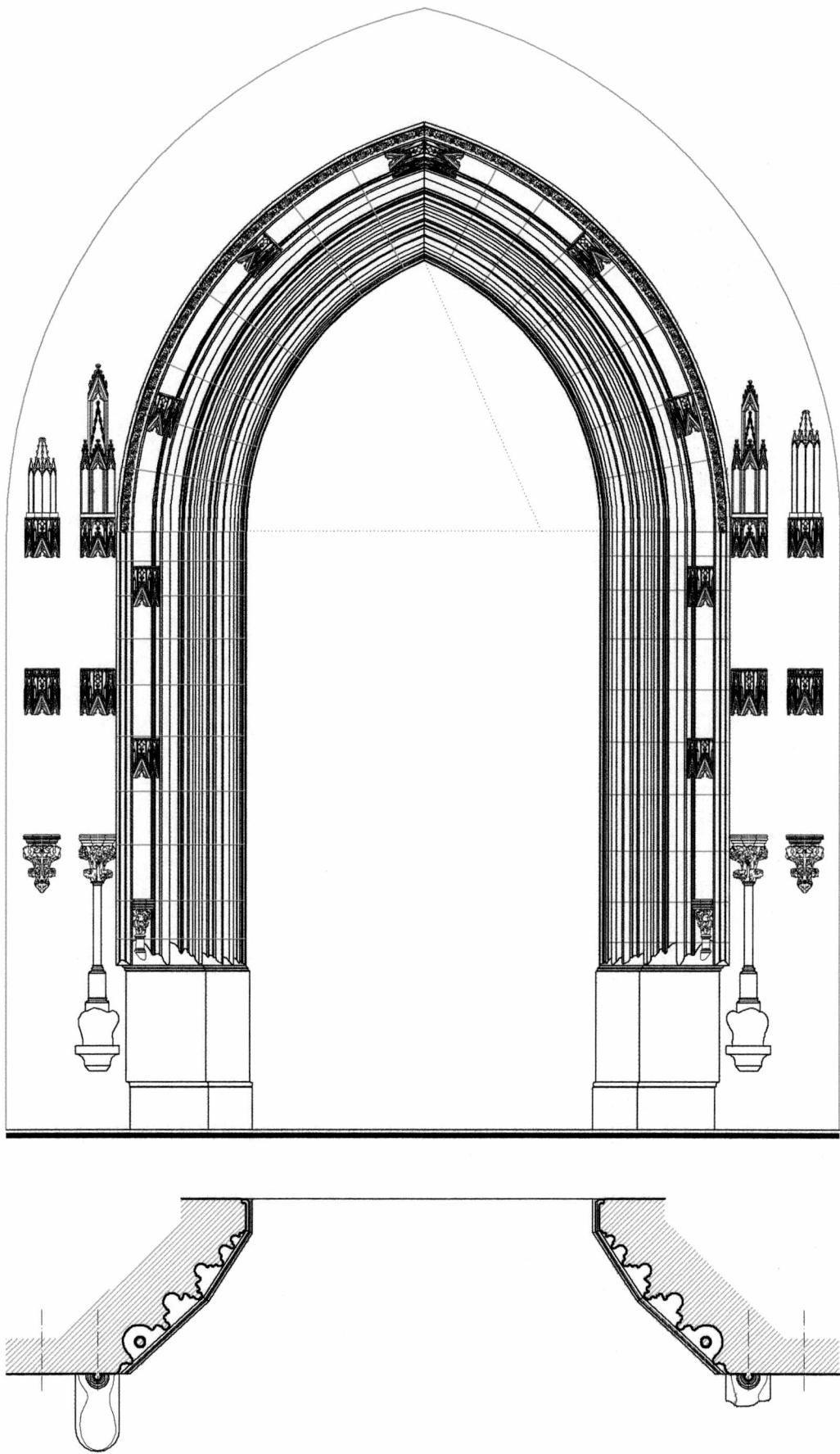
II. 177 WROCLAW, katedra p.w. św. Jan Chrzciciela,
widok od zachodu

II. 178 WROCLAW, plan Katedry p.w. św. Jan Chrzciciela,
(na podstawie: „Architektura gotycka w Polsce”, red. T. Mroczko, M. Arszczyński)

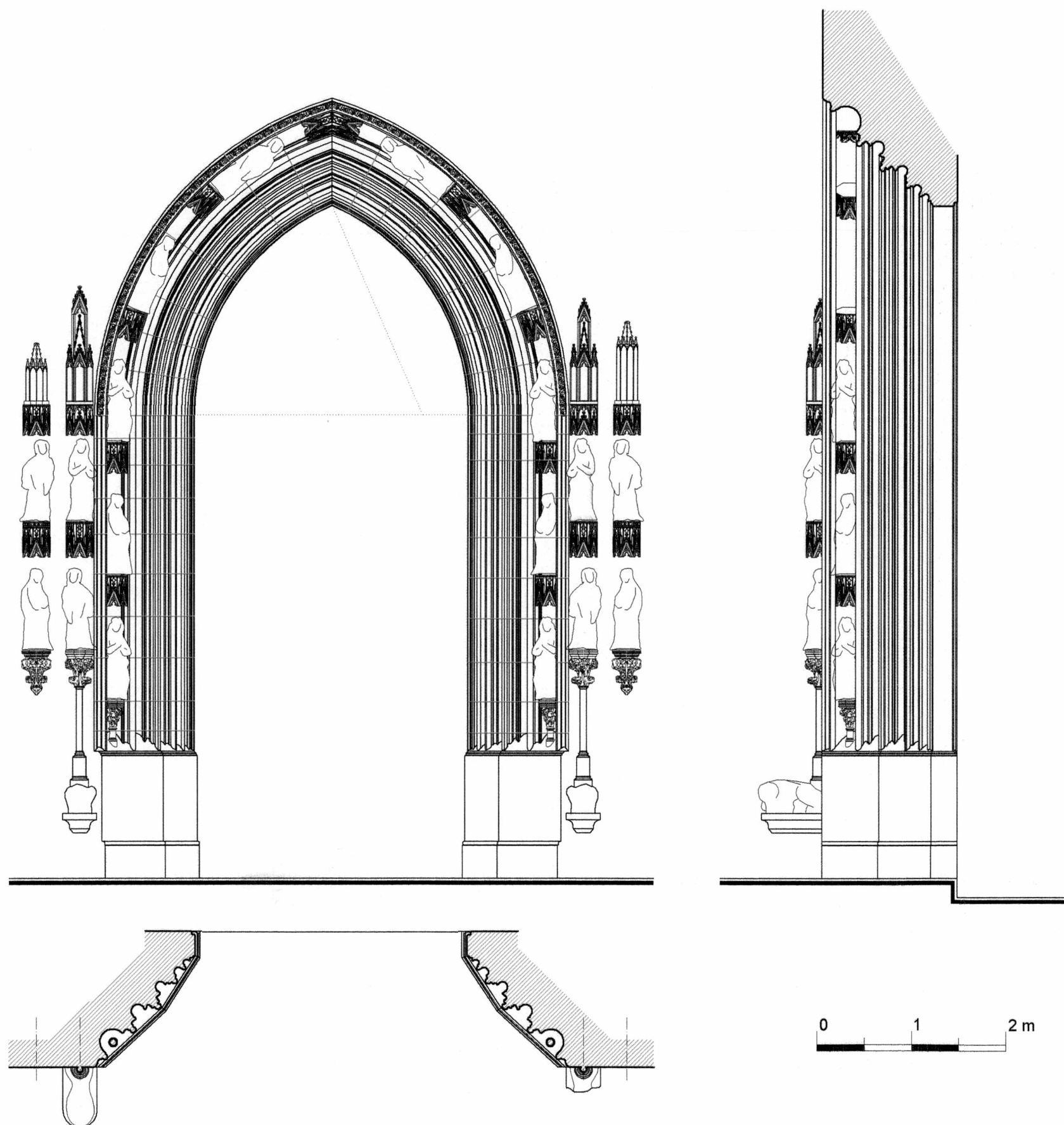
1. portal zachodni (XIV w.);
2. portal północny (XIV w.);
3. portal południowy (XV w.);
4. portal do wieżyczki schodowej pd (XIV w.);
5. portal do wieżyczki schodowej pn (XIV w.);
6. portal do wieżyczki schodowej pn (XIV w.);
7. portal do wieżyczki schodowej pn (XIII w.);
8. portal do zakrystii (renesansowy).

0 5 10 15 20 m

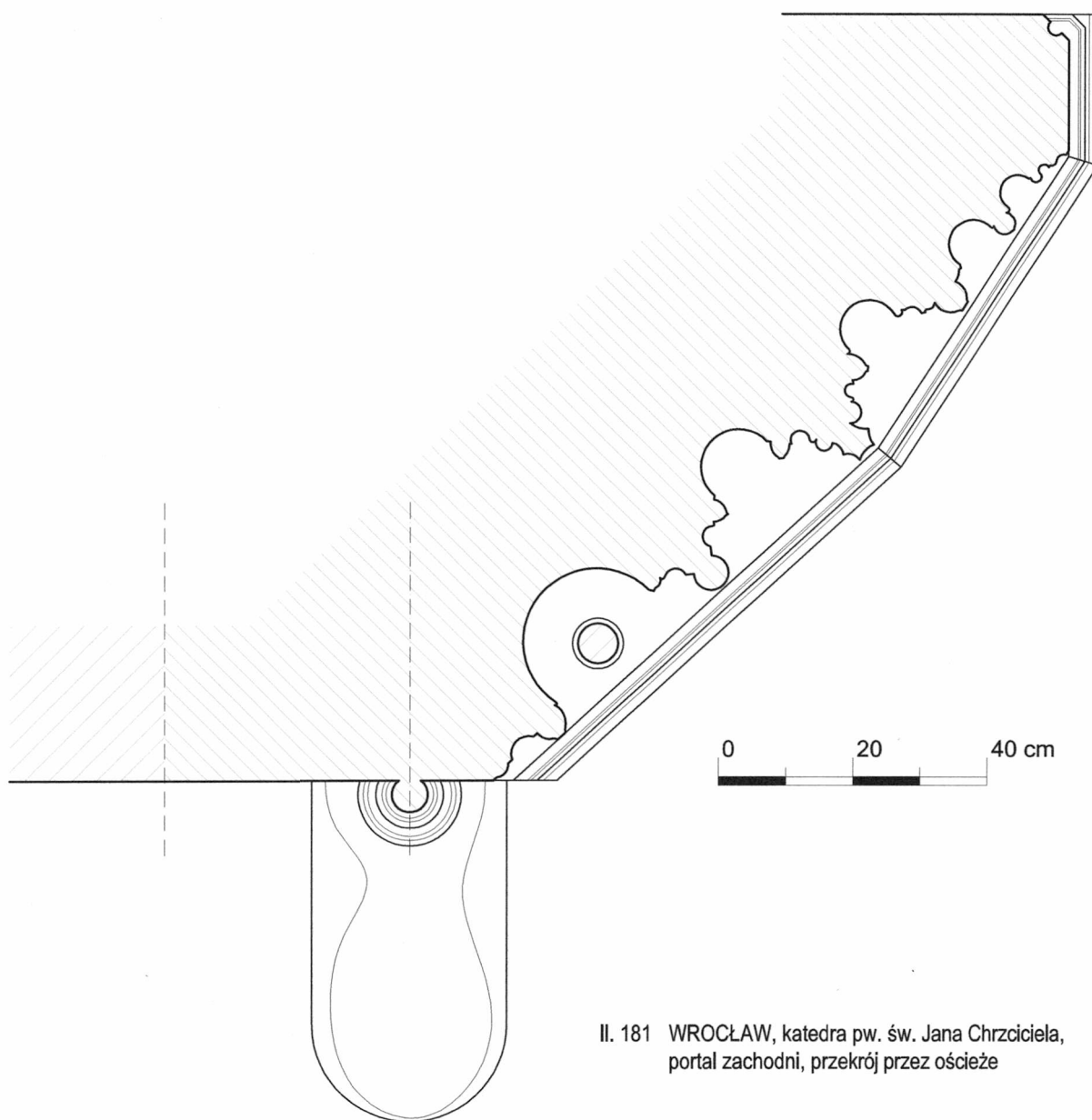

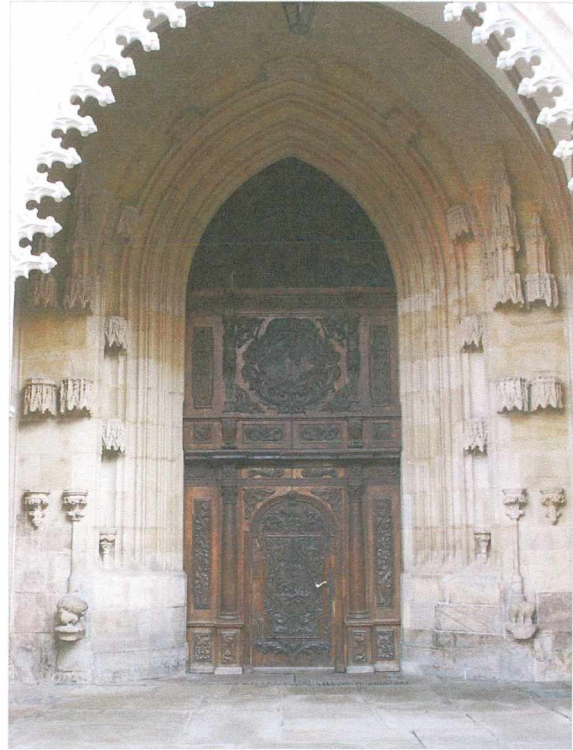
0 1 2 m

II. 179 WROCŁAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal zachodni, inwentaryzacja

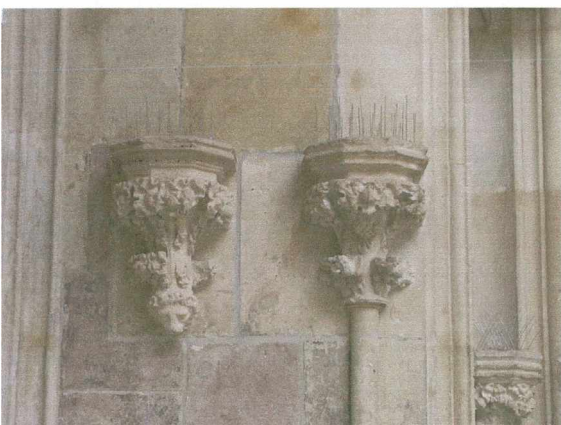

II. 180 WROCLAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal zachodni, rekonstrukcja rzeźbiarskiej dekoracji figuralnej

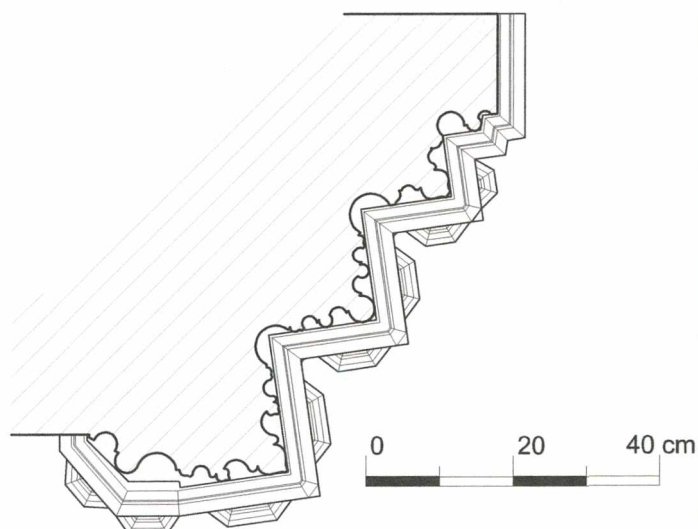
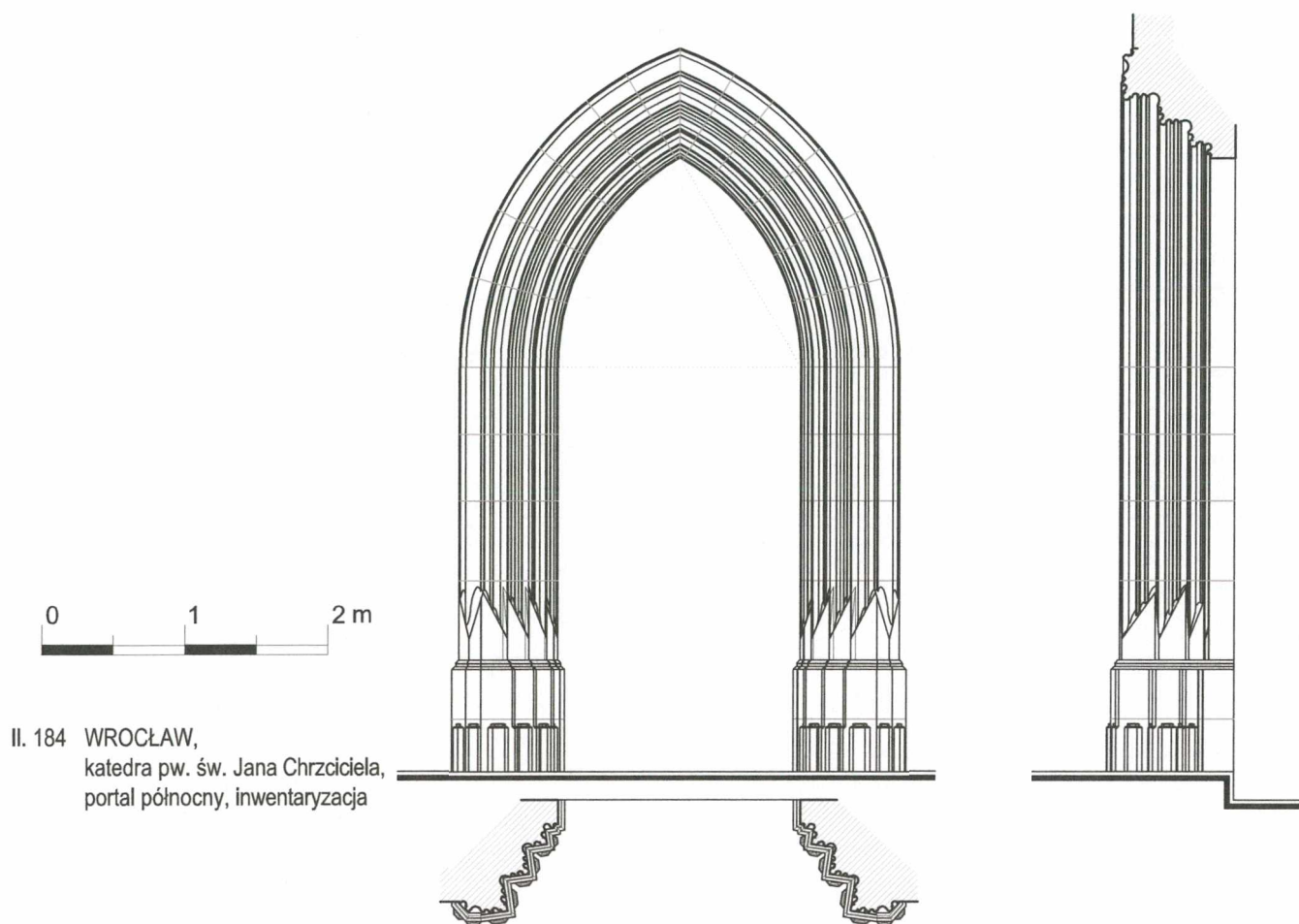

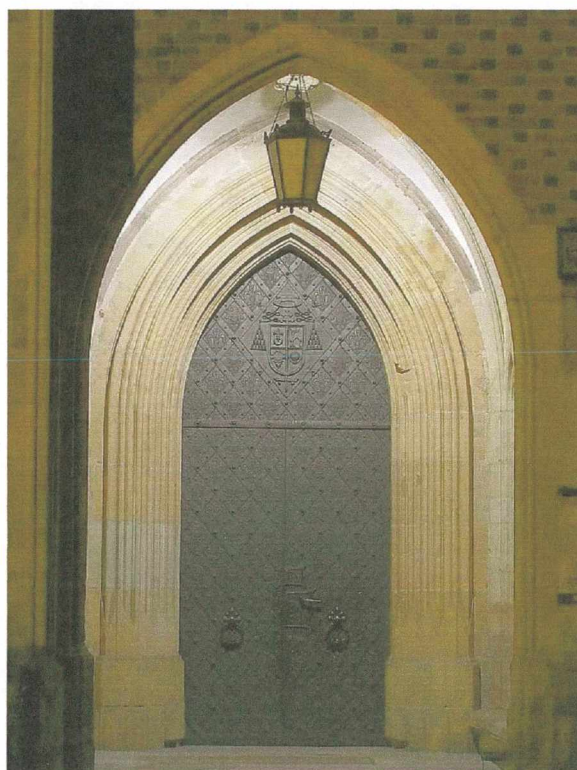
II. 183 WROCŁAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal zachodni, widok

II. 182 WROCŁAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal zachodni, detale

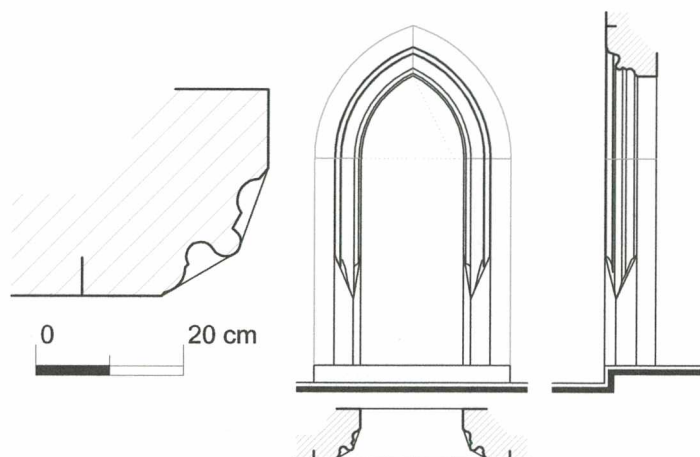

II. 186 WROCLAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal północny

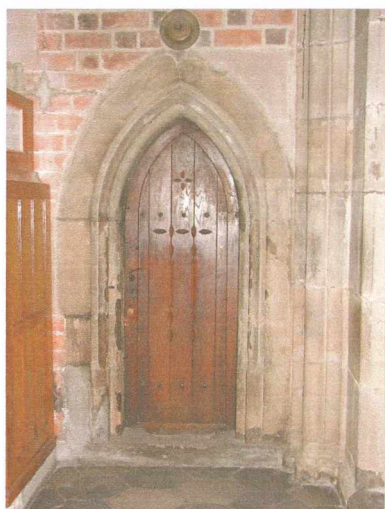

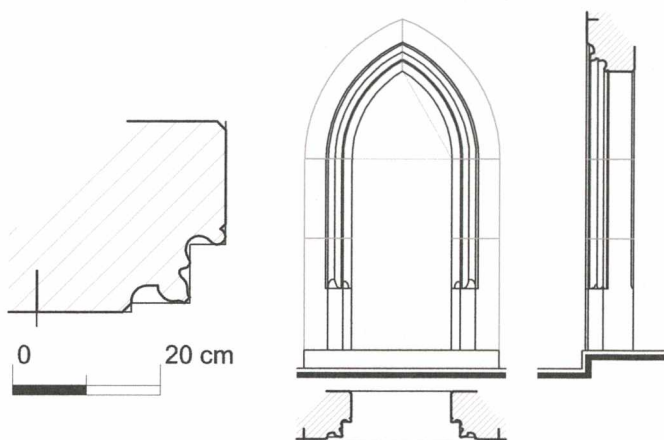
II. 187 WROCŁAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal do wieżyczki schodowej wieży pn

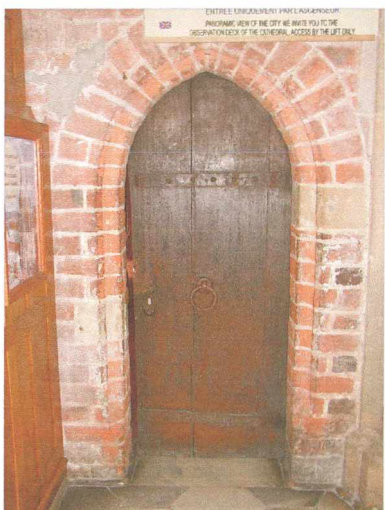
II. 188 WROCŁAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal do wieżyczki schodowej wieży pn,
inwentaryzacja

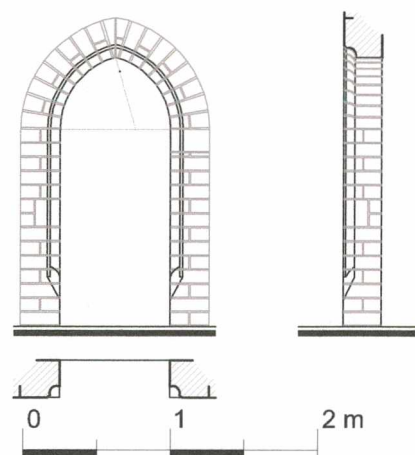
II. 189 WROCŁAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal do wieżyczki schodowej wieży południowej

II. 190 WROCŁAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal do wieżyczki schodowej wieży południowej,
inwentaryzacja

II. 191 WROCŁAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal do wieżyczki schodowej przy kruchcie pn

II. 192 WROCŁAW, katedra pw. św. Jana Chrzciciela,
portal do wieżyczki schodowej przy kruchcie pn,
inwentaryzacja

WROCLAW (niem. Breslau)

- **Kościół p.w. Njświętszej Marii Panny na Piasku**
(kanoników regularnych)
(II. 193-207)

Opis kościoła:

Trójnawowa, sześcioprzęsłowa hala orientowana, nawa środkowa zamknięta pięciobocznie, nawy boczne zamknięte trójbocznie. Od zachodu dwie wieże, ukończona wieża południowa. W przyziemiu wież kaplice otwarte do wnętrza arkadami. Od południa pięcioprzęsłowa zakrystia, od północy dwie kaplice między przyporami. Sklepienia nawy środkowej gwiaździste czteroramienne, w nawach bocznych trójpodporowe, w zakrystii krzyżowo-żebrowe; w kaplicach od północy sieciowe.

Kościół opięty przyporami, elewacja na cokole z gzymsami cokołowym i kapnikowym.

Wzmianki historyczne:

- 1334 – opat Konrad [1329-1363] rozbiera stary kościół i wnosi przednią część nowego, przed szkołą (*Chronica abbatum abeate Mariae Virginis in Arena*, SRS II, str. 191);
- 1364-1372 – opat Jan z Krosna buduje fragment chóru od strony klasztoru i dekoruje znaczną część kościoła (SRS II, str. 200);
- 1365 – wzmiankowany „magister Pesko Murator apud beatam virginem [...] in arena” (H. Lutsch, „*Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*”, V, Breslau 1903, str. 409);
- 1371, 1372 – pochówki księżnej oleśnickiej i opata Jana z Krosna przed ołtarzem głównym (SRS II, str. 201, 202);
- 1372-1375 – opat Jan wykonuje na murach kamienną balustradę (SRS II, str. 203);
- 1375-1383 – opat Jan z Pragi zasklepił („testudinavit”) nawę główną; wzmiankowane koszty budowy za prace przy prezbiterium i maswerki (SRS II, str. 204);
- 1386-1395 – opat Henryk Gallici zasklepił („testudinavit”) nawy i ozdobił kościół; wzmiankowany ołtarz pod wieżą (SRS II, str. 208);
- 1395-1412 – za opata Mikołaja Herdona prace nad wystrojem (SRS II, str. 210-211);
- 1401 – nadanie odpustu przez papieża Bonifacego IX (SRS II, str. 21);
- 1429-1447 – zniszczenia przez husytów za opata Jodukusa (SRS II, str. 221);
- 1430 – zwieńczenie wieży od strony miasta (SRS II, str. 222).

Datowanie obiektu¹:

- po 1334-1363 – zachodnia część kościoła²;
- 1365-1386 – ukończenie korpusu nawowego i sklepienia³;
- 3-4. ćw. XIV w. – prezbiterium;
- 1430 – ukończenie wieży południowej.

¹ Na podstawie Czerner Olgierd: „Znalazłem tylko dwa kręgi. Ostarszej fazie budowy gotyckiego kościoła Najświętszej Marii Panny na Piasku we Wrocławiu” [w:] *Nie tylko zamki. Szkice ofiarowane profesorowi Rozpędowskiemu w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Wrocław 2005

² L. Burgemeister i G. Grundmann uznali korpus nawowy za wzniesiony w pierwszej fazie budowy, po 1334 r.; zaś K. Bimler i M. Morelowski przyjęli wznoszenie budowli od prezbiterium, datując korpus na lata 1375-1386; R. Kaczmarek „*Rzeźba architektoniczna XIV wieku we Wrocławiu*”, Wrocław 1999, str. 31, początek budowy określił na 1329 r., rok rozpoczęcia rządów opata Konrada

³ S Stulin datuje dolną część fasady i nawę południową na drugą tercję XIV w., nawę północną i sklepienia ok. 1360-1380

Portale:

- 1) portal zachodni (2. ćw. XIV w.)⁴;
- 2) portal północny (2. ćw. XIV w.);
- 3) portal południowy (3. ćw. XIV w.);
- 4) portal do zakrystii (XIII w.);
- 5) portal do wieżyczki schodowej wieży południowej (2. ćw. XIV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal zachodni:

Informacje ogólne

Portal usytuowany jest w osi elewacji zachodniej kościoła, jest portalem głównym, prowadzi do nawy głównej kościoła. Zajmuje 2/3 wysokości nawy głównej. Nad portalem okno, którego poszur opiera się na krawędzi ramy portalu. Portal wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca, wyraźnie odcina się na tle ceglanej elewacji.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: bogato profilowane ościeża ustawione na cokole, przechodzące w ostrołukową archiwoltę; wimperga; boczne kolumniki z postumentami na rzeźby i baldachimami; całość zamknięta w prostokątnej ramie.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, mają charakter uskokowy, ustawione są na cokole. Cokół składa się z trzech uskoków i węgara, ma fazowane naroża. Ościeże przechodzi w cokół za pomocą stromych, trójkątnych spływów i niewielkiej redukcji o delikatnym profilu.

Ościeże zlicowane jest z powierzchnią elewacji, nad cokołem bez profilowania, które rozpoczyna się 60 cm wyżej spływami równoległymi do spływów na cokole. Ościeże jest uskokowe (3 uskoki i węgar) o przekrojach uskoków zbliżonych do kwadratu i niemal identycznych wymiarów. Profil ościeża składa się z trzech symetrycznych wiązek profili, wpisanych w uskoki. Profile główne w narożach wypukłych (wałek, profil wieloboczny o wklęsłych ściankach, wałek z noskiem) otoczone są symetrycznie po obu stronach drobniejszymi profilami (wklęsłkami, wałeczkami i ścięciami). Poszczególne wiązki profili rozdzielone są wklęsłkami o przekroju większym od profili głównych.

Węgar jest profilowany od frontu. Obecnie profilowanie węgara jest skute do wysokości później wstawionego łuku pełnego w ok. połowie wysokości prześwitu portalu gotyckiego, profil zachował się w górnej części ościeża i w archiwoltcie.

Archiwolta

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołuk archiwolty o obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu.

Wimperga

Ponad archiwoltą wznosi się stromo ku górze wimperga. Ramiona wimpergi tworzone są przez dość masywny gzyms profilowany od dołu, od góry skośnie ścięty, na którym umieszczono czołganki w formie stylizowanych, usychających liści. Szczyt wimpergi zwieńczony jest kwiatonem. Pole wimpergi wypełnia maswerk z rybich pęcherzy i czteroliści ostrołukowych skomponowanych centralnie.

⁴ R. Kaczmarek, *op.cit.*, str. 115, portal zachodni datował na ok. 1350-1369, restaurowany 1843 i 1928

Kolumnienki

Po bokach portal ujmują wysokie, smukłe kolumnienki ustawione na trapezowo wysuniętej części cokołu ościeży. Kolumnienki zwieńczone są głowicami na wysokości szczytu archiwolty. Głowice kielichowe o dekoracji roślinnej, stanowią postumenty na rzeźby figuralne (rzeźb brak). Powyżej wysokie, trzygondygnacyjne baldachimy z dekoracją maswerkową, zwieńczone pinaklami z iglicą, pączkowymi żabkami i kwiatonem sięgającym szczytu kwiatonu wimpergi.

Rama

Całą kompozycję zamyka rama utworzona z załamanego prostokątnie gzymsu kapnikowego. Powstałe pole wypełnia pięć blend maswerkowych zakończonych ostrołukiem z wpisanym trójlisciem ostrołukowym. Boczne kolumnienki są tak zakomponowane, że mieszczą się w osi skrajnych blend, zaś kwiaton wimpergi wypada w blendzie środkowej.

Otwór wejściowy i tympanon

Otwór wejściowy obecnie zamknięty jest łukiem pełnym, nad którym nadświetle; pierwotnie zapewne wypełniał całą przestrzeń między ościeżami i pod ostrołukową archiwoltą.

Portal północny:

Informacje ogólne

Portal usytuowany jest od północy, w trzecim przęśle od zachodu, symetrycznie między przyporami. Prowadzi do nawy północnej kościoła. Obecnie obudowany jest późniejszą kruchtą. Mieści się pod oknem, którego parapet został podniesiony względem pozostałych okien elewacji. Portal wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się bogato profilowane ościeża ustawione na cokole, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone (52°), ustawione na niskim (25 cm) cokole. Cokół jest ścięty w dwóch płaszczyznach. Przechodzi w ościeże o układzie uskokowym za pomocą skośnych redukcji i stromych spływów. Ościeże składa się z dwóch uskoków i węgara. Uskoki w przekroju są prostokątne, ustawione dłuższym bokiem od frontu. Ościeże u dołu bez profilowania, które rozpoczyna się 85 cm wyżej za pomocą skośnych wcięć.

Ze względu na prostokątny charakter uskoków, ich profilowanie jest tylko częściowo symetryczne. Profile główne w narożach to wałek z noskiem i profil wieloboczny o wklęsłych ściankach. Profilowanie pierwszego uskoku jest skromniejsze i koncentruje się wokół profilu głównego, przy czym jest nawet nieco bardziej rozbudowane od wnętrza portalu; drugi uskok jest profilowany w całości, z dodatkowymi profilami od dłuższego frontu uskoku. Węgar jest profilowany od frontu, tylne naroże jest ścięte z wklęsłą. Poszczególne uskoki rozdzielone są większymi wklęsłkami w narożach wklęsłych.

Archiwolta i otwór wejściowy

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołuk archiwolty oparty na trójkącie równobocznym. Profile łączą się w kluczu.

Portal południowy:

Informacje ogólne

Portal usytuowany jest w czwartym przęśle od zachodu, między przyporami, prowadzi do nawy południowej kościoła. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża ustawione na cokole, zwieńczone strefą głowic oraz ostrołukowa archiwolta z maską w kluczu.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na cokole. Cokół ma charakter uskokowy, jest dość drobno rozczłonkowany. Uskoki o kątach lekko zaokrąglonych, na przemian 3 większe i 2 mniejsze między nimi oraz węgar ze ściętymi narożami. Uskoki większe (o przekroju ok. 12×12 cm) mają ścięte naroża (ok. 6 cm); uskoki mniejsze mają wymiary ok. 6×6 cm. Podstawa cokołu jest obecnie częściowo zamurowana późniejszymi schodami prowadzącymi na wyższy poziom przedsionka do nowszego skrzydła klasztoru.

Cokół przechodzi w ościeże za pomocą delikatnej skośnej redukcji. Profilowanie ościeża wtapia się w górną, poziomą powierzchnię cokołu. Profil ościeża składa się z wiązek profili odpowiadających uskokom cokołu, profile główne i niektóre dodatkowe są styczne do krawędzi uskoków cokołu. Wiązki są niemal symetryczne, ze względu na dość drobne wymiary uskoków, niezbyt rozbudowane. Profile główne to wałki i wałki z noskiem ściętym, po bokach drobniejsze wklęsłki, wałeczki i uskoki. Węgar jest mocno ścięty na narożach, każde z dwoma wklęsłkami.

Profile główne większych uskoków oraz węgar zwieńczone są niewielkimi głowicami z dekoracją roślinną, przy czym w 2. i 4. głowicę wkomponowana jest płaskorzeźbiona postać, prawdopodobnie wyobrażenia świętych.

Archiwolta i otwór wejściowy

Na ościeżach wspiera się ostrołukowa archiwolta o obniżonej strzałce. W kluczu znajduje się maska wyobrażająca Chrystusa, o mocno zatartych kształtach, nieco przycięta od góry przez sklepienie późniejszego przedsionka. Otwór wejściowy jest ostrołukowy.

Portal do wieżyczki schodowej wieży południowej:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z przęsła pod wieżą południową do wieżyczki schodowej usytuowanej od południa wieży, przy zachodniej przyporze. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże ma charakter węgarowy, u podstawy prostokątne, profilowanie rozpoczyna się na wysokości 55 cm, za pomocą skośnego spływu. Profil składa się z wklęsłki, wałka, uskoku, wklęsłki, drobnego wałeczka i uskoku. Tylne naroże jest fazowane. Ościeża prawdopodobnie

były wtórnie wymienione. Wskazuje na to ostrość profili i gładkość kamienia, z którego są wykonane, w porównaniu z mocno zniszczoną archiwoltą.

Archiwolta i otwór wejściowy

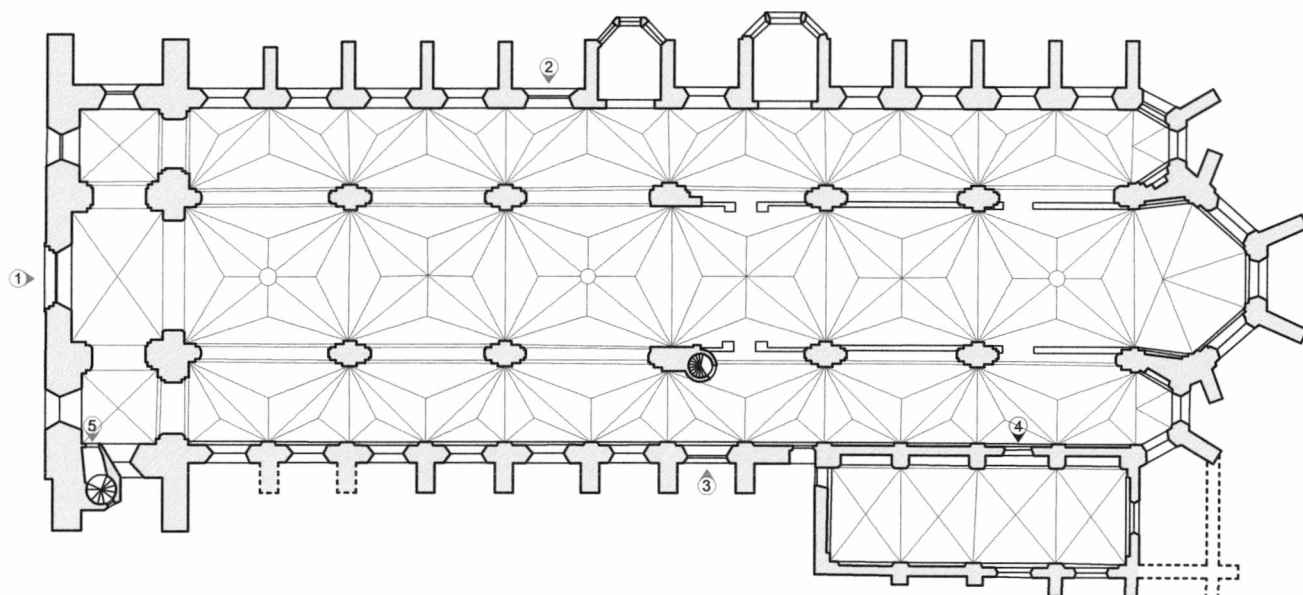
Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę opartą na trójkącie równobocznym. Archiwolta nosi ślady późniejszego malowania na białe, ciosy piaskowcowe są uszkodzone u podstawy archiwolt. Otwór wejściowy jest ostrołukowy.

Bibliografia:

- [1] Bimler Kurt: „*Quellen zur schlesischen Kunstgeschichte*”, H. 1-6, Breslau 1936-1941
- [2] Burgemeister Ludwig, Grundmann Günther: „*Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*”, Teil 1, „*Die kirchlichen Denkmäler der Dominsel und der Sandinse*”, Breslau 1930
- [3] Czerner Olgierd: „*Chór kapłański i lektorium kościoła NMP we Wrocławiu w XIV w. Podstawy rekonstrukcji i związane z tym problemy*”, *Kwart. Archi. Urban.*, 10:1965. s. 181-206
- [4] Czerner Olgierd: „*Lektorium kościoła augustiańskiego we Wrocławiu*” [w:] *Zeszyty naukowe PWr*, 199: 1968, z. 14
- [5] Czerner Olgierd: „*Odkrycie ozdobnego lektorium z XIV wieku w kościele Najświętszej Marii Panny na Piasku*” [w:] *Spraw. Wr TN*. 16: 1961, s. 81
- [6] Czerner Olgierd: „*Problematyka chóru wschodniego kościoła Augustianów we Wrocławiu*” [w:] *Spraw. PAN* Kraków 1964, str. 182-185
- [7] Czerner Olgierd: „*Problemy związane z anastylozą lektorium w kościele Mariackim we Wrocławiu*” [w:] *Zesz. Nauk. PWr*, 174: 1968. z. 10. s. 3-58
- [8] Czerner Olgierd: „*Studia nad romańską i gotycką architekturą kościoła NMP na Piasku we Wrocławiu*”, *Biul. Hist. Szt.*. 23: 1962. 3. 360-376
- [9] Czerner Olgierd: „*Znalazłem tylko dwa kręgi. O starszej fazie budowy gotyckiego kościoła Najświętszej Marii Panny na Piasku we Wrocławiu*” [w:] *Nie tylko zamki. Szkice ofiarowane profesorowi Rozpędowskiemu w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Wrocław 2005
- [10] Hanulanka Danuta: „*Sklepienia późnogotyckie na Śląsku*”, Wrocław 1971
- [11] Kaczmarek Romuald: „*Rzeźba architektoniczna XIV wieku we Wrocławiu*”, Wrocław 1999
- [12] „*Kościoły i kaplice archidiecezji wrocławskiej*”, red. ks. prof. Józef Pater, Kuria Metropolitalna Wrocławska, Wrocław 2002
- [13] Kozaczewski Tadeusz: „*Kościół N. Marii Panny na Piasku we Wrocławiu*” [w:] *Zesz. Nauk. PWr*. 16: 1957, z. 2. s. 69-70
- [14] Kutzner Marian: „*Sztuka gotycka 1250-1500. Architektura*” [w:] „*Sztuka Wrocławia*”, red. Tadeusz Broniewski, Mieczysław Złat, Wrocław 1967, str. 52-182
- [15] Lutsch Hans: „*Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*”, Bd. 1, Breslau 1886
- [16] Miłobędzki Adam: „*Wrocław, Augustinerchorherrenkirche St. Maria auf dem Sande*” [w:] *Die Parler und der Schöne Stil 1350-1400*, Bd. 2, Köln 1978, str. 492
- [17] Morelowski Marian: „*Dalemir i Pieszko, dwaj polscy budowniczowie na Śląsku w XIII i XIV w. Magister Pieszko Murator*” [w:] *Prace Komisji Historii Sztuki Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego* 3, 1963
- [18] Pilch Józef: „*Zabytki architektury Dolnego Śląska*”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978
- [19] Stulin Stanisław: „*Drogi kształtowania się stylu regionalnego architektury sakralnej na Śląsku w 1. połowie XIV wieku*”, mps, IHASiT, Wrocław 1982
- [20] Świechowski Zygmunt: „*Architektura sakralna XII-XV wiek*” [w:] *Wrocław. Jego dzieje i kultura*, red. Z. Świechowski. Wrocław 1978, s. 91-130
- [21] Tintelnot Hans: „*Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens.*”, Kitzingen 1951

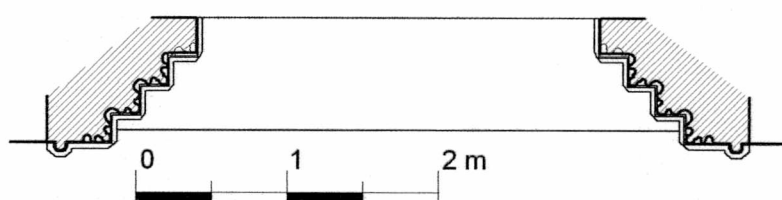
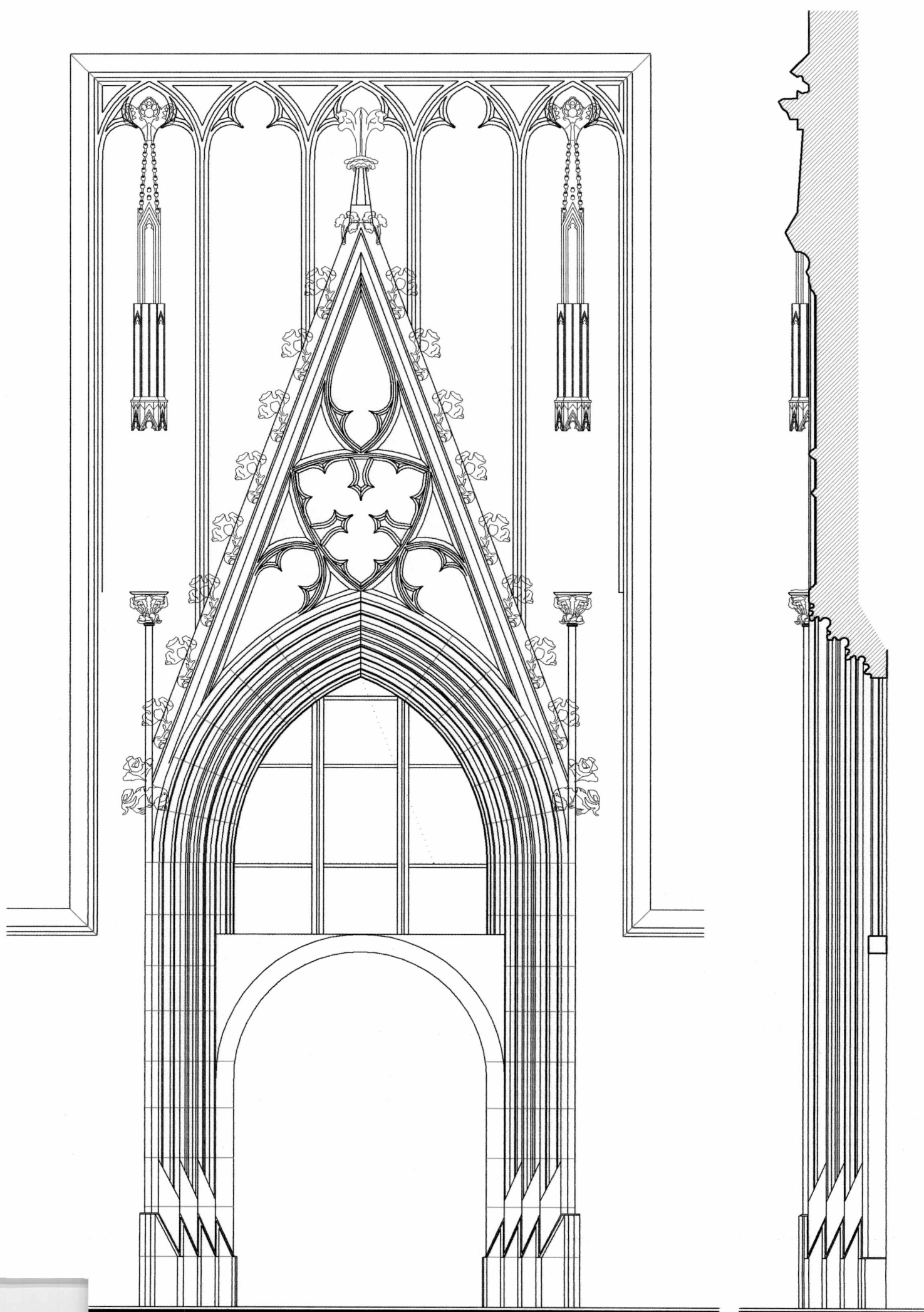
II. 193 WROCŁAW, kościół p.w. Najświętszej Marii Panny na Piasku, widok ogólny

II. 194 WROCŁAW, plan kościół p.w. Najświętszej Marii Panny na Piasku,
(na podstawie: „Architektura gotycka w Polsce”, red. T. Mroczko, M. Arszyski)

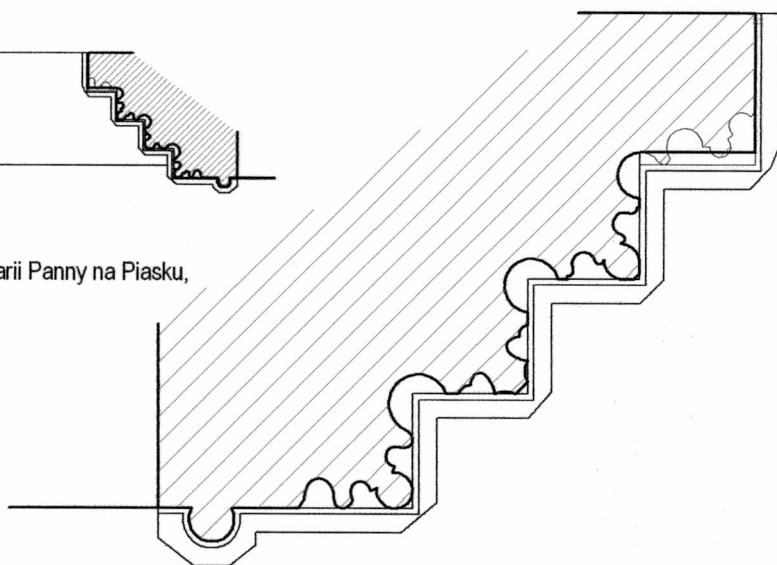
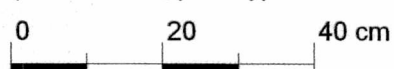
1. portal zachodni (2. ćw. XIV w.);
2. portal północny (2. ćw. XIV w.);
3. portal południowy (3. ćw. XIV w.);
4. portal do zakrystii (XIII w.);
5. portal do wieżyczki schodowej (3. ćw. XIV w.).

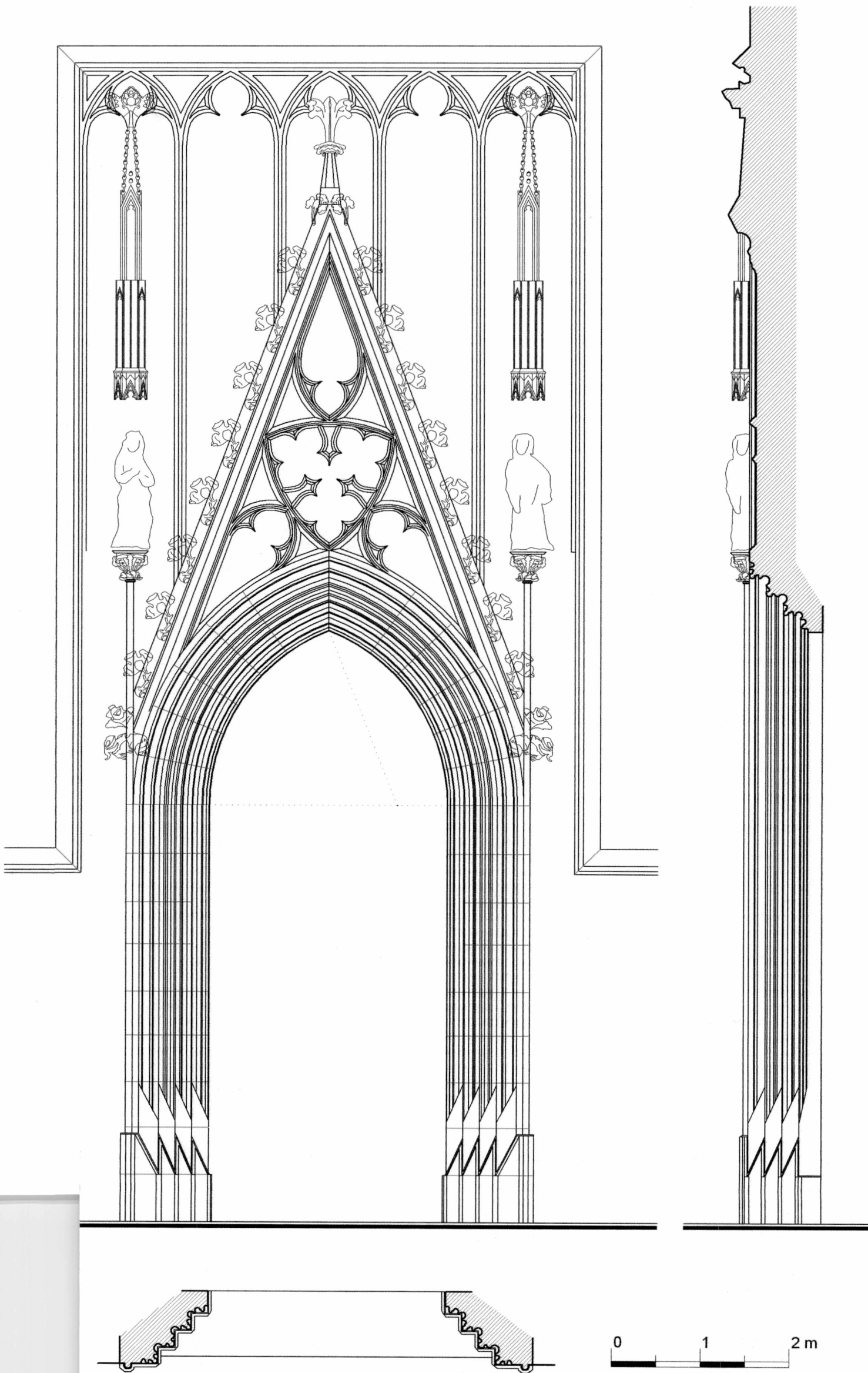
0 5 10 15 20 m

II. 196 WROCLAW, kościół pw. Najświętszej Marii Panny na Piasku, portal zachodni, inwentaryzacja

II. 197 WROCLAW, kościół pw. Najświętszej Marii Panny na Piasku, portal zachodni, przekrój przez ościeże

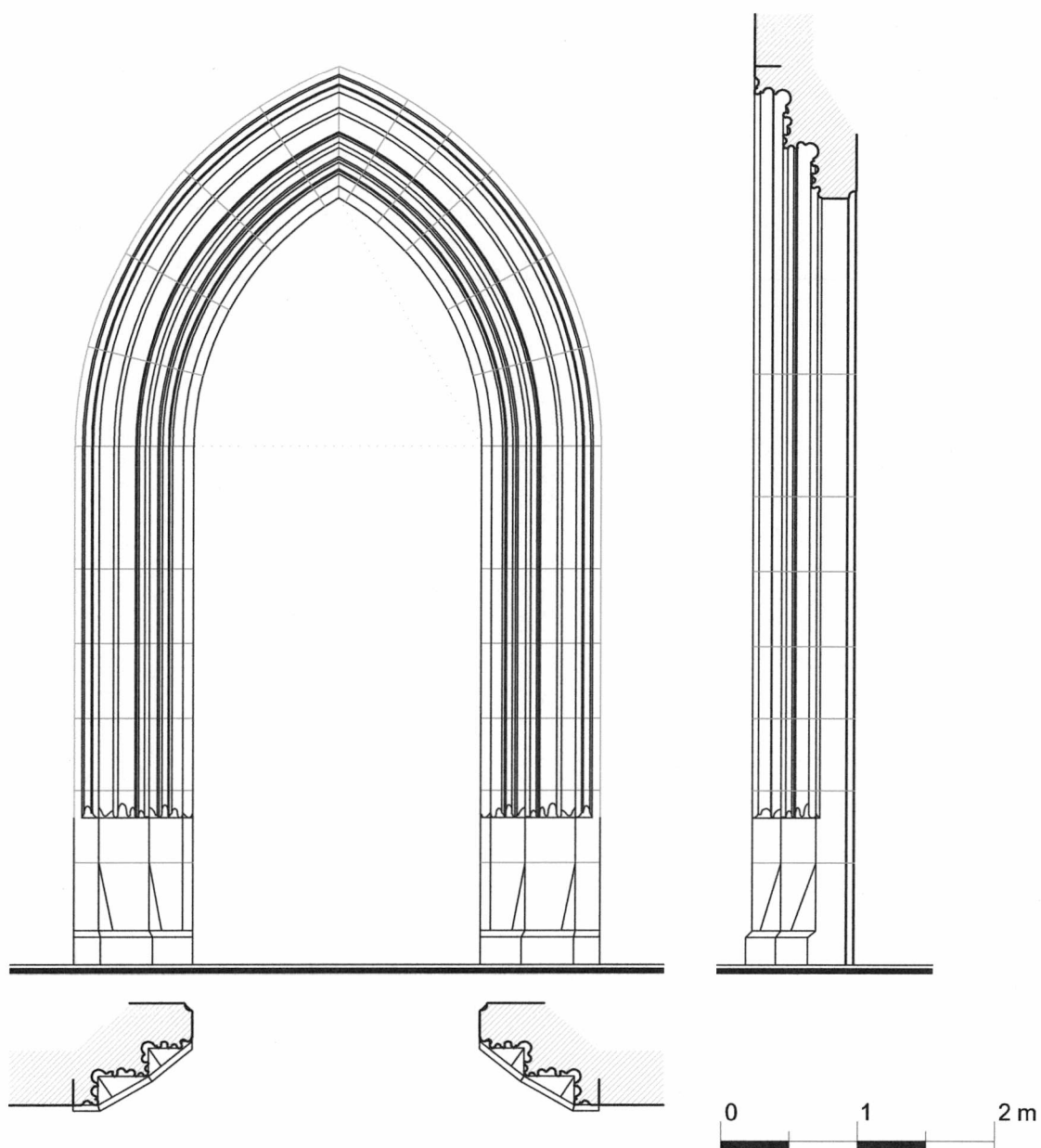
II. 195 WROCŁAW, kościół pw. Najświętszej Marii Panny na Piasku,
portal zachodni, rekonstrukcja

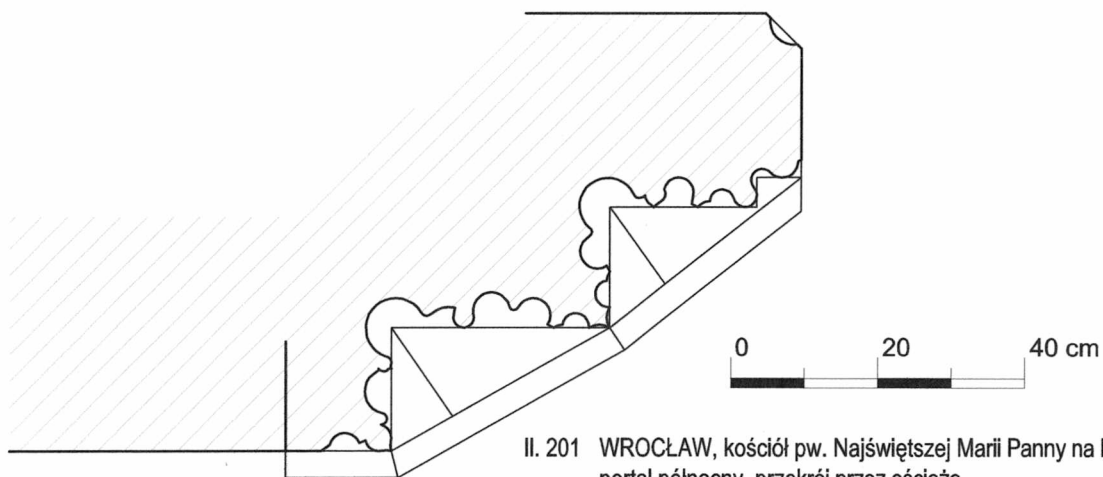
II. 198 WROCŁAW, kościół pw. Najświętszej Maryi Panny na Piasku, portal zachodni

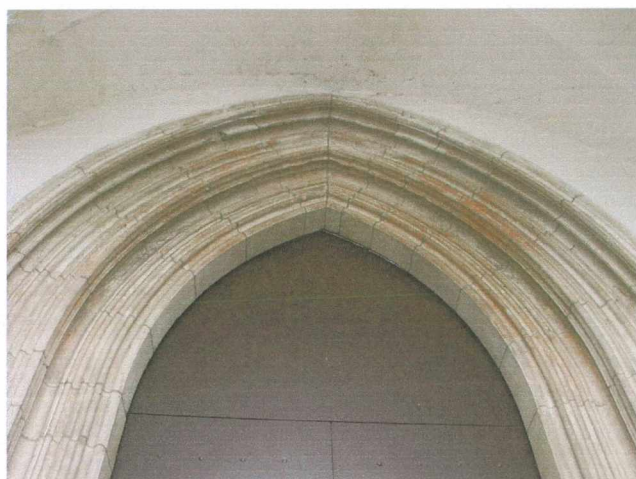
II. 199 WROCŁAW, kościół pw. Najświętszej Marii Panny na Piasku, portal zachodni, detale

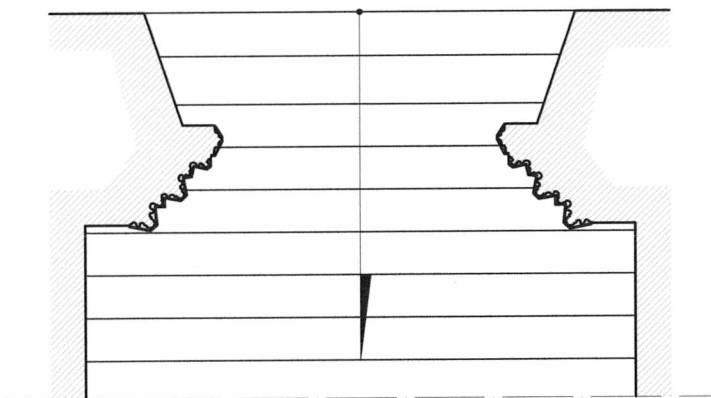
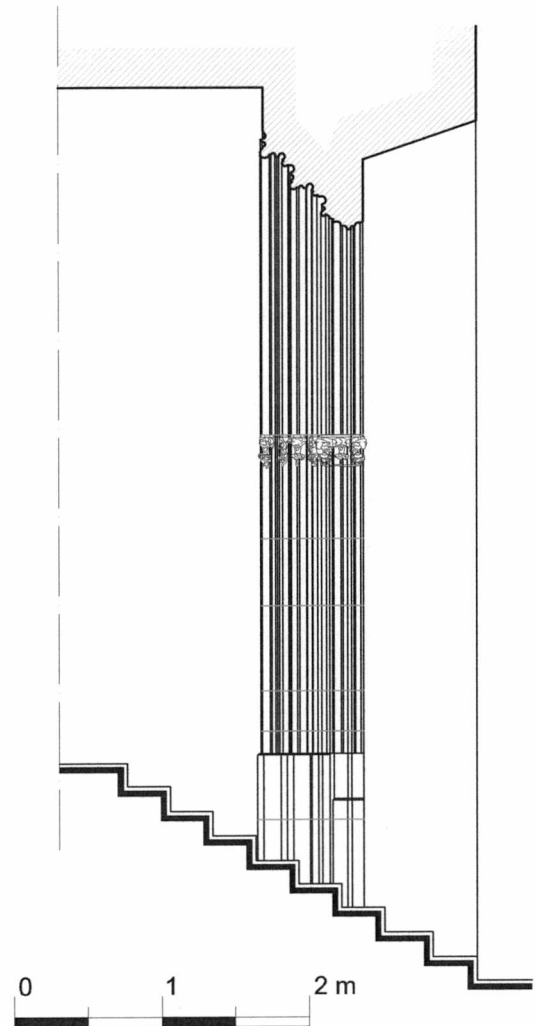
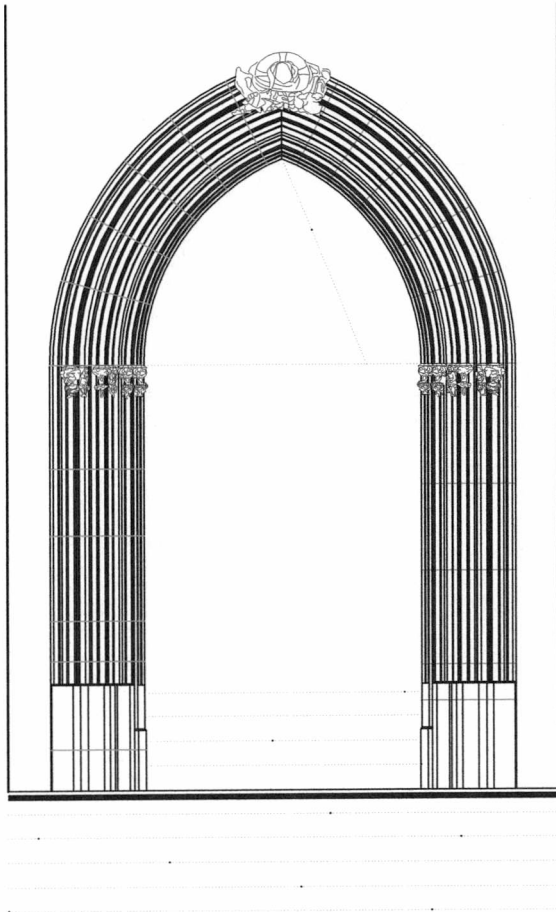
II. 200 WROCŁAW, kościół pw. Najświętszej Marii Panny na Piasku,
portal północny, inwentaryzacja

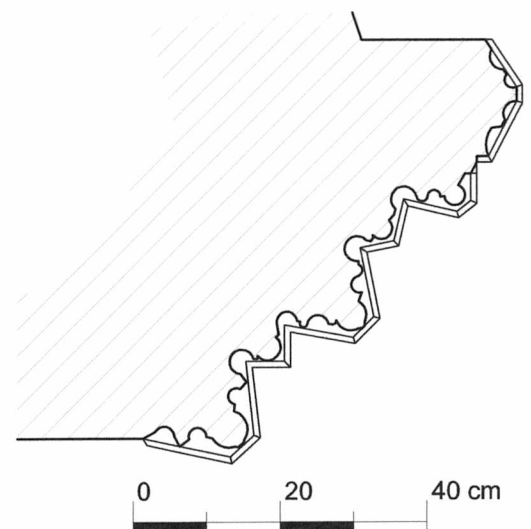
II. 201 WROCŁAW, kościół pw. Najświętszej Marii Panny na Piasku,
portal północny, przekrój przez ościeże

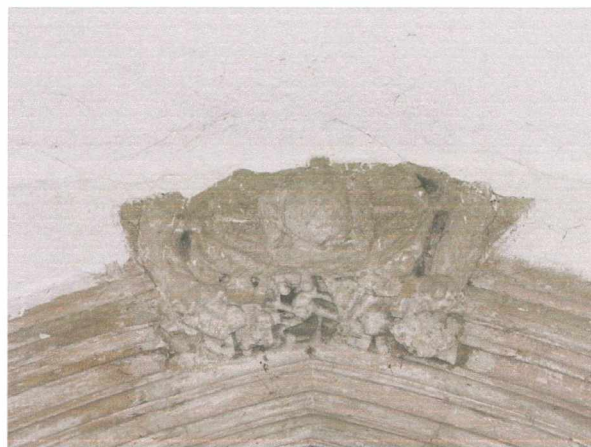
II. 202 WROCŁAW, kościół pw. Najświętszej Marii Panny na Piasku,
portal północny, detale

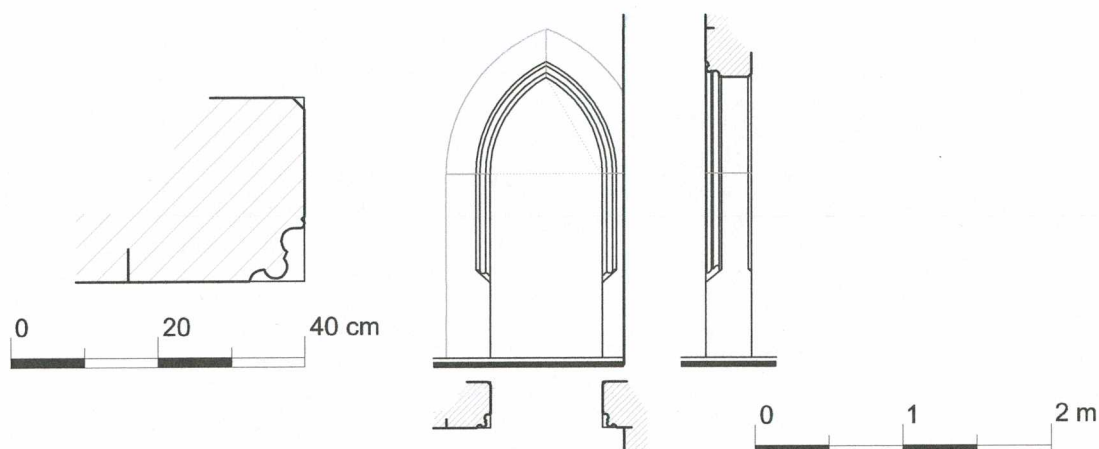
II. 203 WROCLAW, kościół pw. Najświętszej Marii Panny na Piasku, portal południowy, inwentaryzacja

II. 204 WROCLAW, kościół pw. Najświętszej Marii Panny na Piasku, portal południowy, przekrój przez ościeże

II. 205 WROCŁAW, kościół pw. Najświętszej Marii Panny na Piasku,
portal południowy, detale

II. 206 WROCLAW, kościół pw. Najświętszej Marii Panny na Piasku,
portal do wieżyczki schodowej, inwentaryzacja
i przekrój przez ościeże

II. 207 WROCLAW, kościół pw. Najświętszej Marii Panny na Piasku,
portal do wieżyczki schodowej

WROCLAW (niem. Breslau)

▪ Kościół p.w. św. Elżbiety (II. 208-215)

Opis obiektu:

Trójnawowa, dziewięcioprzęsłowa bazylika, nawy zamknięte pięciobocznie. Część prezbiterialną wydzielono profilowanymi gurtami i poprzedzono dłuższym przęsłem pseudotranseptu. Przęsło zachodnie nieregularne, na rzucie trapezu. Między przyporami kaplice otwarte arkadami do wnętrza. Przy prezbiterium od północy trójprzęsłowa zakrystia.

Sklepienia krzyżowo żebrowe, w kaplicach krzyżowo-żebrowe i sieciowe.

Kościół opięty przyporami, przy murach nawy głównej widoczne łuki przyporowe ponad dachami naw bocznych. Od południa przy przęśle zachodnim wybudowano czworoboczną wieżę z kruchtą w przyziemiu.

Wzmianki historyczne:

- 1253 – wzmiankowany szpital i kościół (CDS VII/2, nr 815, nr 816, str. 22-24);
- 1319, 1342, 1344 – pożary i nieokreślone zniszczenia (J. C. H. Schmeidler: „*Die evangelische Haupt- und Pfarr-kirche za St. Elisabeth*”, Breslau 1857, str. 38);
- 1344, 1335 – fundacje i zapisy na ołtarze (CDS XXII, nr 4918, str. 89; CDS XXIX, nr 5288, str. 2; nr 5833, str. 139);
- 1359 – darowizna na koszty budowy, wymienieni opiekunowie budowy (Schmeidler, *op.cit.*, str. 59);
- 1361 – fundacja ołtarza głównego (Schmeidler, *op.cit.*, str. 74);
- 1362 – zatwierdzenie fundacji ołtarza św. Anny, przy kazalnicy (Schmeidler, *op.cit.*, str. 87);
- 1369 – wspomniana zakrystia (Schmeidler, *op.cit.*, str. 74-75);
- 1372 – nadanie odpustu (L. Burgemeister, G. Grundmann: „*Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*, Th.II, Breslau 1933, str. 74);
- 1384 – fundacja kaplicy (Schmeidler, *op.cit.*, str. 101);
- 1387 – poświęcenie ołtarza głównego (Schmeidler, *op.cit.*, str. 6);
- 1397 – darowizna na budowę wieży (A. Schultz: „*Analecten zur schlesischen Kunstgeschichte*” [w:] Ztschr. Ver. Gesch. Schles., 10: 1870, str. 138);
- 1410 – wzmiankowana kaplica w pobliżu wieży (Schmeidler, *op.cit.*, str. 44);
- 1452 (1458) – wzmiankowane prace przy budowie wieży (S. B. Klose: „*Architectura Wratislaviensis*” [w:] *Quellen zur schlesischen Kunstgeschichte*, Hrsg. K. Bimler, H1, Breslau 1936, str. 7);
- 1482 – zwieńczenie wieży (Klose, *op.cit.*, str. 8).

Datowanie obiektu¹:

- po1309-ok. 1318 – mury zachodniego przęsła korpusu, planowanego jako bazylika lub pseudobazylika;
- 1319-ok. 1340 – korpus nawowy ze sklepieniami naw bocznych;
- ok. 1340-1387 – prezbiterium², sklepienia nawy środkowej, dobudowa kaplic, początek budowy wieży;
- do 1482 – ukończenie wieży.

¹ Na podstawie AGP

² H. Lutsch, L. Burgemeister i G. Grundmann przyjęli budowę od prezbiterium po pożarze miasta w 1342 r.; M. Kutzner uznał korpus za wzniesiony w pierwszej fazie ok. 1330 r.; C. Lasota i J. Rozpędowski interpretowali przęsło zachodnie jako fragment niezrealizowanej budowli pseudobazylikowej z ok. 1300-1330 r.

Portale:

- 1) portal południowy do kruchty pod wieżą (po 1340 r.);
- 2) portal do zakrystii (3. ćw. XIV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal południowy do kruchty pod wieżą:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od południa do kruchty pod wieżą, usytuowaną od południa przy zachodnim prześle nawy. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża ustawione na cokole, wimperga oraz pinakle po bokach.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są rozchylone, dolna część ościeży ścięta w trzech płaszczyznach, pełni optycznie funkcję cokołu. Profilowanie rozpoczyna się na wys. 90 cm, za pomocą skośnych wcięć. Profil ościeża ma charakter rozczłonkowany, składa się z profili wałkowych i wałkowych z noskiem, stycznych do krawędzi ścięcia oraz rozdzielających je wkłések o podobnej średnicy przekroju ($\varnothing 6\div 8$ cm). Profile wypukłe przechodzą we wkłęski płynnie lub z jednym albo dwoma drobnymi profilami przejściowymi po jednej lub obu stronach.

Archiwołta

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołuk archiwołty o nieco obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu.

Wimperga

Ponad archiwołtą wznosi się stromo ku górze wimperga. Ramiona wimpergi utworzone są przez masywny gzyms profilowany od spodu, skośnie ścięty od góry, na którym umieszczono czołganki w formie rozwijających się liści. Pole wimpergi wypełniają blendy maswerkowe z czteroliściem okrągłym w centrum i trójliściami ostrołukowymi w trzech rogach powstałego pola.

Wimperga zwieńczona jest rzeźbą figuralną ustawioną we wnęce, która zamknięta jest łukiem wygiętym w ośli grzbiet.

Pinakle

Po bokach portal ujmują wysokie, 5-ciokondygnacyjne pinakle w formie półfilarów o przekroju kwadratowym. Dolna kondygnacja jest najwyższa, sięga niemal połowy wysokości ościeża portalu, z trzech stron wypełniają ją blendy maswerkowe ostrołukowe z trójliściem. Trzy kolejne kondygnacje są równej wysokości z blendami maswerkowymi w formie ostrołukowych okien biforyjnych z trójliściem, w blendach 4. kondygnacji płaskorzeźbione popiersia. Piąta kondygnacja nieco wyższa, z pojedynczą blendą, zwieńczona wimpergą z żabkami. Całość pinakla wieńczy iglica z czołgankami w formie rozwijających się liści. Szczyty pinakli uszkodzone, prawdopodobnie były zwieńczone kwiatonem.

Rama

Od góry całą kompozycję zamyka rama utworzona z załamanego prostokątnie gzymsu kapnikowego wieży.

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy ostrołukowy o niezwykle smukłych proporcjach: ok. 1:3,5.

Portal do zakrystii:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z siódmego przęsła nawy północnej (pierwsze przęsło za pseudotranseptem) do zakrystii. Umieszczony jest tuż przy filarze z gurtami, oddzielającym część prezbiterialną. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane naroża węgara przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża u podstawy prostokątne, następnie ścięte (14 cm) ze skośnym spływem, wyżej w ścięciu wycięta jest półkolista wklęsła (Ø 6 cm).

Archiwolta i otwór wejściowy

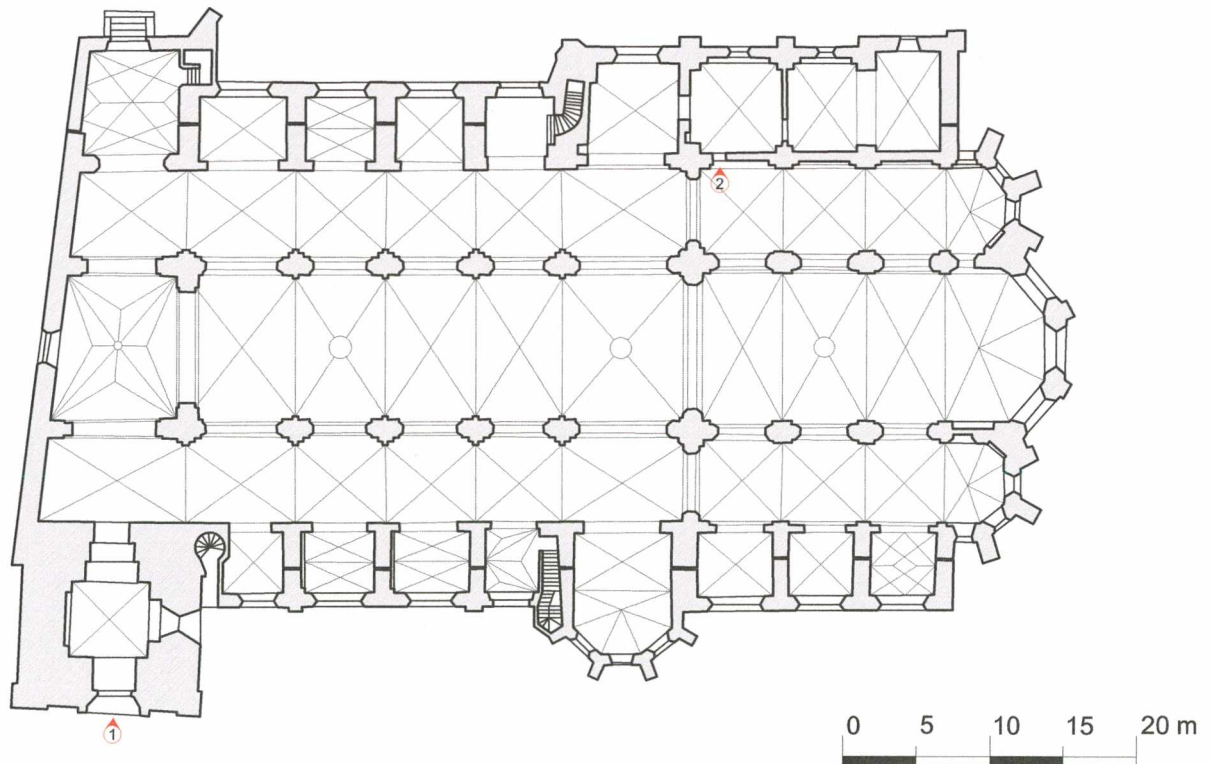
Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołuk archiwolty o obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu. Otwór wejściowy jest ostrołukowy.

Bibliografia:

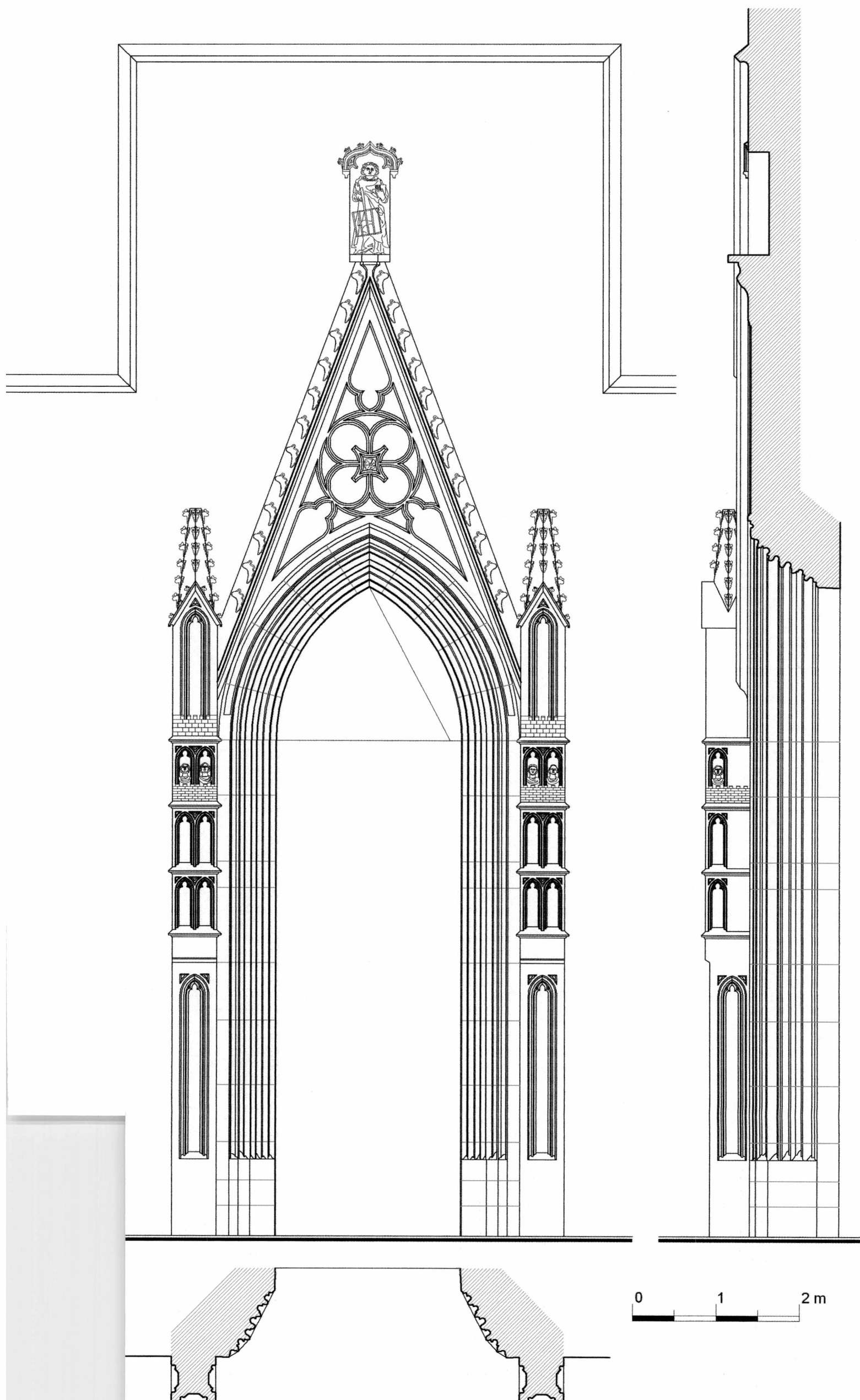
- [1] Bimler Kurt: „*Quellen zur schlesischen Kunstgeschichte*”, H. 1-6, Breslau 1936-1941
- [2] Burgemeister Ludwig, Grundmann Günther: „*Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*”, Teil 2. „*Die kirchlichen Denkmäler der Altstadt*”, Breslau 1933
- [3] „*Kościół i kaplice archidiecezji wrocławskiej*”, red. ks. prof. Józef Pater, Kuria Metropolitalna Wrocławska, Wrocław 2002
- [4] Kutzner Marian: „*Sztuka gotycka 1250-1500. Architektura*” [w:] „*Sztuka Wrocławia*”, red. Tadeusz Broniewski, Mieczysław Zlat, Wrocław 1967, str. 52-182
- [5] Lasota Czesław, Rozpędowski Jerzy: „*Pierwotny kościół parafialny św. Wawrzyńca i św. Elżbiety we Wrocławiu*” [w:] *Pr. IHASiT*, 13:1980, str. 61-65
- [6] Lutsch Hans: „*Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*”, Bd. 1, Breslau 188
- [7] Pilch Józef: „*Zabytki architektury Dolnego Śląska*”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978
- [8] Schmeidler Johann CH.: „*Die evangelische Haupt- und Pfarr-kirche zu St. Elisabeth*”, Breslau 1857
- [9] Stulin Stanisław: „*Drogi kształtowania się stylu regionalnego architektury sakralnej na Śląsku w 1. połowie XIV wieku*”, mps, IHASiT, Wrocław 1982
- [10] Świechowski Zygmunt: „*Architektura sakralna XII-XV wiek*” [w:] *Wrocław. Jego dzieje i kultura*, red. Z. Świechowski. Wrocław 1978, s. 91-130

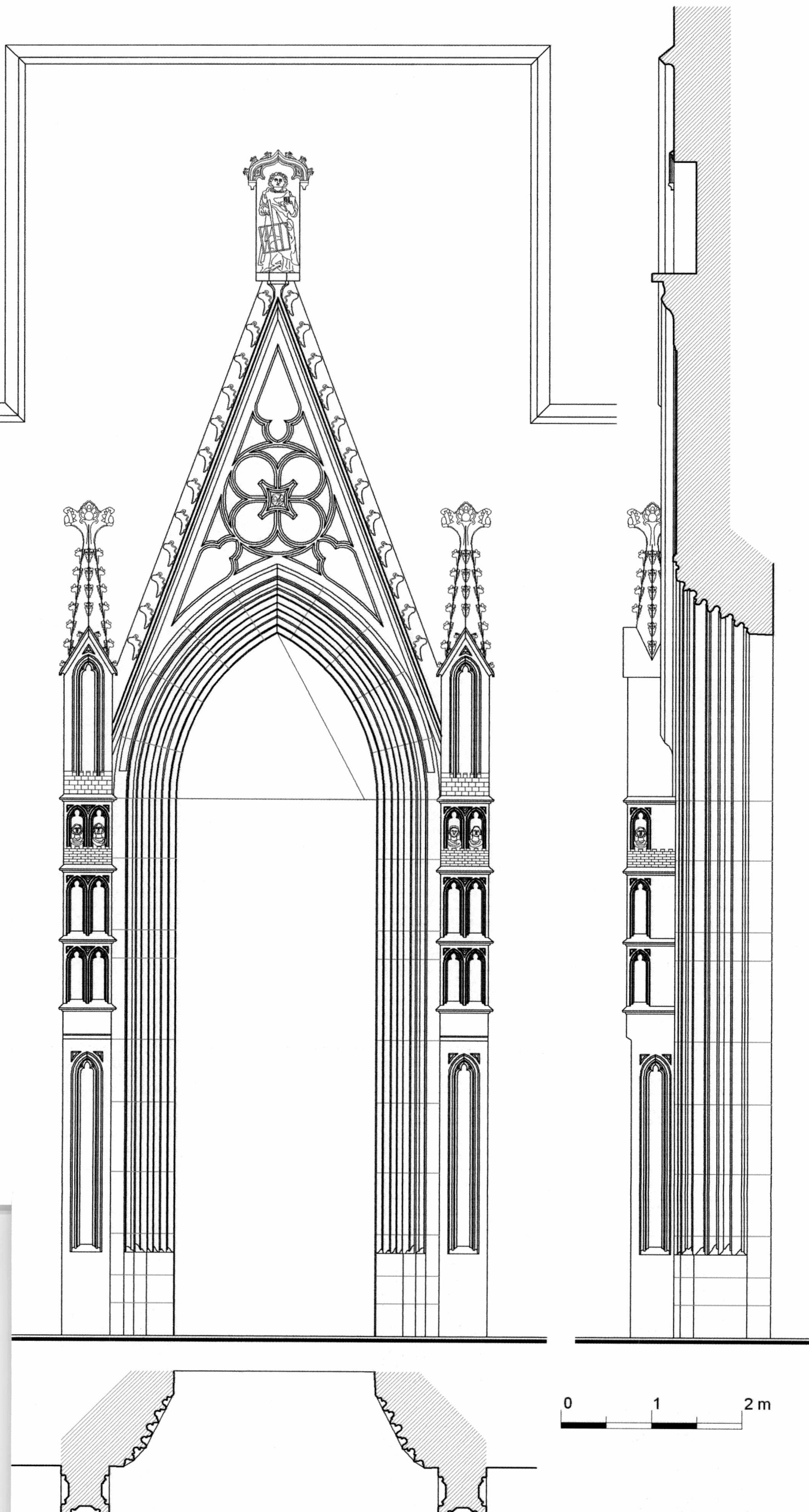
II. 208 WROCŁAW, kościół p.w. św. Elżbiety

II. 209 WROCŁAW, plan kościoła p.w. św. Elżbiety,
(na podstawie: „Architektura gotycka w Polsce”, red. T. Mroczko, M. Arszczyński)
1. portal południowy do kruchty pod wieżą (po 1340);
2. portal z nawy pn do zakrystii (3. ćw. XIV w.).

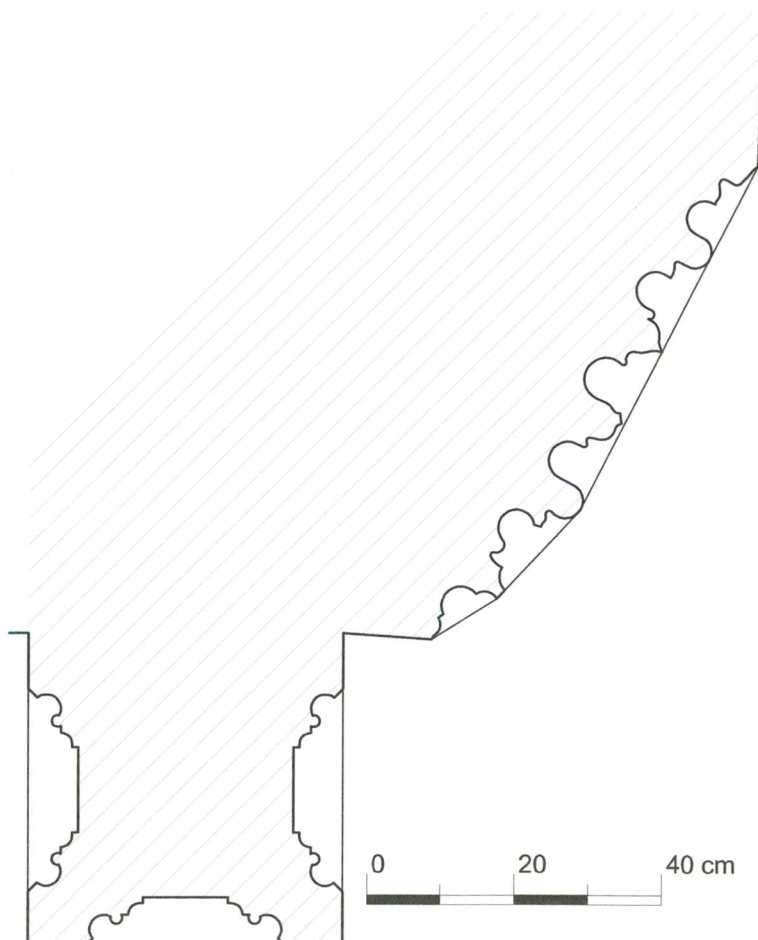
II. 210 WROCLAW, kościół pw. św. Elżbiety,
portal południowy, inwentaryzacja

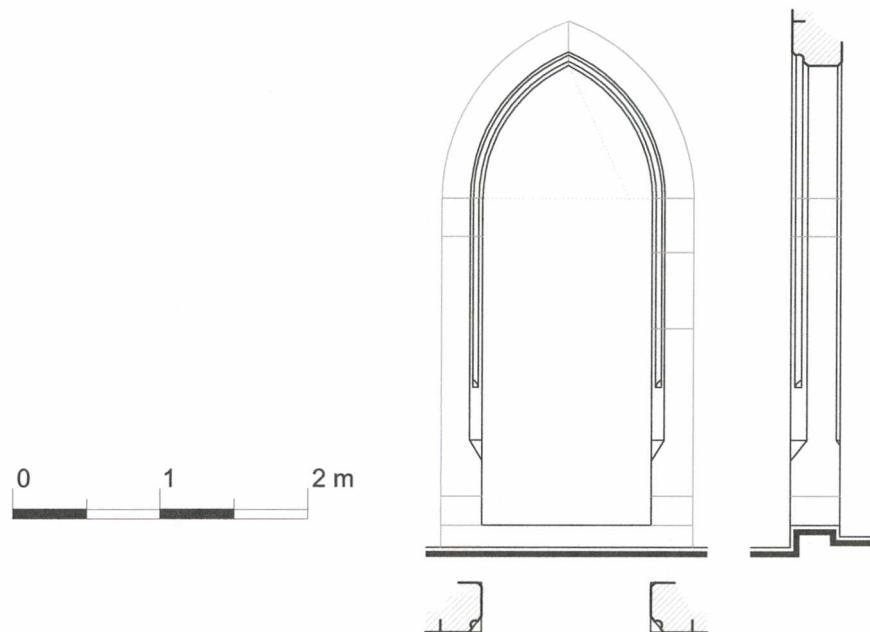
II. 211 WROCŁAW, kościół pw. św. Elżbiety,
portal południowy, rekonstrukcja

II. 212 WROCŁAW, kościół pw. św. Elżbiety,
portal południowy, widok ogólny i detale

II. 213 WROCŁAW, kościół pw. św. Elżbiety,
portal południowy, przekrój przez ościeże

Il. 214 WROCŁAW, kościół p.w. św. Elżbiety,
portal z nawy pn do zakrystii, inwentaryzacja

Il. 215 WROCŁAW, kościół p.w. św. Elżbiety,
portal z nawy pn do zakrystii

WROCLAW (niem. Breslau)

▪ Kościół p.w. św. Marii Magdaleny (II. 216-225)

Opis kościoła:

Trójnawowa, ośmioprzęsłowa bazylika orientowana, zamknięta od wschodu ścianą prostą. Od zachodu dwie czworoboczne wieże z kaplicami w przyziemiu, otwartymi do wnętrza arkadami. Dwa przęsła wschodnie dłuższe, oddzielone profilowanymi gurtami wyznaczają część prezbiterialną. Przy części wschodniej od północy dwunawowa, trójprzęsłowa zakrystia. Między przyporami od północy i południa kaplice otwarte do wnętrza arkadami.

Sklepienia z żebrami tarczowymi; w części zachodniej krzyżowo-żebrowe, w części wschodniej w nawie głównej gwiaździste czteroramienne, w nawach bocznych trójpodporowe; w zakrystii krzyżowo-żebrowe.

Kościół opięty przyporami. Elewacje na cokole, z gzymsami kapnikowymi. Wokół nawy głównej łuki przyporowe wsparte na przyporach. Wieże opięte przyporami.

Wzmianki historyczne:

- 1205, 1213, 1226 – wzmianki o proboszczu (CDS VII/1, str. 71, 89, 134);
- 1267 – wymieniony proboszcz Ardvicus (CDS VII/2, nr 1256, str. 152);
- 1342 – pożar, nadanie odpustu (CDS XXX, nr 6884, str. 257);
- 1343 – wzmiankowana posiadłość przy narożu kościoła (RS I, nr 78, str. 30-31);
- 1346 – oprocentowany kapitał budowy (H. Luchs: *„Die Kapellen der Maria- Magdalenenkirche in Breslau und ihre Besitzer nebst einigen Bemerkungen über die Kirche in allgemeinen [w:] Schl. Vrzt. 4: 1888, str. 498, przypis 1);*
- 1359 – rozliczenie z mistrzem Pieszko za piec oraz podwyższenie murów o jeden łokieć, wykonanie przypór, gzymsów, maswerków i osadzenie żeber sklepiennych (Luchs, *op.cit.*, str. 498, przypis 1);
- 1360, 1366, 1372, 1374, 1378, 1383 – fundacje ołtarzy (J.C.H. Schmeidler: *„Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Haupt-Pfarrkirche St. Maria Magdalena zu Breslau von der Reformation”*, Breslau 1838, str. 14, 15, 17, 18, 25, 44);
- 1363 – list odpustowy biskupa Przecława z Pogorzeli dla nawiedzających relikwie z daru cesarza Karola IV i wspomagających kościół (Schmeidler, *op.cit.*, str. 11);
- 1364 – wzmiankowana kaplica Bayerów i zakup czynszów (Luchs, *op.cit.*, str. 499, przypis 1);
- 1365 – konsekracja przez biskupa Przecława z Pogorzeli (Schmeidler, *op.cit.*, str. 8);
- 1447, 1460, 1461, 1470, 1472, 1473 – nadania odpustów dla wspomagających prace przy kościele (Schmeidler, *op.cit.*, str. 2);
- 1459 – wzmiankowane przejście między wieżami (Luchs, *op.cit.*, str. 499);
- 1481 – wykonanie nakrycia wieży (Luchs, *op.cit.*, str. 499).

Datowanie obiektu¹:

- 1330-1359 – mury obwodowe (w dwóch fazach), filary międzynawowe, sklepienia naw bocznych;
- 1359-1386 – sklepienia nawy głównej;
- kon. XIV w. – poł XV w. – kaplice i zakrystia;
- poł. XV w. – ukończenie wież.

¹ Na podstawie AGP

Portale:

- 1) portal zachodni (2. ćw. XIV w.);
- 2) portal południowy (XII w.);
- 3) portal do zakrystii (koniec XIV w.);
- 4) portal do wieżyczki schodowej (4. ćw. XIV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal zachodni:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od zachodu do nawy głównej kościoła. Jest portalem głównym. Usytuowany jest w osi elewacji zachodniej, między przyporami, zajmuje blisko 1/3 wysokości elewacji między wieżami. Portal wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca, kontrastując z ceglana elewacją.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża ustawione na cokole, zwieńczone strefą głowic, ostrołukowa archiwolta; całość ujęta w ramę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na wysokim cokole. Cokół (wys. 150 cm) jest ścięty w dwóch płaszczyznach. Przechodzi w ościeże za pomocą redukcji skośnym ścięciem.

Ościeża licują się z elewacją, w dolnej partii gładkie, powtarzają ścięcia cokołu. Profilowanie rozpoczyna się 70 cm wyżej. Profile ustawione są na własnych bazach. Bazy są wieloboczne, dwukondygnacyjne, redukowane drobnym gzymsem w połowie wysokości. Profilowanie ma charakter rozczłonkowany. Składa się z pięciu profili (wałek, wałek z noskiem ściętym, profil wieloboczny o wklęsłych ściankach, wałek z noskiem, wałek), rozdzielonych wklęsłkami, z drobnymi pojedynczymi profilami przejściowymi po bokach. Profile zwieńczone są strefą głowic. Każdy profil ma własną głowiczkę o dekoracji roślinnej skomponowanej w dwóch poziomach. Węgar ma ścięte tylne naroże z półkolistą wklęsłą.

Archiwolta

Archiwolta ostrołukowa o nieco obniżonej strzałce, powtarza profil ościeża z dodatkowym profilem na zewnątrz, nieco wysuniętym przed lico ściany. Profile łączą się w kluczu.

Rama

Całość ujęta jest w ramę wykonaną z masywnego profilu gzymsowego. Rama opiera się na wysuniętej trójkątnej części cokołu. Zamyka kompozycję tuż nad archiwoltą. Pole wewnątrz ramy jest licowane kamieniem (częściowo tynkowane). Po bokach archiwolty umieszczono na wspornikach rzeźby figuralne. Wsporniki mają kształt głowic kielichowych z dekoracją roślinną dwupoziomową z maskami u podstawy. Nad figurami znajdują się wieloboczne baldachimy sklepione od spodu, dekorowane wimpergami z trójliściem i maswerkami oraz fryzem maswerkowym w górnej części. Obie głowice i baldachimy różnią się w szczegółach.

Pole ponad archiwoltą wypełniają blendy maswerkowe w kształcie okręgów z czteroliściem okrągłym z maskami w środku oraz trójliście ostrołukowe.

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy ostrołukowy, wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i pod archiwoltą. Ma bardzo wysmukłe proporcje 1:3.

Portal do zakrystii:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z nawy północnej do zakrystii. Usytuowany jest w siódmym przęśle nawy. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża zamknięte ostrołukową archiwołtą.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże w dolnej części prostokątne, za pomocą spływu przechodzi w ościeże ścięte (13 cm) z półkolistą wklęsłą.

Archiwołta o otwór wejściowy

Profilowanie oścież płynnie przechodzi w ostrołukową archiwołtę o obniżonej strzałce. Otwór wejściowy jest ostrołukowy.

Portal do wieżyczki schodowej w kruchcie południowej:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z kruchty południowej do wieżyczki schodowej.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się fazowane ościeża zamknięte łukiem dwuramiennym.

Opis poszczególnych elementów

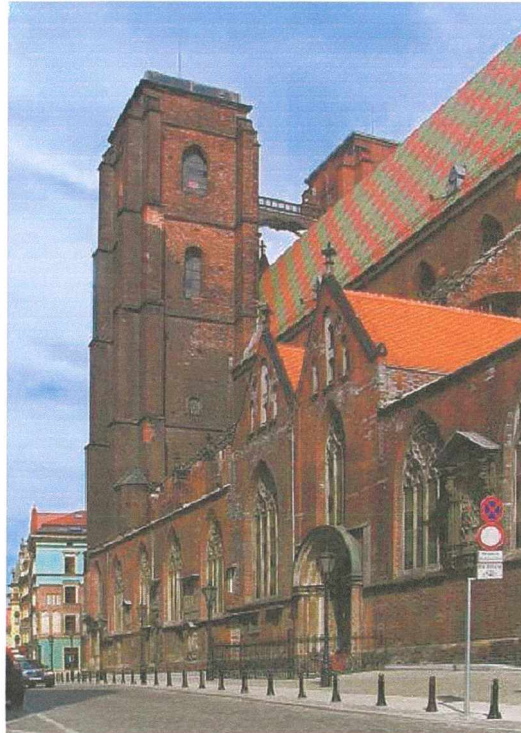
Ościeże i łuk dwuramienny

Ościeże w dolnej części prostokątne, przechodzi w fazowane (9 cm) za pomocą spływu. Zamknięte jest nadprożem o takim samym przekroju opartym na wspornikach w formie łuku dwuramiennego, wychodzącego z płaszczyzny węgara. Otwór wejściowy jest dwuramienny.

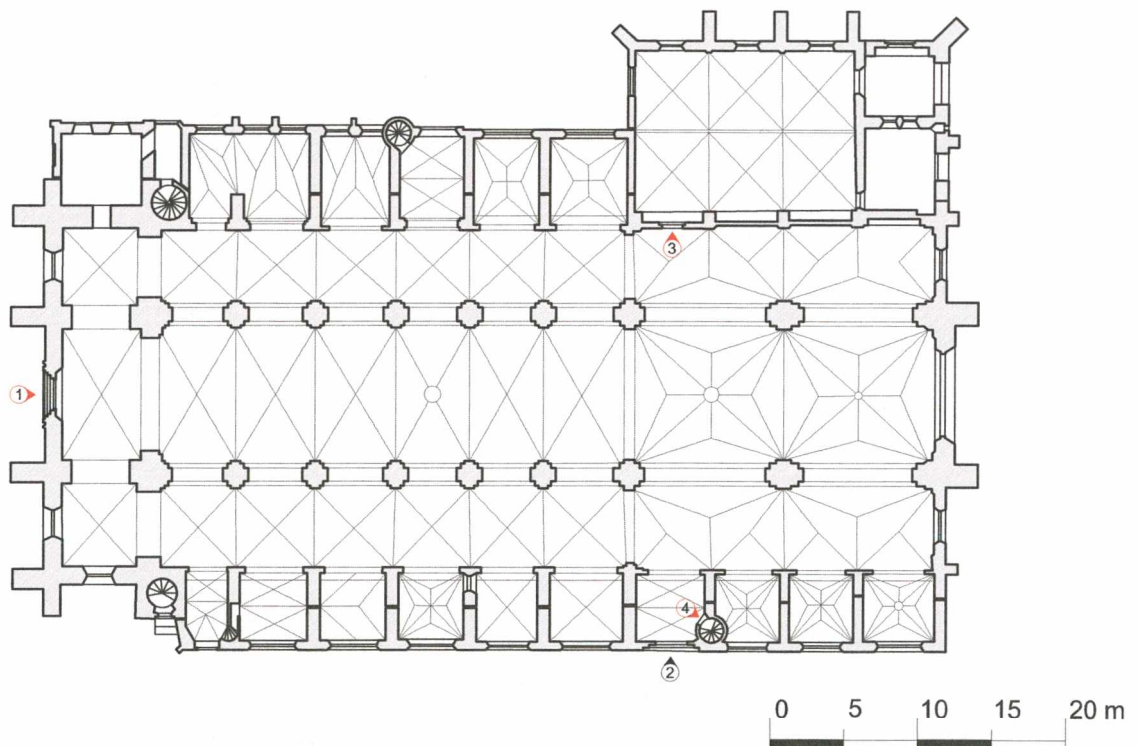
Bibliografia:

- [1] Broniewski Tadeusz: „Odbudowa zabytków Wrocławia. Kościół św. Marii Magdaleny” [w:] *Ochrona Zabytków*, 5: 1952, nr 4, str. 253-270
- [2] Broniewski Tadeusz, Kozaczewski Tadeusz: „Pierwotny kościół św. Marii Magdaleny we Wrocławiu (wyniki badań)” [w:] *Kwart. Archit. Urban.*, XII: 1967 z. 3-4. s. 3-22
- [3] Broniewski Tadeusz, Kozaczewski Tadeusz: „Pierwotny kościół św. Marii Magdaleny we Wrocławiu”, *Spraw. Wr TN*, 22: 1967 s.60-61
- [4] Burgemeister Ludwig, Grundmann Günther: „Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau”, Teil 2. „Die kirchlichen Denkmäler der Altstadt”, Breslau 1933
- [5] Bünzel Ulrich: „Haupt- und Pfarrkirche St. Maria Magdalena zu Breslau”, Ulm 1960
- [6] „Kościoły i kaplice archidiecezji wrocławskiej”, red. ks. prof. Józef Pater, Kuria Metropolitalna Wrocławska, Wrocław 2002
- [7] Luchs Hermann: „Die Kapellen der Maria- Magdalenenkirche in Breslau und ihre Besitzer nebst einigen Bemerkungen über die Kirche in allgemeinen [w:] *Schl. Vrzt.* 4: 1888
- [8] Lutsch Hans: „Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau”, Bd. 1, Breslau 188
- [9] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978

- [10] Schmeidler Johann C.H.: „*Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Haupt-Pfarrkirche St. Maria Magdalena zu Breslau von der Reformation*”, Breslau 1838
- [11] Świechowski Zygmunt: „*Architektura sakralna XII-XV wiek*” [w:] *Wrocław. Jego dzieje i kultura*, red. Z. Świechowski. Wrocław 1978, s. 91-130

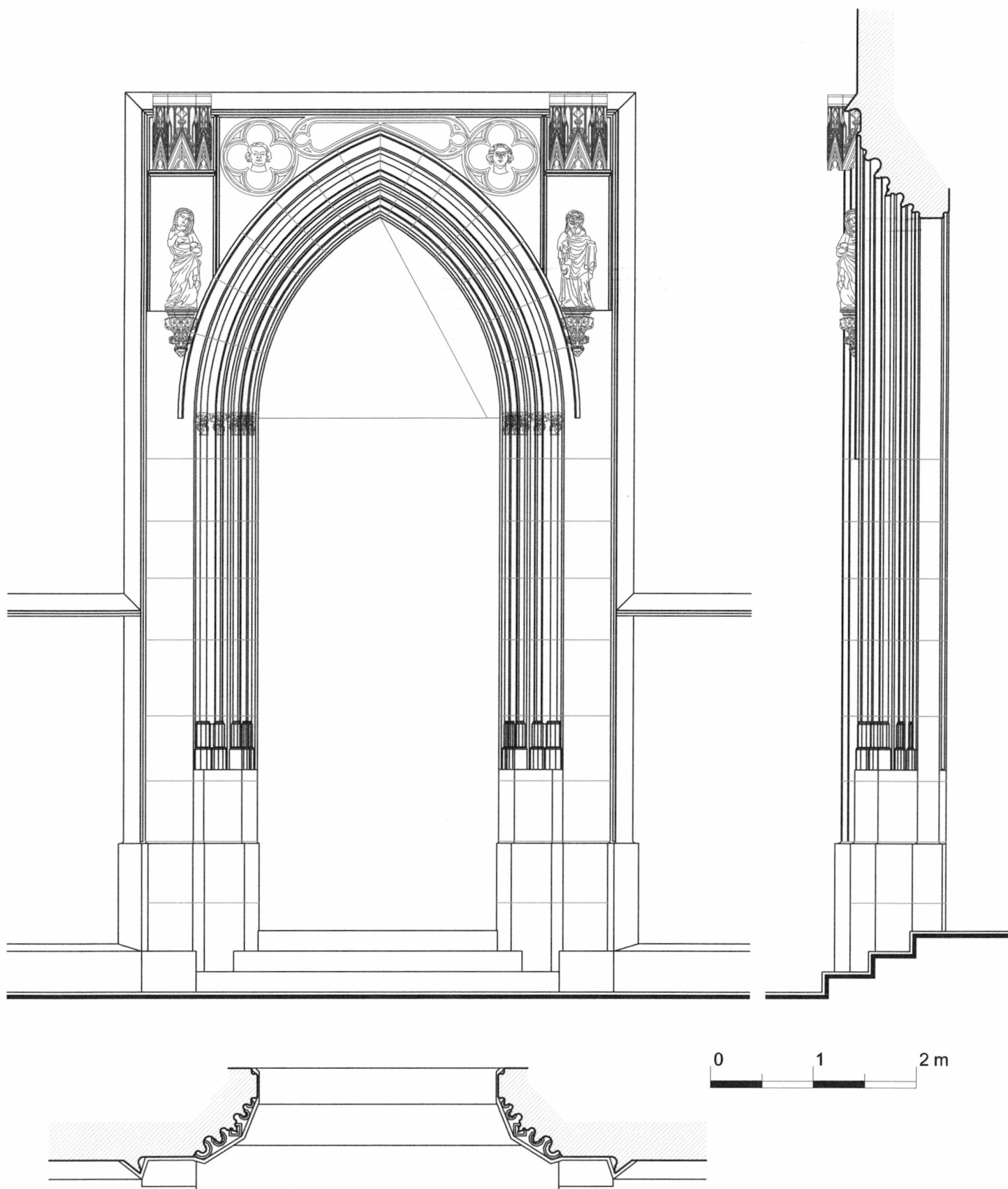

II. 216 WROCŁAW, plan kościoła p.w. św. Marii Magdaleny,
widok od południowego-wschodu

II. 217 WROCŁAW, plan kościoła p.w. św. Marii Magdaleny,
(na podstawie: „Architektura gotycka w Polsce”, red. T. Mroczko, M. Arszyski)

1. portal zachodni(2. ćw. XIV w.);
2. portal południowy (XIII w.);
3. portal do zakrystii (kon. XIV w.);
4. portal z kruchty południowej do wieżyczki schodowej (4. ćw. XIV w.).

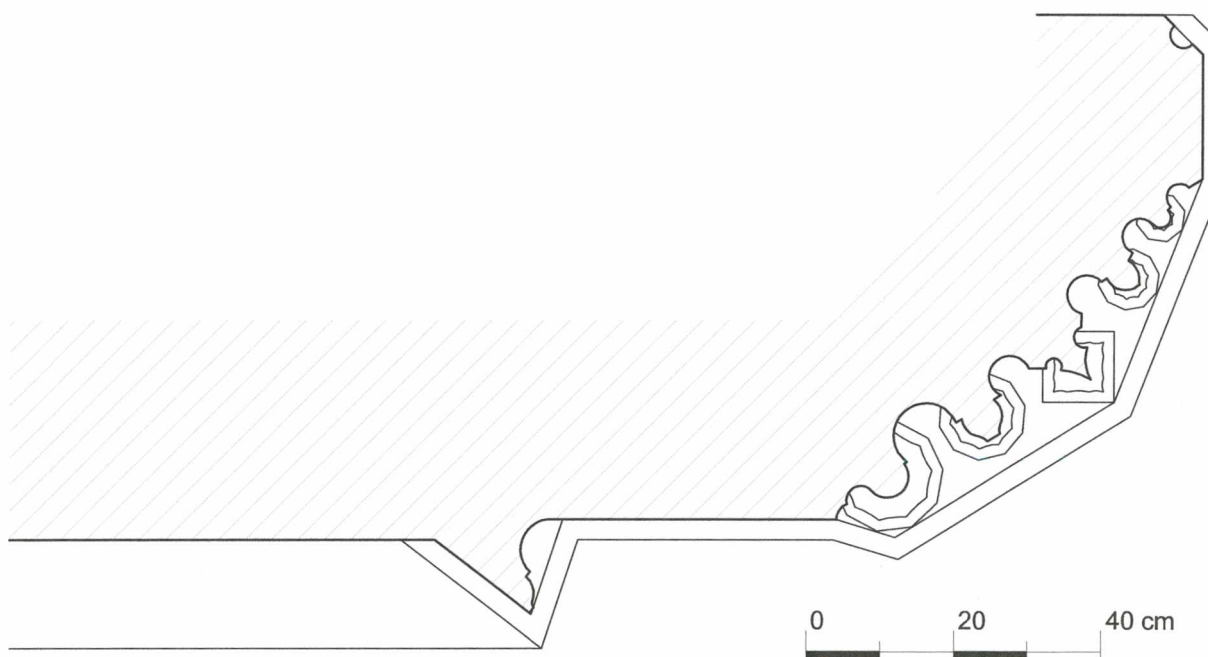
II. 218 WROCLAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal zachodni, inwentaryzacja

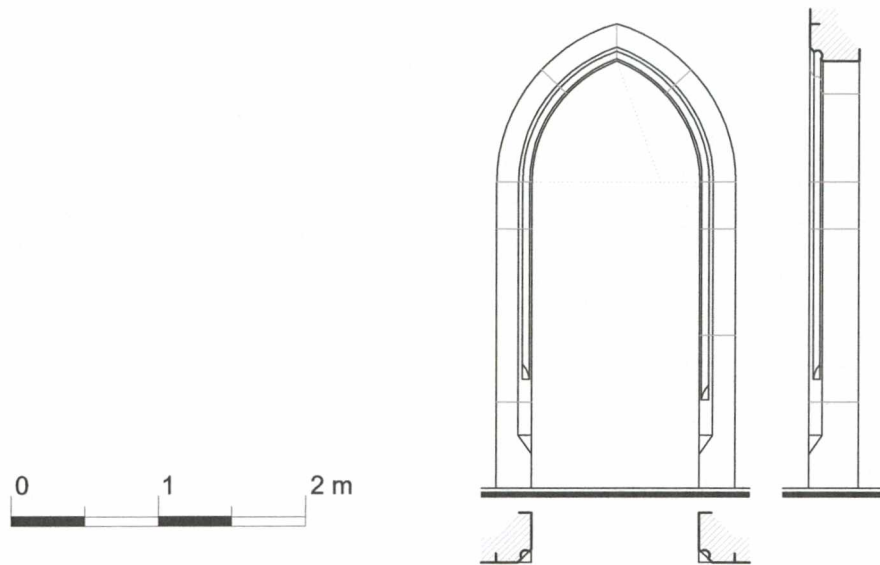
II. 219 WROCŁAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal zachodni, detale

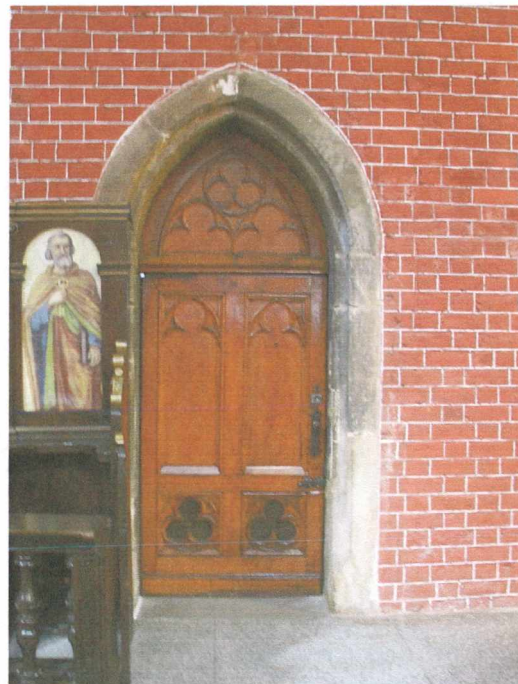
II. 220 WROCŁAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal zachodni

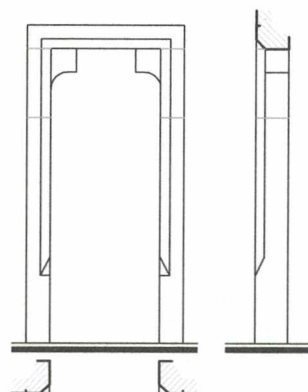
II. 221 WROCŁAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal zachodni, przekrój przez ościeże

II. 222 WROCLAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal do zakrystii, inwentaryzacja

II. 223 WROCLAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal do zakrystii

II. 224 WROCŁAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal do wieżyczki schodowej, inwentaryzacja

II. 225 WROCŁAW, kościół p.w. św. Marii Magdaleny,
portal do wieżyczki schodowej

WROCLAW (niem. Breslau)

▪ Kościół p.w. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja (Il. 226-252)

Opis kościoła:

Kościół orientowany, dwukondygnacyjny, trójnawowy, halowy z nawą poprzeczną. Prezbiterium trójprzęsłowe zamknięte pięciobocznie. Korpus na rzucie zbliżonym do kwadratu, z dwiema wieżami na rzucie kwadratu od północy i południa w narożach przy ramionach nawy poprzecznej. Przy prezbiterium od północy dwuprzęsłowa zakrystia i kapitułarz.

W kondygnacji dolnej korpus pięcioprzęsłowy. Sklepienia krzyżowo-żebrowe.

W kościele górnym korpus trójprzęsłowy. Sklepienia w prezbiterium, zachodnich przęsłach korpusu, ramionach nawy poprzecznej i zakrystii – krzyżowo-żebrowe; w dwóch wschodnich przęsłach nawy środkowej i w transepcie – gwiaździste czteroramienne; w nawach bocznych – trójpodporowe.

Kościół opięty przyporami, elewacje na cokole, gzymsy cokołowe i kapnikowe.

Wzmianki historyczne:

- 1288 – fundacja księcia wrocławskiego Henryka IV oraz nadanie odpustu (CDS VII/3, nr 2054, str. 108-111; CDS VII/3, nr 2055, str. 111);
- 1290 – darowizna na budowę w testamencie księcia Henryka IV oraz wzmiankowany pochówek księcia (CDS VII/3, nr 2140, str. 138; CDS VII/3, nr 2144, str. 141);
- 1294 – nadanie odpustu odwiedzającym i wspomagającym budowę (CDS VII/3, nr 2305, str. 195);
- 1295 – konsekracja obu kondygnacji kościoła, po siedmiu latach budowy (Pol I, str. 88);
- 1304 – określony jako „thumberei” (CDS XVI, nr 2771, str. 49);
- 1319 – zatwierdzenie przez biskupa Henryka z Wierzbna darowizny na ołtarz w dolnej zakrystii (L. Burgemeister: *„Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau”*, Bd. 2, Breslau 1930, str. 176);
- 1371 – wzmiankowane „formae”, na których mają być wzorowane „formae” kościoła parafialnego w Brzegu (A. Schulz: *„Dokumente zur Baugeschichte der Nikolai-Kirche zu Brieg”* [w:] *Ztschr. Ver. Gesch. Schles.* 8: 1867, str. 169);
- 1484 – zwieńczenie wieży (F.W. Erdmann: *„Beschreibung der Kathedralkirche ad S. Joannem und der Kirche zum hl. Kreuz”*, Breslau 1850, str. 168; J. Jungnitz: *„Die Urkunde im Turmknopfe der Kreuzkirche zu Breslau”* [w:] *Ztschr. Ver. Gesch. Schles.* 21: 1887, str. 370-371).

Datowanie obiektu¹:

- 1288-1295 – prezbiterium oraz mury fundamentu korpusu;
- ok. 1320-1330 – mury obwodowe korpusu do wysokości ław okiennych;
- ok. 1340-1350 – ukończenie korpusu;
- 1484 – zwieńczenie wieży południowej.

Portale:

- 1) portal południowy do kościoła dolnego (1. ćw. XIV w.);
- 2) portal do kruchty południowej kościoła górnego (1. ćw. XIV w.);
- 3) portal z kruchty południowej do nawy (1. ćw. XIV w.);
- 4) portal do wieży południowej (1. ćw. XIV w.);
- 5) portal do wieży północnej (1. ćw. XIV w.);
- 6) portal z wieży północnej kościoła górnego na zewnątrz (1. ćw. XIV w.);

¹ wg E. Małachowicza *„Wrocławski zamek książęcy i kolegiata św. Krzyża na Ostrowie”*, Wrocław 1994

- 7) portal do wieżyczki schodowej w wieży północnej (1. ćw. XIV w.);
- 8) portal z kapitułarza do zakrystii (XV w.);
- 9) portal z zakrystii wschodniej do wieżyczki schodowej (XIII w.);
- 10) portal z prezbiterium do zakrystii (XIII w.);
- 11) portal z kościoła górnego do dolnego (1. ćw. XIV w.);
- 12) portal północny do kościoła dolnego (XIX w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal południowy do kościoła dolnego:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od południa do nawy kościoła dolnego. Usytuowany jest na poziomie terenu, w drugim przęśle od zachodu, do nawy prowadzą w dół schody. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane w górnej części ościeża, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże w dolnej części prostokątne, przechodzi w fazowane a następnie w ścięte w dwóch płaszczyznach za pomocą skośnych spływów. Profilowanie wychodzi ze skośnego wcięcia, składa się na przemian z wklęsłych i wałków stycznych do krawędzi ścięcia.

Archiwolta i otwór wejściowy

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu. Otwór wejściowy ostrołukowy.

Portal do kruchty południowej kościoła górnego:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od południa do kruchty zbudowanej między przyporami, do wejścia na wysokość kościoła górnego prowadzą wysokie schody. Portal wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża, przechodzące w ostrołukową archiwoltę wypełnioną dekoracją maswerkową, boczne kolumnienki oraz pinakle i rzeźba figuralna po bokach archiwolty. Kompozycję od góry zamyka krawędź ściany kruchty.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na cokole. Cokół niski (50 cm), u podstawy prostokątny, od razu spływem przechodzi w ścięty w dwóch płaszczyznach. Przechodzi w ościeże za pomocą redukcji profilowanym gzymsem.

Ościeże w dolnej części powtarza ścięcie cokołu, wyżej jest profilowane. Profilowanie ma charakter rozczłonkowany, składa się z trzech profili wałkowych rozdzielonych wklęsłkami z drobnymi profilami przejściowymi. Węgar ma profilowanie także od tyłu (ścięcie i dwie wklęsłki), co może sugerować, że portal był przewidziany jako arkada otwartej kruchty, a drzwi zastosowano później. Profile wałkowe zwieńczone są głowiczkami o dwupoziomowej dekoracji roślinnej.

Archiwolta

Profilowanie archiwolty prawie dokładnie powtarza profil ościeża. Jedynie środkowy profil wałkowy przechodzi w wałek z noskiem. Archiwolta ma znacznie obniżoną strzałkę. Zwieńczona jest postumentem pod kwiaton. Przestrzeń pod archiwoltą wypełniają dwa ostrołuki z ażurowym fryzem arkadkowym ostrołukowym z trójliściem. Ostrołuki w osi portalu łączą się zwornikiem zwisającym. W polu pomiędzy dwoma ostrołukami obecnie umieszczono herb, pole pod herbem wypełniają blendy maswerkowe. W osi znajduje się wspornik na rzeźbę figuralną z dekoracją roślinną.

Kolumnienki i pinakle

Po bokach portalu ujmują kolumnienki o trzonach okrągłych, lekko wtopione w lico ściany. Kolumnienki ustawione są na gzymsie cokołu, mają własny cokół u podstawy wieloboczny, wyżej o przekroju okrągłym, z bazą talerzową, wyżej o przekroju okrągłym, przechodzącą w trzon właściwy za pomocą redukcji. Kolumnienki zwieńczone są głowicami roślinnymi na wysokości strefy głowic ościeża, ale ich głowice są blisko dwukrotnie większe. Głowice podtrzymują zewnętrzny, dodatkowy gzyms archiwolty, na którym umieszczono czołganki w formie rozwiniętych liści.

Przypory narożne kruchty, między które wstawiono portal, zostały włączone do kompozycji portalu. Mają przekrój prostokątny, ustawione względem siebie pod kątem prostym. Ustawione są na cokole nawiązującym do cokołu ościeży. Podzielone są na dwie równe kondygnacje o ścianach gładkich, rozdzielonych profilowanym gzymsem. Zwieńczone są pinaklami dwukondygnacyjnymi. Druga kondygnacja ustawiona jest przekątniowo i zakończona iglicą z pączkowymi żabkami. Szczyt iglicy jest obtłuczony, prawdopodobnie zwieńczony był kwiatonem.

Rama

Kompozycja portalu od góry ograniczona jest krawędzią ściany kruchty z delikatnym gzymsem. Po bokach archiwolty umieszczono wsporniki w formie głowic liściastych na rzeźby figuralne oraz baldachimy przy górnej krawędzi ściany kruchty. Rzeźb brak. Baldachimy założone są na wieloboku, sklepione od spodu, z trójliściami i płaskorzeźbionymi wimpergami.

Otwór wejściowy

Otwór wejściowy wypełnia przestrzeń między ościeżami a podwójnym ostrołukiem pod archiwoltą, przez co nabiera charakteru dwudzielnego.

Portal z kruchty południowej do nawy:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z kruchty południowej do nawy bocznej kościoła w drugim przęśle od zachodu. Umieszczony jest w kruchcie. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca. Wypełnia całkowicie pole ściany kruchty, od góry ograniczony łukiem sklepienia.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża na cokole, przechodzące w ostrołukową archiwoltę oraz belka nadprożowa.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na cokole. Cokół ścięty w czterech płaszczyznach, dwupoziomowy, podzielony na dwa poziomy delikatnie profilowanym gzymsem

redukującym. Cokół przechodzi w ościeże za pomocą drobno profilowanego gzymsu. Profile ościeża ustawione są na górnej, skośnej powierzchni cokołu.

Profilowanie ościeża ma charakter rozczłonkowany, składa się z trzech profili wałkowych (środkowy z noskiem), rozdzielonych wklęsłkami z drobnymi profilami przejściowymi po bokach wałków. Węgar ma wklęsłe tylne naroże.

Archiwolta i otwór wejściowy

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o znacznie obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu. Profilowanie węgara oraz wewnętrzny profil wałkowy rozchodzą się płynnie tworząc łuk dwuramienny podpierający belkę nadprożową. Belka nadprożowa wymieniona, pierwotna prawdopodobnie powtarzała profilowanie łuku dwuramiennego. Pod archiwoltą nadświetle. Otwór wejściowy dwuramienny.

Portal do wieży południowej:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z nawy południowej do wieży usytuowanej w narożu między nawą południową a ramieniem transeptu. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane na narożach węgary, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeże w dolnej części prostokątne, przechodzi w profilowanie za pomocą stromych spływów. Profil ościeża z kilku profili wklęsłych i wypukłych. Tylne naroże węgara ścięte z wklęsłą.

Archiwolta i otwór wejściowy

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o znacznie obniżonej strzałce. W kluczu płaskorzeźbiona rozetka. Otwór wejściowy ostrołukowy.

Portal do wieży północnej:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z nawy północnej do wieży usytuowanej w narożu między nawą północną a ramieniem transeptu. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża ze strefą głowic, ustawione na cokole oraz ostrołukowa archiwolta z płaskorzeźbionym tympanonem.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na cokole. Cokół (wys. 45 cm) jest ścięty w trzech płaszczyznach, przechodzi w ościeże za pomocą drobno profilowanego gzymsu. Profile ościeża wtapiają się w górną, skośną płaszczyznę cokołu. Profilowanie ma charakter rozczłonkowany. Profil ościeża składa się z czterech wałków (dwa środkowe z noskiem) rozdzielonych wklęsłkami, po bokach profili wałkowych drobne profile przejściowe. Profile

wałkowe (z wyjątkiem trzeciego) zwieńczone są głowiczkami o dekoracji liściastej, mocno uszkodzonymi). Tylne naroże węgara ścięte z wklęsłą.

Archiwolta

Archiwolta ostrołukowa oparta na trójkącie równobocznym. Profilowanie archiwolty powtarza profil ościeża, w kluczu popiersie anioła.

Otwór wejściowy i tympanon

Otwór wejściowy prostokątny, zamknięty belką nadprożową z płaską dekoracją geometryczną. Dekoracja belki i sposób zamontowania wskazuje na późniejszą jej wymianę. Pod archiwoltą znajduje się płaskorzeźbiony tympanon z przedstawieniem adorującej pary fundatorów klęczącej przed Trójcą Świętą – tronujący Bóg Ojciec podtrzymujący drzewo krzyża z ukrzyżowanym Synem, pomiędzy głową Boga Ojca a Jezusa znajduje się Duch Święty pod postacią Gołębicy; w rękach fundatorów model kościoła.

Portal z wieży północnej na zewnątrz:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z wieży północnej na zewnątrz kościoła (dawniej znajdowała się tam cmentarz przykościelny). Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża ustawione na cokole, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na cokole. Cokół (wys. 35 cm) ścięty w trzech płaszczyznach, przechodzi w ościeże za pomocą drobno profilowanego gzymsu redukującego. Ościeże w dolnej części gładkie, profile wychodzą ze skośnego wcięcia. Profilowanie ościeża ma charakter rozczłonkowany, składa się z trzech profili wałkowych (środkowy z noskiem) rozdzielnych wklęsłkami z drobnymi profilami przejściowymi. Część prawego ościeża wtapia się w prostopadłą ścianę wieży.

Archiwolta i otwór wejściowy

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o nieco obniżonej strzałce. W kluczu płaskorzeźbiona maska. Otwór wejściowy ostrołukowy.

Portal do wieżyczki schodowej wieży północnej:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z wieży północnej do wieżyczki schodowej. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca. Znajduje się 40 cm powyżej poziomu posadzki w wieży prowadzą do niego dwa stopnie.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Portal jest węgarowy, o ściętych narożach, zamknięty łukiem dwuramiennym.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże i łuk dwuramienny

Ościeże u dołu prostokątne, przechodzi w ścięcie z wklęsłą za pomocą spływu. Węgar wygina się w łuk dwuramienny, tworząc wsporniki dla nadproża o identycznym profilu jak ościeże. Otwór wejściowy dwuramienny.

Portal z kościoła górnego do dolnego:

Informacje ogólne

Portal umieszczony jest w wieży północnej, zamyka wejście na klatkę schodową prowadzącą do kościoła dolnego z poziomu kościoła górnego. Wykonany jest z cegły.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składa się węgary o profilowanych narożach, przechodzące w ostrołukową archiwoltę.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

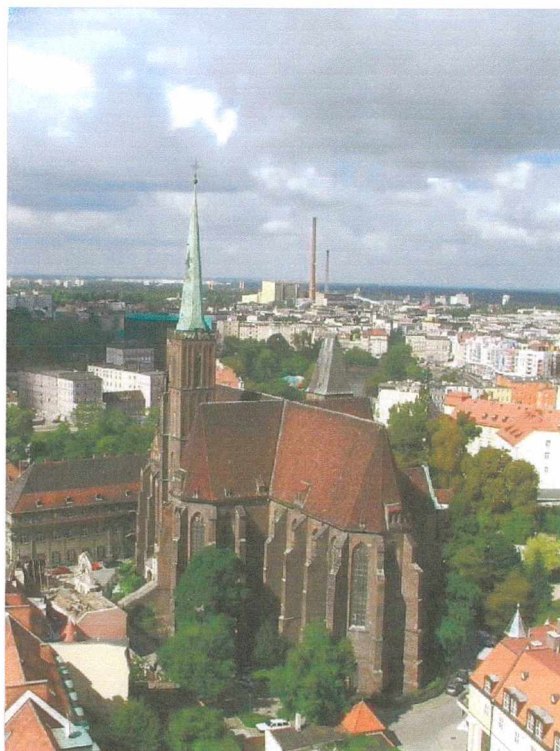
Ościeże jest profilowane od wysokości 45 cm. Profil ościeża zbudowany jest z ceglanych kształtek, składa się z $\frac{3}{4}$ wałka na narożu ($\varnothing$ 6.5 cm), wyodrębnionego z lica ościeża za pomocą wcięcia. Prawe ościeże licuje się z prostopadłą ścianą wieży i nie posiada żadnego profilu.

Archiwolta i otwór wejściowy

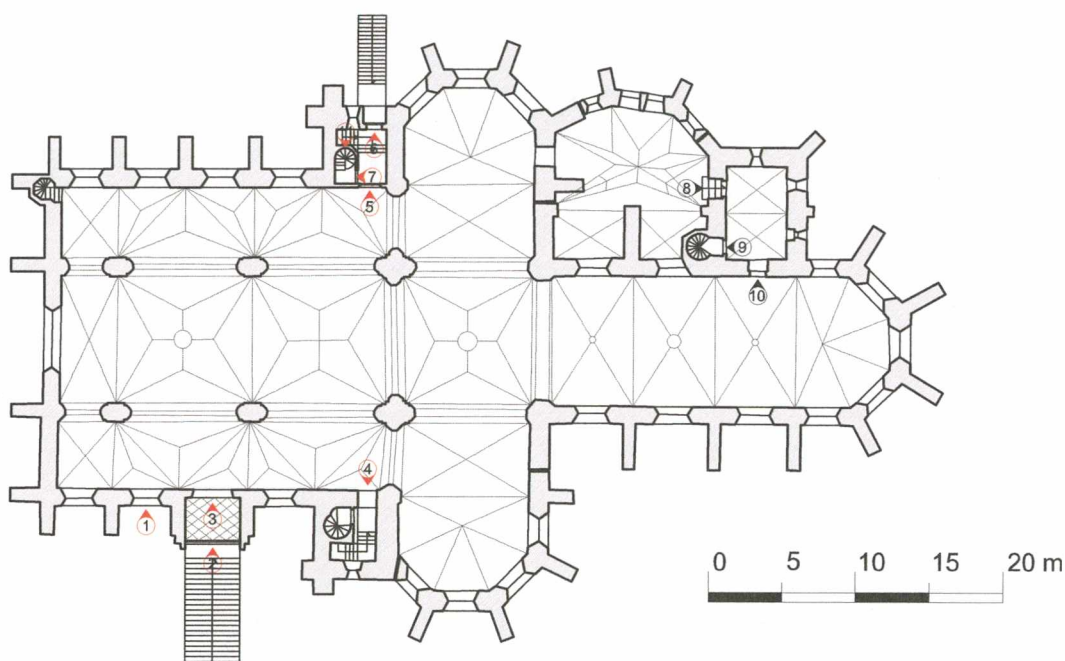
Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwoltę o nieco obniżonej strzałce. Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i pod archiwoltą.

Bibliografia:

- [1] „Architektura gotycka w Polsce”, Tom 1 i 2, red. Teresa Mroczko, Marian Arsyński, Warszawa 1995, (występuje jako AGP)
- [2] Burgemeister Ludwig: „Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau”, Bd. 2, Breslau 1930
- [3] Erdmann F. W.: „Beschreibung der Kathedralkirche ad St. Johannem und der Kirche um heiligen Krem auf der Dominsel zu Breslau”, Breslau 1850
- [4] Gębarowicz Mieczysław: „Architektura i rzeźba na Śląsku do schyłku XIV w.” [w:] „Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400” Tom 3, red. Władysław Semkowicz, Kraków 1936
- [5] Jungnitz Joseph: „Die Urkunde im Turmknopfe der Kreuzkirche zu Breslau” [w:] *Ztschr. Ver. Gesch. Schles.* 21: 1887
- [6] „Kościoły i kaplice archidiecezji wrocławskiej”, red. ks. prof. Józef Pater, Kuria Metropolitalna Wrocławska, Wrocław 2002
- [7] Kutzner Marian: „"Erekcyjny" tympanon kościoła św. Krzyża we Wrocławiu”, *Biuletyn Historii Sztuki* nr 3/4 rok XXVIII, Warszawa 1966
- [8] Kutzner Marian: „Gotycka architektura kościoła św. Krzyża we Wrocławiu”, mps, UAM, Poznań, 1965
- [9] Kutzner Marian: „Sztuka gotycka 1250-1500. Architektura” [w:] „Sztuka Wrocławia”, red. Tadeusz Broniewski, Mieczysław Zlat, Wrocław 1967, str. 52-182
- [10] Lutsch Hans: „Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau”, Bd. 1, Breslau 188
- [11] Małachowicz Edmund: „Ostrów Tumski i wyspy we Wrocławiu”, Warszawa 1988
- [12] Małachowicz Edmund: „Wrocław na wyspach: rozwój urbanistyczny i architektoniczny”, Wrocław 1992
- [13] Małachowicz Edmund: „Wrocławski zamek książęcy i kolegiata św. Krzyża na Ostrowie”, Wrocław 1994
- [14] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978
- [15] Schulz A.: „Dokumente zur Baugeschichte der Nikolai-Kirche zu Brieg” [w:] *Ztschr. Ver. Gesch. Schles.* 8: 1867
- [16] Tintelnot Hans: „Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens.”, Kitzingen 1951

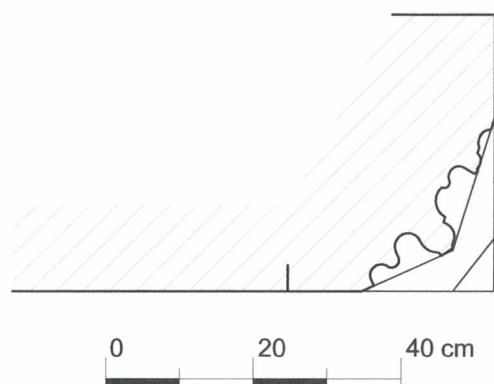

II. 226 WROCLAW, kościół p.w. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja

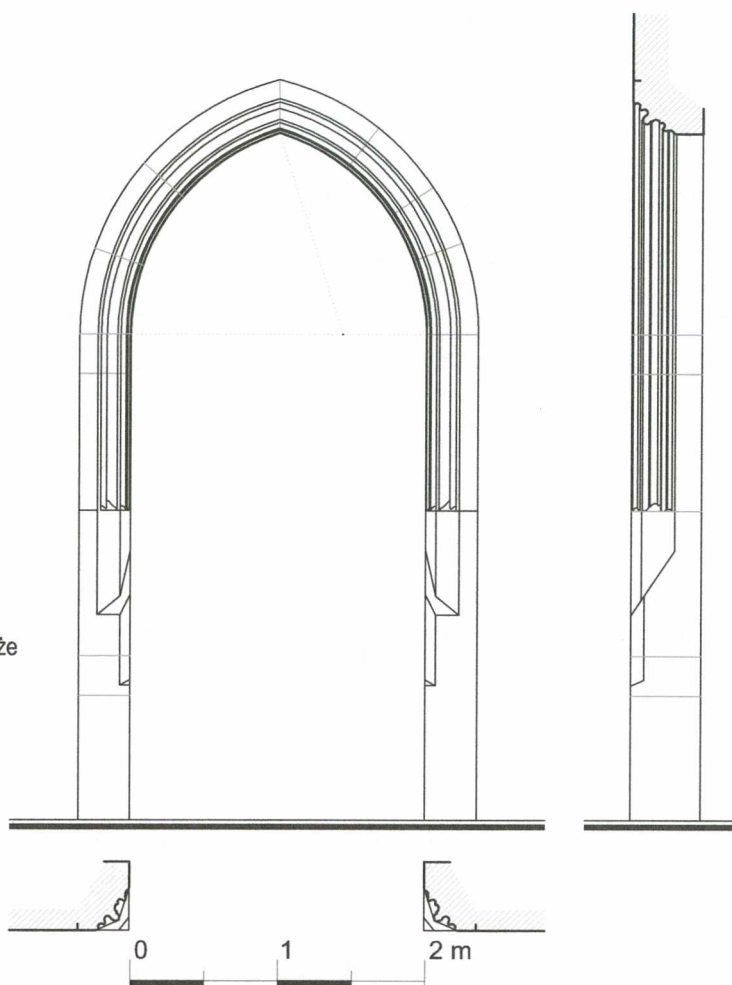

II. 227 WROCLAW, plan kolegiaty świętokrzyskiej,
(na podstawie: „Architektura gotycka w Polsce”, red. T. Mroczko, M. Arszyski)

1. portal południowy do kościoła dolnego (1. ćw. XIV w.);
2. portal do kruchty południowej kościoła górnego (2. ćw. XIV w.);
3. portal z kruchty południowej do nawy (1. ćw. XIV w.);
4. portal do wieży południowej (1. ćw. XIV w.);
5. portal do wieży północnej (1. ćw. XIV w.);
6. portal z wieży północnej kościoła górnego na zewnątrz (1. ćw. XIV w.);
7. portal do wieżyczki schodowej w wieży północnej (1. ćw. XIV w.);
8. portal z kapitułarza do zakrystii (XV w.);
9. portal z zakrystii wschodniej do wieżyczki schodowej (XIII w.);
10. portal z prezbiterium do zakrystii (XIII w.);
11. portal z kościoła górnego do dolnego (1. ćw. XIV w.).

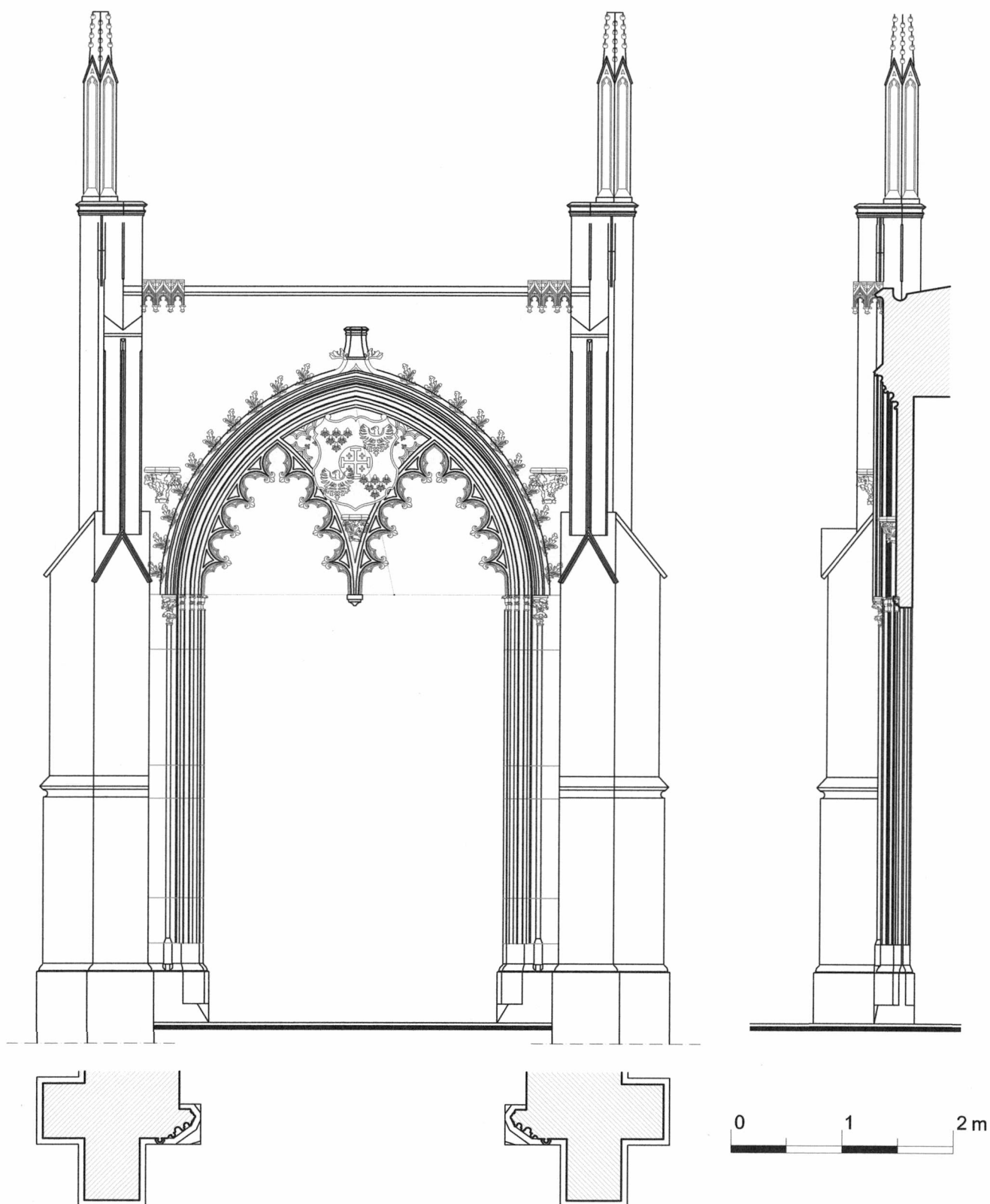
II. 228 WROCLAW, kościół
pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja,
portal południowy dolny, przekrój przez ościeże

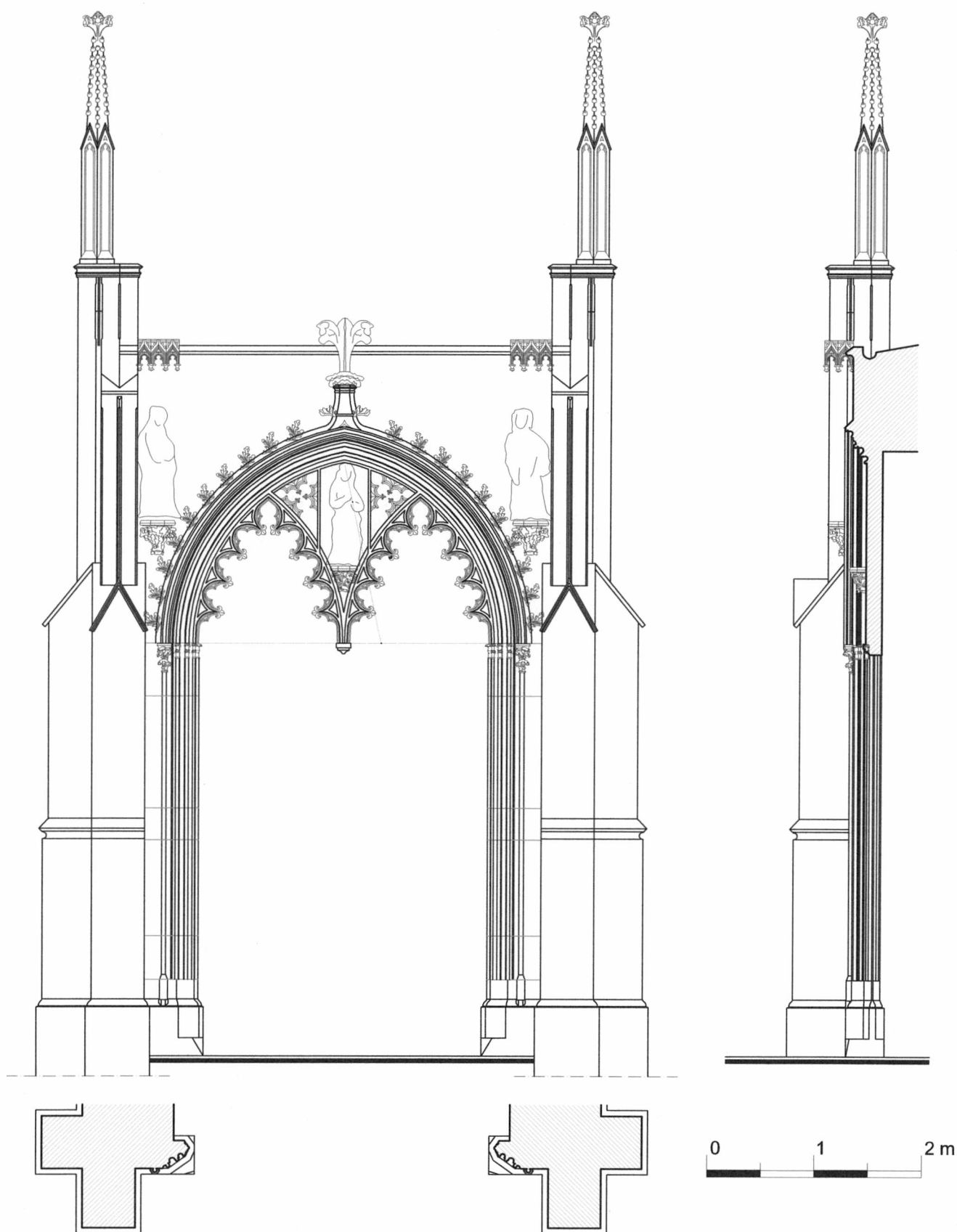
II. 229 WROCLAW, kościół pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja,
portal południowy dolny, inwentaryzacja

II. 230 WROCLAW, kościół pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja,
portal południowy dolny

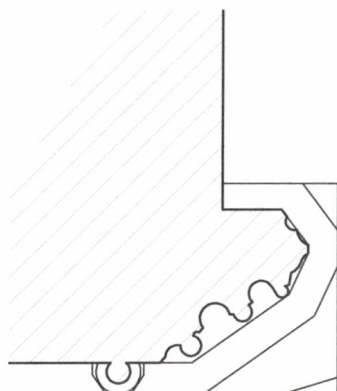
II. 231 WROCŁAW, kościół pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja,
portal pd górny, inwentaryzacja

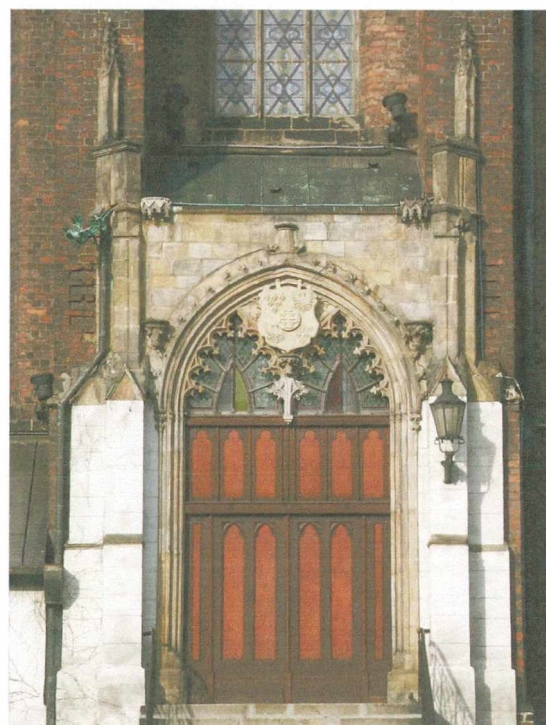
II. 232 WROCLAW, kościół pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja,
portal pd górny, rekonstrukcja

II. 233 WROCLAW, kościół
pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja,
portal pd górny, baldachim

0 20 40 cm

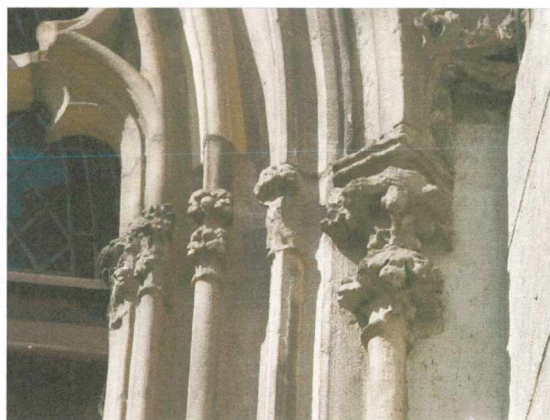

II. 234 WROCLAW, kościół
pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja,
portal pd górny

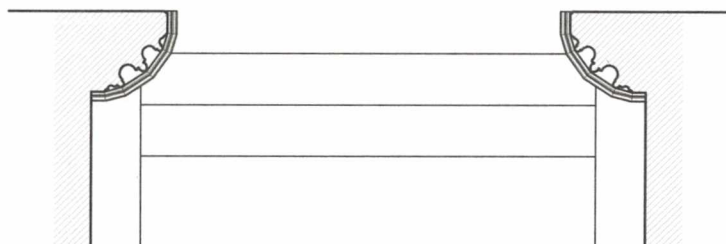
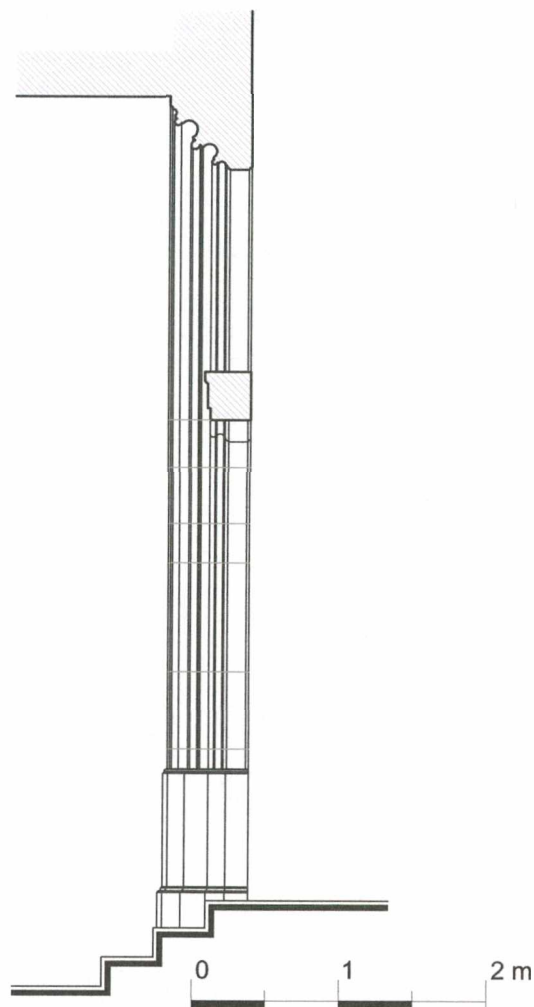
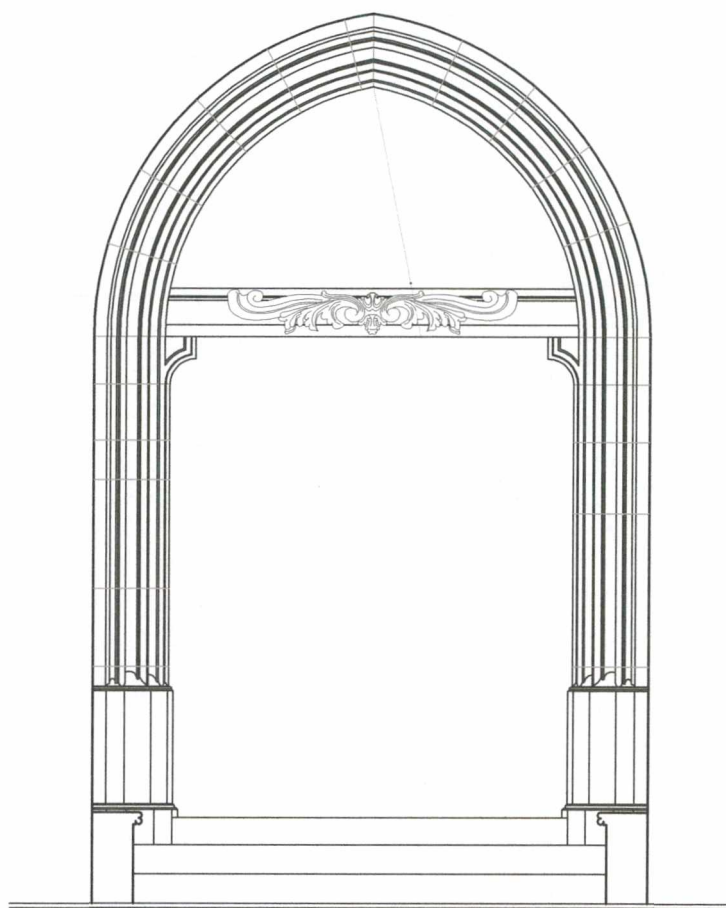
II. 235 WROCLAW, kościół
pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja,
portal pd górny, przekrój przez ościeże

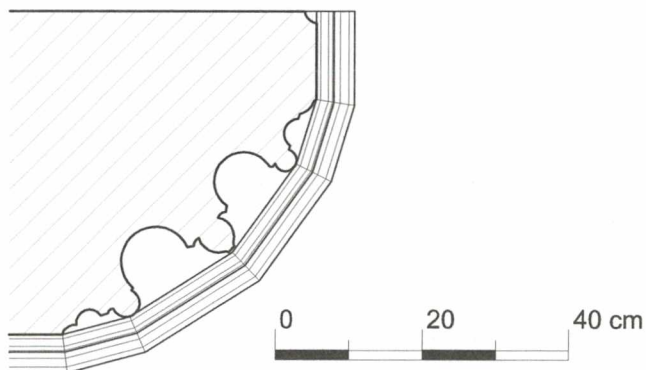
II. 236 WROCLAW, kościół
pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja,
portal pd górny, archiwolta

II. 237 WROCLAW, kościół
pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja,
portal pd górny, głowice ościeży

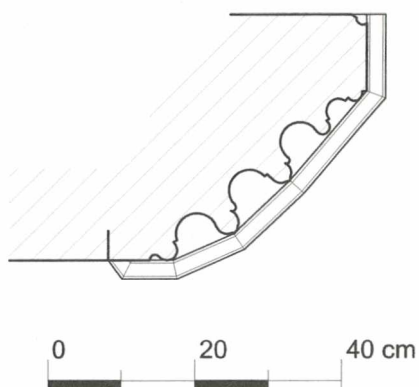
II. 238 WROCŁAW, kościół pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja, portal z kruchty pd do nawy, inwentaryzacja

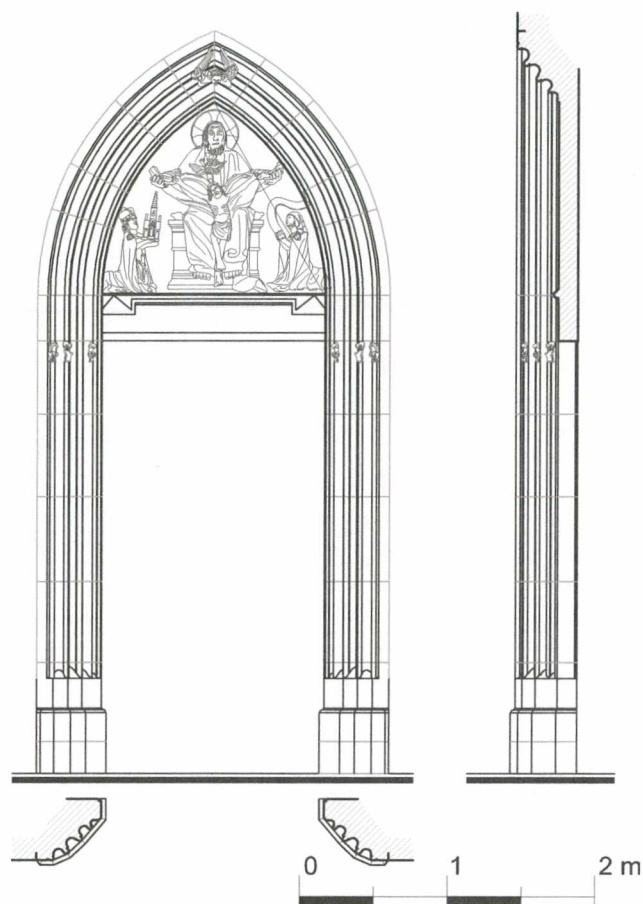
II. 239 WROCŁAW, kościół pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja, portal z kruchty pd do nawy, przekrój przez ościeże

II. 240 WROCŁAW, kościół pw. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja, portal z kruchty pd do nawy

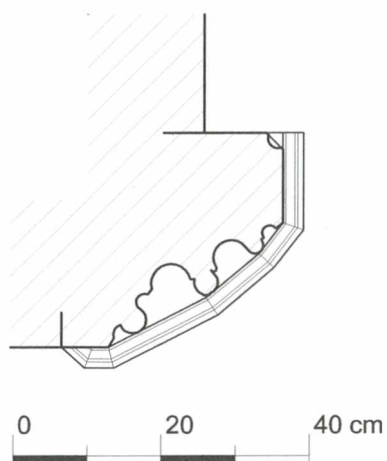
II. 241 WROCLAW, kościół p.w. Świętego Krzyża,
portal z nawy pn do wieży,
Przekrój przez ościeże

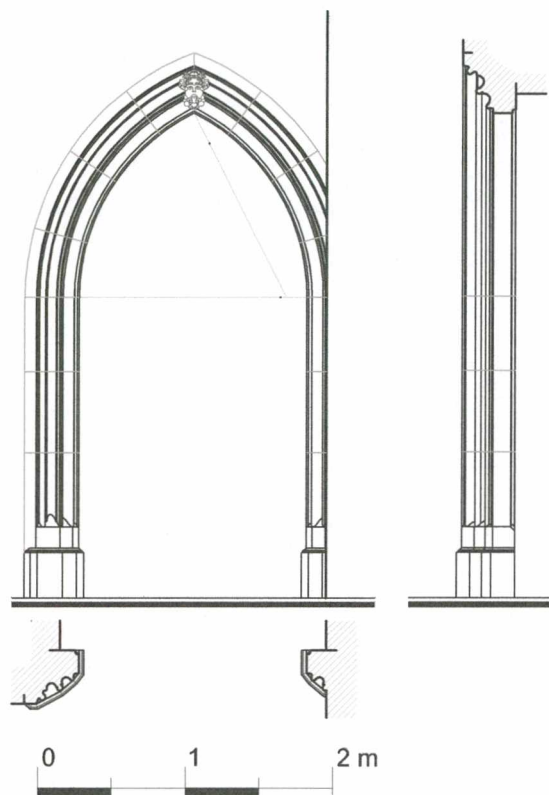
II. 242 WROCLAW, kościół p.w. Świętego Krzyża,
portal z nawy pn do wieży, inwentaryzacja

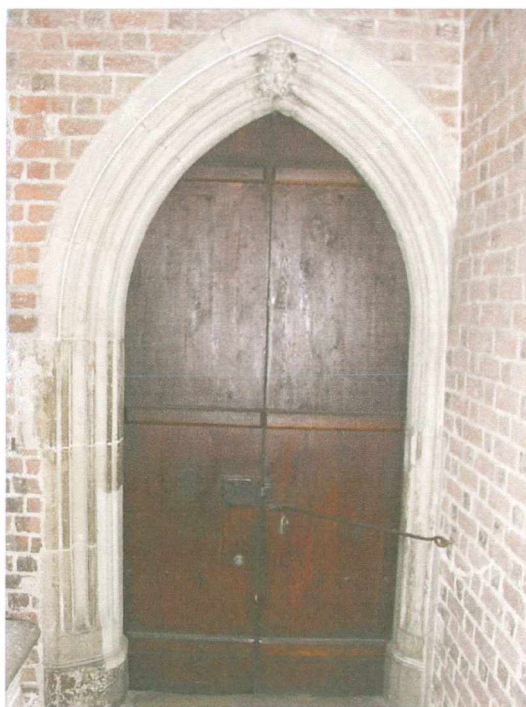
II. 243 WROCLAW, kościół p.w. Świętego Krzyża,
portal z nawy pn do wieży

II. 244 WROCŁAW, kościół p.w. św. Krzyża,
portal w wieży północnej, przekrój przez ościeże

II. 245 WROCŁAW, kościół p.w. św. Krzyża,
portal w wieży północnej, inwentaryzacja

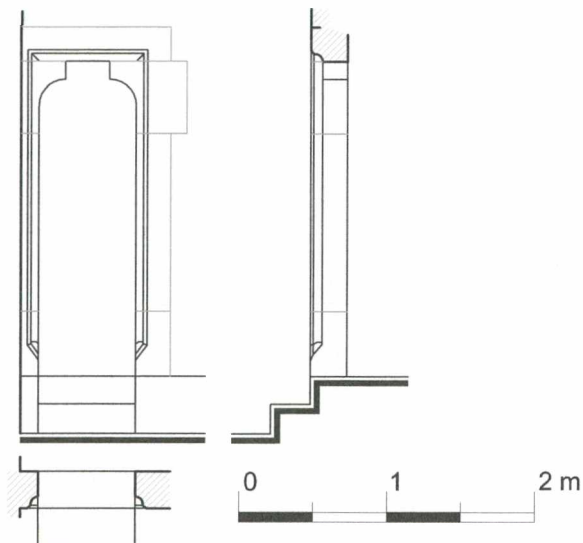

II. 246 WROCŁAW, kościół p.w. św. Krzyża,
portal w wieży północnej

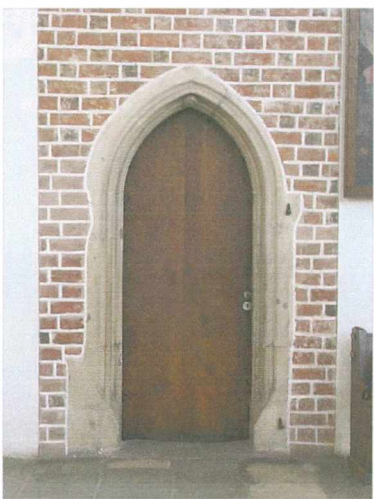
kościół p.w. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja, portale do wieżyczek schodowych

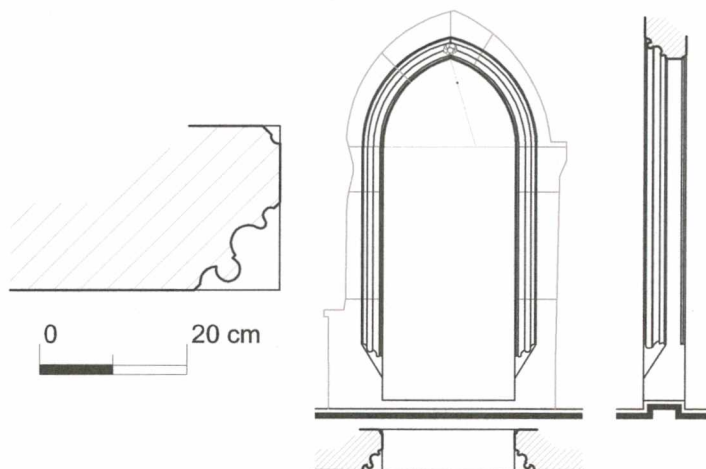
II. 247 WROCŁAW, kościół p.w. Świętego Krzyża,
portal z kruchty pn do wieżyczki schodowej

II. 248 WROCŁAW, kościół p.w. Świętego Krzyża,
portal z kruchty pn do wieżyczki schodowej, inwentaryzacja

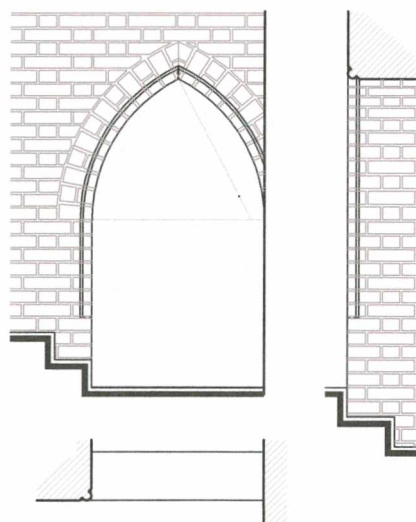
II. 249 WROCŁAW, kościół pw. Świętego Krzyża,
portal z nawy pd do wieży

II. 250 WROCŁAW, kościół pw. Świętego Krzyża,
portal z nawy pd do wieży, inwentaryzacja

II. 251 WROCŁAW, kościół pw. Świętego Krzyża,
portal w wieży pn do kościoła dolnego

II. 252 WROCŁAW, kościół pw. Świętego Krzyża,
portal w wieży pn do kościoła dolnego, inwentaryzacja

WROCLAW (niem. Breslau)

▪ Ratusz (II. 253-261)

Opis obiektu:

Obiekt założony jest na rzucie prostokąta, w narożu pn.-zach. znajduje się wieża na rzucie kwadratu. W elewacji południowej mieszczą się trzy ryzality z wykuszami. Budynek jest podpiwniczony, dwukondygnacyjny, trzytraktowy.

Wzmianki historyczne:

- 1299 – wypłata dla mistrza Martinusa Albericusa za prace przy consistorium (CDS III, str. 3);
- 1301 – zapłata dla mistrza Martinusa za budowę dolnej części consistorium (CDS III, str. 6);
- 1328-1333 – wypłaty za prace budowlane, wzmiankowane praetorium i novus domus (CDS III, str. 53, 57-59);
- 1342-1347 – zapłata za roboty murarskie, kamieniarskie i ciesielskie przy praetorium (CDS III, str. 69-73);
- 1345 – zgoda biskupa Przecława z Pogorzeli na urządzenie w praetorium kaplicy z przenośnym ołtarzem (RS I, nr 287, str. 110);
- 1354-1357 – wzmiankowane prace murarskie, kamieniarskie, ciesielskie i rzeźbiarskie przy piwnicach, sklepieniach piwnic, górnej kondygnacji praetorium oraz nowej wieży (CDS III, str. 82-88);
- 1471 – budowa pomieszczenia i sklepienie nad wójtostwem (P. Eschenloer: „Geschichten der Stadt Breslau”, Bd. 2, Breslau 1882, str. 239);
- 1481 – data na portalu między Salą Sądową i Halą Mieszczańską;
- 1481 – data na zworniku zachodniego przęsła sklepienia nawy środkowej Wielkiej Sali, z inskrypcją o zakończeniu budowy sklepień tejże nawy;
- 1483 – data nad oknem przy wykuszu środkowym od południa;
- 1484 – data na płycie pod sklepieniem zachodniego przęsła nawy południowej Wielkiej Sali;
- 1486 – budowa wykusza nad wejściem do Piwnicy Świdnickiej (S. B. Klose: „Architektura Wratislaviensis” [w:] *Quellen zur Schleschischen Kunstgeschichte* Hrsg. K. Bimler. H 1., Breslau 1936, str. 8);
- 1504 – data na zewnętrznej ścianie wykusza zachodniego.

Datowanie obiektu:¹

- Ratusz wzniesiono w sześciu etapach:
- koniec XIII w. – podpiwniczona, jednokondygnacyjna hala stropowa, z wieżą od zachodu;
- 1328-1333 – budynek rady, podpiwniczony, jednopiętrowy, stropowy;
- 1343-1357 – sklepienia piwnic, wójtostwo z kaplicą na piętrze, piętro głównego budynku, nadbudowa wieży;
- 2. poł. XIV w.-pocz. XV w. – jednokondygnacyjne ryzality przy południowych narożach;
- 1440-1470 – sklepienia Sali Sądowej, kaplicy, Sala Rady i Ławy, ujednolicenie elewacji wschodniej, powiększenie okien, wykusz kaplicy, prace budowlane przy wieży;
- ok. 1470-1510 – nadbudowa piętra nad Izbą Wójta, sklepienie Wielkiej Sali i pomieszczeń zachodnich oraz Kancelarii Rady i Izby Seniora; wykusze, dekoracja rzeźbiarska elewacji południowej, portale Wielkiej Sali, szczyty, hełm wieży.

¹ Na podstawie AGP

Portale:²

- 1) portal wschodni (ok. 1357 r.);
- 2) portal w Izbie Rady (1428 r.);
- 3) portal z Izby Rady do Kancelarii Rady (XV w.);
- 4) portal z Wielkiej Sali do kaplicy (ok. 1428 r.);
- 5) portal z kaplicy do Wielkiej Sali (ok. 1357 r.);
- 6) portal z kaplicy do Izby Seniora Rady (ok. 1490 r.);
- 7) portal z kaplicy do skarbcza (XV w.);
- 8) portal z Izby Seniora Rady do skarbcza (XV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal wschodni:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od wschodu do Sali Sądowej. Poprzedzony jest przedprożem z dwiema płytami, na których znajdują się płaskorzeźby pacholków miejskich. Portal wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca, odcinających się na tle ceglanej elewacji.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowanie ościeża ustawione na cokole, nadświetle oraz ostrołukowa archiwolta z płaskorzeźbionym tympanonem.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na cokole. Cokół jest prostokątny. Ościeże ustawione jest na górnej, mocno pochylonej (60°) części cokołu, jest zlicowane z elewacją budynku. Profilowanie ościeża rozpoczyna się na wysokości 145 cm. Profil ościeża składa się z trzech wałków (środkowy z noskiem ściętym) o różnej średnicy, rozdzielonych wklęsłkami z drobnymi profilami przejściowymi. Tylny narożnik węgara jest fazowany z półkolistą wklęsłą.

Archiwolta

Profil ościeża płynnie przechodzi w ostrołuk archiwolty oparty na trójkącie równobocznym. Profile łączą się w kluczu.

Otwór wejściowy i tympanon

Otwór wejściowy zamknięty jest łukiem dwuramiennym podtrzymującym belkę nadprożową o profilu powtarzającym wewnętrzną część profilu ościeża. W powstałych polach wsporników umieszczono płaskorzeźbione lwy. Nad belką nadprożową mieści się prostokątne nadświetle dzielone na trzy części pionowymi profilami. Nadświetle zamknięte jest belką nadprożową o identycznym profilu, podtrzymującą płaskorzeźbiony tympanon. W polu tympanonu znajdują się lew czeski i tarcze z herbami księstwa Wrocławskiego i Wrocławia.

Portal z kaplicy do Wielkiej Sali:

Informacje ogólne

Portal prowadzi z kaplicy do Wielkiej Sali. Wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

Główne elementy kompozycyjne portalu

² datowanie na podstawie: M. Bukowski, M. Zlat: „Ratusz wrocławski” Wrocław 1958

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża, zamknięte łukiem dwuramiennym oraz ostrołukowa archiwolta z płaskorzeźbionym tympanonem.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża licują się ze ścianą, w dolnej części są prostokątne, profilowanie rozpoczyna się na wysokości 20 cm. Profile wtopione są w skośne ścięcie. Profil ościeża składa się z niemal symetrycznej wiązki profili. Na narożu znajduje się profil migdałowy z noskiem, po bokach symetrycznie drobniejsze profile: wałeczki, uskoki i wklęsli. Od frontu dodany jest wałek z noskiem, który jest przedłużony w dół na płaską część ościeża i wtapia się w gzyms cokołu. Węgar jest profilowany od frontu dwoma wklęsłkami.

Archiwolta i belka nadprożowa

Profil ościeża płynnie przechodzi w ostrołuk archiwolty o lekko obniżonej strzałce. Profile łączą się w kluczu. Belka nadprożowa umieszczona jest poniżej archiwolty, opiera się na łuku dwuramiennym wychodzącym płynnie z profilu węgara (wewnętrzna część węgara z łukiem dwuramiennym została wymieniona w latach 30-tych XX w.³). Belka nadprożowa u dołu profilowana, powtarza wewnętrzny profil ościeża, górna jej część jest ścięta, dekorowana odwróconym fryzem ostrołukowym z trójliściem okrągłym, na połączeniu ostrołuków zwieńczona stylizowanymi pączkami lilii. Fryz częściowo nachodzi i wtapia się w profilowanie ościeża, podobnie jak najbardziej wysunięty profil nadproża.

Archiwolta posiada dodatkowy profilowany od środka gzyms wysunięty przed lico ściany, zewnętrzna jego powierzchnia jest ścięta i dekorowana czołgankami w formie stylizowanych dojrzałych liści dębowych. Gzyms archiwolty wspiera się na wysokości nadproża na konsolach w formie głowic kielichowych, opartych na ośmioboku, z przewiązką, zwieńczonych gzymsem; od spodu głowica wykończona jest płaskorzeźbionym kwiatem. Szczyt archiwolty zwieńczony jest delikatnym postumentem na kwiaton.

Otwór wejściowy i tympanon

Otwór wejściowy zamknięty jest łukiem dwuramiennym podtrzymującym belkę nadprożową. Pola wsporników są gładkie. Ostrołuk archiwolty wypełnia płaskorzeźbiony tympanon. W polu tympanonu znajdują się płaskorzeźbione herby Śląska, Czech i Wrocławia. Tympanon jest malowany.

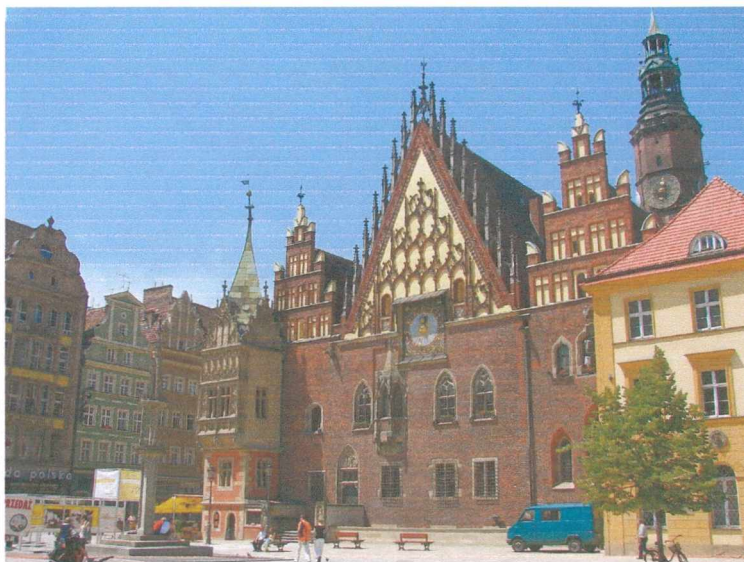
Bibliografia:

- [1] Bimler Kurt: *„Das Breslauer Rathaus”*, Breslau 1941
- [2] Bukowski Marcin, Zlat Mieczysław: *„Ratusz wrocławski”* Wrocław 1958
- [3] Burgemeister Ludwig: *„Das Breslauer Rathaus”*, Breslau 1913
- [4] Czerner Olgierd: *„Ratusz wrocławski. Piwnice Świdnickie”* [w:] *Zesz. Nauk. PWr., Architektura*, 36:1960, z. 4, str. 75-81
- [5] Eschenloer Peter: *„Geschichten der Stadt Breslau”*, Bd. 2, Breslau 1882
- [6] Frey Dagobert: *„Die Kunst im Mittelalter”* [w:] Aubin H. *„Geschichte Schlesiens”*, Bd. 1, Breslau 1938
- [7] Lutsch Hans: *„Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau”* [w:] *„Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesiens”*, Bd. 1, Breslau 1886
- [8] Lüdecke Carl, Schultz Alwin: *„Das Rathaus zu Breslau”*, Berlin-Breslau 1868
- [9] Pilch Józef: *„Zabytki architektury Dolnego Śląska”*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978
- [10] Rauda Fritz: *„Die Mittelalterliche Baukunst Bautzens”*, Görlitz 1905
- [11] Stein Rudolf: *„Der Grosse Ring zu Breslau”*, Breslau 1935

³ R. Stein: *„Die Wiederherstellungsarbeiten im Breslauer Rathaus in den Jahren 1924-1928 und 1934-1936”* [w:] *Deutsche Kunst- und Denkmalpflege*, 1936, H. 6, str. 145-182

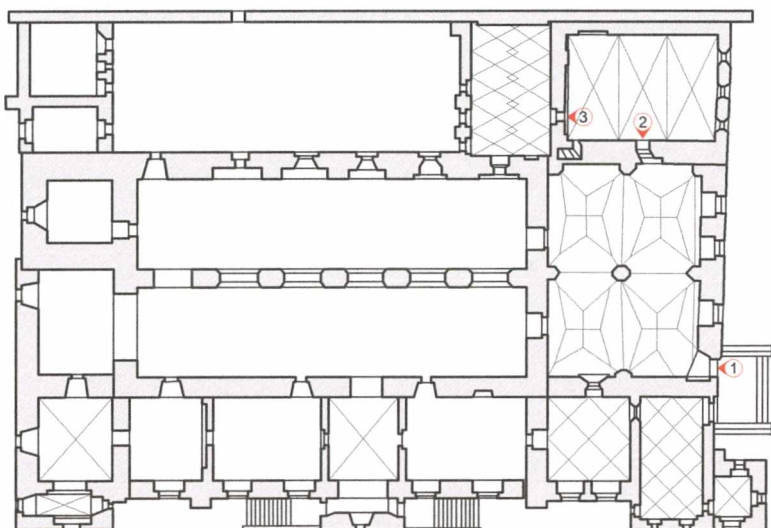
- [12] Stein Rudolf: „*Die Wiederherstellungsarbeiten im Breslauer Rathaus in den Jahren 1924-1928 und 1934-1936*“ [w:]
Deutsche Kunst- und Denkmalpflege, 1936, H. 6, str. 145-182
- [13] Tintelnot Hans: „*Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens.*“, Kitzingen 1951
- [14] Zlat Mieczysław: „*Ratusz wrocławski*“, Wrocław 1976

II. 253 WROCLAW, ratusz,
widok ogólny od wschodu

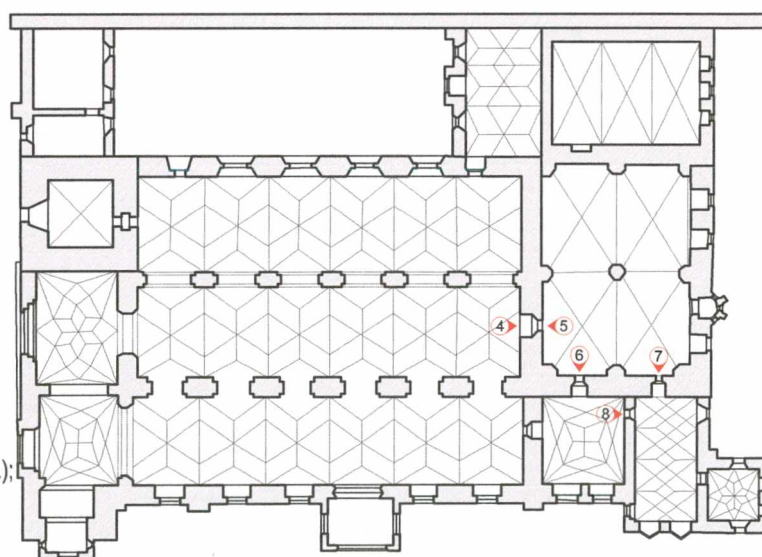

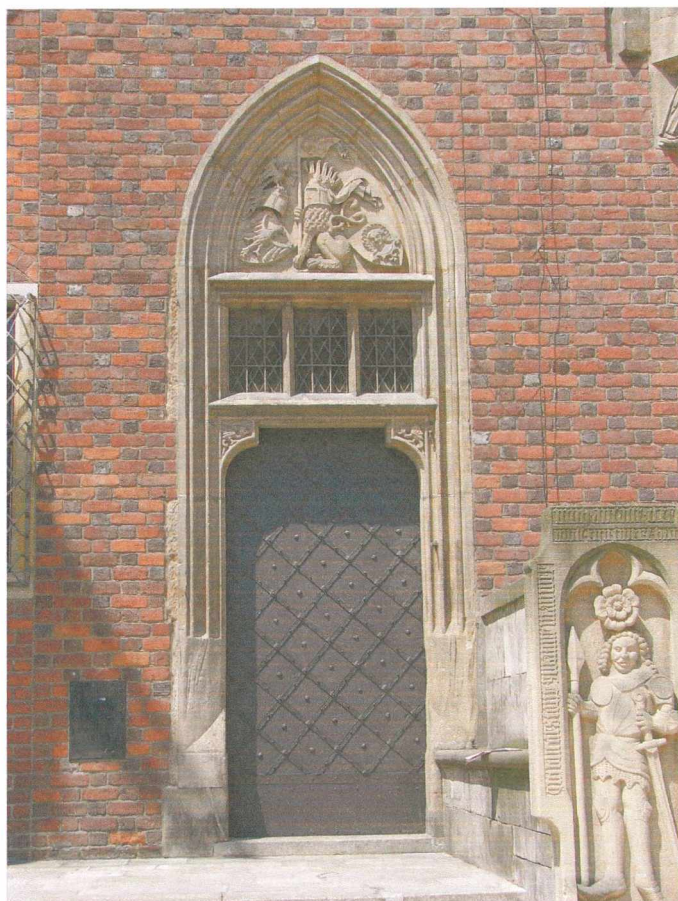
II. 254 WROCLAW, plan ratusza
rzut parteru
(na podstawie: „Architektura gotycka
w Polsce”, red. T. Mroczko, M. Arszyski)
1. portal główny wschodni (ok. 1357 r.);
2. portal w Izbie Rady (1428 r.);
3. portal z Izby Rady do Kancelarii Rady (XV w.);

0 5 10 15 20 m

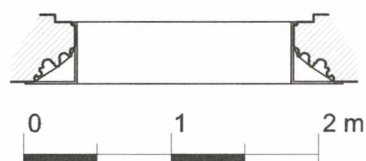
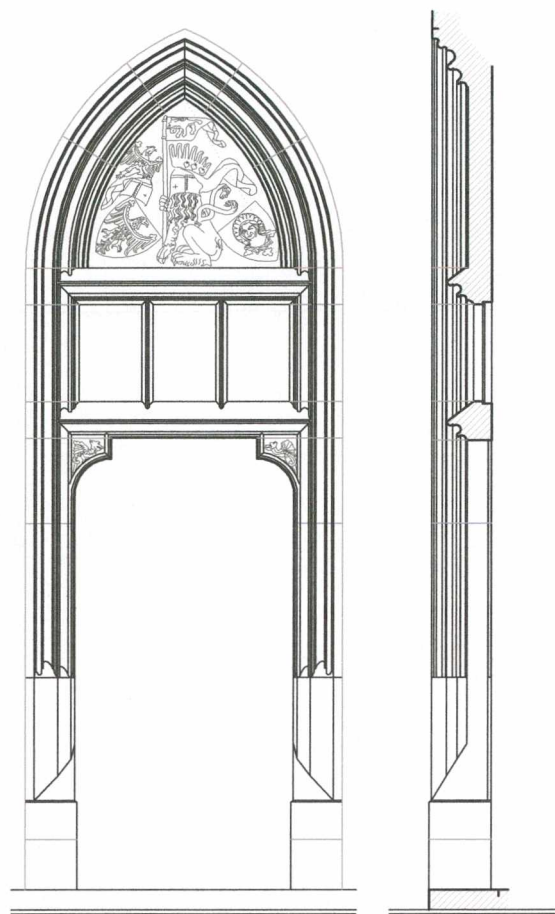

II. 255 WROCLAW, plan ratusza
rzut piętra
(na podstawie: „Architektura gotycka
w Polsce”, red. T. Mroczko, M. Arszyski)
4. portal z Wielkiej Sali do kaplicy (ok. 1485 r.);
5. portal z kaplicy do Wielkiej Sali (ok. 1357 r.);
6. portal z kalicy do Izby Seniora Rady (ok. 1490r.);
7. portal z kaplicy do skarbcza (XV w.);
8. portal z Izby Seniora Rady do skarbcza (XV w.)

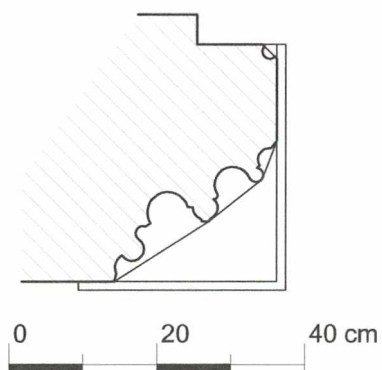

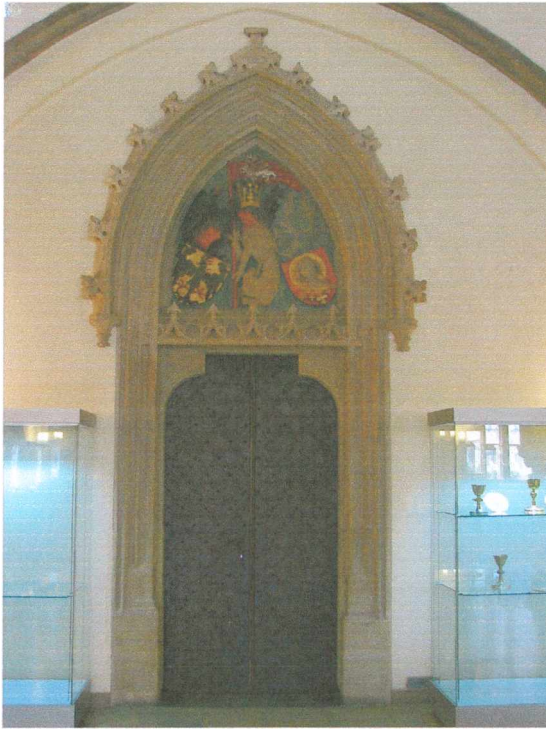
II. 256 WROCŁAW, Ratusz
portal wschodni, widok ogólny

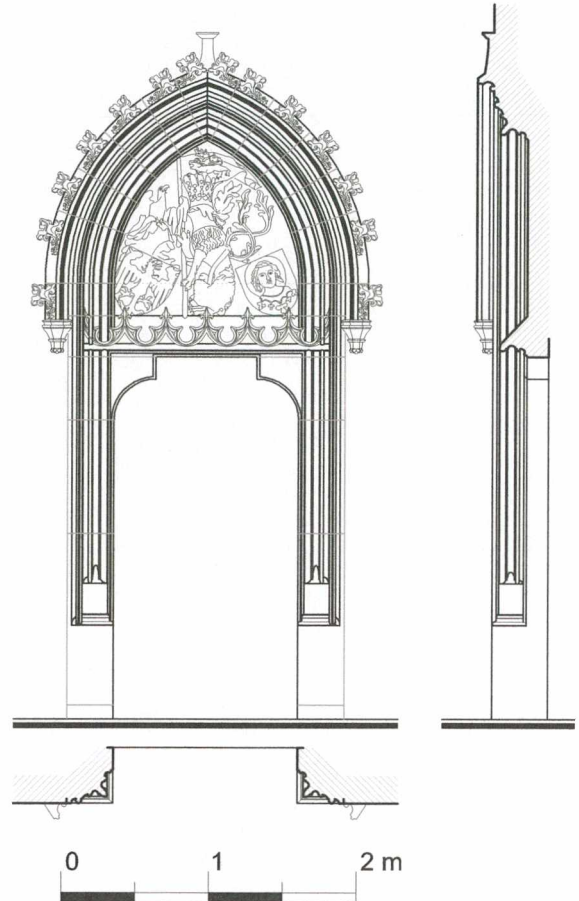
II. 257 WROCŁAW, Ratusz
portal wschodni, inwentaryzacja

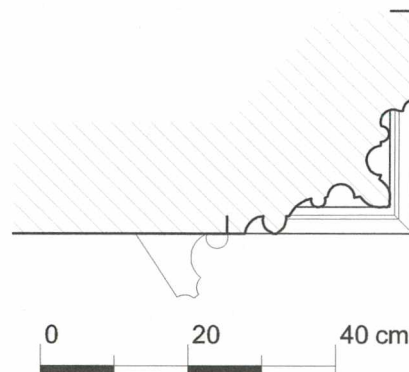
II. 258 WROCŁAW, Ratusz
portal wschodni, przekrój przez ościeże

II. 259 WROCŁAW, Ratusz
portal z kaplicy do Wielkiej Sali, widok ogólny

II. 260 WROCŁAW, Ratusz
portal z kaplicy do Wielkiej Sali, inwentaryzacja

II. 261 WROCŁAW, Ratusz
portal z kaplicy do Wielkiej Sali, przekrój przez ościeże

ZŁOTORYJA (*niem. Goldberg*)

▪ Kościół p.w. Panny Marii (II. 262-267)

Opis kościoła:

Trójnawowa, czteroprzęsłowa hala z dwoma wieżami od zachodu. Korpus dostawiony do prezbiterium i nawy poprzecznej z XIII w. Sklepienia krzyżowo-żebrowe z żebrami tarczowymi. Korpus opięty przyporami, elewacje z okładziną ciosową i gzymsem kapnikowym.

Wzmianki historyczne:

- 1217 – wzmianka o proboszczu kościoła w dokumencie papieskim (CDS, nr 146);
- 1233 – wymieniony proboszcz Herman (CDS, VII/1, nr 425, str. 172);
- 1255 – wymieniony proboszcz Konrad von Hoberg (RS nr 888);
- 1267 – wzmiankowani joannici w Złotoryi (CDS VII/2, nr 1266, str. 156-157);
- 1269 – wzmiankowany kościół Panny Marii (CDS VII/2, nr 1332, str. 177);
- 1270 – przejęcie patronatu nad świątynią przez joannitów (CDS VII/2, str. 178).

Datowanie obiektu:¹

- przed 1217-1230 – prezbiterium i transept²;
- 1268-1280 – południowa ściana korpusu nawowego;
- 1280-1300 do pocz. XIV w. – północna ściana korpusu nawowego;
- 1300-1320 – fasada zachodnia;
- ok. 1485 – wieża wschodnia;
- XV/XVI w. – zakrystia i kaplica południowa.

W latach 1914-1918 dokonano renowacji kościoła – dotyczyły one m.in. likwidacji rozety i przekształcenia portalu zachodniego.³

Portale:

- 1) portal zachodni (1. ćw. XIV w.);
- 2) portal południowy do transeptu (XIII w.);
- 3) portal północny do transeptu (XIII w.);
- 4) portal północny do nawy (XIII w.);
- 5) portal do zakrystii (koniec XV w.).

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal zachodni główny:

Informacje ogólne

Portal prowadzi od zachodu do nawy głównej kościoła. Usytuowany jest w osi elewacji zachodniej, między przyporami. Nad portalem znajduje się ostrołukowe, szerokie okno – wcześniej rozeta (przed przebudową). Portal wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca.

¹ Na podstawie K. Barczyńska: „Architektura sakralna Śląska z lat 1268-1320”, praca doktorska mps, Wrocław 2006

² Kozaczewska-Golasz Hanna, Kozaczewski Tadeusz: „Trzynastowieczny kościół N. P. Marii w Złotoryi” [w:] *Prace naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej*, nr 22, Wrocław 1989

³ AGP str. 275, Gorzkowski, str. 37-38; jednak z ryciny z końca XVIII w. sprzed renowacji (G. Gründman, 1936, str. 82) wynika, że sam portal nie uległ dużym przekształceniom, prawdopodobnie wymieniono maswerki i detale rzeźbiarskie oraz naprawiono ubytki na wzór elementów oryginalnych.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: profilowane ościeża przechodzące w ostrołukową archiwoltę; wimperga; po bokach pinakle; belka nadprożowa oraz maswerkowe nadświetle wypełniające łuk archiwolty.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone, ustawione na cokole. Cokół (wys. 80 cm) ścięty, dzieli się na dwa poziomy (w stosunku 1:2) za pomocą redukcji skośnym uskokiem. Profil ościeża wtapia się w górną skośną powierzchnię cokołu. Profilowanie ma charakter rozczłonkowany. Składa się z szeregu wałków i wałków z noskiem oraz wklęsek o podobnej średnicy ($\varnothing 7\div 10$ cm), rozdzielonych drobniejszymi profilami przejściowymi. Profile wałkowe są styczne do linii cokołu.

Archiwolta

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołuk archiwolty oparty na trójkącie równobocznym. Profile łączą się w kluczu.

Wimperga

Ponad archiwoltą wznosi się wimperga. Ramiona wimpergi tworzone są przez gzyms profilowany od dołu, ścięty od góry. Na zewnętrznym ścięciu umieszczono czołganki w formie dużych, stylizowanych liści. Szczyt wieńczy iglica dekorowana dwoma podobnymi, ale nieco większymi liśćmi, tworząc kwiaton, który nachodzi na maswerkowe okno umieszczone nad portalem (wcześniej rozeta). Pole wimpergi wypełnione jest blendami maswerkowymi. Kompozycja składa się z czterech trójkątnych pól o wypukłych bokach, wypełnionych trójliściami ostrołukowymi. Centralne pole jest największe, pozostałe, znacznie mniejsze, umieszczono w narożach pola wimpergi.

Pinakle

Po bokach portalu ujmują pinakle w formie półfilarów o przekroju prostokątnym (ale zbliżonym do kwadratu). W dolnej części są gładkie. Powyżej połowy swojej wysokości dekorowane są blendami maswerkowymi w trzech poziomach. Dwa dolne poziomy blend mają formę potrójnych okien ostrołukowych z trójliściem. Poszczególne poziomy rozdzielone są gzymsami kapnikowymi. Górna kondygnacja ma w trójkątnym szczycie rozetę wypełnioną trójliściem okrągłym oraz dwa trójliście okrągłe pod nią. Pinakle zwieńczone są iglicami, dekorowanymi czołgankami w formie stylizowanych liści rozwijających się. Szczyty iglic są obtłuczone.

Otwór wejściowy i nadświetle

Otwór wejściowy zamknięty jest łukiem dwuramiennym, podtrzymującym belkę nadprożową. Łęki płynnie wychodzą z węgara ościeża, powtarzając skrajny profil. Nadproże wtapia się w wewnętrzną płaszczyznę węgara, jest profilowane od frontu, ma inny profil niż ościeże, górna część jest skośnie ścięta.

Archiwoltę wypełnia nadświetle z dekoracją maswerkową skomponowaną centralnie z trójliści.

Bibliografia:

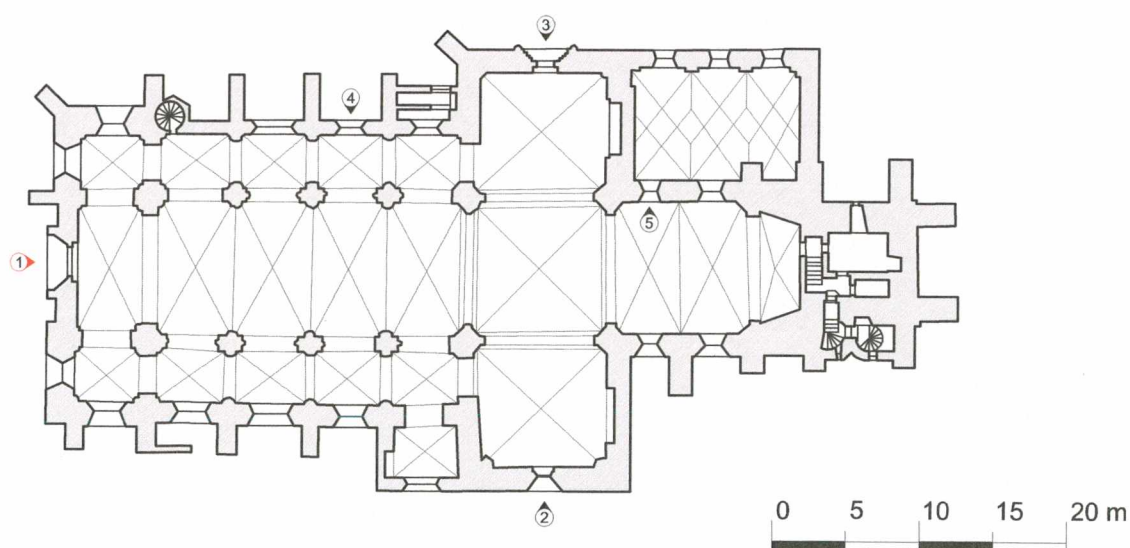
- [1] „Architektura gotycka w Polsce”, Tom 1 i 2, red. Teresa Mroczo, Marian Arsyński, Warszawa 1995, (występuje jako AGP)
- [2] Barczyńska Katarzyna: „Architektura sakralna Śląska z lat 1268-1320”, praca doktorska mps, Wrocław 2006
- [3] Frey Dagobert: „Die Kunst im Mittelalter” [w:] Aubin H. „Geschichte Schlesiens”, Bd. 1, Breslau 1938
- [4] Gorzkowski Roman: „Najdawniejsze dzieje Złotoryi (do końca XIII w.)”, Złotoryja 1986
- [5] Gorzkowski Roman: „Kościół Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Złotoryi”, Złotoryja 1999
- [6] Kozaczewska-Golasz Hanna, Kozaczewski Tadeusz: „Trzynastowieczny kościół N. P. Marii w Złotoryi” [w:] *Prace naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej*, nr 22, Wrocław 1989
- [7] Lutsch Hans: „Die Kunstdenkmäler des Reg. –Bezirks Liegnitz”, Bd. 3, Breslau 1891
- [8] Peschel Carl Wilhelm: „Die Geschichte der Stadt Goldberg”, Bd. 1-3, Goldberg 1821-1823
- [9] Pilch Józef: „Zabytki architektury Dolnego Śląska”, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978
- [10] Pilch Krystyna, Pilch Józef: „Zabytki Dolnego Śląska”, Wrocław 1962
- [11] Rawska-Kwaśnikowa Z.: „Trzy kościoły joannickie na Dolnym Śląsku” [w:] *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, 9: 1954, str. 42-45
- [12] Steinborn Bożena: „Złotoryja, Chojnów, Świerzawa”, Wrocław 1959
- [13] Sturm Ludwig: „Geschichte der Stadt Goldberg in Schlesien”, Goldberg 1888
- [14] Tutorius Benjamin Gottlieb: „Geschichte der Stadt Goldberg”, Goldberg 1841
- [15] Tintelnot Hans: „Die mittelalterliche Baukunst Schlesiens.”, Kitzingen 1951

II. 262 ZŁOTORYJA, kościół p.w. Panny Marii

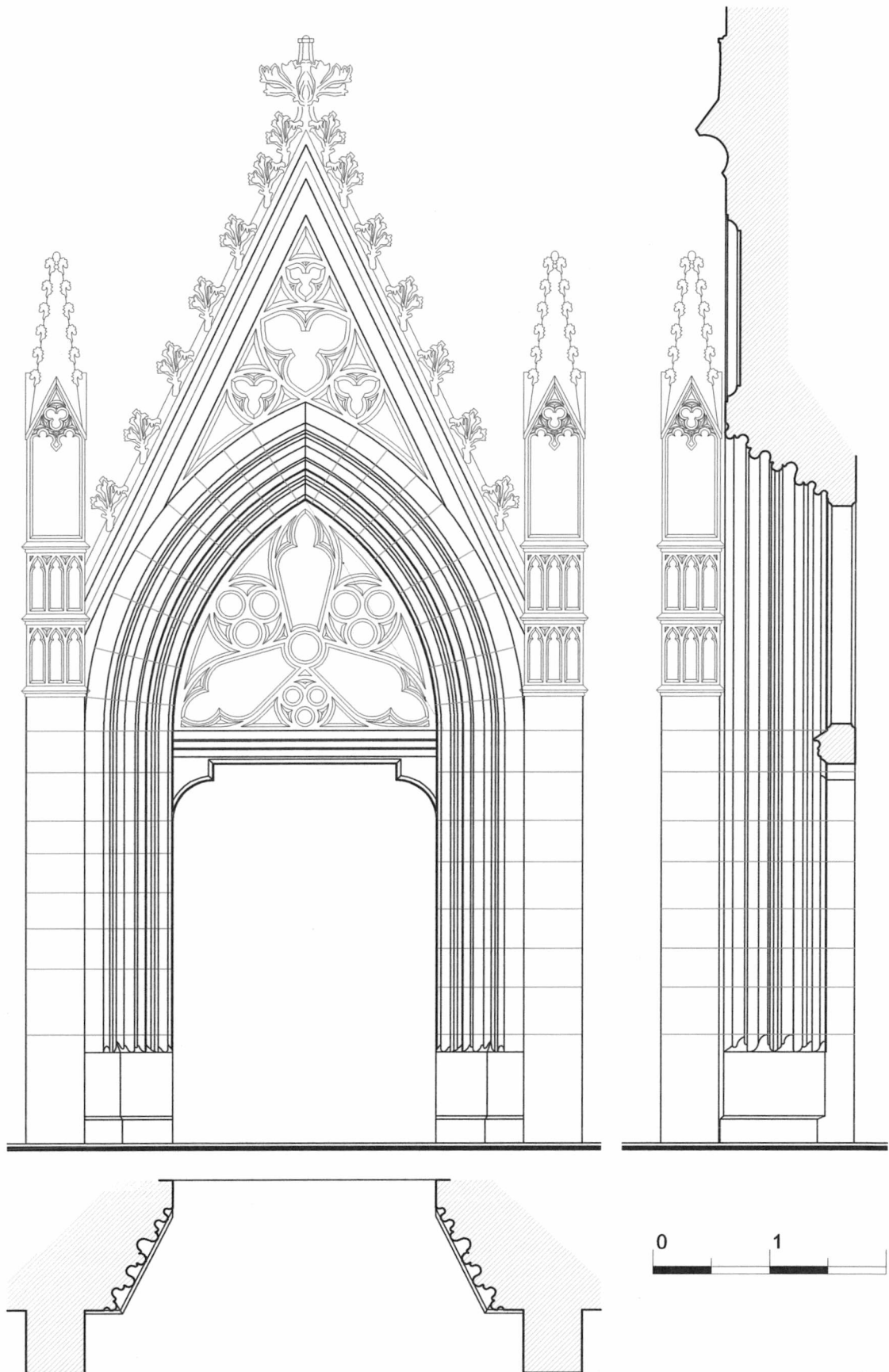

II. 263 ZŁOTORYJA, kościół p.w. Panny Marii

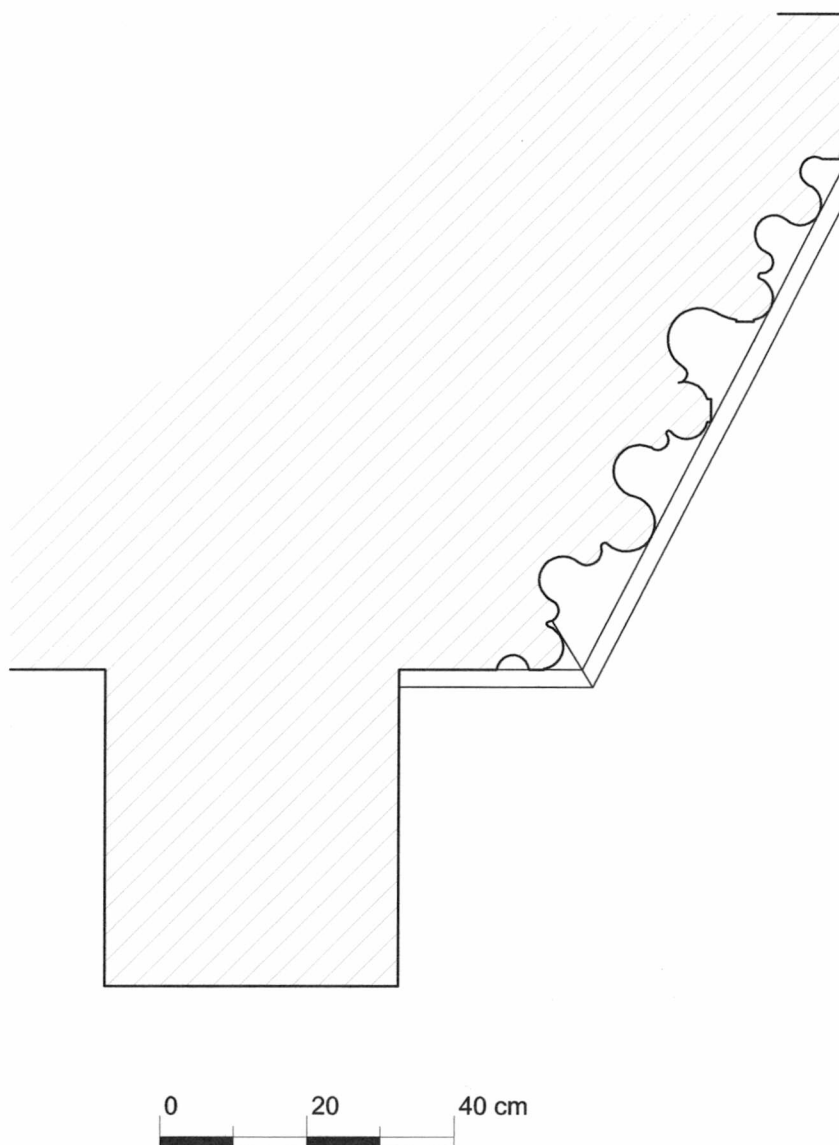

II. 264 ZŁOTORYJA, plan kościoła p.w. Panny Marii,
(na podstawie: J. Pilch „Katalog zabytków architektury w Polsce”)

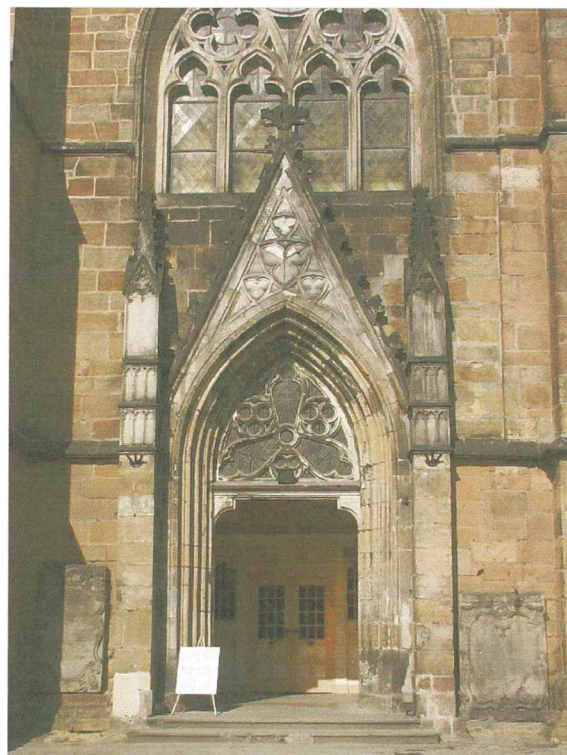
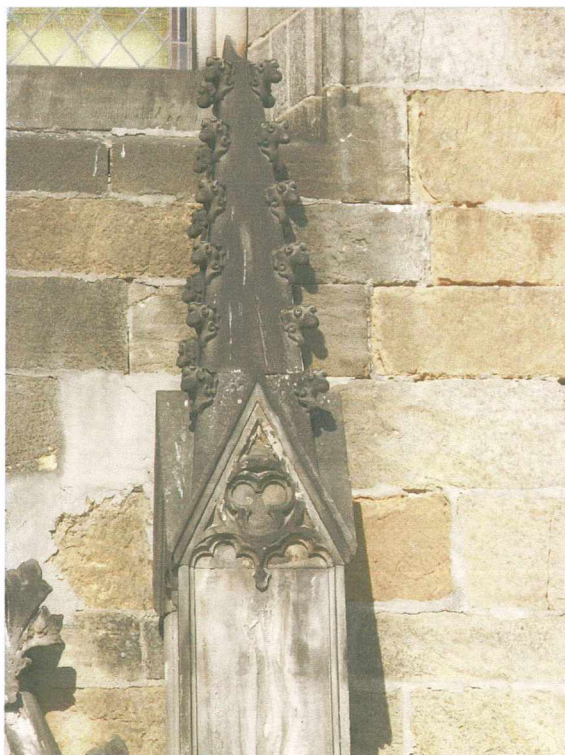
1. portal zachodni (1. ćw. XIV w.);
2. portal południowy do transeptu (XIII w.);
3. portal północny do transeptu (XIII w.);
4. portal północny do nawy (XIII w.);
5. portal z prezbiterium do zakrystii (XV w.).

II. 265 ZŁOTORYJA, kościół pw. Panny Marii,
portal zachodni, inwentaryzacja

II. 266 ZŁOTORYJA, kościół pw. Panny Marii,
portal zachodni, przekrój przez ościeże

II. 267 ZŁOTORYJA, kościół pw. Panny Marii,
portal zachodni, widok ogólny i detale

ŻARY (niem. Sorau)

- **Kościół p.w. Najświętszej Marii Panny**
obecnie p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa
(II. 268-275)

Opis kościoła:

Kościół orientowany, halowy, trójnawowy, pięcioprzęślowy, prezbiterium jednonawowe, czteroprzęślowe, zamknięte trójbocznie.

Sklepienia w prezbiterium gwiaździste czteroramienne

Kościół opięty przyporami, elewacja na cokole z gzymsem kapnikowym. Od północy przy prezbiterium wieża. Fasad zachodnia zwieńczona szczytem z blendami ostrołukowymi.

Datowanie obiektu:

- 1. poł. XIV w. – prezbiterium i mury obwodowe nawy do wysokości okien¹;
- koniec XIV w. – nawa główna.

Portale:

- 1) portal zachodni (1. ćw. XIV w.);
- 2) portal północny (1. ćw. XIV w.);
- 3) portal południowy (1. ćw. XIV w.)

Opis portali XIV-wiecznych:

Portal zachodni:

Informacje ogólne

Portal usytuowany jest w osi elewacji zachodniej. Jest to portal główny, prowadzi do nawy głównej kościoła. Kruchta, poprzedzająca portal jest późniejsza. Portal wykonany jest z ciosów jasnożółtego piaskowca, wyraźnie odcinał się na tle ceglanej elewacji (obecnie wewnątrz kruchty jest otynkowane i pomalowane na białą).

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się: profilowane ościeża przechodzące w ostrołukową archiwoltę; belka nadprożowa i gładki tympanon; po bokach kolumnienki z pinaklami.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża są szeroko rozchylone (45°), ustawione na cokole. Cokół (wys. 60 cm) jest ścięty, zakończony drobno profilowanym gzymsem.

Ościeże jest zlicowane z powierzchnią ściany, w dolnej części gładkie, na wysokości 50 cm rozpoczyna się profilowanie, wychodzące ze skośnego ścięcia. Profil składa się z czterech elementów wałkowych (na przemian wałek z noskiem i wałek) rozdzielonych znacznie większymi wklęsłkami, przy czym wklęsła środkowa ma największą średnicę. Profile wałkowe mają po jednej stronie dodatkowy, drobny profil przejściowy.

¹ Lasota Czesław, Rozpędowski Jerzy: „Dwunawowy kościół z 1. poł. XIII w. w Żarach” [w:] *Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki, Studia i Materiały* nr 8, 15:1981, str. 49-52

Archiwołta

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w profil archiwołty o obniżonej strzałce. Łęk archiwołty wzbogacony jest o zewnętrzny gzyms, profilowany od spodu, od góry ścięty, dekorowany czołgankami w formie dojrzałych, stylizowanych liści. Profile łączą się w kluczu, dekorowanym dodatkowo płaskorzeźbionym nietoperzem. Profile gzymsu są w szczycie wygięte do góry, stanowiąc podstawę dla wieńczącego portal kwiatonu.

Kolumnienki i pinakle

Po bokach portal ujmują kolumnienki wtopione w lico ściany, ustawione na wysuniętej wielobocznie części cokołu. Kolumnienki zwieńczone są dwupoziomowymi głowicami kielichowymi wielobocznymi. Na kolumnienkach ustawione są przekątniowo pinakle o dwóch kondygnacjach, z blendami maswerkowymi zamkniętymi półkoliście. Pinakle zwieńczone są iglicami z czołgankami w formie pączków liści.

Otwór wejściowy i tympanon

Otwór wejściowy jest prostokątny, zamknięty profilowaną belką nadprożową. Profil belki powtarza profile wewnętrzne ościeża. Archiwołtę wypełnia tympanon o lekko wypukłej powierzchni z późniejszą inskrypcją (1628 data na tympanonie).

Portale północny i południowy:

Informacje ogólne

Dwa identyczne portale prowadzą do nawy północnej i południowej. Umieszczone są pod oknem nawy. Wykonane są z kształtek ceglanych.

Główne elementy kompozycyjne portalu

Na kompozycję portalu składają się profilowane ościeża przechodzące w archiwołtę, zamknięte w prostokątnej ramie.

Opis poszczególnych elementów

Ościeże

Ościeża ustawione są na cokole, cokół (wys. 80 cm) jest ścięty. Ościeże ma charakter uskokowy, składa się z czterech uskoków wykonanych z profilowanych na narożach kształtek ceglanych. Profile to na zmianę: profil sześcioboczny o wklęsłych bokach oraz wałek ze ściętym noskiem.

Archiwołta i otwór wejściowy

Profilowanie ościeża płynnie przechodzi w ostrołukową archiwołtę o znacznie obniżonej strzałce. Otwór wejściowy wypełnia całą przestrzeń między ościeżami i pod archiwołtą.

Rama

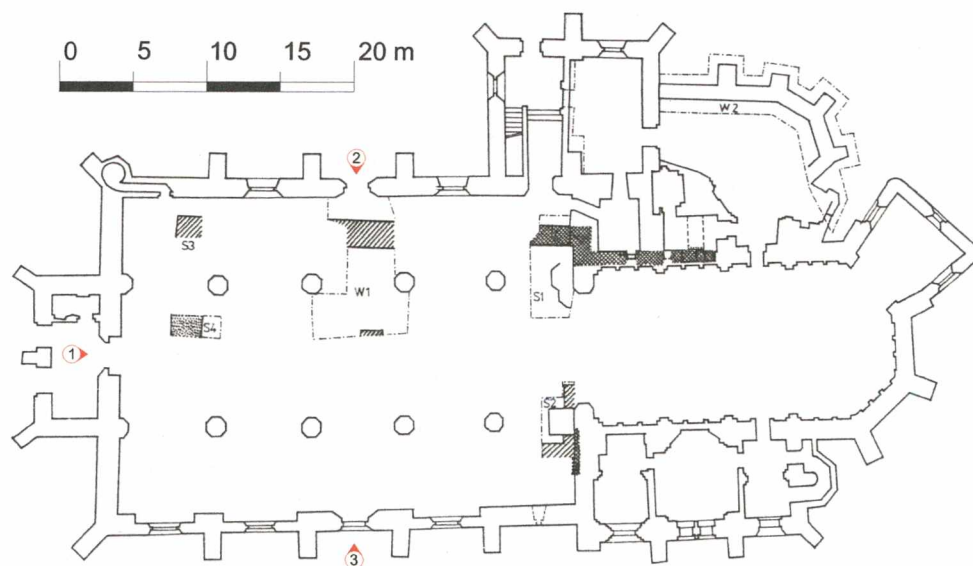
Na wysokości archiwołty portal ujęty jest w prostokątną ramę, górną część ramy stanowi dolna krawędź poszuru okna znajdującego się nad portalem.

Bibliografia:

- [1] Keyser E.: „*Deutsches Stadtebuch*”, T. 1, Berlin 1927
- [2] Kowalski Stanisław: „*Zabytki środkowego nadodrza*”, Zielona Góra 1976, str. 290-291
- [3] Lasota Czesław, Rozpędowski Jerzy: „*Dwunawowy kościół z 1. poł. XIII w. w Żarach*” [w:] *Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki, Studia i Materiały* nr 8, 15:1981, str. 49-52
- [4] Magnus J.: „*Historische Beschreibung der Hoch-Reichs-Gräfflichen Promnitschen Residents – Stadt Sorau in Niederlausitz*”, Leipzig 1710
- [5] Zajchowski S., Wędzki A.: „*Żary*” [w:] *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, Zielona Góra 1970, str. 530-532

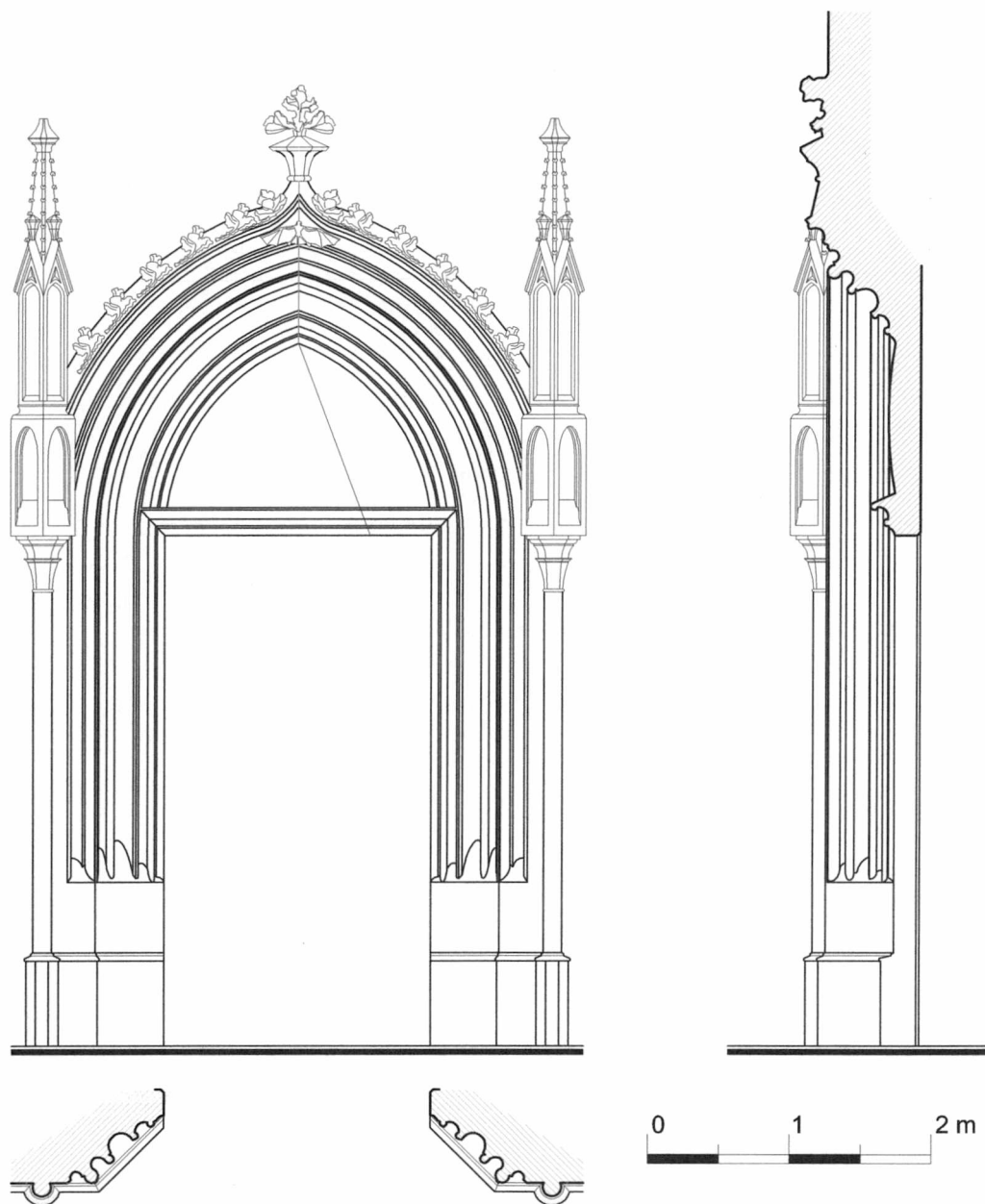

II. 268 ŻARY, kościół p.w. Panny Marii

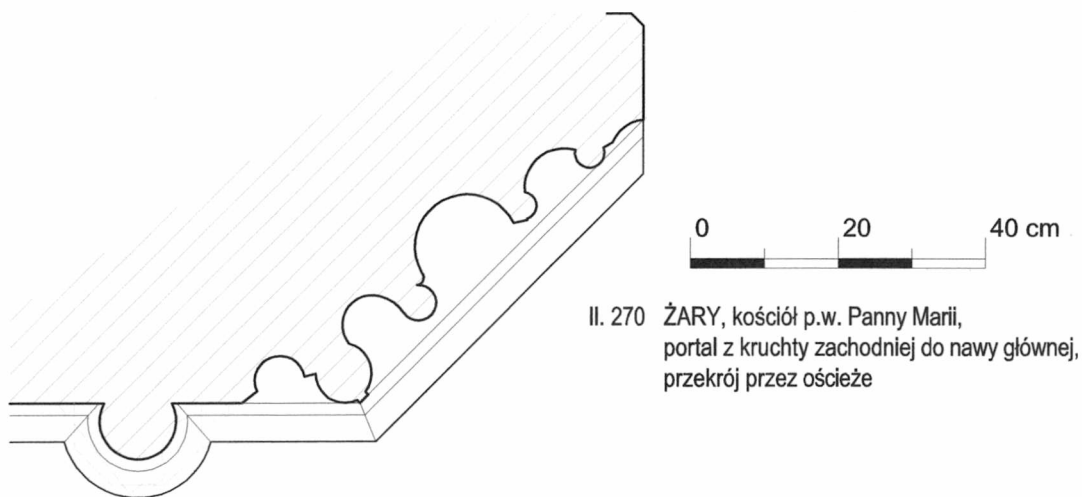

II. 268a ŻARY, plan kościoła p.w. Panny Marii,
(na podstawie: C. Lasota, J. Rozpędowski:
"Dwunawowy kościół z pierwszej połowy XIII w.
w Żarach", Pr. Nauk. IHASiT PWr. Nr 15, SiM Nr 8)

1. portal zachodni (1. ćw. XIV w.);
2. portal północny (1. ćw. XIV w.);
3. portal południowy (1. ćw. XIV w.).

II. 269 ŻARY, kościół p.w. Panny Marii,
portal z kruchty zachodniej do nawy głównej, inwentaryzacja

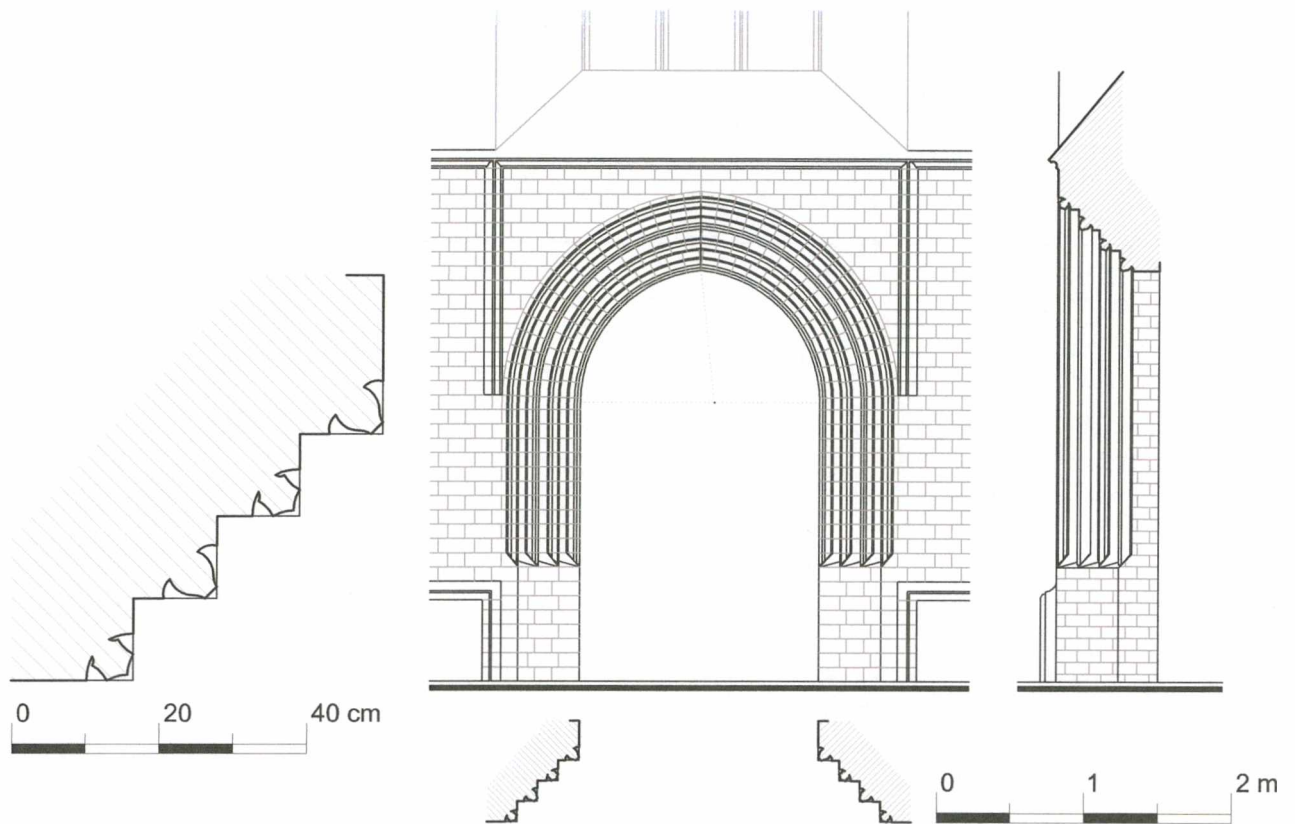
II. 270 ŻARY, kościół p.w. Panny Marii,
portal z kruchty zachodniej do nawy głównej,
przekrój przez ościeże

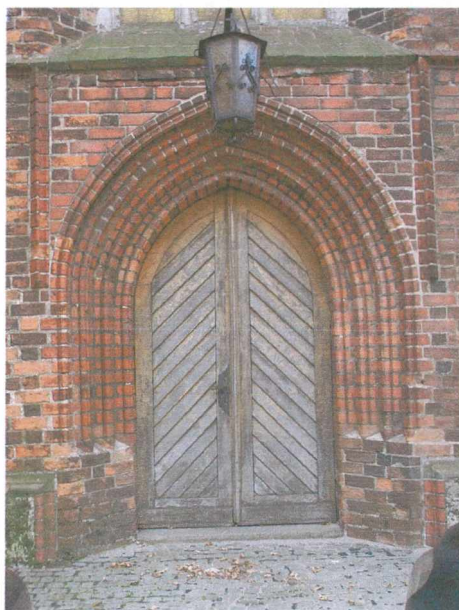
II. 271 ŻARY, kościół p.w. Panny Marii,
portal z kruchty zachodniej do nawy głównej, detal

II. 272 ŻARY, kościół p.w. Panny Marii,
portal z kruchty zachodniej do nawy głównej

II. 273 ŻARY, kościół p.w. Panny Marii,
portal północny i południowy, inwentaryzacja

II. 274 ŻARY, kościół p.w. Panny Marii,
portal północny

II. 275 ŻARY, kościół p.w. Panny Marii,
portal południowy

SPIS ILUSTRACJI KATALOGU:

II. 1	Bierutów, kościół p.w. św. Katarzyny, widok ogólny	6
II. 2	Bierutów, plan kościoła p.w. św. Katarzyny	6
II. 3	Bierutów, kościół p.w. św. Katarzyny, portal z prezbiterium do zakrystii, przekrój przez ościeże	7
II. 4	Bierutów, kościół p.w. św. Katarzyny, portal z prezbiterium do zakrystii	7
II. 5	Bierutów, kościół p.w. św. Katarzyny, portal z prezbiterium do zakrystii, inwentaryzacja	7
II. 6	Bierutów, kościół p.w. św. Katarzyny, portal z prezbiterium do zakrystii, rekonstrukcja	7
II. 7	Bolków, zamek, widok ogólny	10
II. 8	Bolków, plan zamku	10
II. 9	Bolków, zamek, portal do izby mieszkalnej	11
II. 10	Bolków, zamek, portal do izby mieszkalnej, przekrój przez ościeże	11
II. 11	Bolków, zamek, portal do izby mieszkalnej, inwentaryzacja	11
II. 12	Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja, widok od zachodu	17
II. 13	Brzeg, plan kościoła p.w. św. Mikołaja	17
II. 14	Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja, portal z kruchty południowej do nawy, inwentaryzacja	18
II. 15	Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja, portal z kruchty południowej do nawy, przekrój przez ościeże	18
II. 16	Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja, portal z kruchty południowej do nawy	18
II. 17	Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja, portal z kruchty północnej do nawy, przekrój przez ościeże	19
II. 18	Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja, portal z kruchty północnej do nawy, inwentaryzacja	19
II. 19	Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja, portal z kruchty północnej do nawy	19
II. 20	Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja, portal północny, inwentaryzacja	20
II. 21	Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja, portal północny, przekrój przez ościeże	20
II. 22	Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja, portal północny	20
II. 23	Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja, portal z nawy południowej do wieży, inwentaryzacja	21
II. 24	Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja, portal z nawy południowej do wieży	21
II. 25	Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja, portal z nawy południowej do zakrystii, inwentaryzacja	21
II. 26	Brzeg, kościół p.w. św. Mikołaja, portal z nawy południowej do zakrystii	21
II. 27	Chojnów, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, widok ogólny	24
II. 28	Chojnów, plan kościoła p.w. św. Piotra i Pawła	24
II. 29	Chojnów, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal północny, detal ościeża	25
II. 30	Chojnów, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal północny	25
II. 31	Chojnów, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal północny, przekrój przez ościeże	25
II. 32	Chojnów, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal północny, detal ościeża	25
II. 33	Chojnów, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal północny, inwentaryzacja	25
II. 34	Cieszyn, kościół p.w. św. Jerzego	28
II. 35	Cieszyn, kościół p.w. św. Jerzego, portal południowy	29
II. 36	Cieszyn, kościół p.w. św. Jerzego, portal południowy, inwentaryzacja	29
II. 37	Cieszyn, kościół p.w. św. Jerzego, portal południowy, przekrój przez ościeże	29
II. 38	Cieszyn, kościół p.w. św. Jerzego, portal z prezbiterium do zakrystii	29
II. 39	Dzierżoniów, kościół p.w. św. Jerzego, widok ogólny od zachodu	33
II. 40	Dzierżoniów, kościół p.w. św. Jerzego, widok ogólny od północy	33
II. 41	Dzierżoniów, plan kościoła p.w. św. Jerzego	33
II. 42	Dzierżoniów, kościół p.w. św. Jerzego, portal z kruchty północnej do nawy	34
II. 43	Dzierżoniów, kościół p.w. św. Jerzego, portal z kruchty północnej do nawy, inwentaryzacja	34
II. 44	Dzierżoniów, kościół p.w. św. Jerzego, portal z kruchty północnej do nawy, detal ościeża	34
II. 45	Dzierżoniów, kościół p.w. św. Jerzego, portal z kruchty północnej do nawy, przekrój przez ościeże	34
II. 46	Dzierżoniów, kościół p.w. św. Jerzego, portal z prezbiterium do zakrystii, inwentaryzacja	35
II. 47	Dzierżoniów, kościół p.w. św. Jerzego, portal z prezbiterium do zakrystii	35
II. 48	Dzierżoniów, kościół p.w. Niepokalanego poczęcia NMP, widok ogólny	38
II. 49	Dzierżoniów, plan kościoła p.w. Niepokalanego poczęcia NMP	38
II. 50	Dzierżoniów, kościół p.w. Niepokalanego poczęcia NMP, portal z prezbiterium do zakrystii, inwent.	39
II. 51	Dzierżoniów, kościół p.w. Niepokalanego poczęcia NMP, portal z prezbiterium do zakrystii	39
II. 52	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, widok ogólny	47
II. 53	Jawor, plan kościoła p.w. św. Marcina	47
II. 54	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal zachodni, inwentaryzacja	48
II. 55	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal zachodni, detal cokołu	48
II. 56	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal zachodni, przekrój przez ościeże	49
II. 57	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal zachodni, widok ogólny i detale	50

II. 58	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z kruchty południowej do nawy, widok ogólny	51
II. 59	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z kruchty południowej do nawy, detal ościeża	51
II. 60	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z kruchty południowej do nawy, przekrój przez ościeże	51
II. 61	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z kruchty południowej do nawy, inwentaryzacja	51
II. 62	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z kruchty północnej do nawy, przekrój przez ościeże	52
II. 63	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z kruchty północnej do nawy	52
II. 64	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z kruchty północnej do nawy, inwentaryzacja	52
II. 65	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z kruchty północnej do nawy, rekonstrukcja	52
II. 66	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal od pd do prezbiterium, widok	53
II. 67	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal od pd do prezbiterium, tympanon	53
II. 68	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal od pd do prezbiterium, inwentaryzacja	53
II. 69	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal od pd do prezbiterium, cokół	53
II. 70	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal od pd do prezbiterium, detale portalu	54
II. 71	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal od pd do prezbiterium, przekrój przez ościeże	54
II. 72	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal od pd do prezbiterium, rekonstrukcja	54
II. 73	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z prezbiterium do zakrystii, widok ogólny	55
II. 74	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z prezbiterium do zakrystii, inwentaryzacja	55
II. 75	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z prezbiterium do zakrystii, detal ościeża	55
II. 76	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z prezbiterium do zakrystii, przekrój przez ościeże	55
II. 77	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z nawy północnej do zakrystii, widok	56
II. 78	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z nawy północnej do zakrystii, inwentaryzacja	56
II. 79	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z nawy północnej do zakrystii, przekrój przez ościeże	56
II. 80	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z nawy południowej do wieżyczki schodowej, inwentaryzacja	56
II. 81	Jawor, kościół p.w. św. Marcina, portal z nawy południowej do wieżyczki schodowej, widok	56
II. 82	Kluczbork, kościół p.w. Zbawiciela, widok od południowego-wschodu	58
II. 83	Kluczbork, kościół p.w. Zbawiciela, widok od południowego-zachodu	58
II. 84	Kluczbork, kościół p.w. Zbawiciela, portal zachodni, inwentaryzacja	59
II. 85	Kluczbork, kościół p.w. Zbawiciela, portal zachodni, przekrój przez ościeże	59
II. 86	Kluczbork, kościół p.w. Zbawiciela, portal zachodni	59
II. 87	Legnica, Brama Głogowska, widok ogólny	62
II. 88	Legnica, Brama Głogowska, portal południowy	63
II. 89	Legnica, Brama Głogowska, portal południowy, inwentaryzacja	63
II. 90	Legnica, Brama Głogowska, portal północny	63
II. 91	Legnica, Brama Głogowska, portal północny, inwentaryzacja	63
II. 92	Legnica, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, widok od północnego-wschodu	67
II. 93	Legnica, plan kościoła p.w. św. Piotra i Pawła	67
II. 94	Legnica, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, widok od południa	68
II. 95	Legnica, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal południowy, przekrój przez ościeże	68
II. 96	Legnica, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal południowy	68
II. 97	Legnica, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal południowy, inwentaryzacja	68
II. 98	Legnica, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portale do wieżyczek schodowych, przekrój przez ościeże	69
II. 99	Legnica, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portale do wieżyczek schodowych pn. i pd.	69
II. 100	Legnica, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portale do wieżyczek schodowych, inwentaryzacja	69
II. 101	Lubin, Kaplica Zamkowa, widok ogólny	72
II. 102	Lubin, plan Kaplicy Zamkowej	72
II. 103	Lubin, Kaplica Zamkowa, portal północny	73
II. 104	Lubin, Kaplica Zamkowa, portal północny, inwentaryzacja	73
II. 105	Lubin, Kaplica Zamkowa, portal północny, wsporniki	73
II. 106	Lubin, Kaplica Zamkowa, portal północny, przekrój przez ościeże	73
II. 107	Nysa, kościół p.w. św. Jakuba, widok od zachodu	77
II. 108	Nysa, kościół p.w. św. Jakuba, widok od południa	77
II. 109	Nysa, plan kościoła p.w. św. Jakuba	77
II. 110	Nysa, kościół p.w. św. Jakuba, portal z kruchty północnej do nawy, inwentaryzacja	78
II. 111	Nysa, kościół p.w. św. Jakuba, portal z kruchty północnej do nawy	78
II. 112	Nysa, kościół p.w. św. Jakuba, portal z kruchty północnej do nawy, przekrój przez ościeże	78
II. 113	Nysa, kościół p.w. św. Jakuba, portal z kruchty południowej do nawy	79
II. 114	Nysa, kościół p.w. św. Jakuba, portal z kruchty południowej do nawy, inwentaryzacja	79
II. 115	Nysa, kościół p.w. św. Jakuba, portal z kruchty południowej do nawy, przekrój przez ościeże	79
II. 116	Nysa, kościół p.w. św. Jakuba, portal z kruchty południowej do nawy, detal	79
II. 117	Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty	84
II. 118	Paczków, plan kościoła p.w. św. Jana Ewangelisty	84

II. 119	Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal zachodni, inwentaryzacja	85
II. 120	Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal zachodni, przekrój przez ościeże	85
II. 121	Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal zachodni, widok ogólny oraz detale	86
II. 122	Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal północny, inwentaryzacja	87
II. 122a	Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal północny, przekrój przez ościeże	87
II. 123	Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal północny, detale ościeża	87
II. 124	Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal północny	87
II. 125	Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal do zakrystii	87
II. 126	Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal południowy, przekrój przez ościeże	88
II. 127	Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal południowy, inwentaryzacja	88
II. 128	Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal południowy, detale ościeża	88
II. 129	Paczków, kościół p.w. św. Jana Ewangelisty, portal południowy	88
II. 130	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, widok ogólny	97
II. 131	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, plan	97
II. 132	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal zachodni, inwentaryzacja	98
II. 133	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal zachodni, rekonstrukcja	99
II. 134	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal zachodni, widok ogólny i detale	100
II. 135	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal północny, inwentaryzacja	101
II. 136	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal północny, przekrój przez ościeże	101
II. 137	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal północny, rekonstrukcja	102
II. 138	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal północny, widok i detale	103
II. 139	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal południowy, inwentaryzacja	104
II. 140	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal południowy, przekrój przez ościeże	104
II. 141	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal południowy, rekonstrukcja 1	105
II. 142	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal południowy, rekonstrukcja 2	106
II. 143	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal południowy, widok i detale	107
II. 144	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal z prezbiterium do zakrystii, przekrój przez ościeże	108
II. 145	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal z prezbiterium do zakrystii, inwentaryzacja	108
II. 146	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal z prezbiterium do zakrystii, detal wspornika	108
II. 147	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal z prezbiterium do zakrystii, widok ogólny	108
II. 148	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal do prezbiterium, inwentaryzacja	109
II. 149	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal do prezbiterium, widok	109
II. 150	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal do prezbiterium, rekonstrukcja	109
II. 151	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal do prezbiterium, widok ogólny	109
II. 152	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portale do wieżyczek schodowych wschodnich	110
II. 153	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal do wieżyczki schodowej północnej	110
II. 154	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal do wieżyczki schodowej południowej	110
II. 155	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal do wieżyczki schodowej w nawie pd, inwentaryzacja	110
II. 156	Strzegom, kościół p.w. św. Piotra i Pawła, portal do wieżyczki schodowej w nawie pd	110
II. 157	Środa Śląska, kościół p.w. Świętego Krzyża, widok od północy	114
II. 158	Środa Śląska, kościół p.w. Świętego Krzyża, widok od zachodu	114
II. 159	Środa Śląska, kościół p.w. Świętego Krzyża, plan	114
II. 160	Środa Śląska, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal zachodni, maska w kluczu	115
II. 161	Środa Śląska, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal zachodni, przekrój przez ościeże	115
II. 162	Środa Śląska, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal zachodni, inwentaryzacja	115
II. 163	Środa Śląska, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal zachodni, detal ościeża	115
II. 164	Środa Śląska, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal zachodni	115
II. 165	Środa Śląska, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal północny, inwentaryzacja	116
II. 166	Środa Śląska, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal północny, przekrój przez ościeże	116
II. 167	Środa Śląska, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal północny, maska w kluczu	117
II. 168	Środa Śląska, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal północny, rekonstrukcja	117
II. 169	Środa Śląska, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal północny, detal strefy głowic	117
II. 170	Środa Śląska, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal północny	117
II. 171	Świdnica, kościół p.w. św. Stanisław i św. Wacława, widok ogólny od pn-zach.	121
II. 172	Świdnica, kościół p.w. św. Stanisław i św. Wacława, plan	121
II. 173	Świdnica, kościół p.w. św. Stanisław i św. Wacława, portal północny, przekrój przez ościeże	122
II. 174	Świdnica, kościół p.w. św. Stanisław i św. Wacława, portal północny, inwentaryzacja	122
II. 175	Świdnica, kościół p.w. św. Stanisław i św. Wacława, portal północny	122
II. 176	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, widok od wschodu	128
II. 177	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, widok od zachodu	128
II. 178	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, plan	128

II. 179	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal zachodni, inwentaryzacja	129
II. 180	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal zachodni, rekonstrukcja	130
II. 181	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal zachodni, przekrój przez ościeże	131
II. 182	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal zachodni, detale	132
II. 183	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal zachodni, widok	132
II. 184	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal północny, inwentaryzacja	133
II. 185	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal północny, przekrój przez ościeże	133
II. 186	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal północny	133
II. 187	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal do wieżyczki schodowej wieży pn	134
II. 188	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal do wieżyczki schodowej wieży pn, inwentaryzacja	134
II. 189	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal do wieżyczki schodowej wieży pd	134
II. 190	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal do wieżyczki schodowej wieży pd, inwentaryzacja	134
II. 191	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal do wieżyczki schod. kruchty pn	134
II. 192	Wrocław, katedra p.w. św. Jana Chrzciciela, portal do wieżyczki schod. kruchty pn, inwentaryzacja	134
II. 193	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, widok ogólny	140
II. 194	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, plan	140
II. 195	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, portal zachodni, inwentaryzacja	141
II. 196	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, portal zachodni, rekonstrukcja	142
II. 197	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, portal zachodni, przekrój przez ościeże	142
II. 198	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, portal zachodni,	143
II. 199	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, portal zachodni, detale	143
II. 200	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, portal północny, inwentaryzacja	144
II. 201	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, portal północny, przekrój przez ościeże	144
II. 202	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, portal północny, detale	145
II. 203	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, portal południowy, inwentaryzacja	146
II. 204	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, portal południowy, przekrój przez ościeże	146
II. 205	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, portal południowy, detale	147
II. 206	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, portal do wieżyczki schodowej, inwentaryzacja	148
II. 207	Wrocław, kościół p.w. Panny Marii na Piasku, portal do wieżyczki schodowej	148
II. 208	Wrocław, kościół p.w. św. Elżbiety, widok ogólny	152
II. 209	Wrocław, kościół p.w. św. Elżbiety, plan	152
II. 210	Wrocław, kościół p.w. św. Elżbiety portal południowy, inwentaryzacja	153
II. 211	Wrocław, kościół p.w. św. Elżbiety portal południowy, rekonstrukcja	154
II. 212	Wrocław, kościół p.w. św. Elżbiety portal południowy, widok ogólny i detale	155
II. 213	Wrocław, kościół p.w. św. Elżbiety portal południowy, przekrój przez ościeże	155
II. 214	Wrocław, kościół p.w. św. Elżbiety portal do zakrystii, inwentaryzacja	156
II. 215	Wrocław, kościół p.w. św. Elżbiety portal do zakrystii	156
II. 216	Wrocław, kościół p.w. św. Marii Magdaleny, widok od południowego-wschodu	161
II. 217	Wrocław, kościół p.w. św. Marii Magdaleny, plan	161
II. 218	Wrocław, kościół p.w. św. Marii Magdaleny, portal zachodni, inwentaryzacja	162
II. 219	Wrocław, kościół p.w. św. Marii Magdaleny, portal zachodni	163
II. 220	Wrocław, kościół p.w. św. Marii Magdaleny, portal zachodni, detale	163
II. 221	Wrocław, kościół p.w. św. Marii Magdaleny, portal zachodni, przekrój przez ościeże	163
II. 222	Wrocław, kościół p.w. św. Marii Magdaleny, portal do zakrystii, inwentaryzacja	164
II. 223	Wrocław, kościół p.w. św. Marii Magdaleny, portal do zakrystii	164
II. 224	Wrocław, kościół p.w. św. Marii Magdaleny, portal do wieżyczki schodowej, inwentaryzacja	165
II. 225	Wrocław, kościół p.w. św. Marii Magdaleny, portal do wieżyczki schodowej	165
II. 226	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża i Świętego Bartłomieja	172
II. 227	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża i Świętego Bartłomieja, plan	172
II. 228	Wrocław, kościół p.w. św. Bartłomieja, portal południowy, przekrój przez ościeże	173
II. 229	Wrocław, kościół p.w. św. Bartłomieja, portal południowy, inwentaryzacja	173
II. 230	Wrocław, kościół p.w. św. Bartłomieja, portal południowy	173
II. 231	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal południowy górny, inwentaryzacja	174
II. 232	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal południowy górny, rekonstrukcja	175
II. 233	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal południowy górny, baldachim	176
II. 234	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal południowy górny	176
II. 235	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal południowy górny, przekrój przez ościeże	176
II. 236	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal południowy górny, archiwolta	176
II. 237	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal południowy górny, głowice ościeży	176
II. 238	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal z kruchty południowej do nawy, inwentaryzacja	177
II. 239	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal z kruchty pd do nawy, przekrój przez ościeże	177

II. 240	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal z kruchty południowej do nawy	177
II. 241	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal z nawy pn do wieży, przekrój przez ościeże	178
II. 242	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal z nawy pn do wieży, inwentaryzacja	178
II. 243	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal z nawy pn do wieży	178
II. 244	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal w wieży północnej, przekrój przez ościeże	179
II. 245	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal w wieży północnej, inwentaryzacja	179
II. 246	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal w wieży północnej	179
II. 247	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal z kruchty pn do wieżyczki schodowej	180
II. 248	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal z kruchty pn do wieżyczki schodowej, inwentaryzacja	180
II. 249	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal z nawy pd do wieży, inwentaryzacja	180
II. 250	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal z nawy pd do wieży	180
II. 251	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal z wieży pn do kościoła dolnego	180
II. 252	Wrocław, kościół p.w. Świętego Krzyża, portal z wieży pn do kościoła dolnego, inwentaryzacja	180
II. 253	Wrocław, Ratusz, widok ogólny od wschodu	185
II. 254	Wrocław, Ratusz, rzut parteru	185
II. 255	Wrocław, Ratusz, rzut piętra	185
II. 256	Wrocław, Ratusz, portal wschodni	186
II. 257	Wrocław, Ratusz, portal wschodni, inwentaryzacja	186
II. 258	Wrocław, Ratusz, portal wschodni, przekrój przez ościeże	186
II. 259	Wrocław, Ratusz, portal z kaplicy do Wielkiej Sali	187
II. 260	Wrocław, Ratusz, portal z kaplicy do Wielkiej Sali, inwentaryzacja	187
II. 261	Wrocław, Ratusz, portal z kaplicy do Wielkiej Sali, przekrój przez ościeże	187
II. 262	Złotoryja, kościół p.w. Panny Marii	191
II. 263	Złotoryja, kościół p.w. Panny Marii	191
II. 264	Złotoryja, kościół p.w. Panny Marii, plan	191
II. 265	Złotoryja, kościół p.w. Panny Marii, portal zachodni, inwentaryzacja	192
II. 266	Złotoryja, kościół p.w. Panny Marii, portal zachodni, przekrój prze ościeże	193
II. 267	Złotoryja, kościół p.w. Panny Marii, portal zachodni, widok ogólny i detale	194
II. 268	Żary, kościół p.w. Panny Marii, widok od zachodu	197
II. 268a	Żary, plan kościoła p.w. Panny Marii	197
II. 269	Żary, kościół p.w. Panny Marii, portal zachodni, inwentaryzacja	198
II. 270	Żary, kościół p.w. Panny Marii, portal zachodni, przekrój prze ościeże	198
II. 271	Żary, kościół p.w. Panny Marii, portal zachodni, detal	199
II. 272	Żary, kościół p.w. Panny Marii, portal zachodni	199
II. 273	Żary, kościół p.w. Panny Marii, portal północny i południowy	200
II. 274	Żary, kościół p.w. Panny Marii, portal północny	200
II. 275	Żary, kościół p.w. Panny Marii, portal południowy	200